

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS

Skrifter utgivna av
Statsvetenskapliga föreningen
i Uppsala, 157

Peder Nielsen

Kommunindelning och demokrati

Om sammanläggning och delning
av kommuner i Sverige

UPPSALA 2003

Doktorsavhandling för filosofie doktorsexamen framlagd vid Uppsala universitet 2003.

ABSTRACT

Nielsen, P. 2003: Kommunindelning och demokrati. Om sammanläggning och delning av kommuner i Sverige (Municipality division and democracy. Amalgamation and secession of municipalities in Sweden). Written in Swedish with an English summary. Acta Universitatis Upsaliensis, *Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala*, 157. 367 pp. Uppsala. ISBN 91-554-5758-4.

This thesis focuses on the territorial dimension of democracy by studying the division of Swedish municipalities. It consists of two parts focusing on two types of changes to the division of municipalities: amalgamation and secession.

The consequences of a series of amalgamation reforms are the starting point for the first part. The question is if the new structure of the municipalities following from amalgamation, e.g. increased size, changed centre-periphery relations and an increased number of urban areas within municipalities, has had any importance for local democracy. The structural factors are looked at in the light of three aspects of democracy: municipalities as community units, their democratic legitimacy and political participation. This study shows that amalgamations can have negative effects for democracy and the conclusion is that the optimal division, from a democratic point of view, is one of small municipalities with only one dominating urban area in each municipality.

As for secession, the study shows that few citizens want their part of the municipality to secede, except for those who live in parts that have had an application for secession rejected in recent years. The most important reason for supporting secession is that it would improve democracy. The main reason for opposing secession is that it would lead to decreased efficiency. The study also shows that certain conditions may change the attitude to secession, but these conditions cannot explain why a higher proportion than average is positive to secession in municipality parts that have applied for secession in recent years.

Keywords: territorial division, democracy, demos, community spirit, legitimacy, participation, municipality, local government, amalgamation, secession, municipality partition.

Peder Nielsen, Department of Government, Uppsala University, Box 514, SE-751 20 Uppsala, Sweden

© Peder Nielsen 2003

ISSN 0346-7538

ISBN 91-554-5758-4

Printed in Sweden by Elanders Gotab, Stockholm 2003

Distribution: Uppsala University Library, Box 510, SE-751 20 Uppsala, Sweden

Innehåll

Förord.....	7
1 Introduktion – indelning av politiska enheter.....	9
Allmän diskussion om politiska enheters indelning.....	10
Metod.....	16
Disposition.....	20

DEL I KOMMUNSAMMANLÄGGNING

2 Inledning – kommunsammanläggningar	23
Kommunindelningshistorik i Sverige	25
Tidigare utvärdering av kommunblocksreformen.....	29
3 Sammanläggning, kommunal demokrati och kommunstruktur.....	31
Sammanläggning och påfrestningar på demokratin – beroende variabler.....	31
Kommunstrukturella förändringar vid kommunsammanläggning – oberoende variabler.....	44
4 Kommunstorlek och demokrati.....	54
Kommunstorlek	55
Kommunblocksreformen och effekter på kommunstorlek	57
Generell hypotes om kommunstorlekens effekt på den kommunala demokratin.....	58
Gemenskap	58
Legitimitet.....	62
Politiskt deltagande.....	68
Sammanfattning och slutsatser – kommunstorlek	74
5 Centralort–periferi och demokrati	78
Centrum och periferi i kommuner	80
Kommunblocksreformens effekter på boende i centralort	81
Generell hypotes om periferins kommunaldemokratiska effekter.....	82
Gemenskap	83
Legitimitet.....	86
Politiskt deltagande.....	90
Sammanfattning och slutsatser – centrum och periferi.....	97
6 Kommuner som funktionella regioner och demokrati.....	101
Funktionella regioner på kommunal nivå	103
Kommunblocksreformen och effekter på kommunindelningens funktionalitet.....	106
Generell hypotes om funktionellt indelade kommuners effekt på den kommunala demokratin	107
Gemenskap	109
Legitimitet.....	124
Politiskt deltagande.....	140
Sammanfattning och slutsatser – funktionellt indelade kommuner.....	161

7 Beslutsprocedur vid sammanläggning och demokrati.....	167
Beslutsprocedur vid kommunsammanläggning	168
Beslutsprocedur vid kommunblocksreformen.....	169
Generell hypotes om tvångssammanläggning och effekt på den kommunala demokratin.....	172
Gemenskap.....	173
Legitimitet.....	177
Politiskt deltagande	181
Sammanfattning och slutsatser – beslutsprocedur vid sammanläggning.....	186
8 Kommunsammanläggningar – slutdiskussion.....	190
Kommunstrukturella effekter på demokratin – en sammanfattning.....	191
Den ur demokratisynpunkt optimala kommunindelningen.....	200
Bedömning av nuvarande kommunindelning.....	207

DEL II KOMMUNDELNING

9 Inledning – kommundelningar	213
Gällande rätt avseende ändringar i den kommunala indelningen.....	215
Genomförda kommundelningar och kommundelningsärenden i Sverige.....	217
Medborgarnas attityd till kommundelning.....	225
10 Kommundelning och kommun- och demokratisyn.....	229
Uppfattning om kommunens grundläggande uppgifter	230
Uppfattning om demokrati.....	235
Sammanfattning och slutsatser – grundläggande kommun- och demokratisyn.....	241
11 Motiv bakom önskemål om kommundelning.....	244
Kommundelning – en fråga om demokrati och effektivitet?	244
Olika motivs betydelse för attityd till kommundelning.....	247
Sammanfattning och slutsatser – motiv för kommundelning.....	263
12 Varför uppstår önskemål om kommundelning?	266
Kommundelning – ett fall av vad?	266
Missnöje med den egna kommunen och kommundelning.....	269
Omständigheter vid önskemål om kommundelning.....	277
Motkultur och önskemål om kommundelning	287
Få kontakter med centrum och önskemål om kommundelning.....	295
Ekonomiskt oberoende av centrum och önskemål om delning.....	301
Betydelse av motkultur, ekonomiskt beroende och missnöje	305
Sammanfattning och slutsatser – uppkomst av kommundelning.....	310
13 Kommundelningar – slutdiskussion	313
Kommundelar som ansökt om delning och attityd bland invånarna	313
Huvudresultat i undersökningen.....	314
Fortsatt diskussion om uppkomst av opinion för kommundelning.....	317
Kommundelning, kommunindelning och demokrati.....	319
Bilaga 1 – Enkätundersökningens design och metod	323
Bilaga 2 – Missiv, enkätformulär och kommunlista	329
Summary	347
Referenser	353

Förord

Man tröttnar aldrig på att arbeta åt sig själv, sägs det. Jag vet inte det. Efter flera års arbete med denna bok känns det onekligen ganska skönt att härmed sätta punkt. Tillvaron som doktorand har dock varit oerhört stimulerande och utvecklande, inte minst på grund av den utmärkta akademiska och sociala miljö som Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala erbjuder.

Vissa personer har haft särskilt stor betydelse under mina år som doktorand. Min huvudhandledare, Anders Westholm, besitter en väldig analytisk förmåga och metodologisk skärpa. Det har varit en stor förmån att få ta del av hans kunskap och att få lyssna till hans råd och synpunkter. Barry Holmström, som varit biträdande handledare, har läst och gett skarpsinniga kommentarer till olika utkast. Stort tack till er båda!

Inom ramen för det forskningsprojekt i vilket jag ingått har Sverker Gustavsson och Karl-Göran Algotsson framfört goda synpunkter, framför allt i inledningen av avhandlingsarbetet. Stort tack till Sverker även för att han med sitt trivsamma och generösa sätt såg till att jag som nyinflyttad Uppsalabo från allra första början skulle trivas på institutionen.

Årskamraten och gode vännen Robin Travis har gett kloka kommentarer och granskat den engelska sammanfattningen. Under forskarutbildningen har vi umgåtts flitigt också utanför akademien, vilket jag satt stort värde på. Johan Matz är en god vän och kamrat som jag haft åtskilliga samtal med under årens lopp, och det har varit en förmån att få ta del av hans smått encyklopediska kunskaper i ämnen som Stealy Dans diskografi och romarrikets uppgång och fall. Tobias Krantz har med en kombination av liberalt patos och självdistans varit en såväl intressant diskussionspartner som god vän. Med Christer Karlsson, schackspelaren, har jag haft många trevliga pratstunder om alltifrån hur man kan lära ut statsvetenskaplig metod till studenter till varför Västerås SK aldrig kommer att kunna bli lika bra som Östers IF. Per Adman har varit en sann metodbroder under forskarutbildningen, så även min småländske landsman Per Strömblad. Andra på institutionen som jag vill rikta särskilda tack till är Joakim Johansson, Torsten Svensson, Jan Teorell och Daniel Wohlgemuth. Värdefulla synpunkter har vid olika tillfällen också lämnats av statsvetar-kollegorna Urban Strandberg, Göteborgs universitet, och Gissur Erlingsson, Lunds universitet. Vännen och kollegan Kai Kronvall har gett värdefulla kommentarer i avhandlingsarbetets slutskede.

Till dig kära Minnie känner jag en uppskattning som egentligen inte går att sätta ord på. Ditt tålamod har varit fantastiskt. Trots att jag jobbat mer än

Förord

lovligt och inte sällan kommit hem sent om kvällarna, när du redan somnat in, har du hela tiden funnits där, månat om mig och gett mig ditt stöd. Nu är avhandlingen klar. Nu börjar vår nya tid.

Till Jennie och Johan vill jag säga att er bror, som varit så upptagen med sitt de senaste åren, nu lovar bättring. Till slut vill jag rikta mig till mina föräldrar Christina och Ib. Varmt tack för allt det stöd, den hjälp och den uppmuntran ni gett mig genom åren. Boken tillägnas er.

Stockholm i oktober 2003

Peder Nielsen

1 Introduktion – indelning av politiska enheter

Demokratin är territoriell. Politiska och demokratiska enheter är tillika territoriella enheter. Ett demokratiskt styre utövas över ett territorium och dem som bor där. Den territoriella indelningen avgränsar i demokratin *demos*, det vill säga vilka som har rätt att delta i det gemensamma beslutsfattandet. Demokratin har således sin grund i territoriellt definierade grupper av medborgare. Att grunda demokratin på icke-territoriella grupper är förvisso teoretiskt sett möjligt, men förekommer knappast i praktiken.

Men vilken betydelse har den territoriella indelningen för hur demokratin fungerar i politiska enheter? Vilka konsekvenser har olika slags ändringar av den territoriella indelningen? Går det ur demokratisynpunkt att tala om en optimal indelning av politiska enheter? Under vilka omständigheter i demokratin riskerar indelningen av en politisk enhet att bli ifrågasatt av dem som ingår i *demos*?

I demokratiforskningen har den territoriella indelningen av politiska enheter ägnats förhållandevis ringa uppmärksamhet. Alltsomoftast har enbart styrelseskicket studerats, normativt eller empiriskt. Frågor kring hur demokratiska styrelseskick bör vara utformade och olika socioekonomiska gruppers inflytande i politiken har varit vanligare än frågor kring hur politiska enheter bör vara territoriellt indelade i demokratin och olika indelningars konsekvenser för medborgarna och demokratins sätt att fungera. Att studera demokratin utan hänsyn till *demos* och den politiska enhetens territoriella indelning riskerar emellertid att ge en ofullständig bild. Hur en politisk enhet är indelad kan ha stor betydelse för hur demokratin i enheten fungerar. Den demokratiska styrelsen i en politisk enhet kan behöva utformas på ett specifikt sätt med hänsyn till den territoriella indelningen. I vissa fall kan problem i sättet på vilket demokratin fungerar mer ha sin grund i den politiska enhetens indelning än i själva styrelsen. Det vore då mer rationellt att först studera *demos* och på vilket sätt indelningen av den politiska enheten påverkar demokratin, och därefter demokratins funktionssätt inom ramen för den aktuella enheten. Inom statsvetenskapen har dock politiska enheters indelning och avgränsningar av *demos* ofta betraktats statiskt; den existerande indelningen problematiseras sällan utan ses som ett på förhand givet faktum eller en konstant vid studier av politiska system och demokrati.

I denna undersökning kommer frågor om territoriell indelning av politiska enheter och demokrati att studeras. Närmare bestämt rör det sig om indelning av kommuner och kommunal demokrati. Undersökningen består av två fri-

stående delar som på olika sätt berör den kommunala indelningen. Den första delen handlar om *kommunsammanläggning*. Frågan är vilka effekter de kommunstrukturella förändringar som uppstår i samband med kommunsammanläggningar har på demokratin i kommunerna. I anslutning till det ställs frågan om det ur demokratisynpunkt finns en optimal kommunindelning. Den andra delen i undersökningen handlar om *kommundelning*. Frågan är vad som ligger bakom önskemål bland invånarna om att den egna kommundelen blir en egen kommun.

Först görs i detta kapitel en allmän genomgång av ämnet indelning av politiska enheter. Vidare diskuteras undersökningens metod och dispositionen presenteras utförligt.

Allmän diskussion om politiska enheters indelning

Indelningsändringar

När det gäller tillskapandet av nya politiska enheter genom ändringar i den territoriella indelningen kan man skilja mellan två olika slags ändringar. Ett slags ändring är *sammanläggning* eller samgående till större politiska enheter. Ett exempel på nationell nivå är när Östtyskland 1990 införlivades med Västtyskland. På övernationell nivå utgör Europeiska unionen en politisk enhet bestående av länder som valt att gå samman och överlåta beslutsrätt i vissa frågor.

Parallellt med att politiska enheter läggs samman till större sker även den motsatta ändringen, nämligen att existerande enheter *delas upp* i mindre. Det finns flera exempel på delning eller önskemål om delning av politiska enheter, alternativt ökat självstyre inom ramen för en existerande enhet. Som exempel kan nämnas Québec i Kanada, Baskien i Spanien och Tjetjenien i Ryssland.¹

Frågor kring indelning av politiska enheter och ändringar i form av sammanläggning och delning är inte enbart aktuella på den nationella nivån, utan kan även studeras på till exempel den kommunala nivån. Även om de konkreta omständigheterna kan se olika ut på olika territoriella nivåer rör de på en teoretisk nivå samma fenom. Den amerikanske statsvetaren Robert Dahl uttrycker detta på följande sätt:

If the possibility of coming up with the wrong answer makes it painful for you to ask yourself on what grounds you think the people of this country are a people (and not several peoples), you may find it easier to ask yourself what makes New York City a city. But you will not, I think, find the answer any easier. After all, until 1874 New York City was only Manhattan; the present five boroughs were not consolidated until 1879. — — — Why not reverse the process of consoli-

¹ Ytterligare ett slags ändring är när en del av en politisk enhet bryts loss och läggs samman med en existerande politisk enhet, vilket kan ses som en kombination av delning och sammanläggning.

dation and turn New York into five cities? or for that matter, a hundred? (Dahl 1990:48)

Vad gäller sammanläggning av politiska enheter har sådana varit vanliga på den kommunala nivån. I flera europeiska länder har det under efterkrigstiden genomförts kommunsammanläggningar. Sverige är härvidlag inget undantag utan tvärtom ett av de länder som i modern tid har genomfört mest omfattande kommunsammanläggningar (Committee on Local and Regional Authorities 1995:69).

Även delning av politiska enheter förekommer på kommunal nivå. I olika europeiska länder, däribland Sverige, finns kommundelar som efter invånarnas önskemål brutits loss och blivit egna kommuner, eller där invånarna har önskemål om att få göra det (Lidström 1996:155, SOU 1993:90 kap. 13, SOU 2001:48 s. 478).

Demokratiska enheter

På en övergripande nivå kan territoriella indelningar av demokratiska enheter och avgränsningar av demos betraktas utifrån tre olika kriterier (Gidlund 1994:188–192). För det första bör invånarna i en enhet dela en *identitet*. Denna kan grundas på en gemensam egenskap, till exempel ett språk, en dialekt, en religion eller andra kulturella särdrag, eller på en subjektiv upplevelse av samhörighet och värdegemenskap (Olsen 1990:41). Nationer är i dag de viktigaste identitetsregionerna. Det går även att tala om till exempel lokal identitet i lokalsamhällen.

För det andra bör invånarna ha goda möjligheter att utöva politiskt *deltagande*. Små enheter har i detta avseende en fördel framför större. Ju färre invånare, och i viss mån även ju mindre yta, desto lättare är det för invånarna att delta i beslutsprocessen och desto större vikt får också den enskildes röst i röstsammanräkningen. Genom övergången från direkt demokrati till representativ demokrati har den omedelbara kopplingen mellan politiska enheters storlek och invånarnas möjlighet att delta i politiken visserligen blivit mindre. Invånarnas inflytande sker främst genom valda representanter. I synnerhet på den kommunala nivån ses emellertid god möjlighet till högt deltagande bland invånarna alltså som ett väsentligt kriterium för hur kommunerna bör struktureras.

Slutligen bör de politiska institutionerna på ett *effektivt* sätt kunna utföra sina uppgifter. Dels är det här en fråga om kapacitet. Institutionerna måste ha tillgång till adekvata resurser och nödvändig kompetens. Kapaciteten hänger till viss del samman med enhetens storlek. Hur stor en politisk enhet helst bör vara varierar mellan olika politiska områden, men generellt gäller att om storleken på demos ökar så ökar även förutsättningarna för god kapacitet. Dels är det en fråga om god affinitet. För att de politiska institutionerna ska kunna vara effektiva bör problemverkligheten överensstämja med institutio-

nernas problemlösning. Ligger orsaken till ett problem utanför den politiska enhetens territorium – till exempel en industri vars utsläpp är gränsöverskridande och orsakar försurning av marker och sjöar i kringliggande länder – minskar graden av affinitet, vilket i sin tur påverkar de politiska institutionernas effektivitet negativt. Affiniteten har inte enbart med den politiska enhetens storlek att göra. Viktigare än storleken är de funktionella områden som binder samman ett territorium till en enhet. Hur dessa områden ser ut kan dock variera stort mellan olika politikområden.

Den amerikanske statsvetaren Robert Dahl formulerar sju kriterier för en demokratisk enhet som också kan berättiga att en grupp personer bildar en egen enhet (Dahl 1989:207–209). Kriterierna rör dels enhetens domän eller *omfattning* (vilka personer bör ingå i demos), dels dess beslutskompetens eller *omfång* (vilka frågor bör demos kunna fatta beslut om). Enligt det första kriteriet bör enhetens omfattning och omfång kunna identifieras på ett tydligt sätt. Särskilt viktigt är det att omfattningen kan avgränsas tydligt, så att det står utom tvivel vilka personer som ingår i enheten. Kriteriet talar för territoriella avgränsningar av politiska enheter eftersom sådana gränser på ett enkelt sätt klargör vilka som ingår respektive inte ingår i olika enheter. Om det råder oklarhet om enhetens omfattning och omfång ökar sannolikheten för att den dras in i konflikter avseende bland annat jurisdiktionen för olika geografiska områden respektive sakområden.

För det andra bör invånarna som är berörda ha en stark önskan om politisk självständighet eller autonomi vad gäller det aktuella omfånget av ärenden. Det kan röra sig om lokal kontroll över frågor av ett ganska begränsat omfång, till exempel skolfrågor, eller total suveränitet. Kriteriet innebär att det kan vara ett lika stort tvång att tilldela en grupp personer politisk autonomi utan att de vill ha det, till exempel på grund av att de vill tillhöra en större politisk enhet, som att förvägra en grupp personer politisk autonomi som eftersträvar det. Här bör dock noteras att såvida inte alla berörda invånare har samma uppfattning i frågan om enhetens politiska autonomi kommer varje lösning att vara förenad med tvång för vissa invånare.

Enligt Dahls tredje kriterium bör invånarna i enheten ha en stark önskan att styra sig själva demokratiskt. Ju mindre troligt att styret kommer att leva upp till krav om demokrati, desto mindre rättfärdigt vore det att tilldela gruppen politisk självständighet.

För det fjärde bör – vilket kan sägas följa av det tredje kriteriet – omfånget vara avgränsat så att framtida beslut inte kan inskränka primära politiska rättigheter eller andra grundläggande rättigheter eller värden. Om så inte är fallet och det kan antas att personer inom eller utanför den aktuella gruppen kommer att tillfogas allvarlig skada är krav på självstyre mindre rättfärdigt.

Enligt det femte kriteriet bör invånare i en eventuellt självstyrande enhet i utgångsläget, före självstyret, inte ha någon nämnvärd kontroll över beslut i ärenden som i hög grad berör dem. Tillskapandet av en ny enhet bör kraftigt

öka invånarnas kontroll över sina liv. I grunden rör det sig om en rätt att få delta i beslut man berörs av. Kriteriet kan ligga till grund för anspråk på självständighet för en mindre enhet, men det kan också ligga till grund för anspråk på att få tillhöra en större enhet.

För det sjätte bör enhetens avgränsning resultera i större samförstånd än vad som skulle bli fallet med andra, alternativa avgränsningar. Ju högre grad av samförstånd mellan invånarna i en enhet, desto större andel av invånarna får sina preferenser förverkligade, vilket kan sägas öka den personliga friheten. Omvänt är en enhet mindre lämplig om dess avgränsning innebär hög grad av konflikt mellan invånarna i olika frågor, varvid färre invånare får sina preferenser förverkligade.

Enligt Dahls sjunde och sista kriterium bör vid en samlad bedömning fördelarna överväga nackdelarna, dels vad gäller de sex första kriterierna, dels vad gäller kostnader och vinster för kommunikation, förhandlingar, administration, ekonomi osv. Kriteriet fungerar som en påminnelse om att varje avgränsning är förenad med såväl vissa fördelar som vissa nackdelar.

Dahl menar att kriterierna huvudsakligen kräver kvalitativa bedömningar. Kvantitativa mått på hur väl olika avgränsningar uppfyller kriterierna skulle vara illusoriska, och det skulle utifrån dem knappast gå att påvisa vad som vore den bästa avgränsningen. Förespråkare för en viss avgränsning skulle överdriva vinsterna och förringa kostnaderna, medan motståndarna tvärtom skulle underdriva vinsterna och överdriva kostnaderna. Dahl menar också att en värld av fullständigt samstämmiga demokratiska system inte är möjlig. Politiska enheter kommer aldrig att helt motsvara varje medborgares intressen, utan varje avgränsning kommer alltid att gynna eller missgynna vissa invånare mer än andra. Att ställa upp kriterier för demokratiska enheter gör ändå att det blir möjligt att diskutera huruvida vissa enheter är bättre ur demokratisynpunkt än andra – även om bedömningarna förmodligen blir delvis ofullständiga och diskutabla.

Kommuner

I litteraturen om indelning av kommuner tar diskussionen ofta utgångspunkt i två olika ändamål med den kommunala självstyrelsen (t.ex. Lipman 1949:1, Smith 1985:62–63): medborgarfostran och tillhandahållande av offentlig service. *Medborgarfostran* har att göra med kommuninvånarnas allmänanda. Genom att medborgarna deltar i beslutsfattandet antas de utveckla en känsla av ansvar som omfattar hela samhället. I stället för att maximera egenintresset stävar medborgarna mot det gemensamma bästa. Med utgångspunkt i detta värde bör kommunindelningen överensstämma med de geografiska områden som avspeglar invånarnas gemenskaps känslor; gränserna bör reflektera historisk medvetenhet och folkliga traditioner. Därigenom antas också medborgarnas intresse och engagemang i lokala frågor öka, och de blir mer samstämmiga i sina åsikter. Kommunindelningen bör även ge goda förutsättningar för

invånarnas direkta deltagande i kommunalpolitiken, av vilket följer att kommunerna bör vara små. Det andra värdet, tillhandahållande av *offentlig service*, förutsätter effektivitet och ekonomiska resurser. Med utgångspunkt i detta värde bör kommunindelningen göras så att den skapar förutsättningar för god kapacitet och affinitet (se ovan).

Geografiska områden som tillgodoser krav på gemenskap och småskalighet skiljer sig inte sällan från geografiska områden som tillgodoser krav på kapacitet och affinitet. I samband med ändringar i kommunindelningen kommer därför funktionerna medborgarfostran, eller mer allmänt kommunal demokrati, och tillhandahållande av offentlig service ofta i konflikt med varandra. Vid demokratins genombrott betonades främst den förra funktionen; under 1800-talet framhöll bland andra Alexis de Tocqueville (1988) och John Stuart Mill (1991) den kommunala självstyrelsens betydelse för utvecklingen av allmänanda bland medborgarna. Vid de kommunsammanläggningsreformer som genomfördes i många länder under andra hälften av 1900-talet betonades framför allt tillhandahållandet offentlig service (Dente 1988:178–80, Sharpe 1988:91–94). Målsättningen var att genom större kommuner öka kommunernas kapacitet att producera och erbjuda service till medborgarna.²

I en studie från mitten av 1900-talet preciserar V. D. Lipman ett antal kriterier eller principer för avgränsning av kommuner eller andra subnationella administrativa enheter (Lipman 1949:305–331). Lipman delar in principerna i tre huvudgrupper. Den första omfattar tillämpningar av olika *kvantitativa standardmått*, med departementsindelningen i Frankrike som ett exempel. Syftet med sådana indelningar är ofta att skapa jämnstora administrativa enheter med avseende på invånarantal eller landareal. Ett annat syfte kan vara att begränsa det totala antalet administrativa enheter i ett land. Karakteristiskt är att indelningen görs med utgångspunkt i centralmaktens intressen och behov, till exempel för att minska centralmaktens kontrollspann gentemot underordnade administrativa enheter eller för att utjämna arbetsbördan mellan olika statliga, administrativa enheter på regional och lokal nivå.

Den andra huvudgruppen består av principer som har det gemensamt att indelningen anpassas så att den svarar mot något visst förhållande i landet. Ett slags princip utgår från ett lands *geografiska* förhållanden. Till grund för indelningen ligger behov av särskilda administrativa enheter för ändamål som vattenförsörjning eller dränering; exempel på sådana enheter på lokal nivå förekommer i USA. Enheterna kan efter hand tilldelas även andra, mer generella, uppgifter. Ett annat slags princip utgår från *ekonomiska* faktorer i

² Den motsatta uppfattningen, att kommunerna bör vara små för att vara effektiva, förekommer också, åtminstone i teoretiska diskussioner. Synsättet har sin grund i public choice-teorin. Genom att kommunerna är små kan de, är tanken, lättare anpassa sitt utbud till invånarnas preferenser. Då mindre kommuner även innebär att de blir fler till antalet antas också uppstå en positiv konkurrens mellan kommunerna, vilken antas främja en högre effektivitet. För en sammanfattning av diskussionen om stora kontra små kommuner ur effektivitetssynpunkt, se Keating (1995).

syfte att passa in i det nationella ekonomiska systemet. Sådana administrativa enheter skapades i bland annat Sovjetunionen. Ett tredje slags princip tar hänsyn till *kulturella* grupperingar inom ett land. Indelningen anpassas då efter hur olika territoriella grupper i befolkningen skiljer sig åt i fråga om språk, litteratur, traditioner och historia i bred bemärkelse.

Den sista huvudgruppen omfattar principer som har det gemensamt att de utgår från ett antal på förhand givna, större städer eller tätorter. Därefter kartläggs *influensområdet* runt varje stad, det vill säga det landområde i vilket staden i olika avseenden dominerar över andra kringliggande städer. Avgörande vid kartläggningen är invånarnas spatiala rörelsemönster. Ett syfte med dessa avgränsningar är att skapa kommuner med administrativa centrum som är lättillgängliga för kommuninvånarna. Därtill innebär avgränsningen att kommunerna bildar sammanhållna ekonomiska och sociala enheter.

Lipman nämner i sin studie ytterligare en princip som har legat till grund för kommunindelningen i vissa länder, nämligen att skilja stad och landsbygd åt med anledning av deras förmodade särskilda och utpräglade intressen. Som regel anpassas kommunindelningen då till existerande och historiskt förankrade enheters indelning, till exempel kyrkliga församlingar.

I en annan studie framhåller Brian C. Smith fem olika kriterier eller principer för avgränsning av kommuner som delvis överensstämmer med Lipmans (Smith 1985:63–76). En princip betonar förekomsten av *gemenskaper* på lokal nivå (*community*). Kommunindelningen görs med utgångspunkt i den sociala geografin. Territoriet bör av invånarna uppfattas som en naturlig socioekonomisk enhet till vilken de känner tillhörighet och som de identifierar sig med. Avgränsningen förutsätter kunskap om såväl bebyggelse som det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter, till exempel arbetspendling, inköp av varor och kulturell anknytning. Utifrån dessa kunskaper kan runt varje större tätort ett omland kartläggas som tillsammans med tätorten får bilda en kommun. Tillgängliga metoder för att göra det är enligt Smith förknippade med flera tänkbara problem. Ett problem är att olika aktiviteters spatiala mönster inte alltid korrelerar, vilket innebär att ett förslag till kommunindelning kan se olika ut beroende på vilken socioekonomisk aktivitet som betonas. Ett annat problem enligt Smith är att det inte självklart finns en naturlig intressegemenskap mellan en tätort och dess omland ens om de utgör en sammanhållen socioekonomisk enhet.

En annan princip enligt Smith är *effektivitet* i den kommunala verksamheten (*efficiency*). Enligt denna betonas kommunernas förmåga att producera offentlig service. Ofta antas det finnas ett samband mellan den kommunala servicens kvalitet och kommunstorlek. Större kommuner har bättre förutsättningar att vara effektiva än små till följd av att de har större befolkningsunderlag, större skatteunderlag och stordriftsfördelar i olika verksamheter som till exempel samhällsplanering, bostäder, avlopp och kommunikationer. Vidare antas stora kommuner ha lättare att rekrytera personal med specialist-

kompetens, vilken är nödvändig för att kommunerna ska kunna tillhandahålla specialiserad service. I vilken mån större kommuner de facto har stordriftsfördelar är enligt Smith dock tveksamt, och det finns i forskningen knappast några övertygande bevis för att stora kommuner är mer effektiva än små.

En tredje princip för avgränsning av kommuner har som utgångspunkt centralmaktens förmåga att utöva *administrativ kontroll* och tillsyn över subnationella nivåer (*managerial convenience*). Gränserna dras utifrån nationella beslutsfattares behov att kunna styra effektivt. Antalet kommuner kan behöva reduceras för att minska den centrala nivåns kontrollspann gentemot den lokala och regionala nivån eller för att jämna ut arbetsfördelningen mellan administrativa enheter på samma nivå.

Den fjärde principen som Smith omnämner utgår från *tekniska* behov som föreligger med avseende på förhållanden i den fysiska geografin, till exempel vattenförsörjning, dränering, bevattning, skogsbruk och avfallshantering (*technical requirements*). Principen innebär således att administrativa regioner baseras på geografiska regioner, vilka inte enbart kan ha naturliga egenskaper utan även sociala och ekonomiska.

Den femte och sista indelningsprincipen enligt Smith utgår från förekomsten av *socialt särskiljande* regioner (*socially distinct regions*). De kan baseras på historia, etnicitet eller språk. Inte sällan rör det sig om områden som tidigare haft någon form av eget politiskt styre.

I praktiken ligger sällan enbart en av ovan nämnda principer till grund för kommunindelningen, utan ofta två eller flera. Eftersom olika principer sällan medför likartade avgränsningar är kommunindelningar i regel resultat av kompromisser och avvägningar mellan flera principer. Varje kommunindelning kan således sägas ha brister i olika avseenden. Vidare är beslut om riktlinjer för ändringar i kommunindelningen till syvende och sist politiska. I en politisk process måste hänsyn också tas till intressen och ageranden på den lokala nivån, som inte sällan verkar mot tillämpning av enhetliga principer.

Metod

Undersökningen Lokal demokrati

Det empiriska materialet i föreliggande studie bygger i huvudsak på en enkätundersökning som genomfördes under vintern och våren 1999. Undersökningen benämndes *Undersökningen Lokal demokrati* och genomfördes inom ramen för forskningsprojektet *Multilevel Governance and Democratic Identity* vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Projektet och enkätundersökningen finansierades av Swedish Institute for Regional Research, SIR. I undersökningen ingick frågor om politiska attityder, aktiviteter etc. inom framför allt den kommunala demokratin. Till grund för under-

sökningen låg ett stratifierat urval om 2 300 personer från hela Sverige. Av dem besvarade 56 procent enkäten. I bilaga 1 redogörs mer utförligt för undersökningens design och genomförande och i bilaga 2 presenteras det enkätformulär som användes i undersökningen.

Statistiska analystekniker i undersökningen

En variabel kan sägas beskriva en egenskap hos en analysenhet (t.ex. en person). Exempel på variabler är ålder, boendeort, favoritfotbollslag och uppfattning i en politisk fråga. I analyshänseende görs skillnad mellan olika variabler beroende på med vilken skala de mäts. En variabel vars värden kan placeras in på en numerisk skala (t.ex. inkomst i antal kronor) mäts med kvotskala eller intervallskala. När värdena inte kan placeras in på en numerisk skala men ändå rangordnas (t.ex. högt eller lågt förtroende för politiker) mäts variabeln med ordinalskala. När värdena inte kan placeras in på en numerisk skala och inte heller rangordnas (t.ex. partisympati) mäts variabeln med nominalskala. Ett specialfall är dikotoma variabler, det vill säga variabler som endast kan anta två värden (t.ex. röstdeltagande).

För statistisk analys av samband mellan en beroende variabel och en eller flera oberoende variabler används ofta regressionsanalys. Den vanligaste regressionsanalystekniken är linjär regression. Ett antagande vid linjär regression är att den beroende variabeln är kontinuerlig, det vill säga att den i princip kan anta vilket värde som helst, till skillnad från diskret, det vill säga att den endast kan anta vissa värden, exempelvis heltal. I praktiken används linjär regression ofta även när den beroende variabeln är diskret och det råder likhet i avstånd mellan variabelns olika värden, som är fallet med variabler på kvot- och intervallskalenivå.

Om den beroende variabeln är på ordinalskalenivå förordas andra regressionsanalystekniker än linjär regression. I statsvetenskapliga sammanhang används dock inte sällan linjär regression även när den beroende variabeln är på ordinalskalenivå; den beroende variabeln behandlas då som om den vore på intervallskalenivå med lika stort avstånd mellan varje värde på den beroende variabeln. Till exempel antas avståndet på en Likertskala mellan ”instämmer absolut inte” och ”instämmer i stort sett inte” vara lika stort som avståndet mellan ”instämmer i stort sett inte” och ”instämmer till viss del”. Att behandla en variabel på ordinalskalenivå som om den vore på intervallskalenivå är i regel i sin ordning när antalet variabelvärden är stort (Labovitz 1970, Menard 1995:87). Ju fler variabelvärden, desto mer motiverat är det följaktligen att analysera samband med linjär regression. Detsamma gäller om det de facto råder likhet i avstånd mellan varje värde på den beroende variabeln.

När antalet värden på den beroende variabeln är litet och det inte råder likhet i avstånd mellan dem kan linjär regression ge missvisande resultat. I stället förordas då andra regressionsanalystekniker såsom ordered logit (Long

1997:114–115). Till skillnad mot linjär regression mäts vid ordered logit de oberoende variabelernas effekter inte i den beroende variabelns enhet utan i den logaritmerade oddskvoten. Koefficienterna som anger de oberoende variabelernas effekter, de så kallade logistiska regressionskoefficienter, är därför mer svårtolkade än vid linjär regression. Dessutom måste ett antagande göras om proportionella oddskvoter för relationen mellan oberoende och beroende variabel, det vill säga att effekten av en oberoende variabel är densamma för varje värde på den beroende variabeln (Long 1997:140).³ Som vid linjär regression genererar analyserna således ett mått för varje oberoende variabels effekt på den beroende variabeln. Eftersom hänsyn tas till att avstånden mellan värdena på den beroende variabeln kan vara olika estimeras dock flera intercept, närmare bestämt ett intercept för varje variabelvärde minus ett, i stället för som vid linjär regression endast ett intercept.

När den beroende variabeln är på nominalskalenivå förordas regressionsanalystekniker som tillåter att effekten av en oberoende variabel varierar mellan olika värden på den beroende variabeln. Ett exempel på en sådan analysteknik är multinomial logit (Long 1997:148–149). I likhet med ordered logit mäts effekterna i logaritmerade oddskvoter. I stället för endast ett effektmått per oberoende variabel estimeras dock för varje oberoende variabel ett effektmått per värde på den beroende variabeln (minus ett). Sådana analystekniker förordas även när den beroende variabeln är mätt med ordinalskala men antagandet om proportionella oddskvoter inte håller (Long 1997:145). Nackdelen jämfört med ordered logit är att modellen är mer komplex eftersom de effekter som ska tolkas blir betydligt fler.

När den beroende variabeln är dikotom, det vill säga endast kan anta två värden, förordas (binär) logistisk regression (Long 1997:34–35). Analystekniken är besläktad med ordered logit och multinomial logit och de oberoende variabelernas effekter mäts i logaritmerade oddskvoter. Eftersom den beroende variabeln endast kan anta två värden genererar analyserna dock endast ett intercept respektive endast ett effektmått per oberoende variabel.

Förutom vanlig tabellanalys kommer i föreliggande undersökning både linjär regression, ordered logit, multinomial logit och (binär) logistisk regression att användas. Samtliga beroende variabler som analyseras i undersökningen ligger på ordinalskalenivå alternativt är dikotoma. När den beroende variabeln är på ordinalskalenivå utförs regressionsanalyserna som regel med ordered logit. Ett undantag är när variablerna kan anta ett större antal värden (> 5), som är fallet när variablerna är additiva index bestående av summan av flera variabler på ordinalskalenivå. Analyserna utförs då med linjär regression. Ett annat undantag är när det finns goda skäl att anta att effekten av en oberoende variabel är olika för olika värden på den beroende variabeln. När

³ Annorlunda uttryckt innebär antagandet att sannolikhetskurvan har samma lutning för varje värde på den beroende variabeln. Det som skiljer mellan olika värden på den beroende variabeln är endast interceptet.

så är fallet utförs analyserna med multinomial logit.⁴ När den beroende variabeln är dikotom utförs analyserna med (binär) logistisk regression.

Ett antagande vid ordered logit är, som nämnts ovan, att oddskvoterna är proportionella för varje värde på den beroende variabeln; om så inte är fallet bör analyserna utföras med multinomial logit. Huruvida detta antagande är uppfyllt i de ordered logit-analyser som görs i undersökningen prövas inte. Det kan således inte uteslutas att det i vissa analyser föreligger icke proportionella oddskvoter i populationen, även när regressionsmodellen utgår från att så är fallet. Anledningen till att trots det utföra analyserna med ordered logit i stället för med multinomial logit är att den senare analystekniken ger än mer svårtolkade resultat. Samtidigt är ordered logit alltså en i sammanhanget lämpligare analysteknik än linjär regression.

Tolkning av koefficienter

Vid ordered logit, multinomial logit och (binär) logistisk regression mäts effekten av en oberoende variabel på en beroende i form av den förväntade förändringen av den logaritmerade oddskvoten.⁵ Som nämnts ovan är resultatet mer svårtolkat än vad som är fallet vid linjär regression, då den förväntade förändringen mäts i den beroende variabelns enhet.⁶ I likhet med koefficienterna vid linjär regression visar logistiska regressionskoefficienter sambandets riktning, det vill säga om den oberoende variabelns effekt är positiv eller negativ, men för att vara substantiellt begripliga måste de räknas om till förväntade eller predicerade sannolikheter som anger sannolikheten för ett värde på den beroende variabeln vid ett visst värde på den oberoende.

I analyskapitlena kommer tolkningen av de logistiska regressionskoefficienterna i första hand att göras utifrån de ostandardiserade koefficienternas (β) signifikansnivå (φ) och riktning (+ eller -). Det säger oss om det finns ett statistiskt säkert samband och, om så är fallet, om sambandet går i positiv eller negativ riktning.⁷ När det bedöms vara av intresse beräknas och anges löpande i texten även predicerade sannolikheter för olika värden på den beroende variabeln. Vid multivariat analys, det säga när flera oberoende variabler ingår i regressionsmodellen, anges som regel sannolikheten vid ett visst värde på en oberoende variabel när övriga oberoende variabler är konstanta vid sina medelvärden (jfr Liao 1994:16–18). Undantag är när en oberoende variabel

⁴ Detta gäller dock inte när den oberoende variabeln ligger på intervall- eller kvotskalenivå. I stället transformeras då den oberoende variabeln och analysen utförs med ordered logit alternativt linjär regression.

⁵ Den logaritmerade oddskvoten är logaritmen av kvoten mellan sannolikheten för ett visst värde på den beroende variabeln och ett annat värde på den beroende variabeln, när värdet på den oberoende variabeln varierar ett steg.

⁶ För en pedagogisk beskrivning av innebörden av logistiska regressionskoefficienter, se Teorell och Westholm (1999b:142–145).

⁷ I tabellerna redovisas även standardiserade regressionskoefficienter (β^s) och standardfel (σ_e).

har delats upp i dummyvariabler, det vill säga en ny variabel för varje värde på den ursprungliga variabeln (minus en s.k. referenskategori). I sådana fall har den dummyvariabel vars effekt studeras värdet 1 medan övriga dummyvariabler är konstanta vid värdet 0.

Statistisk programvara

De statistiska analyserna i undersökningen har genomförts med två olika programvaror. Samtliga tabellanalyser och linjära regressionsanalyser har genomförts med SPSS (version 11). Samtliga icke-linjära regressionsanalyser – ordered logit, multinomial logit och (binär) logistisk regression – har genomförts med SAS (version 8).

Disposition

Som nämnts ovan är undersökningen uppdelad i två fristående delar men som båda har med indelningen av kommuner att göra. Del I handlar om kommunsammanläggningar. Utgångspunkt är den så kallade kommunblocksreformen som genomfördes 1962–1974. I ett inledande kapitel beskrivs den svenska kommunindelningens historien. Därefter preciseras den struktur i kommunerna som uppstod till följd av kommunblocksreformen. I därpå följande fyra kapitel studeras vilka effekter denna struktur har på den kommunala demokratin. Närmare bestämt rör det sig om tre aspekter av den kommunala demokratin: kommunerna som gemenskapsenheter, kommunernas demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande. Slutligen i Del I sammanfattas resultaten och frågan om huruvida det ur demokratisynpunkt finns en optimal kommunindelning diskuteras och prövas.

Del II i undersökningen handlar om kommunindelning. Dels studeras invånare i allmänhet (icke centralortsbor) med avseende på attityd till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun, dels studeras särskilt de invånare som bor i kommundelar som under eller strax före undersökningens genomförande ansökt om kommunindelning. I ett inledande kapitel ges en översiktlig beskrivning av kommunindelning i Sverige och invånarnas åsikter därom. Därefter studeras i två kapitel kommunindelning och grundläggande kommun- och demokratisyn samt invånarnas motiv för att vara positiva eller negativa till kommunindelning. I ett därpå följande kapitel studeras i vilken mån olika omständigheter i kommunerna gynnar uppkomst av önskemål om kommunindelning. Avslutningsvis sammanfattas och kommenteras de resultat som framkommit i Del II.

DEL I

KOMMUNSAMMANLÄGGNING

2 Inledning – kommunsammanläggningar

Från 1950-talet och framåt har den kommunala indelningen varit föremål för diskussion i flertalet europeiska länder. Initiativen har som regel inte kommit från kommunerna själva utan från central nivå, och syftet har varit att skapa en struktur av effektivare och produktivare lokala enheter för offentlig service (Dente 1988:178–180, Kjellberg 1988:44–45, Larsen & Offerdal 1994:52–53, Pierre 1996:230, se dock Reynaert 1997). Motståndare till kommunsammanläggningar har ofta betonat den kommunala demokratin, som de menar påverkas negativt av större kommuner. Av de två värdena kommunal demokrati och kommunal effektivitet har i slutändan inte sällan det senare vägt tyngst, och i flera europeiska länder har mer eller mindre omfattande kommunsammanläggningar ägt rum.

Sverige är inget undantag. År 1952 genomfördes den första av två stora kommunindelningsreformer under 1900-talet, den så kallade storkommunreformen. Genom reformen minskade antalet landskommuner från 2 281 till 816. Inklusivt städer och köpingar, som var undantagna reformen, var det totala antalet kommuner 1 037. Tio år senare inleddes den andra omfattande kommunindelningsreformen, den så kallade kommunblocksreformen. Reformen skulle komma att pågå ända till 1974 och omfatta nästan alla kommuner i Sverige. Som minst fanns efter reformen 277 kommuner (SOU 2001:48 s. 102).

Mellan 1952 och 1974 försvann således drygt 2 000 kommuner i Sverige, vilket motsvarar nästan 90 procent av kommunerna som fanns före reformerna. Förändringen av den kommunala indelningen var således mycket omfattande. En internationell jämförelse visar att sammanläggningarnas omfattning i Sverige har få motsvarigheter i andra länder; i Europa har från mitten och fram till slutet av 1900-talet endast ett annat land, Bulgarien, genomfört lika omfattande kommunsammanläggningar som Sverige (Committee on Local and Regional Authorities 1995:69).

De nya kommunerna som uppstod till följd av kommunblocksreformen innebar en i flera avseenden ny kommunstruktur. En avsedd och uppenbar förändring var att kommunerna blev större till invånarantalet. Genom sammanläggningarna blev kommunerna också större till ytan. Antalet kommunhuvudorter minskade, vilket ledde till att färre invånare kom att bo utanför sin kommuns politiska, administrativa och servicemässiga centrum, och för flertalet av dem ökade avståndet till kommunhuvudorten. Kommunblocksreformen syftade även till att skapa näringsgeografiskt sammanhållna

kommuner, vilket skulle åstadkommas genom att anpassa kommunindelningen till det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter på lokal nivå. Kommunblocksreformen innebar också att flera kommuner lades samman med tvång från statsmaktens sida. På flera håll i landet tillskapades således kommuner vars indelning till synes saknade stöd bland dem som bodde i dem.

Syftet i undersökningens Del I är att studera *de demokratiska effekterna av den kommunstruktur som uppstår till följd av kommunsammanläggningar*. I fokus står effekter på medborgarnivån. Andra effekter, till exempel på de förtroendevaldas arbetsvillkor, medial bevakning av kommunalpolitiken och organisationers möjlighet att framföra sina medlemmars intressen, ingår inte.

Undersökningen har vissa begränsningar. Hur demokratin skulle ha sett ut i dagens kommuner om indelningsreformerna aldrig genomförts är omöjligt att studera. För det första saknas jämförbara data över tid. Materialet som ligger till grund för undersökningen föregås inte av en liknande studie gjord före kommunblocksreformen. För det andra har den kommunala demokratin de senaste decennierna alldeles säkert förändrats oberoende av kommunblocksreformen (jfr Petersson 2001:71–72). Den svenska demokratin i stort har övergått från att vara kollektivistisk till individualistisk (SOU 1990:44), vilket naturligtvis även gäller den kommunala demokratin. Därtill har den kommunala politikens och den kommunal självstyrelsens innehåll och förutsättningar ändrats sedan mitten av 1970-talet, och därmed även förutsättningarna för den kommunala demokratin. Bland annat har flera politikområden decentraliserats från statlig till kommunal nivå och därigenom har den kommunala verksamheten blivit både mer omfattande och diversifierad, tidigare offentliga verksamheter har privatiserats och kommunernas ekonomi har försämrats med nedskärningar som följd (Gustafsson 1993). Informations- och kommunikationsteknikens intåg i människors vardagsliv, Sveriges inträde i EU och nya socioekonomiska förhållanden bland medborgarna påverkar också förutsättningarna för den kommunala demokratin (SOU 2001:48 s. 67–69, se även Loughlin 2001a:21–28, Borja & Castells 1997).

I strikt mening är det således inte möjligt att utvärdera kommunblocksreformens effekter och dra slutsatser om hur den kommunala demokratin skulle sett ut om reformen aldrig genomförts. Det innebär emellertid *inte* att effekter av den kommunstruktur som följer av kommunsammanläggningsreformer inte kan studeras. En sådan studie kan baseras på mätningar av förhållandena i den kommunala demokratin i dag *och* kunskap om vilka strukturella förändringar av kommunerna som den aktuella sammanläggningsreformen medförde. Dessutom måste det finnas variation mellan kommunerna vad gäller den studerade kommunstrukturen, det vill säga sammanläggningarna får inte ha resulterat i att alla kommuner är identiska till sin struktur. Givet att så inte är fallet kan man sedan med statistisk kontroll för andra

faktorer som påverkar den kommunala demokratin renodla effekterna av de kommunstrukturella faktorer som studeras (jfr Vedung 1991:151–152).

Nedan följer först en kort historik om kommunindelningen i Sverige. Därefter sammanfattas tidigare utvärderingar av kommunblocksreformen och dess effekter på den kommunala demokratin. I ett därpå följande kapitel preciseras den analysram som sedan kommer att ligga till grund för undersökningen. Dels preciseras och operationaliseras den nya kommunstruktur som kommunblocksreformen innebar. Dels diskuteras och operationaliseras eventuella effekter på den kommunala demokratin i samband med tillskapandet av nya kommuner. Efter det följer fyra kapitel om vilka effekter kommunstrukturen har på den kommunala demokratin. Slutligen sammanfattas resultaten, och frågan om huruvida det ur demokratisynpunkt finns en optimal kommunindelning prövas och diskuteras.

Kommunindelningshistorik i Sverige

Den lokala självstyrelsen i Sverige har gamla anor. Dagens kommuner har sina rötter i städerna och de medeltida socknarna (Aronsson 2001:11–14). Den moderna kommunens födelse brukar dateras till 1862 och tillkomsten av samma års kommunalförordningar. Vid den tidpunkten fanns tre olika kommuntyper: landskommuner, köpingar och städer. Sammantaget utgjorde dessa cirka 2 500 kommunala enheter. Antalet kommunala enheter var sedan förhållandevis konstant i nästan ett sekel. Från mitten av 1900-talet och två decennier framåt genomfördes, som nämnts inledningsvis, två omfattande kommunsammanläggningsreformer, storkommunreformen 1952 och kommunblocksreformen 1962–1974. Som nämnts ovan innebar dessa reformer omfattande förändringar av kommunindelningen. Nedan följer en historisk genomgång av denna utveckling.

1862 års kommunindelning

Efter att frågan om en omfattande kommunreform hade diskuterats en längre tid i riksdagen tillsattes 1858 en utredning med namnet 1858 års kommunalkommitté. Denna hade i uppdrag att utarbeta ett förslag till en ny kommunal självstyrelse. I uppdraget låg bland annat att utarbeta ett förslag om inrättande av borgerliga kommuner för icke kyrkliga ärenden.

En viktig fråga var vilken befolkningsstorlek de nya kommunerna skulle ha samt på vilket sätt de skulle avgränsas. Kommittén ansåg att de borde vara så stora som möjligt för att kunna uträtta mera till en lägre kostnad. Någon förutsättningslös diskussion om den utifrån olika verksamheter ändamålsenliga kommunindelningen fördes emellertid inte av kommittén. Tanken från

kommitténs sida var att knyta an till någon traditionell och redan existerande indelning på lokal nivå.

Efter att ha dryftat flera alternativ, till exempel häradena, föreslog kommittén att de nya kommunernas gränser skulle baseras på den rådande sockenindelningen. Förvisso var socknarna på flera håll i landet enligt kommitténs mening för små för att verksamheten skulle kunna bedrivas på ett effektivt sätt. Under historiens gång hade emellertid starka gemenskaper utvecklats i socknarna, och dessa gemenskaper lät sig inte, ansåg kommittén, förbigås utan svårigheter (Widberg 1979, jfr Wångmar 2003:66).

Ståndsriksdagen beslutade i enlighet med kommitténs förslag om att koppla de nya kommunernas gränser till den rådande sockenindelningen. Ett annat resultat av kommitténs arbete var 1862 års kommunalförordningar, vilka brukar sägas markera den moderna kommunens födelse i Sverige (Widberg 1979).

Anknytningen av kommunindelningen till sockenindelningen innebar att antalet kommuner uppgick till cirka 2 500, varav cirka 2 400 var landskommuner, ett tiotal var köpingar och 89 var städer (Gustafsson 1996:16). Sockenindelningen hade i sin tur medeltida anor och hade aldrig utformats efter enhetliga principer. Förhållandena i framför allt landskommunerna var därför mycket skiftande, till exempel beträffande folkmängd, areal, folktäthet och ekonomiska resurser (Wallin 1973:10).

Storkommunreformen 1952

Så småningom höjdes kritiska röster om att 1862 års kommunindelning inte var ändamålsenlig. Den pågående industrialiseringen och urbaniseringen ledde dels till ökad efterfrågan på offentligt producerad välfärd, dels till att det redan klena befolkningsunderlaget som fanns i flera landsortskommuner minskade ytterligare. I takt med byggandet av välfärdsstaten och den offentliga sektorns expansion, som till stor del kom att äga rum i kommunerna, framstod de många småkommunerna som alltmer olämpliga.

Mot denna bakgrund tillsattes 1943 den så kallade Kommunindelningskommittén. Kommittén hade till uppgift att diskutera lösningar på småkommunproblemet. Fyra förslag på lösningar lades fram av kommittén (SOU 1945:38 s. 64–65): överflyttning av primärkommunala uppgifter till stat eller landsting, ökade ekonomiska bidrag från stat eller landsting till primärkommunal verksamhet, ökad interkommunal samverkan och kommunsammanläggningar. Av dessa förordade kommittén den sista lösningen, det vill säga kommunsammanläggningar. Motivet var den kommunala självstyrelsen, vilken enligt kommittén skulle urholkas om det fanns stort beroende av samarbete med andra kommuner eller bidrag från staten.

Om den kommunala självstyrelsen sålunda väl fyllt sitt syftemål att vara ett medel till medborgerlig fostran, har den däremot ... till följd av kommunernas

allt större beroende av statliga bidrag till kostnaderna för sin verksamhet mindre väl förmått hävda sig gentemot ett alltmera dominerande statligt inflytande, som på många områden redan gör den lokala självstyrelsen illusorisk. --- Angelägenheten att knyta kommunstyrelsen till redan bestående enheter medförde en organisation, som kännetecknas mera av splittring än samlad styrka. --- Det torde vara uppenbart, att en tillnärmelsevis likvärdig organisation och standard för kommunal verksamhet icke är möjlig att åstadkomma med en så oregelbunden kommunindelning, om man vill hålla på principen om kommunernas självständighet gentemot varandra och gentemot staten (SOU 1945:38 s. 96).

Kommunindelningskommittén var inte omedveten om den starka sockenkänsla som fanns bland invånarna. En riktlinje för de kommunsammanläggningar som föreslogs av kommittén var att man skulle sträva efter naturlig samhörighet i de nya kommunbildningarna (SOU 1945:38 s. 236–39). Man borde se till, menade kommittén, att endast kommuner mellan vilka det fanns naturlig samhörighet slogs samman. En annan riktlinje var att befolkningen i de sammanslagna kommunerna helst inte skulle understiga 3 000.

Regering och riksdag gick på kommitténs linje. Under benämningen storkommunreformen genomfördes 1952 den första stora kommunsammanläggningsreformen i Sverige. Endast landskommunerna var berörda; städer och köpingar blev med andra ord inte föremål för sammanläggning. Det totala antalet kommuner minskade från cirka 2 500 till 1 037. I genomsnitt bestod de nya storkommunerna av tre mindre kommuner (Widberg 1979:51). Den genomsnittliga befolkningmängden i landskommunerna ökade från ungefär 1 500 till drygt 4 100.

Kommunblocksreformen 1962–1974

Redan innan storkommunreformen hade genomförts höjdes kritiska röster för att reformen inte var tillräckligt omfattande, utan att kommunerna borde göras ännu större. Utbyggnaden av den offentliga sektorn hade fortsatt med kommunerna som huvudsakliga utförare. Den alltjämt pågående urbaniseringen minskade därtill ytterligare befolkningsunderlaget i många kommuner. Om kommunerna skulle klara att svara för merparten av den offentliga sektorns tillväxt var det nödvändigt, menade kritikerna, med ytterligare sammanläggningar.

Den kommunindelning som följde av storkommunreformen hade knappt hunnit sätta sig förrän man från centralt håll började planera för ännu en sammanläggningsreform. År 1959 tillsattes en ny kommitté under namnet Indelningssakkunniga, vars betänkande *Principer för en ny kommunindelning* (SOU 1961:9) lades fram två år senare. Kommittén gick igenom flera kommunala verksamhetsområden – till exempel skolväsendet, socialvården och byggnadsväsendet – med avseende på hur stort befolkningsunderlag som krävdes för att verksamheten skulle kunna bedrivas effektivt. Kommittén slog fast att det inte gick att bestämma en för alla verksamheter gemensam nedre

gräns för hur många invånare en kommun borde ha. Att det fanns flera kommuner som var för små rådde det dock inte något tvivel om. Enligt kommittén var därför en ny indelningsreform nödvändig.

Med hjälp av kulturgeografisk expertis utarbetade kommittén riktlinjer för hur en ny reform skulle genomföras. Två principer skulle vara vägledande. För det första skulle de nya kommunerna utgöra näringsgeografiskt sammanhållna enheter. Genom den så kallade centralortsteorin skulle kommunindelningen anpassas till funktionella regioner på lokal nivå. Tanken var att med vetenskaplig metod runt en centralort sammanföra områden som hörde ihop i bland annat bebyggelsemässiga, arbetskraftsmässiga, trafikmässiga och kommersiella avseenden.¹ Den rådande kommunindelningen skulle vara av underordnad betydelse. Den andra principen som kommittén föreslog för sammanläggningsreformen var att ingen kommun skulle ha färre än 8 000 invånare. En sådan minsta befolkningsstorlek skulle betyda att de nya kommunerna blev tillräckligt bärkraftiga och effektiva (SOU 1961:9).

Riksdagens beslut överensstämde i stort sett med kommitténs förslag. Delning av existerande kommuner borde dock, ansåg riksdagen, undvikas. I första hand skulle de nya kommunerna bildas genom sammanläggning av redan existerande kommuner, och under inga omständigheter fick församlingar splittras (bet. KU 1962:1).

År 1962 påbörjades den sammanläggningsreform som fick benämningen kommunblocksreformen. För genomförandet av reformen svarade länsstyrelserna. Till en början förelåg inget tvång från statsmakternas sida om att nya storkommuner skulle bildas. Alla kommuner, även städer och köpingar, var förvisso tvungna att ingå i ett kommunblock, men dessa var endast ett slags interkommunala samarbetsorgan. Formellt utgjorde de gamla kommunerna fortfarande egna kommuner. Statsmaktens uppfattning var dock att kommunerna med tiden skulle ”inse fördelarna” med att ingå i en större kommun, och därför frivilligt välja att gå samman. På flera sätt försökte statsmakten också aktivt stimulera till samgående (Jönsson 1978). Trots det gick utvecklingen långsamt. Motståndet mot sammanläggning var stort i många kommuner (Brantgårde 1974, Ring 1978). Av de 282 kommunblock som bildats 1962 hade vid ingången av 1969 endast 38 ombildats till nya storkommuner. Tillsammans med de 37 kommunblock som endast bestod av en kommun innebar detta 75 klara kommunbildningar. I flera kommunblock fanns dock hos flera kommuner intresse för en sammanläggning, men den hindrades av enstaka kommuners ovilja att gå samman (Wallin 1973:28–29).

För statsmakten var antalet sammanläggningar färre än väntat, och på initiativ av den socialdemokratiska regeringen beslutade riksdagen 1969 att överge frivillighetsprincipen (prop. 1969:103, bet. KU 1969:24). Den nya

¹ Kommunblocksreformen i Sverige har beskrivits som ”... perhaps the most ‘scientific’ structural reform in Western Europe” (Kjellberg 1988:51).

kommunindelningen, baserad på den rådande kommunblocksindelningen, skulle vara färdig senast vid ingången av 1974. Beslutet i riksdagen var inte enhälligt. I det beredande riksdagsutskottet reserverade sig de borgerliga partierna mot utskottets ställningstagande (bet. KU 1969:24). Också i flera kommuner var reaktionerna negativa och man framförde önskemål om att få kvarstå som självständig kommun. I regel motsatte sig regeringen mindre kommuners önskemål om att slippa sammanläggning. I ett 40-tal fall genomfördes sammanläggningar mot åtminstone en i kommunblocket ingående kommuns önskemål (Gustafsson 1996:62–63).

Kommunblocksreformen innebar även att en ny enhetlig kommuntyp infördes. De rättsliga skillnaderna mellan städer, köpingar och landskommuner upphörde och alla fick den administrativa beteckningen kommun. I stället för stadsfullmäktige och kommunalfullmäktige blev kommunfullmäktige högsta beslutande organ i de nya kommunerna. Kommunernas styrelse bytte namn från stadskollegium (som funnits i vissa större städer), drätselkammare och kommunalnämnd till kommunstyrelse (Wergenius 1973:78–79).

Förändringar av kommunindelningen efter 1974

Sedan kommunblocksreformen är kommunindelningen i Sverige i det närmaste oförändrad. Som lägst efter reformen fanns 277 kommuner. Därefter har antalet ökat något, och från och med den 1 januari 2003 finns 290 kommuner. Ökningen beror på att regeringen har bifallit drygt ett tiotal ansökningar om kommunindelning (SOU 2001:48 s. 478). Delar av kommuner har då brutits loss och bildat egna kommuner. För en mer utförlig diskussion om kommunindelning, se Del II i undersökningen.

Tidigare utvärdering av kommunblocksreformen

Kommunblocksreformen är en av de större inrikespolitiska reformerna i modern tid i Sverige. Den kan även sägas vara en av de mest utvärderade. I slutet av 1970-talet tillsattes ett stort forskningsprogram under benämningen Kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Dess syfte var bland annat att utvärdera reformens effekter på den kommunala demokratin.² Statsvetarna Lars Strömberg och Jörgen Westerståhl sammanfattar utvärderingsresultaten i fyra nyckelbegrepp (1983): expansion, partipolitisering, professionalisering och ökat organisationsinflytande. Den kommunala sektorn hade på 15 år, från 1965 till 1980, vuxit från 15 procent till 25 procent av BNP. Skillnaderna

² Kommunaldemokratiska forskningsgruppen var det andra stora kommunalforskningsprogrammet i Sverige. Det första gick under namnet Kommunalforskningsgruppen och verkade från mitten av 1960-talet fram till mitten av 1970-talet. För en sammanfattning av de två forskningsprogrammets historia, resultat och slutsatser, se Gustafsson (1996:64–67).

mellan partierna hade ökat i såväl kommunalvalen som i kommunfullmäktige och allmänt om kommunalpolitiken sades att den hade blivit mer lik rikspolitiken. Väljarnas kunskap om lokala valfrågor hade ökat markant och de hade blivit mer politiskt aktiva, men samtidigt uppgav färre att de var personligen bekanta med någon kommunalpolitiker. Vidare hade kommunerna professionaliserats. Forskarna talade om en utveckling av politikerrollen från "förtroendeman" till "kommunalpolitiker". Den kommunala förvaltningen hade utvecklats från "lekmannaförvaltning" till "tjänstemannaförvaltning". Slutligen hade organisationer kommit att bli allt viktigare aktörer i den kommunala beslutsprocessen.

I ett av forskningsprogrammets delprojekt – medborgarna och kommunen – studerades specifikt kommunblocksreformens effekter på medborgarnivå, bland annat medborgarnas attityder och politiska aktivitet i de nya kommunerna (Westerståhl & Johansson 1981). Forskarna konstaterade att kommunindelningsreformen i stora drag fallit väl ut. Ett belägg för det var att medborgarnas syn på den kommunala verksamhetens inriktning – det vill säga vad kommunen skulle göra mer respektive mindre av – i undersökningen mest förklarades av invånarnas kommuntillhörighet. Faktorerna partitillhörighet och kommundelstillhörighet (operationaliserat som centralort–icke centralort) hade mindre betydelse. Forskarna tolkade resultatet som att invånarna i respektive kommun var förhållandevis homogena i sina preferenser.

En förändring var att medborgarnas politiska aktivitet hade ökat påtagligt. Detta berodde emellertid till stor del på faktorer som inte hade med den ändrade kommunindelningen att göra. Aktivitetsökningen hade förmodligen, menade forskarna, ägt rum oavsett kommunblocksreformen. Vilken typ av aktivitet som var vanligast varierade mellan olika kommuntyper: partiaktiviteten var högst i små glesbygdskommuner, kontakterna med tjänstemän var mest förekommande i tätortskommuner, och deltagande via aktioner och aktionsgrupper var högst i stora tätortskommuner.

När det slutligen gällde medborgarnas egen syn på kommunindelningsreformen konstaterade forskarna att det motstånd som hade uppmätts i tidigare undersökningar mot reformen hade försvagats. Bedömningarna skilde sig dock väsentligt mellan centralortsbor och icke centralortsbor. Invånare i centralorterna var mer positiva än invånare utanför centralorterna till både själva reformen, den kommunala servicens regionala fördelning och möjligheterna att få den egna kommundelens synpunkter beaktade i kommunalpolitiken. Forskarna konstaterade också att det inte fanns någon stor andel kritiker i kommuner med riktigt hög centralortsdominans, medan flertalet kritikpräglade kommuner hade en stor andel boende utanför kommunens centralort.

3 Sammanläggning, kommunal demokrati och kommunstruktur

I detta kapitel preciseras undersökningen om kommunsammanläggning och demokrati. Först diskuteras omvälvande förändringar av politiska system och påfrestningar som kan uppstå därvidlag. Utifrån diskussionen definieras och operationaliseras ett antal möjliga kritiska områden för den kommunala demokratin i samband med kommunsammanläggning. Dessa områden utgör beroende variabler i undersökningen. Därefter diskuteras den kommunstruktur som uppstod till följd av kommunblocksreformen, och de kommunstrukturella faktorer som utgör undersökningens oberoende variabler operationaliseras.

Sammanläggning och påfrestningar på demokratin – beroende variabler

På en teoretisk nivå medförde kommunblocksreformen att ett stort antal mindre (kommunala) politiska system ersattes av ett mindre antal större (kommunala) politiska system, vilket rimligen utsatte systemen för olika slags påfrestningar. En diskussion om vilken typ av påfrestningar som kommunsammanläggningarna kan ha medfört kan föras med utgångspunkt i forskning om politisk utveckling och modernisering. Inom det forskningsområdet har utarbetats en modell för stats- och nationsbyggande (Binder 1971). Enligt modellen innebär politisk utveckling och modernisering flera olika slags påfrestningar på det politiska systemet. Närmare bestämt rör det sig om fem kritiska områden. För det första måste invånarnas *identitet* skifta från i första hand religiös och provinsial (*parochial*) till etnisk och social (*societal*). För det andra kan grunden för det politiska systemets *legitimitet* inte längre vara metafysisk, utan måste baseras på reella förhållanden. Vidare innebär politisk utveckling och modernisering att det politiska *deltagandet* och engagemanget breddas från att endast involvera en samhällselit till att mer eller mindre omfatta den breda allmänheten. Som svar på invånarnas ökade krav på jämlikhet måste, för det fjärde, det politiska systemet ta sig an nya uppgifter som syftar till *fördelning* av välfärd mellan invånarna. Slutligen måste, för att det politiska systemets kapacitet ska öka, statsmakten *penetrera* samhällssektorer som tidigare legat utanför den offentliga politiken.

Som nämnts är modellen konstruerad för att beskriva stats- och nationsbyggnadsprocesser. De fem kritiska områdena torde emellertid vara mer

generella och möjliga att applicerbara även vid studier av andra slags politiska system i förändring (jfr Paddison 1983:10–11, Karlsson m.fl. 1997:163–164). Det förutsätter dock att de kritiska områdena formuleras mer allmängiltigt. Identitet kan då sägas gälla förekomst av gemenskap och samhörighet bland medborgarna, legitimitet medborgarnas uppfattningar om det politiska systemet, deltagande vilka medborgare som är politiskt aktiva, fördelning i vilken utsträckning det politiska systemet erbjuder medborgarna offentlig service samt penetrering den politiska styrelsens kapacitet och förhållandet mellan offentligt och privat.

Vad gäller kommuner är de delar i det nationella politiska systemet. Samtidigt åtnjuter de ett förhållandevis stort mått av självstyre jämfört med andra administrativa enheter. De tar ut skatt (kommunalskatt) och har eget valda politiska församlingar (fullmäktige, nämnder). Enligt den allmänna kompetens som stipuleras i kommunallagen (1991:900) får en kommun i princip besluta om alla angelägenheter som är av allmänt intresse för kommunmedlemmarna och som inte strider mot annan författning. Det finns ett stort antal speciallagar som föreskriver vad kommunerna måste göra. Handlingsfriheten är därvidlag begränsad, men genom att de har karaktär av ramlagar har kommunerna ändå visst utrymme att själva bestämma på vilket sätt verksamheten ska bedrivas. Inom ramen för den allmänna och den speciallagsreglerade kompetensen fattar kommunerna en stor mängd auktoritativa beslut med betydelse för invånarna.¹ Mot denna bakgrund torde varje kommun åtminstone delvis kunna sägas utgöra ett eget politiskt system på lokal nivå (jfr Dente 1988:173–174).

Sammanläggningar av kommuner torde vara bland de mest omvälvande förändringarna av politiska system på lokal nivå; många mindre kommunalpolitiska system upphör mer eller mindre att existera och ersätts av nya och större. En undersökning av vilka effekter den kommunstruktur som följde av kommunblocksreformen har på den kommunala demokratin kan göras med utgångspunkt de kritiska områdena ovan. Områdena identitet, legitimitet och politiskt deltagande har alla med demokrati att göra (se nedan) och ingår således i undersökningen. Övriga två områden, fördelning och penetrering, har däremot snarare att göra med de politiska beslutens innehåll och den offentliga sektorns utbredning, vilket faller utanför undersökningens ram.

Identitet/gemenskap

Gemenskap och demokrati

Identitet är ett centralt begrepp inom till exempel antropologin, psykologin, socialpsykologin, etnologin, kulturgeografin och statsvetenskapen. Den innebörd som ges begreppet är dock olika. En skiljelinje går mellan personlig

¹ Det kan noteras att kommunerna och landstingen tillsammans svarar för mer än 70 procent av den offentliga konsumtionen; enbart kommunerna svarar för nästan 50 procent (SCB 2002).

identitet, som rör egenskaper hos den enskilda människan och uppfattningar om ”jaget”, och kollektiv identitet, som rör egenskaper hos en grupp människor och hur dessa uppfattar varandra. I statsvetenskapliga sammanhang studeras i regel identitet som en kollektiv företeelse. Identitet kan då definieras som ”... en klubbdimension som skiljer människor i ’vi’ och ’dom’ utifrån gemensamma egenskaper eller känslor av samhörighet” (Gidlund 1994:188). I den mån en grupp personer delar en känsla av att ha något gemensamt kan de sägas dela en kollektiv identitet. Gemenskapskänslan kan, men behöver inte, bygga på yttre egenskaper som till exempel etnicitet, religion, språk eller andra kulturella särdrag. Vad det i grunden handlar om är en subjektiv upplevelse av gemenskap med andra människor (Olsen 1990:41).

Förekomsten av en gemensam identitet eller gemenskapskänsla bland invånarna i en politisk enhet anses vara av stor vikt i demokratiska system (t.ex. March & Olsen 1995, Zürn 2000). I demokratin kan medborgarskapet sägas bygga på en upplevd gemenskap (Petersson m.fl. 1997:18). Den politiska enhetens territoriella avgränsning bör överensstämma med medborgarnas föreställningar om den territoriella basen för medlemskap i demos.

Den i dagens samhällen mest betydande politiska identiteten är den nationella. Förekomsten av en nationell identitet ses ofta som en nödvändighet för en fungerande demokrati på nationell nivå. I *Considerations on Representative Government* diskuterade J. S. Mill i mitten på 1800-talet nationalismens betydelse för demokratin (1991:kap. 16). Enligt Mill var demokrati (*representative government*) lämpligt som styrelseskick endast om det fanns en på förhand rådande gemensam nationell identitet som förenade invånarna. I länder med flera nationella identiteter var invånarna alltför olika varandra för att en gemensam opinion skulle vara möjlig. Befolkningen skulle då, menade Mill, sakna gemensamma intressen och samma händelser och beslut skulle påverka dem olika. Därmed fanns en risk att de olika nationella grupperna skulle började misstro varandra och att landet splittrades.

I modern demokratiforskning förs ett liknande resonemang av bland andra den amerikanske statsvetaren Robert Dahl. Med stöd i empirisk forskning menar Dahl att kulturell homogenitet ökar förutsättningarna för ett varaktigt, demokratiskt styrelseskick (Dahl 1989:254–259). I länder där medborgarna är splittrade i starka subkulturer, ofta formade kring etniska, religiösa, rasmässiga, språkliga eller regionala skiljelinjer, är demokrati mindre vanligt, och i den mån det råder demokrati krävs i regel särskilda utformningar av styrelseskicket som ger särskilt skydd åt minoriteter (jfr Lijphart 1977). Den politiske filosofen Brian Barry anför två fördelar ur liberal synpunkt med att politiska enheter är kulturellt homogena (Barry 1983:144). För det första föreligger ett starkt kausalt samband mellan kulturell homogenitet och förtroende. Tolkningen av andra människors beteenden underlättas om förståelseramen är gemensam, och en gemensam kultur bidrar till det. För det

andra tenderar kulturell homogenitet att öka likheten mellan invånarnas preferenser, vilket i sin tur gör kollektiva lösningar mer ändamålsenliga.

Förekomsten av en gemensam identitet eller gemenskapskänsla har inte bara ansetts betydelsefull på nationell nivå utan också på kommunal. Ovan nämnde Mill ansåg att kommuner borde avgränsas i enlighet med de känslor av sympati och förståelse (*sympathies of feeling*) som ökar förutsättningarna för samförstånd mellan människor. Sådana avgränsningar följer, ansåg Mill, delvis historiska gränser, delvis intressebaserade och näringsgeografiska gemenskaper, till exempel jordbruk, sjöfart, tillverkningsindustri och gruvdrift (Mill 1991:296–297).

Även om mycket skiljer sig mellan dagens kommuner och kommunerna på 1800-talet framhålls gemenskap mellan kommuninvånarna fortfarande som eftersträvansvärt (t.ex. Sharpe 1988, Committee on Local and Regional Authorities 1995:66, SOU 1996:169). Dels kan gemenskap mellan kommuninvånarna ses som ett demokrativärde i sig (Petersson 2001:221). Enligt det synsättet förverkligas demokrati i den mån medborgarna känner sig vara en del av en gemenskap (kommunen). Dels kan gemenskap mellan kommuninvånarna gynna andra demokratiska värden, till exempel högt politiskt deltagande bland medborgarna (t.ex. Bulpitt 1972, Nielsen 1998:62–70).

Under efterkrigstiden har i praktiken kommunens roll som gemenskapsenhet underordnats dess roll som funktionell och effektiv serviceproducerande enhet (Strandberg 1998).² Ett uttryck för detta har sagts vara de kommunsammanläggningar som ägt rum inte bara i Sverige utan även i flera andra europeiska länder (Sharpe 1988).

Operationalisering av gemenskap

I litteraturen talas ofta om två olika slags gemenskap i politiska enheter (Burns, Hambleton & Hoggett 1994:227, jfr Tönnies 1887). Den *föreställda gemenskapen* utgörs av människors sympatier och solidaritet med varandra. När enheten övergår en viss storlek måste gemenskapen vara fiktiv i den meningen att människor som inte känner varandra eller ens har träffats upplever att de ingår i samma gemenskap (Anderson 1993). Den andra gemenskapstypen, *intressegemenskapen*, baseras på invånarnas gemensamma materiella behov och intressen på olika områden. Den kan mätas objektivt i form av invånarnas åsiktsöverensstämmelse i olika politiska sakfrågor. Invånarna förenas genom att de har liknande preferenser. Till dessa två gemenskapstyper kan en tredje läggas (Burns, Hambleton & Hoggett 1994:227–228, Tonboe 1994, Ekman 1991): *platsgemenskapen*. Denna har inte med relationen människor emellan att göra utan med människors relation till en geografisk plats. På samma sätt som en individ kan känna stark eller

² Detta gäller inte bara statsmaktens syn på kommunerna, utan även i de kommunala organisationerna har kommunerna alltmer kommit att betraktats som serviceorgan snarare än politiska gemenskaper (Montin & Elander 1995).

svag gemenskap med en viss grupp människor kan han eller hon känna starkt eller svagt för en viss bygd (land, region, ort, samhälle etc.).³

I undersökningen ingår således tre olika gemenskapstyper: föreställd gemenskap, intressegemenskap och platsgemenskap. Idealt sett bör politiska enheter avgränsas så att invånarna känner gemenskap i alla tre avseendena (jfr Paddison 1983:234). Empiriskt korrelerar sannolikt också de tre gemenskapstyperna med varandra. Teoretiskt rör det sig emellertid om olika typer av gemenskap, och i den följande analysen finns det anledning att studera dem var för sig.

Den föreställda gemenskapen operationaliseras som invånarnas upplevda samhörighet med övriga invånare (se enkätfråga 16 i bilaga 2). Validiteten torde vara god eftersom upplevd samhörighet ligger nära de attityder – sympati och solidaritet – som avses att mätas. Intressegemenskapen hade idealt sett baserats på en mätning av kommuninvånarnas attityder i olika kommunalpolitiska sakfrågor. För att studera graden av intressegemenskap i en kommun hade svaren därefter aggregerats till kommunnivå, vilket gett en bild av preferensstrukturen i kommunen. På grund av att antalet invånare i varje enskild kommun är förhållandevis litet i undersökningen är en sådan operationalisering emellertid inte möjlig. Intressegemenskapen har i undersökningen i stället operationaliserats som i vilken utsträckning invånarna upplever sig ha gemensamma intressen med övriga invånare (enkätfråga 18). Nackdelen med detta är att måttet på intressegemenskap inte grundas på den rådande, objektiva preferensstrukturen i respektive kommun, utan på de tillfrågade personernas subjektiva bedömning av i vilken utsträckning deras intressen är gemensamma med övriga invånares. Slutligen har platsgemenskap operationaliserats som hur starkt man känner för sin bygd om man med bygd menar natur, kultur, bebyggelse, miljö osv. (enkätfråga 17).

För varje gemenskapstyp görs i undersökningen skillnad mellan den egna kommundelen och den övriga kommunen. Invånarnas samhörighet, intressegemenskap respektive bygdkänsla studeras alltså dels med den egna kommundelen, dels med övriga kommunen utanför den egna kommundelen.

Sammantaget har vi alltså sex variabler som avser gemenskap. Dessa sammanfattas i tabell 3:1.

³ Den föreställda gemenskapen och intressegemenskapen har det gemensamt att de både kan vara territoriella och funktionella i sin avgränsning, dvs. omfatta människor inom ett geografiskt område alternativt människor som delar någon särskild egenskap (t.ex. yrke, klass eller favoritfotbollslag). Platsgemenskapen däremot är per definition territoriell. I princip skulle man kunna säga att platsgemenskapen både kan vara fiktiv, som den föreställda gemenskapen, och materiell, som intressegemenskapen. Vi får då sex olika gemenskapstyper: föreställd gemenskap–territoriell grund, föreställd gemenskap–funktionell grund, intressegemenskap–territoriell grund, intressegemenskap–funktionell grund, fiktiv (föreställd) platsgemenskap och materiell (intressebaserad) platsgemenskap. I denna studie görs dock ingen skillnad mellan fiktiv och materiell platsgemenskap.

Tabell 3:1 Olika gemenskapstyper i undersökningen (procent)

Gemenskapstyp	Mycket/ganska liten/svag	Varken– eller	Mycket/ganska stor/stark	Totalt	N
Samhörighet, kommunedel	23	39	38	100	1 215
Samhörighet, kommun	30	46	24	100	1 191
Intressegemenskap, kommunedel	27	44	29	100	1 206
Intressegemenskap, kommun	28	53	18	99	1 197
Bygdkänsla, kommunedel	7	21	71	99	1 230
Bygdkänsla, kommun	9	29	63	101	1 212

Källa: Undersökningen Lokal demokrati

Invånarnas samhörighet och intressegemenskap kan variera från mycket liten (1) till mycket stor (5) och deras bygdkänsla från mycket svag (1) till mycket stark (5). Som framgår av tabellen är känslan för bygden generellt sett högre än samhörigheten med andra invånare, som i sin tur är högre än intressegemenskapen med andra invånare. Gemenskapen med den egna kommundelen är generellt sett högre än gemenskapen med den övriga kommunen.

Legitimitet

Legitimitet och demokrati

Precis som är fallet med identitet finns det olika definitioner av begreppet legitimitet (Beetham 1991). En inom samhällsvetenskapen klassisk definition formulerades av den tyske sociologen Max Weber. Enligt den är legitimitet detsamma som att maktutövningen anses giltig eller accepteras av de berörda. Maktutövningen i en stat är legitim när de styrda anser att den är legitim (Weber 1983:XXXI–XXXII). Begreppet saknar normativ innebörd; maktutövning kan vara legitim oavsett det sätt på vilket styrelsen är organiserad och hur den utförs. Avgörande för om legitimitet föreligger är blott de styrdas attityd, varför Webers definition ibland benämns empirisk eller psykologisk legitimitet.

Med ett sådant synsätt är demokrati ingen förutsättning för legitimitet; offentlig maktutövning kan ha flera legitimitetsgrunder varav demokrati är en (jfr Rothstein 1991, Lundquist 1991). Däremot torde det omvända förhållandet råda, det vill säga legitimitet är, åtminstone i längden, en förutsättning för demokrati. När offentlig maktutövning inte är legitim, det vill säga när den inte längre accepteras av de berörda, saknar de styrande auktoritet över de styrda. I slutändan innebär det att endast våld eller hot om våld kan garantera att beslut genomförs och att ordningen upprätthålls. Ett politiskt system vars maktutövning endast vilar på sådan, repressiv grund kan knappast sägas uppfylla de krav som normalt ställs på demokratiska styrelseformer (jfr Petersson m.fl. 1998:129).

Somliga har kritiserat den renodlat empiriska/psykologiska definitionen av legitimitet just för att den saknar en objektiv måttstock och ett moraliskt innehåll. Till exempel anser David Beetham att en maktrelation inte automatiskt bör betraktas som legitim för att den accepteras av de berörda (Beetham 1991:11). Dessa bör också acceptera de normativa utgångspunkter som ligger till grund för relationen mellan styrande och styrda (t.ex. vissa demokratiska principer). Legitimitet handlar då om i vilken mån relationen mellan de styrande och styrda präglas av dessa utgångspunkter. David Held ger uttryck för samma uppfattning när han menar att en legitim politisk ordning är en ordning som befolkningen ger sitt normativa samtycke till (Held 1987:238). Med en dylik definition av legitimitetsbegreppet går det att tala om demokratisk legitimitet. Förutom att maktutövningen ska accepteras av de berörda fordras då även att den grundas på och utövas i enlighet med demokratiska principer (Torpe 1994:14).

En tendens de senaste decennierna har varit att kommunala beslutsfattare i allt större utsträckning sökt legitimitet för den kommunala verksamheten genom god funktionell effektivitet, inte genom uppfyllandet av demokratiska principer. Den marknadslika kommunen har stått som modell för relationen till kommuninvånarna, och dessa har mer betraktats som kunder och brukare av offentlig service än som medborgare i en politisk samfällighet (Montin 1993). Denna utveckling till trots anses emellertid, åtminstone på ett idémässigt plan, demokrati vara den kommunala självstyrelsens viktigaste värdegrund, och i det svenska statskicket, såsom det föreskrivs i regeringsformen, kan kommunal demokrati och kommunal självstyrelse sägas förutsätta varandra (SOU 2001:48 s. 82–84). Under början av 2000-talet har det också kunnat skönjas en ökad betoning på demokrati i det kommunala förnyelsearbetet (Montin 2003:14). Demokratisynen är dock delvis ny. Den traditionella representativa demokratin utmanas av andra former av politiskt deltagande, till exempel folkomröstningar, e-demokrati och brukardemokrati.

Föremålet för legitimitet kan vara olika delar av det politiska systemet. Den amerikanske statsvetaren David Easton talar i detta avseende om två olika föremål för legitimitet (Easton 1965:286): beslutsfattarna (*the authorities*) och styrelseformen (*the regime*). I det förra fallet rör det sig om de styrdas uppfattning om de styrande. I en demokrati utgörs de styrande främst av politiskt förtroendevalda. I det senare fallet handlar det om de styrdas uppfattning om styrets organisatoriska struktur, det vill säga deras uppfattning om de politiska institutionernas utformning och sätt att fungera. I praktiken råder ofta ett starkt samband mellan beslutsfattarnas och styrelseformens legitimitet. Stark legitimitet i ett avseende tenderar att spilla över och främja legitimiteten för det politiska systemet som helhet (Easton 1965:287). Ju starkare legitimitet till exempel styrelseformen i ett politiskt system åtnjuter bland medborgarna, desto starkare legitimitet tenderar även beslutsfattarna att åtnjuta. Det är dock fullt möjligt att olika delar av det

politiska systemet åtnjuter olika stark legitimitet (jfr Bretzer 2000:98). I analyser av politiska systems legitimitet finns därför anledning att skilja mellan beslutsfattare och styrelseform.

En särskild form av legitimitet är, som framgått ovan, demokratisk legitimitet. För att ett politiskt system ska kunna åtnjuta demokratisk legitimitet måste det finnas en demokratisk gemenskap (jfr Torpe 1994:20). Med det avses att styrande och styrda ansluter sig till vissa demokratiska principer som fungerar som norm för den politiska maktutövningen. Förutom att maktutövningen accepteras fordrar demokratisk legitimitet med andra ord även att den sker enligt demokratiska principer som accepteras av medborgarna.

Operationalisering av legitimitet

Mot bakgrund av diskussionen ovan delas undersökningen om kommunernas demokratiska legitimitet upp i tre delområden: 1) kommuninvånarnas förtroende för sina kommunpolitiker, 2) kommuninvånarnas uppfattning om styrelseformen i den egna kommunen och 3) kommuninvånarnas uppslutning kring demokratiska principer.

Förtroendet för politikerna i den egna kommunen operationaliseras i form av ett additivt index bestående av fyra komponenter (se enkätfråga 41 i bilaga 2). Dessa är i vilken utsträckning man anser att politiker i den egna kommunen bryr sig om personer som en själv (dvs. den svarande), att de är ärliga, att de är kunniga samt i vilken utsträckning man anser att folk är för snabba med att kritisera kommunens politiker när saker och ting går fel. Indexet är konstruerat så att det varierar mellan 0 och 100, där 0 motsvarar inget förtroende och 100 maximalt förtroende. I tabell 3:2 presenteras medelvärde och standardavvikelse för indexet i undersökningen. Som framgår motsvarar invånarnas genomsnittliga förtroende för sina kommunpolitiker 53 enheter, vilket är ungefär mitt på skalan. Invånarnas förtroende för sina kommunpolitiker är följaktligen varken lågt eller högt.

Tabell 3:2 Olika förtroendeindex i undersökningen

Förtroendeindex	Medelvärde	Standardavvikelse	Reliabilitet för index ^a	N
Kommunens politiker (0–100)	53	19	0,72	1 136
Kommunens styrelseform				
styrelse av kommunen (0–100)	45	18	0,75	1 096
politikens betydelse (0–100)	69	17	0,59	1 141
Demokratiska gemenskapen				
väljarengagemang (0–100)	75	18	0,68	1 205
partipolitiskt engagemang (0–100)	28	25	0,74	1 205

Källa: Undersökningen Lokal demokrati

Kommentar: För varje index har validiteten prövats med faktoranalys. Samtliga index uppfyller kravet om endast en faktor (Kaisers kriterium, principalkomponentanalys).

^a Cronbachs alfa (*a*). För index bör $a \geq 0,70$ (Bohrstedt & Knoke 1994:268).

Uppfattning om kommunens styrelseform delas upp i två additiva index: ett som avser invånarnas uppfattning om styrelsen av kommunen och ett som avser deras uppfattning om den kommunala politikens betydelse. Indexet över kommunens styrelse består av följande tre komponenter (enkätfråga 40). Dessa är uppfattning om hur väl samspelet mellan väljare och valda fungerar i kommunen, uppfattning om kommunens skötsel av ekonomin och förmåga att få saker och ting utförda samt uppfattning om rättssäkerhet och korrupsionsfrihet i kommunen. Tillsammans torde dessa ge en god bild av hur invånarna anser att styrelsen av kommunen fungerar i viktiga, grundläggande avseenden (jfr Petersson m.fl. 1997). Indexet varierar mellan 0 och 100. Av tabellen framgår att invånarnas uppfattning om hur styrelsen fungerar i genomsnitt motsvarar 45 enheter, vilket är knappt under den neutrala mittpunkten på skalan (50). I stort sett innebär det ändå att invånarna anser att styrelsen av kommunen fungerar varken dåligt eller bra.

Indexet över den kommunala politikens betydelse består av tre komponenter (enkätfråga 43). Dessa är uppfattning om kommunpolitikernas möjlighet att påverka kommunens framtid, om besluten i kommunalpolitiken blir olika med olika partier vid makten i kommunen samt om kommunpolitikerna har större inflytande över kommunens verksamhet än tjänstemännen. Indexet varierar mellan 0 och 100. Som framgår av tabellen motsvarar invånarnas genomsnittliga uppfattning om den kommunala politikens betydelse 69 enheter, vilket är klart över den neutrala mittpunkten på skalan. Totalt sett anser invånarna således att kommunalpolitiken har förhållandevis stor betydelse.

Kommuninvånarnas uppslutning kring demokratiska principer operationaliseras som uppfattningar om i vilken mån de anser att olika aktiviteter utgör medborgerliga skyldigheter i en demokrati. Totalt rör det sig om fem olika aktiviteter (enkätfråga 51). Dessa är att rösta i de allmänna valen, hålla sig informerad om vad som händer i samhället, aktivt försöka påverka beslut i samhällsfrågor, vara medlem i ett politiskt parti samt åta sig kommunala förtroendeuppdrag. Tillsammans bildar attityderna till de tre förstnämnda aktiviteterna ett additivt index över invånarnas uppfattning om vikten av så kallat väljarengagemang, det vill säga engagemang som äger rum utanför de politiska partierna. Indexet är konstruerat så att det varierar mellan 0 och 100. Som framgår av tabellen är invånarnas uppslutning kring betydelsen av väljarengagemang förhållandevis hög. Deras genomsnittliga uppfattning motsvarar 75 enheter, vilket är klart över skalans neutrala mittpunkt (50). De två andra attityderna, partimedlemskap och kommunala förtroendeuppdrag, bildar ett index över invånarnas uppfattning om så kallat partipolitiskt engagemang, det vill säga engagemang som äger rum inom eller i anslutning till de politiska partierna. I detta fall är invånarnas uppslutning betydligt lägre. På den 100-gradiga skalan motsvarar invånarnas uppfattning i genomsnitt 28

enheter. Totalt sett anser kommuninvånarna i undersökningen med andra ord att partipolitiskt engagemang knappast är en medborgarlig skyldighet.

Av tabellen framgår också att vissa index har något lägre reliabilitet ($a < 0,70$) än vad som i dessa sammanhang brukar anses önskvärt; delvis kan det förklaras av förhållandevis få komponenter i respektive index, vilket, allt annat lika, innebär lägre reliabilitet. Med anledningen av den i vissa avseenden bristande reliabiliteten bör komponenterna i respektive förtroende-index analyseras var för sig.

Slutligen bör nämnas att det finns en innehållsmässig skillnad mellan begreppen legitimitet och förtroende. Vid empiriska studier operationaliseras det politiska systemets legitimitet vanligtvis som allmänhetens förtroende för det politiska systemet (Assarson 1995:157). Även om det finns en lexikalisk koppling mellan de två begreppen är de inte synonyma. Statsvetaren Tommy Möller menar att förtroende förutsätter legitimitet, men att legitimitet däremot inte förutsätter förtroende (1998:13, se även Assarson 1995:158). I båda fallen är det fråga om ett samtycke, men medan legitimitet endast handlar om att merparten av medborgarna godtar en viss institutionell ordning fordrar förtroende att medborgarna dessutom hyser tillit till denna ordning. Förtroende är således starkare än legitimitet; avsaknad av förtroende (tillit) behöver inte nödvändigtvis innebära avsaknad av legitimitet (acceptans). Däremot går knappast förekomsten av förtroende att kombinera med avsaknad av legitimitet.

Av resonemanget ovan följer alltså att föreliggande undersökning om kommunernas demokratiska legitimitet snarast handlar om invånarnas förtroende. Det måste självklart finnas i åtanke när resultaten tolkas.

Politiskt deltagande

Politiskt deltagande och demokrati

Det tredje och sista kritiska området i samband med omvälvande förändringar av politiska system har att göra med medborgarnas deltagande i politiken. Med politiskt deltagande avses aktiviteter som syftar till att påverka offentligt beslutsfattande. I en demokrati är huvudregeln att alla (vuxna) invånare i en politisk enhet ingår i demos. Alla är formellt sett jämlika i den politiska beslutsprocessen. I den representativa demokratin uttrycks detta genom allmän rösträtt samt lika möjlighet för alla medborgare att kandidera och bli valda till offentliga förtroendeuppdrag. Undantag från kravet på jämlikhet i beslutsprocessen bör endast kunna göras för personer som vistas tillfälligt i den politiska enheten samt för dem som inte själva kan antas vara kapabla att avgöra sitt eget bästa, såsom barn under en viss ålder (Dahl 1989:129).

Förhållandet mellan demokrati i form av jämlikhet i beslutsprocessen och invånarnas faktiska deltagande i politiken är däremot inte självklart; rätt att delta på lika villkor behöver inte nödvändigtvis innebära att alla invånare

faktiskt deltar i samma utsträckning. Medborgare kan av olika skäl själva välja att inte delta. Följden av sådana val blir ett differentierat deltagande i beslutsprocessen, det vill säga att endast vissa medborgare deltar. En sådan spridning i medborgarnas faktiska deltagande behöver inte utgöra ett demokratiskt problem. Det är inte ens säkert att högt deltagande i alla lägen ska tolkas som positivt. Enligt statsvetenskaplig forskning försöker personer som är missnöjda med den offentliga servicen att i större utsträckning påverka politiken än personer som är nöjda därvidlag (Westerståhl & Johansson 1981:74–75, Petersson, Westholm & Blomberg 1989:47, Möller 1996:251, 321). Ett högt deltagande kan således tyda på ett utbrett missnöje bland befolkningen. Politiskt deltagande är i sig därför knappast en god indikator på demokrati. Allt annat lika torde dock högt politiskt deltagande kunna ses som positivt ur demokratisynpunkt (t.ex. prop. 2001/02:80, bet. 2001/02:KU14).

Vidare kan även sägas att det kan vara ett demokratiproblem om olika grupper i befolkningen är systematiskt underrepresenterade i den politiska beslutsprocessen (Rothstein m.fl. 1995:68–69). Kravet på jämlikhet i beslutsprocessen innebär att alla medborgare ska ha lika goda möjligheter att delta. Konstitutionella garantier för lika rättigheter är i detta avseende en förutsättning, men sådana garantier har i praktiken inte visat sig vara tillräckliga för att alla samhällsgrupper ska ges likvärdiga, reella möjligheter till politisk delaktighet. Systematisk underrepresentation av vissa medborgargrupper kan indikera att vissa grupper har sämre möjligheter än andra. Olika stort deltagande i olika samhällsgrupper blir då en demokratisk anomali (jfr Dahl 1989:114–115).

I diskussionen om politiskt deltagande görs ibland skillnad mellan deltagande inom ramen för den lilla respektive stora demokratin (Petersson, Westholm & Blomberg 1989:84–85, Petersson m.fl. 1998:20). Deltagande inom ramen för den lilla demokratin handlar om att försöka påverka sin egen eller sin familjs situation i olika vardagssammanhang. Diskussionen tar ofta utgångspunkt i olika medborgarroller. Som exempel kan nämnas roller som boende, patient, småbarnsförälder, skolbarnsförälder eller brukare av äldreomsorg. I den mån människor i dessa sammanhang har möjlighet att påverka sin egen vardag fungerar den lilla demokratin väl. Den stora demokratin är mer omfattande. Deltagande inom ramen för den handlar om att påverka i samhällsfrågor. Syftet är då inte primärt att påverka den egna situationen, fastmera förhållanden som omfattar en större grupp medborgare eller samhället i stort.

Deltagande inom ramen för den stora demokratin kan ske i flera olika former. Ett sätt att beskriva dessa deltagandeformer, som görs i den statsvetenskapliga litteraturen, är utifrån hur stor arbetsinsats som krävs vid aktivitetens utförande. Som den minst krävande aktiviteten enligt en sådan rangordning uppges ofta röstning i allmänna val och som den mest krävande innehav av offentliga förtroendeuppdrag (Milbrath 1971:17–19). Däremellan

kan flera mer eller mindre krävande politiska aktiviteter förekomma, till exempel bärande av kampanjmärke, kontakt med politiker eller tjänsteman, partimedlemskap och aktivt deltagande i ett politiskt partis verksamhet. En annan distinktion som görs i litteraturen är mellan kollektiva och individuella deltagandeformer (Westerståhl & Johansson 1981:15–16). Kollektivt deltagande utövas i grupp, tillsammans med andra, via till exempel politiska partier, organisationer, tillfälliga aktionsgrupper och demonstrationer. Vid individuellt deltagande agerar den enskilde på egen hand. Det kan till exempel ske genom politiker- och tjänstemannakontakt, kontakt eller medverkande i massmedier eller genom att på andra sätt uttrycka ens personliga åsikt i en fråga, till exempel genom att bära kampanjmärke.

Det finns även politiska aktiviteter som är icke instrumentella, det vill säga som inte syftar till att påverka politiken (Parry, Moyser & Day 1992:39–40). Det kan till exempel handla om att läsa nyheter eller delta i politiska diskussioner.⁴ Delvis kan dessa sägas utgöra förutsättningar för instrumentella aktiviteter (Milbrath 1971:17–18).

Aktiviteter inom ramen för den stora demokratin kan delas upp i olika kategorier. Ett exempel på en sådan uppdelning är att skilja på aktiviteter som går genom partier som till exempel förtroendeuppdrag, partiarbete och politikerkontakt, genom tjänstemannakontakt som till exempel kontakt med kommunal tjänsteman och genom aktioner och aktionsgrupper som till exempel arbete i aktionsgrupp och deltagande i demonstration (Westerståhl & Johansson 1981:39–40).

Operationalisering av politiskt deltagande

I föreliggande undersökning studeras det politiska deltagandet inom ramen för både den lilla och den stora demokratin. Vad gäller den lilla demokratin delas deltagandet upp i kontakt med politiker respektive tjänsteman i den egna kommunen (se enkätfråga 8 i bilaga 2). Frågan gäller om man under det senaste året har tagit någon sådan kontakt i syfte att påverka något förhållande som enbart rör den svarande eller dennes familj. Av tabell 3:3 framgår att cirka 5 procent av invånarna har haft sådan kontakt med politiker och cirka 12 procent med tjänsteman.

Deltagande inom ramen för den stora demokratin studeras i form av sammanlagt 14 olika aktiviteter (enkätfråga 9). Frågan gäller om man någon gång under de senaste tre åren har utövat de nämnda aktiviteterna för att påverka förhållanden som inte enbart rör den svarande eller dennes familj. Aktiviteterna kan delas in i fem kategorier av politisk deltagande (jfr Westerståhl & Johansson 1981:39–40), vilka redovisas i tabell 3:3. Varje deltagandekategori består av ett dikotomiserat index som anger om den svarande har

⁴ Beroende på diskussionens karaktär kan emellertid deltagande i politiska diskussioner handla om att påverka politiken. Så är fallet när en person försöker mobilisera eller övertala andra personer (Parry, Moyser & Day 1992:40).

utövat minst en av de aktiviteter som ingår i indexet. Den första deltagandekategorin är försök att påverka genom politiker/parti. I den inkluderas kontakt med kommunpolitiker i den egna kommunen, kontakt med annan politiker och arbete i politiskt parti. Som framgår av tabellen har 15 procent av kommuninvånarna under de senaste tre åren försökt att påverka samhället på minst ett av dessa sätt. Den andra deltagandekategorin är försök att påverka genom tjänstemannakontakt. I denna ingår kontakt med tjänsteman i den egna kommunen, kontakt med annan offentlig tjänsteman och kontakt med förening eller organisation.⁵ Sammantaget uppger 25 procent av kommuninvånarna att de har utövat minst en av dessa aktiviteter under de senaste tre åren. Den tredje kategorin av politiskt deltagande är försök att påverka genom kollektiv aktion. I den inkluderas arbete i aktionsgrupp, arbete i annan organisation och deltagande i demonstration (annan än 1 maj). Av kommuninvånarna uppger 15 procent att de har utövat minst en av dessa aktiviteter under de senaste tre åren. Den fjärde deltagandekategorin inom ramen för den stora demokratin är försök att påverka genom individuell aktion eller opinionsyttring. I kategorin ingår bärande eller uppsättande av kampanjmärke, underskrivning av namninsamling, bojkott av till exempel vissa varor och givande av ekonomiskt bidrag alternativt insamling av pengar. Individuella aktioner visar sig vara förhållandevis vanliga bland invånarna; 57 procent uppger att de under de senaste tre åren har utövat minst en av de aktiviteter som ingår i denna kategori. Den sista politiska aktiviteten i undersökningen är deltagande i strejk. Den aktiviteten ingår inte i någon kategori tillsammans med andra aktiviteter – och utgör således inte heller något index – utan bildar en egen kategori.⁶ Som framgår av tabellen uppger endast 1 procent av kommuninvånarna i undersökningen att de har strejkat under den senaste treårsperioden; i absoluta tal är antalet endast 9 personer. Det är en i sammanhanget så pass liten grupp att den inte gärna låter sig analyseras. Av den anledningen utgår strejk ur den fortsatta undersökningen. Sammantaget har vi således fyra deltagandekategorier inom ramen för den stora demokratin – politiker/parti, tjänsteman, kollektiv aktion och individuell aktion – som bygger på totalt 13 olika aktiviteter.

⁵ Det kan förefalla märkligt att lägga samman kontakt med förening eller organisation med kontakt med tjänsteman i den egna kommunen respektive annan offentlig tjänsteman. Undersökningar har emellertid visat att medborgare som försöker att påverka genom annan organisation än politiskt parti och lokal grupp mest liknar medborgare som är aktiva genom tjänstemannakontakt (Westerståhl & Johansson 1981:40). Av tabell 3:10 framgår också att de tre aktivitetstyperna bildar en gemensam dimension (se tabellkommentar).

⁶ Ett tänkbart alternativ vore att låta strejk ingå i kategorin kollektiv aktion tillsammans med bland annat demonstration (jfr Petersson, Westholm & Blomberg 1989:98–99). Faktoranalys ger dock vid handen att strejk i denna undersökning inte förklaras av samma faktor som arbete i aktionsgrupp, arbete i annan organisation och deltagande i demonstration, och följaktligen bör dessa inte läggas samman till ett index (Kaisers kriterium, varimaxroterad principalkomponentanalys).

Tabell 3:3 Deltagandekategorier i undersökningen

Deltagandekategorier	Procent som deltagit	Reliabilitet för index ^a	N
Lilla demokratin			
Politiker	5	–	1 224
Tjänsteman	12	–	1 215
Stora demokratin			
Samtliga aktiviteter (index)	65	–	1 233
Politiker/parti (index)	15	0,58	1 234
Tjänsteman (index)	25	0,68	1 233
Kollektiv aktion (index)	15	0,25	1 234
Individuell aktion (index)	57	0,57	1 234
Strejk	1	–	1 234

Kommentar: Indexens validitet har prövats med faktoranalys. Samtliga index uppfyller kravet om endast en faktor (Kaisers kriterium, principalkomponentanalys).

^a Cronbachs alfa (α). För index bör $\alpha \geq 0,70$ (Bohrstedt & Knoke 1994:268).

Av tabellen framgår att samtliga deltagandekategorier (index) har något lägre reliabilitet än önskvärt ($\alpha < 0,70$), vilket delvis kan förklaras av få aktivitetstyper (komponenter) i respektive kategori. Särskilt låg reliabilitet har deltagande genom kollektiv aktion. I den fortsatta undersökningen bör därför de 13 aktivitetstyperna även analyseras var för sig.

Om så önskas i undersökningen kan varje aktivitet inom ramen för den stora demokratin delas upp med avseende på vilken samhällsnivå som man har försökt påverka. Skillnad kan göras mellan försök att påverka förhållanden i kommundelen, i kommunen som helhet, i Sverige och i världen. Som framgår av tabell 3:3 uppger 65 procent av kommuninvånarna att de under de senaste tre åren har deltagit i minst en politisk aktivitet inom ramen för den stora demokratin. Studeras enbart försök att påverka på de två samhällsnivåer som är mest intressanta i denna undersökning – den egna kommundelen och kommunen som helhet – visar sig invånarna ha försökt göra detta i ungefär lika stor utsträckning; 30 procent uppger att de har försökt att påverka förhållanden i den egna kommundelen och 28 procent att de har försökt att påverka förhållanden i kommunen som helhet.

Kommunstrukturella förändringar vid kommunsammanläggning – oberoende variabler

Kommunblocksreformen innebar en i väsentliga avseenden förändrad kommunstruktur i Sverige. Två strukturella förändringar kan sägas vara reformens själva huvudsyften (SOU 1961:9 s. 237, prop. 1961:180 s. 92, bet.

KU 1962:1 s. 29). Dels blev kommunerna befolkningsmässigt större; de nya kommunerna skulle ha minst 8 000 invånare. Dels skulle reformen resultera i att kommunerna blev näringsgeografiskt sammanhållna enheter. Detta skulle åstadkommas genom att kommunindelningen anpassades till invånarnas ekonomiska och sociala rörelsemönster så att kommunerna blev funktionellt indelade enheter. Utöver dessa följde ytterligare ett antal strukturella förändringar. Kommuner blev ytmässigt större. Antalet kommuncentrum blev färre, vilket fick till följd att färre invånare kom att bo i en kommunhuvudort. För många invånare ökade avståndet till den egna kommunens centrum. I takt med att tätorter som tidigare hade varit huvudorter i egna kommuner slogs samman med varandra, innebar kommunblocksreformen på flera håll tillskapandet av två- eller flerkärniga kommunbildningar. Samtidigt som kommunerna blev mer näringsgeografiskt sammanhållna blev de näringsgeografiska förhållandena i dem mer differentierade på det sättet att de kom att inkludera ett större antal näringsgrenar än tidigare. Slutligen innebar reformen att statsmakten tvångssammanslog ett stort antal kommuner.

Större kommuner

Kommunstorlek kan sägas ha två skilda aspekter (Bours 1993:110): antal kommuninvånare och landareal. För de kommuner som ingick i kommunblocksreformen ökade både antalet invånare och landarealen, i vissa fall drastiskt. Bortsett från ett tiotal kommundelningar, och därpå följande mindre kommuner, är kommunernas landarealer oförändrade sedan kommunblocksreformen. Antalet invånare i enskilda kommuner har dock förändrats. Medan befolkningsmängden i vissa kommuner har ökat kraftigt sedan mitten av 1970-talet har den minskat i andra. Till stor del beror detta på den tilltagande inflyttningen till storstadsregionerna och universitetsstäderna från övriga landet.

Även om riktigt små kommuner med endast ett par hundra invånare numera inte förekommer i Sverige är, som framgår av tabell 3:4, variationen mellan kommunernas befolkningsstorlekar stor. Den befolkningsmässigt största kommunen (Stockholm) har över 260 gånger fler invånare än den befolkningsmässigt minsta kommunen (Bjurholm).⁷ Detsamma gäller den andra aspekten av kommunstorlek, landareal. Trots kommunsammanslaggningsreformerna finns det alltså fortfarande kommuner som är små till ytan. Variationen mellan kommunerna är stor; den ytmässigt största kommunen (Kiruna) är nästan 2 200 gånger större än den ytmässigt minsta kommunen (Sundbyberg).⁸

⁷ År 1999 fanns det i Sverige 73 kommuner (25 procent) med färre än 10 000 invånare. Den befolkningsmässigt största kommunen, Stockholm, hade drygt 743 000 invånare och den minsta kommunen, Bjurholm, hade cirka 2 800 invånare.

⁸ Den till ytan största kommunen, Kiruna, är 19 447 km² och den minsta, Sundbyberg, är 9 km².

I den mån invånarantal har betydelse för den kommunala demokratin är effekten sannolikt icke-linjär, det vill säga effekten av en viss ökning av invånarantalet är inte konstant utan beror på vilken nivå som ökningen sker ifrån. I absoluta tal är skillnaden mellan 505 000 och 510 000 invånare lika stor som skillnaden mellan 5 000 och 10 000 invånare. Det är emellertid inte troligt att en ökning av invånarantalet från 505 000 till 510 000 har samma betydelse som en ökning från 5 000 till 10 000 invånare; i det förra fallet rör det sig om en ökning med mindre än 1 procent och i det senare om en ökning med 100 procent. I den mån invånarantal har betydelse torde margineffekten av antal invånare därför avta i takt med att invånarantalet ökar, det vill säga en ökning från 505 000 till 510 000 invånare har mindre betydelse än en ökning från 5 000 till 10 000. Motsvarande resonemang kan även föras beträffande landareal; margineffekten av kommunernas ytmässiga storlek torde avta i takt med att den ytmässiga storleken ökar. I undersökningen transformeras av denna anledning variablerna antal invånare och landareal till sina naturliga logaritmer.

Tabell 3:4 Kommunstorlek

Kommunstorlek	Median	Min	Max	Medelvärde	Standardavvikelse
Antal invånare	15 518	2 786	736 007	30 746	57 131
Landareal (km ²)	677	9	19 447	1 449	2 510
Antal invånare (log _e)	9,65	7,93	13,51	9,83	0,88
Landareal (km ² , log _e)	6,52	2,20	9,88	6,51	1,25

Källa: KFAKTA99

Färre kommuncentrum

Varje kommun består av ett centrum och en periferi. Centrumet utgörs av kommunhuvudorten, eller centralorten, till vilken merparten av kommunens administrativa, politiska och servicemässiga verksamhet är lokaliserad. Periferin består av övriga kommundelar utanför centralorten. Dessa delar kan antingen vara andra tätorter i kommunen eller glesbygd. Invånarna i kommunerna kan delas upp i centralortsbor och icke centralortsbor.

Även före kommunblocksreformen fanns i kommunerna ett centrum och en periferi. I och med reformen reducerades antalet kommuncentrum kraftigt; cirka 70 procent av de kommunhuvudorter som fanns före reformen blev inte utsedda till centralorter. Dessa orter förlorade därmed sin status som administrativa, politiska och servicemässiga centrum, och för invånarna i dem innebar det att de hamnade i kommunens periferi i stället för i dess centrum.

Kommunsammanläggningarna innebar inte bara att fler kommuninvånare hamnade i den kommunala periferin. För många av dem ökade även avståndet till kommunhuvudorten. Före kommunblocksreformen hade även boende i den kommunala periferin som regel haft förhållandevis nära till sitt kommun-

centrum. För vissa innebär den nya kommunstrukturen i detta avseende en radikal förändring med betydligt längre avstånd till centrum. Antalet kommuninvånare i den avlägsna periferin i kommuner ökade således.

Enligt undersökningen bor i dag, som framgår av tabell 3:5, cirka hälften (51 procent) av kommuninvånarna i en centralort (enkätfråga 23 i bilaga 2). Övriga bor alltså utanför centralorten. I genomsnitt har dessa icke centralortsbor 14 kilometer till sin centralort (enkätfråga 73). Cirka en fjärdedel har 5 kilometer eller närmare till sin centralort, knappt hälften mellan 5,1 och 15 kilometer, cirka en femtedel mellan 15,1 och 30 kilometer, och cirka en av femton icke centralortsbor har mer än 30 kilometer.

Den kommunstrukturella faktorn centrum–periferi studeras i undersökningen i form av variablerna boende i centralort (nej–ja) och avstånd till den egna centralorten.

Tabell 3:5 Centrum–periferi bland kommuninvånarna

Centrum–periferi	
Andel centralortsboende	
Centralortsbor (procent)	51
Icke centralortsbor (procent)	49
Avstånd till centralort bland icke centralortsbor	
–5,0 km	26
5,1–15,0 km	46
15,1–30,0 km	21
30,1– km	7

Källa: Undersökningen Lokal demokrati

Funktionellt indelade kommuner

Som redan nämnts var ett av huvudsyftena med kommunblocksreformen att skapa näringsgeografiskt sammanhållna enheter. Detta skulle göras genom att anpassa kommunindelningen till rådande funktionella regioner på lokal nivå. Metoden som låg till grund för detta arbete utgick från den så kallade centralortsteorin. Tillvägagångssättet var uppdelat i två steg. Först valdes ett antal befolkningsmässigt större tätorter ut med förutsättningar att utgöra naturliga centrum i de framtida kommunerna. Dessa tätorter skulle med andra ord komma att bli centralorter. Därefter kartlades det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter kring de utvalda tätorterna. På den grunden kunde runt varje utvald tätort definieras ett så kallat omland i vilket tätorten dominerade över andra utvalda tätorter.

Kännetecknande för en funktionellt indelad kommun är således dels en befolkningsmässigt dominerande centralort (steg 1), dels att invånarnas ekonomiska och sociala aktivitet huvudsakligen utövas i kommunen (steg 2). I kommunstrukturella termer innebär detta att kommunerna har fått en högre

grad av centralortsdominans, det vill säga de har blivit mer enkärniga och de har erhållit en avgränsning som överensstämmer med invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteters rörelsemönster.

Trots kommunblocksreformen råder i dag stor variation mellan kommunerna beträffande i vilken utsträckning de är funktionellt indelade.⁹ En anledning till den rådande variationen är att sammanläggningarna under kommunblocksreformen skulle baseras på den existerande kommunindelningen eller, i undantagsfall, församlingsindelningen. Delning av existerande kommuner skulle alltså helst undvikas, och församlingar fick under inga omständigheter delas – även om det hade varit mer ändamålsenligt utifrån centralortsteorin. En annan anledning till variationen är att kommunerna enligt reformens riktlinjer skulle ha minst 8 000 invånare. Eftersom inte alla funktionella regioner på lokal nivå omfattade så många invånare lades på vissa håll kommuner samman som inte utgjorde en gemensam funktionell region. En tredje anledning är att förhållandena i de tre storstadsområdena, Stockholm, Göteborg och Malmö, ansågs så speciella att man i dessa inte kunde tillämpa centralortsteorin (prop. 1961:180 s. 92–93). Slutligen torde det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktivitet ha ändrats sedan kommunblocksreformens genomförande – bland annat på grund av förbättrad tillgång till kommunikationsmedel och uppkomst av nya eller tillbakagång av gamla arbetsmarknadsregioner – vilket lett till att de funktionella regionerna har bytt utseende. En kommunindelning gjord i enlighet med centralortsteorins principer skulle således knappast se likadan ut i början av 2000-talet som i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet.

Graden av funktionalitet i kommunernas indelning operationaliseras som centralortsdominans och arbetspendlingens omfattning i kommunerna. Som framgår av tabell 3:6 varierar centralortsdominansen stort mellan kommunerna. I de kommuner med minst och mest andel boende i centralort är dessa 12 respektive 100 procent. I genomsnittskommunen bor drygt hälften (53 procent) av invånarna i centralorten.

Tabell 3:6 Centralortsdominans bland kommuner (procentheter)¹⁰

	Median	Min	Max	Medelvärde	Standardavvikelse
Boende i centralort (procent)	53	12	100	53	20
Boende i övr. tätort (procent)	21	0	71	23	14
Boende i glesbygd (procent)	23	0	68	24	14

Källa: Glesbygdverket

⁹ Som exempel kan nämnas andel invånare i en kommun som har sin arbetsplats i en annan kommun. Den kommun med störst andel utpendlare är Salem (80 procent) den kommun med minst andel utpendlare är Örnsköldsvik (4 procent).

¹⁰ Statistikuppgifterna är hämtade från Glesbygdsvetets databas med uppgifter om befolkning m.m. per kilometerruta i Sverige, se Westlund & Pichler (2000); i Westlunds och Pichlers rapport ingår endast kommuner utanför de tre storstadsregionerna.

I undersökningen studeras centralortsdominans i form av en interaktionseffekt av andel invånare i kommunens centralort och andel invånare i övriga tätorter i kommunen. Måttet är konstruerat så att kommuner med stark befolkningsmässig koncentration till centralorten, det vill säga enkärniga kommuner, får höga variabelvärden. Kommuner med en stor andel boende i glesbygd får lägre variabelvärden. Lägst variabelvärden får kommuner med stor andel boende i tätorter utanför centralorten, det vill säga två- eller flerkärniga kommuner. Matematiskt definieras variabeln enligt följande.

$$\pi_{\text{centralortsbor}} (1 - \pi_{\text{övriga tätortsbor}})$$

Måttets teoretiska maximum är således 1,00, vilket blir fallet om samtliga invånare i en kommun bor i centralorten. Bor hälften av kommuninvånarna i centralorten och hälften i glesbygd blir värdet 0,50. Om däremot hälften av kommuninvånarna bor i centralorten och hälften i övriga tätorter i kommunen blir värdet 0,25.

Arbetspendlingens omfattning studeras i form av andel inpendlare till kommunen och andel utpendlare från kommunen (SCB 2000). Med andel inpendlare avses andel av dagbefolkningen, det vill säga av dem mellan 16 och 64 år som har sin arbetsplats i kommunen, som inte bor i kommunen utan arbetspendlar från en annan kommun. Med andel utpendlare avses andel av nattbefolkningen, det vill säga av dem mellan 16 och 64 år som tillbringar sin dygnsvila i kommunen, som inte arbetar i den egna kommunen utan arbetspendlar till en annan kommun. Både en stor andel inpendlare och en stor andel utpendlare indikerar en låg grad av funktionalitet. Som framgår av tabell 3:7 är spridningen stor mellan kommunerna. I de kommuner med minst och mest andel inpendlare är dessa 2 respektive 85 procent. I genomsnittskommunen är andel inpendlare 22 procent. Vad gäller utpendlare varierar denna andel i kommunerna mellan 5 och 79 procent. I genomsnittskommunen är andel utpendlare 31 procent.

Tabell 3:7 Arbetspendling mellan kommuner (procentenheter)

	Median	Min	Max	Medelvärde	Standardavvikelse
Andel inpendlare (procent)	19	2	85	22	13
Andel utpendlare (procent)	27	5	79	31	18

Källa: RAMS

Grundtanken bakom tillskapandet av funktionellt indelade kommuner var, som framgått ovan, att de nya kommunerna skulle utgöra näringsgeografiskt sammanhållna enheter. Sammanläggningen till nya, större kommuner skulle inte ske godtyckligt utan med hänsyn till de funktionella regioner på lokal nivå som kunde definieras med hjälp av centralortsteorin. Jämfört med de gamla småkommunerna innebar de större kommunerna en ökad grad av

näringsgeografisk heterogenitet inom varje enskild kommun. Utredningen som föregick kommunblocksreformen talade om ett differentierat näringsliv som en av riktlinjerna för en ny kommunindelning, vilket skulle öka kommunernas möjlighet att er hålla tillräckliga ekonomiska och personella resurser för medborgarnas behov av kommunal service (SOU 1961:9 s. 137). När flera kommuner läggs samman till en blir fullt naturligt spridningen mellan olika näringsgrenar större. Här kan också erinras om att kommunblocksreformen, till skillnad från storkommunreformen, omfattade samtliga kommuntyper – städer, köpingar och landskommuner – mellan vilka som regel rådde stora näringsgeografiska skillnader. Många kommuner som bildades i samband med kommunblocksreformen blev därför mer heterogena ur näringsgeografisk synpunkt.

Ytterligare en kommunstrukturell variabel i undersökningen är därför graden av näringsgeografisk homogenitet i kommunerna. Vad som närmare avses härmed är kommuninvånarnas sysselsättning inom olika näringsgrenar. Ju mer spridd den arbetsföra befolkningen är på olika näringsgrenar, desto mer heterogen är kommunen. I SCB:s arbetsmarknadsstatistik över sysselsättningen i kommunerna görs skillnad på elva olika näringsgrenar.¹¹ Som ett mått på kommunernas näringsgeografiska homogenitet kan utifrån denna statistik ett Herfindahlindex beräknas. Detta index är ett koncentrationsmått som beräknas genom att summera de kvadrerade proportionerna av alla näringsgrenar i respektive kommun.

$$\pi^2_{\text{näringsgren 1}} + \pi^2_{\text{näringsgren 2}} + \dots + \pi^2_{\text{näringsgren 11}}$$

Måttet kan sägas mäta i vad mån näringslivet i kommunerna är koncentrerat till en eller ett fåtal näringsgrenar. I en fullständigt homogen kommun blir måttet 1,00, vilket är fallet när näringslivet är koncentrerat till en näringsgren. Måttets teoretiska minimum är, i föreliggande fall, 0,09. I en sådan kommun är näringslivet helt differentierat; andelen sysselsatta invånare inom varje näringsgren är lika stor (1/11), vilket innebär att den näringsgeografiska strukturen är maximalt heterogen.

I tabell 3:8 redovisas centralitetsmått och spridningsmått avseende de näringsgeografiska förhållandena i kommunerna. Som framgår kännetecknas kommunerna i allmänhet av att vara förhållandevis heterogena. Merparten av kommunerna ligger på den nedre delen av skalan. Den genomsnittliga koncentrationen är 0,17 indexenheter. Vid närmare granskning framkommer

¹¹ Näringsgrenarna är ”jordbruk, skogsbruk och fiske”, ”tillverkning och utvinning”, ”energi, vatten och avfall”, ”byggverksamhet”, ”offentlig förvaltning m.m.”, ”vård och omsorg”, ”handel och kommunikationer”, ”personliga och kulturella tjänster”, ”finansiell verksamhet och företagstjänster”, ”utbildning och forskning”, och ”ej specificerad verksamhet”. Statistiken anger förvärvsarbetande 16+ år 1998 med arbetsplats i regionen (dagbefolkning) efter näringsgren (grov nivå) redovisad för kommuner (SCB 2000).

att endast 8 procent av kommunerna har en koncentration av näringslivet som överstiger 0,25 indexenheter. Näringsgeografiskt homogena kommuner är med andra ord förhållandevis ovanliga. Det stora flertalet kommuner kan därför snarast beskrivas som mer eller mindre heterogena.

Tabell 3:8 Näringslivets koncentration bland kommuner (Herfindahlindex)

Median	Min	Max	Medelvärde	Standardavvikelse
0,16	0,11	0,47	0,17	0,05

Källa: RAMS

Beslutsprocedur vid sammanläggning

Kommunsammanläggningarna i samband med kommunblocksreformen inkluderade det stora flertalet kommuner i Sverige; endast ett fyrtiotal kommuner var inte berörda. Majoriteten av dagens kommuner har alltså fått sina gränser fastlagda i samband med kommunblocksreformen. När reformen påbörjades 1962 var övergången från kommunblock, som var ett mellankommunalt samarbetsorgan, till ny storkommun frivillig för kommunerna. Som framgick i föregående kapitel var antalet kommuner som valde att gå samman lägre än förväntat, och 1969 beslutade riksdagen om att överge frivillighetslinjen. Beslutet innebar en ny lag enligt vilken en ny kommunindelning, baserad på den dåvarande kommunblocksindelningen, skulle vara genomförd senast vid ingången av 1974 (bet. KU 1969:24).

Av de i slutändan sammanslagna kommunerna hade endast knappt ett fyrtiotal gått samman frivilligt, det vill säga före 1969 års tvångslagstiftning. Med undantag för de cirka 40 kommuner som inte berördes av kommunblocksreformen bildades övriga kommuner således genom tvångssammanläggning. Bland dessa förekom i ett fyrtiotal fall uttryckliga protester mot sammanläggningen. Ofta var det kommunpolitiker som protesterade men i flera fall uttryckte även medborgarna sitt missnöje (Gustafsson 1975). Vad som förklarar uppkomsten av dessa protester är svårt att bedöma, men möjligen indikerar de att missnöjet med sammanläggningen var extra stort i dessa delar.

Vad beträffar beslutsprocedur vid kommunindelningen innehåller den i dag rådande kommunstrukturen således både kommuner som gick samman frivilligt eller inte berördes av kommunblocksreformen och kommuner som lades samman under tvång. Som framgår av tabell 3:9 utgör de senare kommunerna en majoritet. Bland dessa finns dessutom en mindre grupp kommuner i vilka det finns kommundelar, före detta kommuner, i vilka det förekom protester mot sammanläggningen.

Detta ger oss två variabler i undersökningen beträffande graden av tvång i samband med kommunblocksreformen: kommun sammanslagen under tvång utan protest och kommun sammanslagen under tvång och där minst en av de

kommundelar, före detta kommuner, som ingår i kommunen protesterade mot sammanläggningen.

Tabell 3:9 Tvångssammanslagna kommuner

	Procent
Tvångssammanslagen under kommunblocksreformen (1970–1974)	55
Tvångssammanslagen under kommunblocksreformen under protest (1970–1974)	14
Övriga kommuner	31
Totalt	100

Källa: Ivarsson (1989), Kammarkollegiet

Kommentar: Med ”tvångssammanslagen under kommunblocksreformen under protest” avses kommuner i vilka minst en av de kommuner som slogs samman protesterade mot sammanslagningen hos regeringen.

Undersökningens kontrollvariabler

Syftet med undersökningen är att studera effekter av den kommunstruktur som följde av kommunblocksreformen på den kommunala demokratin. De kommunstrukturella faktorerna är, som framgått ovan, kommunstorlek, centrum–periferi, kommunindelningens funktionalitet samt beslutsprocedur vid indelningsändringen. Närmare bestämt är frågan i undersökningen om, och i så fall hur, dessa faktorer påverkar medborgarnas förutsättningar i den kommunala demokratin.

Från statsvetenskaplig forskning är känt att olika socioekonomiska faktorer har samband med invånarnas politiska aktivitet, attityder osv. i demokratin (se t.ex. Parry, Moyser & Day 1992, Verba, Schlozman & Brady 1995, Petersson, Westholm & Blomberg 1989, Petersson m.fl. 1998, Teorell & Westholm 1999a). Det är också ett faktum att den socioekonomiska profilen varierar mellan olika kommuner. Till exempel är åldersstrukturen, utbildningsnivån, inkomstläget och andelen invandrare olika i olika delar av landet. Eftersom dessa skillnader är systematiska mellan olika kommuntyper finns det risk att eventuella samband mellan å ena sidan ovan nämnda kommunstrukturella faktorer och å andra sidan olika mått på hur den kommunala demokratin fungerar i själva verket beror på skillnader i befolkningssammansättning. Dessbättre är problemet överkomligt. Genom att kontrollera för kommuninvånarnas socioekonomiska bakgrund kan korrigeras för sådana skillnader mellan kommunerna (jfr Johansson, Nilsson & Strömberg 2001:53). Eventuella samband mellan kommunstruktur och demokrati kan då direkt hänföras till kommunstrukturen.

Beträffande invånarnas socioekonomiska bakgrund kontrolleras i samtliga analyser i undersökningen för följande sju variabler: kön (enkätfråga 56 i bilaga 2), ålder (enkätfråga 57), invandrad (enkätfråga 74), utbildningslängd (enkätfråga 61), hushållets inkomst (enkätfråga 69), boendetid i kommunen (enkätfråga 72c) samt ägande av bostad (enkätfråga 71).

Tabell 3:10 Kontrollvariabler för invånarnas socioekonomiska bakgrund

Kontrollvariabel		
Kön		<i>N</i> = 1 238
män (procent)	47	
kvinnor (procent)	53	
Ålder, år (medelvärde)	47	<i>N</i> = 1 233
Invandrad (procent)	15	<i>N</i> = 1 201
Utbildning, år (medelvärde)	12	<i>N</i> = 1 213
Hushållsinkomst, 1 000-tal kr (medelvärde)	342	<i>N</i> = 1 063
Boendetid i kommunen, år (medelvärde)	23	<i>N</i> = 1 228
Äger bostad (procent)	35	<i>N</i> = 1 227

Källa: Undersökningen Lokal demokrati

Kommentar: Med ”invandrad” avses både första och andra generationens invandrare. Med ”hushållsinkomst” avses hushållets samlade inkomst. Med ”äger bostad” avses även innehav av bostadsrätt. Vid frågan om ”boendetid i kommunen” har internt svarsbortfall ersatts med i första hand boendetid i kommundelen och i andra hand boendetid på adressen.

En konsekvens av att samtliga analyser kontrolleras för socioekonomisk bakgrund är att resultaten i undersökningen inte säger något om huruvida det vid en direkt jämförelse råder någon skillnad mellan till exempel stora och små kommuner. I stället säger resultaten oss om det skulle finnas skillnader mellan stora och små kommuner för såvitt de hade haft samma befolkningsammansättning. På så vis mer eller mindre renodlas eventuella samband i undersökningen till att gälla kommunstrukturella faktorer.

4 Kommunstorlek och demokrati

Redan i antikens Grekland diskuterades huruvida det finns en optimal storlek på en politisk enhet. Platon beräknade den optimala storleken till 5 040 medborgare (Platon 1924:340).¹ Platons lärjunge Aristoteles menade att en politisk enhet borde vara tillräckligt stor för att vara självförsörjande, men samtidigt inte större än att den var lätt att överblicka. Något exakt antal upp-gav inte Aristoteles, men han ansåg att medborgarna inte borde vara fler än att de kunde känna till varandras egenskaper och lämplighet för olika offentliga ämbeten (Aristoteles 1993:439, 441).

Långt senare, under 1700-talet, uppmärksammade upplysningsfilosoferna frågan om politiska enheters storlek. Både Montesquieu (1748) och Rousseau (1762) menade att ”äkta” demokrati, som förutsatte medborgarnas direkta deltagande i politiken, endast kunde utövas i små enheter såsom stadsstater.

I takt med att nationen blev allt viktigare som politisk arena, samtidigt som krav på politiska rättigheter och inflytande växte, ökade behovet av folkstyre i större territoriella enheter än stadsstater. En förutsättning för att det skulle vara möjligt var en övergång från direktdemokrati till representativ demokrati (t.ex. Mill 1861). När beslutsfattandet således inte längre utövades av alla medborgare i demos utan av valda representanter försvann också ett argument för små politiska enheter. I debatten om en konstitution i USA i slutet på 1700-talet menade anhängarna av en federal statsbildning att stora enheter var bättre ur demokratisynpunkt än små enheter. Anledningen till det var att stora enheter med många medborgare minskade risken för majoritetsförtryck, eftersom ingen enskild grupp i befolkningen skulle vara tillräckligt stor för att bilda egen majoritet (*The Federalist Papers* nr 10).

I modern tid har frågeställningen om politiska enheters optimala storlek uppmärksammats av bland andra Robert Dahl och Edward Tufte. I den moderna klassikern *Size and Democracy* (1973) identifierar de två krav eller värden som demokratiska enheter bör uppfylla och som har kopplingar till politiska enheters storlek. Det första värdet, *medborgareffektivitet*, rör medborgarnas möjlighet att påverka det politiska beslutsfattandet. Eftersom möjligheten att påverka är bättre och inflytandet högre ju färre medborgare som ingår i demos, allt annat lika, bör de politiska enheterna vara små. Det andra värdet, *systemkapacitet*, rör det politiska systemets förmåga att omsätta

¹ Eftersom Platon varken inkluderade kvinnor, slavar eller flera andra grupper av vuxna invånare i demos torde enhetens faktiska invånarantal ha varit uppemot 50 000 (Knack & Azfar 2000:3).

politiska beslut i praktiken.² Allt annat lika ökar denna förmåga när storleken på den politiska enheten och antalet medborgare som ingår i demos ökar.

Dahl och Tufte diskuterar ett antal olika storleksdimensioner, bland annat landareal och urbaniseringsgrad. Den dimension de huvudsakligen fokuserar i sin undersökning är invånarantal. Slutsatsen i undersökningen är att det inte går att tala om en enda optimal storlek på politiska enheter. På nationell nivå är de studerade sambanden genomgående svaga. På lokal nivå inom länder saknas inte samband, men resultaten är tvetydiga. Små kommuner visar sig vara mer demokratiska i vissa avseenden medan större kommuner är mer demokratiska i andra. Snarare än att söka efter *en* optimal storlek på politiska enheter menar Dahl och Tufte att det är nödvändigt med flera politiska nivåer. Somliga uppgifter löses bäst på det lokala planet i små församlingar medan andra förutsätter enheter som är större än flertalet nationalstater. Frågan blir då inte hur stor en politisk enhet bör vara, utan *hur många* politiska nivåer som bör finnas och *hur relationerna* mellan dessa nivåer bör ordnas.

I en något tidigare studie framhöll Dahl ”den mellanstora staden” som den ur demokratisynpunkt kanske viktigaste politiska enheten jämfört med nationalstaten och mindre enheter som stadskvarter och arbetsplatser. Den optimala storleken på en stad var enligt Dahl mellan cirka femtiotusen och ett par hundra tusen. I en sådan enhet skulle det enligt Dahl vara möjligt för medborgarna att delta i och utöva inflytande över politiken samtidigt som beslutsfattandet inte begränsades till att enbart gälla enkla politiska frågor (Dahl 1990:131–132). Ytterligare en fördel jämfört med större enheter var att städer ger goda förutsättningar för politisk socialisation (Dahl 1967:967).

Kommunstorlek

Flera undersökningar av storlek och demokrati fokuserar enbart den kommunala nivån.³ Även i dessa pekar resultaten i olika riktningar. I en undersökning om storlek och demokrati i brittiska kommuner finner Kenneth Newton att stora kommuner inte, som många enligt Newton hävdar, är sämre

² Dahl och Tufte är inte de enda som i en diskussion om demokrati inkluderar det politiska systemets förmåga att omsätta beslut (se även t.ex. Sharpe 1973, Rothstein m.fl. 1995). Vissa kritiserar emellertid en sådan demokratisyn för att vara alltför vid och möjliggöra en ”trade-off” mellan medborgarstyrelse och handlingskraft; en nedgång i medborgarinflytandet parat med en jämförelsevis större uppgång av det politiska systemets kapacitet skulle totalt sett tolkas som en förbättring av demokratin. Bland kritikerna kan nämnas Brian Barry, som menar att konsekvensen av en så vid demokratisyn skulle kunna vara att Hitlers maktövertagande i Tyskland 1933 måste ses som positivt ur demokratisynpunkt eftersom det medförde att det politiska systemet blev handlingskraftigare (Barry 1974).

³ För studier av storlek och demokrati på nationell nivå, se t.ex. Diamond (1999), Anckar (1997), Hadenius (1992) och Lijphart (1977:65–70).

ur demokratisynpunkt än små kommuner (1982).⁴ Stora kommuner tycks till och med, menar Newton, ha vissa fördelar jämfört med små, till exempel ett rikare parti- och organisationsliv. Newtons slutsats är att kommunstorleken i de flesta avseenden är irrelevant för hur den kommunala demokratin fungerar (se även Smith 1985, Paddison 1983:226–231).

Danska undersökningar ger också en tvetydig bild av kommunstorlek och demokrati. Attityderna gentemot den egna kommunen och dess politiker har visat sig vara mer positiva i små kommuner än i stora (Nielsen 1981). Även det individuella politiska deltagandet är mer omfattande i små kommuner, medan det kollektiva deltagandet i form av partier och organisationer är mer omfattande i stora kommuner (Mouritzen 1991:222). Vid en samlad bedömning drar statsvetaren Poul-Erik Mouritzen slutsatsen att demokratin fungerar något bättre i små kommuner än i stora kommuner i Danmark (Mouritzen 1999, se dock Albrekt Larsen 2000).

Också resultaten i norska undersökningar om kommunstorlek och demokrati pekar i olika riktningar. I de större norska kommunerna diskuterar invånarna något oftare politik samt deltar oftare i kollektiva aktioner som till exempel namninsamlingar och demonstrationer. Invånarna i de mindre kommunerna har emellertid högre kunskap om den egna kommunen, anser sig ha större möjligheter att kunna kontrollera kommunpolitiken samt är generellt sett mer nöjda med den kommunala servicen (Jamil 1991). Flera för demokratin viktiga normer – till exempel invånarnas lokala identitet och deras uppfattning om vikten av att vara politiskt informerad och engagerad – tycks även vara mer utbredda bland invånare i små kommuner (Pettersen & Rose 1996). Sammantaget i de norska undersökningarna förefaller små kommuner vara något mer gynnsamma ur demokratisynpunkt än stora kommuner.

Inom det första stora svenska kommunalforskningsprojektet genomfördes under 1960-talet studier av bland annat demokratin i svenska kommuner. En undersökning av den representativa demokratin visade att denna fungerade bäst i små glesbygdskommuner och sämst i stora tätorter (Strömberg 1974). I en medborgarundersökning visade sig småkommuner med färre än 8 000 invånare samt hög tätortsgrad ha flera fördelar ur demokratisynpunkt (Dahl & Tuft 1973:63–64). Till exempel diskuterade invånare i dessa oftare lokala frågor, de kunde i större utsträckning uppge namnet på åtminstone en lokal politiker och de var oftare bekant med en lokal politiker.

I det andra stora kommunalforskningsprojektet, som var en utvärdering av kommunblocksreformen, konstaterade statsvetarna Jörgen Westerståhl och Folke Johansson att det finns ett samband mellan kommunstorlek och med-

⁴ Newton studerar även sambandet mellan kommunstorlek och effektivitet i brittiska kommuner. Litteraturen kring kommunstorlek och effektivitet är minst lika omfattande som litteraturen kring kommunstorlek och demokrati. För studier av förhållandet mellan kommunstorlek och effektivitet, se t.ex. Nyen & Lane (1995), Committee on Local and Regional Authorities (1995), Midwinter & McVicar (1994), Sancton (1994), Bennett (1980) och Hutcheson & Prather (1979).

borgarnas politiska aktivitet (Westerståhl & Johansson 1981:44–47). Sambandet såg dock olika ut beroende på typ av aktivitet. Medan aktivitet genom partier var vanligast i små glesbygdskommuner visade sig aktivitet genom tjänstemannakontakt vara vanligast i stora kommuner med hög tätortsgrad. Aktivitet genom aktioner och aktionsgrupper påverkades, enligt undersökningen, framför allt av kommunstorlek, inte av tätortsgrad, och visade sig vara vanligast i kommuner med många invånare.

I en kartläggning av demokratin i 1997 års svenska kommuner avvisar SNS Demokratiråd hypotesen att vissa kommuner har en bättre fungerande demokrati än andra (Petersson m.fl. 1997). Visserligen råder det stora variationer mellan olika kommuner på varje enskild demokratiindikator i studien, men ingen enskild kommun fungerar enligt författarna genomgående bättre än övriga. Ingen enskild kommun fungerar heller genomgående sämre än övriga.

Statsvetarna Folke Johansson, Lennart Nilsson och Lars Strömberg har studerat den kommunala demokratis utveckling i Sverige under fyra decennier. De konstaterar bland annat att partierna fungerar bättre som kanal för medborgarna in i det politiska systemet i mindre kommuner än i större kommuner (Johansson, Nilsson & Strömberg 2001:207).

Kommunblocksreformen och effekter på kommunstorlek

När det gäller kommunstorlek och kommunindelning i Sverige kan konstateras att befolkningsmässigt riktigt små kommuner, bestående av endast ett par hundra invånare, försvann i samband med storkommunreformen 1952. Enligt riktlinjerna för reformen skulle de nya kommunerna ha minst 2 000–3 500 invånare (SOU 1945:38 s. 230). Efter reformen hade antalet kommuner med färre än 1 000 invånare reducerats från 1 212 till endast 3 (Widberg 1979:51). Målsättningen om lägst 2 000–3 500 invånare hade sänkt uppfyllts; drygt 90 procent, mot tidigare drygt 20 procent, av landskommunerna hade 1952 en befolkning som översteg 2 000. Tio år senare, vid kommunblocksreformen, bestämdes att de nya kommunerna inte skulle ha färre än 8 000 invånare (SOU 1961:9 s. 182). När reformen var genomförd hade det totala antalet kommuner minskat till 278. Av dessa hade 1978 endast 18 färre än 7 000 invånare och 59 färre än 10 000 invånare. En stor majoritet av kommunerna hade således en större befolkning än 8 000 (SOU 1978:32 s. 59).

En konsekvens av sammanläggningsreformerna är att Sverige har förhållandevis stora kommuner jämfört med andra länder. I genomsnitt har de svenska kommunerna cirka 30 000 invånare. I Västeuropa är det endast Storbritannien, Irland och Portugal som genomsnittligt sett har befolkningsmässigt större kommuner (Lidström 1996:152).

Sammanläggningarna innebar också att kommunerna blev betydligt större till ytan. Eftersom Sverige är förhållandevis glesbefolkat var det en ofrånkomlig strukturell förändring när kommunerna skulle göras befolkningsässigt större. I dag är kommunerna i Sverige de till ytan i särklass största i hela Europa (Committee on Local and Regional Authorities 1995:18).

Generell hypotes om kommunstorleken effekt på den kommunala demokratin

Som framgick av genomgången ovan tenderar kommunstorleken – med vilket oftast avses invånarantalet – effekter på den kommunala demokratin att se olika ut beroende på vilken aspekt av demokratin som studeras. Denna undersökning omfattar aspekterna gemenskap, demokratisk legitimitet och politiskt deltagande. Den generella hypotesen är att *kommunstorlek, både i bemärkelsen antal invånare och i bemärkelsen landareal, i huvudsak har negativa effekter på den kommunala demokratin*. Till grund för hypotesen ligger ett närhetsargument, enligt vilket demokratin generellt sett tros fungera bättre i små politiska enheter än i stora (jfr Hadenius 1999:77).

Undersökningar av eventuella samband mellan kommunstorlek och demokrati bör kontrolleras för tätortsgrad. Med tätortsgrad avses andel av kommunens befolkning som bor i tätort. Annan forskning har bland annat visat att invånarnas syn på det politiska systemet och deras politiska deltagande skiljer mellan stad och land (Möller 1996:289–294, se även Petersson, Westholm & Blomberg 1989:195–198). Det är således möjligt att demokratin fungerar annorlunda i kommuner med hög tätortsgrad (stadskommuner) än i kommuner med låg tätortsgrad (landskommuner). Känt är vidare att sambandet mellan kommunstorlek och tätortsgrad är starkt.⁵ Det finns därmed risk att synbara samband mellan kommunstorlek och demokrati i själva verket beror på skillnader i tätortsgrad. Genom att i undersökningen kontrollera för andel kommuninvånare som bor i tätort kan emellertid eventuella effekter av kommunstorlek renodlas så att de gäller oberoende av tätortsgrad.

Gemenskap

Kommunstorlek i bemärkelsen antal invånare antas ofta ha ett negativt samband med gemenskap (Keating 1995:128). Invånarna i små kommuner antas även ofta vara mer lika i sina intressen (Tiebout 1956). Empirisk

⁵ Korrelationskoefficienten (Pearsons r) mellan antal invånare och andel boende i tätort är 0,36 och mellan landareal och andelboende i tätort –0,23.

forskning har även visat att invånare i små kommuner är mer homogena i sina politiska uppfattningar, samt demografiskt sett mer lika varandra, än invånare stora kommuner (Mouritzen 1991:495).

Som nämnts ovan studeras tre gemenskapstyper i undersökningen: samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla. Dessa omfattar dels den egna kommundelen, dels kommunen i övrigt.

I tabell 4:1 jämförs invånarnas gemenskap med den egna kommundelen och den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. I undersökningen har kommundel vanligtvis definierats med utgångspunkt i den kommunindelning som rådde före kommunblocksreformen.⁶ Det rör sig med andra ord om områden som är både befolkningsmässigt och ytmässigt mindre än de nuvarande kommunerna. Jämförelsen visar att invånarnas gemenskap med den egna kommundelen genomgående är större än deras gemenskap med den övriga kommunen. Särskilt stor är skillnaden (differensen) när det gäller samhörighet; andelen som uppger att de känner stor samhörighet med andra invånare i den egna kommundelen är 14 procentenheter större än andelen som uppger att de känner stor samhörighet med andra invånare i övriga delar av kommunen (38 respektive 24 procent). För intressegemenskap och bygdkänsla är motsvarande skillnad 11 respektive 8 procentenheter.

Skillnaderna kan också studeras i relativa termer. Andelen invånare som uppger att de känner stor samhörighet med andra invånare i den egna kommundelen är då omkring 60 procent större än andelen invånare som uppger att de känner stor samhörighet med andra invånare i övriga delar av kommunen. Den relativa skillnaden är ungefär densamma när det gäller intressegemenskap. När det gäller bygdkänsla är den relativa skillnaden mellan den egna kommundelen och övriga kommunen mindre (13 procent).

Resultatet ger stöd åt närhetsargumentet; invånarnas gemenskaps känslor tenderar att vara starkare med närbelägna delar (den egna kommundelen) än med avlägsna delar (övriga kommunen). Framför allt tycks en sådan effekt finnas för de gemenskapstyper som riktas mot andra invånare, det vill säga samhörighet och intressegemenskap. När det gäller känslan för själva platsen eller bygden är tendensen densamma fast svagare.

Gemenskapen är alltså större i små, näraliggande enheter än i större, mer avlägsna. Men vilken betydelse har kommunstorleken om man studerar förhållandena utanför den egna kommundelen? Känner invånare i små

⁶ Kommundel har i de flesta fall definierats som den del av en kommun som fram till och med kommunblocksreformen eller, i de fall kommunen inte ingick i kommunblocksreformen, stor-kommunreformen var en egen kommun. Undantagna från detta är de kommuner som vid undersökningens genomförande hade kommundelsnämnder samt de kommuner som aldrig slagits samman. I de kommuner som hade kommundelsnämnder fick i stället denna organisation ligga till grund för definitionen av kommundel. Skälet till det är att en sådan definition troligtvis överensstämmer bättre med kommuninvånarnas uppfattningar om kommundelar i kommunen. I de kommuner som aldrig slagits samman fastställdes kommundel i första hand utifrån församlingsindelningen och, då det endast fanns en församling i kommunen, i andra hand utifrån de största tätorterna i kommunen.

Tabell 4:1 Gemenskap med den egna kommundelen och den övriga kommunen (procent)

	Samhörighet			Intressegemenskap			Bygdkänsla		
	Egen kommundel	Övriga kommunen	Diff.	Egen kommundel	Övriga kommunen	Diff.	Egen kommundel	Övriga kommunen	Diff.
Stor/stark	38	24	14	29	18	11	71	63	8
Varken–eller	39	46	–7	44	53	–9	21	29	–8
Liten/svag	23	30	–7	27	28	–1	7	9	–1
Summa	100	100		100	99		99	101	
N	1 215	1 191		1 206	1 197		1 230	1 212	

kommuner mer gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen än invånare i stora kommuner?⁷ Enligt närhetsargumentet förväntas såväl antal invånare som landareal ha ett negativt samband med invånarnas gemenskap med den övriga kommunen. Många invånare innebär både en högre grad av heterogenitet bland invånarna och att andelen icke bekanta ökar. Ytmässigt större kommuner innebär att det fysiska avståndet ökar till andra geografiska platser i kommunen och till dem som bor där.

I tabell 4:2 redovisas samband mellan å ena sidan antal invånare och landareal och å andra sidan olika slags gemenskap med den övriga kommunen, vid kontroll för socioekonomiska faktorer. Som framgår av tabellen (Modell 1) tycks antal invånare ha negativ effekt på samhörighet med invånare i övriga kommuner än den egna ($\beta = -0,11$). Ju större befolkning i en kommun, desto lägre samhörighet tenderar invånarna med andra ord att känna med andra invånare i kommunen utanför den egna kommundelen. Däremot finns inget nämnvärt samband mellan antal invånare och intressegemenskap med invånare i andra kommuner än den egna eller känsla för bygden utanför den egna kommundelen ($p > 0,10$).

Landareal har genomgående positiva effekter på gemenskap med kommunen utanför den egna kommundelen (Modell 1). Invånare som bor i ytmässigt stora kommuner känner genomsnittligt sett större gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen än invånare som bor i ytmässigt små kommuner. Sambandens riktning är således tvärtemot vad som vore att vänta av närhetsargumentet.

Som nämnts tidigare finns risk att samband mellan storlek och demokrati i grunden inte har att göra med antal invånare eller landareal, utan snarare med skillnader mellan stad och land. Om så är fallet beror sambandet inte på att kommunindelningen är gjord på det ena eller andra sättet – ytmässigt stora kommuner med många invånare som följd eller ytmässigt små kommuner

⁷ En annan fråga är om invånare i små kommuner känner mer gemenskap med den egna kommundelen än invånare i stora kommuner. Eftersom uppgifter saknas om antal invånare och landareal på kommunnivå kan en sådan analys dock inte göras.

Tabell 4:2 Kommunstorlek och gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen (ordered logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Samhörighet								
Antal invånare (log _e)	-0,11	0,05	-0,08	0,03	-0,05	0,07	-0,03	0,52
Landareal km ² (log _e)	0,13	0,05	0,08	0,01	0,09	0,06	0,06	0,16
Tätortsgrad (procent)	–				-0,01	0,01	-0,07	0,21
Intressegemenskap								
Antal invånare (log _e)	-0,07	0,05	-0,05	0,20	0,00	0,08	0,00	0,95
Landareal km ² (log _e)	0,16	0,05	0,10	0,00	0,11	0,06	0,07	0,08
Tätortsgrad (procent)	–				-0,01	0,01	-0,08	0,18
Bygdkänsla								
Antal invånare (log _e)	-0,02	0,05	-0,01	0,76	0,03	0,07	0,02	0,66
Landareal km ² (log _e)	0,09	0,05	0,06	0,10	0,06	0,06	0,04	0,37
Tätortsgrad (procent)	–				-0,01	0,01	-0,05	0,34

Kommentar: Tabellen visar resultat från totalt sex multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet, intressegemenskap respektive bygdkänsla med övriga kommundelar. Varje beroende variabel analyseras i två olika regressionsmodeller, Modell 1 och Modell 2. I samtliga analyser $N > 959$.

^a I Modell 1 ingår antal invånare och landareal som oberoende variabler. I Modell 2 ingår antal invånare, landareal och tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

med få invånare som följd – utan snarare på om kommunerna domineras av stadsbebyggelse eller glesbygd. För att få reda på om det finns samband mellan kommunstorlek (antalet invånare respektive landareal) och gemenskap oberoende av eventuella skillnader mellan stad och land måste kontroll göras för andel boende i tätort i respektive kommun, vilket görs i Modell 2.

Som framgår av tabellen minskar i stort sett samtliga effekter av kommunstorlek vid en sådan kontroll. Samhörighet visar sig inte längre ha något samband med invånarantal i kommunen ($p > 0,10$). Den i Modell 1 uppmätta effekten av antal invånare berodde på att tätortsgrad har negativ effekt på samhörighet och positivt samband med antal kommuninvånare. Det är alltså inte antal invånare i sig som förklarar att det i Modell 1 finns ett negativt samband mellan antal invånare och samhörighet med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, utan i stället det faktum att kommuner med många invånare har högre tätortsgrad än kommuner med få invånare. Att öka invånarantalet i en kommun utan att samtidigt öka tätortsgraden – vilket skulle bli fallet om kommuner med samma tätortsgrad lades samman – skulle alltså sannolikt inte medföra lägre samhörighet med invånare i kommunen utanför den egna kommundelen.

På motsvarande sätt minskar effekten av landareal på samhörighet och bygdkänsla vid kontroll för tätortsgrad, och de är inte längre statistiskt

signifikanta ($p > 0,10$). Att invånare i ytmässigt stora kommuner tenderar att känna större samhörighet med den övriga kommunen än invånare i ytmässigt små kommuner beror alltså på att tätortsgraden som regel är lägre i de förstnämnda kommunerna. När det gäller intressegemenskap kvarstår dock en viss positiv effekt av landareal ($\beta = 0,11$). Sambandets riktning är således alltså tvärtemot den förväntade, men styrkan är svag. Sannolikheten för att invånare i de ytmässigt största kommunerna i undersökningen ska känna ganska eller mycket stor intressegemenskap med andra invånare i den övriga kommunen är 0,23 enheter. Motsvarande sannolikhet bland dem som bor i de ytmässigt minsta kommunerna är 0,11 enheter.

Sammanfattningsvis ger resultaten i undersökningen visst stöd åt hypotesen att små enheter fungerar bättre ur gemenskapssynpunkt än stora enheter. Invånarnas gemenskapskänslor med den egna kommundelen – som i de flesta fall har varit en egen kommun – är i genomsnitt starkare än deras gemenskapskänslor med den övriga kommunen. Särskilt gäller det invånarnas samhörighet och intressegemenskap med andra invånare, men även deras bygdkänsla tenderar att vara något starkare med den egna kommundelen än med kommunen i övrigt. Som framgick i föregående kapitel innebar kommunsammanläggningarna att den historiskt förankrade överensstämmelsen mellan kommunernas indelning och invånarnas territoriella identitet bröts. I samband med det minskade sannolikt också kommunernas betydelse som gemenskapsenheter. Den nuvarande kommunindelningen åtnjuter sannolikt – 25 år efter kommunblocksreformen – inte samma förankring hos invånarna som den tidigare kommunindelningen. Studeras enbart gemenskap med övriga delar av kommunen än den egna visar sig dock kommunstorlek inte ha någon större betydelse. När sambandet mellan det näraliggande geografiska området och kommunindelningen har brutits har kommunstorleken alltså ingen nämnvärd betydelse.

Legitimitet

Vad som förklarar medborgarnas politiska förtroende är förhållandevis oklart inom forskningen. Sambanden med olika bakomliggande faktorer, som till exempel kön, ålder, utbildning, inkomst osv., är svaga i den mån de ens förekommer (Holmberg 1981:173–174). Enligt en dansk undersökning har dock den politiska enhetens storlek ett negativt samband med medborgarnas tilltro till politiker (Nielsen 1981). Dels har danska medborgare högre förtroende för sina lokala politiker än för politiker på nationell nivå⁸, dels har de som bor i kommuner med få invånare högre förtroende för sina lokala

⁸ Av Väst-SOM-undersökningar framgår att även invånarna i Västsverige har högre förtroende för kommunpolitiker än för rikspolitiker (Bretzer 2001:11).

politiker än de som bor i kommuner med många invånare. Resultaten tyder således på att befolkningsmässigt små kommuner är bättre ur legitimitets-synpunkt än befolkningsmässigt stora kommuner.

I tabell 4:3 studeras samband mellan kommunstorlek och demokratisk legitimitet i svenska kommuner. Som framgick i kapitel 3 studeras den demokratiska legitimiteten i form av fem olika index: förtroende för kommunpolitikerna, förtroende för styrelsen av kommunen, uppfattning om den kommunala politikens betydelse, uppfattning om vikten av väljarengagemang samt uppfattning om vikten av partipolitiskt engagemang. Vad beträffar det första indexet, förtroende för kommunpolitiker, visar sig utan kontroll för tätortsgrad (Modell 1) invånarantal inte ha någon betydelse ($p > 0,10$). Vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2) föreligger dock ett visst positivt samband; invånare i befolkningsmässigt stora kommuner hyser något högre förtroende för sina kommunpolitiker än invånare i befolkningsmässigt små kommuner ($\beta = 1,28$). En närmare granskning av förtroendeindexet ger vid handen att det enbart är invånarnas tilltro till de egna kommunpolitikernas kunnighet som är något större i befolkningsmässigt stora kommuner.⁹ Sannolikheten för att invånare i de befolkningsmässigt största kommunerna i undersökningen ska anse att kommunpolitikerna till åtminstone viss del är kunniga är 0,82 enheter. Motsvarande sannolikhet bland invånare i de befolkningsmässigt minsta kommunerna är endast 0,63 enheter. Vad beträffar övriga komponenter i indexet – att politikerna i kommunen bryr sig om personer som en själv (dvs. den svarande), att politikerna är ärliga och att folk är för snabba med att kritisera politikerna – finns inga nämnvärda skillnader mellan invånare från kommuner med stor respektive liten befolkning.

En tänkbar orsak till att antal invånare har ett positivt samband med uppfattning om kommunpolitikernas kunnighet kan vara att det, i absoluta tal, finns fler ”kunniga” personer i stora befolkningsgrupper än i små. Annorlunda uttryckt är utbudet av kunniga invånare som kandiderar till och erhåller kommunala förtroendeuppdrag större i kommuner med många invånare än i kommuner med få invånare.

Vidare av tabellen framgår att landareal inte har någon signifikant effekt på tilltron till politiker i den egna kommunen. Tolkningen är densamma även vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2). Analyseras förtroendeindexets olika komponenter var för sig framkommer dock ånyo att det finns samband mellan kommunstorlek och invånarnas uppfattning om politikernas kunnighet; invånare i ytmässigt små kommuner anser i större utsträckning än invånare i ytmässigt stora kommuner att den egna kommunens politiker är kunniga.¹⁰ Sambandets riktning är alltså negativ – ju större kommuner ytmässigt sett, desto lägre anses som regel politikernas kunnighet vara – vilket är i överens-

⁹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁰ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

stämmelse med den uppställda hypotesen. Sannolikheten för att invånare i de ytmässigt minsta kommunerna i undersökningen ska tycka att kommunpolitikerna är till åtminstone viss del kunniga är hela 0,88 enheter. Motsvarande sannolikhet bland invånare i de ytmässigt största kommunerna är endast 0,58 enheter.

Landarealens negativa effekt på uppfattningen om kommunpolitikernas kunnskap skulle kunna bero på att politikernas förmåga att ha god kännedom om förhållandena i kommunens olika delar minskar ju större kommunen är till ytan. I takt med att avståndet till en plats ökar, ökar också svårigheten eller kostnaden för att få information om vilka förhållanden som råder. Kommunpolitikernas kännedom och kunskap om förhållandena i olika kommundelar kan således tänkas vara sämre i ytmässigt stora kommuner, vilket i undersökningen noteras av invånarna.

Av tabell 4:3 framgår vidare att det utan kontroll för tätortsgrad (Modell 1) inte finns något nämnvärt samband mellan kommunstorlek och uppfattning om styrelsen av kommunen ($p > 0,10$). Vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2) visar sig dock landareal ha en svag, negativ effekt ($\beta = -1,02$). Granskas de komponenter som ingår i indexet var för sig framkommer att samspelet mellan väljare och valda anses fungera sämre i ytmässigt stora kommuner. Skillnaden mellan invånare i stora och små kommuner är därvidlag markant.¹¹ Sannolikheten för att anse att samspelet mellan väljare och valda fungerar ganska eller mycket bra är endast 0,06 enheter bland dem som bor i de ytmässigt största kommunerna i undersökningen. Motsvarande sannolikhet bland dem som bor i de ytmässigt minsta kommunerna är 0,28 enheter. Stora geografiska avstånd inom en kommun tycks följaktligen påverka kontakten mellan politiker och medborgare negativt, åtminstone att döma av invånarnas egna uppfattningar av hur kontakten fungerar. Av övriga komponenter i indexet – kommunens skötsel av ekonomin och handlingskraft samt rättssäkerhet och korruptionsfrihet i kommunen – har ingen något nämnvärt samband med landareal ($p > 0,10$).

När det gäller uppfattning om kommunpolitikens betydelse tycks invånarantal ha en positiv effekt ($\beta = 0,98$), det vill säga invånare i kommuner med stor befolkning anser att kommunpolitiken har större betydelse än invånare i kommuner med liten befolkning (Modell 1). Vid kontroll för tätortsgrad försvinner emellertid sambandet helt (Modell 2). Som framgår av tabellen tenderar däremot invånare i stadskommuner i större utsträckning anse att kommunpolitiken har betydelse än invånare i landskommuner, det vill säga det är i kommuner med hög tätortsgrad som kommunpolitiken tilldelas störst betydelse av invånarna ($\beta = 0,22$). Den andra storleksdimensionen, landareal, har inget samband med i vilken utsträckning kommunpolitiken anses betydelsefull. Inte heller när komponenterna i indexet analyseras var för sig

¹¹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Tabell 4:3 Kommunstorlek och demokratisk legitimitet (linjär regression)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^s	p	β	σ_e	β^s	p
Kommunens politiker								
Antal invånare (log _e)	0,32	0,54	0,02	0,55	1,28	0,74	0,08	0,09
Landareal km ² (log _e)	-0,36	0,52	-0,02	0,49	-0,96	0,61	-0,06	0,12
Tätortsgrad (procent)	–				-0,14	0,07	-0,10	0,06
Kommunens styrelseform								
styrelse av kommunen								
Antal invånare (log _e)	0,06	0,53	0,00	0,91	0,63	0,74	0,04	0,40
Landareal km ² (log _e)	-0,68	0,51	-0,05	0,18	-1,02	0,60	-0,07	0,09
Tätortsgrad (procent)	–				-0,08	0,07	-0,06	0,27
politikens betydelse								
Antal invånare (log _e)	0,98	0,49	0,07	0,04	-0,57	0,66	-0,04	0,40
Landareal km ² (log _e)	-0,43	0,48	-0,03	0,37	0,52	0,55	0,04	0,35
Tätortsgrad (procent)	–				0,22	0,06	0,18	0,00
Demokratisk gemenskap								
väljarengagemang								
Antal invånare (log _e)	-0,53	0,47	-0,04	0,26	-0,12	0,65	-0,01	0,85
Landareal km ² (log _e)	-0,05	0,46	-0,00	0,92	-0,30	0,54	-0,02	0,58
Tätortsgrad (procent)	–				-0,06	0,06	-0,04	0,37
partipolitiskt engagemang								
Antal invånare (log _e)	-2,13	0,66	-0,11	0,00	-2,86	0,91	-0,14	0,00
Landareal km ² (log _e)	0,76	0,64	0,04	0,24	1,23	0,76	0,06	0,11
Tätortsgrad (procent)	–				0,10	0,09	0,06	0,25

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från tio multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är förtroende för kommunens politiker, uppfattning om styrelse av kommunen respektive den kommunala politikens betydelse samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Samtliga beroende variabler är additiva index som varierar mellan 0 och 100. Varje beroende variabel analyseras i två olika regressionsmodeller, Modell 1 och Modell 2. I samtliga analyser $N > 883$.

^a I Modell 1 ingår antal invånare och landareal som oberoende variabler. I Modell 2 ingår antal invånare, landareal och tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

finns något samband mellan å ena sidan antal invånare och landareal och å andra sidan uppfattning om politikens betydelse.

Sist i tabell 4:3 studeras kommunstorlek och kommuninvånarnas normativa uppfattningar om medborgerliga skyldigheter i en demokrati, eller närmare bestämt om vikten av politiskt engagemang i en demokrati. Skillnad görs mellan väljarengagemang, som sker utanför de politiska partierna, och partipolitiskt engagemang, som sker i anslutning till de politiska partierna (se kap. 3). Vad beträffar uppfattning om väljarengagemang visar sig varken antal kommuninvånare eller landareal ha någon betydelse ($p > 0,10$). Invånare i befolkningsmässigt och ytmässigt stora kommuner tilldelar denna typ av engagemang lika stor vikt som invånare i befolkningsmässigt och ytmässigt

små kommuner. Detta gäller även vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2). Analyseras komponenterna i indexet över väljarengagemang var för sig framkommer att det finns ett svagt, negativt samband mellan landareal och hur viktigt man anser det är att hålla sig informerad om vad som händer i samhället¹² samt ett svagt, positivt samband mellan landareal och hur viktigt man anser det är att aktivt försöka påverka beslut i samhällsfrågor¹³. Hur stor vikt som läggs vid att rösta i de allmänna valen har däremot inget samband med vare sig antal invånare eller landareal.

Det andra indexet som har att göra med kommuninvånarnas uppfattning om medborgerliga skyldigheter i en demokrati, partipolitiskt engagemang, har utan kontroll för tätortsgrad (Modell 1) starkt, negativt samband med antal invånare ($\beta = -2,13$); invånare som bor i kommuner med liten befolkning anser i betydligt större utsträckning än invånare som bor i kommuner med stor befolkning att partipolitiskt engagemang är en medborgerlig skyldighet. Vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2) kvarstår sambandet ($\beta = -2,86$), det vill säga sambandet gäller oberoende av om invånarna bor i stadskommun eller landskommun. På en 100-gradig skala som anger vikten av engagemang kopplat till de politiska partierna är skillnaden mellan invånare i de minsta och största kommunerna i undersökningen i genomsnitt nästan 16 enheter.

Av komponenterna i indexet över partipolitiskt engagemang är det framför allt uppfattning om partimedlemskapets betydelse som är mer utbredd i befolkningsmässigt små kommuner.¹⁴ Sannolikheten för att tycka att partimedlemskap åtminstone till viss del är en medborgerlig skyldighet i en demokrati är 0,30 enheter bland invånare i de befolkningsmässigt minsta kommunerna i undersökningen. Bland invånare i de befolkningsmässigt största kommunerna är motsvarande sannolikhet endast 0,07 enheter. Även uppfattningen att man som medborgare bör åta sig kommunala förtroendeuppdrag visar sig vara mer utbredd i små kommuner än i stora, men skillnaden är mindre.¹⁵ Sannolikheten för att invånare ska tycka att innehav av förtroendeuppdrag åtminstone till viss del är en medborgerlig skyldighet är 0,31 enheter i de befolkningsmässigt minsta kommunerna och 0,18 i de befolkningsmässigt största kommunerna.

Det negativa sambandet mellan antal invånare och uppfattning om partipolitisk aktivitet är i överensstämmelse med den generella hypotesen. På ett sätt kan det emellertid förefalla oväntat. I kommuner med liten befolkning är förutsättningarna för direkt kontakt mellan invånare och politiker bättre, vilket skulle kunna tänkas medföra att partipolitiskt engagemang ses som mindre nödvändigt. Men så är alltså inte fallet. En förklaring till det kan vara

¹² Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹³ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁴ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁵ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

just det faktum att det i små kommuner finns en tätare kontakt mellan invånare och politiker (se nedan). Politikertätheten är högre och en större andel av invånarna är bekanta med någon som innehar ett kommunalt förtroendeuppdrag. Därigenom ter sig avståndet till kommunalpolitiken som mindre för invånarna. En sådan tolkning stöds av att sambandet (β) mellan antal invånare och uppfattning om vikten av partipolitiskt engagemang försvagas, från $-2,86$ till $-1,91$, vid kontroll för kontakt med kommunpolitiker och bekantskap med kommunpolitiker. Att invånare i befolkningsmässigt små kommuner lägger större vikt vid partipolitiskt engagemang än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner kan alltså delvis ha att göra med att de förra i större utsträckning har kontakt och/eller är personligen bekanta med kommunpolitiker. Närheten i småkommunerna till det kommunalpolitiska systemet och kommunpolitikerna tycks med andra ord öka invånarnas benägenhet att engagera sig partipolitiskt i kommunen.

Vidare framgår av tabell 4:3 att landareal inte har något statistiskt säkert samband med uppfattning om partipolitiskt engagemang ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig visar sig dock uppfattning om partimedlemskapets betydelse i demokratin vara något mer utbredd i ytmässigt stora kommuner.¹⁶ Invånare i dessa lägger alltså något större vikt vid medlemskap i politiska partier än invånare i ytmässigt små kommuner. Sannolikheten för att tycka att partimedlemskap åtminstone till viss del är en medborgerlig skyldighet är 0,19 enheter bland invånare i de till ytan största kommunerna i undersökningen och 0,10 enheter bland invånare i de till ytan minsta kommunerna.

Sammanfattningsvis kan sägas att resultaten ovan pekar i olika riktningar vad gäller kommunstorleken effekt på förtroende. I flera avseenden har kommunstorlek inte någon nämnvärd betydelse. När det gäller förtroende för kommunpolitikerna har kommunstorlek samband med om politikerna anses kunniga eller inte. Sambandets riktning är olika beroende på vilken av de två storleksdimensionerna som studeras. Vad beträffar antal invånare är effekten positiv; invånare i befolkningsmässigt stora kommuner tenderar i större utsträckning att tycka att de egna kommunpolitikerna är kunniga än invånare i befolkningsmässigt små kommuner. När det gäller landareal är effekten negativ; invånare i ytmässigt stora kommuner tenderar i mindre utsträckning att tycka att de egna kommunpolitikerna är kunniga än invånare i ytmässigt små kommuner. Den ur förtroendesynpunkt potentiella vinsten som skulle kunna erhållas genom sammanläggning av kommuner, i syfte att göra dem befolkningsmässigt större, skulle således sannolikt gå förlorad eftersom kommunerna samtidigt skulle bli ytmässigt större. På motsvarande sätt skulle den i sammanhanget potentiella vinsten av kommunindelning, i syfte att göra kommunerna ytmässigt mindre, gå förlorad genom att kommunerna samtidigt

¹⁶ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

skulle bli befolkningsmässigt mindre. När det gäller kommuninvånarnas förtroende för styrelseformen i kommunen saknar, vid kontroll för tätortsgrad, invånarantal genomgående betydelse. Landareal visar sig emellertid ha samband med uppfattning om hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar. Invånare i ytmässigt små kommuner är i detta avseende klart mer positiva än invånare i ytmässigt stora kommuner. Vad beträffar uppfattning om medborgerliga skyldigheter i en demokrati finns ett antal större eller mindre skillnader mellan invånare i små och stora kommuner. Mest värt att notera är att invånare i befolkningsmässigt små kommuner i större utsträckning betonar partimedlemskap, och i viss mån även innehav av kommunala förtroendeuppdrag, än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner.

Politiskt deltagande

Den generella hypotesen är att kommunstorlek huvudsakligen har negativa effekter på den kommunala demokratin. När det gäller politiskt deltagande har emellertid, som nämnts ovan, kommunstorlek i vissa avseenden visat sig ha positiv effekt. Framför allt tycks detta gälla så kallat icke traditionella engagemang som sker utanför de politiska partierna.

I detta avsnitt jämförs invånare i stora och små kommuner med avseende på deras faktiska politiska deltagande. Flera deltagandeformer ingår i jämförelsen. Först studeras deltagande inom ramen för den lilla demokratin, med vilket avses aktivitet i syfte att påverka något förhållande som enbart rör den enskilde eller dennes familj. Av tabell 4:4 framgår att antal invånare har negativ effekt på kontakt med politiker. Sambandet kvarstår även i Modell 2, när kontroll görs för tätortsgrad ($\beta = -0,41$). Sannolikheten för att invånare har tagit kontakt med kommunpolitiker inom ramen för den lilla demokratin är 0,16 enheter i de befolkningsmässigt minsta kommunerna och 0,02 enheter i de befolkningsmässigt största kommunerna. Den andra storleksdimensionen, landareal, har däremot inget nämnvärt samband med kontakt med kommunpolitiker inom ramen för den lilla demokratin ($p > 0,10$).

Av tabellen framgår vidare att den negativa effekten av antal invånare inte gäller kontakt med tjänsteman ($p > 0,10$). Kommunstorlek visar sig här sakna betydelse; invånare i befolkningsmässigt stora kommuner tar lika ofta kontakt med tjänsteman inom ramen för den lilla demokratin som invånare i befolkningsmässigt små kommuner. Inte heller landareal visar sig ha någon nämnvärd effekt på tjänstemannakontakter ($p > 0,10$).

En förklaring till att deltagande genom just politikerkontakt är vanligare i befolkningsmässigt små kommuner kan vara att invånare i dessa oftare än invånare i stora kommuner är personligen bekanta med någon politiker i sin

Tabell 4:4 Kommunstorlek och deltagande inom ramen för den lilla demokratin (logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Politiker								
Antal invånare (log _e)	-0,31	0,13	-0,21	0,01	-0,41	0,17	-0,28	0,02
Landareal km ² (log _e)	-0,07	0,11	-0,05	0,52	-0,01	0,13	-0,01	0,94
Tätortsgrad (procent)	–				0,01	0,02	0,09	0,44
Tjänsteman								
Antal invånare (log _e)	-0,07	0,08	-0,05	0,39	-0,13	0,12	-0,09	0,27
Landareal km ² (log _e)	0,09	0,08	0,06	0,26	0,13	0,09	0,08	0,18
Tätortsgrad (procent)	–				0,01	0,01	0,06	0,49

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fyra multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är kontakt med politiker från den egna kommunen och kontakt med tjänsteman från den egna kommunen. Varje beroende variabel analyseras i två olika regressionsmodeller, Modell 1 och Modell 2. I samtliga analyser $N > 971$.

^a I Modell 1 ingår antal invånare och landareal som oberoende variabler. I Modell 2 ingår antal invånare, landareal och tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

kommun. Kontrolleras för bekantskap med politiker visar sig också en del av effekten av antal invånare försvinna.¹⁷ Befolkningsmässigt små kommuner innebär med andra ord att fler invånare känner någon politiker i kommunen, vilket i sin tur innebär att fler vänder sig till en politiker för att påverka inom ramen för den lilla demokratin. Även för de invånare som inte är bekanta med en politiker innebär sannolikt den större närheten till politiker som finns i befolkningsmässigt små kommuner att invånare i dem i större utsträckning försöker att påverka den vägen.

Deltagande inom ramen för den stora demokratin handlar om att försöka påverka samhället, med vilket menas förhållanden som inte enbart rör den enskilde eller dennes familj. I undersökningen görs skillnad på fyra olika kategorier av deltagande inom ramen för den stora demokratin (se kap. 3): genom partier/politiker, genom tjänsteman och genom kollektiva respektive individuell aktion. Vad den första kategorin beträffar, deltagande genom partier/politiker, framgår av tabell 4:5 att invånarantal har påtagligt negativ effekt ($\beta = -0,24$). Invånare i befolkningsmässigt stora kommuner kontaktar i betydligt mindre utsträckning en politiker eller ett parti för att påverka samhället än invånare i befolkningsmässigt små kommuner. Vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2) kvarstår effekten ($\beta = -0,29$). Beräknas sannolikheten för att ha försökt påverka genom partier/politiker är denna 0,31 enheter i de minsta kommunerna i undersökningen och 0,08 enheter i de största kommunerna.

¹⁷ Vid kontroll för bekantskap med politiker i kommunen minskar effekten av antal invånare (β) från -0,41 till -0,30 (logit).

Vid närmare analys framkommer att det i huvudsak är kontakt med kommunpolitiker i den egna kommunen¹⁸ och, i mindre utsträckning, med ”annan politiker”¹⁹ som har samband med kommunstorlek. Andelen invånare som har valt att påverka genom att arbeta aktivt i ett politiskt parti skiljer sig i undersökningen däremot inte nämnvärt mellan stora och små kommuner. Av tabellen framgår även att kommunernas ytmässiga storlek i sammanhanget saknar betydelse ($p > 0,10$).

Precis som inom den lilla demokratin visar sig effekten av antal invånare minska vid kontroll för bekantskap med kommunpolitiker.²⁰ En förklaring till att invånare i befolkningsmässigt små kommuner oftare än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner försöker påverka genom politikerkontakt är alltså att de i större utsträckning är bekanta med någon kommunpolitiker.²¹ Bekantskapen innebär alltså i sin tur att invånarna oftare använder sig av denna kanal än invånare i stora kommuner.

Något som inte framgår av tabell 4:5, men som ändå är värt att uppmärksamma, är att tätortsgrad, vid kontroll för bekantskap med politiker, har positiv effekt på kontakt med kommunpolitiker.²² Beräknas sannolikheten för att ha kontaktat kommunpolitiker är den 0,12 enheter bland invånare i kommuner i undersökningen med högst tätortsgrad och 0,02 enheter bland invånare i kommuner med lägst tätortsgrad. Skillnaden mellan invånare i kommuner med hög och låg tätortsgrad gäller alltså även de som inte är personligen bekanta med någon kommunpolitiker. Förklaringen till skillnaden torde vara att det är större chans i tätort än i glesbygd att invånarna i olika vardagssammanhang, till exempel på gatan eller i mataffären, påträffar en kommunpolitiker – bekant eller obekant. Boende i tätort kan även, allt annat lika, ha positiv effekt på rekrytering till politisk aktivitet i allmänhet. En viktig förklaring till politisk aktivitet är nämligen att man blir tillfrågad om att medverka. Personer som ofta blir tillfrågade deltar alltså i större utsträckning än personer som inte blir tillfrågade (Teorell 2000, jfr även Nielsen 2001:62–64, D. Karlsson 2001:146–147). Sambandet mellan att bli tillfrågad och politiskt deltagande gäller även när den tillfrågade inte känner den som frågar. Eftersom tätortsbor har flera människor i sin omgivning än glesbygdsbor blir de sannolikt oftare tillfrågade om de vill medverka i någon form av politisk aktivitet.

¹⁸ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

²⁰ Vid kontroll för bekantskap med politiker i kommunen minskar effekten (β) av antal invånare på kontakt med kommunpolitiker från $-0,34$ till $-0,23$ (Modell 2 samt bekantskap med politiker den egna kommunen, logit).

²¹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (bekantskap med kommunpolitiker som beroende variabel, Modell 2, logit)

²² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (Modell 2 samt bekantskap med politiker den egna kommunen, logit).

Tabell 4:5 Kommunstorlek och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Politiker/parti								
Antal invånare (log _e)	-0,24	0,08	-0,16	0,00	-0,29	0,11	-0,20	0,01
Landareal km ² (log _e)	-0,04	0,07	-0,03	0,56	-0,01	0,09	-0,01	0,88
Tätortsgrad (procent)	–				0,01	0,01	0,05	0,54
Tjänsteman								
Antal invånare (log _e)	-0,11	0,06	-0,08	0,08	-0,14	0,09	-0,10	0,11
Landareal km ² (log _e)	0,03	0,06	0,02	0,61	0,05	0,07	0,03	0,47
Tätortsgrad (procent)	–				0,00	0,01	0,03	0,60
Kollektiv aktion								
Antal invånare (log _e)	-0,19	0,08	-0,13	0,02	-0,30	0,11	-0,20	0,01
Landareal km ² (log _e)	0,15	0,08	0,10	0,05	0,21	0,09	0,14	0,01
Tätortsgrad (procent)	–				0,01	0,01	0,11	0,17
Individuell aktion								
Antal invånare (log _e)	-0,14	0,06	-0,10	0,01	-0,08	0,08	-0,06	0,31
Landareal km ² (log _e)	-0,01	0,06	-0,00	0,90	-0,05	0,07	-0,03	0,49
Tätortsgrad (procent)	–				-0,01	0,01	-0,07	0,28

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från åtta multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. Varje beroende variabel analyseras i två olika regressionsmodeller, Modell 1 och Modell 2. I samtliga analyser $N > 986$.

^a I Modell 1 ingår antal invånare och landareal som oberoende variabler. I Modell 2 ingår antal invånare, landareal och tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

I likhet med den lilla demokratin har försök att, vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2), inom ramen för den stora demokratin påverka genom tjänsteman inga samband med kommunstorlek. Varken antal invånare eller landareal visar sig ha någon statistiskt säker effekt i detta avseende ($p > 0,10$). Analyseras olika tjänstemannakontakter var för sig framkommer emellertid att kommunstorlek har viss betydelse. Antal invånare har negativ effekt på kontakt med tjänsteman från den egna kommunen²³ och kontakt med annan offentlig tjänsteman²⁴, medan landareal har positiv effekt på kontakt med annan offentlig tjänsteman²⁵.

Som vidare framgår av tabell 4:5 har kollektiv aktion negativt samband med antal invånare ($\beta = -0,19$). Vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2) ökar till och med sambandet något ($\beta = -0,30$). Beräknas sannolikheten för att

²³ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

²⁴ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

²⁵ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

invånare i de befolkningsmässigt minsta kommunerna i undersökningen har deltagit i en kollektiv aktion är den 0,31 enheter. Bland invånare i de största kommunerna är sannolikheten betydligt lägre, 0,08 enheter. Analyseras komponenterna i indexet över kollektiv aktion var för sig framkommer att det framför allt är deltagande i demonstration (annan än 1 maj) som är vanligare i kommuner med liten befolkning²⁶, medan deltagande i aktionsgrupp och i annan organisation inte varierar nämnvärt med befolkningsstorlek.

Av tabellen framgår även att landareal har positiv effekt på deltagande i kollektiv aktion ($\beta = 0,15$); invånare i ytmässigt stora kommuner deltar alltså oftare i sådana aktioner än invånare i ytmässigt små kommuner. Vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2) ökar sambandet något ($\beta = 0,21$). Bland invånare i de ytmässigt minsta kommunerna i undersökningen är sannolikheten 0,07 enheter för att ha deltagit i en kollektiv aktion. Motsvarande sannolikhet bland invånare i de ytmässigt största kommunerna är 0,27 enheter. Resultatet överensstämmer med vad som har framkommit i andra undersökningar (Committee on Local and Regional Authorities 1995:40).

Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att det framför allt är arbete i aktionsgrupp²⁷ och, i mindre utsträckning, deltagande i demonstration²⁸ som är vanligare i ytmässigt stora kommuner – deltagande i annan organisation har inget samband med landareal. En möjlig orsak till att landareal har positiv effekt på aktionsgrupp och demonstration skulle kunna vara att dialogen mellan väljare och valda fungerar sämre i ytmässigt stora kommuner än i ytmässigt små kommuner. Som framgått ovan gör invånare i ytmässigt stora kommuner en mer negativ bedömning av hur denna dialog fungerar än invånare i ytmässigt små kommuner. Samspelet mellan väljare och valda tycks med andra ord fungera sämre i till ytan stora kommuner än i till ytan små kommuner. Det högre deltagandet i aktionsgrupper och demonstrationer bland invånare i ytmässigt stora kommuner kan i så fall vara en konsekvens av ett demokratiskt underskott i dessa kommuner (jfr Herlitz 1999a:414–415); om så är fallet kan det högre deltagandet i ytmässigt stora kommuner knappast ses som positivt ur demokratisynpunkt. Intressena hos invånare från kommunens olika delar uppmärksammas inte tillräckligt i den kommunala beslutsprocessen och de måste därför tillgripa extraordinära åtgärder utanför de traditionella politiska kanalerna för att föra fram sina behov, åsikter och önskemål.

En sådan tolkning förutsätter att de som deltar i aktionsgrupper och demonstrationer också är mer negativa till hur demokratin i kommunen fungerar än de som deltar i andra politiska aktiviteter (jfr Gidlund & Möller 1999:148–149). Enligt denna undersökning tycks så vara fallet. Bivariata

²⁶ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

²⁷ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

²⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

analyser av de 13 olika aktivitetstyperna ger vid handen att arbete i aktionsgrupp²⁹, deltagande i demonstration³⁰ samt till viss del bojkott av varor³¹ har negativa samband med uppfattning om samspelet mellan väljare och valda i kommunen. Övriga politiska aktiviteter i undersökningen av den stora demokratin har positiva eller inga samband med uppfattning om samspelet mellan väljare och valda. Värt att notera är vidare att arbete i aktionsgrupp är särskilt förknippat med arbete för enbart den egna kommundelens intressen. De som arbetar i aktionsgrupp gör nämligen nästan uteslutande det för att påverka förhållanden i den egna kommundelen.³²

Individuell aktion har, som framgår av tabell 4:5, inget samband med landareal, men däremot med antal invånare (Modell 1). Vid kontroll för tätortsgrad (Modell 2) är emellertid effekten av antal invånare inte längre statistiskt signifikant ($p > 0,10$). Analyseras de olika individuella aktioner som ingår i indexet var för sig visar det sig emellertid finnas ett visst samband mellan antal invånare och givande av ekonomiskt stöd. Invånare i befolkningsmässigt små kommuner uppger i något större utsträckning än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner att de har försökt påverka genom att ge ekonomiskt bidrag/samla in pengar.³³

Som nämndes i kapitel 3 kan deltagande inom ramen för den stora demokratin delas upp med avseende på vilken samhällsnivå som deltagandet syftar till att påverka. Skillnad kan göras på förhållandena i den egna kommundelen, kommunen som helhet, Sverige och världen. Frågan i denna studie är främst hur kommunstorlek påverkar deltagande som syftar till att påverka förhållanden i den egna kommundelen respektive kommunen som helhet.

Vad beträffar deltagande som syftar till att påverka förhållanden i enbart den egna kommundelen visar det sig inte finnas något statistiskt säkert samband med kommunstorlek ($p > 0,10$). Invånare i små kommuner försöker alltså påverka förhållanden i den egna kommundelen i lika stor utsträckning som invånare i stora kommuner. Däremot visar sig kommunstorlek ha negativt samband med försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet.³⁴ Invånare i befolkningsmässigt små kommuner försöker alltså oftare påverka förhållanden i hela kommunen än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner. Beräknas sannolikheten för att ha deltagit i en politisk aktivitet i

²⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

³⁰ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

³¹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

³² Av de svarande i undersökningen uppger totalt 28 personer, eller drygt 2 procent, att de genom arbete i aktionsgrupp har försökt att påverka något samhällsförhållande. Av dessa har 19 personer försökt att påverka förhållanden som gällt den egna kommundelen, 4 personer förhållanden som gällt den egna kommunen, 2 personer förhållanden som gällt Sverige som helhet och 3 personer förhållanden som gällt världen.

³³ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

³⁴ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

syfte att påverka förhållanden i hela kommunen är den 0,42 enheter bland invånare i de befolkningsmässigt minsta kommunerna i undersökningen. Motsvarande sannolikhet bland invånare i de befolkningsmässigt största kommunerna är bara hälften så stor, 0,21 enheter. Landareal har inget samband med försök att påverka kommunen som helhet.

Resultaten kan sägas tyda på att befolkningsmässigt små kommuner i större utsträckning utgör sammanhållna politiska enheter än befolkningsmässigt stora kommuner. Kommunernas ytmässiga storlek har i detta avseende däremot ingen nämnvärd betydelse.

Sammantaget vad gäller politiskt deltagande kan sägas att kommunernas invånarantal inte sällan har negativt samband med politisk aktivitet. Vid kontroll för socioekonomisk bakgrund och tätortsgrad visar sig flera former av politisk aktivitet inom ramen för både den lilla och den stora demokratin vara vanligare i befolkningsmässigt små kommuner än i befolkningsmässigt stora kommuner. Särskilt stor är skillnaden när det gäller deltagande genom politikerkontakt (jfr Johansson, Nilsson & Strömberg 2001:66), vilket delvis kan förklaras av att bekantskapen med politiker är olika utbredd. I befolkningsmässigt små kommuner är det vanligare att invånarna är bekanta med någon kommunpolitiker, vilket medför att de i större utsträckning använder sig av denna kanal för att påverka (jfr även Norén 1999, Erlingsson 2001). Tvärtemot tidigare forskning visar sig invånarantal även ha negativt samband med vissa tjänstemannakontakt och kollektiv aktion. Den andra storleksdimensionen i undersökningen, kommunernas landareal, har väsentligt mindre betydelse för invånarnas politiska aktivitet. Kontakt med tjänsteman som inte är från den egna kommunen och deltagande i kollektiv aktion är dock vanligare i ytmässigt stora kommuner. En orsak till det senare tycks vara att samspelet mellan väljare och valda fungerar sämre – åtminstone enligt invånarnas egna bedömningar – i kommuner som är stora till ytan. I ytmässigt stora kommuner kan det vara svårare för det politiska systemet att aggregera invånarnas intressen i olika kommunalpolitiska frågor, och arbete i lokala aktionsgrupper som verkar för den egna kommundelens bästa är ett sätt för invånarna att kompensera för det. Mot denna bakgrund är det dock tveksamt om det högre deltagandet i ytmässigt stora kommuner ska ses som positivt ur demokratisynpunkt. Snarare är det uttryck för att de traditionella politiska kanalerna fungerar dåligt.

Sammanfattning och slutsatser – kommunstorlek

I kapitlets inledning formulerades en generell hypotes som innebar att kommunstorlek i huvudsak har negativa effekter på den kommunala demokratin. Någon heltäckande prövning av kommunstorlekens effekter på

den kommunala demokratin har inte gjorts, utan analysen har begränsats till tre demokratispekter, nämligen kommunerna som gemenskapsenheter, det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande. Hypoteserna har varit att gemenskapen är starkare, att förtroendet för kommunens politiska system är högre och att det politiska deltagandet är mer utbrett i små kommuner än i stora kommuner.

Två dimensioner av kommunstorlek har preciserats: antal invånare och landareal. För att renodla effekten av kommunstorlek har i samtliga analyser kontroll gjorts för de svarandes socioekonomiska bakgrund. Kontroll har även gjorts för andel tätortsboende i kommunerna. Därigenom renodlas effekterna av kommunstorlek till att gälla antal invånare och landareal i kommunerna oavsett eventuella skillnader mellan stadskommuner och landskommuner.

Den första demokratispekten, kommunen som gemenskapenhet, delas i undersökningen upp i tre olika gemenskapstyper: samhörighet, intresse-gemenskap och bygdkänsla. Sammantaget tyder undersökningen på att små enheter är bättre i dessa avseenden än stora enheter. Både invånarnas samhörighet och intressegemenskap visar sig nämligen vara högre med andra invånare i den egna kommundelen än med andra invånare i den övriga kommunen utanför den egna kommundelen.³⁵ Även den tredje gemenskapstypen, bygdkänsla, är starkare med den egna kommundelen än med den övriga kommunen, men skillnaden är inte lika stor. Studeras invånarnas gemenskap med enbart kommunen utanför den egna kommundelen visar sig emellertid varken samhörighet, intressegemenskap eller bygdkänsla ha något samband med kommunstorlek. Invånare i befolkningsmässigt eller ytmässigt små kommuner känner med andra ord inte mer gemenskap med kommunen utanför den egna kommundelen än vad invånare i befolkningsmässigt eller ytmässigt stora kommuner gör. Sammantaget visar resultaten alltså att invånarna känner mest gemenskap med den lilla och näraliggande enheten (kommundelen), men när enheten blir större (kommunen) har varken invånarantal eller landareal någon nämnvärd betydelse för invånarnas gemenskaps känslor.

Den andra demokratispekten, demokratisk legitimitet, delas in i förtroende för den egna kommunens politiker, förtroende för styrelsen av den egna kommunen, uppfattning om den kommunala politikens betydelse och uppfattning om medborgerliga skyldigheter i form av väljarengagemang och partipolitiskt engagemang. I flertalet analyser finns inget samband med kommunstorlek. Vissa undantag är dock värda att notera. Vad gäller förtroendet för den egna kommunens politiker är uppfattningen att den egna kommunens politiker är kunniga mer utbredd bland invånare i befolkningsmässigt stora kommuner och bland invånare i ytmässigt små kommuner. Här

³⁵ Kommunindel har som regel definierats i enlighet med den kommunindelning som rådde före kommunblocksreformen alternativt storkommunreformen. De flesta kommundelar har därför tidigare varit egna kommuner.

pekar med andra ord de två storleksdimensionerna i olika riktningar. I det förra fallet kan det ha att göra med att ett större befolkningsunderlag ger ett större utbud av kunniga kandidater till kommunala förtroendeuppdrag, vilket i sin tur ger fler kunniga politiker. I det senare fallet kan det ha att göra med att politikernas kunskap om förhållandena i en kommun generellt sett är sämre ju större kommunen är till ytan. Vad beträffar styrelsen av den egna kommunen kan nämnas att invånare i ytmässigt stora kommuner gör en mer negativ bedömning av hur samspelet mellan kommunens väljare och valda fungerar än vad invånare i ytmässigt små kommuner gör. Stora kommuner tycks alltså skapa sämre förutsättning för kontakten mellan medborgare och politiker än stora kommuner. Slutligen kan nämnas att invånare i befolkningsmässigt små och stora kommuner skiljer sig från varandra när det gäller uppfattning om partipolitiskt engagemang i demokratin. De förra betonar i större utsträckning än de senare vikten av att man som medborgare i en demokrati är medlem i ett politiskt parti. De lägger också något större vikt vid att man som medborgare åtar sig kommunala förtroendeuppdrag. Detta är delvis kopplat till att invånare i befolkningsmässigt små kommuner i större utsträckning kommer i kontakt med kommunpolitiker och/eller är personligen bekanta med kommunpolitiker än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner. Vad beträffar landareal och uppfattning om olika medborgerliga skyldigheter är skillnaden mellan invånare i stora och små kommuner liten. Invånare i ytmässigt stora kommuner visar sig dock i något större utsträckning betona vikten av partimedlemskap än invånare från ytmässigt små kommuner.

Den tredje demokratiaspekten, politiskt deltagande, delas upp i deltagande inom ramen för den lilla respektive stora demokratin. Deltagande inom ramen för den lilla demokratin handlar om att påverka förhållanden som enbart rör den enskilde eller dennes familj. Kontakt för att påverka kan tas med antingen politiker eller tjänsteman. En jämförelse mellan invånare i stora och små kommuner visar att invånarantal har ett negativt samband med kontakt med politiker i den egna kommunen, men saknar betydelse för kontakt med kommunens tjänstemän. Landareal har ingen nämnvärd betydelse. Inom ramen för den stora demokratin syftar deltagandet till att påverka förhållanden i samhället, som inte enbart rör den enskilde eller dennes familj. I undersökningen förekommer 13 aktivitetstyper som delas in i fyra kategorier. Dessa är deltagande genom politiker/partier, genom tjänsteman, kollektiv aktion samt individuell aktion. Invånare i befolkningsmässigt små kommuner visar sig i större utsträckning kontakta kommunpolitiker än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner. Mönstret är alltså detsamma som i den lilla demokratin. I båda fallen visar sig en del av förklaringen vara att små kommuner medför större närhet mellan medborgare och kommunpolitiker än stora kommuner; i befolkningsmässigt små kommuner är sannolikheten större att invånarna är bekanta med en politiker från den egna kommunen, vilket i sin tur leder till att fler invånare försöker påverka genom att kontakta kommunpolitiker. Även

kontakt med tjänsteman från den egna kommunen och deltagande i demonstration är vanligare i kommuner som är små till invånarantalet. Värt att notera är också att deltagandet i befolkningsmässigt små kommuner oftare syftar till att påverka förhållanden i kommunen som helhet; därav kan möjligen slutas att små kommuner utgör mer sammanhållna politiska enheter än stora kommuner. Den andra storleksdimensionen, landareal, har positivt samband med deltagande i kollektiv aktion i form av medverkan i aktionsgrupp och, i viss mån, demonstration. De aktiviteterna är alltså vanligare i stora än i små kommuner. Emellertid, visar det sig, anser invånare som deltar i just de aktiviteterna att samspelet i kommunen mellan väljare och valda fungerar dåligt. Arbete i aktionsgrupp och i viss mån deltagande i demonstration tillgrips med andra ord oftare av invånare i ytmässigt stora kommuner, som tycks präglas av ett demokratiskt underskott.

Helhetsbedömningen vad gäller sambandet mellan kommunstorlek och kommunal demokrati i de avseenden den här har studerats – kommunen som gemenskapsenhet, det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande – måste bli att små kommuner fungerar något bättre än stora. Invånarnas gemenskap är högre med den egna kommundelen än med övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Förtroendet för det kommunalpolitiska systemet är i vissa väsentliga avseenden högre i ytmässigt små kommuner än i ytmässigt stora kommuner. Slutligen är framför allt invånarnas traditionella politiska deltagande, det vill säga deltagande som kanaliseras via politiker och politiska partier, högre i befolkningsmässigt små kommuner än i befolkningsmässigt stora kommuner.

Hur kan då kommunblocksreformen och förändringen av kommunernas storlek antas ha påverkat förutsättningarna för den kommunala demokratin? Undersökningen är som tidigare nämnts begränsad när det gäller vilka demokratispekter som studeras. Resultaten pekar ändå på att ett av kommunblocksreformens främsta syften – större kommuner – har haft vissa negativa konsekvenser för hur den kommunala demokratin i dag fungerar. Ur demokratisynpunkt vore befolkningsmässigt och ytmässigt mindre kommuner att föredra. Dialogen mellan väljare och valda skulle sannolikt bli bättre och i synnerhet traditionellt politiskt deltagande torde öka. En återgång till den kommunindelning som rådde före kommunblocksreformen skulle sannolikt stärka kommunerna som gemenskapsenheter. På flera håll skulle det emellertid innebära mycket små kommuner med kanske bara hundratalet invånare, vilket knappast vore en realistisk kommunstorlek mot bakgrund av de uppgifter som kommunerna i dag utför.

5 Centralort–periferi och demokrati

I demokratin är det jämlika medborgarskapet en grundläggande princip. Idealt sett bör alla medborgare ha samma möjlighet att delta och utöva inflytande i politiken, inte bara formellt utan även reellt (Cohen 1971:9–14). I ett differentierat samhälle är idealet om ett jämlikt medborgarskap inte förverkligat (Petersson, Westholm & Blomberg 1989:19–20). Även om alla medborgare åtnjuter samma politiska rättigheter kan i praktiken vissa grupper i befolkningen ha sämre möjligheter än andra grupper.

I dagens demokratier är idealet om ett jämlikt medborgarskap långt ifrån uppfyllt (Dahl 1989:225–231). Även om medborgarna har samma rättigheter visar statsvetenskaplig forskning att vissa grupper i befolkningen bland annat deltar i mindre utsträckning i politiken än andra grupper (t.ex. Verba, Schlozman & Brady 1995, Parry, Moyser & Day 1992, Petersson, Westholm & Blomberg 1989, Petersson m.fl. 1998, Teorell & Westholm 1999a).

Frågan om differentiering kan ses i termer av centrum och periferi i det politiska systemet (Milbrath 1971:110–114). Medborgare som befinner sig i det politiska systemets centrum är till exempel mer politiskt engagerade än medborgare som befinner sig i det politiska systemets periferi. Skiljelinjen mellan centrum och periferi kan vara social eller spatial (jfr även Langholm 1971). I det förra fallet förklaras differentieringen av social position. Exempelvis kan lågutbildade, yngre och invandrare bildligt talat befinna sig längre ifrån till det politiska systemets centrum än högutbildade, medelålders och infödda, och därmed befinner de sig i det politiska systemets periferi. I det senare fallet förklaras differentieringen av territoriell tillhörighet. Det politiska systemets periferi består då av medborgare som bor utanför den politiska enhets territoriella centrum. Gemensamt för både sociala och spatiala periferier är att invånarna mer eller mindre befinner sig utanför det politiska systemets kommunikationsnätverk (jfr Deutsch 1972:129), vilket medför att de blir mindre involverade i det politiska livet.

I detta kapitel sätts skillnader mellan centrum och periferi i spatial mening i fokus.¹ Nästan alla politiska enheter har ett territoriellt centrum *och* ett kringliggande landområde som utgör territoriets periferi; undantag är enheter där centrum inte omges av något landområde, till exempel stadsstater. Ett centrum är en i flera avseenden privilegierad del av ett territorium. Förutom

¹ Naturligtvis kan spatialt betingade skillnader samvariera med socialt betingade. Effekten av att bo utanför en politisk enhets territoriella centrum blir därvid ännu större.

att centrala och viktiga politiska och administrativa funktioner är förlagda dit kan ett centrum kännetecknas av omfattande ekonomisk aktivitet samt ha stor kulturell betydelse. Forskarna Stein Rokkan och Derek W. Urwin identifierar territoriella centrum på två olika sätt (Rokkan & Urwin 1983:6–7). Det ena identifierar centrum som den del av ett territorium till vilken *institutioner* för förhandlingar och beslutsfattande är lokaliserade. Framför allt rör det sig om större militära, administrativa, ekonomiska och kulturella institutioner med stort symboliskt värde för den territoriella identiteten. Det andra sättet tar sin utgångspunkt i de *individer* som är ekonomiskt aktiva och deltar i territoriets gemensamma kommunikationsflöde. Centrum är då den del av territoriet till vilken sådan aktivitet och kommunikation är koncentrerad.

Den politiska skillnaden mellan centrum och periferi varierar beroende på graden av territoriell integration. I ett territoriellt integrerat politiskt system står den politiska konflikten kring välståndets fördelning huvudsakligen mellan olika sociala klasser (Paddison 1983:71–72). När graden av territoriell integration är lägre får regionala konflikter större utrymme. Även regionala konflikter kan handla om ekonomi och välståndsfördelning, men då inte i första hand mellan olika sociala grupper utan mellan olika territoriella grupper. En grundläggande fråga är därvid om invånarna i en politisk enhet anser sig ha mest gemensamt med personer som bor i den egna delen av territoriet eller med personer från samma sociala klass från hela territoriet. Om svaret är det senare är invånarnas klassgemenskap starkare än deras gemenskap med personer från den egna delen av territoriet, och förutsättningarna är goda för att systemet ska fungera som en politiskt integrerad enhet.

Särskilt stor betydelse för graden av territoriell integration tycks det fysiska avståndet ha (Rokkan & Urwin 1983:16); ju längre bort från centrum ett geografiskt område ligger, desto mindre integrerat tenderar det att vara med det övriga territoriet. I takt med bättre kommunikationer minskar emellertid det fysiska avståndets betydelse. En resa mellan två platser som förr tog flera dagar att göra kan i dag klaras av på ett par timmar. Allt annat lika försvåras dock integrationen om avståndet till centrum är långt.

I politiska system med låg grad av territoriell integration är skillnaden mellan centrum och periferi stor. Därvid kan ett centraliserat politiskt beslutsfattande vara riskfyllt. Ekonomiskt stöd från centrum och ett viss mått av regionalt självstyre kan vara nödvändiga för att det politiska systemet ska hålla samman och uppfattas som legitimt i periferin (Rokkan & Urwin 1983). Även beslutsfattandet på central nivå kan behöva organiseras med särskild hänsyn till periferin. Exempelvis har det i vissa länder utvecklats en så kallad consocial demokratimodell som i korthet går ut på att reducera majoritets-

inslaget i den politiska beslutsprocessen (Lijphart 1977). Därmed minskar risken för beslut i strid med uppfattningen hos enskilda minoriteter.²

Centrum och periferi i kommuner

Även i en kommun finns centrum och en mer eller mindre omfattande periferi. Centrum utgörs av en centralort – till vilka kommunens politiska, administrativa och servicemässiga funktioner är lokaliserade – och periferin av det landområde som omger centralorten. Förhållandet mellan centrum och periferi i kommuner kan i olika avseenden liknas vid förhållandet mellan centrum och periferi i nationer. De etniska skiljelinjer som ibland präglar förhållandet mellan centrum och periferi på nationell nivå förekommer dock sällan på lokal nivå inom en kommun. Detta till trots kan relationen mellan centrum och periferi i en kommun vara konfliktfylld. Ett slags konflikt mellan centrum och periferi i kommuner är när kommundelar vill bryta sig loss och bilda egna kommuner; vilka omständigheter som ligger bakom kommundelars önskemål att bilda egna kommuner studeras i Del II. Generellt torde ytmässigt stora kommuner med långa avstånd mellan kommunernas centrum och periferier såväl försvåra politiskt deltagande i periferin som försämra ändamålsenligheten i de beslut som fattas centralt av kommunpolitikerna. Den kommunala periferins intressen riskerar att inte få tillräckligt med uppmärksamhet, varpå invånarna kan reagera med att alienera sig från kommunalpolitiken och ignorera kommunen (Bennett 1989:43–44, 1993:10).

I samband med kommunsammanläggningar har små kommuner ofta uttalat oro över att de i en större kommun kommer att hamna i skymundan av en stor centralort och att de då inte längre kan göra sin röst hörd. I en undersökning av kommunindelningsspolitik i Island visade sig den egna kommunens framtida status (centralort–icke centralort) vara den viktigaste faktorn för att förklara såväl kommunala ledares som väljares attityd till kommunsammanläggning. Ju mindre sannolikt att den egna kommunen skulle bli centralort i en ny kommun, desto mer negativa tenderade personer i båda grupperna enligt undersökningen att vara till sammanläggning (Eythórsson 1998).

I diskussionen inför en eventuell kommunsammanläggningsreform i Norge har hävdats att en sådan skulle försämra möjligheten att föra fram skilda territoriella intressen. I Norge har framför allt små kommuner motsatt sig sammanläggning, medan stora kommuner, som sannolikt skulle bli centralorter i de sammanslagna kommunerna, i regel har varit positiva. Behovet av

² Den consociale demokratimodellen bygger på att varje befolkningsgrupp är representerad av sin "egen elit" i den politiska beslutsprocessen. Eliterna bör ha öppna mandat utifrån vilka de kan överlägga med varandra. Varje elit har möjlighet att inlägga veto mot förslag som de anser strider mot gruppens intressen. Ett beslut förutsätter således enighet mellan eliterna (Lijphart 1977).

att framföra territoriella intressen minskar emellertid om skillnaderna i kommunalpolitiska preferenser mellan invånare i de kringliggande, mindre kommunerna och invånare i de större kommunerna är små och deras förväntningar på den kommunala servicen ungefär är desamma. Färre och större kommuner blir under sådana omständigheter också mindre problematiska (Naustdalslid & Hompland 1993).

Även i Sverige inför kommunblocksreformen fanns på många håll en oro kopplad till framtida status i de nya kommunerna (jfr bet. KU 1962:1 s. 19, se även Olander 1983:251). I det första kommunalforskningsprojektet genomfördes en undersökning av kommunernas inställning till den föreslagna kommunindelningen (Brantgårde 1974). Ett resultat i undersökningen var att framtida status i de nya kommunerna hade stor betydelse. Kommuner som enligt förslaget skulle bli centralorter ställde sig som regel positiva till sammanläggning medan kommuner som inte skulle bli centralorter ställde sig mer negativa; särskilt negativa var större kommuner som enligt förslaget inte skulle bli centralorter. Även avståndsfaktorn visade sig ha samband med kommunernas inställning. Kommuner med långt avstånd till den föreslagna centralorten var mer negativa till sammanläggning än kommuner med kort avstånd. Mest negativa var kommuner som skulle få längre än 30 kilometer till den föreslagna centralorten. I en annan undersökning i samma forskningsprojekt analyserades väljarnas inställning till kommunsammanläggningen (Ek 1978). Enligt den var väljare i de föreslagna centralorterna mer positiva till sammanläggning än väljare i övriga kommuner. Vidare ökade andelen väljare som var negativa till sammanläggning i takt med att avståndet till den föreslagna centralorten ökade.

Senare, i det andra kommunalforskningsprojektet, studerade forskarna bland annat skillnader mellan centralortsbors och icke centralortsbors bedömningar av kommunblocksreformens effekter (Westerståhl & Johansson 1981: 118–121). Sammantaget tydde resultaten enligt forskarna på att den kritik som förekommit i samband med reformen hade mattats bland i synnerhet politiker men även bland väljare. Bland icke centralortsbors i de nya kommunerna var dock andelen som ansåg att reformen haft negativa konsekvenser större än andelen som ansåg att den haft positiva konsekvenser. Missnöjet gällde både fördelningen av den kommunala servicen mellan olika delar av kommunen och möjligheten att få synpunkter från den egna kommundelen beaktade i det kommunalpolitiska arbetet.

Kommunblocksreformens effekter på boende i centralort

Innan arbetet med att lägga samman kommuner under kommunblocksreformen kunde påbörjas var länsstyrelserna, som ansvarade för reformens

genomförande, tvungna att välja ut de orter som skulle bli centralorter – och därigenom politiska, administrativa och servicemässiga centrum – i till att börja med kommunblocken, sedermera de nya kommunerna. De kommuner som inte utsågs till centralorter blev i stället så kallade randkommuner i kommunblocken. Utifrån graden av centralitet gjorde länsstyrelserna en prioritering av de orter som ansågs mest lämpliga som centralorter. I praktiken var detta starkt korrelerat till kommunstorlek. De flesta kommuner som hade en befolkningsstorlek över 20 000 utsågs till centralortskommuner i kommunblocken, medan så gott som samtliga kommuner med mindre än 2 000 invånare utsågs till randkommuner (Brantgärde 1974:37).

Vid 1973 års utgång hade samtliga kommunblock lagts samman till nya kommuner. Räknat från tiden före 1952 års storkommunreform innebar detta att antalet kommuner på drygt 20 år hade minskat från 2 498 till 278 (SOU 2001:48 s. 102), och antalet kommuncentrum minskade i samma omfattning. Flera invånare i orter som tidigare utgjort kommuncentrum kom därmed att bo i de nya kommunernas periferi. Efter kommunblocksreformen bodde cirka 44 procent av invånarna i en centralort och 8 procent i ett ytterområde till en centralort (Westerståhl & Johansson 1981:66). Nästan hälften av kommuninvånarna (48 procent) bodde således utanför en centralort.

Kommunblocksreformen innebar även att avståndet till det egna kommuncentrumet ökade för många icke centralortsbor. Enligt beräkningar hade drygt en fjärdedel av randkommunerna mindre än 10 kilometer till centralortskommunerna i sina kommunblock. Tre fjärdedelar hade mindre än 20 kilometer. För cirka 10 procent av randkommunerna översteg avståndet 35 kilometer. I genomsnitt var avståndet i kommunblocken mellan randkommunernas centrum och centralorterna drygt 17 kilometer (Brantgärde 1974:64).

Generell hypotes om periferins kommunaldemokratiska effekter

På senare år har forskare hävdats att den traditionella uppfattningen om relationen mellan centrum och periferi är förlegad och att den territoriella indelningen har fått en annan betydelse (Loughlin 2001a:23). Centrums makt och inflytande över periferin har minskat. Periferin har fått större utrymme att svara för sin egen utveckling, men den har samtidigt blivit mer utlämnad till sitt eget agerande och till att skapa sina egna resurser. Inom kommuner är det dock alltså så att det finns centrum i form av centralorter, till vilka de politiska, administrativa och servicemässiga resurserna huvudsakligen är lokaliserade, och periferier i form av omland som omger centralorterna. Att frågan om centrum och periferi upplevs som relevant på den kommunala nivån framgår också av de diskussioner som på senare tid förekommit i länder i vilka man övervägt kommunsammanläggning; som framgått ovan tenderar

kommunala ledare och väljare att vara mer negativa i små kommuner än i stora kommuner till sammanläggning, och bakom det tycks ligga en oro för att den egna kommunen ska hamna i skymundan av en stor centralort.

En konsekvens av kommunsammanläggningar är att det politiska beslutsfattandet lokaliseras till ett färre antal orter (centralorter). Utan medvetenhet om detta och åtgärder i de nya kommunerna för att involvera hela kommunen i den kommunala beslutsprocessen finns risk för att periferin i kommunerna hamnar i vad som kan kallas ett politiskt vakuum (Bennett 1993:9, Maurel 1993). Att kommunblocksreformen innebar en mer utbredd kommunal periferi kan i så fall ha lett till ett demokratiskt underskott på kommunal nivå (jfr Herlitz 1999a:414).

Om resonemanget stämmer bör den kommunala demokratin fungera bättre i kommunernas centralorter än utanför dessa. Hypotesen i undersökningen är således att *boende utanför centralort i huvudsak har negativa kommunaldemokratiska effekter*. Därtill torde den *negativa effekten av boende utanför centralort öka i takt med att det fysiska avståndet till centralorten ökar*. Invånare i den kommunala periferin, i synnerhet om den ligger långt från centralorten, orienterar sig möjligen mer mot den egna kommundelen.

Gemenskap

Utifrån den generella hypotesen förväntas centralortsbor känna mer gemenskap – samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla – med den egna kommunen än icke centralortsbor. I undersökningen finns emellertid inget mått på samhörighet, intressegemenskap respektive bygdkänsla med kommunen som helhet. Som framgått av tidigare kapitel delas de tre gemenskapstyperna upp i gemenskap med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Vilken effekt centralortsboende kan tänkas ha i de avseendena är svårare att härleda utifrån den generella hypotesen. Bland såväl centralortsbor som icke centralortsbor torde gemenskapen med den egna kommundelen vara högre än gemenskapen med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, men huruvida de ena tenderar att känna mer gemenskap med den egna kommundelen, respektive mer gemenskap med den övriga kommunen, än de andra är svårare att förutspå. En tanke är ändå att icke centralortsbor känner starkare gemenskap med den egna kommundelen, respektive svagare gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, än centralortsbor. Skälet till det skulle vara att centralorten står som representant för hela kommunen, inklusive ”den övriga kommunen”. Att identifiera sig med centralorten kan därför innebära starkare gemenskap med även övriga kommundelar i kommunen. Icke centralortsbor identifierar sig sannolikt mindre med centralorten än

centralortsbor, och därmed indirekt också i mindre utsträckning med den övriga kommunen. I stället kan de tänkas känna starkare gemenskap med den egna kommundelen. Av detta följer att skillnaden mellan å ena sidan gemenskap med den egna kommundelen och å andra sidan gemenskap med den övriga kommunen³ kan vara större bland icke centralortsbor än bland centralortsbor. Detta mönster torde bli tydligare i takt med att avståndet till centralorten ökar (jfr Committee on Local and Regional Authorities 1995:79).

I tabell 5:1 redovisas effekterna av centralortsboende samt avstånd till centralorten på olika slags gemenskap med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Vad beträffar gemenskap med den egna kommundelen är effekten av boende i centralort endast marginell. Samhörighet med invånare i den egna kommundelen har inget som helst samband med centralortsboende ($p > 0,10$). Detsamma gäller bygdkänsla med den egna kommundelen ($p > 0,10$). Däremot visar sig centralortsbor känna lägre intressegemenskap med invånarna i den egna kommundelen än icke centralortsbor ($\beta = -0,28$), vilket är i enlighet med hypotesen ovan. Sambandet är dock svagt. Avstånd till centralort har inget nämnvärt samband med vare sig samhörighet, intressegemenskap eller bygdkänsla med den egna kommundelen ($p > 0,10$).

Gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen har inte i något avseende samband med boende i centralort ($p > 0,10$). Avståndsfaktorn visar sig däremot ha betydelse i ett avseende. Invånare som bor långt ifrån centralorten känner mindre samhörighet med invånare i den övriga kommunen utanför den egna kommundelen ($\beta = -0,02$), vilket är i enlighet med hypotesen ovan. Beräknas sannolikheten för att kommuninvånare som bor 5 kilometer från centralorten endast ska känna mycket liten eller ganska liten samhörighet med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är den cirka 0,28 enheter. Motsvarande sannolikhet bland invånare som bor 50 kilometer från centralorten är 0,43 enheter.⁴

Effekten av centralortsboende respektive avstånd till centralorten på skillnaden (differensen) mellan gemenskap med den egna kommundelen och gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen har studerats i tre analyser. Som nämnts ovan antas skillnaden dels vara större bland icke centralortsbor än bland centralortsbor, dels öka i takt med att avståndet till centralorten ökar. Analyserna visar dock att icke centralortsbor

³ Det vill säga differensen mellan gemenskap med den egna kommundelen och gemenskap med den övriga kommunen.

⁴ Inför kommunblocksreformen visade sig framför allt kommuner som låg längre än 30 km ifrån den tilltänkta centralorten vara negativa till den föreslagna indelningen (se ovan). Mot denna bakgrund har analyser genomförts i vilka avståndsvariabeln transformerats till avståndet i kvadrat för att därigenom undersöka om det finns en sådan exponentiell effekt av avstånd till centralorten. I samtliga analyser leder dock en sådan transformation till större osäkerhet i estimaten.

Tabell 5:1 Centralort och gemenskap med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen (ordered logit)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Samhörighet				
egen kommundel				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,05	0,16	–0,01	0,73
Avstånd centralort km	0,01	0,01	0,07	0,12
övriga kommunen				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,21	0,16	–0,06	0,20
Avstånd centralort km	–0,02	0,01	–0,09	0,03
Intressegemenskap				
egen kommundel				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,28	0,16	–0,08	0,07
Avstånd centralort km	0,01	0,01	0,03	0,48
övriga kommunen				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,24	0,17	–0,07	0,15
Avstånd centralort km	–0,01	0,01	–0,03	0,48
Bygdkänsla				
egen kommundel				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,25	0,16	–0,07	0,12
Avstånd centralort km	0,01	0,01	0,07	0,12
övriga kommunen				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,14	0,16	–0,04	0,38
Avstånd centralort km	–0,01	0,01	–0,06	0,17

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från sex multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar, intressegemenskap med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar och bygdkänsla med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar. I samtliga analyser $N > 957$.

^a I samtliga analyser ingår både centralortsbo och avstånd till centralort som oberoende variabler. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

och centralortsbor inte skiljer sig nämnvärt åt i detta avseende. Däremot har avståndet stor betydelse. Invånare som bor långt från centralorten känner mer samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla med den egna kommundelen relativt den övriga kommunen.⁵ Med andra ord gör invånare i den avlägsna periferin större skillnad på gemenskapen med den egna kommundelen och gemenskapen med övriga delar i kommunen än andra invånare.

Sammanfattningsvis föreligger inget generellt stöd för hypotesen om periferins effekt på invånarnas gemenskaps känslor. Flertalet samband är inte statistiskt signifikanta. Vad beträffar gemenskap med den egna kommundelen finns knappast något nämnvärt samband med boende i centralort eller med avstånd till centralort. Med andra ord kan invånarnas gemenskap med den

⁵ Samtliga analyser är signifikanta på 99 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

egna kommundelen knappast sägas vara större i periferin än i centrum. När det gäller gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen har periferin dock effekt i ett avseende; samhörigheten med invånare i den övriga kommunen tenderar att minska i takt med att avståndet till centralorten ökar. Invånare i kommunernas avlägsna periferier tenderar alltså att känna mindre samhörighet med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen än andra invånare. Vidare ökar skillnaden mellan invånarnas gemenskap – samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla – med den egna kommundelen relativt den övriga kommunen kraftigt i takt med att avståndet till centralorten ökar. Resultaten tyder således på att boende i den avlägsna periferin har negativ effekt på invånarnas gemenskaps känslor.

Legitimitet

Sett ur ett centrum–periferiperspektiv innebar kommunblocksreformen att antalet politiskt, administrativt och servicemässigt gynnade orter minskade kraftigt. Dessa funktioner koncentrerades till ett fåtal kommuncentrum, det vill säga centralorterna. I flera av de kommuner som inte utsågs till centralorter fanns, som nämnts ovan, farhågor för att den egna delen inte skulle få tillräckligt med uppmärksamhet och inflytande i en ny och större kommun.

Ifall periferin i de nya kommunerna har försumrats i olika avseenden – politiskt, servicemässigt etc. – kan de som bor utanför centralorterna ha lägre förtroende för det kommunalpolitiska systemet och eventuellt, i förlängningen av det, lägre tilltro till den kommunala demokratin (jfr Bennett 1989:44). Mot bakgrund av den generella hypotesen ovan är hypotesen i detta avsnitt således att den egna kommunens demokratiska legitimitet i form av invånarnas förtroende upplevs som lägre bland icke centralortsbor än bland centralortsbor. Lägst kan förtroendet förväntas vara bland dem som bor i den avlägsna periferin, långt från centralorten i sin kommun.

I tabell 5:2 redovisas effekter av centralortsboende och avstånd till centralort på kommuninvånarnas förtroende i olika avseenden. Vad gäller förtroende för den egna kommunens politiker (index) framgår av tabellen att centralortsboende har en viss negativ effekt ($\beta = -2,72$). Tvärtemot hypotesen har alltså invånare i centralort något lägre förtroende för sina kommunpolitiker än invånare utanför centralort. Skillnaden är dock liten; på en 100-gradig skala är centralortsbors förtroende i genomsnitt endast 2,72 enheter lägre än icke centralortsbors. Granskas komponenterna i indexet över förtroende för kommunpolitiker var för sig framkommer att det framför allt är kunskapen hos kommunpolitikerna som anses lägre bland centralortsbor än

Tabell 5:2 Centralort och demokratisk legitimitet (linjär regression)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Kommunens politiker				
Centralortsbo (nej-ja)	-2,72	1,62	-0,07	0,09
Avstånd centralort km	-0,04	0,08	-0,02	0,61
Kommunens styrelseform				
styrelse av kommunen				
Centralortsbo (nej-ja)	-0,89	1,60	-0,03	0,58
Avstånd centralort km	-0,00	0,07	-0,00	0,96
politikens betydelse				
Centralortsbo (nej-ja)	-0,81	1,45	-0,02	0,57
Avstånd centralort km	-0,15	0,07	-0,09	0,02
Demokratisk gemenskap				
väljarengagemang				
Centralortsbo (nej-ja)	1,52	1,40	0,04	0,28
Avstånd centralort km	-0,00	0,06	-0,00	0,99
partipolitiskt engagemang				
Centralortsbo (nej-ja)	-3,08	1,99	-0,06	0,12
Avstånd centralort km	0,00	0,09	0,00	0,97

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fem multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är förtroende för kommunens politiker, uppfattning om styrelse av kommunen respektive den kommunala politikens betydelse samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Samtliga beroende variabler är additiva index som varierar mellan 0 och 100. I samtliga analyser $N > 880$.

^a I samtliga analyser ingår både centralortsbo och avstånd till centralort som oberoende variabler. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

bland icke centralortsbor.⁶ När det gäller övriga komponenter i indexet – att politikerna i kommunen bryr sig om personer som en själv (dvs. den svarande), att politikerna är ärliga och att folk är för snabba med att kritisera politikerna – finns inga nämnvärda skillnader mellan centralortsbor och icke centralortsbor.

Av tabellen framgår vidare att det inte finns någon effekt av avstånd till centralort. De som bor långt från centralorten har med andra ord varken större eller mindre förtroende för den egna kommunens politiker än övriga invånare.

Vad gäller förtroende för kommunens styrelseform finns inga statistiskt signifikanta skillnader mellan centralortsbor och icke centralortsbor vare sig i uppfattning om hur styrelsen av kommunen fungerar (index) eller i vilken utsträckning den kommunala politiken anses ha betydelse (index). Analyser av de olika komponenterna i indexet över styrelsen av kommunen visar dock att centralortsbor gör en mer negativ bedömning än icke centralortsbor av hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar.⁷ Sambandet är

⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

alltså tvärtemot det förväntade.⁸ Skillnaden är dock liten. Beräknas sannolikheten för att samspelet mellan väljare och valda anses fungera mycket eller ganska dåligt är den 0,39 enheter bland centralortsbor.⁹ Bland icke centralortsbor är motsvarande sannolikhet 0,32 enheter.¹⁰ Samtidigt gör centralortsbor en något mer positiv bedömning än icke centralortsbor av rättssäkerheten och korruptionsfriheten i kommunen.¹¹ Sambandet går här således i förväntad riktning, men skillnaden mellan centralortsbor och icke centralortsbor är liten.

Avstånd till centralort visar sig inte ha någon nämnvärd betydelse för bedömning av styrelsen av den egna kommunen (index); icke centralortsbor som har långt till kommunens centralort gör därvidlag i stort sett samma bedömning som övriga invånare ($p > 0,10$). Däremot har avstånd till centralort samband med uppfattning om den kommunala politikens betydelse (index). På en 100-gradig skala är denna i genomsnitt drygt 7 enheter lägre bland invånare som bor 50 km från sin centralort än bland invånare som bor i närheten av densamma ($\beta = -0,15$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att de som bor långt från sin centralort framför allt anser att det spelar mindre roll vilka partier som sitter vid makten i kommunen.¹² Beräknas sannolikheten för att absolut anse att kommunalpolitiken blir olika med olika partier vid makten är den 0,37 enheter bland invånare som bor 5 kilometer från sin centralort, vilket kan jämföras med 0,19 enheter bland invånare som bor 50 kilometer från sin centralort. Invånare som har långt till centralorten tenderar även att anse att kommunpolitikernas inflytande relativt tjänstemännens är lägre.¹³ Sannolikheten för att absolut anse att kommunpolitikerna har större inflytande än tjänstemännen över den kommunala verksamheten är 0,21 enheter bland de invånare som bor 5 kilometer från sin centralort, men bara 0,11 enheter bland de invånare som bor 50 kilometer från sin centralort.

Slutligen i tabell 5:2 redovisas effekten av centralortsboende och avstånd till centralort på invånarnas normativa uppfattning om medborgerliga skyldigheter i demokratin. När det gäller uppfattning om vikten av engagemang utanför partierna, så kallat väljarengagemang (index), föreligger ingen

⁸ I kapitel 4 framkom att invånare i ytmässigt stora kommuner i genomsnitt är mer negativa till hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar än invånare i ytmässigt små kommuner. Ytterligare analyser ger vid handen att sambandet gäller både bland centralortsbor (signifikant på 99 procents säkerhetsnivå, ordered logit) och bland icke centralortsbor (signifikant på 95 procents säkerhetsnivå, ordered logit).

⁹ Värdet på variabeln avstånd centralort km är satt till 0.

¹⁰ Värdet på variabeln avstånd centralort km är satt till 14, vilket är det genomsnittliga avståndet till centralorten bland icke centralortsbor. Om värdet sätts till 0 ökar skillnaden mellan centralortsbor och icke centralortsbor något. Skälet till det är att avstånd till centralort har negativt samband (icke signifikant) med uppfattning om samspel väljare–valda. Kombinationen icke centralortsbo och 0 km till centralorten är dock inte logiskt möjlig.

¹¹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹² Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹³ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

statistiskt säker skillnad mellan centralortsbor och icke centralortsbor ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer emellertid att icke centralortsbor lägger mindre vikt än centralortsbor vid röstning i de allmänna valen.¹⁴ Detta överensstämmer med hypotesen, men skillnaden mellan icke centralortsbor och centralortsbor är liten. Avstånd till centralort har inget samband med uppfattning om vikten av väljarengagemang ($p > 0,10$). De som bor i den avlägsna periferin i kommunerna anser alltså varken i större eller mindre utsträckning än övriga invånare att väljarengagemang är en medborgerlig skyldighet i demokratin.

Det andra indexet avser vikten av partipolitiskt engagemang i demokratin. Detta visar sig inte ha något statistiskt säkert samband med centralortsboende ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer dock att icke centralortsbor i större utsträckning än centralortsbor anser att man bör vara medlem i ett politiskt parti.¹⁵ Detta är tvärtemot hypotesen, men skillnaden mellan icke centralortsbor och centralortsbor är liten. Beräknas sannolikheten för att absolut *inte* anse att det är en medborgerlig skyldighet att vara medlem i ett politiskt parti är den bara något högre bland centralortsbor än bland icke centralortsbor (0,49 respektive 0,41 enheter).¹⁶ Avstånd till centralort har inget samband med uppfattning om vikten av partipolitiskt engagemang i demokratin ($p > 0,10$).

Sammanfattningsvis får hypotesen om periferins negativa effekt på det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet inte stöd i undersökningen. Endast i något fall visar sig icke centralortsbor hysa lägre förtroende än centralortsbor. Det tycks till och med vara så att det omvända förhållandet – att centralortsbor har lägre förtroende än icke centralortsbor – är något vanligare. Centralortsbor tenderar att ha en något mer negativ uppfattning om kunskapsnivån hos sina kommunpolitiker, de har en något mer negativ uppfattning av hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar, och de anser i något mindre utsträckning att partipolitiskt engagemang är en medborgerlig skyldighet i demokratin. Icke centralortsbor gör å sin sida en något mer negativ bedömning av rättssäkerheten och korruptionsfriheten i den egna kommunen, och de anser i något mindre utsträckning att det är viktigt att man som medborgare röstar i de allmänna valen. Hypotesen om avståndsfaktorns negativa effekt får knappast heller stöd i undersökningen. I flertalet avseenden saknar avståndsfaktorn betydelse. Invånare som bor långt från sin centralort anser dock i mindre utsträckning än övriga invånare att den kommunala politiken har betydelse. I inget avseende tenderar invånare som

¹⁴ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁵ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁶ För centralortsbor är värdet på variabeln avstånd centralort km är satt till 0. För icke centralortsbor är värdet satt till 14, vilket är det genomsnittliga avståndet till centralorten bland icke centralortsbor.

bor långt från centralorten att ha högre förtroende än invånare som bor nära centralorten.

Politiskt deltagande

I en politisk enhet utövas de väsentligaste politiska aktiviteterna i enhetens politiska och administrativa centrum. Det är huvudsakligen där som den valda församlingen har sina sammanträden och de mer framträdande politiska utspelen görs. Miljön i centrum kan tänkas innehålla flera politiska stimuli som bidrar till att invånare i centrum är mer politiskt engagerade än invånare i periferin (Milbrath 1965:113–114).

Mot denna bakgrund och den generella hypotesen ovan kan boende utanför centralort förväntas ha negativ effekt på kommuninvånarnas politiska aktivitet (jfr Bennett 1989:44). I synnerhet kan de som bor i den avlägsna periferin i kommunerna, för vilka avståndet till sin kommuns politiska och administrativa centrum är särskilt långt, tänkas vara mindre aktiva. En hypotes är alltså att icke centralortsbor deltar i mindre utsträckning i politiken än centralortsbor och att deras politiska deltagande minskar ytterligare ju längre de bor från centralorten.

I tabell 5:3 redovisas effekterna av centralortsboende och avstånd till centralort på deltagande inom ramen för den lilla demokratin. Det rör sig alltså om politiskt deltagande som syftar till att påverka något förhållande som enbart rör den enskilde eller dennes familj, vilket kan ske genom kontakt med politiker eller tjänsteman. Vad beträffar boende i centralort framgår av tabellen att effekten är negativ i båda fallen, det vill säga centralortsbor har mindre kontakt med såväl politiker ($\beta = -0,75$) som tjänsteman ($\beta = -0,45$) än icke centralortsbor. Särskilt stor är effekten på kontakt med politiker. Beräknas sannolikheten för att under det senaste året ha haft en sådan kontakt är den nästan dubbelt så hög, 0,04 enheter mot 0,07, bland icke centralortsbor som bland centralortsbor.¹⁷ Hypotesen att icke centralortsbor deltar i mindre utsträckning än centralortsbor får alltså inte stöd i undersökningen av den lilla demokratin.

Vidare framgår av tabellen att avståndsfaktorn inte har någon nämnvärd betydelse ($p > 0,10$); icke centralortsbor som har långt till sin centralort deltar varken mer eller mindre än övriga kommuninvånare. Inte heller hypotesen att deltagandet är särskilt lågt bland boende i den avlägsna periferin får alltså stöd när den lilla demokratin studeras.

¹⁷ För icke centralortsbor är värdet på variabeln avstånd centralort km satt till 14, vilket är det genomsnittliga avståndet till centralorten bland icke centralortsbor. För centralortsbor är värdet satt till 0.

Tabell 5:3 Centralort och deltagande inom ramen för den lilla demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Politiker				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,75	0,36	–0,20	0,04
Avstånd centralort km	–0,02	0,02	–0,10	0,37
Tjänsteman				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,45	0,25	–0,12	0,07
Avstånd centralort km	–0,01	0,01	–0,06	0,36

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från två multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är kontakt med politiker och kontakt med tjänsteman. I båda analyserna $N > 966$.

^a I båda analyserna ingår centralortsbo och avstånd till centralort som oberoende variabler. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Deltagande inom ramen för den stora demokratin handlar om att på olika sätt försöka påverka förhållanden som rör samhället. I kapitel 3 delades totalt 13 olika aktivitetstyper inom den stora demokratin in i fyra deltagandekategorier (index). Dessa var deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman samt genom kollektiv respektive individuell aktion. I tabell 5:4 redovisas effekten av boende i centralort samt avstånd till centralort på deltagande inom de olika kategorierna. Som framgår har boende i centralort ingen nämnvärd betydelse ($p > 0,10$). Detsamma gäller avstånd till centralort ($p > 0,10$).

Analyseras de totalt 13 aktivitetstyperna i indexen var för sig finns dock vissa effekter av centralortsboende. Centralortsbor visar sig i mindre utsträckning än icke centralortsbor kontakta politiker som inte är kommunpolitiker från den egna kommunen ("annan politiker")¹⁸; vad gäller kontakt med kommunpolitiker från den egna kommunen finns emellertid ingen skillnad. Resultatet är tvärtemot hypotesen. Ytterligare analys visar att det framför allt rör sig om försök att påverka förhållanden utanför den egna kommunen, inte förhållanden i den egna kommundelen eller hela kommunen. Deltagandet har således ingen direkt koppling till den kommunala demokratin, åtminstone inte till demokratin i den egna kommunen. Möjligen är det så att icke centralortsbor oftare kontaktar kommunpolitiker från kringliggande kommuner för att försöka påverka beslutsfattandet och händelseutvecklingen i dessa; i synnerhet kan det tänkas gälla de icke centralortsbor som bor nära gränsen till en annan kommun. När de 13 aktivitetstyperna analyseras var för sig framkommer vidare att centralortsbor deltar i mindre utsträckning än icke centralortsbor genom demonstrationer¹⁹ och genom bojkott av till exempel vissa varor²⁰.

¹⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

²⁰ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 5:4 Centralort och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Politiker/parti				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,08	0,23	–0,02	0,72
Avstånd centralort km	0,00	0,01	0,03	0,63
Tjänsteman				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,01	0,19	–0,00	0,95
Avstånd centralort km	0,00	0,01	0,02	0,76
Kollektiv aktion				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,19	0,23	–0,05	0,42
Avstånd centralort km	–0,01	0,01	–0,05	0,49
Individuell aktion				
Centralortsbo (nej–ja)	–0,16	0,18	–0,04	0,38
Avstånd centralort km	–0,01	0,01	–0,06	0,25

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fyra multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. I samtliga analyser $N > 982$.

^a I samtliga analyser ingår både centralortsbo och avstånd till centralort som oberoende variabler. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Avstånd till centralort har negativt samband med kontakt med ”annan politiker”.²¹ Sambandets riktning överensstämmer med hypotesen. I likhet med ovan visar ytterligare analys emellertid att det framför allt rör sig om försök att påverka förhållanden utanför den egna kommunen, inte förhållanden i den egna kommundelen eller hela kommunen. Deltagandet har således ingen direkt koppling till den kommunala demokratin. Vidare har avstånd till centralort negativ effekt på deltagande i demonstration.²² Sambandets riktning överensstämmer med hypotesen men effekten är svag. Övriga aktivitetstyper har inga samband med avstånd till centralort.

Som redan antytts kan deltagande inom ramen för den stora demokratin syfta till att påverka förhållanden på olika territoriella nivåer, från förhållanden i den egna kommundelen till mer eller mindre globala förhållanden. En fråga här är om centralortsbor och icke centralortsbor skiljer sig åt i detta avseende, det vill säga vilken nivå förhållanden de tenderar att försöka påverka. Studeras detta framkommer ett svagt men intressant mönster. Centralortsbor har i något större utsträckning än icke centralortsbor försökt att

²¹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

²² Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

påverka förhållanden i kommunen som helhet.²³ Beräknas sannolikheten för att ha deltagit i minst en sådan aktivitet är den 0,31 enheter bland centralortsbor och 0,26 enheter bland icke centralortsbor.²⁴ När det gäller försök att påverka förhållanden på övriga territoriella nivåer i undersökningen (den egna kommundelen, Sverige och världen) är tendensen den motsatta, det vill säga icke centralortsbor har försökt att påverka i något större utsträckning än centralortsbor. Dessa skillnader är dock små och inte statistiskt signifikanta. Trots det indikerar resultaten att icke centralortsbor möjligen till och med deltar i politiken i något större utsträckning än centralortsbor sånär som på deltagande som syftar till att påverka kommunen som helhet. I så fall kan centralortsboende bidra till att invånarna sätter kommunen i ett helhetsperspektiv, vilket måste ses som positivt ur demokratisynpunkt. Det bör dock nämnas att centralortsbor som agerar för att påverka förhållanden i den egna kommundelen, det vill säga centralorten, eventuellt uppfattar sitt agerande som försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet och därför uppger det i undersökningen. Om så är fallet gäller inte att centralortsbor i större utsträckning än icke centralortsbor deltar för att påverka förhållanden i kommunen som helhet. När det gäller avstånd till centralort har det ingen nämnvärd betydelse för vare sig deltagande som rör den egna kommundelen eller deltagande som rör kommunen som helhet.

Ett allt vanligare inslag i svenska kommuner är föreningar som arbetar för att främja sin bygds intressen. Ett exempel är den så kallade bygderörelsen, vilken består av lokala utvecklingsgrupper, organisationer och föreningar som arbetar lokalt för sin bygds utveckling. Totalt i Sverige uppskattas antalet lokala utvecklingsgrupper till 4 000 med 76 000 aktiva. Sedan kommunblocksreformen har dessa grupper ökat markant (Herlitz 2000). En tolkning av bygderörelsens framväxt har varit att den fyller ett demokratiskt tomrum som uppstod i de före detta kommuner som inte blev centralorter i samband med kommunsammanslagningarna (Herlitz 1999a:414–415, 2000:25, Montin 1998:84–85). En hypotes är således att rörelsen är mer utbredd i den kommunala periferin i allmänhet och i den avlägsna periferin i synnerhet.

I enkätundersökningen ställdes en fråga om det i den egna kommundelen finns någon intresseförening – till exempel byalag eller stadsdelsförening – vars huvudsakliga syfte är att ta till vara frågor som rör ett begränsat geografiskt område och dem som bor där. Av tabell 5:5 framgår att kännetecknet om huruvida sådana föreningar förekommer i den egna kommundelen

²³ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

²⁴ För centralortsbor är värdet på variabeln avstånd centralort km är satt till 0. För icke centralortsbor är värdet satt till 14, vilket är det genomsnittliga avståndet till centralorten bland icke centralortsbor. Om variabeln avstånd till centralort km haft värdet 0 även för icke centralortsbor skulle skillnaden mellan centralortsbor och icke centralortsbor vara något större än den i texten. Skälet till det är att avstånd till centralort har ett positivt samband (icke signifikant) med deltagande för att påverka förhållanden i kommunen som helhet. Kombinationen icke centralortsbo och 0 km till centralorten är dock inte logiskt möjlig.

Tabell 5:5 Centralort och kännedom om intresseförening som verkar för ett begränsat geografiskt område samt medlemskap i sådan förening (logit)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Kännedom om förening				
Centralortsbo (nej-ja)	-0,07	0,19	-0,02	0,70
Avstånd centralort km	0,05	0,01	0,28	0,00
Medlem i förening				
Centralortsbo (nej-ja)	-0,18	0,26	-0,05	0,49
Avstånd centralort km	0,03	0,01	0,19	0,00

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från två multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är kännedom om intresseförening som verkar för ett begränsat geografiskt område och dem som bor där och medlemskap i en sådan förening. Båda variablerna kan anta värdena nej eller ja. I samtliga analyser $N > 961$.

^a I samtliga analyser ingår både centralortsbo och avstånd till centralort som oberoende variabler. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

– vilket även torde säga något om deras faktiska förekomst – generellt sett inte är mer utbredd bland icke centralortsbor än bland centralortsbor ($p > 0,10$). Inte heller är medlemskap i sådana föreningar generellt sett vanligare bland icke centralortsbor än bland centralortsbor ($p > 0,10$). Däremot visar sig avståndsfaktorn ha stor betydelse. Icke centralortsbor som har långt till sin centralort uppger i betydligt större utsträckning än övriga att det finns en sådan intresseförening i den egna kommundelen ($\beta = 0,05$). De visar sig också i betydligt större utsträckning vara medlemmar i någon sådan förening ($\beta = 0,03$). Beräknas sannolikheten för att vara medlem är den mer än tre gånger så hög bland dem som bor 50 kilometer från centralorten än bland dem som bor 5 kilometer från centralorten (0,33 respektive 0,10 enheter). Avståndsfaktorns effekt kvarstår vid kontroll för antal kommuninvånare, landareal och tätortsgrad. Det faktum att såväl kännedom om som medlemskap i den nämnda typen av intresseföreningar är mer utbredd i den avlägsna periferin gäller alltså i både stora och små kommuner och i stadskommuner och landskommuner.

Kulturgeografen Ulla Herlitz har i en studie undersökt 1998 års valdeltagande i totalt 80 valdistrikt i vilka det fanns aktiva lokala utvecklingsgrupper (Herlitz 1999b). Studien visar att valdeltagandet i dessa valdistrikt låg något över riksgenomsnittet. I sju kommuner eller kommundelar som utmärkt sig extra i arbetet med lokala utvecklingsgrupper studeras även utvecklingen av valdeltagandet över tid. I flertalet av kommunerna/kommundelarna är nedgången i andel röstande lägre än riksgenomsnittet. En möjlig förklaring till det skulle kunna vara att lokala utvecklingsgrupper har en mobiliserande effekt på invånarnas deltagande i politiken. Att det i en kommundel finns en förening som jobbar för att främja bygdens och invånarnas intressen kan i så fall ses som en kollektiv resurs som underlättar för invånarna i kommundelen att engagera sig i politiken.

Ifall lokala utvecklingsgrupper fyller en sådan funktion bör förekomst av dem ha positiv effekt på politiskt deltagande. En hypotes är således att invånare som känner till att det finns en utvecklingsgrupp eller liknande i den egna kommundelen deltar i större utsträckning än invånare som inte känner till det. Invånare som dessutom är medlemmar kan förväntas vara särskilt aktiva. Om utvecklingsgrupperna har en mobiliserande effekt på invånarnas politiska deltagande skulle dessutom kännedom om och medlemskap i dem delvis kunna förklara nivån på icke centralortsbornas politiska deltagande. Som ju framgått ovan finns inga större skillnader mellan centralortsbornas och icke centralortsbornas deltagande inom ramen för den stora demokratin. Anledningen till att så är fallet skulle alltså kunna vara att föreningar som byalag och andra lokala utvecklingsgrupper mobiliserar icke centralortsborna så att de, trots boende i periferin, är (minst) lika politiskt aktiva som centralortsborna.

Lokala utvecklingsgruppers mobiliserande effekt studeras i tabell 5:6. Som framgår (Modell 2) har kännedom om förekomst av förening i den egna kommundelen positiv effekt på deltagande genom tjänsteman ($\beta = 0,62$) och individuell aktion ($\beta = 0,55$). Medlemskap i förening har samband med deltagande genom politiker/parti ($\beta = 1,00$), genom tjänsteman ($\beta = 0,45$) och kollektiv aktion ($\beta = 1,07$). Resultaten kan tolkas som att lokala utvecklingsgrupper, organisationer och föreningar som arbetar för sin bygds utveckling har en mobiliserande effekt på invånarnas politiska deltagande.²⁵

Nästa fråga är om dessa slags föreningar också kan förklara varför icke centralortsborna är väl så politiskt aktiva som centralortsborna. Om de har den betydelsen ska, vid kontroll för kännedom om och medlemskap i sådana föreningar, sambanden mellan boende i centralort (nej–ja) och politiskt deltagande vara positiva.

I Modell 1 i tabell 5:6 ingår endast variablerna boende i centralort och avstånd till centralort (samt socioekonomisk bakgrund), och i Modell 2 kontrolleras för variablerna kännedom och medlemskap. Som framgår ändras effekten av centralortsboende genomgående i positiv riktning när kontroll görs för kännedom och medlemskap. I tre fall – tjänsteman, kollektiv aktion och individuell aktion – ändras riktningen från negativ till positiv och i ett fall – politiker/parti – ändras den från negativ till varken positiv eller negativ. Förändringarna är dock små och knappast signifikanta. Det faktum att icke centralortsborna deltar i politiken i ungefär samma utsträckning som centralortsborna kan med andra ord inte med någon statistisk säkerhet förklaras av förekomsten av, eller medlemskap i, lokala utvecklingsgrupper och liknande föreningar.

Sammanfattningsvis kan konstateras att knappast något i undersökningen talar för att boende utanför centralort har negativ effekt på politisk aktivitet.

²⁵ Vad beträffar sambandet mellan medlemskap och deltagande genom kollektiv aktion kan det delvis ha att göra med att de två variablerna till en del är överlappande.

Tabell 5:6 Centralort, kännedom om respektive medlem i intresseförening och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Politiker/parti								
Centralortsbo (nej-ja)	-0,16	0,18	-0,04	0,38	-0,01	0,18	-0,00	0,94
Kännedom om förening (nej-ja)	-				0,12	0,20	0,03	0,57
Medlem i förening (nej-ja)	-				1,00	0,26	0,18	0,00
Tjänsteman								
Centralortsbo (nej-ja)	-0,05	0,15	-0,01	0,76	0,06	0,15	0,02	0,68
Kännedom om förening (nej-ja)	-				0,62	0,17	0,17	0,00
Medlem i förening (nej-ja)	-				0,45	0,23	0,08	0,05
Kollektiv aktion								
Centralortsbo (nej-ja)	-0,06	0,18	-0,02	0,74	0,09	0,19	0,02	0,65
Kännedom om förening (nej-ja)	-				0,31	0,21	0,08	0,14
Medlem i förening (nej-ja)	-				1,07	0,26	0,19	0,00
Individuell aktion								
Centralortsbo (nej-ja)	-0,02	0,13	-0,01	0,86	0,08	0,14	0,02	0,59
Kännedom om förening (nej-ja)	-				0,55	0,16	0,15	0,00
Medlem i förening (nej-ja)	-				-0,02	0,24	-0,00	0,92

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från åtta multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. Varje beroende variabel analyseras i två olika regressionsmodeller, Modell 1 och Modell 2. I samtliga analyser $N > 935$.

^a I Modell 1 ingår centralortsbo som oberoende variabel. I Modell 2 ingår centralortsbo, kännedom om förening och medlem i förening. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Inom ramen för den lilla demokratin är deltagandet snarare något högre bland icke centralortsbor. Inom ramen för den stora demokratin saknar centralortsboende i stort sett betydelse, och i den mån det finns skillnader mellan centralortsbor och icke centralortsbor är de senare mer aktiva än de förra. Hypotesen att centralortsboende har positiv effekt på politiskt deltagande får med andra ord inte stöd i undersökningen. Inte heller hypotesen om avståndsfaktorns negativa effekt får stöd. Endast när det gäller kontakt med politiker som inte är från kommunen – som oftast tas i syfte att påverka förhållanden utanför kommunen – och, i mindre utsträckning, deltagande i demonstrationer är icke centralortsbor som har långt till centralorten mindre aktiva. Ett mönster är dock att centralortsbor i något större utsträckning än icke centralortsbor försöker att påverka förhållanden i kommunen som helhet, men däremot inte förhållanden i bara till exempel den egna kommundelen. Vidare har ovan studerats betydelsen av lokala utvecklingsgrupper, byalag och andra föreningar som ingår i den så kallade bygderörelsen. Under de senaste

decennierna har dessa föreningar ökat i antal. Av undersökningen framgår att kännedom om och medlemskap i sådana föreningar är högre bland icke centralortsbor som bor långt från den egna centralorten än bland övriga kommuninvånare. Undersökningen visar också att bygderörelsen har en mobiliserande effekt på invånarnas politiska aktivitet, dock inte av den omfattningen att den förklarar det faktum att centralortsbor och icke centralortsbor deltar i samma utsträckning i politiken – trots de nackdelar som det i det avseendet kan tänkas finnas av att bo i den kommunala periferin utanför centralorterna.

Sammanfattning och slutsatser – centrum och periferi

Centrum är per definition en gynnad del av territoriet. Det är där de samhällsbärande institutionerna är lokaliserade och kommunikationsflödena strålar samman. Periferin står mer eller mindre utanför detta. Utanförskapet kan medföra att demokratin fungerar sämre i politiska enheters periferier än i deras centrum. I kommunerna förekommer centrum i form av centralorter och periferier i form av det landområde som omger centralorterna. I centralorterna samlas kommunernas politiska, administrativa och servicemässiga resurser. Mot den bakgrunden har den generella hypotesen i kapitlet varit att den kommunala demokratin – närmare bestämt invånargemenskapen, det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande – fungerar bättre i centralorter än utanför centralorter. En skiljelinje kan följaktligen tänkas gå mellan kommuninvånare som bor i och utanför centralort. I den mån boende utanför centralort har negativa effekter kan de dessutom tänkas öka i takt med avståndet till centralorten. Ytterligare en hypotes har därför varit att den kommunala demokratin fungerar sämst i den avlägsna periferin i kommunerna. För att renodla eventuella effekter av centrum–periferi har vid samtliga analyser kontroll gjorts för invånarnas socioekonomiska bakgrund.

Den första demokratiaspekten, invånargemenskap, delas in i tre gemenskapstyper: samhörighet respektive intressegemenskap med övriga invånare och känsla för bygden. Dessa delas i sin tur upp i gemenskap med den egna kommundelen och den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Två hypoteser har prövats om betydelsen av boende i centralort för gemenskap. Den första var att invånarnas gemenskap med den egna kommundelen är högre bland icke centralortsbor än bland centralortsbor och att denna gemenskap ökar när avståndet till centralorten ökar. Den andra hypotesen var att invånarnas gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är lägre bland icke centralortsbor än bland centralortsbor och att denna gemenskap minskar när avståndet till centralorten ökar. Vad

beträffar den första hypotesen, om gemenskap med den egna kommundelen, har boende i centralort en svag, negativ effekt på intressegemenskap, men i det stora hela taget finns inga nämnvärda skillnader mellan centralortsbor och icke centralortsbor. Någon större skillnad föreligger inte heller mellan icke centralortsbor som har långt till sin centralort och övriga kommuninvånare. När det gäller den andra hypotesen, om gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, kan konstateras att centralortsboende inte har någon betydelse. Det finns alltså ingen skillnad mellan centralortsbors och icke centralortsbors gemenskap med den övriga kommunen. Däremot har avståndsfaktorns betydelse i ett avseende; icke centralortsbor som har långt till sin centralort känner mindre samhörighet med invånare i den övriga kommunen utanför den egna kommundelen än vad övriga kommuninvånare gör. Av undersökningen har också framgått att skillnaden mellan invånarnas gemenskap – samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla – med den egna kommundelen och med den övriga kommunen ökar i takt med att avståndet till centralorten ökar. Ju längre avstånd till centralorten, desto större skillnad tenderar invånarna med andra ord att göra mellan sin gemenskap med den egna kommundelen och sin gemenskap med den övriga kommunen.

Det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet delas in i index över förtroende för den egna kommunens politiker och för styrelsen av kommunen samt över uppfattning om den kommunala politikens betydelse och medborgerliga skyldigheter i en demokrati. Hypotesen om periferins negativa effekt innebär att dessa förtroenden och uppfattningar är lägre bland icke centralortsbor än bland centralortsbor samt att de minskar ytterligare när avståndet till centralort ökar. Hypotesen får emellertid inget stöd i undersökningen. I den ringa mån boende i centralort har betydelse är effekten oftare negativ än positiv. Centralortsbor har en mer negativ uppfattning om kunskapsnivån hos den egna kommunens politiker och de gör en mer negativ bedömning av hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar. De anser även i mindre utsträckning att partipolitiskt engagemang är viktigt i demokratin. Icke centralortsbor å sin sida gör en mer negativ bedömning av rättssäkerheten i kommunen samt anser i mindre utsträckning att röstning i allmänna val är viktigt. Hypotesen om avståndsfaktorns negativa effekt får knappast heller stöd i undersökningen. Visserligen anser kommuninvånare som bor långt från sin centralort i mindre utsträckning än övriga att den kommunala politiken har betydelse i vissa avseenden, men i övrigt har avståndsfaktorn ingen nämnvärd betydelse.

Den tredje och sista demokratiaspekten är invånarnas politiska deltagande. Hypotesen i undersökningen är att deltagandet är lägre bland icke centralortsbor än bland centralortsbor. Inom ramen för den lilla demokratin visar sig emellertid icke centralortsbor vara något mer aktiva än centralortsbor, medan avståndsfaktorn inte har någon betydelse. Inom ramen för den stora demokratin föreligger knappast några skillnader, och i den mån centralortsbor

och icke centralortsbor skiljer sig åt är deltagandet lägre bland de förra. Avståndsfaktorn har negativ effekt endast när det gäller kontakt med annan politiker än kommunpolitiker från den egna kommunen samt demonstration. I stor utsträckning rör det sig om försök att påverka förhållanden utanför den egna kommunen, och deltagandet har således föga att göra med den kommunala demokratin. I undersökningen har också studerats betydelsen av förening som arbetar för den egna kommundelens intressen, till exempel lokala utvecklingsgrupper och byagrupper. Dessa slags föreningar har blivit allt vanligare i kommunerna under de senaste decennierna, vilket har tolkats som att de fyller ett demokratiskt tomrum som uppstod i de före detta kommuner, nuvarande kommundelar, som inte blev centralorter i samband med kommunsammanläggningarna. Undersökningen visar att kännedom om förekomsten av sådana föreningar i den egna kommundelen – vilket också torde säga något om deras faktiska förekomst – och medlemskap i dem generellt sett inte är högre bland icke centralortsbor än bland centralortsbor. Däremot visar sig icke centralortsbor som bor långt från sin centralort i större utsträckning både ha kännedom om och vara medlemmar i dem. Det framkommer även att föreningarna har en mobiliserande effekt på invånarna. Denna är dock inte så stor att den kan förklara det faktum att centralortsbor och icke centralortsbor i stort sett deltar i samma utsträckning inom ramen för den stora demokratin, trots att det för deltagandet torde innebära vissa nackdelar att bo i periferin utanför centralorten. En skillnad i undersökningen mellan centralortsbors och icke centralortsbors politiska deltagande tycks dock vara att de förra i något större utsträckning deltar i aktiviteter som syftar till att påverka förhållanden i kommunen som helhet, inte bara förhållanden som rör den egna kommundelen eller förhållanden utanför kommunen; i dessa senare avseenden är mönstret snarast det omvända. Detta indikerar möjligen att boende i centralort bidrar till att invånarna sätter kommunen i ett helhetsperspektiv, vilket är positivt ur demokratisynpunkt.

Sammantaget tyder undersökningen på att den kommunala periferin inte har några större negativa effekter på den kommunala demokratin, åtminstone inte som den här studeras. Endast när det gäller invånarnas gemenskaps-känslor kan noteras en i vissa avseenden nämnvärd negativ effekt av boende utanför centralort, medan så inte är fallet i fråga om deras uppfattningar om kommunernas demokratiska legitimitet och deras politiska deltagande.

Som framgått ovan innebar kommunblocksreformen bland annat att periferin i kommunerna blev mer omfattande; fler kommuninvånare än tidigare kom att bo utanför en centralort och avståndet till centralorten i den egna kommunen ökade för många. Begränsat till de tre demokratiaspekter som här studeras finns emellertid inget som tyder på att denna strukturförändring i sig har haft några större negativa effekter på det sätt som den kommunala demokratin i dag fungerar. En ny kommunindelingsreform i syfte att minska periferin genom att skapa fler centralorter och kortare avstånd

Kommunsammanläggning

till dessa skulle möjligen innebära något bättre förutsättningar för kommunerna som gemenskapsenheter, men förutsättningarna för kommunernas demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande torde, allt annat lika, inte påverkas nämnvärt. En ökning av antalet centralorter skulle dock samtidigt innebära att kommunerna bland annat även blev befolkningsmässigt och ytmässigt mindre. Som framgått av föregående kapitel skulle en sådan förändring sannolikt ha positiva effekter på den kommunala demokratin.

6 Kommuner som funktionella regioner och demokrati

Ur demokratisynpunkt kan sägas att alla som påverkas av ett politiskt beslut direkt (direktdemokrati) eller indirekt (representativ demokrati) bör ha kunnat delta i beslutet, det vill säga de bör ingå i demos (jfr t.ex. Cohen 1971:8, Dahl 1989:120, 1990:49, Held 1995:272). Till grund för denna uppfattning ligger en princip om att den som berörs av ett beslut också bör ha möjlighet att påverka beslutsfattandet. Av samma princip följer även att den som inte berörs inte heller bör ingå i demos. Principen låter sig emellertid svårligen tillämpas i verkligheten (Dahl 1990:49–51, Whelan 1983:16–19). Vilka som berörs och hur mycket varierar mellan olika beslut. Fullt ut skulle principen i det närmaste förutsätta ett demos för varje politikområde, vilket i praktiken naturligtvis är en omöjlig lösning.

De praktiska svårigheterna till trots finns ändå skäl att i samband med avgränsning av demos beakta i vilken utsträckning olika grupper berörs av framtida beslutsfattande. Eftersom demokratin som den i dag fungerar baseras på territoriella enheter – nationer, regioner, kommuner etc. – blir avgränsningar av demos liktydiga med vilka geografiska områden som ska ingå i olika politiska enheter (jfr kap. 1).

Avgränsning av demos har en vertikal och en horisontell dimension (Krantz 2002:22, Petersson m.fl. 1997:24). Den vertikala dimensionen har att göra med uppgiftsfördelningen mellan olika territoriella nivåer, till exempel den nationella och den kommunala. Avgränsningsfrågan handlar om vilket demos på vilken territoriell nivå – nationsdemos på den nationella nivån eller kommundemos på den kommunala nivån – som ska ha kompetens att fatta beslut inom ett visst politikområde. Principen om att (endast) den som berörs bör ha rätt att delta talar för att frågor som är av lokal betydelse bör beslutas på kommunal nivå, medan frågor av nationell betydelse bör beslutas på nationell nivå.¹ Den horisontella dimensionen har att göra med avgränsningen mellan enheter på samma territoriella nivå. Givet en viss nivå är frågan alltså hur gränserna ska dras mellan politiska enheter på denna nivå. Även i detta fall finns anledning att beakta principen om att (endast) den som berörs bör ha rätt att delta. Ifall beslutsfattandet inom en politisk enhet ofta berör personer som inte tillhör enheten, det vill säga som inte ingår i demos, bör dessa få ansluta sig till den politiska enheten och därigenom ingå i demos. Om å andra

¹ För en utförlig diskussion om den vertikala avgränsningsdimensionen i svensk regiondebatt, se Krantz (2002).

sidan beslutsfattandet endast berör en viss invånargrupp inom enheten bör dessa ges möjlighet att bilda en egen politisk enhet och därigenom ett eget demos, alternativt ges rätt till politiskt självstyre i vissa frågor (jfr kap. 1).

Huruvida invånare i olika geografiska områden i en politisk enhet berörs i samma utsträckning handlar till stor del om graden av territoriell integration och gemensam problemverklighet i enheten. Ju mer integrerad en politisk enhet är, desto mer gemensam är också problemverkligheten (jfr Rokkan 1987). I en politisk enhet som består av två eller flera av varandra oberoende geografiska områden saknas en gemensam problemverklighet. En målsättning vid avgränsning av politiska enheter bör därför vara att varje enhet är territoriellt integrerad. I sådana enheter har invånarna i större utsträckning en gemensam problemverklighet och politisk dagordning.²

Av resonemanget följer att politiska enheters avgränsning bör överensstämma med funktionella regioners utbredning. Den interna aktiviteten och samspelet mellan invånarna i en enhet bör vara mer intensiv än den externa aktiviteten och samspelet.

Övergripande finns två slags aktivitet och samspel mellan invånarna: ekonomisk och social. På aggregerad nivå kan det spatialska mönstret som dessa bildar sägas utgöra ekonomiska eller näringsgeografiska respektive sociala eller kulturella regioner. I det optimala fallet sammanfaller ekonomiska och sociala regioner med dels varandra, dels politiska enheters administrativa indelning (Gidlund m.fl. 1988, Johansson, Rönnquist & Tägil 1993). Om de är helt överensstämmande är den politiska enhetens territoriella integration fullständig. I verkligheten förekommer dock fullständig territoriell integration sällan eller aldrig. Till skillnad från politisk-administrativa indelningar skapas ekonomiska och sociala regioner inte av kollektivt bindande beslut. I stället är de summan av enskilda individers dagliga beslut och beteenden inom den ekonomiska och sociala sfären. Visserligen kan politiska beslut påverka invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter (se t.ex. Paasi 1986, Abrahamsson, Johansson & Nordström 1997:24), men i ett fritt samhälle avgörs dessa till stor del av andra faktorer. Den politisk-administrativa indelningen är däremot förhållandevis lätt att ändra. Allt som krävs är i princip ett beslut om att ändra den administrativa indelningen.

Huruvida politiska enheters indelning överensstämmer med existerande ekonomiska och sociala regioners utbredning kan delvis ses som en fråga om effektivitet. Territoriell integration ökar den gemensamma problemverkligheten, vilket i sin tur ökar förutsättningarna för gemensam problemlösning (jfr Gidlund 1994:191–192). Förhållandet mellan den politiska enhetens indelning och de ekonomiska och sociala regionernas utbredning är delvis även en fråga om demokrati. I kapitel 4 redovisades två demokrativärden som

² Därmed inte sagt att invånarna bör ha samma uppfattning i politiska frågor. Ett sådant kriterium är förvisso tänkbart, men det skärper ytterligare kravet på hur politiska enheter bör indelas (se t.ex. Dahl 1989:208, jfr även Barry 1994:127–130).

politiska enheter bör leva upp till (Dahl & Tufte 1973): medborgareffektivitet och systemkapacitet. Det första värdet avser medborgarnas möjlighet att påverka det politiska beslutsfattandet och det andra det politiska systemets förmåga att verkställa de politiska besluten. Utifrån dessa värden kan man resonera om den lämpliga storleken på demokratiska enheter. Systemkapaciteten har också att göra med hur väl den administrativa indelningen sammanfaller med den territoriella problemverkligheten. Om de inte sammanfaller blir – oavsett den politiska enhetens storlek – systemkapaciteten lägre, och de demokratiskt fattade besluten blir svårare att verkställa (jfr kap. 1). Dålig överensstämmelse mellan indelningen av en politisk enhet och de ekonomiska och sociala regionerna kan också inverka negativt på hur enheten fungerar ur gemenskapssynpunkt samt skapa sämre förutsättningar för det politiska systemets demokratiska legitimitet och det politiska engagemanget i enheten.

Till detta kan läggas uppfattningen att socialt homogena enheter är bättre ur demokratisynpunkt än socialt heterogena genom att de innebär bättre förutsättningar för upplyst förståelse och jämlikt inflytande bland medborgarna (jfr March & Olsen 1989:154). Vidare menar, som nämnts i kapitel 3, bland andra Robert Dahl att etniska, religiösa, rasmässiga, språkliga eller regionala skiljelinjer skapar sämre förutsättningar för demokratiskt styre (Dahl 1989:254–259). Kulturell homogenitet har enligt Brian Barry funktionen att underlätta invånarnas tolkningar av varandras beteenden, vilket tenderar att öka förtroendet mellan dem. Det tenderar även att öka likheten i deras preferenser och därmed ändamålsenligheten med kollektiva lösningar (Barry 1983:144). Av detta följer att politiska enheter bör avgränsas så att de överensstämmer med rådande ekonomiska/näringsgeografiska och, framför allt, sociala/kulturella regioners utbredning.

Funktionella regioner på kommunal nivå

En person som tidigt betonade – om än inte uttryckligen – att kommuner bör vara territoriellt integrerade och homogena enheter var den engelske upplysningsfilosofen och ekonomen John Stuart Mill. I *Considerations on Representative Government* från 1861 argumenterar Mill bland annat för att varje stad (*town*), oavsett storlek, och dess invånare har specifika, lokala intressen och därför bör bilda en egen kommun. Flerkärniga kommuner, det vill säga kommuner bestående av flera städer, ansåg Mill däremot bör undvikas. Av samma anledning menade han att en stad inte bör delas upp i flera kommuner; det finns sällan några lokalpolitiskt intressanta materiella skillnader mellan olika kvarter i samma stad, utan de har i regel samma behov och bör därför bli föremål för samma kommunalpolitiska lösningar (Mill 1991:292–293).

Den indelningsprincip som Mill förespråkade kan närmast beskrivas som *en stad, en kommun*. För att den ska kunna tillämpas måste preciseras hur stor en ort ska vara för att klassificeras som stad och därmed ges rätt att bilda en egen kommun. Mill menade här att byar som inte avviker nämnvärt från den kringliggande landsbygden beträffande invånarnas yrken och sociala kontakter inte bör bilda egna kommuner. Sådana byar är i regel för små, och den lokala makten i dem skulle riskera att koncentreras till lokala pampar (*dominator*). I stället bör de bilda landskommuner tillsammans med den kringliggande landsbygden. Till grund för dessa kommuners avgränsning, menade Mill, bör ligga geografiska förhållanden och sådana gemenskaps-känslor (*sympathies of feeling*) som bidrar till samförstånd och gemensamt agerande bland invånarna. Enligt Mill följer dessa delvis historiska gränser, delvis näringsgeografiskt sammanhållna områden (Mill 1991:296–297). Ytterligare en indelningsprincip som Mill lyfte fram är således *näringsgeografiskt homogena kommuner*, i synnerhet utanför städer vid indelning av landskommuner.

Kommunerna i dag och förhållandena under vilka de verkar skiljer sig på flera sätt från kommunerna och förhållandena vid mitten av 1800-talet. Mills uppfattning om hur kommuner bör delas in finns emellertid även företrädd i modern tid. Som exempel kan nämnas de kommunsammanläggningar som ägde rum i Danmark i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Riktlinjen för dessa har beskrivits som en stad, en kommun (Kjellberg 1988:59). Någon minsta befolkningsstorlek för kommunerna angavs inte. Även uppfattningen att kommuner bör vara homogena enheter finns företrädd. I en diskussion om indelningen av stadsdelsnämnder menar statsvetarna Lennart Nilsson och Jörgen Westerstahl att homogena stadsdelar har påtagliga fördelar framför heterogena stadsdelar eftersom det bör vara lättare att tillgodose behoven/kraven hos en mer homogen befolkning än en mer heterogen befolkning (Nilsson & Westerstahl 1997a:38). Demokratimålet ”folkviljans förverkligande” torde, menar de, vara lättare att uppnå i en homogen miljö.

En annan indelningsprincip som syftar till att skapa territoriellt integrerade kommuner utgår från det spatialska mönstret i invånarnas *ekonomiska och sociala aktiviteter* (t.ex. Smith 1985:64–67, Lipman 1949:319–330, Paddison 1983:233–237). Principen har varit vägledande vid kommunsammanläggningar i flera länder, däribland Sverige (centralortsteorin) och Storbritannien (Bennett 1989:35), och den antas resultera i kommuner som fungerar väl ur bland annat samhällsplaneringssynpunkt; särskilt viktigt därvidlag är att kommunindelningen anpassas till de lokala, ekonomiska systemen (Gidlund m.fl. 1988:252). I den mån en kommun inte innefattar det spatialska mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter är den mindre än den lokala funktionella regionen, varvid kommunen sägs vara geografiskt underdimensionerad. När så är fallet kan det ha negativ effekt på den kommunala demokratin. Den politiska representationen kan te sig otydlig för invånarna

och möjligheterna till politiskt deltagande kan framstå som splittrade. I den mån en kommun innefattar flera lokala funktionella regioner sägs den vara geografiskt överdimensionerad. Problemverkligheten är då olika i olika delar av kommunen. Geografiskt överdimensionerade kommuner förekommer framför allt i länder som genomfört omfattande kommunsammanläggningar (Bennett 1989:34–35, 1993:7–8).

Genom att anpassa kommunindelningen till det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter antas kommunerna också bli meningsfulla gemenskapsenheter (*communities*), och intresset för lokala förhållanden tros öka (Bulpitt 1972). Stark lokal gemenskap och hög kunskap om lokala förhållanden antas i sin tur leda till högre deltagande i kommunalpolitiken. Huruvida ekonomisk och social interaktion mellan invånarna faktiskt ökar gemenskapen mellan dem kan dock ifrågasättas (Sharpe 1988:105). Detsamma kan göras med det förmodade sambandet mellan gemenskap och politiskt deltagande (Parry & Moysen 1989).

Inför kommunblocksreformen i Sverige studerade statsvetaren Lennart Brantgärde bland annat kommunernas svar på länsstyrelsernas förslag till kommunblocksindelning (Brantgärde 1974). Kommuner som föreslogs bli centralortskommuner var betydligt mer positiva än övriga kommuner (Brantgärde 1974:82–83). Bland de senare förekom önskemål om att själv bilda centralortskommun alternativt bli självständigt kommunblock i framför allt befolkningsmässigt större kommuner, inte befolkningsmässigt mindre (Brantgärde 1974:103–105). Resultaten indikerar att stödet till den föreslagna kommunblocksindelningen var mindre i kommunblock som saknade befolkningsmässigt dominerande centralort.

Brantgärdes studie visade även att kommunernas önskemål om byte av centralort samvarierade med pendlingsfrekvens (Brantgärde 1974:105); ju mindre andel av kommuninvånarna som pendlade i riktning mot det föreslagna kommunblocket, desto vanligare att kommunerna föreslog en annan centralort än länsstyrelserna. I en annan undersökning inför kommunblocksreformen studerades väljarnas attityd till kommunblocksindelningen. Undersökningen visade att invånare som ofta besökte den tilltänkta centralorten var mer positiva än andra invånare till indelningsförslaget (Ek 1978:144–145).

Inom ramen för kommunaldemokratiska forskningsgruppens utvärdering av kommunblocksreformen genomfördes i slutet av 1970-talet en studie av bland annat medborgarnas uppfattningar om reformens effekter på den kommunala demokratin och den kommunala servicen (Westerståhl & Johansson 1981). Studien visade att det fanns negativt samband mellan centralortsdominans och andel kritiska kommuninvånare; andelen kritiska invånarna var mindre i kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort än i kommuner där en stor del av invånarna bodde utanför centralorten. (Westerståhl & Johansson 1981:124). Enkärniga kommuner framstod alltså som den bästa kommuntypen.

Kommunblocksreformen och effekter på kommunindelningens funktionalitet

Som tidigare nämnts var tanken med kommunblocksreformen främst att åstadkomma två slags förändringar av kommunernas territoriella struktur. För det första skulle kommunerna bli större; ingen av de nya kommunerna skulle ha färre än 8 000 invånare. För det andra skulle kommunindelningen anpassas till lokala funktionella regioner. De indelningssakkunniga talade i det senare avseendet om två areella huvudsystem i samhället (SOU 1961:9 s. 134–137): det administrativa och det spontana. Det administrativa huvudsystemet sades bestå av de rättsligt fixerade gränserna i terrängen, till exempel kommungränserna, medan det spontana grundade sig i människors fria ekonomiska och sociala relationers mönster. I det förindustriella samhället sammanföll enligt de indelningssakkunniga de två systemen på det lokala planet; sockenkommunerna fungerade som både administrativa och spontana system. I takt med att kommunikationsmedlen blev bättre och invånarna mer mobila växte de spontana systemen i omfång, men den administrativa indelningen förblev oförändrad. Genom kommunblocksreformen skulle de två systemen sammanföras. Den administrativa indelningen (kommunindelningen) skulle anpassas till det funktionella regionmönstret (invånarnas kontaktmönster), och metoden för det var den så kallade centralortsteorin, vilken har sin grund inom kulturgeografien (Christaller 1966).

Varje kommun skulle vara uppbyggd kring en centralort (SOU 1961:9 s. 137–147). Den var tänkt att fungera som ett naturligt och spontant servicecentrum för befolkningen i kommunen. Invånarna i en kommun skulle ha närmare och bättre kommunikationer till sitt kommuncentrum än till något annat. Första steget i arbetet med att lägga samman kommunerna var att identifiera de orter som skulle passa som centralorter. Avgörande därvidlag var framför allt befolkningsstorleken. Kommuner vars befolkningsstorlek översteg 20 000 utsågs nästan genomgående till centralortskommuner, medan så gott som samtliga kommuner med färre än 2 000 invånare utsågs till så kallade randkommuner (Brantgärde 1974:37). I ett andra steg kartlades runt varje centralort ett omland, vilket var det område inom vilket centralorten dominerade över andra, kringliggande centralorter. Omlandets utbredning och styrka bestämdes utifrån olika kommunikationsflöden. Vägledande faktorer var persontrafik och omflyttning, varutrafik, informationstrafik (t.ex. tidnings-spridning och telefontrafik) och ekonomiska transaktioner. Olika faktorer kunde ge något olika resultat vid kartläggningen. Gemensamt för dem var dock att en Orts inflytande avtog med avståndet. Det som skilde befolkningsmässigt stora och små centralorter åt var att de förra hade längre räckvidd; ju befolkningsrikare centralort, desto större tenderade omlandet att vara.

I praktiken tillämpades inte centralortsteorins principer fullt ut. En begränsning var att man skulle undvika att dela existerande kommuner, och i

de fall det visade sig nödvändigt skulle församlingsgränserna hållas intakta. Varje centralorts omland kunde således inte definieras förutsättningslöst, utan fick anpassas till rådande kommun- och församlingsindelning (bet. KU 1962:1). På sina håll var centralortsteorin även svår att förena med kravet på att de nya kommunerna skulle vara över en viss befolkningsstorlek; det var inte överallt den utpekade centralorten och dess omland uppgick till 8 000 invånare. På vissa platser i landet kom därför små kommuner utan en naturlig centralort och som näringsgeografiskt drog åt olika håll att läggas samman till en större kommun (Ivarsson 1989:17).

Ansvar för att genomföra kommunblocksreformen låg på länsstyrelserna. Sättet på vilket dessa operationaliserade varierade. Gemensamt var att kartlägga invånarnas kontaktmönster, men vilken typ av kontakt länsstyrelserna fokuserade – telefontrafik, flyttningsmönster, arbetspendling etc. – skilde (Brantgärde 1974:28–29). Tonvikten tycks ha legat på ekonomiska indikatorer (jfr Brantgärde 1974:29, jfr även Olander 1983).

Kommunblocksreformen innebar att kommunerna fick en annan näringsgeografisk struktur. Före reformen hade näringslivet i kommunerna varit koncentrerat till i huvudsak en näringsgren (jordbruk, industri eller service); kommunerna var näringsgeografiskt homogena enheter. Beräkningar visade att näringslivet i de nya kommunerna skulle bli mer differentierat (SOU 1961:9 s. 171–176). Samtidigt som kommunerna således blev näringsgeografiskt mer heterogena enheter minskade de näringsgeografiska skillnaderna mellan dem. Dessa förändringar var avsedda. De förväntades förbättra kommunernas möjligheter att er hålla tillräckliga ekonomiska och personella resurser för medborgarnas behov av kommunal service (SOU 1961:9 s. 137).

Generell hypotes om funktionellt indelade kommuners effekt på den kommunala demokratin

Med utgångspunkt i centralortsteorin kan funktionaliteten i kommunernas indelning sägas bero på två faktorer (jfr första och andra steget ovan). Den första faktorn avser grad av centralortsdominans; ju större andel av invånarna i en kommun som bor i centralorten, desto mer funktionell kan kommunens indelning sägas vara. Anledningen är att befolkningsmässigt dominerande centralorter har bättre förutsättningar att fungera som naturliga kommuncentrum än centralorter som inte är befolkningsmässigt dominerande i sina kommuner. Den andra faktorn har att göra med i vilken utsträckning invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter sker inom den egna kommunen. I idealfallet är en kommun avgränsad så att den täcker en stor del av invånarnas aktiviteter. Om däremot en stor del av aktiviteterna äger rum i kringliggande kommuner, alternativt om en stor del av aktiviteterna utövas av invånare från

kringliggande kommuner, kan kommunen beskrivas som underdimensionerad. Kommunen är då för liten i förhållande till den lokala funktionella regionen. En annan brist är när en kommun rymmer flera skilda funktionella regioner. Kommunen är då överdimensionerad, varvid problemverkligheten ser olika ut i olika delar av kommunen.

Utöver de två faktorerna kan i sammanhanget en tredje faktor studeras, nämligen de näringsgeografiska förhållandena i kommunerna. När flertalet invånare i en kommun är sysselsatta inom en eller ett fåtal näringsgrenar kan näringslivet beskrivas som koncentrerat. Är de däremot sysselsatta inom flera olika näringsgrenar är näringslivet differentierat. Ett differentierat näringsliv är positivt då det ger en stabilare ekonomisk bas i kommunerna och minskar deras omvärldsberoende. Samtidigt innebär det att kommunerna är mer heterogena enheter ur näringsgeografisk synpunkt; invånarna i en kommun är till stor del sysselsatta inom olika näringsgrenar och de är i vissa avseenden mindre lika varandra än invånare i en näringsgeografiskt homogen kommun.

I likhet med föregående kapitel studeras tre aspekter av demokrati: kommunerna som gemenskapsenheter, kommunernas demokratiska legitimitet och kommuninvånarnas politiska deltagande. Mot bakgrund av resonemanget ovan är den generella hypotesen att *demokratin fungerar bättre i funktionellt indelade kommuner, med vilket avses kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort och vars gränser är dimensionerade efter det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter*. Med befolkningsmässigt dominerande centralort avses både att en stor andel av kommunens invånare bor i centralorten och att endast en liten andel bor i andra tätorter utanför centralorten. När så är fallet är kommunen enkärnig. Den motsatta kommunstrukturen – liten centralort och en eller flera relativt sett stora tätorter – innebär att kommunen är två- eller flerkärnig, vilket enligt den generella hypotesen försämrar förutsättningarna för den kommunala demokratin. Centralortsdominans operationaliseras som interaktionseffekten av produkten av andel invånare boende i centralort och andel invånare boende i glesbygd (se kap. 3). Kommunernas dimensionering operationaliseras som andel invånare i respektive kommun som bor och arbetar i den egna kommunen (se kap. 3). Ju mindre andel av de arbetsföra invånarna i en kommun som har sin arbetsplats i en annan kommun (andel utpendlare), och ju mindre andel av dem som har sin arbetsplats i en kommun som är bosatta i en annan kommun (andel inpendlare), desto bättre dimensionerad är kommunen – och desto bättre förväntas enligt den generella hypotesen den kommunala demokratin fungera. Framför allt förväntas andel utpendlare ha betydelse eftersom den har att göra med förhållanden i varje kommuns eget demos, medan andel inpendlare har att göra med förhållanden i kringliggande kommuners demos.

Den tredje faktorn, kommunernas näringsgeografiska förhållanden, förväntas också ha samband med hur demokratin fungerar. Mot bakgrund av

resonemanget ovan är den generella hypotesen att *demokratin fungerar bättre i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter än i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter*. I vilken utsträckning kommunerna är näringsgeografiskt homogena enheter studeras i form av ett koncentrationsindex över invånarnas sysselsättning inom olika näringsgrenar i respektive kommun (se kap. 3). Ju mer koncentrerade invånarna i en kommun är till ett fåtal näringsgrenar, desto mer homogen är kommunen ur näringsgeografisk synpunkt. Enligt hypotesen förväntas alltså demokratin fungera bäst i kommuner där flertalet invånare är sysselsatta inom ett fåtal näringsgrenar.

I likhet med övriga kapitel kontrolleras vid varje analys för socioekonomisk bakgrund (se kap. 3). För att undvika effekter som beror på skillnader mellan stad och land kontrolleras även för tätortsgrad i kommunerna. Därmed renodlas analyserna till att enbart gälla eventuella effekter av centralortsdominans, dimensionering till det spatiala mönstret i invånarnas aktivitet och näringsgeografiska förhållanden.

Vad beträffar kommuner i storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö kännetecknas de av att ha en mer sammanhängande bebyggelse än övriga kommuner. Bebyggelsen är mer sammanhängande inte bara mellan olika kommundelar i samma kommun utan ibland även mellan kommunerna. Centralorterna är många gånger inte lika naturligt avgränsade och tydliga som utanför storstadsregionerna. Vidare innebär den metod som använts av Glesbygdsverket för att kartlägga tätortsstrukturen i kommunerna att alla eller nästan alla tätorter i storstadskommunerna klassificeras som centralort. I Glesbygdsverkets databas utgör centralorterna då större geografiska områden än vad som avses i denna undersökning. I undersökningen kommer därför centralortsdominans att studeras i två analyser, en i vilken samtliga invånare i undersökningen ingår och en i vilken enbart invånare i undersökningen utanför de tre storstadsregionerna ingår.

Gemenskap

Som framgått ovan skulle kommunblocksreformen skapa kommuner med bättre förutsättningar för rationell samhällsplanering och god effektivitet och service. Motståndare till reformen menade att planerings- och effektivitetskraven drevs för långt. Bland annat var man orolig för att det i de nybildade kommunerna skulle råda brist på intressegemenskap och samhörighetskänsla (Wallin 1973:35). Bland förespråkarna för kommunsammanläggningar fanns emellertid uppfattningen att sammanläggningar som gjordes i enlighet med de föreslagna principerna skulle medföra att kommunindelningen anpassades till invånarnas gemenskapskänslor. I sitt betänkande skrev indelningsakkunniga att man med tillämpning av centralortsteorin skulle kunna bygga upp ett "...

system av kommunblock, inom vilka befolkningen har en naturlig, spontan samhörighet av förhållandevis stor omfattning” (SOU 1961:9 s. 182). I propositionen med förslag till ny kommunindelning antogs att intressegemenskap mellan invånarna skulle utvecklas i enlighet med centralortsteorins principer (prop. 1961:180 s. 91).

Som anförts ovan bör kommunindelningen vara funktionell, med vilket avses att kommunerna har befolkningsmässigt dominerande centralort samt är dimensionerade efter det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter. Hypotesen är att båda dessa strukturella faktorer har positiv effekt på hur kommunerna fungerar som gemenskapsenheter. Invånare i funktionellt indelade kommuner förväntas alltså känna större samhörighet och intressegemenskap med övriga kommuninvånare samt starkare för bygden i kommunen än invånare i icke funktionellt indelade kommuner. Till grund för hypotesen ligger centralortsteorin och ett antagande om att interaktion mellan kommuninvånarna gynnar uppkomsten av lokal identitet och gemenskap mellan dem (jfr Gesser & Olofsson 1997:120). Särskilt torde funktionellt indelade kommuner ha positiv effekt på invånarnas gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. I vilken utsträckning invånarna känner gemenskap med sin egen kommundel kan däremot tänkas ha mindre samband med hur väl kommunindelningen överensstämmer med lokala funktionella regioner.

Kommunblocksreformen innebar även att kommunerna fick ett mer differentierat näringsliv. Spridningen mellan invånarnas sysselsättning inom olika näringsgrenar ökade således inom kommunerna. Mot bakgrund av vad som anförts ovan är hypotesen att en sådan mer heterogen näringsgeografisk struktur har negativ effekt på kommunerna som gemenskapsenheter. Ju mindre koncentrerat näringslivet är i en kommun, desto mindre gemenskap – samhörighet, intressegemenskap, bygdkänsla – förväntas invånarna alltså känna med kommunen. Även i detta fall torde det främst vara gemenskapen med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen som påverkas, inte gemenskapen med den egna kommundelen.

Centralortsdominans

I tabell 6:1 studeras betydelsen av befolkningsmässigt dominerande centralort (centralortsdominans) för invånarnas gemenskaps känslor. Först, i tabellens vänstra sida, ingår samtliga invånare (storstadsbor och icke storstadsbor) i analyserna. Som väntat har centralortsdominans ingen nämnvärd effekt på gemenskap – samhörighet, intressegemenskap, bygdkänsla – med den egna kommundelen ($p > 0,10$). Vad gäller gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen har centralortsdominans genomgående positiva effekter ($p < 0,10$). Invånare i enkärniga kommuner känner med andra ord större gemenskap med den övriga kommunen än invånare i två- eller flerkärniga kommuner, vilket är i överensstämmelse med hypotesen.

Tabell 6:1 Centralortsdominans och gemenskap med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen (ordered logit)

Variabler	Samtliga invånare				Exklusive storstadsbor			
	β	σ_e	β^s	p	β	σ_e	β^s	p
Samhörighet								
egen kommundel								
Centralortsdominans	-0,19	0,32	-0,03	0,55	0,41	0,55	0,04	0,45
övriga kommunen								
Centralortsdominans	0,56	0,32	0,08	0,08	1,83	0,56	0,17	0,00
Intressegemenskap								
egen kommundel								
Centralortsdominans	0,34	0,32	0,05	0,28	0,52	0,55	0,05	0,35
övriga kommunen								
Centralortsdominans	0,91	0,33	0,13	0,01	1,10	0,58	0,10	0,06
Bygdkänsla								
egen kommundel								
Centralortsdominans	0,21	0,32	0,03	0,52	1,12	0,56	0,11	0,04
övriga kommunen								
Centralortsdominans	0,76	0,32	0,11	0,02	1,79	0,56	0,17	0,00

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från tolv multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar, intressegemenskap med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar och bygdkänsla med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar. I kolumnen Samtliga invånare ingår hela urvalet i analyserna. I kolumnen Exklusive storstadsbor ingår endast invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna. I samtliga analyser av hela urvalet $N > 966$. I samtliga analyser av invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna $N > 674$.

^a I samtliga analyser ingår förutom centralortsdominans också tätortsgrad som oberoende variabel. Bland samtliga invånare varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 1,00. Exklusive storstadsbor varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 0,93. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Som angetts ovan finns skäl att utesluta invånare från storstadsregionerna vid analyser av centralortsdominans. I dessa regioner ser kommunbildningarna ofta annorlunda ut än i andra delar av landet. Bebyggelsen är mer sammanhängande såväl inom som mellan kommunerna. Centralorternas avgränsning gentemot övriga kommundelar framstår som mindre tydlig. Även den metod som använts för att kartlägga tätortsstrukturen i kommunerna talar i sammanhanget för att exkludera invånare från storstadsregionerna.

I tabellens högra sida presenteras därför resultat vid analys av enbart invånare från kommuner utanför de tre storstadsregionerna. Som väntat visar sig centralortsdominans inte heller bland dessa invånare ha någon större betydelse för gemenskap med den egna kommundelen. Enda undantaget är känslan för bygden, som har positivt samband med centralortsdominans

($\beta = 1,12$), det vill säga invånare i enkärniga kommuner tenderar att känna starkare för bygden i den egna kommundelen än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. De två gemenskapstyper som hänför sig till invånarna i kommundelen – samhörighet och intressegemenskap – har inga nämnvärda samband med centralortsdominans ($p > 0,10$). Vidare framgår av tabellens högra sida att centralortsdominans har genomgående positiva effekter på gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen ($p < 0,10$). Resultatet ovan, att invånare i enkärniga kommuner känner större gemenskap med den övriga kommunen än invånare i två- eller flerkärniga kommuner, är alltså ännu tydligare när analysen begränsas till enbart invånare från kommuner utanför de tre storstadsregionerna. Särskilt stora är effekterna på gemenskapstyperna samhörighet och bygdkänsla. Beräknas sannolikheten för att känna ganska eller mycket stor samhörighet med invånare i den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är den 0,45 enheter i kommuner med högst centralortsdominans i undersökningen jämfört med 0,13 enheter i kommuner med lägst centralortsdominans i undersökningen (exklusive storstadsbor). Motsvarande sannolikheter för att känna ganska eller mycket starkt för bygden i den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är 0,82 respektive 0,46 enheter.

Det är tänkbart att betydelsen av centralortsdominans är olika stor bland boende i och utanför centralort. I en kommun utgör centralortsbor som regel den mer eller mindre dominerande delen. Att bo i centralort är att bo i en politiskt, administrativt och servicemässigt gynnad del av kommunen (jfr kap. 5). För centralortsbor har möjligen förekomsten av större tätorter i kommunen utanför centralorten inte någon större betydelse. För icke centralortsbor kan det däremot vara mer väsentligt att centralorten fungerar som ett naturligt kommuncentrum. Om så inte är fallet, det vill säga om kommunen är två- eller flerkärnig, är det inte säkert att de som bor utanför centralorten accepterar att den ska vara en gynnad del av kommunen. En konkurrens-situation mellan centralorten och den övriga kommunen kan uppstå och relationen mellan centralorten och övriga större tätorter kan komma att präglas av rivalitet och polarisering.

Analyseras centralortsbor och icke centralortsbor var för sig framkommer att resonemanget har fog för sig. Effekten av centralortsdominans på framför allt samhörighet och bygdkänsla med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är betydligt större bland icke centralortsbor än bland centralortsbor; bland centralortsbor har centralortsdominans i själva verket knappast någon effekt.³ Resultatet ovan, att invånare i enkärniga kommuner känner

³ Effekten (β) av centralortsdominans på samhörighet med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är 3,91 bland icke centralortsbor och 0,34 bland centralortsbor (ordered logit, exklusive storstadsbor). Motsvarande för bygdkänsla med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är 3,11 bland icke centralortsbor och 0,86 bland centralortsbor. Vad gäller effekten av centralortsdominans på intressegemenskap med invånare från den övriga

större gemenskap med den övriga kommunen än invånare i två- eller flerkärniga kommuner, gäller alltså främst de invånare som bor utanför centralort.

Ekonomisk och social aktivitet

Den andra faktorn i undersökningen som har att göra med kommunindelningens funktionalitet är i vilken utsträckning kommuninvånarna bor och arbetar i samma kommun. Hypotesen är att invånare i kommuner med framför allt liten andel utpendlare men även liten andel inpendlare känner mer samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla med kommunen än invånare i kommuner med stor andel in- och utpendlare.

I tabell 6:2 redovisas effekten av andel in- och utpendlare. Vad beträffar gemenskap med den egna kommundelen har hög andel inpendlare till kommunen negativ effekt på upplevd samhörighet ($\beta = -0,01$). De som bor i kommuner med omfattande inpendling känner alltså i genomsnitt mindre samhörighet med andra invånare i den egna kommundelen än de som bor i kommuner med liten inpendling. De andra två gemenskapstyperna, intressegemenskap med övriga invånare i den egna kommundelen och känsla för bygden i den egna kommundelen, har däremot inga nämnvärda samband med andel inpendlare ($p > 0,10$). Andel utpendlare har inget statistiskt säkert samband med vare sig kommuninvånarnas samhörighet, intressegemenskap eller bygdkänsla med den egna kommundelen ($p > 0,10$).

När det gäller gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen saknar andel inpendlare genomgående betydelse ($p > 0,10$). Detsamma gäller andel utpendlare och samhörighet respektive intressegemenskap ($p > 0,10$). Däremot har andel utpendlare negativt samband med bygdkänsla ($\beta = -0,01$); ju större andel av invånarna i en kommun som arbetar i en annan kommun, desto svagare tenderar invånarna att känna för bygden i den övriga kommunen utanför den egna kommundelen.

Ovan visade sig centralortsdominans ha olika stor betydelse bland centralortsbor och icke centralortsbor. Möjligen har även andel in- och utpendlare olika stor betydelse bland centralortsbor och icke centralortsbor. När dessa analyseras var för sig framkommer att den konstaterade negativa effekten av andel inpendlare på samhörighet med invånare i den egna kommundelen endast gäller centralortsbor.⁴ Bland icke centralortsbor har andel inpendlare ingen betydelse. Vad beträffar gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen har, när centralortsbor och icke centralortsbor analyseras var för sig, andel inpendlare även svag, negativ effekt på centralortsbors samhörighet, det vill säga när dessa bor i kommuner med omfattande inpendling tenderar de att känna något mindre samhörighet med

kommunen utanför den egna kommundelen är skillnaden mellan icke centralortsbor och centralortsbor mindre, 1,46 respektive 1,06.

⁴ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Tabell 6:2 Andel pendlare och gemenskap med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen (ordered logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Samhörighet				
egen kommundel				
Andel inpendlare (procent)	-0,01	0,01	-0,11	0,05
Andel utpendlare (procent)	0,01	0,00	0,08	0,11
övriga kommunen				
Andel inpendlare (procent)	-0,01	0,01	-0,07	0,24
Andel utpendlare (procent)	-0,00	0,00	-0,01	0,77
Intressegemenskap				
egen kommundel				
Andel inpendlare (procent)	-0,01	0,01	-0,05	0,38
Andel utpendlare (procent)	0,00	0,00	0,01	0,78
övriga kommunen				
Andel inpendlare (procent)	-0,00	0,01	-0,01	0,88
Andel utpendlare (procent)	-0,00	0,00	-0,06	0,26
Bygdkänsla				
egen kommundel				
Andel inpendlare (procent)	0,00	0,01	0,04	0,52
Andel utpendlare (procent)	0,00	0,00	0,00	0,98
övriga kommunen				
Andel inpendlare (procent)	0,01	0,01	0,09	0,16
Andel utpendlare (procent)	-0,01	0,01	-0,13	0,01

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från sex multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar, intressegemenskap med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar och bygdkänsla med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar. I samtliga analyser $N > 966$.

^a Förutom andel in- och utpendlare ingår i samtliga analyser tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

den övriga kommunen än när de bor i kommuner med liten inpendling.⁵ I tabell 6:2 fanns även ett negativt samband mellan andel utpendlare och bygdkänsla med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. När centralortsbor och icke centralortsbor studeras var för sig framkommer att sambandet främst gäller bland centralortsbor.⁶

I den mån andel pendlare har betydelse tycks det alltså vara bland centralortsbor. Mot bakgrund av att centralorter som regel, om än i varierande grad, fungerar som ekonomiska och befolkningsmässiga centrum i kommunerna, och således är de delar som mest berörs av omfattande pendling, framstår detta som naturligt.

⁵ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁶ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Sammantaget får resultaten i tabell 6:2 ändå sägas tyda på att invånarnas gemenskap med den egna kommunen har föga att göra med arbetspendlingens omfattning. Mot denna slutsats finns dock åtminstone tre invändningar. För det första kan hävdas att förvärvsarbete inte är den i sammanhanget viktigaste aktiviteten. I stället är det möjligen andra ekonomiska och/eller sociala aktiviteter som har betydelse för hur kommunen fungerar som gemenskapsenhet (jfr Putnam 1993). En annan invändning är att det, med utgångspunkt i centralortsteorin, inte räcker att en stor andel av invånarna bor och arbetar i samma kommun, därtill bör deras arbetsplats vara lokaliserad i centralorten. Om flertalet av de invånare som bor utanför centralorten i en kommun har sin arbetsplats i en annan del av kommunen än centralorten tyder det på att kommunen är överdimensionerad och alltså rymmer flera lokala funktionella regioner. Måttet i undersökningen på andel in- och utpendlare mäter emellertid inte den inomkommunala arbetspendlingen. Det mäter inte heller vilken del av kommunerna som inpendling från andra kommuner sker till. Slutligen kan invändas att effekten av arbetspendling inte är kontextuell utan individuell. Andel in- och utpendlare i en kommun har då mindre betydelse. Det viktiga är snarare om den enskilda kommuninvånaren pendlar eller inte.

Vad beträffar den första invändningen – att det snarast är andra aktiviteter än förvärvsarbete som har betydelse – kan den åtminstone till viss del vara befogad. Arbetspendling mäter lokalisering av en viss aktivitet – förvärvsarbete – inom den ekonomiska sfären, men hur kommuner fungerar som gemenskapsenheter har möjligen mer att göra med aktiviteter inom den sociala sfären. Till viss del torde dock arbetspendling fungera som indikator på lokalisering av aktiviteter inom även den sociala sfären. För många är förvärvsarbete en av de aktiviteter som tar mest tid i anspråk, och genom umgänge med kollegor och arbetskamrater fyller förvärvsarbete ofta en viktig social funktion.

Även de två andra invändningarna kan vara befogade. Invändningarna går ut på att det är centralortens ställning som centrum för invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter som har betydelse för hur kommunen fungerar som gemenskapsenhet samt att det är den enskilda kommuninvånarens aktiviteter som har betydelse därvidlag. Om det stämmer bör kommuninvånare som har omfattande socialt umgänge med invånare från framför allt centralorten känna större gemenskap med kommunen än kommuninvånare som umgås sällan med invånare från centralorten. Enligt samma logik bör kommuninvånare som arbetar i centralorten känna större gemenskap med kommunen än andra kommuninvånare. Framför allt torde detta gälla icke centralortsbor och deras gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. För centralortsbor torde aktivitet i centralorten främst innebära mer gemenskap med den egna kommundelen, vilket ju för deras del är centralorten.

I tabell 6:3 studeras effekter av arbetsplatsens läge, och umgänge på fritiden med invånare från olika delar av kommunen, på gemenskap med den

egna kommundelen; motsvarande analys av gemenskap med övriga kommunen utanför den egna kommundelen studeras i tabell 6:4. Arbetsplatsen (eller skolan) kan vara lokaliserad i den egna kommundelen, kommunens centralort eller annan del av kommunen. För centralortsbor är kommunens centralort samma som den egna kommundelen, varför deras arbetsplats endast har två möjliga lokaliseringar, kommunens centralort och annan del av kommunen. För att utesluta eventuell effekt av förvärvsarbete på gemenskap inkluderas variabeln arbetslöshet i analyserna. Alternativen arbete i annan kommun och arbetsplatsen varierar har uteslutits ur regressionsmodellerna och utgör så kallade referens kategorier, vilket innebär att de uppmätta effekterna i tabellen ska tolkas i relation till dessa. Fritidsumgängets omfattning studeras i form av umgängesfrekvens – från ”sällan eller aldrig” (1) till ”i stort sett varje dag” (5) – med invånare från den egna kommundelen, från centralorten och från andra kommundelar. Även här är centralort samma som egen kommundel för centralortsbor, varför deras fritidsumgänge endast studeras i form av umgänge med invånare från kommunens centralort och från andra kommundelar. Umgänge med invånare från olika delar av kommunen kan sägas fungera som kontroll för allmän effekt av fritidsumgänge. Om till exempel fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen har positiv effekt på samhörighet med invånare i den egna kommundelen samtidigt som fritidsumgänge med invånare från andra delar inte har det, är effekten av fritidsumgänge *inte* allmän; endast fritidsumgänge med invånare från just den egna kommundelen genererar samhörighet med invånare i den. Om däremot även fritidsumgänge med invånare från andra delar har positiv effekt på samhörighet med invånare i den egna kommundelen är det snarast frågan om en allmän effekt av fritidsumgänge.

I vänstra sidan av tabell 6:3 studeras gemenskap med den egna kommundelen bland icke centralortsbor. Framför allt förväntas gemenskap med den egna kommundelen ha samband med aktiviteter – förvärvsarbete och fritidsumgänge – kopplade till den egna kommundelen. Aktiviteter med koppling till andra delar av kommunen (inkl. centralorten) torde inte ha någon nämnvärd betydelse.

Av tabellen framgår att arbetsplatsens lokalisering nästan genomgående saknar betydelse ($p > 0,10$). Icke centralortsbor som arbetar i den egna kommundelen, eller i någon annan del av kommunen (inkl. centralorten), känner med andra ord inte mer samhörighet, intressegemenskap eller bygd känsla med den egna kommundelen än icke centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars arbetsplats varierar. Ett undantag är dock arbete i centralort, som har svagt negativt samband med intressegemenskap med invånare från den egna kommundelen ($\beta = -0,46$), det vill säga icke centralortsbor som arbetar i sin kommuns centralort känner något mindre intressegemenskap med invånare från den egna kommundelen än icke centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars arbetsplats varierar.

Tabell 6:3 Individuell pendling, fritidsumgänge och gemenskap med den egna kommundelen (ordered logit)

Variabler	Invånare utanför centralort				Invånare i centralort			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Samhörighet								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-0,05	0,26	-0,01	0,86	-			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-0,20	0,27	-0,04	0,46	0,27	0,22	0,09	0,23
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	0,06	0,34	0,01	0,87	-0,12	0,33	-0,02	0,72
Umgänge kommundelen (1-5)	0,71	0,09	0,41	0,00	-			
Umgänge centralorten (1-5)	0,10	0,10	0,06	0,32	0,48	0,10	0,32	0,00
Umgänge annan kommundel (1-5)	-0,16	0,11	-0,09	0,12	0,14	0,10	0,10	0,15
Intressegemenskap								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-0,12	0,26	-0,02	0,65	-			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-0,46	0,27	-0,10	0,09	0,97	0,23	0,31	0,00
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	0,27	0,35	0,04	0,44	0,13	0,33	0,03	0,70
Umgänge kommundelen (1-5)	0,84	0,10	0,48	0,00	-			
Umgänge centralorten (1-5)	0,15	0,10	0,09	0,12	0,38	0,11	0,25	0,00
Umgänge annan kommundel (1-5)	-0,10	0,10	-0,05	0,33	0,18	0,10	0,12	0,07
Bygdkänsla								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-0,14	0,26	-0,03	0,60	-			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-0,06	0,27	-0,01	0,84	0,03	0,22	0,01	0,89
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	0,02	0,35	0,00	0,96	-0,48	0,32	-0,09	0,14
Umgänge kommundelen (1-5)	0,55	0,09	0,31	0,00	-			
Umgänge centralorten (1-5)	0,07	0,10	0,04	0,48	0,41	0,10	0,28	0,00
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,00	0,11	0,00	0,97	0,10	0,10	0,07	0,30

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från sex multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet med den egna kommundelen, intressegemenskap med den egna kommundelen och bygdkänsla med den egna kommundelen. Varje beroende variabel analyseras i två olika urval. I kolumnen Invånare utanför centralort ingår endast icke centralortsbor. I kolumnen Invånare i centralort ingår endast centralortsbor. I samtliga analyser av endast icke centralortsbor $N > 448$. I samtliga analyser av endast centralortsbor $N > 472$.

^a Som oberoende variabler ingår arbetar/går i skola i den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), i kommunens centralort, i annan kommundel och arbetar/studerar ej, fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), från kommunens centralort och från annan kommundel, samt kommunens tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Den andra aktiviteten, fritidsumgänge, har större betydelse. Som förväntat har fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen positiva samband med både samhörighet ($\beta = 0,71$), intressegemenskap ($\beta = 0,84$) och bygdkänsla ($\beta = 0,55$) med den egna kommundelen. Icke centralortsbor som på fritiden ofta umgås med invånare från den egna kommundelen känner alltså mer gemenskap med den egna kommundelen än icke centralortsbor som sällan umgås med invånare från den egna kommundelen. Av tabellen framgår också att umgänge med invånare från andra delar av kommunen (inkl. central-

orten) saknar betydelse ($p > 0,10$), vilket tyder på att effekten av fritids-
umgänge på gemenskap med den egna kommundelen inte är allmän.

Bland centralortsbor, som studeras i högra sidan av tabell 6:3, förväntas
gemenskap med den egna kommundelen (dvs. centralorten) främst ha
samband med aktiviteter kopplade till centralorten. Aktiviteter med koppling
till andra delar av kommunen torde däremot inte ha någon nämnvärd
betydelse.

Som framgår av tabellen har arbetsplatsens lokalisering i två fall av tre
ingen effekt på gemenskap med den egna kommundelen ($p > 0,10$).
Undantaget är intressegemenskap, som har positivt samband med arbete i
centralort ($\beta = 0,97$). Centralortsbor som arbetar i den egna centralorten
känner alltså i större utsträckning att de har gemensamma intressen med andra
centralortsbor än centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars
arbetsplats varierar.

Centralortsbors fritidsumgänge med invånare från centralorten har som
förväntat positivt samband med både samhörighet ($\beta = 0,48$), intressegemens-
skap ($\beta = 0,38$) och bygdkänsla ($\beta = 0,41$) med den egna kommundelen (dvs.
centralorten). Det finns också positivt samband mellan fritidsumgänge med
invånare från andra kommundelar och intressegemenskap med invånare från
den egna kommundelen ($\beta = 0,18$), men det är svagare. I övrigt har fritids-
umgänge med invånare från andra kommundelar ingen betydelse.

När det gäller gemenskap med den egna kommundelen tycks alltså
fritidsumgänge, men inte förvärvsarbete, kopplat till den egna kommundelen
ha betydelse för gemenskap med den egna kommundelen. En möjlig
invändning mot denna slutsats skulle kunna vara att arbetsplatsens
lokalisering har betydelse via fritidsumgänge. Invånare vars arbetsplats ligger
i den egna kommundelen umgås då mer frekvent på fritiden med invånare
från den egna kommundelen, vilket i sin tur leder till att de känner större
gemenskap med den egna kommundelen. Om så är fallet finns indirekt
samband mellan arbete i den egna kommundelen och gemenskap med den
egna kommundelen, med förvärvsarbete i kommundelen som bakomliggande
variabel och fritidsumgänge med invånare i kommundelen som mellanlig-
gande variabel. Ytterligare analys visar dock att så inte är fallet bland icke
centralortsbor. När endast variabler som har att göra med arbetsplatsens
lokalisering ingår i analysen finns nämligen inga samband mellan arbetsplat-
sens lokalisering och gemenskap med den egna kommundelen. Resultaten
från tabell 6:3 står sig således. Bland centralortsbor finns däremot, när endast
variabler som har att göra med arbetsplatsens lokalisering ingår i analysen,
samband mellan arbete i den egna centralorten och intressegemenskap med
invånare från den egna kommundelen (dvs. centralorten). Detta är dock ingen
skillnad från resultatet i tabell 6:3.⁷ Dessutom finns ett svagt samband mellan

⁷ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

arbete i centralorten och samhörighet med invånare i den egna kommundelen.⁸ Det finns alltså ett visst indirekt samband mellan arbete i centralorten och samhörighet med centralortsbor som går via fritidsumgänge med centralortsbor. När det gäller gemenskapen med den egna kommundelen blir det samlade intrycket att den gynnas av frekvent fritidsumgänge i den egna kommundelen; att arbetsplatsen ligger i den egna kommundelen har endast begränsad effekt och då bara bland centralortsbor.

Gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen studeras i tabell 6:4. Vad gäller icke centralortsbor, som studeras i tabellens vänstra sida, borde enligt samma logik som ovan aktiviteter kopplade till den övriga kommunen utanför den egna kommundelen – särskilt de aktiviteter som är kopplade till centralorten, men även de som är kopplade till ”annan kommundel” – ha betydelse. Aktiviteter med koppling till den egna kommundelen torde däremot inte ha samband med gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen.

Av resultaten i tabell 6:4 kan först konstateras att arbetspendling endast har betydelse vad gäller intressegemenskap; icke centralortsbor vars arbetsplats är lokaliserad i centralorten tenderar att känna mindre intressegemenskap med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen än icke centralortsbor vars arbetsplats är lokaliserad i en annan kommun eller varierar ($\beta = -0,73$). Sambandets riktning är alltså tvärtemot den förväntade. I övrigt har arbetsplatsens lokalisering, till exempel i den egna centralorten, ingen betydelse ($p > 0,10$).

I sammanhanget kan knytas an till diskussionen om överdimensionerade kommuner. Ett kännetecken för en sådan kommun är som nämnts ovan att kommuninvånare som bor utanför centralorten i stor utsträckning inte har sina arbetsplatser i centralorten utan i andra delar av kommunen, till exempel den egna. Möjligen fungerar överdimensionerade kommuner sämre som gemenskapsenheter än andra kommuner. Enligt resultaten i tabell 6:4 finns dock inget som tyder på att så är fallet. Icke centralortsbor som arbetar utanför centralorten (dvs. i den egna kommundelen eller i en annan kommundel) känner inte i något avseende nämnvärt mindre gemenskap med den övriga kommunen ($p > 0,10$).

Den andra aktiviteten, fritidsumgänge, har bland icke centralortsbor genomgående positiva effekter på gemenskapstyperna samhörighet och intressegemenskap ($p < 0,10$). Det är alltså inte enbart fritidsumgänge med invånare från centralorten och annan kommundel som tenderar att öka samhörigheten och intressegemenskapen med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, utan även fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen. Resultaten indikerar att det finns en allmän, positiv effekt av fritidsumgänge på gemenskap med invånare från den

⁸ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Tabell 6:4 Individuell pendling, fritidsumgänge och gemenskap med den övriga kommunen (ordered logit)

Variabler	Invånare utanför centralort				Invånare i centralort			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Samhörighet								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-0,03	0,25	-0,01	0,89	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-0,05	0,27	-0,01	0,85	0,64	0,23	0,20	0,00
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	-0,18	0,34	-0,02	0,61	0,39	0,33	0,08	0,24
Umgänge kommundelen (1-5)	0,24	0,09	0,14	0,01	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,26	0,10	0,16	0,01	0,34	0,10	0,23	0,00
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,19	0,10	0,10	0,07	0,25	0,10	0,18	0,01
Intressegemenskap								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-0,31	0,26	-0,07	0,24	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-0,73	0,28	-0,15	0,01	0,86	0,24	0,28	0,00
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	-0,16	0,35	-0,02	0,64	0,50	0,35	0,10	0,15
Umgänge kommundelen (1-5)	0,32	0,09	0,18	0,00	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,28	0,10	0,17	0,01	0,30	0,11	0,20	0,01
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,27	0,11	0,14	0,01	0,26	0,10	0,19	0,01
Bygdkänsla								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-0,36	0,26	-0,08	0,17	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	0,02	0,27	0,00	0,94	0,28	0,23	0,09	0,21
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	-0,19	0,35	-0,03	0,58	-0,20	0,33	-0,04	0,54
Umgänge kommundelen (1-5)	0,07	0,09	0,04	0,46	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,34	0,10	0,21	0,00	0,07	0,10	0,04	0,52
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,14	0,11	0,07	0,20	0,50	0,10	0,35	0,00

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från sex multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet med övriga kommundelar, intressegemenskap med övriga kommundelar och bygdkänsla med övriga kommundelar. Varje beroende variabel analyseras i två olika urval. I kolumnen Invånare utanför centralort ingår endast icke centralortsbor. I kolumnen Invånare i centralort ingår endast centralortsbor. I samtliga analyser av endast icke centralortsbor $N > 444$. I samtliga analyser av endast centralortsbor $N > 470$.

^a Som oberoende variabler ingår arbetar/går i skola i den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), i kommunens centralort, i annan kommundel och arbetar/studerar ej, fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), från kommunens centralort och från annan kommundel, samt kommunens tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

övriga kommunen utanför den egna kommundelen. När det gäller bygdkänsla har endast fritidsumgänge med invånare från centralorten ($\beta = 0,34$) nämnvärd betydelse; effekten av fritidsumgänge är alltså inte allmän därvidlag.

Bland centralortsbor, som studeras i högra sidan av tabell 6:4, borde gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen främst ha samband med aktiviteter som är kopplade till annan kommundel än centralorten.

Som framgår av tabellen har arbete i den egna centralorten samband med både samhörighet ($\beta = 0,64$) och intressegemenskap ($\beta = 0,86$) med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Centralortsbor som har sin arbetsplats i den egna kommundelen (dvs. centralorten) känner alltså i dessa avseenden större gemenskap med den övriga kommunen (utanför centralorten) än vad centralortsbor gör vars arbetsplats ligger i en annan kommun alternativt varierar. För invånare i centralort har det ur gemenskapssynpunkt med andra ord positiva effekter att även arbeta i centralorten. Att ha arbetsplatsen lokaliserad i någon annan del av kommunen än centralorten har däremot, tvärtemot förväntat, ingen nämnvärd betydelse ($p > 0,10$). Vad gäller bygdkänsla med den övriga kommunen finns inga statistiskt säkra samband med arbetsplatsens lokalisering ($p > 0,10$).

Av tabellen framgår vidare att det bland centralortsbor finns en allmän effekt av fritidsumgänge på samhörighet och intressegemenskap med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Det är alltså inte enbart fritidsumgänge med invånare från annan kommundel än den egna som har positiv effekt ($\beta = 0,25$ respektive $0,26$), utan även fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen, det vill säga centralorten ($\beta = 0,34$ respektive $0,30$). När det gäller bygdkänsla med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen finns dock ingen allmän effekt av fritidsumgänge, utan endast umgänge med invånare utanför den egna kommundelen har betydelse.

Vad gäller arbetspendling kan i likhet med ovan invändas att sådan möjligen har indirekt samband med gemenskap, via fritidsumgänge. Ytterligare analys visar dock att så inte är fallet; betydelsen av arbetsplatsens lokalisering ökar inte när fritidsumgänge utesluts ur analyserna.

Sammantaget när det spatials mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter studeras kan konstateras att arbetsplatsens lokalisering knappast har betydelse för gemenskap med kommunen. Den andra aktiviteten, fritidsumgänge, har däremot stor betydelse för både centralortsbor och icke centralortsbor gemenskap med sin kommun. På vilket sätt fritidsumgänge har betydelse skiljer sig dock beroende på om det är fråga om gemenskap med den egna kommundelen eller med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. I det förra fallet är det främst fritidsumgänge med invånare från just den egna kommundelen som har betydelse; i vilken utsträckning man umgås med invånare från andra delar av kommunen är mindre viktigt. I det senare fallet finns en allmän effekt av fritidsumgänge; umgänge med invånare från såväl den egna kommundelen som övriga kommundelar i kommunen tenderar att öka gemenskapen med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen.

Skillnaden mellan effekten av fritidsumgänge på gemenskap med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen tyder på att de två gemenskaperna utvecklas på olika sätt. I kommundelen bygger gemenskapen på att

invånare de facto träffar varandra (jfr Gesser & Olofsson 1997:120); de som inte träffar andra invånare från den egna kommundelen känner följdenligt mindre gemenskap med den egna kommundelen. Eftersom gemenskapen har sin grund i faktiska möten mellan invånare kan den sägas vara reell (jfr Aronsson 2001:23). Även gemenskapen med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen har sin grund i möten mellan invånare, men de måste inte vara från olika delar av kommunen. Gemenskapen utvecklas också genom möten mellan invånare från samma kommundel, trots att kommundel inte omfattas av gemenskapen. Den i fysisk mening mer avlägsna gemenskapen – den övriga kommunen utanför den egna kommundelen – tycks alltså vara mindre reell än den mer näraliggande gemenskapen – kommundelen – eftersom den har sin grund i möten mellan kommuninvånare i allmänhet. Resultaten i kapitel 4 avseende kommunstorlek och gemenskap kan ses mot bakgrund härav. Gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen visade sig där inte ha något samband med vare sig antal invånare eller landareal. Enär, som framgått i detta kapitel, denna gemenskap inte förutsätter faktiska möten mellan invånare från olika delar av kommunen, utan även utvecklas genom möten mellan invånare från samma kommundel, är det logiskt att kommunstorlek saknar betydelse.

Näringsgeografisk homogenitet

Kommunblocksreformen medförde att näringslivet i kommunerna blev mer differentierat (SOU 1961:9 s. 137). Kommunerna blev därmed mer heterogena ur näringsgeografisk synpunkt. Med utgångspunkt i resonemanget ovan om betydelsen av homogena och heterogena enheter är hypotesen att kommuner som är homogena ur näringsgeografisk synpunkt fungerar bättre som gemenskapsenheter än kommuner som är heterogena. Detta torde dock inte gälla gemenskapen med den egna kommundelen. Måttet i undersökningen på grad av näringsgeografisk homogenitet – näringslivets koncentration – avser förhållandena i hela kommunen; hur de näringsgeografiska förhållandena ser ut på kommunelnivå är inte känt.

Som framgår av tabell 6:5 finns heller inget samband mellan näringslivets koncentration och gemenskap med den egna kommundelen, vare sig det gäller samhörighet, intressegemenskap eller bygdkänsla ($p > 0,10$).

Av tabellen framgår även att näringslivets koncentration genomgående saknar samband med gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen ($p > 0,10$). Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter känner med andra ord inte mer gemenskap i detta avseende än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Hypotesen att kommuner som är homogena ur näringsgeografisk synpunkt fungerar bättre som gemenskapsenheter får alltså inte stöd i undersökningen.

Tabell 6:5 Näringsgeografisk homogenitet och gemenskap med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen (ordered logit)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Samhörighet				
egen kommundel				
Näringslivets koncentration	1,29	1,89	0,02	0,50
övriga kommunen				
Näringslivets koncentration	1,38	1,90	0,02	0,47
Intressegemenskap				
egen kommundel				
Näringslivets koncentration	-1,82	1,90	-0,03	0,34
övriga kommunen				
Näringslivets koncentration	-0,67	1,98	-0,01	0,73
Bygdkänsla				
egen kommundel				
Näringslivets koncentration	-0,13	1,92	-0,00	0,95
övriga kommunen				
Näringslivets koncentration	-2,31	1,93	-0,04	0,23

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från sex multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar, intressegemenskap med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar och bygdkänsla med den egna kommundelen respektive med övriga kommundelar. I samtliga analyser $N > 966$.

^a Förutom näringslivets koncentration ingår i samtliga analyser tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

*

Sammanfattningsvis vad gäller funktionellt indelade kommuner kan konstateras att sådana i vissa avseenden har stor betydelse och i andra avseenden liten eller ingen betydelse för hur kommunerna fungerar som gemenskapsenheter. Stor betydelse har centralortsdominans, det vill säga förekomst av befolkningsmässigt dominerande centralort; invånare i enkärniga kommuner känner i genomsnitt större samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla med den övriga kommunen än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. I synnerhet, visar det sig, gäller detta invånare som bor utanför centralort. Bland centralortsbor har centralortsdominans knappast någon betydelse.

Huruvida kommunerna är dimensionerade efter det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter har knappast någon betydelse för hur de fungerar som gemenskapsenheter. Åtminstone har det ingen nämnvärd betydelse ifall in- och utpendlingen till och från kommunerna är omfattande; effekterna av andel inpendlare och utpendlare på invånarnas gemenskap med sin kommun är totalt sett få. Studeras däremot individuell

ekonomisk aktivitet i form av förvärvsarbete och individuell social aktivitet i form av fritidsumgänge framkommer att framför allt den senare har betydelse. Vad gäller förvärvsarbete kan främst noteras att icke centralortsbor vars arbetsplats ligger i centralorten inte känner mer gemenskap med kommunen än övriga icke centralortsbor; det finns således inget stöd i undersökningen för att inomkommunal arbetspendling till centralort stärker kommunerna som gemenskapsenheter. Fritidsumgänge med andra invånare har positivt samband med både gemenskap med den egna kommundelen och gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. I det förra fallet, den egna kommundelen, är gemenskapen kopplad till fritidsumgänge med invånare från just den egna kommundelen. I det senare fallet, den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, visar sig gemenskapen vara kopplad till umgänge med invånare från inte bara den övriga kommunen utan även från den egna kommundelen. Resultaten tyder på att gemenskapen i en kommun utvecklas olika i och utanför kommundelarna. Gemenskapen med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen utvecklas av social interaktivitet i allmänhet i kommunen – även interaktivitet inom kommundelarna – medan gemenskapen med den egna kommundelen endast utvecklas av social interaktivitet i själva kommundelen. Eftersom gemenskapen med kommundelen i större utsträckning än gemenskapen med den övriga kommunen grundas på interaktivitet inom den enhet gemenskapen avser kan den sägas vara mer reell.

Slutligen i avsnittet studeras om kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter fungerar bättre ur gemenskapssynpunkt än kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Enligt undersökningen är så inte fallet. Det är dock tveksamt om det helt går att avfärda hypotesen. Som framgick i kapitel 3 saknas i dag till stor del kommuner vars näringsliv är koncentrerat till endast en eller ett fåtal näringsgrenar. Den stora majoriteten kommuner är snarast mer eller mindre näringsgeografiskt heterogena enheter. Det empiriska underlaget tillåter således inte att hypotesen prövas fullt ut.

Legitimitet

I kapitlets inledning talades om att den territoriella problemverkligheten är mer gemensam i kommuner vars indelning överensstämmer med de lokala funktionella regionerna. I kommuner som rymmer flera funktionella regioner skiljer sig förhållanden, intressen, behov etc. mellan kommunens olika delar. I kommuner som inte utgör en egen funktionell region utan som är delar av större sådan är förhållanden, intressen, behov etc. till stor del gemensamma med kringliggande kommuner och beroende av utvecklingen i dessa. När problemverkligheten är olika i olika kommundelar, alternativt har starkt samband med utvecklingen i grannkommunerna, får det politiska systemet i

en kommun svårare att fungera som gemensam arena för politisk diskussion och kollektiv problemlösning. Det kan i sin tur medföra att invånarna får mer negativ uppfattning om och lägre tilltro till det kommunalpolitiska systemet. Mot den bakgrunden är en hypotes i undersökningen att den demokratiska legitimiteten är lägre i kommuner som saknar befolkningsmässigt dominerande centralort, har stor andel in- och utpendlare och är näringsgeografiskt heterogena enheter. Den demokratiska legitimiteten operationaliseras i form av fem olika index (se kap. 3): förtroende för kommunpolitikerna, förtroende för styrelsen av kommunen, uppfattning om den kommunala politikens betydelse, uppfattning om vikten av väljarengagemang samt uppfattning om vikten av partipolitiskt engagemang.

Centralortsdominans

I tabell 6:6 studeras effekten av centralortsdominans på kommunernas demokratiska legitimitet. Vad beträffar förtroende för kommunens politiker (index) finns ingen statistiskt säker effekt av centralortsdominans ($p > 0,10$). Exkluderas invånare från de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö – där gränser mellan centralort och icke centralort dels ofta inte är lika tydliga som i andra kommuner, dels har mätts på ett sätt som överskattar centralorternas utbredning (se ovan) – visar sig dock centralortsdominans ha positiv effekt ($\beta = 9,64$). Invånare i enkärniga kommuner tenderar att ha större förtroende för kommunpolitikerna än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. På en 100-gradig skala är skillnaden mellan invånare i kommuner med högst respektive lägst centralortsdominans i genomsnitt cirka 9 enheter.

Som framhölls i föregående avsnitt kan det finnas skäl att studera centralortsbor och icke centralortsbor var för sig då betydelsen av centralortsdominans kan vara olika i de båda grupperna. Studeras de var för sig framkommer att så också är fallet. Centralortsdominans har framför allt betydelse bland icke centralortsbor. På en 100-gradig skala är skillnaden mellan icke centralortsbor i kommuner med högst respektive lägst centralortsdominans i genomsnitt cirka 13 enheter.⁹ När det gäller förtroende för de egna kommunpolitikerna tycks det alltså finnas en positiv effekt av boende i enkärnig kommun bland i synnerhet icke centralortsbor.

Analyseras komponenterna i indexet över politikerförtroende var för sig framkommer att centralortsdominans har positiv effekt på om kommunpolitikerna anses ärliga.¹⁰ Avgränsas analysen till enbart invånare utanför de tre storstadsregionerna har centralortsdominans även positiv effekt på uppfattningen om kommunpolitikernas kunnighet.¹¹ Avgränsas analysen ytterligare

⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

¹⁰ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹¹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Tabell 6:6 Centralortsdominans och demokratisk legitimitet (linjär regression)

Variabler	Samtliga invånare				Exklusive storstadsbor			
	β	σ_e	β^s	p	β	σ_e	β^s	p
Kommunens politiker								
Centralortsdominans	4,88	3,24	0,07	0,13	9,64	5,48	0,09	0,08
Kommunens styrelseform								
styrelse av kommunen								
Centralortsdominans	2,75	3,26	0,04	0,40	10,40	5,33	0,10	0,05
politikens betydelse								
Centralortsdominans	2,07	2,91	0,03	0,48	13,55	5,11	0,13	0,01
Demokratiska gemenskapen								
väljarengagemang								
Centralortsdominans	3,62	2,85	0,06	0,20	10,26	4,99	0,10	0,04
partipolitiskt engagemang								
Centralortsdominans	2,02	4,03	0,02	0,61	13,23	7,06	0,09	0,06

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från tio multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är förtroende för kommunens politiker, uppfattning om styrelse av kommunen respektive den kommunala politikens betydelse samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Samtliga beroende variabler är additiva index som varierar mellan 0 och 100. I kolumnen Samtliga invånare ingår hela urvalet i analyserna. I kolumnen Exklusive storstadsbor ingår endast invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna. I samtliga analyser av hela urvalet $N > 891$. I samtliga analyser av invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna $N > 627$.

^a I samtliga analyser ingår förutom centralortsdominans också tätortsgrad som oberoende variabel. Bland samtliga invånare varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 1,00. Exklusive storstadsbor varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 0,93. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

till enbart icke centralortsbor har centralortsdominans också positiv effekt på om politikerna anses bry sig om personer som en själv (dvs. den svarande).¹²

Vidare framgår av tabell 6:6 att förtroendet för styrelsen av kommunen (index) inte har samband med centralortsdominans när samtliga invånare ingår i analysen ($p > 0,10$). Studeras enbart invånare från kommuner utanför storstadsregionerna framkommer dock att centralortsdominans bland dessa har betydelse ($\beta = 10,40$). På en 100-gradig skala har invånare i kommuner med högst centralortsdominans i genomsnitt nästan 10 enheter högre förtroende för hur styrelsen fungerar än invånare i kommuner med lägst centralortsdominans. Framför allt gäller detta icke centralortsbor. Studeras dessa är skillnaden mellan invånare i kommuner med högst respektive lägst centralortsdominans hela 28 enheter.¹³

¹² Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹³ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

Analyseras komponenterna i indexet över styrelsen av kommunerna var för sig (exklusive storstadsbor) framkommer att centralortsdominans framför allt har samband med uppfattning om hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar. Invånare i enkärniga kommuner är mer positiva till hur samspelet fungerar än invånare i två- eller flerkärniga kommuner.¹⁴ Särskilt stor betydelse har centralortsdominans utanför centralorterna.¹⁵ Beräknas sannolikheten bland icke centralortsbor för att anse att samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar ganska eller mycket bra är den hela 0,47 enheter i kommuner med högst centralortsdominans men bara 0,04 enheter i kommuner med lägst centralortsdominans. Icke centralortsbor i enkärniga kommuner har följaktligen en betydligt mer positiv bild av hur medborgarstyrelsen i kommunen fungerar än icke centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner. Vad beträffar de två andra komponenterna i indexet – kommunens ekonomiska skötsel och handlingskraft, samt rättssäkerhet och korruptionsfrihet i kommunen – har centralortsdominans också betydelse (exklusive storstadsbor), om än inte lika stor. Mönstret är detsamma; icke centralortsbor i enkärniga kommuner är mer positiva till kommunens ekonomiska skötsel¹⁶ och rättssäkerheten i kommunen¹⁷ än icke centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner.

Uppfattning om den kommunala politikens betydelse (index) har, som framgår av tabell 6:6, inget samband med centralortsdominans när samtliga invånare ingår i analysen ($p > 0,10$). Studeras endast invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna har centralortsdominans emellertid stor betydelse bland dessa ($\beta = 13,55$). På en 100-gradig skala har invånare i kommuner med högst centralortsdominans i genomsnitt nästan 13 enheter mer positiv uppfattning om den kommunala politikens betydelse än invånare i kommuner med lägst centralortsdominans. Även i detta fall gäller sambandet framför allt utanför centralorterna.¹⁸ Det är alltså främst bland icke centralortsbor som boende i enkärniga kommuner har positiv effekt på uppfattning om den kommunala politikens betydelse.

Analyseras komponenterna i indexet var för sig (exklusive storstadsbor) framkommer att centralortsdominans har samband med alla komponenter, det vill säga att kommunpolitikerna kan påverka framtiden i kommunen¹⁹, att det spelar roll vilka partier som sitter vid makten i kommunen²⁰ och att kommunpolitikerna har större inflytande över kommunens verksamhet än tjänstemän-

¹⁴ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁵ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁷ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

¹⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

²⁰ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

nen²¹. Studeras centralortsbor och icke centralortsbor var för sig finns inga statistiskt säkra samband, vilket kan förklaras av färre enheter (personer) i varje analys. Ett mönster är emellertid att (de insignifikanta) effekterna av centralortsdominans genomgående är något starkare bland icke centralortsbor än bland centralortsbor, vilket är i linje med resultaten ovan.

Sist i tabell 6:6 studeras uppfattningar om vikten av att man som medborgare i en demokrati är politiskt aktiv. Det rör sig om två olika slags engagemang: väljarengagemang och partipolitiskt engagemang. Vad beträffar så kallat väljarengagemang (index) är mönstret detsamma som ovan. När samtliga invånare ingår i analysen har centralortsdominans ingen statistiskt signifikant effekt ($p > 0,10$), men studeras enbart invånare från kommuner utanför storstadsregionerna finns en signifikant positiv effekt ($\beta = 10,26$). De som bor i enkärniga kommuner lägger således större vikt vid väljarengagemang än de som bor i två- eller flerkärniga kommuner.

Analyseras de tre komponenterna i indexet över väljarengagemang var för sig har centralortsdominans positivt samband med invånarnas uppfattning i alla tre avseendena, det vill säga vikten av att rösta i allmänna val²², att hålla sig informerad om vad som händer i samhället²³ och att aktivt försöka påverka beslut i samhällsfrågor²⁴. Till skillnad från föregående analyser tycks centralortsdominans ha betydelse bland både centralortsbor och icke centralortsbor.

Inte heller när det gäller partipolitiskt engagemang (index) har centralortsdominans signifikant effekt när samtliga invånare ingår i analysen ($p > 0,10$), men signifikant positiv effekt när analysen begränsas till enbart invånare i kommuner utanför storstadsregionerna ($\beta = 13,23$). Störst betydelse visar sig centralortsdominans ha bland icke centralortsbor.²⁵ Till skillnad mot väljarengagemang upprepas här således det tidigare mönstret, att centralortsdominans framför allt har positiv effekt utanför centralorterna.

Av komponenterna i indexet över partipolitiskt engagemang visar sig attityd till partimedlemskap inte ha något nämnvärt samband med centralortsdominans. I stället är det attityd till vikten av att åta sig kommunala förtroendeuppdrag som har samband med centralortsdominans (exklusive stortstadsbor).²⁶ Särskilt stor betydelse har centralortsdominans utanför centralorterna; icke centralortsbor i enkärniga kommuner anser i betydligt större utsträckning än icke centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner att det är viktigt att åta sig sådana uppdrag.²⁷ Beräknas sannolikheten bland icke centralortsbor för att anse detta är den 0,46 enheter i kommuner med högst

²¹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

²² Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

²³ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

²⁴ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

²⁵ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

²⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

²⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

centralortsdominans men endast 0,14 enheter i kommuner med lägst centralortsdominans.

Ekonomisk och social aktivitet

Den andra faktorn som har att göra med kommunindelningens funktionalitet är i vilken utsträckning invånarna bor och arbetar i samma kommun. Hypotesen är att invånare i kommuner med framför allt liten andel utpendlare men även liten andel inpendlare har högre förtroende för det kommunalpolitiska systemet än invånare i kommuner med stor andel in- och utpendlare.

I tabell 6:7 studeras först pendlingens effekt på invånarnas förtroende för sina kommunpolitiker (index). Av tabellen framgår att invånare i kommuner med stor andel in- och utpendlare inte skiljer sig nämnvärt från invånare i kommuner med liten andel in- och utpendlare ($p > 0,10$). Vidare, när centralortsbor och icke centralortsbor studeras var för sig framkommer att andel pendlare inte har någon nämnvärd betydelse bland några av dem. Analyseras komponenterna i indexet över politikerförtroende var för sig är bilden i stort sett densamma, det vill säga förtroendet för kommunpolitiker tycks inte i något avseende vara lägre i kommuner med omfattande in- och utpendling än i kommuner med liten in- och utpendling.

Förtroendet för styrelsen av kommunen (index) har inget samband med andel in- och utpendlare ($p > 0,10$). Studeras centralortsbor och icke centralortsbor var för sig har andel inpendlare, men inte andel utpendlare, dock positivt samband med förtroende för styrelsen av kommunen.²⁸ Sambandets riktning är alltså tvärtemot den förväntade. Icke centralortsbor i kommuner med omfattande inpendling har högre förtroende än icke centralortsbor i kommuner med liten inpendling. Bland centralortsbor saknar andel in- och utpendlare betydelse.

Av komponenterna i indexet över förtroende för den kommunala styrelsen har andel inpendlare samband med uppfattning om medborgarstyrelsen i kommunen; ju större andel inpendlare till kommunen, desto mer positiva tenderar invånarna att vara till samspelet mellan väljare och valda i kommunen.²⁹ Bland icke centralortsbor har andel inpendlare även positiv effekt på hur rättssäkerheten i kommunen anses fungera.³⁰

Vad beträffar invånarnas uppfattning om politikens betydelse (index) har, som framgår av tabell 6:7, inpendling negativ effekt ($\beta = -0,13$). Invånare i kommuner till vilka inpendlingen är omfattande tenderar med andra ord i mindre utsträckning än invånare i kommuner till vilka inpendlingen är liten att anse att den kommunala politiken har betydelse. Andel utpendlare saknar i stort sett betydelse.

²⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

²⁹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

³⁰ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Tabell 6:7 Andel pendlare och demokratisk legitimitet (linjär regression)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Kommunens politiker				
Andel inpendlare (procent)	0,09	0,07	0,08	0,20
Andel utpendlare (procent)	-0,01	0,05	-0,01	0,86
Kommunens styrelseform				
styrelse av kommunen				
Andel inpendlare (procent)	0,11	0,07	0,09	0,12
Andel utpendlare (procent)	0,00	0,05	0,00	0,96
politikens betydelse				
Andel inpendlare (procent)	-0,13	0,06	-0,11	0,05
Andel utpendlare (procent)	0,07	0,04	0,08	0,10
Demokratiska gemenskapen				
väljarengagemang				
Andel inpendlare (procent)	-0,01	0,06	-0,01	0,84
Andel utpendlare (procent)	0,02	0,04	0,02	0,67
partipolitiskt engagemang				
Andel inpendlare (procent)	-0,04	0,09	-0,03	0,64
Andel utpendlare (procent)	0,01	0,06	0,01	0,90

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fem multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är förtroende för kommunens politiker, uppfattning om styrelse av kommunen respektive den kommunala politikens betydelse, samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Samtliga beroende variabler är additiva index som varierar mellan 0 och 100. I samtliga analyser $N > 891$.

^a Förutom andel in- och utpendlare ingår i samtliga analyser tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att andel inpendlare framför allt har samband med uppfattningen att det spelar roll vilka partier som sitter vid makten. Sambandet är negativt; ju större andel inpendlare, desto mindre skillnad tenderar kommuninvånarna att anse att det gör med olika partier vid makten.³¹ Framför allt är det bland centralortsbor som andelen inpendlare har denna betydelse.³² Vad gäller övriga komponenter i indexet – kommunpolitikernas förmåga att påverka kommunens framtid och kommunpolitikernas inflytande relativt tjänstemännens – finns inget samband med andel in- och utpendlare.

Sist i tabell 6:7 studeras effekt av andel in- och utpendlare på invånarnas uppfattning om vikten av att man som medborgare i en demokrati är politiskt aktiv. Som framgår har pendlings omfattning inget samband med uppfattning om vikten av vare sig väljarengagemang (index) eller partipolitiskt engagemang (index). Inte heller om centralortsbor och icke centralortsbor

³¹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

³² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit)

studeras var för sig har andel in- och utpendlare någon betydelse. Bilden är densamma när komponenterna i indexen analyseras var för sig.

Resultaten ovan ger i stort sett inget stöd för hypotesen att den demokratiska legitimiteten är högre i kommuner med liten in- och utpendling än i kommuner med stor in- och utpendling. Andel utpendlare, som förväntades ha störst betydelse, har ingen nämnvärd effekt, medan andel inpendlare har såväl positiva som negativa effekter. Sammantaget blir slutsatsen att förutsättningarna för kommunernas demokratiska legitimitet inte påverkas nämnvärt av in- och utpendlingens omfattning.

Motsvarande invändningar som gjordes i föregående avsnitt kan dock även göras här. För det första kan andra aktiviteter än förvärvsarbete fungera som förutsättningar för kommunernas demokratiska legitimitet. För det andra kan effekten av aktiviteterna vara individuell snarare än kontextuell. Slutligen kan det anses vara otillräckligt att aktiviteterna är kopplade till kommunen, utan främst bör de vara kopplade till kommunens centralort.

I tabell 6:8 studeras effekter av arbetsplatsens lokalisering³³ och fritidsomgång med invånare från olika delar av kommunen. Förväntningen är alltså att arbete i centralort samt frekvent umgänge med framför allt centralortsbor har positiv effekt på invånarnas uppfattning om det politiska systemet i sin kommun. I synnerhet torde det gälla för invånare som inte bor i centralorten; för dem som bor utanför centralorten och som dessutom varken arbetar där eller umgås med centralortsbor är banden till kommunens politiska, administrativa och servicemässiga centrum (dvs. centralorten) svaga, och det politiska systemet kan te sig avlägset och anonymt.

Studeras till att börja med icke centralortsbor och förtroende för kommunens politiker (index) kan konstateras att arbete i centralort har viss betydelse ($\beta = -6,21$). Sambandet är dock negativt, vilket är tvärtemot det förväntade. På en 100-gradig skala har de som arbetspendlar till centralorten i genomsnitt drygt 6 enheter lägre förtroende än de som arbetspendlar till en annan kommun eller vars arbetsplats varierar. Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att det främst är uppfattningen att kommunpolitikerna bryr sig om personer som en själv (dvs. den svarande) som är lägre bland icke centralortsbor som arbetspendlar till centralorten.³⁴

Vidare framgår av tabellen att fritidsomgång med invånare från centralorten har positiv effekt på förtroende för kommunens politiker ($\beta = 1,97$). Icke centralortsbor som är socialt integrerade med centralorten (dvs. som umgås ofta med centralortsbor) har med andra ord högre förtroende för kommunens politiker än icke centralortsbor inte är socialt integrerade med centralorten (dvs. som umgås sällan med centralortsbor). Fritidsomgång med invånare från den egna kommundelen visar sig däremot ha negativ effekt

³³ ”Annan kommun” och ”arbetsplatsen varierar” är referenskategorierna.

³⁴ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Tabell 6:8 Individuell pendling, fritidsumgänge och demokratisk legitimitet (linjär regression)

Variabler	Invånare utanför centralort				Invånare i centralort			
	β	σ_e	β^s	p	β	σ_e	β^s	p
Kommunens politiker								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-2,99	2,47	-0,07	0,23	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-6,21	2,62	-0,15	0,02	5,97	2,29	0,16	0,01
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	4,32	3,41	0,07	0,20	8,62	3,33	0,14	0,01
Umgänge kommundelen (1-5)	-1,52	0,87	-0,10	0,08	–			
Umgänge centralorten (1-5)	1,97	0,98	0,13	0,05	-0,05	1,08	-0,00	0,96
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,90	1,03	0,05	0,38	0,46	1,04	0,03	0,66
Kommunens styrelseform								
styrelse av kommunen								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-2,29	2,52	-0,06	0,36	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-2,14	2,70	-0,05	0,43	7,16	2,14	0,21	0,00
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	0,80	3,49	0,01	0,82	8,47	3,11	0,15	0,01
Umgänge kommundelen (1-5)	-1,00	0,89	-0,06	0,26	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,57	1,00	0,04	0,57	-0,18	1,01	-0,01	0,86
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,98	1,04	0,06	0,35	-0,33	0,98	-0,02	0,74
politikens betydelse								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-2,83	2,38	-0,07	0,23	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-2,13	2,47	-0,05	0,39	1,55	1,98	0,05	0,44
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	-0,96	3,20	-0,02	0,76	2,42	2,89	0,05	0,40
Umgänge kommundelen (1-5)	-0,73	0,81	-0,05	0,36	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,22	0,90	0,02	0,80	1,26	0,93	0,08	0,18
Umgänge annan kommundel (1-5)	1,66	0,95	0,10	0,08	-0,15	0,88	-0,01	0,86
Demokratiska gemenskapen								
väljarengagemang								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-1,25	2,23	-0,03	0,57	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	0,43	2,34	0,01	0,85	-0,31	1,96	-0,01	0,88
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	-2,56	3,03	-0,04	0,40	-0,55	2,84	-0,01	0,85
Umgänge kommundelen (1-5)	1,13	0,77	0,07	0,14	–			
Umgänge centralorten (1-5)	-0,03	0,85	-0,00	0,97	-0,40	0,90	-0,02	0,66
Umgänge annan kommundel (1-5)	2,54	0,91	0,15	0,01	3,46	0,83	0,21	0,00
partipolitiskt engagemang								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	1,44	3,00	0,03	0,63	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-1,03	3,15	-0,02	0,74	-1,82	2,85	-0,04	0,52
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	2,74	4,07	0,03	0,50	-9,90	4,17	-0,12	0,02
Umgänge kommundelen (1-5)	1,25	1,03	0,06	0,23	–			
Umgänge centralorten (1-5)	1,00	1,14	0,05	0,38	3,02	1,32	0,12	0,02
Umgänge annan kommundel (1-5)	2,23	1,22	0,10	0,07	1,57	1,22	0,07	0,20

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från tio multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är förtroende för kommunens politiker, uppfattning om styrelse av kommunen respektive den kommunala politikens betydelse, samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Samtliga beroende variabler är additiva index som varierar mellan 0 och 100. Varje beroende variabel analyseras i två olika urval. I kolumnen Invånare utanför centralort ingår endast icke centralortsbor. I kolumnen Invånare i centralort ingår endast centralortsbor. I samtliga analyser av endast icke centralortsbor $N > 404$. I samtliga analyser av endast centralortsbor $N > 430$.

^a Som oberoende variabler ingår arbetar/går i skola i den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), i kommunens centralort, i annan kommundel och arbetar/studerar ej, fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), från kommunens centralort och från annan kommundel, samt kommunens tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

($\beta = -1,52$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att fritidsumgänge med centralortsbor främst har samband med uppfattningen att kommunpolitiker bryr sig om personer som en själv.³⁵

Bland centralortsbor har arbete i centralort positiv effekt på förtroende för kommunens politiker ($\beta = 5,97$); centralortsbor som arbetar i den egna centralorten tenderar att ha större förtroende för politikerna i sin kommun än centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars arbetsplats varierar. På en 100-gradig skala är skillnaden mellan centralortsbor som arbetar i den egna centralorten och centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars arbetsplats varierar i genomsnitt cirka 6 enheter. Även arbete i annan del av kommunen har positiv effekt ($\beta = 8,62$). Det väsentliga tycks med andra ord vara att ha sin arbetsplats förlagd i kommunen, inte nödvändigtvis i centralorten. Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att det framför allt är uppfattningarna att kommunpolitikerna bryr sig om personer som en själv³⁶ och att kommunpolitikerna är ärliga³⁷ som är högre bland centralortsbor som arbetar i centralorten än bland centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan kommun eller varierar.

Fritidsumgänge, vare sig det är med andra centralortsbor eller med invånare från andra delar av kommunen, har bland centralortsbor inget samband med förtroende för sin kommuns politiker ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer dock att umgänge med andra centralortsbor har positiv effekt på uppfattningen att kommunpolitikerna bryr sig om personer som en själv.³⁸ Centralortsbor som umgås ofta med andra centralortsbor anser alltså detta i större utsträckning än centralortsbor som umgås sällan med andra centralortsbor.

Vad beträffar förtroende för styrelsen av den egna kommunen (index) bland icke centralortsbor har, som framgår av tabell 6:8, arbete i centralort eller i någon annan del av kommunen ingen betydelse ($p > 0,10$). Icke centralortsbor som arbetspendlar till sin centralort har alltså inte högre förtroende för styrelsen än icke centralortsbor som arbetspendlar till en annan kommun eller vars arbetsplats varierar. Inte heller när komponenterna i indexet analyseras var för sig har arbetspendling till centralort någon betydelse.

Även fritidsumgänge saknar betydelse för förtroende för styrelsen av kommunen ($p > 0,10$). Icke centralortsbor som umgås ofta med till exempel

³⁵ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

³⁶ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

³⁷ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

³⁸ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

centralortsbor har alltså inte högre förtroende i detta avseende än icke centralortsbor som endast sällan umgås med centralortsbor. Analyseras komponenterna i indexet var för sig visar det sig dock finnas ett svagt negativt samband mellan umgänge med invånare i den egna kommundelen och uppfattning om rättssäkerheten och korruptionsfriheten i kommunen.³⁹

Bland centralortsbor har arbete i den egna centralorten ($\beta = 7,16$) och i andra kommundelar ($\beta = 8,47$) positiva effekter på förtroende för styrelsen av den egna kommunen. På en 100-gradig skala har centralortsbor som arbetar i den egna centralorten i genomsnitt drygt 7 enheter högre förtroende än centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars arbetsplats varierar. Motsvarande skillnad mellan centralortsbor som arbetar i annan del av kommunen än centralorten och centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars arbetsplats varierar är drygt 8 enheter. Precis som vid förtroende för kommunpolitiker ovan tycks det väsentliga vara att arbetsplatsen ligger i kommunen, inte nödvändigtvis i centralorten. Analyseras de tre komponenterna i indexet över förtroende för styrelsen var för sig framkommer att arbete i den egna centralorten har positiva samband med samtliga komponenter, det vill säga bedömning av samspelet mellan väljare och valda⁴⁰, av skötseln av den kommunala ekonomin⁴¹ och av rättssäkerheten⁴² i kommunen.

Centralortsbors fritidsumgänge har enligt tabell 6:8 ingen nämnvärd betydelse ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer dock att umgänge med invånare från andra delar av kommunen än centralorten har negativt samband med uppfattning om skötseln av den kommunala ekonomin.⁴³

När det gäller uppfattning om den kommunala politikens betydelse (index) finns, som framgår av tabell 6:8, bland icke centralortsbor inga samband med arbetsplatsens lokalisering ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig finns samband mellan arbete i den egna kommundelen och uppfattningen att besluten blir olika med olika partier vid makten; icke centralortsbor vars arbetsplats är lokaliserad i den egna kommundelen anser i mindre utsträckning att så blir fallet än icke centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan kommun eller varierar.⁴⁴ I övrigt finns inga signifikanta samband med arbetsplatsens lokalisering.

³⁹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (modell: arbetar/går i skola i egen kommundel, i kommunens centralort, i annan kommundel, arbetar/studerar ej, fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen, från kommunens centralort och från annan kommundel, tätortsgrad samt socioekonomisk bakgrund, ordered logit, endast icke centralortsbor).

⁴⁰ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴¹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴³ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴⁴ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Icke centralortsbors fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen eller från centralorten har inga samband med uppfattning om den kommunala politikens betydelse ($p > 0,10$). Däremot har fritidsumgänge med invånare från andra kommundelar positivt samband ($\beta = 1,66$). Skillnaden på en 100-gradig skala mellan dem som umgås mest (i stort sett dagligen) och minst (sällan eller aldrig) är i genomsnitt knappt 7 enheter. Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att det främst är uppfattningen att kommunpolitikerna kan påverka kommunens framtid⁴⁵, samt i viss mån att besluten blir olika med olika partier vid makten i kommunen⁴⁶, som har positivt samband med umgänge med invånare från andra kommundelar.

Bland centralortsbor finns inga samband mellan arbetsplatsens lokalisering och uppfattning om den kommunala politikens betydelse ($p > 0,10$). Studeras komponenterna i indexet var för sig framkommer dock att det finns vissa positiva effekter av att arbetsplatsen ligger i den egna kommunen. Både centralortsbor som har sin arbetsplats i den egna centralorten⁴⁷ och de vars arbetsplats ligger i en annan del av kommunen⁴⁸ anser i större utsträckning att det gör skillnad vilka partier som sitter vid makten i kommunen. Det väsentliga är alltså att arbetsplatsen ligger i kommunen, inte nödvändigtvis i centralorten.

Centralortsbors fritidsumgänge har enligt tabell 6:8 inga nämnvärda samband med uppfattning om den kommunala politikens betydelse ($p > 0,10$). Studeras komponenterna i indexet var för sig framkommer dock att det finns svagt positivt samband mellan umgänge med centralortsbor och uppfattningen att det spelar roll vilka partier som sitter vid makten.⁴⁹ Centralortsbor som ofta umgås med andra centralortsbor tenderar alltså i något större utsträckning att anse att det har betydelse vilka partier som styr i kommunen än centralortsbor som sällan umgås med andra centralortsbor.

Sist i tabell 6:8 studeras samband mellan å ena sidan arbetsplatsens lokalisering och fritidsumgänge och å andra sidan uppfattningar om vikten av väljarengagemang (index) respektive partipolitiskt engagemang (index) i demokratin. Bland icke centralortsbor har arbete i centralort eller i någon annan del av kommunen (den egna kommundelen eller "annan kommundel") ingen betydelse ($p > 0,10$). Inte heller när komponenterna i indexen studeras var för sig har arbete i centralorten någon större betydelse. Arbete i annan del av kommunen har dock negativt samband med uppfattning om vikten av att aktivt försöka påverka beslut i samhällsfrågor.⁵⁰

⁴⁵ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴⁶ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴⁸ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁴⁹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵⁰ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Fritidsumgänge har framför allt betydelse när det gäller umgänge med invånare i ”annan kommunal”; icke centralortsbor som umgås ofta med invånare från andra kommuner än den egna och centralorten lägger större vikt vid både väljarengagemang ($\beta = 2,54$) och partipolitiskt engagemang ($\beta = 2,23$). I vilken utsträckning icke centralortsbor umgås med invånare från den egna kommunen respektive centralorten saknar betydelse ($p > 0,10$). Studeras komponenterna i indexen var för sig framkommer att de som umgås ofta med invånare från andra kommuner än den egna eller centralorten framför allt betonar vikten av att hålla sig informerad om vad som händer i samhället⁵¹, att aktivt försöka påverka i samhällsfrågor⁵² och att åta sig kommunala förtroendeuppdrag⁵³. Vidare har umgänge med invånare från den egna kommunen positiv effekt på uppfattningarna om vikten av att aktivt försöka påverka i samhällsfrågor⁵⁴ och att åta sig kommunala förtroendeuppdrag⁵⁵. Det vill säga icke centralortsbor som umgås ofta med invånare från den egna kommunen tenderar att lägga större vikt vid att man som medborgare i en demokrati aktivt försöker påverka samt åtar sig kommunala förtroendeuppdrag än icke centralortsbor som sällan umgås med invånare från den egna kommunen.

Bland centralortsbor finns enligt tabellen inget samband mellan arbetsplatsens lokalisering i kommunen och uppfattning om vikten av väljarengagemang ($p > 0,10$). Däremot finns ett negativt samband mellan arbete i annan kommunal och uppfattning om vikten av partipolitiskt engagemang ($\beta = -9,90$). Centralortsbor som arbetar i den egna kommunen utanför centralorten lägger mindre vikt därvidlag än centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan kommun eller varierar. Att ha sin arbetsplats i den egna centralorten saknar däremot betydelse ($p > 0,10$). Inte heller när komponenterna i de två indexen analyseras var för sig finns det något samband med arbete i den egna centralorten.

Centralortsbors fritidsumgänge med andra invånare i kommunen har visst samband med uppfattning om vikten av väljarengagemang och partipolitiskt engagemang. Det förra engagemanget har positivt samband med umgänge med invånare från andra delar av kommunen än centralorten ($\beta = 3,46$) och det senare har positivt samband med umgänge med andra centralortsbor ($\beta = 3,02$). Studeras komponenterna i de två indexen var för sig framkommer att umgänge med andra centralortsbor har positiva samband med uppfattningarna om vikten av att rösta i de allmänna valen⁵⁶ samt åta sig kommunala

⁵¹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵² Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵³ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵⁴ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵⁵ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

förtroendeuppdrag⁵⁷. Umgänge med invånare från andra delar av kommunen än centralorten har positiva samband med uppfattningarna om vikten av att rösta i allmänna val⁵⁸, hålla sig informerad om vad som händer i samhället⁵⁹ samt aktivt försöka påverka beslut i samhällsfrågor⁶⁰.

Sammantaget när det spatials mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter studeras kan konstateras att det har vissa positiva effekter ur legitimitetssynpunkt att arbetsplatsen ligger i kommunen, antingen i centralorten eller i någon annan del av kommunen. Detta gäller dock endast bland centralortsbor. Bland icke centralortsbor har arbetsplatsens lokalisering ingen större betydelse. Den andra aktiviteten, fritidsumgänge, har betydelse i endast begränsad utsträckning och resultaten bildar inget entydigt mönster, som till exempel att fritidsumgänge kopplat till centralorten genomgående skulle ha positiv effekt på förtroende för kommunens politiska system. Bland icke centralortsbor tycks dock fritidsumgänge med andra invånare från den egna kommundelen i vissa avseenden ha negativ effekt; icke centralortsbor som umgås ofta med invånare från den egna kommundelen har delvis lägre förtroende än icke centralortsbor som umgås sällan med invånare från den egna kommundelen.

Näringsgeografisk homogenitet

Den tredje strukturella faktorn är de näringsgeografiska förhållandena i kommunerna. Hypotesen är att den demokratiska legitimiteten är högre i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter än i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Graden av näringsgeografisk homogenitet mäts i form av näringslivets koncentration i kommunerna till en eller ett fåtal näringsgrenar.

När det gäller förtroende för sin kommuns politiker (index) finns, som framgår av tabell 6:9, inget statistiskt signifikant samband med näringslivets koncentration ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i förtroendeindexet var för sig framkommer att näringslivets koncentration endast har svagt negativt samband med uppfattningen att kommunpolitikerna bryr sig om personer som en själv (dvs. den svarande).⁶¹ Sambandets riktning är alltså tvärtemot den förväntade, men skillnaden mellan invånare i näringsgeografiskt homogena och heterogena kommuner är liten. Övriga komponenter i indexet – att politikerna är ärliga, att de är kunniga och att folk är för snabba med att kritisera dem – har inga samband med näringslivets koncentration.

⁵⁷ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵⁸ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁵⁹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁶⁰ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁶¹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Tabell 6:9 Näringsgeografisk homogenitet och demokratisk legitimitet (linjär regression)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Kommunens politiker				
Näringslivets koncentration	-11,37	19,26	-0,02	0,55
Kommunens styrelseform				
styrelse av kommunen				
Näringslivets koncentration	-18,16	18,62	-0,03	0,33
politikens betydelse				
Näringslivets koncentration	-25,00	17,46	-0,05	0,15
Demokratiska gemenskapen				
väljarengagemang				
Näringslivets koncentration	-2,96	16,94	-0,01	0,86
partipolitiskt engagemang				
Näringslivets koncentration	30,68	23,99	0,04	0,20

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fem multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är förtroende för kommunens politiker, uppfattning om styrelse av kommunen respektive den kommunala politikens betydelse, samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Samtliga beroende variabler är additiva index som varierar mellan 0 och 100. I samtliga analyser $N > 891$.

^a Förutom näringslivets koncentration ingår i samtliga analyser tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Förtroende för styrelsen av den egna kommunen (index) har inget statistiskt signifikant samband med näringslivets koncentration ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig har näringslivets koncentration inget samband med bedömning av hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar och av kommunens skötsel av ekonomin och handlingskraft. Däremot finns ett negativt samband mellan näringslivets koncentration och bedömning av rättssäkerheten och korrupsionsfriheten i kommunen.⁶² Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter anser alltså att den egna kommunen fungerar sämre i detta avseende än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

Vad gäller uppfattning om den kommunala politikens betydelse (index) finns inget statistiskt signifikant samband med näringslivets koncentration ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att näringslivets koncentration har svagt negativt samband med uppfattningen att kommunpolitikerna kan påverka kommunens framtid.⁶³ De som bor i kommuner vars näringsliv är differentierat anser med andra ord i något större utsträckning att politikerna kan påverka utvecklingen i kommunen än de som bor i kommuner vars näringsliv är koncentrerat till ett mindre antal

⁶² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

⁶³ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

näringsgrenar. Möjligen indikerar detta att ett differentierat näringsliv skapar bättre förutsättningar för kommuners handlingsutrymme och kapacitet att planera och ernå resurser för den kommunala verksamheten, vilket också var en av tankarna bakom kommunblocksreformen (SOU 1961:9 s. 137).

Sist i tabell 6:9 studeras invånarnas uppfattning om vikten av politisk engagemang i demokratin. Som framgår av tabellen har näringslivets koncentration inget statistiskt signifikant samband med invånarnas uppfattning om vikten av vare sig väljarengagemang eller partipolitiskt engagemang ($p > 0,10$). Inte heller när komponenterna i de två indexen analyseras var för sig har näringslivets koncentration någon betydelse. Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter lägger alltså inte större vikt vid att man som medborgare i en demokrati är politiskt engagerad än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

*

Sammanfattningsvis får hypotesen om funktionellt indelade kommuners positiva effekt på den demokratiska legitimiteten stöd i ett avseende, centralortsdominans. Invånare i enkärniga kommuner, det vill säga i kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort, har genomsnittligt högre förtroende för det politiska systemet i sin kommun än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. Framför allt gäller detta utanför centralorterna, medan betydelsen av centralortsdominans är mindre i centralorterna. Den positiva effekten av centralortsdominans gäller flera delar av det politiska systemet. Förtroendet för kommunens politiker och för styrelsen av kommunen, liksom uppfattningen om den kommunala politikens betydelse, är högre i kommuner med hög centralortsdominans än i kommuner med låg centralortsdominans, och då, som sagt, främst utanför kommunernas centralorter. Bland annat kan nämnas att icke centralortsbor i enkärniga kommuner tenderar att vara betydligt mer positiva till hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar än icke centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner. Centralortsdominans har även positiv effekt på invånarnas uppfattning om vikten av väljarengagemang och partipolitiskt engagemang i demokratin.

Den andra faktorn som har att göra med i vilken mån kommunerna är funktionellt indelade är om kommunindelningen är dimensionerad efter det spatialska mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter. Studeras denna faktor i form av andel in- och utpendlare i kommunerna framkommer det att den saknar betydelse. Sambanden är totalt sett få, och i den mån de förekommer går de i olika riktning. Studeras däremot individuell ekonomisk aktivitet i form av förvärvsarbete och individuell social aktivitet i form av fritidsumgänge framkommer det att dessa aktiviteter har viss betydelse. Att ha sin arbetsplats lokaliserad i den egna kommunen, antingen i centralorten eller i någon annan del av kommunen, har positiva effekter på förtroende för

kommunens politiker och för styrelsen av kommunen. Detta gäller dock endast bland centralortsbor. Tanken att arbetspendling till centralorten har positiv effekt bland icke centralortsbor får inte stöd; icke centralortsbor vars arbetsplats ligger i centralorten har inte högre förtroende än andra icke centralortsbor. För att arbete i kommunen ska ha positiv effekt på invånarnas förtroende måste de alltså bo i kommunens politiska, administrativa och servicemässiga centrum, det vill säga centralorten. Fritidsumgänge med invånare från olika delar av kommunen har positiv effekt i endast begränsad utsträckning. Bland icke centralortsbor kan konstateras att fritidsumgänge med centralortsbor endast har positiv effekt på förtroende för kommunens politiker; tanken att social interaktion med centralorten har positiv effekt på icke centralortsbors förtroende får således bara delvis stöd. Vidare finns det i vissa avseenden negativ effekt av fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen, det vill säga icke centralortsbor som umgås ofta med invånare från den egna kommundelen har i vissa avseenden lägre förtroende än icke centralortsbor som umgås sällan med invånare från den egna kommundelen.

Slutligen studeras om den demokratiska legitimiteten är högre i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter än i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Undersökningen visar att så inte är fallet. De näringsgeografiska förhållandena saknar nästan genomgående betydelse, och i den mån samband ändå föreligger går de i motsatt riktning, det vill säga heterogena kommuner fungerar bättre än homogena kommuner. Här kan nämnas att invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter i något större utsträckning anser att kommunpolitikerna kan påverka kommunens framtid, vilket kan indikera att det i kommuner med ett differentierat näringsliv finns ett större handlingsutrymme i kommunalpolitiken än i kommuner vars näringsliv är koncentrerat till en eller ett fåtal näringsgrenar. Samtidigt bör erinras om att verkligt homogena kommuner i det stora hela saknas i Sverige. I stället kännetecknas det stora flertalet kommuner av att de är mer eller mindre näringsgeografiskt heterogena enheter (se kap. 3), vilket medför att analyser av de näringsgeografiska förhållandenas betydelse blir vanskliga.

Politiskt deltagande

De amerikanska statsvetarna Sidney Verba och Norman H. Nie har i sin forskning om politiskt deltagande funnit att boende i tydligt avgränsade, autonoma lokalsamhällen har positivt samband med politiskt deltagande (Verba & Nie 1972:229–247). Invånare i samhällen som är egna kommuner och som utgör egna ekonomiska system tenderar att vara mer politiskt aktiva, i synnerhet i lokala frågor, än invånare i samhällen vars avgränsning är

mindre tydlig. Särskilt stor är skillnaden när det gäller aktivitet i lokala frågor. Verbas och Nies studie bygger på data om amerikanska medborgares politiska deltagande, och resultaten måste givetvis tolkas mot bakgrund av det. De lokalsamhällen som de beskriver som gynnsamma för politiskt deltagande kan emellertid sägas ha vissa likheter med vad som i denna undersökning beskrivs som funktionellt indelade kommuner: enkärniga kommuner med låg andel in- och utpendlare. Mot bakgrund av det och den generella hypotesen ovan är hypotesen att invånare i kommuner som har befolkningsmässigt dominerande centralort samt liten in- och utpendling är mer politiskt aktiva, i synnerhet i kommunala frågor, än invånare i kommuner som saknar befolkningsmässigt dominerande centralort samt har omfattande in- och utpendling. Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter kan också tänkas vara mer politiskt aktiva än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

I undersökningen görs skillnad mellan politisk aktivitet inom ramen för den lilla och den stora demokratin. Politisk aktivitet inom ramen för den lilla demokratin syftar till att påverka förhållanden som enbart rör den enskilde eller dennes familj, vilket kan göras genom kontakt med antingen politiker eller med tjänsteman. Politisk aktivitet inom ramen för den stora demokratin syftar till att påverka samhället, med vilket avses förhållanden som inte enbart rör den enskilde eller dennes familj. I undersökningen rör det sig om 13 olika slags aktiviteter, vilka delas in i fyra kategorier av deltagande (index): genom politiker/parti, genom tjänsteman och genom kollektiv och individuell aktion.

Centralortsdominans

I tabell 6:10 studeras centralortsdominans och aktivitet inom ramen för den lilla demokratin. När samtliga invånare inkluderas i analysen har centralortsdominans inget samband med politikerkontakt ($p > 0,10$). Studeras av skäl som angetts ovan enbart invånare från kommuner utanför de tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö visar det sig emellertid att centralortsdominans har positiv effekt på kontakt med politiker ($\beta = 3,16$). Invånare i enkärniga kommuner tenderar alltså att oftare kontakta politiker för att påverka sin egen situation än invånare i två- eller flerkärniga kommuner.

Som framhållits ovan kan centralortsdominans ha olika stor betydelse bland centralortsbor och icke centralortsbor. När de två grupperna analyseras var för sig (exklusive storstadsbor) framkommer att sambandet mellan centralortsdominans och kontakt med politiker inom ramen för den lilla demokratin framför allt gäller bland icke centralortsbor.⁶⁴ Bland dem är effekten av centralortsdominans mycket stark. Beräknas sannolikheten för att ha kontaktat en politiker är den 0,01 enheter i kommuner med lägst centralortsdominans och 0,51 enheter i kommuner med högst centralortsdominans.

⁶⁴ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 6:10 Centralortsdominans och deltagande inom ramen för den lilla demokratin (logit)

Variabler	Samtliga invånare				Exklusive storstadsbor			
	β	σ_e	β^s	p	β	σ_e	β^s	p
Politiker								
Centralortsdominans	0,09	0,74	0,01	0,90	3,16	1,19	0,29	0,01
Tjänsteman								
Centralortsdominans	0,53	0,53	0,08	0,32	0,04	0,84	0,00	0,96

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fyra multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är kontakt med politiker från den egna kommunen och kontakt med tjänsteman från den egna kommunen. I kolumnen Samtliga invånare ingår hela urvalet i analyserna. I kolumnen Exklusive storstadsbor ingår endast invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna. I analyserna av hela urvalet $N > 978$. I analyserna av invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna $N > 672$.

^a I samtliga analyser ingår förutom centralortsdominans också tätortsgrad som oberoende variabel. Bland samtliga invånare varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 1,00. Exklusive storstadsbor varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 0,93. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Även bland centralortsbor finns positivt samband mellan centralortsdominans och kontakt med politiker inom ramen för den lilla demokratin, men det är inte lika starkt som bland icke centralortsbor.⁶⁵

Av tabellen framgår även att centralortsdominans inte har något samband med tjänstemannakontakt ($p > 0,10$). Det gäller även när analysen begränsas till enbart invånare utanför de tre storstadsregionerna. När icke centralortsbor och centralortsbor analyseras var för sig framkommer att centralortsdominans har positivt samband med tjänstemannakontakt bland de förra.⁶⁶ Precis som vid kontakt med politiker är alltså icke centralortsbor i enkärniga kommuner mer aktiva än icke centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner.

Deltagande inom ramen för den stora demokratin studeras i tabell 6:11. Vad gäller den första deltagandekategorin, politiker/parti (index), finns inget samband med centralortsdominans ($p > 0,10$). Inte heller när endast invånare från kommuner utanför de tre storstadsregionerna ingår i analysen har centralortsdominans någon statistiskt säker betydelse ($p > 0,10$). Studeras icke centralortsbor och centralortsbor var för sig (exklusive storstadsbor) framkommer dock att centralortsdominans har svag positiv effekt bland de förra; icke centralortsbor i enkärniga kommuner tenderar att i något större utsträckning delta genom politiker/partier än icke centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner.⁶⁷

Av komponenterna i indexet över deltagande genom politiker/partier visar det sig här framför allt vara kontakt med ”annan politiker” som har positivt

⁶⁵ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁶⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁶⁷ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 6:11 Centralortsdominans och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	Samtliga invånare				Exklusive storstadsbor			
	β	σ_e	β^s	p	β	σ_e	β^s	p
Politiker/parti								
Centralortsdominans	0,31	0,48	0,05	0,52	0,99	0,78	0,09	0,20
Tjänsteman								
Centralortsdominans	-0,14	0,39	-0,02	0,71	-0,91	0,66	-0,09	0,17
Kollektiv aktion								
Centralortsdominans	-0,74	0,47	-0,11	0,11	-0,13	0,78	-0,01	0,87
Individuell aktion								
Centralortsdominans	-0,21	0,36	-0,03	0,55	1,51	0,63	0,14	0,02

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från åtta multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. I kolumnen Samtliga invånare ingår hela urvalet i analyserna. I kolumnen Exklusive storstadsbor ingår endast invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna. I analyserna av hela urvalet $N > 994$. I analyserna av invånare i kommuner utanför de tre storstadsregionerna $N > 685$.

^a I samtliga analyser ingår förutom centralortsdominans också tätortsgrad som oberoende variabel. Bland samtliga invånare varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 1,00. Exklusive storstadsbor varierar centralortsdominans mellan 0,00 och 0,93. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

samband med centralortsdominans.⁶⁸ De övriga två komponenterna i indexet – kontakt med kommunpolitiker från den egna kommunen och arbete i politiskt parti – har inga statistiskt signifikanta samband med centralortsdominans. Noteras bör att dessa två senare deltagandeformer sannolikt är mer relaterade till specifikt den kommunala demokratin än vad kontakt med ”annan politiker” är.

Vidare i tabell 6:11 studeras centralortsdominans och deltagande genom tjänsteman (index). Som framgår har centralortsdominans ingen betydelse därvidlag ($p > 0,10$), vare sig samtliga invånare eller enbart invånare från kommuner utanför de tre storstadsregionerna ingår i analysen. Studeras icke centralortsbor och centralortsbor var för sig (exklusive storstadsbor) framkommer att det finns ett negativt samband mellan centralortsdominans och deltagande genom tjänsteman bland de senare. Centralortsbor i enkärniga kommuner deltar med andra ord mindre genom tjänsteman än centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner.⁶⁹ Sambandets riktning är tvärtemot den förväntade.

⁶⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁶⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

Analyseras komponenterna som ingår i indexet var för sig framkommer att det framför allt är kontakt med ”annan offentlig tjänsteman” som är mindre vanlig bland centralortsbor i enkärniga kommuner än bland centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner.⁷⁰ Vidare framkommer att det bland icke centralortsbor finns positivt samband härvidlag med centralortsdominans, vilket är förväntad riktning.⁷¹ Sambandets riktning är alltså olika bland centralortsbor och icke centralortsbor.

Vad beträffar den tredje deltagandekategorin, genom kollektiv aktion (index), finns enligt tabell 6:11 inget statistiskt signifikant samband med centralortsdominans ($p > 0,10$). Inte heller när enbart invånare från kommuner utanför de tre storstadsregionerna ingår i analysen har centralortsdominans någon betydelse. Studeras centralortsbor och icke centralortsbor var för sig (inklusive storstadsbor) framkommer att det bland de senare råder negativt samband mellan centralortsdominans och deltagande genom kollektiv aktion, vilket är tvärtemot förväntat.⁷²

När komponenterna i indexet analyseras var för sig framkommer att det främst är deltagande i demonstrationer (andra än 1 maj) som har negativt samband med centralortsdominans.⁷³ Icke centralortsbor i enkärniga kommuner är alltså mindre aktiva i detta avseende än icke centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner. Vidare framkommer att det bland centralortsbor finns negativt samband mellan centralortsdominans och deltagande i aktionsgrupp.⁷⁴ Två- eller flerkärniga kommuner förefaller alltså erbjuda mer gynnsamma förutsättningar för kommuninvånarnas deltagande i demonstrationer (icke centralortsbor) och aktionsgrupper (centralortsbor) än enkärniga kommuner. Det är emellertid tveksamt om högt deltagande i just dessa avseenden ska tolkas positivt ur demokratisynpunkt. Som framgick i kapitel 4 är deltagande i demonstration och aktionsgrupp, samt i viss mån bojkott av varor, kopplat till missnöje med den kommunala demokratin på så vis att invånare som utövar dessa aktiviteter tenderar att vara mer negativa än övriga invånare till hur samspelet mellan väljare och valda i den egna kommunen fungerar. De negativa sambanden mellan å ena sidan centralortsdominans och å andra sidan deltagande i demonstration respektive aktionsgrupp indikerar möjligen att demokratin fungerar sämre i två- eller flerkärniga kommuner än i enkärniga kommuner; som framgått ovan är också invånare i två- eller flerkärniga kommuner mer negativa än invånare i enkärniga kommuner till hur samspelet mellan väljare och valda fungerar i kommunen.

Slutligen i tabell 6:11 studeras centralortsdominans och individuell aktion (index). Som framgår saknar centralortsdominans betydelse när samtliga

⁷⁰ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁷¹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁷² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁷³ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁷⁴ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

invånare ingår i analysen ($p > 0,10$). Exkluderas invånare från kommuner i de tre storstadsregionerna har dock centralortsdominans positiv effekt ($\beta = 1,51$). Invånare i enkärniga kommuner deltar följaktligen oftare genom individuell aktion än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. Framför allt visar sig centralortsdominans ha betydelse bland icke centralortsbor.⁷⁵ Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att den typ av individuell aktion som har starkast positivt samband med centralortsdominans är att skriva under namnsamling.⁷⁶

I den ovan refererade studien av Verba och Nie om politiskt deltagande i USA framkom att invånare i tydligt avgränsade, autonoma lokalsamhällen var mer politiskt aktiva i framför allt lokala frågor än invånare i andra samhällen (Verba & Nie 1972:229–247). En kommun som består av endast ett lokalsamhälle är per definition enkärnig, medan en två- eller flerkärnig kommun består av minst två lokalsamhällen. Utifrån Verbas och Nies studie kan centralortsdominans förväntas ha positivt samband med deltagande som syftar till att påverka förhållanden i framför allt kommunen som helhet, möjligen även deltagande som syftar till att påverka förhållanden i den egna kommundelen. I denna undersökning föreligger emellertid inget tydligt sådant mönster; något stöd för att invånare i enkärniga kommuner oftare deltar i lokala frågor än invånare i två- eller flerkärniga kommuner föreligger alltså inte.

Sammantaget förefaller centralortsdominans framför allt ha betydelse för deltagande inom ramen för den lilla demokratin. Inom ramen för den stora demokratin har centralortsdominans ingen större betydelse, åtminstone inte inom ramen för den stora kommunala demokratin.

Ekonomisk och social aktivitet

Den andra faktorn i undersökningen som har att göra med kommunindelningens funktionalitet är i vilken utsträckning invånarna bor och arbetar i samma kommun. Omfattande in- och utpendling förväntas skapa ogynnsamma förutsättningar för politisk aktivitet; här kan knytas an till Verbas och Nies forskning enligt vilken invånare i autonoma lokalsamhällen som utgör egna ekonomiska system är mer politiskt aktiva än andra invånare, i synnerhet när det gäller lokala frågor (Verba & Nie 1972:229–247).

I tabell 6:12 studeras samband mellan andel in- och utpendlare och deltagande inom ramen för den lilla demokratin. Som framgår har andel in- och utpendlare inga samband med deltagande, vare sig det gäller politikerkontakt eller tjänstemannakontakt ($p > 0,10$). Eftersom effekten av omfattande pendling kan vara olika i och utanför centralort kan även i detta sammanhang finnas skäl att skilja mellan centralortsbor och icke centralortsbor. När de två grupperna analyseras var för sig framkommer dock att det inte heller då finns

⁷⁵ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

⁷⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 6:12 Andel pendlare och deltagande inom ramen för den lilla demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Politiker				
Andel inpendlare (procent)	0,01	0,02	0,10	0,45
Andel utpendlare (procent)	-0,00	0,01	-0,04	0,68
Tjänsteman				
Andel inpendlare (procent)	-0,01	0,01	-0,06	0,52
Andel utpendlare (procent)	0,00	0,01	0,01	0,95

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från två multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är kontakt med politiker från den egna kommunen och kontakt med tjänsteman från den egna kommunen. I båda analyserna $N > 978$.

^a Förutom andel in- och utpendlare ingår i båda analyserna tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

några samband mellan andel in- och utpendlare och deltagande inom ramen för den lilla demokratin.

Effekten av andel in- och utpendlare på olika slags deltagande inom ramen för den stora demokratin studeras i tabell 6:13. Vad gäller den första kategorin, politiker/partier (index), kan konstateras att andel pendlare inte har någon betydelse ($p > 0,10$). Bilden är densamma även när centralortsbor och icke centralortsbor studeras var för sig. Av komponenterna i indexet över deltagande genom politiker/parti har dock arbete i politiskt parti positivt samband med andel inpendlare⁷⁷ och svagt negativt samband med andel utpendlare⁷⁸. Invånare i kommuner med omfattande inpendling har alltså i större utsträckning försökt att påverka genom arbete i politiskt parti än invånare i kommuner med liten inpendling, vilket är tvärtemot förväntat. Samtidigt har invånare i kommuner med omfattande utpendling i något mindre utsträckning försökt att påverka på detta sätt än invånare i kommuner med liten utpendling, vilket är förväntat.

Av tabell 6:13 framgår vidare att andel inpendlare har svagt negativt samband med deltagande genom tjänsteman (index). Som förväntat tenderar alltså invånare i kommuner med omfattande inpendling att i något mindre utsträckning delta genom tjänsteman än invånare i kommuner med liten inpendling ($\beta = -0,02$). Framför allt visar sig det bland centralortsbor.⁷⁹ Den aktivitet i indexet över deltagande genom tjänsteman som främst har samband med andel inpendlare är kontakt med tjänsteman i den egna kommunen.⁸⁰ Andel utpendlare saknar genomgående betydelse ($p > 0,10$).

⁷⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁷⁸ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁷⁹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸⁰ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 6:13 Andel pendlare och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Politiker/parti				
Andel inpendlare (procent)	-0,00	0,01	-0,03	0,73
Andel utpendlare (procent)	0,00	0,01	0,03	0,66
Tjänsteman				
Andel inpendlare (procent)	-0,02	0,01	-0,13	0,08
Andel utpendlare (procent)	0,00	0,01	0,03	0,57
Kollektiv aktion				
Andel inpendlare (procent)	-0,03	0,01	-0,22	0,02
Andel utpendlare (procent)	0,01	0,01	0,07	0,31
Individuell aktion				
Andel inpendlare (procent)	-0,01	0,01	-0,07	0,33
Andel utpendlare (procent)	0,01	0,01	0,05	0,32

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fyra multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. I samtliga analyser $N > 994$.

^a Förutom andel in- och utpendlare ingår i samtliga analyser tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Den tredje deltagandekategorin är kollektiv aktion (index). I enlighet med hypotesen ovan visar sig boende i kommun med omfattande inpendling ha negativ effekt ($\beta = -0,03$). Framför allt gäller det bland icke centralortsbor.⁸¹ Utpendlingens omfattning har ingen betydelse ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet över kollektiv aktion var för sig har andel inpendlare negativ effekt på arbete i aktionsgrupp⁸² och deltagande i demonstration (annan än 1 maj)⁸³. Bland enbart icke centralortsbor framkommer också att andel utpendlare har positivt samband med arbete i aktionsgrupp, vilket är tvärtemot förväntat.⁸⁴ Som nämnts i det föregående har arbete i aktionsgrupp och deltagande i demonstration samband med negativ uppfattning om medborgarstyrelsen i kommunen. Högt deltagande i dessa avseenden ska därför inte självklart tolkas positivt ur demokratisynpunkt. Det är således tveksamt om resultaten ovan kan sägas indikera att demokratin fungerar bättre i kommuner med liten inpendling respektive omfattande utpendling.

⁸¹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸³ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸⁴ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

Sist i tabell 6:13 studeras andel in- och utpendlare och deltagande genom individuell aktion (index). Som framgår av tabellen har varken andel in- eller utpendlare någon betydelse härvidlag ($p > 0,10$). Bilden är densamma i och utanför centralorter. När komponenterna i indexet analyseras var för sig har pendlingens omfattning endast ringa betydelse. Enda statistiskt signifikanta sambandet gäller givande av ekonomiskt bidrag, vilket bland icke centralortsbor har negativt samband med inpendling⁸⁵ och positivt samband med utpendling⁸⁶. I det förra fallet är resultatet enligt det förväntade, medan i det senare fallet är resultatet tvärtemot det förväntade.

Enligt den ovan refererade studien av Verba och Nie är invånare i lokalsamhällen som är egna kommuner och självständiga ekonomiska system genomsnittligt mer politiskt aktiva i åtminstone lokala frågor än invånare i andra lokalsamhällen. Utifrån det kan invånare i kommuner med liten pendling förväntas vara mer aktiva för att påverka förhållanden i kommunen som helhet, möjligen även förhållanden i den egna kommundelen, än invånare i kommuner med omfattande pendling. En analys visar att det inte finns något sådant samband bland centralortsbor, men däremot bland icke centralortsbor. Bland dem har andel inpendlare negativ effekt på deltagande för att påverka förhållanden i både den egna kommundelen⁸⁷ och kommunen som helhet⁸⁸. Andel utpendlare visar sig däremot ha positiv effekt på försök att påverka förhållanden i den egna kommundelen.⁸⁹

Resultaten ovan ger ingen entydig bild. Oftast saknar andel in- och utpendlare betydelse. I synnerhet gäller det andel utpendlare, som i det föregående förutspåddes vara den typ av pendling som skulle ha störst betydelse. I de fall andel pendlare har betydelse är effekten inte alltid negativ, utan ibland även positiv. Sambandens riktning är då tvärtemot de förväntade. Vidare tycks pendlingens omfattning ha något större betydelse bland icke centralortsbor än bland centralortsbor. Eftersom åtminstone inpendling som regel främst berör centralorter blir dessa resultat svårtolkade. Sammantaget bör dock kunna konstateras att det inte finns stöd för hypotesen att omfattande in- och utpendling har negativ effekt på kommuninvånarnas politiska deltagande.

De invändningar som gjorts i föregående avsnitt kan göras även här. Andra aktiviteter än arbetspendling kan tänkas ha betydelse för politiskt deltagande. Effekten av olika aktiviteter kan vara individuell snarare än kontextuell. Slutligen kan det anses vara otillräckligt att aktiviteterna är kopplade till kommunen. Främst bör de vara kopplade till kommunens centralort.

I tabellerna 6:14 och 6:15 studeras effekter av arbetsplatsens lokalisering och fritidsumgänge på politiskt deltagande inom ramen för den lilla respektive

⁸⁵ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸⁷ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁸⁹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

stora demokratin. Invånare vars arbetsplats ligger i centralorten och som på fritiden umgås ofta med invånare från centralorten förväntas vara mer politiskt aktiva än andra invånare. Framför allt borde detta gälla icke centralortsbor. Att inte bo eller arbeta i centralorten eller umgås med centralortsbor innebär att bandet till kommunens politiska, administrativa och service-mässiga centrum är svagt. En konsekvens av det kan vara mindre engagemang i politiska frågor, i synnerhet politiska frågor som rör förhållanden i kommunen.

Arbetsplatsen kan vara lokaliserad i den egna kommundelen, kommunens centralort eller annan del av kommunen. För centralortsbor är kommunens centralort samma som den egna kommundelen, varför deras arbetsplats endast kan vara lokaliserad till centralorten eller annan del av kommunen. Alternativen "annan kommun" och "arbetsplatsen varierar" har uteslutits ur modellen och utgör referenskategorierna. Fritidsumgängets omfattning studeras i form av umgängesfrekvens med invånare från den egna kommundelen, centralorten och andra kommundelar. För centralortsbor motsvarar även här centralort den egna kommundelen.

Vad gäller icke centralortsbor inom ramen för den lilla demokratin framgår av tabell 6:14 att varken arbetsplatsens lokalisering eller fritidsumgänge har något statistiskt signifikant samband med kontakt med politiker ($p > 0,10$). Däremot har kontakt med tjänsteman positivt samband med både arbete i den egna kommundelen ($\beta = 0,75$) och fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen ($\beta = 0,27$). Icke centralortsbor vars arbetsplats ligger i den egna kommundelen kontaktar alltså oftare tjänsteman inom ramen för den lilla demokratin än icke centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan kommun eller varierar. Detsamma gäller icke centralortsbor som umgås ofta med invånare från den egna kommundelen jämfört med icke centralortsbor som umgås sällan med invånare från den egna kommundelen. Däremot har arbete i centralort och fritidsumgänge med centralortsbor ingen betydelse ($p > 0,10$). Tvärtom förväntat har alltså ekonomisk och social aktivitet kopplad till centralorten ingen positiv effekt på icke centralortsbors politiska deltagande.

Bland centralortsbor har arbetsplatsens lokalisering inget samband med vare sig politiker- eller tjänstemannakontakt inom ramen för den lilla demokratin ($p > 0,10$). Däremot har fritidsumgänge viss betydelse. Centralortsbor som umgås ofta med andra centralortsbor tar oftare kontakt med såväl politiker ($\beta = 1,11$) som tjänsteman ($\beta = 0,84$). Umgänge med invånare från andra kommundelar än centralorten har dock ingen betydelse ($p > 0,10$).

I de fall fritidsumgänge har betydelse samtidigt som arbetsplatsens lokalisering inte har det, har i det föregående omnämnts att det ändå inte kan uteslutas att arbetsplatsens lokalisering har betydelse. Till exempel kan arbete i centralort leda till flitigare fritidsumgänge med centralortsbor, vilket i sin tur leder till ökat deltagande. Om så är fallet är sambandet mellan arbetsplatsens

Tabell 6:14 Individuell pendling, fritidsumgänge och deltagande inom ramen för den lilla demokratin (logit)

Variabler	Invånare utanför centralort				Invånare i centralort			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Politiker								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	0,85	0,52	0,18	0,11	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	–0,28	0,59	–0,06	0,64	0,47	0,63	0,15	0,46
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	–1,10	1,15	–0,15	0,34	–0,10	1,09	–0,02	0,93
Umgänge kommundelen (1–5)	0,22	0,19	0,12	0,26	–			
Umgänge centralorten (1–5)	0,31	0,23	0,18	0,18	1,11	0,40	0,75	0,01
Umgänge annan kommundel (1–5)	0,27	0,24	0,14	0,26	0,32	0,27	0,23	0,23
Tjänsteman								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	0,75	0,38	0,16	0,05	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	–0,34	0,43	–0,07	0,43	–0,29	0,38	–0,09	0,45
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	–0,74	0,66	–0,10	0,27	0,54	0,52	0,11	0,30
Umgänge kommundelen (1–5)	0,27	0,14	0,15	0,05	–			
Umgänge centralorten (1–5)	0,22	0,16	0,14	0,16	0,84	0,22	0,56	0,00
Umgänge annan kommundel (1–5)	–0,01	0,17	–0,00	0,96	0,02	0,16	0,02	0,88

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fyra multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är kontakt med politiker från den egna kommunen och kontakt med tjänsteman från den egna kommunen. Varje beroende variabel analyseras i två olika urval. I kolumnen Invånare utanför centralort ingår endast icke centralortsbor. I kolumnen Invånare i centralort ingår endast centralortsbor. I samtliga analyser av endast icke centralortsbor $N > 439$. I samtliga analyser av endast centralortsbor $N > 473$.

^a Som oberoende variabler ingår arbetar/går i skola i den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), i kommunens centralort, i annan kommundel och arbetar/studerar ej, fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), från kommunens centralort och från annan kommundel, samt kommunens tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

lokalisering och deltagande indirekt med fritidsumgänge som mellanliggande variabel. När alla variabler som har att göra med fritidsumgänge exkluderas ur regressionsmodellen, så att endast variabler som har att göra med arbetsplatsens lokalisering ingår, saknar dock arbete i centralort alltså samband med både politiker- och tjänstemannakontakt. Det finns således inget indirekt samband mellan arbetsplatsens lokalisering och deltagande inom ramen för den lilla demokratin.

Sammantaget när det gäller deltagande inom ramen för den lilla demokratin tyder resultaten ovan på att det åtminstone delvis finns positiva effekter av ekonomiska och sociala aktiviteter i den egna kommundelen, vilket för centralortsbor är detsamma som centralorten. Att ha sina ekonomiska och sociala aktiviteter koncentrerade till centralorten har med andra ord främst betydelse för de invånare som bor där.

I tabell 6:15 studeras samband mellan å ena sidan arbetsplatsens lokalisering och fritidsumgänge och å andra sidan deltagande inom ramen för den stora demokratin. Första kategorin i tabellen är deltagande genom

politiker/partier (index). Bland icke centralortsbor har arbetsplatsens lokalisering ingen nämnvärd betydelse ($p > 0,10$). Fritidsumgänge har däremot viss betydelse; icke centralortsbor som ofta umgås med invånare från den egna kommundelen har i större utsträckning deltagit genom politiker/parti än icke centralortsbor som sällan umgås med invånare från den egna kommundelen ($\beta = 0,25$). I övrigt har fritidsumgänge ingen nämnvärd betydelse ($p > 0,10$). Exkluderas samtliga variabler som har att göra med fritidsumgänge framkommer att arbete i den egna kommundelen har svagt positivt samband med försök att påverka via politiker/parti.⁹⁰ Det innebär att det finns en indirekt effekt av arbete i den egna centralorten; icke centralortsbor som arbetar i den egna kommundelen umgås oftare på fritiden med andra invånare från den egna kommundelen, vilket i sin tur leder till att de i större utsträckning deltar genom politiker/parti.

Analyseras komponenterna i indexet politiker/parti var för sig har såväl arbete i den egna kommundelen⁹¹ som arbete i annan kommundel⁹² utanför centralorten direkta, positiva samband med arbete i parti. Fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen har positivt samband med framför allt kontakt med kommunpolitiker⁹³, men också med kontakt med ”annan politiker”⁹⁴. Det visar sig även finnas indirekt, positivt samband mellan arbete i den egna kommundelen och kontakt med kommunpolitiker.⁹⁵ Icke centralortsbor som arbetar i den egna kommundelen umgås med andra ord oftare på fritiden med andra invånare från den egna kommundelen, vilket i sin tur leder till att de i större utsträckning kontakter kommunpolitiker. Arbete i centralort och fritidsumgänge med centralortsbor saknar däremot helt betydelse.

Bland centralortsbor har arbete i den egna kommunen – centralort eller annan kommundel – inget samband med deltagande genom politiker/parti ($p > 0,10$). Fritidsumgänge har däremot viss betydelse. Centralortsbor som umgås ofta med invånare från andra kommundelar än centralorten tenderar att i större utsträckning delta genom politiker/parti än centralortsbor som sällan umgås med invånare från andra kommundelar ($\beta = 0,35$). Fritidsumgänge med andra invånare från centralorten har ingen betydelse ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet politiker/parti var för sig framkommer att fritidsumgänge med invånare från andra kommundelar än centralorten har samband med kontakt med ”annan politiker”.⁹⁶ De övriga komponenterna i indexet – kontakt med kommunpolitiker och arbete i politiskt parti – har inga samband med vare sig fritidsumgänge eller arbetsplatsens lokalisering.

⁹⁰ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹¹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹³ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹⁴ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹⁵ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹⁶ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 6:15 Individuell pendling, fritidsumgänge och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	Invånare utanför centralort				Invånare i centralort			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Politiker/parti								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	0,46	0,35	0,10	0,19	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	-0,10	0,39	-0,02	0,80	0,20	0,35	0,06	0,57
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	0,04	0,52	0,00	0,95	-0,52	0,59	-0,10	0,38
Umgänge kommundelen (1-5)	0,25	0,13	0,14	0,06	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,22	0,14	0,13	0,12	0,07	0,17	0,05	0,68
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,17	0,15	0,09	0,26	0,35	0,16	0,24	0,03
Tjänsteman								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	0,09	0,32	0,02	0,77	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	0,28	0,33	0,06	0,40	0,36	0,28	0,11	0,20
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	0,36	0,42	0,05	0,39	0,07	0,42	0,01	0,87
Umgänge kommundelen (1-5)	0,23	0,11	0,13	0,04	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,24	0,12	0,15	0,05	0,59	0,14	0,39	0,00
Umgänge annan kommundel (1-5)	0,12	0,13	0,06	0,36	0,03	0,12	0,02	0,82
Kollektiv aktion								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	0,10	0,39	0,02	0,80	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	0,19	0,40	0,04	0,64	0,38	0,35	0,12	0,28
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	-0,11	0,59	-0,02	0,86	-1,32	0,82	-0,26	0,11
Umgänge kommundelen (1-5)	0,11	0,13	0,06	0,40	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,48	0,15	0,29	0,00	0,43	0,18	0,29	0,02
Umgänge annan kommundel (1-5)	-0,23	0,15	-0,12	0,13	0,11	0,15	0,08	0,46
Individuell aktion								
Arbetar i kommundelen (nej-ja)	-0,39	0,29	-0,08	0,18	–			
Arbetar i centralorten (nej-ja)	0,08	0,31	0,02	0,79	0,17	0,25	0,06	0,49
Arbetar i annan kommundel (nej-ja)	-0,13	0,39	-0,02	0,73	0,73	0,38	0,14	0,06
Umgänge kommundelen (1-5)	0,29	0,10	0,17	0,00	–			
Umgänge centralorten (1-5)	0,11	0,11	0,07	0,31	0,31	0,12	0,21	0,01
Umgänge annan kommundel (1-5)	-0,02	0,12	-0,01	0,85	0,04	0,11	0,03	0,70

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från åtta multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. Varje beroende variabel analyseras i två olika urval. I kolumnen Invånare utanför centralort ingår endast icke centralortsbor. I kolumnen Invånare i centralort ingår endast centralortsbor. I samtliga analyser av endast icke centralortsbor $N > 455$. I samtliga analyser av endast centralortsbor $N > 479$.

^a Som oberoende variabler ingår arbetar/går i skola i den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), i kommunens centralort, i annan kommundel och arbetar/studerar ej, fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen (endast icke centralortsbor), från kommunens centralort och från annan kommundel, samt kommunens tätortsgrad. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Den andra deltagandekategorin i tabell 6:15 är deltagande genom tjänsteman (index). När det gäller icke centralortsbor har arbetsplatsens lokalisering inget direkt samband därvidlag ($p > 0,10$). Fritidsumgänge har däremot betydelse. Icke centralortsbor som umgås ofta med invånare från den egna kommundelen ($\beta = 0,23$) och från centralorten ($\beta = 0,24$) har oftare deltagit genom tjänsteman än icke centralortsbor som sällan umgås med invånare från den egna kommundelen respektive centralorten. Vidare analys ger dessutom vid handen att arbetsplatsens lokalisering har indirekt effekt på deltagande genom tjänsteman. När alla variabler som har att göra med fritidsumgänge exkluderas har nämligen arbete i centralort positivt samband med deltagande genom tjänsteman; icke centralortsbor vars arbetsplats ligger i centralorten umgås oftare med centralortsbor, vilket i sin tur har positiv effekt på deltagande genom tjänsteman.⁹⁷

Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att samtliga – kontakt med förening/organisation, med tjänsteman från kommunen och med annan offentlig tjänsteman – har positivt samband med fritidsumgänge med centralortsbor.⁹⁸ Fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen har positiva samband med förenings-/organisationskontakt och kontakt med tjänsteman från den egna kommunen.⁹⁹ Arbetsplatsens lokalisering har däremot inget samband med när indexkomponenterna analyseras var för sig.

Bland centralortsbor har, som framgår av tabellen, arbetsplatsens lokalisering inget samband med deltagande genom tjänsteman ($p > 0,10$). Fritidsumgänge med centralortsbor har däremot positiv effekt ($\beta = 0,59$). Centralortsbor som ofta umgås med andra centralortsbor deltar alltså i betydligt större utsträckning genom tjänsteman än centralortsbor som sällan umgås med andra centralortsbor. När samtliga variabler som har med fritidsumgänge att göra exkluderas framkommer att det finns ett indirekt samband med tjänstemannakontakt.¹⁰⁰ Centralortsbor som arbetar i den egna centralorten umgås oftare på fritiden med andra centralortsbor, vilket i sin tur alltså leder till att de oftare deltar genom tjänsteman. Analyseras de tre komponenterna i indexet över tjänstemannakontakt var för sig framkommer att fritidsumgänge med andra centralortsbor har positiva samband med både förenings-/organisationskontakt, kontakt med tjänsteman från kommunen och kontakt med annan offentlig tjänsteman.¹⁰¹

Kollektiv aktion (index) är den tredje deltagandekategorin i tabell 6:15. Bland icke centralortsbor har arbetsplatsens lokalisering ingen betydelse ($p > 0,10$). När det gäller fritidsumgänge visar sig icke centralortsbor som ofta umgås med centralortsbor i större utsträckning ha deltagit genom kollektiv

⁹⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹⁸ Samtliga signifikanta på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

⁹⁹ Båda signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰⁰ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰¹ Samtliga signifikanta på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

aktion än icke centralortsbor som sällan umgås med centralortsbor ($\beta = 0,48$). Fritidsumgänge med invånare från övriga delar av kommunen, till exempel den egna, saknar däremot betydelse ($p > 0,10$). Den komponent i indexet över kollektiv aktion som främst har samband med fritidsumgänge med centralortsbor är arbete i "annan organisation" (än politiskt parti eller aktionsgrupp).¹⁰² I övrigt har varken fritidsumgänge med centralortsbor eller med invånare från den egna kommundelen någon nämnvärd betydelse när komponenterna i indexet analyseras var för sig. Detsamma gäller arbetsplatsens lokalisering.

Bland centralortsbor har, som framgår av tabell 6:15, arbetsplatsens lokalisering inga samband med deltagande genom kollektiv aktion ($p > 0,10$). Däremot har fritidsumgänge betydelse; centralortsbor som ofta umgås med andra centralortsbor har i större utsträckning deltagit genom kollektiv aktion än centralortsbor som sällan umgås med andra centralortsbor ($\beta = 0,43$). Analyseras indexkomponenterna var för sig framkommer att det framför allt är arbete i "annan organisation" (än politiskt parti och aktionsgrupp) som har samband med fritidsumgänge med andra centralortsbor.¹⁰³ Vidare föreligger samband mellan arbete i den egna centralorten och deltagande i demonstration (annan än 1 maj).¹⁰⁴ Fritidsumgänge med invånare från, respektive arbete i, andra kommundelar än centralorten har ingen betydelse.

Sista deltagandekategorin i tabell 6:15 är individuell aktion (index). Bland icke centralortsbor kan konstateras att arbetsplatsens lokalisering inte har någon betydelse ($p > 0,10$). Det har däremot fritidsumgänge; icke centralortsbor som på fritiden umgås ofta med invånare från den egna kommundelen deltar i större utsträckning genom individuell aktivitet än icke centralortsbor som sällan umgås med invånare från den egna kommundelen ($\beta = 0,29$). Fritidsumgänge med centralortsbor eller invånare från övriga kommundelar har däremot inga samband med individuell aktivitet ($p > 0,10$). Den komponent i indexet över individuell aktion som främst har positivt samband med fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen är att ha skrivit under namninsamling.¹⁰⁵ När komponenterna analyseras var för sig framkommer också att fritidsumgänge med invånare från centralort har svagt positivt samband med bärande av kampanjmärke.¹⁰⁶

Bland centralortsbor har arbete i annan kommundel än centralorten positivt samband med individuell aktion, det vill säga centralortsbor vars arbetsplats ligger i annan kommundel än centralorten har i större utsträckning deltagit genom individuell aktion än centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan

¹⁰² Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰³ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰⁴ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰⁵ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰⁶ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

kommun eller varierar ($\beta = 0,73$). Centralortsbor vars arbetsplats ligger i centralorten är dock inte mer aktiva ($p > 0,10$). Som vidare framgår av tabell 6:15 har fritidsumgänge med centralortsbor positiv effekt ($\beta = 0,31$); centralortsbor som umgås ofta med andra centralortsbor deltar oftare genom individuell aktion än centralortsbor som umgås sällan med andra centralortsbor. Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att arbete i centralort ändå har viss betydelse. Centralortsbor vars arbetsplats ligger i den egna centralorten har oftare burit kampanjmärke än centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan kommun eller varierar.¹⁰⁷ De har också i större utsträckning skrivit under namninsamling¹⁰⁸, men däremot i mindre utsträckning bojkottat till exempel vissa varor¹⁰⁹. Den positiva effekten av fritidsumgänge med andra centralortsbor visar sig främst gälla underskrift av namninsamling¹¹⁰ och givande av ekonomiskt bidrag¹¹¹.

Förutom olika kategorier av politiskt deltagande har i det föregående också studerats om graden av funktionalitet i kommunindelningen har betydelse för i vad mån invånarna – oavsett typ av deltagande – engagerar sig i lokala frågor som rör förhållanden i den egna kommundelen respektive kommunen som helhet. Utifrån den ovan förda diskussionen kan förväntas att icke centralortsbor som arbetspendlar till centralort och som på fritiden ofta umgås med centralortsbor i större utsträckning försöker påverka förhållanden i kommunen som helhet än andra icke centralortsbor. Arbete i den egna kommundelen och fritidsumgänge med andra invånare från den egna kommundelen torde däremot främst ha betydelse för försök att påverka förhållanden i den egna kommundelen. Bland centralortsbor kan förväntas att de som arbetar i centralorten och ofta umgås med andra centralortsbor i större utsträckning än andra centralortsbor försöker påverka förhållanden i den egna kommundelen, det vill säga centralorten. De som har sin arbetsplats i kommunen men utanför centralorten och som umgås ofta med kommuninvånare utanför centralorten kan i större utsträckning än andra centralortsbor förväntas försöka påverka förhållanden i kommunen som helhet.

Studeras till att börja med icke centralortsbor och försök att påverka förhållanden i den egna kommundelen framkommer att fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen har positivt samband härvidlag.¹¹² Icke centralortsbor som ofta umgås med andra invånare från den egna kommundelen har alltså, som förväntat, i större utsträckning försökt att påverka förhållanden i den egna kommundelen. Fritidsumgänge med centralortsbor

¹⁰⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁰⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹¹⁰ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

¹¹¹ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

¹¹² Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

eller med invånare från andra kommundelar har ingen nämnvärd betydelse. Detsamma gäller arbetsplatsens lokalisering.

Bland centralortsbor har fritidsumgänge med andra centralortsbor, men inte med andra kommuninvånare, positivt samband med försök att påverka förhållanden i den egna kommundelen, det vill säga centralorten.¹¹³ Det visar sig även att arbete i centralorten har betydelse; centralortsbor vars arbetsplats ligger i centralorten försöker oftare påverka förhållanden i kommundelen än centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan kommun eller varierar.¹¹⁴ Även centralortsbor vars arbetsplats ligger i annan del av kommunen än centralorten visar sig vara mer aktiva, men sambandet är inte särskilt starkt.¹¹⁵

När det gäller politiskt deltagande som syftar till att påverka förhållanden i kommunen som helhet har fritidsumgänge ingen betydelse utanför centralort. Icke centralortsbor som till exempel umgås ofta med centralortsbor försöker alltså inte i större utsträckning påverka förhållanden som gäller hela kommunen än icke centralortsbor som sällan umgås med centralortsbor. Även arbetsplatsens lokalisering saknar betydelse.

Bland centralortsbor har däremot både fritidsumgänge och arbetsplatsens lokalisering betydelse. Som förväntat har fritidsumgänge med invånare från andra delar av kommunen än centralorten¹¹⁶ samt arbete i andra delar av kommunen än centralorten¹¹⁷ positiva samband med försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet.

Resultaten visar att social interaktion (fritidsumgänge) i den egna kommundelen har positiv effekt på försök att påverka förhållanden i den egna kommundelen. Bland centralortsbor, men inte bland icke centralortsbor, har även ekonomisk interaktion (arbetsplatsens lokalisering) i den egna kommundelen positiv effekt. När det gäller försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet har ekonomisk och social interaktion endast positiv effekt bland centralortsbor; ju mer ekonomisk och social interaktion dessa har med andra delar av kommunen utanför centralorten, desto mer benägna är de att påverka förhållanden som rör hela kommunen, inte bara centralorten. Det finns inget stöd för att ekonomisk och social interaktion med centralorten har positiv effekt på icke centralorbors försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet.

Sammantaget när det gäller politisk aktivitet inom ramen för den stora demokratin tyder resultaten ovan på att arbetsplatsens lokalisering har vissa positiva effekter. Centralortsbor vars arbetsplats ligger i den egna centralorten tenderar att vara mer aktiva än centralortsbor vars arbetsplats ligger i annan kommun eller varierar. Icke centralortsbor som arbetar i centralorten tenderar

¹¹³ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹¹⁴ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

¹¹⁵ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

¹¹⁶ Signifikant på 90 procents säkerhetsnivå (logit).

¹¹⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

däremot inte att vara mer politiskt aktiva – ett undantag är dock försök att påverka via tjänstemannakontakt. Fritidsumgänge har generellt sett större betydelse än arbetsplatsens lokalisering. Generellt tycks umgänge med andra invånare från den egna kommundelen vara viktigast härvidlag, vilket bland centralortsbor är detsamma som andra centralortsbor. Slutligen kan konstateras att det inte finns något stöd för att ekonomisk och social interaktion med centralorten har positiv effekt på icke centralortsbors benägenhet att försöka påverka förhållanden i kommunen som helhet.

Näringsgeografisk homogenitet

Vad gäller de näringsgeografiska förhållandena i kommunerna förväntas invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter vara mer politiskt aktiva än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

I tabell 6:16 studeras deltagande inom ramen för den lilla demokratin. Som framgår av tabellen är kontakt med politiker vanligare i homogena kommuner än i heterogena ($\beta = 9,78$). Invånare i kommuner vars näringsliv är koncentrerat till en eller ett fåtal näringsgrenar är alltså mer aktiva i detta avseende än invånare i kommuner vars näringsliv är differentierat. Kontakt med tjänsteman är däremot inte vanligare i homogena kommuner än i heterogena ($p > 0,10$).

I kapitel 4 visade sig kontakt med politiker inom ramen för den lilla demokratin vara vanligare i befolkningsmässigt små kommuner än i befolkningsmässigt stora. Mot den bakgrunden skulle möjligen sambandet mellan näringslivets koncentration och kontakt med politiker kunna bero på att det framför allt är befolkningsmässigt små kommuner som har koncentrerat näringsliv. Kontrolleras för kommunstorlek (antal invånare och landareal) visar sig dock sambandet mellan näringslivets koncentration och kontakt med politiker inom ramen för den lilla demokratin kvarstå.¹¹⁸ Att invånare i homogena kommuner oftare kontakter politiker beror således inte på att dessa kommuner också är mindre.

I tabell 6:17 studeras näringsgeografisk homogenitet och deltagande inom ramen för den stora demokratin. Vad gäller deltagande genom politiker/parti (index) finns ett svagt positivt samband mellan näringslivets koncentration och deltagande ($\beta = 4,54$). Vidare analys visar dock att detta till stor del har att göra med kommunstorlek. Kontrolleras för antal invånare och landareal är nämligen sambandet mellan näringslivets koncentration och deltagande genom politiker/parti inte längre statistiskt signifikant. Att invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter i större utsträckning deltar genom politiker/parti än invånare i kommuner som är näringsgeogra-

¹¹⁸ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 6:16 Näringsgeografisk homogenitet och deltagande inom ramen för den lilla demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Politiker				
Näringslivets koncentration	9,78	3,19	0,17	0,00
Tjänsteman				
Näringslivets koncentration	2,74	2,90	0,05	0,35

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från två multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är kontakt med politiker från den egna kommunen och kontakt med tjänsteman från den egna kommunen. I båda analyserna $N > 978$.

^a Förutom näringslivets koncentration ingår i samtliga analyser tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

fiskt heterogena enheter förklaras alltså av att homogena kommuner i regel är mindre än heterogena kommuner.

Analyseras komponenterna i indexet var för sig föreligger, vid kontroll för antal invånare och landareal, samband mellan näringslivets koncentration och partimedlemskap, det vill säga invånare i homogena kommuner är i större utsträckning aktiva i ett politiskt parti än invånare i heterogena kommuner.¹¹⁹ Övriga komponenter i indexet – kontakt med kommunpolitiker och ”annan politiker” – har däremot inga samband med näringslivets koncentration.

Den andra kategorin av deltagande, genom tjänsteman (index), har inget statistiskt signifikant samband med näringslivets koncentration ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig föreligger dock, vid kontroll för antal invånare och landareal, positivt samband mellan näringslivets koncentration och förenings- eller organisationskontakt.¹²⁰ Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter har alltså oftare kontakt med någon förening eller organisation för att påverka inom ramen för den stora demokratin än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Vilken typ av förening eller organisation det är frågan om framgår inte av undersökningen. Övriga komponenter i indexet – kontakt med kommunal tjänsteman och med ”annan tjänsteman” – har inga samband med näringslivets koncentration.

Den tredje deltagandekategorin är kollektiv aktion (index). Av tabell 6:17 framgår att näringslivets koncentration inte har något samband därmed ($p > 0,10$). Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att näringslivets koncentration inte har samband med arbete i aktionsgrupp eller arbete i annan organisation, men däremot med deltagande i demonstration (annan än 1 maj), även vid kontroll för antal invånare och landareal.¹²¹

¹¹⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹²⁰ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹²¹ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (logit).

Tabell 6:17 Näringsgeografisk homogenitet och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Politiker/parti				
Näringslivets koncentration	4,54	2,48	0,08	0,07
Tjänsteman				
Näringslivets koncentration	3,45	2,21	0,06	0,12
Kollektiv aktion				
Näringslivets koncentration	3,18	2,56	0,05	0,22
Individuell aktion				
Näringslivets koncentration	-0,07	2,14	-0,00	0,97

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fyra multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. I samtliga analyser $N > 994$.

^a Förutom näringslivets koncentration ingår i samtliga analyser tätortsgrad som oberoende variabel. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter demonstrerar alltså i större utsträckning än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Här bör dock erinras om att deltagande i demonstration inte självklart är positivt ur demokratisynpunkt. Som framgick i kapitel 4 har deltagande i demonstration samband med missnöje med medborgarstyrelsen i kommunen. Ytterligare analys visar dock att invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter oftare demonstrerar än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter, oavsett uppfattning om medborgarstyrelsen i kommunen.

Den sista deltagandekategorin, individuell aktion (index), har inget samband med näringslivets koncentration ($p > 0,10$). Inte heller när komponenterna i indexet analyseras var för sig har näringslivets koncentration någon betydelse. Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter deltar med andra ord inte mer i individuella aktioner än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

I likhet med ovan kan invånarnas försök att påverka förhållanden som rör den egna kommundelen respektive kommunen som helhet studeras. Näringslivets koncentration kan förväntas ha positiv effekt på i synnerhet försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet. I kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter, där näringslivet är koncentrerat till en eller ett fåtal näringsgrenar, torde behoven och kraven vara mer lika i hela kommunen än i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Av analysen framkommer dock att, vid kontroll för antal invånare och landareal,

näringslivets koncentration inte har någon betydelse. Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter försöker inte i större utsträckning påverka förhållanden som rör kommunen som helhet än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Detsamma gäller försök att påverka förhållanden som enbart rör den egna kommundelen.

*

Sammanfattningsvis får hypotesen om funktionellt indelade kommuners positiva effekt på politiskt deltagande knappast stöd i undersökningen. Förvisso kan konstateras att invånare i kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort i större utsträckning deltar inom ramen för den lilla demokratin genom politikerkontakt än invånare i kommuner utan befolkningsmässigt dominerande centralort. Till viss del har centralortsdominans även positivt samband med deltagande genom politiker/partier samt genom individuell aktion inom ramen för den stora demokratin. Deltagande genom politiker/partier visar sig dock främst gälla kontakt med "annan politiker", inte politiker från den egna kommunen. Vidare har deltagande genom tjänsteman inom ramen för den stora demokratin negativt samband med centralortsdominans. Ytterligare ett resultat i undersökningen är att invånare i kommuner med hög centralortsdominans inte i större utsträckning försöker påverka förhållandena i hela kommunen än invånare i kommuner med låg centralortsdominans. Det huvudsakliga intrycket är därför att det är liten skillnad mellan invånare i enkärniga och två- eller flerkärniga kommuner vad beträffar politiskt deltagande, åtminstone inom ramen för den stora kommunala demokratin.

Andel in- och utpendlare har inget entydigt samband med politisk aktivitet. Ofta saknar andel pendlare betydelse. När samband föreligger är det ibland positivt, det vill säga invånare i kommuner med omfattande pendling deltar i större utsträckning än invånare i kommuner med liten pendling, vilket är tvärtemot hypotesen. Studeras det spatiala mönstret i invånarnas individuella ekonomiska (förvärvsarbete) och sociala (fritidsumgänge) aktiviteter föreligger emellertid vissa samband med politiskt deltagande. Främst gäller det fritidsumgänge, men även arbetsplatsens lokalisering har viss betydelse. Generellt tyder resultaten på att ju starkare band invånare i dessa avseenden har till sin egen kommun, desto mer politiskt aktiva tenderar de att vara. Att ha sina ekonomiska och sociala aktiviteter koncentrade till centralorten har följaktligen främst positiv effekt bland centralortsbor. Tanken att icke centralortsbor vars ekonomiska och sociala aktiviteter är koncentrerade till centralorten är mer politiskt aktiva får inget stöd. Noteras kan även att det finns samband, både bland centralortsbor och bland icke centralortsbor, mellan å ena sidan arbete i den egna kommundelen respektive fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen och å andra sidan försök att

påverka förhållanden i den egna kommundelen. Att bo, arbeta och ha omfattande sociala kontakter på en och samma ort tycks alltså innebära goda förutsättningar för engagemang i lokala frågor.

Huruvida kommunerna är näringsgeografiskt homogena eller heterogena enheter saknar till större delen betydelse. Vissa undantag finns dock. Till exempel är demonstrationsdeltagande vanligare i homogena kommuner än i heterogena. Det bör samtidigt noteras att, som framgick i kapitel 3, skillnaderna mellan olika kommuners näringsgeografiska förhållanden i detta sammanhang ofta är liten. Det stora flertalet kommuner kan enligt undersökningens mått beskrivas som mer eller mindre näringsgeografiskt heterogena enheter. Ett sådant empiriskt underlag begränsar möjligheten att dra slutsatser om de näringsgeografiska förhållandenas betydelse.

Sammanfattning och slutsatser – funktionellt indelade kommuner

Graden av funktionalitet i kommunernas indelning definieras i undersökningen utifrån flera faktorer. En faktor, centralortsdominans, har att göra med om kommunerna är enkärniga eller flerkärniga. Ju större andel av invånarna i en kommun som bor i centralort och ju mindre andel av dem som bor i annan tätort, desto högre är centralortsdominansen. En annan faktor är i vilken mån kommunindelningen överensstämmer med det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter. Detta studeras i form av andel inpendlare och utpendlare i kommunerna. Därvid studeras även på individuell nivå arbetspendling och fritidsutgång med invånare från olika delar av den egna kommunen. En tredje faktor är de näringsgeografiska förhållandena i kommunerna. Är näringslivet koncentrerat till en näringsgren eller ett fåtal näringsgrenar är kommunerna näringsgeografiskt homogena enheter. Är näringslivet differentierat är kommunerna näringsgeografiskt heterogena enheter.

Ju högre centralortsdominans och ju mer kommunindelningen överensstämmer med det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter, desto mer funktionell är den kommunala indelningen. Vad gäller de näringsgeografiska förhållandena är kopplingen till funktionalitet inte självklar. Å ena sidan kan homogena kommuner ses som mer funktionella eftersom invånarna då är mer lika varandra till åsikter, behov m.m. (jfr Mill). Å andra sidan kan heterogena kommuner ses som mer funktionella eftersom ett differentierat näringsliv ökar kommunernas möjlighet att erbjuda tillräckliga ekonomiska och personella resurser för medborgarnas behov av kommunal service (jfr centralortsteorin).

Enligt den generella hypotesen har funktionell kommunindelning positiv effekt på den kommunala demokratin. Som påpekats i föregående kapitel är en heltäckande studie av effekterna på den kommunala demokratin inte

möjlig. Undersökningen har begränsats till tre demokratiaspekter (se kap. 3), nämligen kommunerna som gemenskapsenheter, kommunernas demokratiska legitimitet och kommuninvånarnas politiska deltagande. Kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort och liten andel in- och utpendlare förväntas alltså fungera bättre som gemenskapsenheter, ha högre grad av demokratisk legitimitet och ha ett högre politiskt deltagande bland invånarna. Vad gäller näringsgeografiska förhållanden förväntas kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter fungera bättre i dessa avseenden.

Den första demokratiaspekten, kommunen som gemenskapsenhet, delas upp i invånarnas samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Framför allt förväntas funktionellt indelade kommuner ha positiv effekt på gemenskap med den övriga kommunen, men mindre betydelse för gemenskap med den egna kommundelen. Undersökningen visar också att centralortsdominans inte har någon nämnvärd betydelse för gemenskap med den egna kommundelen, men positiv effekt på gemenskap med den övriga kommunen. Invånare i enkärniga kommuner känner alltså större samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. Ytterligare analys ger vid handen att centralortsdominans främst har betydelse för icke centralortsbors gemenskap med den övriga kommunen. Bland centralortsbor har centralortsdominans mindre betydelse.

Andel in- och utpendlare har inga systematiska samband med gemenskap. Studeras i stället det spatiala mönstret i kommuninvånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter framkommer dock att framför allt de senare har betydelse. Fritidsumgänge med andra kommuninvånare har positivt samband med gemenskap med både den egna kommundelen och den övriga kommunen. I det förra fallet gäller sambandet endast fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen, det vill säga från den del som omfattas av gemenskapen. I det senare fallet gäller sambandet både fritidsumgänge med invånare från den egna kommundelen, som alltså inte omfattas av gemenskapen, och fritidsumgänge med invånare från övriga delar av kommunen. Resultatet indikerar att gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen bygger på social interaktion mellan kommuninvånare i allmänhet. Gemenskap med den egna kommundelen bygger däremot på social interaktion mellan invånare från samma kommundel, varför den framstår som mer reell. Noteras kan även att arbete i centralort har positiv effekt på gemenskap med såväl den egna kommundelen som med den övriga kommunen – men det gäller endast bland centralortsbor. Tanken att icke centralortsbor som arbetar i centralort känner mer gemenskap med den övriga kommunen än andra icke centralortsbor får alltså inte stöd.

De näringsgeografiska förhållandena i kommunerna saknar i stort sett helt betydelse för hur kommunerna fungerar som gemenskapsenheter. Invånare i

kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter känner med andra ord inte mer gemenskap med sin kommun än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

Den andra demokratiaspekten, kommunernas demokratiska legitimitet, delas upp i fem olika index: förtroende för kommunens politiker, förtroende för styrelsen av kommunen, uppfattning om den kommunala politikens betydelse samt uppfattning om vikten av väljarengagemang och partipolitiskt engagemang i demokratin. Centralortsdominans visar sig i detta avseende ha flera positiva effekter; invånare i enkärniga kommuner har högre förtroende för sina kommunpolitiker, de är mer nöjda med hur styrelsen av kommunen fungerar och de anser i större utsträckning att den kommunala politiken har betydelse. De lägger också större vikt vid väljarengagemang och partipolitiskt engagemang. Framför allt har centralortsdominans betydelse bland icke centralortsbor. För centralortsbor har det generellt sett mindre betydelse ifall centralorten är befolkningsmässigt dominerande.

In- och utpendlingens omfattning har ingen betydelse för kommunernas demokratiska legitimitet. När det spatiala mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter studeras framkommer dock att de har viss betydelse. Centralortsbor som arbetar i den egna centralorten tenderar att i vissa avseenden ha högre förtroende än centralortsbor som arbetar i en annan kommun eller vars arbetsplats varierar. Detsamma gäller däremot inte för icke centralortsbor som arbetar i centralorten. Det finns således inget som tyder på att det ur legitimitetssynpunkt är positivt att icke centralortsbor arbetspendlar till centralorten i sin kommun. Fritidsumgänge med invånare från olika delar av kommunen har endast betydelse i begränsad utsträckning.

De näringsgeografiska förhållandena har ingen större betydelse för kommunernas demokratiska legitimitet. Värt att notera kan ändå vara att invånare i kommuner med ett differentierat näringsliv i större utsträckning anser att kommunpolitikerna kan påverka kommunens framtid än invånare i kommuner vars näringsliv är koncentrerat till endast ett fåtal näringsgrenar. Sambandet är visserligen svagt, men möjligen indikerar det att kommuner med ensidigt näringsliv har mindre handlingsutrymme och är mer utsatta för faktorer som är exogena i förhållande till det kommunalpolitiska systemet.

Den tredje och sista demokratiaspekten är politiskt deltagande. Detta kan utövas inom ramen för den lilla eller den stora demokratin. I det förra fallet handlar det om kontakt med politiker eller tjänsteman för att påverka förhållanden som enbart rör den enskilde eller dennes familj. I det senare fallet handlar det om försök att påverka förhållanden i samhället. Totalt i undersökningen rör det sig här om 13 olika typer av aktiviteter vilka delas in i fyra kategorier av deltagande (index): politiker/partier, tjänsteman, kollektiv aktion och individuell aktion. Centralortsdominans visar sig ha positiv effekt på politikerkontakt inom ramen för den lilla demokratin. Det finns även vissa positiva effekter av centralortsdominans på deltagande inom ramen för den

stora demokratin. Invånare i kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort deltar i vissa avseende mer genom politiker/partier och individuell aktion. I det förstnämnda fallet handlar det om kontakt med ”annan politiker”, inte med kommunpolitiker. Deltagandet förefaller således inte primärt gälla den kommunala demokratin. Det förekommer även att centralortsdominans har negativ effekt på deltagande. Bland annat deltar centralortsbor i enkärniga kommuner mindre ofta än centralortsbor i två- eller flerkärniga kommuner genom tjänsteman. Ytterligare analyser ger också vid handen att centralortsdominans inte har samband med i vilken mån invånarna försöker påverka förhållanden som enbart rör den egna kommundelen eller kommunen som helhet. Sammantaget blir slutsatsen att centralortsdominans knappast har betydelse för politiskt deltagande.

Inte heller pendlingens omfattning har något systematiskt samband med invånarnas politiska deltagande. Studeras det spatiala mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter har aktivitetsmönstret dock viss effekt. Främst gäller det sociala aktiviteter i form av fritidsutgångar, men även ekonomisk aktivitet i form av arbetsplatsens lokalisering har viss betydelse. Sambanden ser på en övergripande nivå ut så att ju mer invånare är ekonomiskt och socialt förankrade i sina egna kommuner, desto mer politiskt aktiva tenderar de att vara; att ha sina ekonomiska och sociala aktiviteter territoriellt koncentrerade till centralorten har följaktligen främst positiv effekt bland centralortsbor. Förankring i den egna kommundelen tenderar även att ha positiv effekt på försök att påverka förhållanden i just den delen. Vad beträffar försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet kan noteras att ekonomiska och sociala aktiviteter i centralort inte har någon betydelse. Tanken att icke centralortsbor som arbetspendlar till centralort i större utsträckning än andra icke centralortsbor försöker påverka förhållanden i hela kommunen får alltså inte stöd.

De näringsgeografiska förhållandena i kommunerna saknar till stor del betydelse för politiskt deltagande. För vissa aktivitetstyper tycks emellertid deltagandet vara högre i kommuner vars näringsliv är koncentrerat till en eller ett fåtal näringsgrenar än i kommuner med differentierat näringsliv. Främst gäller detta demonstrationsdeltagande, som är vanligare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter än i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter. Effekten av näringsgeografisk homogenitet är här således positiv.

Slutsatsen gällande centralortsdominans är att den i undersökningen har flera positiva effekter på den kommunala demokratin, i synnerhet utanför centralorterna. Resultatet känns igen från andra undersökningar (Westerståhl & Johansson 1981:124). Enkärniga kommuner ger alltså bättre förutsättningar för den kommunala demokratin än två- eller flerkärniga kommuner; undantaget är politiskt deltagande, som inte påverkas på ett entydigt sätt av centralortsdominans. Att demokratin fungerar bättre i enkärniga kommuner

kan ha sin grund i att centralorterna i dessa i större utsträckning fungerar som naturliga kommuncentrum. Det leder i sin tur till att kommunen är mer sammanhållen och att problemverkligheten är mer gemensam i hela kommundelar. I två- eller flerkärniga kommuner är däremot kommunen splittrad och problemverkligheten ser olika ut i olika kommundelar. Det politiska systemet måste hantera flera olika problemverkligheter och delvis motstridiga intressen i olika kommundelar. Risken är därvid att de intressen och problemverkligheter som föreligger i andra delar av kommunen än centralorten inte får tillräcklig uppmärksamhet och att det uppstår ett demokratiunderskott i kommunen utanför centralorten.

Slutsatsen när det gäller arbetspendling är att dennas omfattning i kommunerna inte har någon större betydelse. Den kommunala demokratin såsom den studeras i undersökningen fungerar inte sämre i kommuner med stor andel in- och utpendlare än i kommuner med liten andel in- och utpendlare. Det spatialska mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter har dock viss betydelse. Att ha dessa aktiviteter territoriellt koncentrerade till den kommundel man bor i har i flera avseenden positiva effekter. Ju mer förankrade invånarna är i lokalsamhället, desto bättre tenderar med andra ord demokratin att fungera.

Slutsatsen när det gäller näringsgeografiska förhållanden är att de inte har någon större betydelse för hur den kommunala demokratin fungerar i de avseenden som den här studeras. Den dominerande bilden är att de näringsgeografiska förhållandena saknar betydelse, och i den ringa mån de har betydelse är sambanden i vissa fall negativa och i andra fall positiva. Samtidigt bör erinras om att verkligt homogena kommuner knappast längre förekommer i Sverige utan försvann i samband med kommunblocksreformen. Enligt det mått som används i undersökningen är det stora flertalet kommuner mer eller mindre näringsgeografiskt heterogena enheter (se kap. 3). Den förhållandevis ringa variationen mellan kommunernas näringsgeografiska förhållanden innebär att det empiriska underlaget är begränsat. Det är därför tveksamt om det är möjligt att fullt ut pröva hypotesen att kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter fungerar bättre ur demokratisynpunkt än kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

Kommunblocksreformen syftade till att skapa en mer funktionell kommunindelning. Utifrån den så kallade centralortsteorin valdes större tätorter ut som skulle bilda centralorter i de nya kommunerna. Runt dessa tätorter kartlades invånarnas kontaktmönster till och från tätorterna, vilket sedan låg till grund för dragningen av kommungränserna. I den mån kommunblocksreformen resulterade i mer enkärniga kommuner, det vill säga i kommuner som präglas av befolkningsmässigt dominerande centralort, har reformen sannolikt, allt annat lika, haft positiv effekt på den kommunala demokratin. Hur ofta reformen resulterade i kommuner med högre centralortsdominans kan dock diskuteras. Inte sällan torde sammanläggningarna ha resulterat i två- eller

flerkärniga kommunbildningar, varvid förutsättningarna för den kommunala demokratin sannolikt försämrades. I den mån kommunblocksreformen innebar att kommunindelningen anpassades till det spatiala mönstret i invånarnas ekonomiska och sociala aktiviteter har det enligt denna undersökning sannolikt inte haft någon större effekt på hur den kommunala demokratin i dag fungerar. Detsamma gäller det faktum att de näringsgeografiska förhållandena i kommunerna till följd av kommunblocksreformen blev mer heterogena.

En kommunindelningsprincip som enligt resultaten i detta kapitel troligtvis skulle förbättra förutsättningarna för den kommunala demokratin vore en stad, en kommun, det vill säga att varje tätort över en viss storlek bildar en egen kommun. Syftet skulle därvid vara att tillskapa en kommunstruktur som i så stor utsträckning som möjligt bestod av enkärniga kommuner.

7 Beslutsprocedur vid sammanläggning och demokrati

Demokrati är ursprungligen ett grekiskt ord. Direkt översatt till svenska betyder det folkstyre, folk efter *demos* och styre efter *kratìa*. Givet förekomsten av ett demos kan regler för styrelsen utformas. Men hur avgörs dessförinnan vilka som ska ingå i ett demos? När medlemskap i demos grundas på geografiskt hemvist är frågan liktydig med hur en territoriell enhet ska avgränsas. Den till synes mest demokratiska lösningen vore att folket självt i en demokratisk beslutsprocess bestämmer avgränsningen. Emellertid är det inte fullt så enkelt. Att folket självt bestämmer går inte eftersom det ju är den frågan, vilka som utgör folket, som ska avgöras – och när det inte finns ett folk i ordets demokratiska mening, ett demos, finns det heller inga som kan delta i den demokratiska processen. Demokrati och majoritetsbeslut förutsätter således förekomsten av ett demos, det vill säga att den politiska enheten redan är definierad (Whelan 1983, Barry 1994).

Inom demokratiforskningen har proceduren för indelningen av politiska enheter ägnats ringa uppmärksamhet. Delvis beror detta säkert på att indelningen av de viktigaste politiska enheterna, nationalstaterna, som regel varit etablerad före demokratins införande – det har så att säga redan funnits grupper som bildat demos på ett naturligt sätt. Den territoriella indelningen har därmed kunnat betraktas som en konstant av demokratiforskarna, vilka i stället främst har studerat hur ett demokratiskt styre fungerar eller bör fungera givet rådande indelning. När väl gränser ändras har det oftast varit i samband med krig och konflikter. Våld eller hot om våld, inte en genomgripande, rationell diskussion om vilken lösning som vore mest ändamålsenlig ur demokratisynpunkt, har varit avgörande för utfallet (Dahl 1989:209).

Trots detta vore det ur demokratisynpunkt ändå en fördel om det fanns någon form av beslutsordning för avgränsning av politiska enheter som skapar goda förutsättningar för demokratiskt styre. Att enhetens avgränsning ses som rättfärdig är av mer eller mindre grundläggande betydelse i en demokrati. I ett demos bör medlemmarna acceptera varandra som jämlika i den politiska beslutsprocessen.¹ Om de inte gör det är risken att en minoritet inte accepterar majoriteten – även om styret i sig uppfyller alla formella krav som kan ställas i en demokrati. I den mån medlemmarna i ett demos inte anser att den

¹ Ett exempel på en politisk enhet som vissa menar brister i detta avseende och som därför inte bör inrätta en demokratisk beslutsordning baserad på principen en medborgare, en röst, är EU (se t.ex. C. Karlsson 2001:170–189).

territoriella indelningen är legitim kan alltså även legitimiteten i en demokratisk beslutsordning bli ifrågasatt (t.ex. Dahl 1989:146–148).

Den enda beslutsprocedur som i egentlig mening skulle kunna garantera att avgränsningen av ett demos upplevs som legitim av alla medlemmar vore att varje person frivilligt får söka medlemskap i demos och att medlemskapet beviljas av samtliga redan existerande medlemmar. En sådan procedur kan liknas vid ett kontraktsskrivande och förutsätter total enighet bland de inblandade (jfr Locke 1689/90, Rousseau 1762). Av uppenbara skäl är en sådan ordning inte möjlig i praktiken.² Eftersom den skulle ge varje individ ett veto i demosfrågan skulle förmodligen alla demos över en begränsad storlek bli omöjliga. Därför måste andra beslutsprocedurer tillämpas, som till exempel att invånarna i en på förhand given mindre enhet fattar ett majoritetsbeslut om huruvida enheten ska ansluta sig till en större enhet. En sådan procedur medför inga praktiska problem, men samtidigt kommer den sannolikt att innebära en mer eller mindre missnöjd minoritet som hellre hade valt att inte ansluta sig till den större enheten (jfr Dahl 1989:209). Ytterligare en brist är att det inte finns några garantier för att indelningen av den ursprungliga, på förhand givna, mindre enheten är legitim bland invånarna.

I kapitel 1 beskrevs sju kriterier som enligt statsvetaren Robert Dahl bör gälla för demokratiska enheter och som kan motivera att en grupp personer bildar en egen enhet. Vad beträffar beslutsprocedur för avgränsningen nämner Dahl uttryckligen ingen sådan, men bland kriterierna ingår att invånarna i en politisk enhet bör ha en önskan om politisk självständighet. Någon nedre gräns för hur stor andel av invånarna som bör ha en sådan önskan anges inte, utan endast att önskan bör vara ”stark”. Mot bakgrund av vad som sagts ovan är det dock knappast realistiskt att kräva total enighet, vilket också framgår av Dahls fortsatta resonemang. Vidare framgår av kriterierna att det ur demokratisynpunkt under vissa omständigheter kan vara fel att neka en grupp personer politisk självständighet om de eftersträvar det. Dahl menar också att det kan vara fel att påtvinga en grupp personer politisk självständighet om de inte vill ha det, till exempel för att de inte vill tillhöra samma enhet.

Beslutsprocedur vid kommunsammanläggning

Som redan nämnts är gräns- eller indelningsändringar förhållandevis ovanliga på nationell nivå. På subnationella nivåer däremot är de betydligt vanligare. I Sverige på regional nivå har under senare hälften av 1990-talet två nya

² Som ett alternativ till kravet om total enighet talar vissa om ”hypotetiskt samtycke” till att ingå i demos (Plamenatz 1968). Samtycket kan till exempel uttryckas genom röstning i allmänna val. Varje person som deltar i ett val accepterar enligt detta synsätt att ingå i demos. Synsättet kan dock kritiserars för att bygga på empiriskt bräckliga antaganden (se Pateman 1985).

regioner – Skåne och Västra Götaland – bildats genom länssammanläggningar. I andra europeiska länder har inrättandet av nya regionala enheter förekommit i större omfattning (se t.ex. Sharpe 1993). Mest omfattande har indelningsändringar varit på kommunal nivå. Som nämnts i kapitel 1 har sedan mitten av 1900-talet i flertalet europeiska länder genomförts kommun-sammanläggningar (Committee on Local and Regional Authorities 1995:69). I vissa europeiska länder, däribland Sverige, Österrike och en del östeuropeiska länder, har i större eller mindre omfattning även förekommit delning av kommuner (SOU 2001:48 s. 478, Wastl-Walter 1993:164–165, Bours 1993:119; se Del II för ytterligare diskussion om kommunindelning).

Vid en europeisk jämförelse skiljer sig proceduren för att besluta om ändringar i kommunindelningen mellan olika länder (Lidström 1996:156). I länder med mest centraliserad procedur bestämmer statsmakten hur kommunindelningen ska se ut. Detta system förekommer framför allt i länder som genomfört omfattande kommunsammanläggningar, och de kännetecknas enligt statsvetaren Anders Lidström av att kommunerna främst ses som producenter av service. I denna grupp av länder ingår bland annat de nordiska länderna, Storbritannien, Nederländerna och Belgien. I en annan grupp av länder bestäms den kommunala indelningen på delstatsnivå. Detta system förekommer i federala länder som Österrike, Tyskland och Schweiz. Det mest decentraliserade systemet finns i länder där kommungränserna inte kan ändras utan medgivande från berörda kommuner. Varje kommun har alltså veto i frågor som rör den egna indelningen. En sådan procedur tillämpas bland annat i Frankrike, Tjeckien, Grekland och, i viss mån, Island. Gemensamt för dessa länder är enligt Lidström att kommunerna främst ses som enheter för lokal identitet snarare än organ för serviceproduktion. Som regel har kommunerna i dessa länder motsatt sig sammanläggning med andra kommuner, och de är därför i genomsnitt mindre än i andra europeiska länder.

Beslutsprocedur vid kommunblocksreformen

Den första sammanläggningsreformen i Sverige, 1952 års storkommunreform, var obligatorisk för de dåvarande landskommunerna, medan städer och köpingar inte ingick i reformen. Eventuellt motstånd från enskilda landskommuner utgjorde inget formellt hinder mot sammanläggning. Under kommunblocksreformen 1962–1974 förhöll det sig till en början annorlunda. I sitt betänkande diskuterade Indelningssakkunniga, som utredde frågan om en ny kommunindelning, huruvida reformen skulle vara obligatorisk och därmed tillåta tvångssammanläggning av kommuner, eller frivillig (SOU 1961:9 s. 178–181). För det första alternativet talade enligt utredningen att man relativt omgående skulle få stora och bärkraftiga kommuner, vilket ansågs vara

önskvärt för att kommunerna skulle klara att sköta vissa ekonomiskt och organisatoriskt krävande uppgifter inom bland annat skolväsendet. För det andra alternativet talade att samtliga kommuntyper ingick i reformen, det vill säga inte bara landskommuner utan även städer och köpingar.³ De stora skillnader som förelåg mellan dessa kommuntyper innebar enligt utredningen att sammanläggningarna kunde förväntas möta särskilda svårigheter. Mot den bakgrunden valde utredningen att föreslå det senare alternativet, det vill säga att sammanläggningarna skulle ske frivilligt.

Regering och riksdag följde utredningens förslag. Reformen inleddes med att länsstyrelserna fick i uppdrag att dela in länets kommuner i ett antal samarbetsorgan, så kallade kommunblock. Totalt delades kommunerna in i 282 kommunblock.⁴ Indelningen i kommunblock var obligatorisk, men övergången från kommunblock till ny storkommun var frivillig. I kommunblocken bildades samarbetsnämnder, vars viktigaste uppgift var att förbereda sammanläggningen (Ivarsson 1989:14). Varje kommun kunde välja om den skulle ingå i kommunblockets samarbetsnämnd, men då statsmakten gav nämnderna olika uppgifter, till exempel som remissorgan, blev det angeläget för alla kommuner att ingå i dem (Gustafsson 1996:61–62).

Även om kommunblocksreformen inledningsvis inte innebar en ny kommunindelning, utan endast en indelning i kommunblock, var tanken från statsmakternas sida att kommunerna i kommunblocken med tiden skulle gå samman frivilligt och bilda nya kommuner. Det rådde heller inget tvivel från centralt håll om att det skulle ske (t.ex. SOU 1961:9 s. 181). Sammanläggning ansågs ligga i kommunernas egna intressen. Staten försökte även på olika sätt stimulera kommunerna att gå samman, bland annat genom att rekommendera kommunerna att bilda de ovan nämnda samarbetsnämnderna (Jönsson 1978).

I kommunerna var attityden till kommunblocksreformen mindre positiv. Särskilt små kommuner som inte kunde räkna med att bli centralorter i de nya kommunerna var negativa till indelningssakkunnigas förslag (Ring 1978). På många håll uppstod missnöje med länsstyrelsernas förslag till kommunblocksindelning (Brantgärde 1974), och få kommuner valde att gå samman frivilligt. Vid ingången av 1969 hade 38 kommunblock ombildats till nya storkommuner. I ytterligare 53 fall hade sammanläggningar ägt rum som endast inkluderade en del av de kommuner som ingick i kommunblocket. Totalt hade antalet kommuner minskat från drygt 1 000 före reformen till 848 (SOU 1978:32 s. 58). I det läget ansåg den socialdemokratiska regeringen att sammanläggningarna gick för långsamt och att något måste göras. Med motivet att samhället krävde vissa insatser på lokal nivå som de mindre

³ I samband med kommunblocksreformen försvann också kommuntyperna stad, köping och landskommun som juridiska begrepp (se SOU 1961:9 s. 200–229). I lagstiftningen talas i dag således endast om kommun (ibland primärkommun) med vilket alltså avses samtliga kommuner.

⁴ Av kommunblocken bestod 37 av endast en kommun. Mer än hälften av kommunblocken bestod av 2–4 kommuner (Gustafsson 1996:61).

kommunerna var för små för att sköta föreslog regeringen att en ny kommunindelning skulle vara färdig senast vid utgången av 1973 (prop. 1969:103). Vid behov skulle sammanläggningar kunna göras mot kommuners vilja. Riksdagen biföll regeringens förslag, men beslutet var inte enhälligt. De borgerliga partierna var motståndare till att överge frivilligprincipen och reserverade sig i det beredande utskottet mot förslaget (bet. KU 1969:24).

I allmänhet motsatte sig regeringen enskilda kommuners önskemål om att undgå sammanläggning. De flesta kommuner accepterade dock riksdagsbeslutet utan protest; enligt vissa skulle merparten av sammanläggningarna förmodligen ha ägt rum även utan tvångslagstiftning (Ivarsson 1989:16). I ett 40-tal fall genomfördes emellertid sammanläggningar mot en inblandad kommuns vilja (Gustafsson 1996:63).

Omständigheterna i samband med kommunernas bildande varierar således (se tabell 7:1). Totalt 24 av dem har haft sina gränser intakta ända sedan 1862 (se kap. 2). En annan grupp består av kommuner som bildats genom kommun-sammanläggning före kommunblocksreformen. Totalt rör det sig här om 15 kommuner. Flertalet av dessa är kommuner som genomgick sammanläggning under storkommunreformen men inte kommunblocksreformen. Eftersom storkommunreformen var obligatorisk är det ändå frågan om kommuner som bildats under tvång. Undantagen är Stockholms kommun, vars nuvarande gränser lades fast 1949, och Ljusnarsbergs kommun, som bildades vid ingången av 1962 och alltså redan fanns när kommunblocksreformen började (Ivarsson 1992). Det stora flertalet av dagens kommuner har fått sina gränser fastlagda under kommunblocksreformen. Bland dem finns en mindre grupp bestående av 38 kommuner vars sammanläggning ägde rum frivilligt, det vill säga som valde att gå samman före 1969 års tvångslagstiftning. Majoriteten

Tabell 7:1 Omständigheter vid bildandet av kommunerna

	Antal kommuner
Egen kommun sedan 1862 ^a	24
Sammanslagen före kommunblocksreformen (–1962) ^b	15
Frivilligt sammanslagen under kommunblocksreformen (1963–1969)	38
Tvångssammanslagen under kommunblocksreformen (1970–1974) ^c	159
Tvångssammanslagen under kommunblocksreformen under protest (1970–1974) ^d	41
Utbrytarkommun (1974–2003) ^e	13
Totalt	290

Kommentar:

^a Ingår gör också Sundbybergs kommun som bildades 1888 genom utbrytning ur Bromma kommun.

^b Förutom Stockholms kommun (1949) och Ljusnarsbergs kommun (1962) ingår kommuner som slogs samman under storkommunreformen (1952), men som inte ingick i kommunblocksreformen.

^c I ett fall, Svedala kommun, dröjde sammanläggningen av kommunblocket till 1977.

^d Kommuner i vilka minst en av de sammanlagda kommunerna protesterade mot sammanläggningen.

^e Endast utbrytardelar (inte kvarvarande del).

Källor: Ivarsson (1992), SOU 2001:48, Riksarkivet

bildades i stället efter tvångslagstiftningen. I flertalet av dessa, 159 stycken, accepterades sammanläggningen utan protest. I 41 fall lades dock kommunerna samman trots protest i form av en skrivelse till regeringen från en eller flera kommuner i kommunblocket. Skrivelsen kunde gå ut på att man ville skjuta upp sammanläggningen, att man önskade ingå i ett annat kommunblock eller att man ville kvarstå som egen kommun. Slutligen finns en grupp kommuner som tillkommit efter kommunblocksreformen genom kommunindelning. Totalt rör det sig här om 13 så kallade utbrytarkommuner; kvarvarande kommuner efter kommundelningarna ingår i andra grupper i tabell 7:1 baserat på de kvarvarande kommundelarnas indelningshistorik.

Generell hypotes om tvångssammanläggning och effekt på den kommunala demokratin

På en övergripande nivå kan sägas förekomma två procedurer för att lägga samman kommuner. Antingen får kommunerna själva avgöra om de vill gå samman eller bestämmer en administrativt överordnad nivå, statlig eller regional, hur kommunindelningen ska se ut. Den senare proceduren kan, om den överordnade nivån anser att så är nödvändigt, innebära att kommuner slås samman mot sin vilja.

Som framgått ovan har kommunerna erhållit sina nuvarande gränser på väldigt olika sätt. Vissa kommuner har aldrig lagts samman utan har kvar sina ursprungliga gränser från 1862, andra kommuner har gått samman frivilligt, medan ytterligare andra kommuner har lagts samman under tvång; ytterligare en kategori är kommuner som tillkommit genom kommunindelning. Frågan är om och i så fall hur kommunernas indelningshistorik i dag har betydelse för hur den kommunala demokratin fungerar. Fungerar den sämre i kommuner som bildats genom tvångssammanläggning än i kommuner som aldrig slagits samman eller gått samman frivilligt? I de fall motståndet var utbrett måste sammanläggningarna, mot bakgrund av diskussionen i kapitlets inledning, ur demokratisynpunkt ses som förhållandevis ingripande förändringar med tänkbara negativa konsekvenser för den kommunala demokratin. Hypotesen i undersökningen är således att *tvångssammanläggning har negativ effekt på den kommunala demokratin. Vidare förväntas den negativa effekten vara särskilt stor i de fall protest har förekommit.* Demokratin förväntas alltså fungera sämst i de nuvarande kommundelar, före detta kommuner, som utan framgång protesterade hos regeringen mot den föreslagna sammanläggningen.

Även de kommuner som fick sina gränser i samband med 1952 års storkommunreform blev sammanlagda under tvång, varför dessa bör utgöra en egen kategori i undersökningen. Ytterligare en grupp kommuner vars indelningshistorik bör studeras i särskild ordning i undersökningen är de som

bildats efter kommunblocksreformen genom kommunindelning. I samtliga analyser kontrolleras för socioekonomisk bakgrund (se kap. 3).

Gemenskap

Den första demokratiaspekten gäller kommunerna som gemenskapsenheter. Frågan är hur invånarnas gemenskap med sin kommun ser ut i kommuner som slagits samman under tvång jämfört med kommuner som gått samman frivilligt alternativt aldrig slagits samman. I likhet med tidigare kapitel görs här skillnad på tre olika gemenskapstyper: samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla. Varje gemenskapstyp delas upp i gemenskap med den egna kommundelen och gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Hypotesen är att invånare i kommuner som slagits samman under tvång känner mindre gemenskap med framför allt den övriga kommunen. Till grund för hypotesen ligger ett antagande om att lokalsamhällen inte etableras uppifrån och ned till följd av statlig indelningspolitik, utan nedifrån och upp till följd av invånarnas sociala liv (jfr Larsen 1995:25). Att med tvångssammanläggning tillskapa nya kommuner kan då ha negativa effekter på kommungemenskapen. Vad gäller invånarnas gemenskap med den egna kommundelen – som i undersökningen i de flesta fall är definierad utifrån den kommunindelning som förelåg före kommunblocksreformen – torde däremot tvångssammanläggning snarast sakna betydelse.

I tabell 7:2 studeras betydelsen av tvångssammanläggning för olika slags gemenskap med den egna kommundelen; kategorierna ”aldrig sammanlagd kommun” och ”frivilligt sammanlagd kommun” har uteslutits ur modellerna och utgör därmed så kallad referenskategori. Som framgår av tabellen har tvångssammanläggning i vissa avseenden positivt samband med gemenskap med den egna kommundelen. Det gäller invånare som bor i före detta kommuner, nuvarande kommundelar, som lades samman under protest och där missnöjet med sammanläggningen kan antas ha varit särskilt stort. Jämfört med invånare i kommuner som aldrig har slagits samman eller som gått samman frivilligt känner invånare i dessa kommundelar både större samhörighet med invånare i den egna kommundelen ($\beta = 0,48$) och starkare för bygden i den egna kommundelen ($\beta = 0,52$). Samhörigheten med invånare i den egna kommundelen är också större bland invånare i kommuner som bildades under tvång 1970–1974 men utan protest ($\beta = 0,40$). De som bor i kommuner som bildades under tvång i samband med 1952 års storkommunreform skiljer sig däremot inte i något avseende från dem som bor i kommuner som aldrig har lagts samman eller som gått samman frivilligt ($p > 0,10$).

Det kan även konstateras att invånare i utbrytarkommuner, det vill säga kommuner som tillkommit efter kommunblocksreformen genom kommundel-

Tabell 7:2 Tvångssammanläggning och gemenskap med den egna kommundelen (ordered logit)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Samhörighet				
Tvång 1952 (nej-ja)	-0,56	0,56	-0,03	0,32
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,40	0,16	0,10	0,01
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,48	0,20	0,10	0,02
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,99	0,27	0,14	0,00
Intressegemenskap				
Tvång 1952 (nej-ja)	0,48	0,57	0,03	0,39
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,01	0,16	0,00	0,95
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,11	0,20	0,02	0,57
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,23	0,27	0,03	0,40
Bygdkänsla				
Tvång 1952 (nej-ja)	0,33	0,58	0,02	0,57
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,07	0,16	0,02	0,65
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,52	0,20	0,10	0,01
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,52	0,28	0,07	0,06

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från tre multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet, intressegemenskap respektive bygdkänsla med den egna kommundelen. I samtliga analyser $N > 877$. Enbart kommuner som är föremål för ansökan om kommunindelning är viktade (jfr tabell 1, bilaga 1).

^a Som oberoende variabler ingår i samtliga analyser boende i kommun sammanlagd under tvång 1952, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 utan protest, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 med protest och i utbrytarkommun. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

ning, känner förhållandevis stor samhörighet med invånare i den egna kommundelen ($\beta = 0,99$) samt känner starkt för bygden i den egna kommundelen ($\beta = 0,52$).

Att invånare i tvångssammanslagda kommuner tenderar att känna större gemenskap med den egna kommundelen kan tyckas märkligt; ovan förväntades tvångssammanläggning sakna betydelse för gemenskap med den egna kommundelen. Det är emellertid inte säkert att resultatet ska tolkas som att tvångssammanläggning leder till en starkare gemenskap bland invånarna med sin kommun. I stället kan gemenskapen ha varit mer utbredd i dessa delar före kommunblocksreformen, när de utgjorde egna kommuner, och denna gemenskap lever kvar alltjämt.

I tabell 7:3 studeras samband mellan tvångssammanläggning och gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Hypotesen är att invånare i tvångssammanlagda kommuner känner mindre gemenskap med den övriga kommunen än invånare i kommuner som aldrig har lagts samman eller som gått samman frivilligt. Hypotesen får dock inget stöd. Invånare i kommuner som slagits samman under tvång utan protest visar sig till och med känna större samhörighet än invånare i kommuner som aldrig

Tabell 7:3 Tvångssammanläggning och gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen (ordered logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Samhörighet				
Tvång 1952 (nej-ja)	-0,57	0,56	-0,03	0,32
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,44	0,16	0,11	0,01
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,26	0,20	0,05	0,19
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,86	0,28	0,12	0,00
Intressegemenskap				
Tvång 1952 (nej-ja)	0,50	0,58	0,03	0,39
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,06	0,17	0,02	0,72
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,00	0,21	0,00	0,99
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,36	0,29	0,05	0,21
Bygdkänsla				
Tvång 1952 (nej-ja)	0,04	0,60	0,00	0,95
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,08	0,16	0,02	0,63
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,10	0,20	0,02	0,63
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,72	0,28	0,10	0,01

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från tre multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är samhörighet, intressegemenskap respektive bygdkänsla med övriga kommundelar. I samtliga analyser $N > 863$. Enbart kommuner som är föremål för ansökan om kommunindelning är viktade (jfr tabell 1, bilaga 1).

^a Som oberoende variabler ingår i samtliga analyser boende i kommun sammanlagd under tvång 1952, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 utan protest, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 med protest och i utbrytarkommun. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

lagts samman eller som gått samman frivilligt ($\beta = 0,44$). Kontrolleras för tätortsgrad i kommunerna är dock sambandet inte längre statistiskt signifikant, i stället har tätortsgrad negativt samband med samhörighet.⁵ En förklaring till att invånare i kommuner, som bildats under tvång utan protest, känner större samhörighet är således att tätortsgraden i dessa kommuner generellt sett är lägre, samtidigt som tätortsgrad har negativt samband med samhörighet. Eller annorlunda uttryckt: Att det i tabellen finns samband mellan tvångssammanslagning utan protest och samhörighet med den övriga kommunen beror på att samhörigheten är högre i landskommuner än stadskommuner, och landskommuner är i större utsträckning tvångssammanslagda utan protest än stadskommuner.

I övrigt är det värt att notera att så kallade utbrytarkommuner utmärker sig genom att invånare i dessa känner förhållandevis stor samhörighet ($\beta = 0,86$) och stark bygdkänsla ($\beta = 0,72$) med den övriga kommunen; som framgick ovan (tabell 7:2) gäller detta även samhörighet och bygdkänsla med den egna

⁵ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

kommundelen. Båda sambanden visar sig kvarstå vid kontroll för tätortsgrad.⁶ Beräknas sannolikheten för att känna ganska eller mycket stor samhörighet med invånare från den övriga kommunen är denna 0,32 enheter bland invånare i utbrytarkommuner. Bland invånarna i kommuner som aldrig har lagts samman eller som gått samman frivilligt är motsvarande sannolikhet 0,20 enheter. När det gäller bygdkänsla med den övriga kommunen är sannolikheten för att den ska vara ganska eller mycket stark 0,75 enheter bland invånare i utbrytarkommuner och 0,61 enheter bland invånare i kommuner som aldrig lagts samman eller som gått samman frivilligt. Med undantag för intressegemenskap förefaller alltså kommungemenskapen vara särskilt stor i utbrytarkommuner. Möjligen bidrog en utbredd gemenskapskänsla till att dessa kommuner en gång i tiden efterstävade att få bilda egna kommuner; en mer utförlig diskussion om orsaker till kommunindelning förs i Del II.

Sammanfattningsvis får den uppställda hypotesen om tvångssammanläggningars negativa effekt på invånarnas gemenskap med sin kommun inget stöd i undersökningen. Vad vi inte vet är hur kommunerna fungerade som gemenskapsenheter under den period som följde närmast efter tvångssammanläggningarna. Möjligen är invånarnas gemenskap med övriga kommunen utanför den egna kommundelen då lägre, och det kan ta tid innan invånarna börjar identifiera sig med den nya kommunen. Det i slutändan avgörande är emellertid de långsiktiga effekterna av att med tvång slå samman kommuner. När det empiriska material som ligger till grund för denna undersökning samlades in hade det gått 25 år sedan kommunblocksreformen avslutades. Att då inte ens invånare i de kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning känner mindre gemenskap med den övriga kommunen än vad övriga invånare gör tyder på att tvångssammanläggning i åtminstone ett längre tidsperspektiv inte nödvändigtvis har negativ effekt. Självklart kan det finnas fall som avviker från detta där kommuninvånarna i en kommundel känner markant mindre gemenskap med den övriga kommunen; exempelvis har de kommundelningar som genomfördes fram till i början av 1990-talet setts som korrektionsmedel för att rätta till mindre lyckade kommunsammanläggningar under kommunblocksreformen (SOU 1993:90 s. 428). Denna undersökning visar dock att tvångssammanläggningar på sikt inte generellt behöver innebära sämre förutsättningar för kommunerna som gemenskapsenheter. En tolkning är att invånarnas gemenskaps känslor med tiden anpassar sig till den nya kommunen – oavsett om den tillkom under tvång eller på frivillig väg. Den administrativa indelningen kan då sägas vara identitetsgrundande för kommuninvånarna. En annan tolkning är att det motstånd som på olika håll förekom mot sammanläggning inte hade så mycket att göra med attityd till övriga kommuner i kommunblocket. Motståndet kan i stället möjligen ha grundats på stark gemenskap med den dåvarande

⁶ Båda sambanden är signifikanta på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

kommunen, nuvarande kommundelen. Att, som denna undersökning visar, invånare i de tvångssammanlagda kommunerna i dag tenderar att känna större samhörighet med invånare i den egna kommundelen än invånare i kommuner som aldrig lagts samman eller som gått samman frivilligt skulle kunna tyda på att så var fallet.

Ett annat resultat i undersökningen som är värt att notera är att kommungemenskapen är särskilt hög i kommundelar som efter kommunblocksreformen brutits loss och bildat egna kommuner. Möjligen var en utbredd gemenskapskänsla bland invånarna i dessa kommuner en bidragande orsak till att de en gång i tiden eftersträvade att få bilda egna kommuner.

Legitimitet

I detta avsnitt studeras konsekvenserna av tvångssammanläggning på kommunernas demokratiska legitimitet, vilket i undersökningen operationaliseras i form av fem index över förtroende för kommunens politiker, förtroende för styrelsen av kommunen, uppfattning om den kommunala politikens betydelse samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Som anfördes i kapitlets inledning bör avgränsningen av en politisk enhet ses som rättfärdig av medborgarna. Att påtvinga en grupp personer självstyre som inte vill ha det – till exempel för att de inte vill tillhöra samma politiska enhet – riskerar att försämra den demokratiska legitimiteten. Mot denna bakgrund är hypotesen att invånare i kommuner som lades samman under tvång, och då i synnerhet invånare i kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggningen, har lägre förtroende i ovan nämnda avseenden än invånare i kommuner som gick samman frivilligt eller som aldrig slagits samman.

Tvångssammanläggning och invånarnas förtroende för det kommunalpolitiska systemet i olika avseenden studeras i tabell 7:4. I tabellen jämförs invånare i tvångssammanslagna kommuner med invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman. I samtliga analyser görs kontroll för socioekonomisk bakgrund. När det gäller indexet över förtroende för den egna kommunens politiker visar sig tvångssammanläggning inte ha någon nämnvärd betydelse ($p > 0,10$). Invånare i kommuner som lagts samman under tvång har alltså inte lägre förtroende för sina kommunpolitiker än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller som aldrig lagts samman.

Analyseras komponenterna i förtroendeindexet var för sig framkommer dock att det finns vissa, positiva samband med tvångssammanläggning utan protest. Tvärtemot den uppställda hypotesen har alltså invånare i kommuner

Tabell 7:4 Tvångssammanläggning och demokratisk legitimitet (linjär regression)

Variabler	β	σ_e	β^s	p
Kommunens politiker				
Tvång 1952 (nej-ja)	1,99	5,69	0,01	0,73
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	1,97	1,67	0,05	0,24
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	2,71	2,06	0,06	0,19
Utbrytarkommun (nej-ja)	7,27	2,82	0,10	0,01
Kommunens styrelseform				
styrelse av kommunen				
Tvång 1952 (nej-ja)	2,14	5,53	0,01	0,70
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	1,17	1,65	0,03	0,48
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	2,11	2,04	0,05	0,30
Utbrytarkommun (nej-ja)	4,81	2,77	0,07	0,08
politikens betydelse				
Tvång 1952 (nej-ja)	-3,56	4,97	-0,03	0,47
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	1,62	1,37	0,05	0,24
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	-0,74	1,80	-0,02	0,68
Utbrytarkommun (nej-ja)	6,00	2,40	0,10	0,01
Demokratiska gemenskapen				
väljarengagemang				
Tvång 1952 (nej-ja)	-3,37	5,04	-0,02	0,50
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	1,40	1,43	0,04	0,33
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	2,23	1,77	0,05	0,21
Utbrytarkommun (nej-ja)	6,87	2,44	0,10	0,00
partipolitiskt engagemang				
Tvång 1952 (nej-ja)	-6,72	7,16	-0,03	0,35
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	3,38	2,02	0,07	0,10
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	4,11	2,52	0,07	0,10
Utbrytarkommun (nej-ja)	7,30	3,45	0,08	0,03

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fem multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är förtroende för kommunens politiker, uppfattning om styrelse av kommunen respektive den kommunala politikens betydelse samt uppfattning om vikten av väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang. Samtliga beroende variabler är additiva index som varierar mellan 0 och 100. I samtliga analyser $N > 795$. Enbart kommuner som är föremål för ansökan om kommunandelning är viktade (jfr tabell 1, bilaga 1).

^a Som oberoende variabler ingår i samtliga analyser boende i kommun sammanlagd under tvång 1952, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 utan protest, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 med protest och i utbrytarkommun. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

som bildades under tvång i vissa avseenden högre förtroende för sina kommunpolitiker än invånare i kommuner som gick samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Sambanden försvinner emellertid vid kontroll för tätortsgrad i kommunerna. Skillnaderna mellan kommunerna har således att göra med att de tvångssammanslagda kommunerna i högre grad är landskom-

muner, där invånarna tenderar att ha högre förtroende för sina kommunpolitiker än i stadskommuner.

Av tabellen framkommer även att utbrytarkommun har positivt samband med förtroende för kommunpolitiker ($\beta = 7,27$). Invånare i kommuner som efter kommunblocksreformen tillkommit genom kommunindelning har alltså högre förtroende för sina kommunpolitiker än invånare i kommuner som gick samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Sambandet kvarstår vid kontroll för tätortsgrad.⁷ Ytterligare analys visar att det åtminstone till viss del kan förklaras av att utbrytarkommuner är ytmässigt mindre än kommuner i genomsnitt (jfr kap. 4). Det är således inte enbart specifika förhållanden i just utbrytarkommunerna som förklarar varför invånarna i dem har högre förtroende för sina kommunpolitiker, utan delvis även den nya kommunstruktur som kommundelningar medför (mindre kommuner).⁸

Av tabell 7:4 framgår vidare att invånarnas förtroende för sin kommuns styrelseform inte har något samband med tvångssammanläggning, vare sig det gäller indexet över förtroende för kommunens styrelse eller över uppfattning om den kommunala politikens betydelse ($p > 0,10$). Inte heller om komponenterna i de två indexen analyseras var för sig finns några nämnvärda samband med tvångssammanläggning. Kommunsammanläggningar som genomförs under tvång från statsmaktens sida kan alltså enligt undersökningen inte sägas ha negativa effekter på kommuninvånarnas förtroende för styrelseformen i kommunen.

I utbrytarkommuner visar sig däremot såväl förtroendet för styrelsen av kommunen ($\beta = 4,81$) som uppfattningen om den kommunala politikens betydelse ($\beta = 6,00$) vara högre. Vad beträffar förtroende för styrelsen av kommunen har sambandet delvis att göra med skillnader mellan landskommuner och stadskommuner. Vid kontroll för tätortsgrad är detta nämligen inte längre statistiskt signifikant. Analyseras komponenterna i indexet var för sig visar sig dock invånare i utbrytarkommuner ha mer positiv uppfattning av hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar, även vid kontroll för tätortsgrad.⁹ Uppfattningen förklaras av utbrytarkommunernas ytmässiga storlek (jfr kap. 4); kontrolleras för kommunstorlek försvinner sambandet mellan utbrytarkommun och uppfattning om samspelet mellan väljare och valda. Att invånare i utbrytarkommuner har mer positiv uppfattning av hur samspelet fungerar beror alltså inte på specifika omständigheter i just utbrytarkommunerna, fastmera på att dessa som ett resultat av kommundelningen är ytmässigt mindre än kommuner i genomsnitt.

⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

⁸ Vid kontroll för antal invånare och landareal sjunker effekten (β) av utbrytarkommun från 6,91 till 4,57 (linjär regression). Sambandet är inte längre statistiskt signifikant.

⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Sambandet mellan utbrytarkommun och indexet över uppfattning om den kommunala politikens betydelse kvarstår vid kontroll för tätortsgrad.¹⁰ Det vill säga invånare i utbrytarkommuner anser i större utsträckning att den kommunala politiken har större betydelse än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig gått samman, även med hänsyn tagen till skillnader mellan stad och land.¹¹ Av komponenterna i indexet har utbrytarkommun framför allt samband med uppfattningarna att beslut blir olika med olika partier vid makten i kommunen¹² och att kommunpolitikerna har större inflytande än tjänstemännen i kommunen¹³.

Sist i tabell 7:4 studeras tvångssammanläggning och uppfattning om vikten av väljarengagemang (index) respektive partipolitiskt engagemang (index). När det gäller invånarnas uppfattning om väljarengagemang, det vill säga politiskt engagemang utanför de politiska partierna, finns inga negativa effekter av tvångssammanläggning ($p > 0,10$). Invånare i kommuner som lagts samman under tvång anser med andra ord inte att sådant engagemang är mindre viktigt i demokratin än invånare i kommuner som lagts samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Inte heller när komponenterna i indexet analyseras var för sig finns någon effekt av tvångssammanläggning.

Uppfattning om vikten av partipolitiskt engagemang, det vill säga politiskt engagemang i anslutning till de politiska partierna, har däremot samband med tvångssammanläggning. Invånare i kommuner som bildades under tvång under kommunblocksreformen ($\beta = 3,38$) och i kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggningen ($\beta = 4,11$) lägger större vikt vid sådant engagemang än invånare i kommuner som har bildats frivilligt eller som aldrig lagts samman. Sambandens riktning är tvärtemot hypotesen, men effekterna är små och knappt signifikanta på 90 procents säkerhetsnivå. På en 100-gradig skala är skillnaden mellan å ena sidan invånare i tvångssammanslagna kommuner utan respektive med protest och å andra sidan invånare i kommuner som bildats frivilligt eller aldrig lagts samman endast drygt 3 respektive 4 enheter. Kontrolleras för tätortsgrad i kommunerna försvinner båda sambanden. Den lilla skillnad som föreligger mellan kommunerna beror alltså på att de kommuner som slogs samman under tvång i större utsträckning är landskommuner, och att invånarna i dessa i större utsträckning än invånarna i stadskommuner anser att partipolitiskt engagemang är viktigt. Inte heller när komponenterna i indexet analyseras var för sig har tvångssammanläggning någon betydelse vid kontroll för tätortsgrad.

Värt att notera i tabell 7:4 är även att invånare i utbrytarkommuner lägger större vikt vid väljarengagemang ($\beta = 6,87$) och partipolitiskt engagemang

¹⁰ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

¹¹ Från kapitel 4 vet vi redan att kommunstorlek (antal invånare och landareal) inte har något samband med invånarnas uppfattning om i vilken utsträckning kommunalpolitiken har betydelse.

¹² Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹³ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

($\beta = 7,30$) än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman. När det gäller väljarengagemang kvarstår sambandet vid kontroll för tätortsgrad i kommunerna.¹⁴ Analyseras komponenterna i indexet var för sig framkommer att det främst är uppfattning om vikten av att rösta i allmänna val som har samband med utbrytarkommun.¹⁵

Av komponenterna i indexet över partipolitiskt engagemang är det framför allt vikten av att vara medlem i ett parti som anses större bland invånare i utbrytarkommuner än bland invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Sambandet kvarstår vid kontroll för tätortsgrad.¹⁶ Till stor del förklaras sambandet av att kommuner som delats är befolkningsmässigt mindre än kommuner i genomsnitt (jfr kap. 4). Vid kontroll för kommunstorlek försvinner nämligen sambandet mellan utbrytarkommun och uppfattning om vikten av partimedlemskap. Att invånare i utbrytarkommuner lägger större vikt vid partimedlemskap har alltså inte att göra med några särskilda förhållanden i just dessa, utan snarare med att kommunindelningar ger upphov till en ny kommunstruktur i form av mindre kommuner.

Sammanfattningsvis får hypotesen ovan, att tvångssammanläggning har negativ effekt på kommuninvånarnas förtroende, inget stöd i undersökningen. Inte i något avseende visar sig invånare i kommuner som bildades under tvång i samband med kommunblocksreformen ha lägre förtroende än invånare i kommuner som bildades genom att gå samman frivilligt, alternativt som aldrig har lagts samman. De lägger inte heller mindre vikt vid olika slags engagemang i demokratin. Resultaten gäller även för de invånare som bor i sådana kommundelar, före detta kommuner, som en gång i tiden protesterade mot sammanläggningen och i vilka missnöjet mot kommunblocksreformen kan antas ha varit särskilt stort. Ytterligare ett resultat i undersökningen är att invånare i kommuner som tillkommit efter kommunblocksreformen genom kommunindelning har förhållandevis högt förtroende för sina kommunpolitiker och för styrelsen av kommunen, samt i större utsträckning anser att den kommunala politiken har betydelse. De lägger i vissa avseenden även större vikt vid att man som medborgare i en demokrati är politiskt engagerad. En förklaring är den kommunstruktur som kommunindelningar ger upphov till i form av befolkningsmässigt och ytmässigt mindre kommuner.

Politiskt deltagande

Den tredje och sista demokratispekten är politiskt deltagande, som kan äga rum inom ramen för antingen den lilla eller den stora demokratin. Mot

¹⁴ Signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (linjär regression).

¹⁵ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

¹⁶ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

bakgrund av den generella hypotesen ovan – att tvångssammanläggningar har negativ effekt på den kommunala demokratin – förväntas deltagandet vara lägre bland invånare i kommuner som har lagts samman under tvång, och då i synnerhet bland invånare i kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggningen. Hypotesen torde framför allt gälla deltagande inom ramen för den stora demokratin och aktiviteter vars syfte är att påverka förhållanden i den egna kommunen som helhet. Aktivitet inom ramen för den lilla demokratin, som syftar till att enbart påverka förhållanden som rör den enskilde eller dennes familj, borde knappast ha samband med tvångssammanläggning. Vad gäller politiskt deltagande inom ramen för den stora demokratin som syftar till att påverka förhållanden i den egna kommundelen kan sambandet med tvångssammanläggning till och med tänkas vara positivt. Det skulle i så fall kunna indikera att invånarna i dessa kommuner är mer engagerade i den egna kommundelen än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman, eventuellt på bekostnad av engagemang för kommunen som helhet. Tvångssammanläggningar kan i så fall sägas medföra att kommunerna blir mindre sammanhållna som politiska enheter, vilket försvårar politiska lösningar till hela kommunens bästa. Vad gäller de kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggningen kan ett positivt samband med politiskt deltagande i syfte att påverka förhållanden i den egna kommundelen också tyda på att det i dessa delar finns en tradition av stort politiskt engagemang för den egna bygden. Denna tradition kan då möjligen vara en förklaring till varför motståndet var större i dessa kommundelar än i andra.

I tabell 7:5 studeras tvångssammanläggning och deltagande inom ramen för den lilla demokratin; kontroll görs genomgående för socioekonomisk bakgrund. Som i föregående kapitel förekommer här två slags deltagande: genom politiker och genom tjänsteman. Av tabellen framgår att tvångssammanläggning inte har negativt samband med deltagande genom vare sig politiker eller tjänsteman. I den mån det föreligger samband är det snarare positivt. Åtminstone visar sig invånare i de kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggning i större utsträckning kontakta politiker än invånare i kommuner som bildats frivilligt eller aldrig lagts samman ($\beta = 0,77$). Att så är fallet kan dock förklaras av att invånare i befolkningsmässigt små kommuner oftare kontaktar politiker inom ramen för den lilla demokratin än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner (jfr kap. 4). När kontroll görs för invånarantal försvinner sambandet mellan protestkommundel och kontakt med politiker. Det är alltså kommunstorlek snarare än tvångssammanläggning som ligger bakom det något högre deltagandet bland invånare i protestkommundelarna.

Av tabellen framgår vidare att invånare i utbrytarkommuner deltar i större utsträckning inom ramen för den lilla demokratin än invånare i kommuner

Tabell 7:5 Tvångssammanläggning och deltagande inom ramen för den lilla demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Politiker				
Tvång 1952 (nej-ja) ^a	–			
Tvång 1970–74 utan protest (nej-ja)	0,40	0,40	0,10	0,31
Tvång 1970–74 med protest (nej-ja)	0,77	0,44	0,16	0,08
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,80	0,56	0,11	0,16
Tjänsteman				
Tvång 1952 (nej-ja)	0,27	0,74	0,02	0,72
Tvång 1970–74 utan protest (nej-ja)	0,43	0,27	0,11	0,10
Tvång 1970–74 med protest (nej-ja)	0,39	0,33	0,08	0,23
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,94	0,38	0,13	0,01

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från två multivariata^b analyser. Beroende variabler i dessa är kontakt med politiker från den egna kommunen och kontakt med tjänsteman från den egna kommunen. I båda analyserna $N > 876$. Enbart kommuner som är föremål för ansökan om kommunindelning är viktade (jfr tabell 1, bilaga 1).

^a Invånare i kommuner som lades samman under tvång 1952 utesluts ur analysen på grund av för liten variation i den beroende variabeln.

^b Som oberoende variabler ingår i båda analyserna boende i kommun sammanlagd under tvång 1952^b, i kommun sammanlagd under tvång 1970–74 utan protest, i kommun sammanlagd under tvång 1970–74 med protest och i utbrytarkommun. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

som bildats frivilligt eller som aldrig lagts samman. Framför allt gäller detta kontakt med tjänsteman ($\beta = 0,94$), medan kontakt med politiker inte är nämnvärt vanligare ($p > 0,10$). Från kapitel 4 vet vi att kommunstorleken inte har något samband med tjänstemannakontakt, varför det högre deltagandet bland invånare i utbrytarkommuner inte kan förklaras av den kommunstruktur i form av mindre kommuner som kommundelningar ger upphov till. Snarare torde det ha att göra med särskilda förhållanden i just utbrytarkommunerna.

I tabell 7:6 studeras tvångssammanläggning och deltagande inom ramen för den stora demokratin. Liksom i föregående kapitel delas de 13 aktivitets-typerna i undersökningen in i fem kategorier av deltagande inom ramen för den stora demokratin (se kap. 3): genom partier/politiker, genom tjänsteman och genom kollektiv respektive individuell aktion. Av tabellen framgår att tvångssammanläggning inte i något avseende har negativ effekt på politiskt deltagande. I ett fall – deltagande i kollektiv aktion – visar sig invånare i kommuner som lagts samman under tvång utan protest till och med delta i något större utsträckning än invånare i kommuner som bildats frivilligt eller som aldrig lagts samman ($\beta = 0,43$). I övrigt finns inga signifikanta samband mellan tvångssammanläggning och politiskt deltagande ($p > 0,10$). Bilden ändras inte nämnvärt vid kontroll för tätortsgrad eller när komponenterna i de fyra indexen studeras var för sig.

Tabell 7:6 Tvångssammanläggning och deltagande inom ramen för den stora demokratin (logit)

Variabler	β	σ_e	β^S	p
Politiker/parti				
Tvång 1952 (nej-ja)	-0,20	0,84	-0,01	0,81
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	-0,09	0,22	-0,02	0,70
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	-0,09	0,28	-0,02	0,74
Utbrytarkommun (nej-ja)	-0,03	0,39	-0,00	0,94
Tjänsteman				
Tvång 1952 (nej-ja)	-0,04	0,66	-0,00	0,95
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,22	0,20	0,06	0,27
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,33	0,24	0,07	0,16
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,53	0,31	0,07	0,09
Kollektiv aktion				
Tvång 1952 (nej-ja)	0,63	0,73	0,04	0,39
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,43	0,25	0,11	0,09
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,29	0,31	0,06	0,35
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,23	0,41	0,03	0,59
Individuell aktion				
Tvång 1952 (nej-ja)	0,95	0,71	0,06	0,18
Tvång 1970-74 utan protest (nej-ja)	0,12	0,18	0,03	0,49
Tvång 1970-74 med protest (nej-ja)	0,02	0,22	0,00	0,92
Utbrytarkommun (nej-ja)	0,11	0,30	0,02	0,70

Kommentar: Tabellen innehåller resultat från fyra multivariata^a analyser. Beroende variabler i dessa är deltagande genom politiker/parti, genom tjänsteman, genom kollektiv aktion och genom individuell aktion. Samtliga beroende variabler är dikotomiserade index som kan anta värdena nej eller ja. I båda analyserna $N > 886$. Enbart kommuner som är föremål för ansökan om kommunindelning är viktade (jfr tabell 1, bilaga 1).
^a Som oberoende variabler ingår i samtliga analyser boende i kommun sammanlagd under tvång 1952, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 utan protest, i kommun sammanlagd under tvång 1970-74 med protest och i utbrytarkommun. Resultaten är vid kontroll för socioekonomisk bakgrund.

Värt att notera i tabell 7:6 är även att invånare i utbrytarkommuner inte utmärks av högre politiskt deltagande än övriga. Endast en deltagandekategori, genom tjänsteman, har samband med utbrytarkommun ($\beta = 0,53$), och det är svagt. Kontrolleras för tätortsgrad, det vill säga för skillnader mellan stad och land, är sambandet inte längre statistiskt signifikant. Resultatet överensstämmer med resultat i andra undersökningar av effekter av kommunindelning (Erlingsson 2001:713-714, SOU 1993:90 s. 419-422). Enligt dem är medborgarnas politiska engagemang förhållandevis högt före och efter en kommunindelning, men med tiden tenderar engagemanget att avta och återgå till mer ”normal” nivå. Även denna undersökning tyder på att kommundelningar i sig inte har varaktig positiv effekt på invånarnas politiska aktivitet.

Ovan sades att tvångssammanläggning kan tänkas ha betydelse för vilka förhållanden invånarna försöker att påverka genom sitt politiska deltagande. Invånare i tvångssammanlagda kommuner – i synnerhet invånare i kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggning – är möjligen mer aktiva för att påverka förhållanden som enbart gäller den egna kommundelen. Ytterligare analys visar att så är fallet. Invånare i kommundelar som lades samman under protest har oftare deltagit i en politisk aktivitet i syfte att påverka förhållanden som enbart gäller den egna kommundelen.¹⁷ Beräknas sannolikheten för att de har gjort det är den 0,39 enheter. Motsvarande sannolikhet bland invånare i kommuner som gick samman frivilligt eller aldrig lagts samman är 0,26 enheter. Sambandet kvarstår vid kontroll för tätortsgrad. Variablerna tvångssammanläggning utan protest och utbrytarkommun har däremot inga statistiskt säkra samband med deltagande för att påverka förhållanden som enbart rör den egna kommundelen. Det är alltså endast invånare i protestkommundelar som i större utsträckning försöker att påverka förhållanden i den egna kommundelen. Vad gäller försök att påverka förhållanden i kommunen som helhet har däremot tvångssammanläggning ingen betydelse. Invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller som aldrig lagts samman försöker således inte, som förväntades ovan, påverka förhållanden i kommunen som helhet i större utsträckning än invånare i kommuner som bildats under tvång. Analysen visar också att inte heller invånare i utbrytarkommuner i större utsträckning försöker påverka förhållanden i kommunen som helhet.

Att invånare i kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggning är förhållandevis aktiva i syfte att påverka förhållanden som enbart rör den egna kommundelen skulle kunna tyda på att det i dessa delar finns en tradition av engagemang för orten eller bygden. Som nämnts ovan skulle i så fall denna tradition kunna ha bidragit till att det under kommunblocksreformen uppstod protest mot sammanläggning.¹⁸ Eftersom vi inte har tillgång till någon liknande tidigare undersökning kan vi dock inte med säkerhet säga om så är fallet.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det inte finns något negativt samband mellan tvångssammanläggning och politiskt deltagande inom ramen för vare sig den lilla eller den stora demokratin. Invånare i kommuner som har lagts samman under tvång är inte mindre politiskt aktiva än invånare i kommuner som gått samman frivilligt, alternativt som aldrig lagts samman. Resultatet gäller även invånare som bor i kommundelar, före detta kommuner,

¹⁷ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (logit).

¹⁸ Noteras bör att definitionen av protest i undersökningen baseras på om kommundelen, före detta kommunen, protesterade mot den föreslagna sammanläggningen i form av en skrivelse till regeringen. I strikt mening vet vi inte om det bland invånarna, som ju är den nivå som studeras i undersökningen, fanns motstånd mot sammanläggningen. Ett antagande som måste göras i diskussionen är således att motståndet i de politiska organen speglade ett motstånd bland invånarna.

som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggning och i vilka missnöjet mot reformen kan antas ha varit särskilt stort. Invånarna i dessa kommundelar visar sig i dag dock vara mer aktiva för att påverka förhållanden som enbart gäller den egna kommundelen. De har alltså ett förhållandevis starkt engagemang för den egna orten eller bygden. Möjligen gäller detta av tradition i de aktuella kommundelarna, vilket i så fall kan ha bidragit till varför motståndet mot sammanläggning var särskilt starkt just där. Ytterligare ett resultat i undersökningen är att det politiska deltagandet i utbrytarkommuner, det vill säga kommuner som efter kommunblocksreformen har brutits loss och bildat egna kommuner, är ungefär lika stort som i övriga kommuner.

Sammanfattning och slutsatser – beslutsprocedur vid sammanläggning

I en demokrati är det av avgörande betydelse att den politiska enhetens avgränsning accepteras av invånarna. Av den anledningen är det ur demokratisynpunkt tvivelaktigt att under tvång slå samman olika grupper till en politisk enhet. I kapitlets inledning formulerades därför en generell hypotes om att tvångssammanläggning av kommuner har negativa effekter på den kommunala demokratin. De demokratiaspekter som ingår i undersökningen är kommunen som gemenskapsenhet, det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande. Hypoteserna är att invånarnas gemenskap med sin kommun, deras förtroende för det kommunalpolitiska systemet samt deras politiska deltagande är lägre i kommuner som lagts samman under tvång än i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman.

Med tvångssammanlagda kommuner avses i undersökningen de kommuner som lades samman under kommunblocksreformens senare del, då frivillighetsprincipen övergavs för obligatorisk sammanläggning av alla kommunblock till nya kommuner. En särskild grupp utgörs av de kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning hos regeringen. Motståndet mot sammanläggning kan antas ha varit särskilt stort i dessa, och i den mån tvångssammanläggning har negativ effekt på den kommunala demokratin torde den vara särskilt stor just där. En annan grupp kommuner som studeras särskilt i undersökningen är de som efter kommunblocksreformen tillkommit genom kommunindelning, så kallade utbrytarkommuner. I samtliga analyser har kontrollerats för socioekonomisk bakgrund.

Den första demokratiaspekten, kommunen som gemenskapsenhet, delas upp i tre gemenskapstyper: kommuninvånarnas samhörighet och intressegemenskap med övriga invånare samt känsla för bygden i kommunen. För varje gemenskapstyp görs skillnad mellan gemenskap med den egna

kommundelen respektive övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Vad beträffar gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen visar sig tvångssammanläggning sakna betydelse; invånare i kommuner som lagts samman under tvång känner alltså inte mindre samhörighet, intressegemenskap eller bygdkänsla med den övriga kommunen än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Inte heller invånare i de kommundelar, före detta kommuner, som lades samman under tvång och dessutom protesterade mot sammanläggningen känner mindre gemenskap med den övriga kommunen. Vad gäller gemenskap med den egna kommundelen tenderar däremot invånare i de kommuner som lades samman under tvång att känna mer samhörighet än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman; det gäller också invånare i de före detta kommuner som protesterade mot sammanläggningen; dessa tenderar dessutom att känna starkare för bygden i den egna kommundelen. Möjligen finns i dessa protestkommundelar en tradition av stark gemenskap med den egna orten eller bygden, som delvis bidrog till att det under kommunblocksreformen fanns en större motvilja mot sammanläggning än på andra håll. Ett annat resultat i undersökningen är att utbrytarkommuner, det vill säga kommuner som tillkommit efter kommunblocksreformen genom kommunindelning, är de som fungerar bäst ur gemenskapssynpunkt. Invånare i dessa känner stor gemenskap med både den egna kommundelen och med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen.

Den andra demokratiaspekten, kommunernas demokratiska legitimitet, delas upp i kommuninvånarnas förtroende för sina kommunpolitiker och för styrelsen av sin kommun samt uppfattning om den kommunala politikens betydelse och vikten av så kallat väljarengagemang respektive partipolitiskt engagemang i demokratin. Invånare i kommuner som lagts samman under tvång visar i undersökningen inga tendenser till att ha lägre förtroende i dessa avseenden än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman. De lägger inte heller mindre vikt vid olika slags engagemang i demokratin. Resultatet gäller även invånare i de kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning. Hypotesen att den demokratiska legitimiteten är lägre i kommuner som lagts samman under tvång får alltså inget stöd i undersökningen. Vidare visar undersökningen att invånare i utbrytarkommuner har förhållandevis högt förtroende för det politiska systemet i sin kommun både vad gäller politikerna och, i vissa avseenden, styrelsen av kommunen samt anser att den kommunala politiken har stor betydelse. De lägger även förhållandevis stor vikt vid visst politiskt engagemang i demokratin. En förklaring visar sig vara att utbrytarkommuner, som ett resultat av kommunindelningen, är mindre till invånarantalet och ytan än kommuner i genomsnitt. Det rör sig här med andra ord inte om specifika förhållanden i just utbrytarkommunerna utan om en mer generell effekt av kommunstorlek (jfr kap. 4).

Den sista demokratispekten, invånarnas politiska deltagande, delas in i deltagande inom ramen för den lilla respektive stora demokratin. I det förra fallet kan deltagandet ske genom politiker och tjänsteman, och i det senare genom politiker/parti, tjänsteman, kollektiv aktion och individuell aktion. Undersökningen ger vid handen att invånare i tvångssammanslagda kommuner inte i något av de nämnda avseendena deltar i mindre utsträckning än invånare i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Vidare kan konstateras att invånare i utbrytarkommuner endast deltar i större utsträckning inom ramen för den lilla demokratin. Inom ramen för den stora demokratin skiljer sig inte invånare i utbrytarkommuner nämnvärt från invånare i andra kommuner. Det politiska deltagandet är alltså inte högre i kommuner som tillkommit genom delning än i andra kommuner, ett resultat som för övrigt överensstämmer med tidigare forskning. Studeras i vilken utsträckning invånarna försöker att påverka förhållanden som rör den egna kommundelen respektive kommunen som helhet visar sig tvångssammanslaggnings ha viss betydelse; invånare i de kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggning är mer aktiva än övriga när det gäller försök att påverka förhållanden i den egna kommundelen. Med andra ord, invånare i de före detta kommuner där missnöjet mot sammanläggningen kan antas ha varit störst försöker i dag i förhållandevis stor utsträckning att påverka förhållanden som rör just denna del. Möjligen finns det i dessa kommundelar av tradition ett starkt engagemang för orten eller bygden, vilket under kommunblocksreformen tog sitt uttryck i större motstånd än på andra håll mot att upphöra som egen kommun.

Sammantaget finns knappast något i undersökningen som talar för att tvångssammanslaggnings av kommuner har negativ effekt på den kommunala demokratin, åtminstone inte i ett längre tidsperspektiv. Vid undersökningens genomförande, cirka 25 år efter kommunblocksreformen, fungerar kommungemenskapen, den demokratiska legitimiteten och det politiska deltagande inte nämnvärt annorlunda i kommuner som lagts samman under tvång än i kommuner som gått samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Som nämnts ovan kännetecknas invånare i de kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggning av förhållandevis stor gemenskap med och starkt engagemang för sin egen kommundel, men detta tycks inte gå ut över deras gemenskap med och engagemang för den övriga kommunen. Värt att notera är även att kommungemenskapen och den demokratiska legitimiteten fungerar bättre i utbrytarkommuner än i andra kommuner; när det gäller den tredje demokratispekten, invånarnas politiska deltagande, finns dock ingen större skillnad.

Att statsmakten under kommunblocksreformen gjorde kommunsammanslaggnings obligatoriska, vilket innebar tvångssammanslaggnings av flera kommuner, tycks således – cirka 25 år efter reformen – inte ha haft några negativa konsekvenser på den kommunala demokratin. Detta ska dock inte

tolkas som att kommuner kan läggas samman mot sin vilja utan risk för negativa konsekvenser. En invändning kan göras mot operationaliseringen av tvång. I undersökningen har den baserats på de politiska organens agerande, men i vilken utsträckning kommuninvånarna, som ju är de som studeras i undersökningen, var motståndare till sammanläggning är okänt. Av samma skäl vet vi inte heller om invånarna i de kommuner som valde att gå samman frivilligt i själva verket motsatte sig det. Vidare bör understrykas att undersökningen endast ger en generell bild av effekter av tvångssammanläggning. I enstaka fall kan tvångssammanläggning ha negativ konsekvens på den kommunala demokratin, vilket inte framkommer i en extensivt upplagd undersökning som denna. Här kan även påminnas om det tiotal kommunindelningar som ägt rum efter kommunblocksreformen, och som beskrivits som korrekionsmedel för att rätta till mindre lyckade kommunsammanläggningar (SOU 1993:90 s. 428). Slutligen bör nämnas att i den mån motstånd mot sammanläggning sammanfaller med uppkomsten av en viss kommunstruktur, till exempel flerkärnighet, kan sammanläggning få negativ effekt på den kommunala demokratin.

Samtidigt kan kommuninvånare med tiden tänkas vänja sig vid nya kommunbildningar – även i de kommuner där det fanns motstånd mot sammanläggning. Det politiska livet i kommunerna anpassar sig efter hand till den nya kommunindelningen. Eventuella negativa konsekvenser på den kommunala demokratin avtar med tiden. Ju större andel av invånarna i en kommun som har vuxit upp eller flyttat till kommunen efter indelningsändringen, desto mindre betydelse torde det också ha under vilka omständigheter kommunen bildades.

8 Kommunsammanläggningar – slutdiskussion

Sedan 1950-talet och framåt har kommunsammanläggningar genomförts i flera europeiska länder. Motiven bakom dem har som regel varit att skapa en administrativ struktur av effektiva kommuner för produktion av offentlig service. Eventuella förbättringar av den kommunala demokratin har varit av sekundär betydelse; när frågan om kommunal demokrati lyfts fram i samband med kommunsammanläggningar har det oftast varit som argument emot att lägga samman kommuner.

Jämfört med övriga Europa intar Sverige en topplacering i fråga om antalet sammanlagda kommuner. År 1952 genomfördes den första av två stora sammanläggningsreformer, storkommunreformen. Genom reformen minskade antalet kommuner från cirka 2 500 till drygt 1 000. Tio år senare, 1962, inleddes kommunblocksreformen, vilken kom att pågå till 1974. Genom kommunblocksreformen minskade antalet kommuner till 277. På drygt 20 år sjönk antalet kommuner i Sverige således med nästan 90 procent. Motivet från statsmaktens sida var främst att skapa kommuner med goda förutsättningar att tillhandahålla offentlig service till medborgarna i den växande välfärdsstaten. Statsvetarna Lennart Nilsson och Jörgen Westerståhl har beskrivit det som att ”Välfärdsstatens ambitioner sprängde den gamla kommunstrukturen” (Nilsson & Westerståhl 1997b:21).

Till följd av kommunsammanläggningarna tillhör Sverige i dag de länder i Europa som har störst kommuner sett till antalet invånare. Förutom befolkningsmässigt större kommuner innebar kommunblocksreformen en mängd andra både åsyftade och icke åsyftade förändringar av kommunernas territoriella struktur: de blev ytmässigt större, antalet kommunhuvudorter (centralorter) blev färre och, till följd av det, avståndet till kommunhuvudorten ökade för många invånare. Vidare anpassades kommunernas indelning till rådande funktionella regioner på lokal nivå och kommunernas näringsliv blev mer differentierat. Slutligen tillkom flera nya kommuner genom tvång när statsmakten slog samman kommuner mot deras vilja.

I Del I har studerats hur ovan nämnda kommunstrukturella förändringar påverkar den kommunala demokratin. Någon heltäckande analys av den kommunala demokratin har inte varit möjlig. I stället har tre demokratiaspekter, vilka kan sägas utgöra kritiska områden vid omvälvande förändringar av politiska system såsom sammanläggning, valts ut. Dessa är kommunerna som gemenskapsenheter, kommunernas demokratiska legitimitet och kommuninvånarnas politiska deltagande. I detta kapitel sammanfattas undersökningens

resultat. Därefter diskuteras om det ur demokratisynpunkt finns en optimal kommunindelning. Slutligen görs en bedömning av den nuvarande kommunindelningen och behovet av en ny kommunindelning diskuteras.

Kommunstrukturella effekter på demokratin – en sammanfattning

Totalt i undersökningen har tio strukturella förändringar till följd av kommunblocksreformen definierats. Två har att göra med kommunernas storlek: antal invånare och landareal. Två handlar om förhållandet mellan centrum och periferi i kommunerna: boende i centralort och avstånd till centralort. Fyra strukturella förändringar har att göra med i vilken utsträckning kommunernas indelning är funktionell: centralortsdominans, andel inpendlare, andel utpendlare och näringsgeografisk homogenitet/heterogenitet. Slutligen har studerats inslag och grad av tvång i samband med kommunens bildande under kommunblocksreformen: sammanlagd under tvång utan protest och sammanlagd under tvång med protest.

Kommunstorlek

De mest väsentliga resultaten i undersökningen sammanfattas i figur 8:1. Det första kommunstrukturella förhållandet avser kommunernas befolkningsmässiga och ytmässiga storlek. Den generella hypotesen är att den kommunala demokratin fungerar bättre i kommuner med få invånare och med liten yta.

Vad beträffar den första demokratiaspekten, kommunen som gemenskapsenhet, visar undersökningen att kommuninvånarna känner större gemenskap med sin egen kommun – vilken i de flesta fall tidigare har varit en egen kommun – än med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Framför allt är samhörigheten och intressegemenskapen större med invånare i den egna kommundelen än med invånare från den övriga kommunen. Känslan för bygden i den egna kommundelen är också starkare än känslan för bygden i den övriga kommunen, men skillnaden är mindre. Resultatet tyder på att små och näraliggande enheter (kommundel) fungerar bättre ur gemenskapsynpunkt än stora och avlägsna enheter (övriga kommunen utanför kommundelen). När det gäller gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen har kommunstorlek dock ingen betydelse; gemenskapen med den övriga kommunen skiljer inte nämnvärt mellan stora och små kommuner. Resultatet indikerar möjligen att identitet och gemenskap uppkommer på två olika sätt i kommunen (jfr Aronsson 2001:23). I kommundelen knyts gemenskapen till själva platsen och de som bor där. Gemenskapen har reell grund i invånarnas vardag i form av tillhörighet till den plats de bor på och de möten som äger rum med andra invånare. I den övriga kommunen utanför den egna kommundelen kan identitet och gemenskap inte uppkomma på samma

	Kommunstorlek	Centrum–periferi	Funktionell kommunindelning	Beslutsprocedure vid indelning
Kommungemenskap	Små enheter är bättre än stora, vilket framkommer av att invånarna känner mer gemenskap med den egna kommundelen än med den övriga kommunen. Däremot finns inget samband mellan kommunstorlek och gemenskap med den övriga kommunen.	Invånare som har långt till sin centralort känner mindre samhörighet med kommuninvånare i den övriga kommunen utänför den egna kommundelen än andra invånare.	Invånare i enkärniga kommuner känner större gemenskap med den övriga kommunen utänför den egna kommundelen än invånare i flerkärniga kommuner.	Ingen nämnvärd betydelse. Däremot visar sig invånarnas gemenskap med såväl den egna kommundelen som med den övriga kommunen utänför kommunen vara förhållandevis stor i kommuner som har tillkommit genom kommunindelning.
Demokratisk legitimitet	Invånare i befolkningsmässigt små kommuner lägger större vikt vid partipolitiskt engagemang i demokratin än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner, men anser samtidigt att kommunpolitikerna är mindre kunniga.	Ingen nämnvärd betydelse.	Invånare i enkärniga kommuner har större förtroende för sina kommunpolitiker och för styrelsen av kommunen än invånare i flerkärniga kommuner. De anser också att kommunalpolitiken har större betydelse samt lägger större vikt vid väljarengagemang och partipolitiskt engagemang.	Ingen nämnvärd betydelse. Däremot visar sig invånare i kommuner som har tillkommit genom kommunindelning ha förhållandevis stort förtroende för sina kommunpolitiker, för styrelsen av kommunen och för kommunalpolitikens betydelse, samt i vissa avseenden lägga förhållandevis stor vikt vid att man som medborgare i en demokrati är politiskt aktiv.
Politiskt deltagande	Invånare i befolkningsmässigt små kommuner deltar oftare i politiska aktiviteter än invånare i befolkningsmässigt stora kommuner. Framför allt gäller detta traditionella former av politisk aktivitet såsom kontakt med kommunpolitiker.	Ingen nämnvärd betydelse. Dock tycks centralortsbor något oftare dela i aktiviteter som syftar till att påverka förhållanden i kommunen som helhet i stället för endast den egna kommundelen.	Invånare i enkärniga kommuner är delvis mer aktiva i den lilla demokratin samt i den stora demokratin i frågor som inte primärt gäller kommunen.	Ingen nämnvärd betydelse.
			Andel in- och uppendlare i kommunerna har ingen nämnvärd betydelse. Det spatiala mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter har viss betydelse. Att arbeta i och ha frekvent fritidsutgång med invånare från den kommunel man bor i har positiva effekter på politiskt deltagande, framför allt i frågor som rör lokala förhållanden.	Näringsgeografisk homogenitet har ingen nämnvärd betydelse.

Figur 8:1 Huvudresultat i undersökningen

sätt. Platsen är för omfattande och invånarna för utspridda för att i sig vara gemenskapsgrundande. I stället får gemenskapen grundas på andra, icke storleksberoende, faktorer, som till exempel institutionell tillhörighet och kulturella symboler. På nationell nivå är de resurser som krävs i detta avseende som regel större än på kommunal nivå, och den upplevda nationella gemenskapen kan därmed också bli stor trots avsaknad av reell grund (jfr Ehn, Frykman & Löfgren 1993). I mindre utsträckning förekommer dock sådana resurser även på kommunal nivå (Ekman 1991).

I undersökningen förekommer vissa samband mellan kommunstorlek och demokratisk legitimitet. Vad beträffar uppfattningen om kunnigheten hos den egna kommunens politiker går sambanden i olika riktningar; invånare i befolkningsmässigt stora kommuner tenderar att ha en mer positiv bild av sina kommunpolitikernas kunnighet, medan invånare i ytmässigt stora kommuner tenderar att ha mer negativ bild. Vidare kan nämnas att invånare i ytmässigt stora kommuner ger en mer negativ bedömning av hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar. Uppfattning om vikten av politiskt engagemang i demokratin skiljer mellan invånare i befolkningsmässigt stora och små kommuner. Framför allt visar sig invånare i små kommuner lägga större vikt vid att man som medborgare är partipolitiskt engagerad såsom medlem i ett politiskt parti och, i viss mån, som kommunalt förtroendevald. Sammantaget talar resultaten för att den demokratiska legitimiteten är något högre i befolknings- och ytmässigt små kommuner än i befolknings- och ytmässigt stora.

Kommunstorlek har starkt samband med politiskt deltagande. Invånare i kommuner med en liten befolkning deltar i betydligt större utsträckning genom att kontakta politiker än invånare i kommuner med stor befolkning både inom ramen för den lilla och den stora demokratin. Detta kan delvis förklaras av att invånare i kommuner med liten befolkning i större utsträckning är bekanta med någon kommunpolitiker än invånare i kommuner med stor befolkning; förekomsten av kommunpolitiker är större och närheten till dem är bättre i små kommuner än i stora. Även andra former av politiskt deltagande är högre i befolkningsmässigt små kommuner. Kommunernas landareal saknar emellertid i stort sett betydelse. Ett undantag gäller deltagande i kollektiv aktion, som är vanligare i ytmässigt stora kommuner än i ytmässigt små. Närmare granskning visar dock att denna deltagandeform till skillnad från andra deltagandeformer är förenad med missnöje med hur samspelet mellan väljare och valda i kommunen fungerar, och det är därför tveksamt om det högre deltagandet i dessa kommuner ska ses som positivt ur demokratisynpunkt. Framför allt tyder resultatet på att små kommuner med liten befolkning är gynnsamma för så kallat traditionellt politiskt deltagande, till exempel kontakt med kommunpolitiker.

Samtantaget när det gäller kommunstorlek förefaller små kommuner fungera bättre ur demokratisynpunkt än stora. Gemenskapen med den egna

kommundelen är högre än gemenskapen med den övriga kommunen, och invånarnas förtroende och politiska deltagande är vissa avseenden högre i befolkningsmässigt eller ytmässigt små kommuner än i befolkningsmässigt eller ytmässigt stora kommuner.

Centrum–periferi

Centrum–periferi handlar om betydelsen av boende i centralort och avstånd till centralort i den kommunala demokratin. En centralort kan beskrivas som en kommuns politiska, administrativa och servicemässiga centrum. Den generella hypotesen är att demokratin fungerar bättre i centrum än i periferin.

Vad gäller kommunen som gemenskapsenhet är hypotesen således att boende utanför centralort har negativ effekt på invånarnas gemenskap med framför allt den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, samt att denna negativa effekt ökar i takt med avståndet till centralorten. Studeras först gemenskap med den egna kommundelen föreligger inga nämnvärda skillnader mellan centralortsbor och icke centralortsbor. När det gäller gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen finns inga skillnader mellan centralortsbor och icke centralortsbor generellt sett. Däremot visar sig icke centralortsbor i den avlägsna periferin, det vill säga som har långt avstånd till centralorten i sin kommun, känna mindre samhörighet med kommuninvånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Ett mönster i undersökningen är också att skillnaden mellan invånarnas gemenskap med den egna kommundelen och med den övriga kommunen ökar i takt med avståndet till centralorten; ju längre avstånd till centralorten, desto större skillnad gör invånarna på sin gemenskap med den egna kommundelen och den övriga kommunen.

Någon systematisk skillnad mellan centralortsbor och icke centralortsbor förtroende för det politiska systemet i den egna kommunen finns inte. Det finns ett mindre antal samband mellan centralortsboende och förtroende i olika avseenden, men de går i olika riktning. Inte heller avstånd till centralorten har någon nämnvärd betydelse. Det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet skiljer med andra ord inte mellan centrum och periferi i kommunerna.

Inom ramen för den lilla demokratin visar sig det politiska deltagandet vara något högre bland icke centralortsbor än bland centralortsbor. Inom ramen för den stora demokratin finns inga nämnvärda skillnader mellan de två gruppernas deltagande i olika slags politiska aktiviteter. Avstånd till centralort saknar i stort sett betydelse i såväl den lilla som den stora demokratin. Enligt undersökningen har med andra ord boende i den kommunala periferin inga negativa effekter på politiskt deltagande; i den mån centralortsbor och icke centralortsbor skiljer sig åt är de förra snarare något mindre aktiva än de senare. Ett mönster är dock att centralortsbor oftare tycks försöka påverka förhållanden i kommunen som helhet än icke centralortsbor. Möjligen

indikerar detta att centralortbor när de försöker påverka i större utsträckning gör det för att förbättra förhållanden som inte bara röra den egna kommundelen utan hela kommunen. Att invånarna agerar utifrån ett sådant helhetsperspektiv bör ses som positivt ur demokratisynpunkt. Det ska dock inte uteslutas att centralortsborna överskattar räckvidden av sitt engagemang till att omfatta kommunen som helhet, men att det i själva verket främst rör sig om försök att påverka förhållanden i den egna kommundelen, det vill säga centralorten.

Sammantaget när det gäller centrum–periferi i kommunerna visar undersökningen att det inte finns några omfattande negativa effekter av att bo i den kommunala periferin; endast när det gäller hur kommunerna fungerar som gemenskapsenheter kan spåras en viss negativ effekt av boende i den avlägsna periferin. Det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande förefaller inte påverkas negativt av boende i periferin.

Funktionell kommunindelning

I vilken mån kommunernas indelning är funktionell mäts i undersökningen i form av centralortsdominans samt andel in- och utpendlare i kommunerna. Ju mer en kommun är befolkningsmässigt dominerad av sin centralort, och ju mindre andel som arbetspendlar in till respektive ut från kommunen, desto mer funktionell är kommunindelningen. Hypotesen är att demokratin fungerar bättre ju mer funktionell kommunindelningen är, det vill säga i kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort och liten in- och utpendling. Härutöver studeras de näringsgeografiska förhållandena i kommunerna med avseende på grad av homogenitet. Demokratin förväntas fungera bättre i näringsgeografiskt homogena kommuner, det vill säga i kommuner vars näringsliv är koncentrerat till en eller ett fåtal näringsgrenar, än i näringsgeografiskt heterogena kommuner, det vill säga i kommuner vars näringsliv är differentierat.

Vad gäller den första demokratiaspekten, kommunerna som gemenskapsenheter, kan konstateras att centralortsdominans inte har något samband med invånarnas gemenskap med den egna kommundelen. Invånare i enkärniga kommuner, det vill säga i kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort, känner varken större eller mindre gemenskap med sin egen kommundel än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. Däremot har centralortsdominans samband med invånarnas gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Invånare i enkärniga kommuner känner i detta avseende betydligt mer gemenskap än invånare i två- eller flerkärniga kommuner. Framför allt visar sig detta gälla icke centralortbor. För dem förefaller med andra ord förekomsten av ett naturligt kommuncentrum vara särskilt betydelsefullt ur gemenskapssynpunkt.

Andel in- och utpendlare har ingen större betydelse för hur kommunerna fungerar som gemenskapsenheter; invånare i kommuner med liten in- och utpendling känner varken större eller mindre gemenskap med vare sig sin egen kommundel eller den övriga kommunen än invånare i kommuner med omfattande in- och utpendling. Studeras däremot det spatiala mönstret i invånarnas individuella ekonomiska aktivitet i form av arbete och sociala aktivitet i form av fritidsumgänge framkommer att framför allt det senare har betydelse. Invånare som ofta umgås med andra invånare från den egna kommundelen känner större gemenskap med den egna kommundelen. Invånare som ofta umgås med andra invånare från kommunen överhuvudtaget – egen kommundel och övrig kommun – känner större gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Resultatet tyder på att invånarnas gemenskap med den egna kommundelen har reell grund i faktiska möten med invånare från just den del som omfattas av gemenskapen, det vill säga kommundelen, medan deras gemenskap med den övriga kommunen mer har sin grund i möten med kommuninvånare i allmänhet. Var arbetsplatsen är lokaliserad tycks inte ha någon större betydelse. I den mån det har betydelse är det främst bland centralortsbor, bland vilka arbete i centralorten har positiv effekt. Den från centralortsteorin härledda tanken, att icke centralortsbor som arbetspendlar till sin centralort känner mer gemenskap med den övriga kommunen än andra icke centralortsbor, får alltså inte stöd i undersökningen.

Kommunernas näringsgeografiska förhållanden har i undersökningen ingen nämnvärd betydelse för hur kommunerna fungerar som gemenskapsenheter. Invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter känner således inte mer gemenskap med kommunen än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

När det gäller den andra demokratiaspekten, kommunernas demokratiska legitimitet, har centralortsdominans stor betydelse. Enkärniga kommuner fungerar genomgående bättre i detta avseende än två- och flerkärniga kommuner. Invånare i enkärniga kommuner tenderar med andra ord att ha större förtroende för sina kommunpolitiker och för styrelsen av kommunen samt i större utsträckning anse att den kommunala politiken har betydelse. De lägger även större vikt vid väljarengagemang och partipolitiskt engagemang i demokratin. Framför allt, visar det sig, har centralortsdominans betydelse bland icke centralortsbor. Bland centralortsbor har det mindre betydelse om kommunen är enkärnig eller flerkärnig.

In- och utpendlingens omfattning i kommunerna har inte något systematiskt samband med kommunernas demokratiska legitimitet. Däremot har det spatiala mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter viss betydelse. Centralortsbor vars arbetsplats ligger i den egna kommunen – antingen i centralorten eller i någon annan kommundel – tenderar att ha högre förtroende för det kommunalpolitiska systemet i olika avseenden än centralortsbor vars arbetsplats ligger i en annan kommun eller varierar. Bland

icke centralortsbor har däremot arbete i den egna kommunen ingen positiv effekt på förtroende. Den utifrån centralortsteorin härledda tanken att icke centralortsbor som arbetspendlar till sin centralort har större förtroende än andra icke centralortsbor får alltså inte stöd. Social aktivitet i form av fritidsumgänge med invånare från olika delar av den egna kommunen har mindre betydelse för förtroende.

Hypotesen att den demokratiska legitimiteten är högre i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter än i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter får inget stöd. Till övervägande delen finns inga samband mellan näringslivets koncentration och förtroenden av olika slag. I den mån samband ändå föreligger är det tvärtemot förväntat; invånare i homogena kommuner har lägre förtroende än invånare i heterogena kommuner. Här kan nämnas att invånare i kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter i något större utsträckning än invånare i kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter anser att kommunens politiker kan påverka kommunens framtid. Möjligen indikerar det att handlingsutrymmet är större och planeringsförutsättningarna bättre i kommuner med differentierat näringsliv än i kommuner vars näringsliv är koncentrerat till en eller ett fåtal näringsgrenar.

Vad beträffar den tredje demokratiaspekten, politiskt deltagande, är effekten av centralortsdominans positiv i endast marginell utsträckning. Inom ramen för den lilla demokratin deltar invånare i kommuner med befolkningsmässigt dominerande centralort oftare genom politikerkontakt, men däremot inte genom tjänstemannakontakt. Inom ramen för den stora demokratin finns vissa positiva samband mellan centralortsdominans och politiskt deltagande. Närmare granskning visar emellertid att det till stor del rör sig om kontakter med aktörer utanför den kommunala demokratin. Det finns heller inget som tyder på att invånare i enkärniga kommuner oftare försöker påverka förhållanden som rör kommunen som helhet än invånare i två- och flerkärniga kommuner. Förekomst av ett naturligt kommuncentrum innebär alltså inte att invånarna i större utsträckning agerar utifrån ett helhetsperspektiv. Sammantaget pekar resultaten på att centralortsdominans inte har särskilt stor betydelse för invånarnas politiska deltagande.

Andel in- och utpendlare har inte något entydigt samband med politiskt deltagande. Studeras det spatialska mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter har det emellertid betydelse. På en övergripande nivå kan sägas att ju mer förankrade invånarna är i sin egen kommun, desto mer politiskt aktiva tenderar de att vara. Att ha sin arbetsplats i den egna kommunens centralort och omfattande fritidsumgänge med centralortsbor har alltså endast positiv effekt på centralortsbors politiska deltagande. Det finns således inget stöd i undersökningen för den utifrån centralortsteorin härledda tanken att ekonomisk (förvärvsarbete) och social (fritidsumgänge) interaktivitet kopplad till centralorten har gynnsam effekt på

icke centralortsbors politiska deltagande. Resultaten tyder i stället på att boende, arbete och socialt umgänge på en och samma geografiska ort ger goda förutsättningar för politiskt engagemang, framför allt, visar det sig, i lokala frågor.

Kommunernas näringsgeografiska förhållanden har ingen större betydelse för invånarnas politiska deltagande. Inom ramen för den lilla demokratin tenderar förvisso invånare i näringsgeografiskt homogena kommuner att oftare kontakta politiker än invånare i näringsgeografiskt heterogena kommuner, och inom ramen för den stora demokratin tenderar invånare i homogena kommuner att oftare delta i demonstrationer än invånare i heterogena kommuner. Sammantaget kan dock knappast kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter sägas vara mer gynnsamma ur deltagandesynpunkt än kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter.

Sammantaget när det gäller kommunindelningens funktionalitet kan konstateras att centralortsdominans har förhållandevis stor betydelse. Enkärniga kommuner fungerar klart bättre ur demokratisynpunkt än två- eller flerkärniga kommuner; resultatet ligger i linje med vad som framkommit i andra undersökningar (Westerståhl & Johansson 1981:124). Däremot har den andra faktorn, andel pendlare, ingen större betydelse för den kommunala demokratin. Det spatiala mönstret i invånarnas individuella ekonomiska och sociala aktiviteter spelar dock viss roll; ekonomisk och social förankring i den egna kommundelen har positiv effekt på demokratin i vissa avseenden. De näringsgeografiska förhållandena har knappast någon betydelse. Här bör dock erinras om att det stora flertalet kommuner i dag är mer eller mindre näringsgeografiskt heterogena enheter. Kommuner som är verkligt homogena saknas till stor del i undersökningen. På grund av att det empiriska underlaget är begränsat är hypotesen att kommuner som är näringsgeografiskt homogena enheter fungerar bättre ur demokratisynpunkt än kommuner som är näringsgeografiskt heterogena enheter svår att pröva fullt ut.

Beslutsprocedur

Sist i undersökningen studeras betydelsen av beslutsprocedur i samband med kommunsammanläggningen för den kommunala demokratin. I grunden kan sammanläggningar vara frivilliga eller obligatoriska, det vill säga kommunernas samgående till nya, större kommuner kan antingen ske genom att kommunerna går samman av fri vilja eller att statsmakten tvingar dem att gå samman. I undersökningen jämförs demokratin i kommuner som har lagts samman under tvång med demokratin i kommuner som har lagts samman frivilligt, alternativt som aldrig har lagts samman. En särskild kategori är de kommundelar, före detta kommuner, som under kommunblocksreformen protesterade mot sammanläggning. Hypotesen är att demokratin fungerar bättre i kommuner som har gått samman frivilligt eller aldrig gått samman än i kommuner som har tvångssammanslagits, och då särskilt i de kommundelar som prote-

sterade mot sammanläggning. I undersökningen studeras även kommuner som tillkommit genom kommunindelning.

Vad gäller kommunen som gemenskapsenhet kan konstateras att invånare i kommuner som har lagts samman under tvång känner lika stor gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen som invånare i kommuner som har lagts samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Däremot visar sig invånare i tvångssammanlagda kommuner – i synnerhet invånare i de kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning – känna förhållandevis stor gemenskap med den egna kommundelen. Möjligen var gemenskapen mer utbredd i dessa delar redan före kommunblocksreformen, när kommundelarna fortfarande utgjorde egna kommuner. Det kan även noteras att kommungemenskapen är särskilt stark i utbrytarkommuner, det vill säga kommuner som tillkommit genom kommunindelning. Möjligen bidrog en stark gemenskap mellan invånarna i dessa till att de en gång i tiden ville bryta sig loss och bilda egna kommuner; för en diskussion om varför önskemål om kommunindelning uppstår, se kapitel 12.

Den andra demokratispekten, kommunernas demokratiska legitimitet, är inte lägre i kommuner som har lagts samman under tvång än i kommuner som har lagts samman frivilligt eller aldrig lagts samman. Resultatet gäller även i de kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning. Invånare i utbrytarkommuner visar sig däremot ha förhållandevis stort förtroende för politikerna i sin kommun och för styrelsen av kommunen, och de uppfattar i större utsträckning att den kommunala politiken har betydelse. De lägger i vissa avseenden även större vikt vid att man som medborgare i demokratin är politiskt engagerad. En viktig förklaring till detta är den nya kommunstruktur som uppstod till följd av kommunindelningen, nämligen befolkningsmässigt och ytmässigt mindre kommuner. Det rör sig med andra ord inte alltid om specifika förhållanden i just utbrytarkommunerna, utan ofta om mer generella förhållanden som har att göra med att utbrytarkommunerna är genomsnittligt mindre än övriga kommuner.

Slutligen visar det sig inte finnas några nämnvärda samband mellan tvångssammanläggning och politiskt deltagande. Delas deltagande inom ramen för den stora demokratin upp mellan försök att påverka olika nivåer framkommer emellertid att invånare i kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning i större utsträckning försöker påverka förhållanden som enbart rör den egna kommundelen. Möjligen finns det i dessa delar av tradition ett engagemang för den egna orten eller bygden. Eventuellt skulle detta kunna förklara varför motståndet under kommunblocksreformen var särskilt stort i just dessa delar. Det bör noteras att engagemanget för den egna kommundelen inte innebär att engagemanget för kommunen som helhet är lägre. Ytterligare ett resultat i undersökningen är att det politiska deltagandet bland invånare i utbrytarkommuner ligger på ungefär samma nivå som bland invånare i övriga kommuner.

Sammantaget när det gäller beslutsprocedur i samband med kommunsammanläggning finns inget som tyder på att sammanläggning av kommuner under tvång generellt har negativ effekt på den kommunala demokratin. Det kan även konstateras att demokratin i olika avseenden fungerar förhållandevis väl i kommuner som tillkommit genom kommunindelning.

Den ur demokratisynpunkt optimala kommunindelningen

Finns det en ur demokratisynpunkt optimal indelning av en kommun? Till att börja med kan konstateras att, som framgått av sammanfattningen ovan, kommunstrukturen i vissa avseenden har betydelse för den kommunala demokratin: I kommuner med viss struktur tenderar demokratin i de avseenden den här studeras att fungera bättre än i kommuner med en annan struktur. Det är således möjligt att tala om att vissa kommuners struktur, allt annat lika, ger bättre förutsättningar för den kommunala demokratin än andra kommuners struktur. Att ange några exakta värden för hur en ur demokratisynpunkt optimal kommun bör vara indelad – antal invånare, landareal, grad av funktionalitet etc. – är dock inte möjligt; några sådana slutsatser tillåter inte de metoder som används i undersökningen. Vad vi däremot kan säga är att den kommunala demokratin påverkas i positiv eller negativ riktning av olika slags kommunstrukturella faktorer. Dessa faktorer kan sedan ligga till grund för en bedömning av hur gynnsamma olika kommuntyper är för den kommunala demokratin.

Med utgångspunkt i undersökningens resultat kan följande tre kommunstrukturella faktorer med betydelse för den kommunala demokratin väljas ut: antal invånare, landareal och centralortsdominans.¹ I tabell 8:1 anges förhållandena i svenska kommuner i dessa avseenden. Invånarantalet varierar mellan cirka 2 800 i den minsta kommunen och 736 000 i den största kommunen, vilket tyder på en förhållandevis stor spridning mellan kommunerna. Medianvärdet är cirka 15 500 invånare, det vill säga det finns lika många kommuner med färre än 15 500 invånare som kommuner med fler än 15 500 invånare. Även när det gäller landareal är spridningen mellan kommunerna stor. Den till ytan minsta kommunen är endast 9 km², medan den största är nästan 19 500 km². Medianvärdet är 677 km². Den tredje faktorn, central-

¹ Övriga faktorer i undersökningen är centrum–periferi, andel in- och utpendlare, näringslivets koncentration samt beslutsprocedur vid sammanläggning. Anledningen till att här utelämnas faktorn centrum–periferi är att den har att göra med variationer på individnivå mellan invånare inom respektive kommun (centralortsbo–icke centralortsbo), inte variationer mellan kommunerna. Anledningen till att utelämnas faktorerna andel in- och utpendlare och beslutsprocedur vid sammanläggning är att de, som framgått av undersökningen, till stor del saknar systematisk betydelse i sammanhanget. Anledningen till att utelämnas faktorn näringslivets koncentration är dels att den saknar systematisk betydelse, dels att variationen mellan kommunerna är begränsad (se kap. 3).

ortsdominans, bestäms av andel boende i centralort och andel boende i övriga tätorter. Ju större andel invånare i en kommun som bor i centralorten och ju mindre andel som bor i övriga tätorter, desto mer dominerande är kommunens centralort. Andel centralortsbor i kommunerna varierar mellan 12 procent och 100 procent. Medianvärdet är att drygt hälften, 53 procent, av invånarna bor i centralorten. Andel boende i övriga tätorter i kommunerna varierar mellan 0 och 71 procent. Medianvärdet är här 21 procent. Genom att multiplicera uppgifter från respektive kommun om andel boende i kommunens centralort med andel icke-boende i övriga tätorter i kommunen erhålls ett mått på centralortsdominans i kommunerna (se vidare kap. 3).

Tabell 8:1 Kommunstrukturella egenskaper i Sveriges kommuner

	Antal invånare	Landareal (km ²)	Centralortsbor (procent)	Boende i övr. tätort (procent)
Min	2 786	9	12	0
Median	15 518	677	53	21
Max	736 007	19 447	100	71

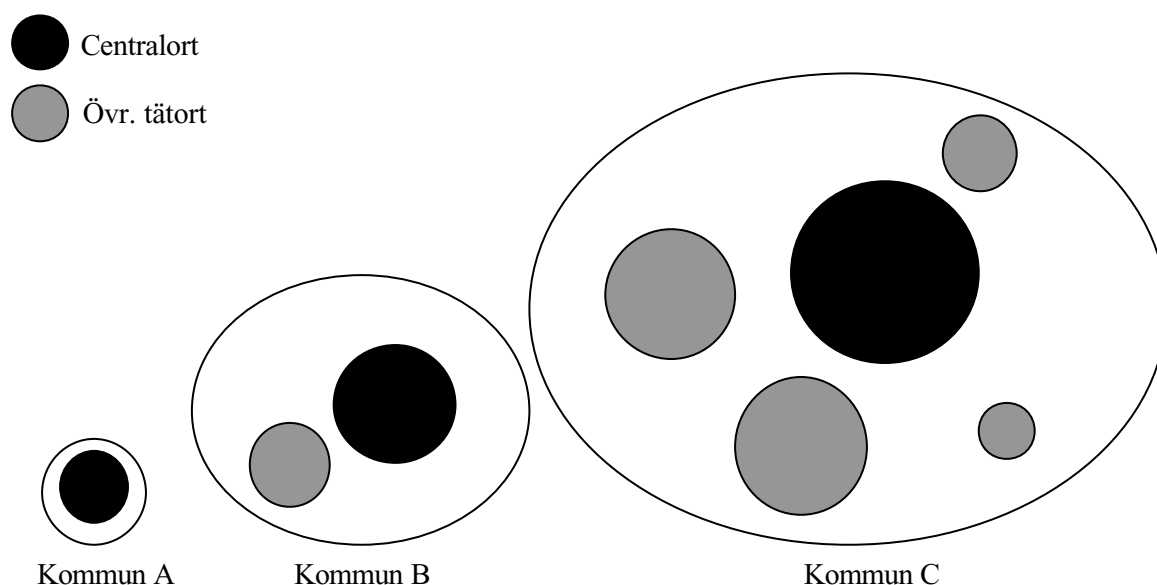
Källor: KFAKTA99, Glesbygdsverket

Utifrån olika kombinationer av värden på faktorerna invånarantal, landareal och centralortsdominans kan vi konstruera olika fiktiva kommuntyper. I tabell 8:2 presenteras tre fiktiva kommuntyper benämnda Kommun A, Kommun B och Kommun C. Kommun A är förhållandevis liten såväl till invånarantal (8 000) som till landareal (25 km²). Den domineras av centralorten; av kommuninvånarna bor 90 procent i centralorten, 0 procent i övriga tätorter, medan 10 procent av invånarna är glesbygdsbor. Kommun B är större till både invånarantal (25 000) och landareal (500 km²). Andelen av kommunens invånare som bor i centralorten är dessutom mindre (50 procent) och andelen boende i övriga tätorter är större (40 procent); av de kommuninvånare som bor i tätort bor emellertid flertalet alltså i centralorten. I Kommun C, slutligen, är invånarantalet ännu större (75 000) liksom landarealen (10 000 km²). Centralortsdominansen är låg; endast 25 procent av kommuninvånarna bor i kommunens centralort, medan 65 procent av dem bor i andra tätorter i kommunen. Andelen som bor i glesbygd är konstant i alla tre kommuntyperna (10 procent).

Tabell 8:2 Tre olika kommuntyper

	Kommun A	Kommun B	Kommun C
Antal invånare	8 000	25 000	75 000
Landareal (km ²)	25	500	10 000
Centralortsbor (procent)	90	50	25
Boende i övr. tätort (procent)	0	40	65
Boende i glesbygd (procent)	10	10	10

I figur 8:2 illustreras de tre kommuntyperna. De strukturella skillnaderna mellan dem är tydliga. Kommun A är en liten och enkärnig kommun. Kommun B är något större både till antalet invånare och till ytan och dessutom tvåkärnig. Centralorten är förvisso större än den andra tätorten, men skillnaden är inte större än att det kan finnas ett visst konkurrensförhållande mellan dem. Kommun C är en kommun som innefattar förhållandevis många invånare och ett stort landområde. Kommunen är också flerkärnig, det vill säga förutom centralorten finns flera andra tätorter i kommunen, och den saknar således ett naturligt kommuncentrum.

Figur 8:2 Tre olika kommuntyper

Kommentar: Observera att kommunerna i figuren inte är helt skalenliga i förhållande till värdena i tabell 8:2. Syftet med figuren är att på ett enkelt sätt illustrera de strukturella skillnaderna som finns mellan Kommun A, Kommun B och Kommun C.

De tre kommuntyperna kan också betraktas som exempel i renodlad form på förändringar av kommunstrukturen till följd av kommunsammanläggning. Kommun A är en kommun som aldrig har slagits samman. Kommun B har tillkommit genom sammanläggning av två kommuner, varav den ena är något

större och därav centralort i den nya kommunen. Kommun C är resultatet av en mer omfattande sammanläggning av flera kommuner. Den ursprungligen största av dessa kommuner är centralort i den nya kommunen.

Frågan är således hur väl den kommunala demokratin fungerar i Kommun A, Kommun B och Kommun C.² Den första demokratispekten, kommunen som gemenskapsenhet, delas in i samhörighet och intressegemenskap med invånare från, samt känsla för bygden i, den övriga kommunen utanför den egna kommundelen; gemenskapen med den egna kommundelen är här av mindre intresse eftersom den inte utgör en indikator på hur hela kommunen fungerar som gemenskapsenhet. De tre kommuntyperna jämförs i tabell 8:3. Först kan konstateras att Kommun A fungerar betydligt bättre än både Kommun B och Kommun C vad beträffar samhörighet. Beräknas sannolikheten för att invånare i Kommun A känner ganska eller mycket stor samhörighet med invånare från den övriga kommunen är den 0,38 enheter. Motsvarande sannolikhet bland invånare i Kommun B och Kommun C är 0,19 respektive 0,17 enheter. Även invånarnas känsla för bygden i den övriga kommunen är starkare i Kommun A än i Kommun B och Kommun C. Sannolikheten för att bygdkänslan är ganska eller mycket stark är 0,80 enheter bland invånare i Kommun A, vilket ska jämföras med 0,60 och 0,52 enheter i Kommun B respektive Kommun C. Den tredje gemenskapstypen, intressegemenskap med den övriga kommunen, skiljer sig däremot inte nämnvärt mellan de tre kommuntyperna. Sannolikheten för att invånare uppger att de har gemensamma intressen med invånare från den övriga kommunen är ungefär lika stor i Kommun A, Kommun B och Kommun C (0,18, 0,14 respektive 0,15 enheter).

Sammantaget visar undersökningen att invånarnas gemenskap, med undantag för intressegemenskap, med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är klart större i små och enkärniga kommuner. Kommunen som gemenskapsenhet fungerar alltså bättre i små och enkärniga kommuner som Kommun A än i stora och två- eller flerkärniga kommuner som Kommun B och Kommun C.

I tabell 8:4 jämförs det kommunalpolitiska systemets demokratiska legitimitet i Kommun A, Kommun B och Kommun C. Vad beträffar förtroende för den egna kommunens politiker är detta något större bland invånare i Kommun A, men skillnaden mot Kommun B och Kommun C är inte särskilt stor; på en 100-gradig skala över förtroende för kommunens politiker (index) är de predicerade värdena för invånarnas förtroende 57 enheter i Kommun A, 51 enheter i Kommun B och 49 enheter i Kommun C. När gäller förtroende för styrelsen av kommunen (index) är skillnaden mellan de olika kommuntyperna ännu mindre. Här bör dock nämnas att det finns en

² På grund av den speciella kommunstruktur som finns i storstadskommuner, i synnerhet när det gäller centralortsdominans (se kap. 6), är samtliga analyser exklusive invånare från dessa.

Tabell 8:3 Sannolikheter för stor gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen i olika kommuntyper (ordered logit, exklusive storstadsbor)

	Kommun A	Kommun B	Kommun C
Samhörighet	0,38	0,19	0,17
Intressegemenskap	0,18	0,14	0,15
Bygdkänsla	0,80	0,60	0,52

Kommentar: Tabellen anger predicerade sannolikheter bland invånarna för ganska stor/stark eller mycket stor/stark samhörighet, intressegemenskap och bygdkänsla med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen. Förutom antal invånare, landareal och centralortsdominans ingår i varje analys variablerna tätortsgrad och socioekonomisk bakgrund. Vid beräkningen av de predicerade sannolikheterna är tätortsgraden och de socioekonomiska faktorerna konstanta vid sina respektive medelvärden i befolkningen.

stor skillnad mellan centralortsbor och icke centralortsbor. Studeras enbart de senare är de predicerade värdena för förtroende för styrelsen av den egna kommunen 57 enheter i Kommun A, 39 enheter i Kommun B och 33 enheter i Kommun C. Förtroendet för styrelsen av kommunen är alltså klart högre bland icke centralortsbor i Kommun A än bland icke centralortsbor i Kommun B och Kommun C. Ur demokratisynpunkt är den komponent i styrelseindexet som har att göra med samspelet mellan väljare och valda i kommunen särskilt intressant. Studeras enbart denna framkommer att det finns stora skillnader mellan invånare i de tre kommuntyperna. Beräknas sannolikheten för att invånare i Kommun A anser att samspelet mellan väljare och valda fungerar ganska eller mycket bra är den 0,36 enheter.³ Motsvarande sannolikhet bland invånare i Kommun B och Kommun C är 0,10 respektive 0,05 enheter. Studeras enbart icke centralortsbor är skillnaden mellan kommunerna ännu större.⁴ Vidare framgår av tabellen att invånare i Kommun A i större utsträckning än invånare i Kommun B och Kommun C anser att den kommunala politiken har betydelse; på en 100-gradig skala över uppfattning om den kommunala politikens betydelse är de predicerade värdena 68 enheter för invånare i Kommun A, 59 enheter för invånare i Kommun B och 56 enheter för invånare i Kommun C. Slutligen finns en tendens att invånare i Kommun A lägger störst vikt vid såväl väljarengagemang som partipolitiskt engagemang i demokratin och att invånare i Kommun C lägger minst vikt i dessa avseenden.

Sammantaget innebär resultaten i tabell 8:4 att den demokratiska legitimiteten är högst i små, enkärniga kommuner av typen Kommun A och lägst i stora, flerkärniga kommuner av typen Kommun C.

³ Kumulativ sannolikhet (ordered logit, exklusive storstadsbor).

⁴ Beräknas sannolikheten bland icke centralortsbor för att anse att samspelet mellan väljare och valda fungerar ganska eller mycket bra är den 0,59 enheter i Kommun A, 0,11 enheter i Kommun B och 0,03 enheter i Kommun C (kumulativ sannolikhet, ordered logit, endast icke centralortsbor exklusive storstadsbor).

Tabell 8:4 Indexvärden för kommunens demokratiska legitimitet (linjär regression, exklusive storstadsbor)

	Kommun A	Kommun B	Kommun C
Kommunens politiker (0–100)	57	51	49
Kommunens styrelseform			
styrelsen av kommunen (0–100)	46	41	41
kommunpolitikens betydelse (0–100)	68	59	56
Demokratiska gemenskapen			
väljarengagemang (0–100)	86	77	70
partipolitiskt engagemang (0–100)	38	30	26

Kommentar: Tabellen anger predicerade värden för invånarnas förtroende för sina kommunpolitiker (index), förtroende för styrelsen av kommunen (index), uppfattning om den kommunala politikens betydelse (index) samt betydelsen av väljarengagemang (index) och partipolitiskt engagemang (index). Förutom antal invånare, landareal och centralortsdominans ingår i varje analys kontrollvariablerna tätortsgrad och socioekonomisk bakgrund. Vid beräkningen av de predicerade värdena är tätortsgraden och de socioekonomiska faktorerna konstanta vid sina respektive medelvärden i befolkningen.

I tabell 8:5 jämförs invånarnas politiska deltagande i Kommun A, Kommun B och Kommun C. Inom ramen för den lilla demokratin kan invånarna försöka påverka sin egen eller sin familjs situation genom politiker eller genom tjänsteman. Av tabellen framgår att den sannolikheten för att under det senaste året i detta syfte ha kontaktat politiker är 0,40 enheter bland invånare i Kommun A. Bland invånare i Kommun B och Kommun C är motsvarande sannolikhet betydligt lägre: 0,06 respektive 0,02 enheter. Däremot är sannolikheten för att inom ramen för den lilla demokratin ha försökt påverka genom att kontakta tjänsteman ungefär densamma i alla tre kommuntyperna. Vad gäller deltagande inom ramen för den stora demokratin kan först konstateras att invånare i Kommun A totalt sett möjligen deltar något oftare än invånare i Kommun B följt av invånare i Kommun C. Skillnaderna är dock små. Sannolikheten för att under de senaste tre åren ha deltagit i minst en av de totalt 13 politiska aktiviteterna i undersökningen är 0,92 enheter i Kommun A, 0,88 enheter i Kommun B och 0,85 enheter i Kommun C. Delas deltagandet inom ramen för den stora demokratin upp i kategorierna genom politiker/parti, tjänsteman, kollektiv aktion och individuell aktion finns dock i vissa avseenden påtagliga variationer mellan kommuntyperna. Invånare i Kommun A deltar i betydligt större utsträckning genom politiker/partier än invånare i Kommun B och Kommun C. Sannolikheten för att någon gång under de senaste tre åren ha gjort detta är 0,40 enheter i Kommun A, 0,21 enheter i Kommun B och 0,10 enheter i Kommun C. Deltagande genom tjänsteman skiljer däremot endast marginellt mellan Kommun A (0,29 enheter), Kommun B (0,34 enheter) och Kommun C (0,28 enheter). Deltagande genom kollektiv aktion visar sig vara vanligast i Kommun C (0,15 enheter), följt av Kommun B (0,11 enheter) och Kommun A (0,07 enheter). I absoluta tal är skillnaderna mellan de tre kommuntyperna inte så stora, men i

Tabell 8:5 Sannolikheter för olika slags politiskt deltagande (logit, exklusive storstadsbor)

	Kommun A	Kommun B	Kommun C
<i>Lilla demokratin</i>			
Genom politiker	0,40	0,06	0,02
Genom tjänsteman	0,13	0,13	0,11
<i>Stora demokratin</i>			
Samtliga aktiviteter	0,92	0,88	0,85
Genom politiker/parti	0,40	0,21	0,10
Genom tjänsteman	0,29	0,34	0,28
Genom kollektiv aktion	0,07	0,11	0,15
Genom individuell aktion	0,77	0,52	0,38

Kommentar: Tabellen anger predicerade sannolikheter bland invånarna för politiska deltagande (dikotomiserade index). Förutom antal invånare, landareal och centralortsdominans ingår i varje analys variabelerna tätortsgrad och socioekonomisk bakgrund. Vid beräkningen av de predicerade sannolikheterna är tätortsgraden och de socioekonomiska faktorerna konstanta vid sina respektive medelvärden i befolkningen.

relativa tal är sannolikheten för att ha deltagit genom kollektiv aktion ungefär dubbelt så stor i Kommun C som i Kommun A. Den kommuntyp som enligt ovan är minst gynnsam för deltagande genom politiker/parti (Kommun C) förefaller alltså vara mest gynnsam för deltagande genom kollektiv aktion. Här bör erinras om att flera av de aktiviteter som faller inom kategorin kollektiv aktion i motsats till övriga aktiviteter har samband med missnöje med hur demokratin i kommunen fungerar (se t.ex. kap. 4). Det är således tveksamt om det högre deltagandet genom just kollektiv aktion som finns i Kommun C ska tolkas positivt ur demokratisynpunkt. Slutligen i tabell 8:5 är deltagande genom individuell aktion vanligast bland invånare i Kommun A följt av invånare i Kommun B och invånare i Kommun C.

Sammantaget visar undersökningen att kommuner av typen Kommun A är mest gynnsamma för invånarnas politiska deltagande, i synnerhet deltagande genom politiker och partier.

Enligt undersökningen fungerar samtliga tre demokratispekter i undersökningen bäst i Kommun A. Den ur demokratisynpunkt optimala kommunen kan alltså sägas vara liten till antalet invånare och till ytan samt enkärnig. Kommuner som är stora till antalet invånare och till ytan samt flerkärniga är sämre ur demokratisynpunkt. Resultaten påminner till viss del om resultat från Kommunalforskningsgruppens undersökningar i Sverige under 1960- och 1970-talet, och som presenterades av Robert Dahl och Edward Tufte i *Size and Democracy* (Dahl & Tufte 1973:63–64). Enligt dem fungerar demokratin i flera avseenden bäst i tätbefolkade kommuner med färre än 8 000 invånare. Till exempel diskuterar invånare i sådana kommuner oftare lokala frågor, de är oftare bekanta med kommunpolitiker, i större utsträckning medlemmar i politiska partier och bättre informerade om kommunpolitiska förhållanden.

Bedömning av nuvarande kommunindelning

Undersökningen visar att kommunstrukturen i vissa avseenden kan ge mer eller mindre goda förutsättningar för kommunal demokrati. Vad innebär detta då för bedömningen av den nuvarande kommunindelningen? Skulle en annan kommunindelning än den i dag rådande vara att föredra? Detta ska diskuteras nedan. Före det bör dock två saker slås fast. För det första är denna undersökning inte en totalundersökning av den kommunala demokratin; att täcka in samtliga demokratiaspekter i Sveriges kommuner inom ramen för en enskild studie torde knappast vara möjligt, utan skulle i det närmaste kräva ett eget forskningsprogram. De slutsatser som dras i undersökningen om kommunstrukturens effekter på den kommunala demokratin gäller enbart de demokratiaspekter som tas upp i undersökningen, det vill säga kommunerna som gemenskapsenheter, kommunernas demokratiska legitimitet och invånarnas politiska deltagande. Utöver dessa finns flera andra aspekter av den kommunala demokratin – till exempel åsiktsrepresentativitet mellan väljare och valda, villkor för de kommunalt förtroendevalda, pluralism i kommunerna och massmedias bevakning av kommunpolitiken – som inte uppmärksammas. För det andra är demokrati inte det enda värdet som motiverar kommunal självstyrelse och som är relevant i samband med diskussioner om kommunindelning. Inte sällan omnämns tre värden med kommunal självstyrelse: demokrati/deltagande, effektivitet och frihet (t.ex. Sharpe 1970, Committee on Local and Regional Authorities 1995:63–66, Rose 2000:57–60,). Kommunerna ska fungera som demokratiska organ som ger medborgarna möjlighet att själva delta i och påverka politiska beslut som rör lokalsamhället. Vidare ska de ha förmåga att utföra sina uppgifter på ett effektivt och ändamålsenligt sätt. Genom den kommunala självstyrelsen kan värdefull kunskap om lokala förhållanden tillföras beslutsprocessen och problemlösningen kan anpassas till specifika omständigheter för respektive ort. I effektivitetsvärdet ligger även att verksamheten måste bedrivas på ett kostnadseffektivt sätt så att produktionen av offentlig service sker till lägsta möjliga kostnad. Frihetsvärdet utgår från principen om vertikal maktindelning, enligt vilken självstyrande kommuner fungerar som motvikt till staten och på så vis skyddar medborgarna mot en alltför centralistisk och omnipotent statsmakt; detta benämns ibland negativ frihet, med vilket menas frihet *från* något. Man kan även tala om positiv frihet, det vill säga frihet *till* något. Därmed avses att kommunal självstyrelse ger medborgarna möjlighet att på egna initiativ utan statlig inblandning besluta om och genomföra saker som rör dem själva på lokal nivå.

En heltäckande diskussion om dagens kommunindelning och hur den optimala kommunindelningen ser ut kan således inte föras enbart utifrån värdet kommunal demokrati, utan måste inkludera även andra värden såsom effektivitet; här kan erinras om att kommunblocksreformen kritiserades för att

den i alltför stor utsträckning var inriktad på effektivitet och service. Eftersom denna undersökning inte har varit heltäckande måste diskussionen om den nuvarande och den optimala kommunindelningen emellertid begränsas till att avse de tre demokratiaspekter som ingår i undersökningen.

Givet denna avgränsning kan undersökningen sägas visa att nuvarande kommunindelning inte är optimal. I flera kommuner är strukturen sådan att den skapar ogynnsamma förhållanden för den kommunala demokratin; de är befolkningsmässigt och ytmässigt stora och de inkluderar flera förhållandevis stora tätorter vid sidan om centralorterna. Svaret på frågan om en annan kommunindelning än den nuvarande vore att föredra är därför ja, ur demokratisynpunkt. Tätorter över en viss storlek som i dag inte är centralorter borde i större utsträckning bilda egna kommuner, vilket på en och samma gång skulle minska antalet flerkärniga kommuner och göra dem befolkningsmässigt och ytmässigt mindre. Allt annat lika torde en sådan kommunstruktur skapa bättre förutsättningar för den kommunala demokratin, åtminstone vad gäller kommunerna som gemenskapsenheter, deras demokratiska legitimitet och kommuninvånarnas politiska deltagande. Ytterligare en förändring är att det totalt sett skulle skapas fler kommunala förtroendeuppdrag. Fler invånare skulle själva ha ett uppdrag eller känna någon som har ett uppdrag. Därigenom torde avståndet i kommunerna mellan väljare och valda minska.

Samtidigt finns gränser för hur mycket strukturen i varje kommun kan påverkas genom ändringar i kommunindelningen. Om större städer ska ingå i en struktur bestående av befolkningsmässigt små kommuner måste de delas in i flera kommuner. En sådan lösning är förvisso inte omöjlig; diskussioner om hur den administrativa indelningen bör se ut i storstadsområden förekommer i både Europa och Nordamerika (t.ex. Surazska 1996, Cox 1993, Sancton 1994). Om stora städer delas upp i flera mindre administrativa enheter torde det alltjämt finnas behov av en administrativ nivå som geografiskt täcker hela staden och som kan hantera frågor av gemensam karaktär för hela staden (jfr Bäck 1999:260–261). Huruvida denna nivå i så fall ska vara överordnad de mindre enheterna eller verka parallellt med dessa är en fråga som då måste diskuteras.

En indelningsprincip som jämfört med den rådande kommunstrukturen skulle innebära dels mindre kommuner både till antal invånare och landareal, dels färre flerkärniga kommuner, är *en stad, en kommun*. Principen har diskuterats i kapitel 6. Med utgångspunkt i denna princip skulle målsättningen vara att så långt som det är möjligt tillskapa enkärniga kommunbildningar, vilket jämfört med den nuvarande kommunindelningen också skulle resultera i befolkningsmässigt och ytmässigt mindre kommuner. En svårighet därvid är dock att fastställa hur stor en tätort bör vara för att klassas som stad och därmed ges rätt att bilda en egen kommun. Någon exakt nedre gräns är knappast möjlig att ange utan torde behöva variera från fall till fall beroende

på omständigheterna i övrigt. Emellertid bör tätorten kunna fungera som ett naturligt kommuncentrum för den omgivande glesbygden.

Som betonas ovan måste en heltäckande diskussion om behovet av en ny kommunindelning beakta andra värden än demokrati. Traditionellt har värdet effektivitet förknippats med stora kommuner, och som framgick av kapitel 2 är det som regel strävan efter effektivare kommuner som har legat till grund för beslut om kommunsammanläggning. I Sverige har under senare år på vissa håll börjat talas om behov av ytterligare kommunsammanläggning (se t.ex. *Kommunaktuellt* 2001/34:14). Bakgrunden är sjunkande befolkningstal i flera kommuner. Härtill kommer att ett ökat antal kommuner uppvisar ett negativt resultat. År 2002 hade enligt Svenska Kommunförbundet en tredjedel av kommunerna ett underskott i verksamheten (Svenska Kommunförbundet 2003). Utvecklingen på längre sikt bedöms som ännu sämre, vilket kan komma att allvarligt undergräva kommunernas förmåga att leverera en godtagbar service. I januari 2003 beslutade regeringen att tillkalla en parlamentarisk kommitté, den så kallade Ansvarskommittén, med uppdrag att bland annat se över hur väl anpassad den nuvarande kommunindelningen är för att kommunerna ska klara sina välfärdsåtaganden (dir. 2003:10).⁵

I den vetenskapliga litteraturen är emellertid beläggen för stordriftsfördelar i kommunernas verksamhet långt ifrån säkra. Den danske statsvetaren Poul Erik Mouritzen finner vid en genomgång att de förväntade samhällsekonomiska vinsterna av ytterligare kommunsammanläggningar i Danmark – ett land med fler småkommuner än Sverige – varken är tillräckligt stora eller tillräckligt säkra för att motivera att en sådan reform genomförs (Mouritzen 1999:20). Det har också lyfts fram att de senaste decenniernas utveckling i kommunerna minskat behovet av stora kommunala enheter. Ökat inslag av till exempel privatiseringar, entreprenader och mellankommunalt samarbete har medfört att produktiviteten och effektiviteten i kommunal verksamhet blivit allt mindre beroende av enskilda kommunernas storlek (Committee on Local and Regional Authorities 1995:10, Petersson 2001:72). Det kanske främsta argumentet under kommunblocksreformen för större kommuner är i så fall mindre giltigt i dag än för tre–fyra decennier sedan.

Däremot visar studier att befolkningssammansättningen i kommunerna – andel småbarn, andel skolbarn, andel invånare med funktionshinder, andel äldre etc. – har stor inverkan på kommunernas ekonomi (Svenska Kommunförbundet 2000). Ett motiv för kommunsammanläggning skulle således kunna vara en mer blandad befolkningssammansättning i enskilda kommuner för att därigenom utjämna samhällets kostnader för vissa befolkningsgrupper mellan

⁵ Det kan i detta sammanhang nämnas att kommunsammanläggningar endast är en av flera tänkbara åtgärder som har diskuterats med anledning av eventuella problem med för små kommuner. Andra tänkbara åtgärder är överflyttning av primärkommunala uppgifter till stat eller landsting, ökade ekonomiska bidrag från stat eller landsting till primärkommunal verksamhet och ökad mellankommunal samverkan (se t.ex. SOU 1945:38 s. 64–65).

kommunerna. För att en sådan utjämning ska vara möjlig måste kommuner med ”kostsam” befolkningssammansättning läggas samman med kommuner med mer ”gynnsam” befolkningssammansättning. I praktiken förutsätter det att kommuner som ligger intill varandra, och som skulle kunna bli aktuella att lägga samman, har olika befolkningssammansättningar. Skulle kommuner med samma kostsamma befolkningssammansättning läggas samman kvarstår endast problemet, fast i större skala.

Även om det inom forskningen visat sig vara svårt att påvisa några nämnvärda stordriftsfördelar i kommunal verksamhet ska det inte uteslutas att kommuner av effektivitets- och produktivitetsskäl ändå helst bör vara över en viss befolkningmässig storlek. Bland annat kan kostnaden räknat per invånare för administration och olika tekniska verksamheter vara lägre i större kommuner än i mindre. Ett annat argument för stora kommuner är att det i dessa sannolikt är lättare att utveckla olika slags specialistkompetenser i förvaltningsorganisationen, eftersom sådana i regel förutsätter verksamheten av en viss omfattning.

Utan att i detalj gå in på hållbarheten i olika argument kan här konstateras att det sannolikt ändå finns sådana som talar för stora kommuner och, om kommunerna är små, kommunsammanläggningar. Vid en diskussion om det bör dock beaktas att den kommunstruktur som i så fall skulle uppstå sannolikt, mot bakgrund av resultaten i denna undersökning, skulle skapa sämre förutsättningar för den kommunala demokratin i flera avseenden; för att skapa bättre förutsättningar för den kommunala demokratin skulle snarare krävas den motsatta indelningsändringen, det vill säga kommunindelning.

DEL II

KOMMUNDELNING

9 Inledning – kommundelningar

Historiskt har ändringar i kommunindelningen nästan alltid varit detsamma som kommunsammanläggning. Som regel har initiativet kommit från statsmakten, och det huvudsakliga syftet har, som framgick i Del I, främst varit att skapa goda förutsättningar för effektivitet och funktionalitet. Demokratin har haft underordnad betydelse; tänkbara effekter på den kommunala demokratin har snarast framförts som argument mot kommunsammanläggning.

De stora sammanläggningsreformernas tid tycks emellertid nu vara förbi (t.ex. Marcou 1993:53–54) – även om kommunsammanläggningar diskuteras av och till i bland annat Finland, Island, Norge, Storbritannien och, sedan en tid tillbaka, även Sverige.¹ I en del länder som genomfört kommunsammanläggningar har i stället på senare år kunnat skönjas en rörelse mot mindre enheter. Dels har subkommunala enheter tillskapats inom ramen för den rådande kommunstrukturen (Committee on Local and Regional Authorities 1995:37, Norton 1994:106–108), dels har det blivit vanligare med kommundelningar (Lidström 1996:155); särskilt gäller denna utveckling i central-europeiska länder efter kommunismens fall (Bours 1993:119, Kára & Blazek 1993:249, Dostál & Hampl 1993:272–273), men den finns även i västeuropeiska länder, till exempel Österrike (Wastl-Walter 1993:164–165). Efter kommunblocksreformen 1962–1974 har i Sverige flera kommuner ansökt om delning, och i drygt ett tiotal fall har ansökan beviljats (SOU 1993:90 kap. 13, SOU 2001:48 s. 478). Från och med 2003 är antalet kommuner i Sverige 290, vilket ska jämföras med som lägst 277 efter kommunblocksreformens genomförande.

Omständigheterna vid kommundelning skiljer sig på flera sätt från omständigheterna vid kommunsammanläggning. Initiativen till att dela kommuner kommer normalt inte från statsmakten utan från aktörer på lokal nivå, till exempel från lokala aktionsgrupper, lokala partiorganisationer eller från kommunerna själva (Erlingsson 2001, Kolam & Ekman 1992, Lundmark

¹ Efter kommunblocksreformen var frågan om ytterligare kommunsammanläggningar i stort sett obefintlig i den politiska debatten. På senare år har dock åter behovet av sammanläggning av mindre kommuner börjat diskuteras (se t.ex. *Kommunaktuellt* 2001/34:14). Från regeringshåll har framhållits att man inte kommer att driva frågan, utan i stället har ett mer utvecklat mellankommunalt samarbete förordats (*Kommunaktuellt* 2001/30:15, 2001/31:25). I januari 2003 beslutade regeringen att tillkalla en parlamentarisk kommitté med uppdrag att se över strukturen och uppgiftsfördelningen inom ”samhällsorganisationen” (dir. 2003:10). Kommittén, som antagit namnet Ansvarskommittén, ska bland annat se över hur väl anpassad den nuvarande kommunindelningen är för att kommunerna ska klara sina välfärdsåtaganden.

1980:321). Av detta följer också att delningar av kommuner inte genomförs som nationella reformprogram, utan endast rör enstaka kommuner åt gången. Som argument för kommunindelning framförs i debatten i huvudsak positiva effekter en sådan kan förväntas ha på den kommunala demokratin (Erlingsson 1999:24–25, 2001:661–664, 2003:43–45, Kolam & Ekman 1992:25, Lundmark 1980:320). Det dominerande värdet i samband med kommunsammanslagningar, effektivitet, framförs i större utsträckning som argument emot delning.

I Del II i undersökningen studeras kommunindelningar i Sverige. Det övergripande syftet är att studera *varför vissa kommuninvånare är positiva till att den egna kommunen bryts loss och blir en egen kommun*. Detta delas upp i tre olika delfrågeställningar. Den första handlar om invånarnas kommun- och demokratisyn. Frågan är om invånare som är för att den egna kommunen blir en egen kommun har en annan uppfattning om kommunernas grundläggande uppgifter respektive hur demokratin bör fungera än invånare som är emot att den egna kommunen blir en egen kommun. Den andra frågeställningen handlar om skälen för kommunindelning. Genom att studera vad invånarna tror skulle bli bättre respektive sämre om den egna kommunen bröts loss och blev en egen kommun och sedan relatera detta till om de skulle se positivt eller negativt på ett sådant förslag kan motiven bakom invånarnas önskemål om delning klarläggas. Den tredje frågeställningen har att göra med vilka strukturella faktorer eller omständigheter i kommunerna som gynnar uppkomst av önskemål om kommunindelning.

Eventuella effekter av kommunindelning studeras inte. Hur demokratin fungerar i så kallade utbrytarkommuner, det vill säga i kommuner som tillkommit genom kommunindelning, studeras delvis i Del I (kap. 7). I ett avsnitt i detta kapitel sammanfattas dessa och andra resultat från undersökningar om effekter av kommunindelning.

Nedan görs först en genomgång av den lagstiftning som reglerar ändringar i kommunindelning och hur den har tillämpats i praktiken. Därefter följer ett avsnitt om genomförda kommunindelningar och kommundelningsärenden. Skäl som brukar anföras i kommunerna för och emot kommunindelning, samt tidigare uppmätta demokratiska och andra effekter av kommunindelning, går igenom. Efter det följer ett avsnitt om medborgarnas intresse för kommunindelning. I tre därpå följande kapitel analyseras resultat från enkätundersökningen Lokal demokrati. I det första av dessa kapitel studeras kommun- och demokratisyn bland delningsförespråkare och delningsmotståndare. Därefter studeras uppgivna skäl för kommunindelning. Vilka motiv som ligger bakom kommuninvånarnas inställning till kommunindelning av den egna kommunen klarläggs. Sist prövas olika omständigheter i kommunerna som kan tänkas förklara varför vissa invånare är positiva till kommunindelning medan andra är negativa. Särskilt studeras här invånare i de kommuner som har ansökt om kommunindelning.

Gällande rätt avseende ändringar i den kommunala indelningen

Reglerna för ändring i kommunindelningen, delning såväl som sammanläggning, anges i lagen (1979:411) om ändringar i Sveriges indelning i kommuner och landsting, eller kommunindelningsslagen (KIL). Bakgrunden till KIL var de kommunsammanslagningar som hade ägt rum under kommunblocksreformen 1962–1974. De erfarenheter som vunnits i samband med dessa borde, ansågs det, ligga till grund för en översyn och bedömning av den dåvarande indelningsslagstiftningen. Opinioner skulle ges större vikt vid kommunindelningsbeslut, och översiktliga, näringsgeografiska och regionala synpunkter skulle förenas med rent kommunala önskemål (bet. CU 1973:6).

En kommitté tillkallades av regeringen i september 1974. Kommittén antog namnet Indelningsslagskommittén, och dess förslag presenterades i betänkandet *Ny indelningsslag för kommuner, landstingskommuner och församlingar* (SOU 1978:32). Förslaget innebar bland annat att önskemål och synpunkter från den kommun som närmast berörs av en indelningsändring skrevs in i förutsättningsbestämmelserna för ändringar i kommunindelningen. Om en direkt berörd kommun motsatte sig indelningsändring skulle en sådan endast få genomföras om särskilda skäl förelåg. Nytt med Indelningsslagskommitténs förslag var även att befolkningens inflytande vid indelningsändringar klargjordes i lagtexten. Utöver bestämmelsen om särskild hänsyn till kommunens önskemål och synpunkter skulle särskild hänsyn också tas till ortsbefolkningens inställning, om indelningsändringen innebar delning av kommun eller överföring av del av kommun till annan kommun. Med ortsbefolkning avsåg kommittén befolkningen inom det område som skulle överföras till annan kommun eller brytas ut och bilda egen kommun. Vid utskottsbehandlingen av regeringens proposition (prop. 1978/79:157) i ärendet ändrades ortsbefolkning till befolkningen i hela kommunen (bet. KU 1978/79:40). Skälet till ändringen var att klargöra att hänsyn även skulle kunna tas till befolkningen i den minskande kommunen.

Enligt KIL beslutar regeringen om ändringar i kommunindelningen. Den får göra det om en ändring kan antas medföra bestående fördel för en kommun eller en del av en kommun eller andra fördelar från allmän synpunkt. Särskild hänsyn ska tas till önskemål och synpunkter från den eller de kommuner, varmed avses kommunfullmäktige, som närmast berörs av ändringen och till befolkningens önskemål och synpunkter. Om en kommun motsätter sig en indelningsändring får regeringen endast besluta om ändring om det finns synnerliga skäl. En fråga om ändring i kommunindelningen kan väckas av en kommun eller medlem av en kommun, som skulle beröras av ändringen. I praktiken står ofta en lokal aktionsgrupp eller ett eller flera politiska partier bakom ansökan om kommunindelning, men det förekommer även att kommuner står bakom; att enskilda kommuninvånare själva ansöker om kommunindelning har bara skett i undantagsfall (jfr Brink 2003a:5). Ansökan ska inges till

Kammarkollegiet, som får avslå ansökan om det bedömer att ändringen inte bör ske. Ett sådant beslut kan överklagas till regeringen.

Vid avgöranden om indelningsändringar ska, som framgår ovan, den lokala opinionen tillmätas särskild hänsyn. Det innebär dock inte att befolkningens önskemål har företräde framför kommunens. Som också framgått ovan får en indelningsändring mot en kommuns vilja endast ske om synnerliga skäl föreligger. Genom det markerar lagstiftaren att befolkningen aldrig kan anses tala för hela kommunen i ett indelningsärende, det kan bara kommunfullmäktige göra. Vidare ska inte bara hänsyn tas till befolkningen i den utbrytande delen utan också till befolkningen i övriga delar av kommunen.

I praktiken innebar den nya KIL inte någon nyordning, utan närmast en sammanfattning av den praxis som utvecklats under lång tid. Bestämmelserna för när kommunindelningen får ändras – ”...bestående fördel för en kommun eller en del av en kommun eller andra fördelar från allmän synpunkt” – är också vagt utformade. Skälen till det är dels att ge regeringen vida ramar så att den kan anpassa sin praxis till samhällsutvecklingen, dels att omständigheterna i de enskilda fallen är så olika att en detaljerad lagstiftning vore opraktiskt och dels att prövning av en indelningsändring i allmänhet innebär en skälighetsavvägning mellan många olika intressen (SOU 1993:90 s. 407).

I början av 1990-talet gjorde Lokaldemokratikommittén i sitt slutbetänkande *Lokal demokrati i utveckling* (SOU 1993:90) en genomgång av de ansökningar om kommunindelning som dittills sedan kommunblocksreformen hade beviljats respektive avslagits av regeringen. Genomgången gav vid handen ett flertal förutsättningar som ökar sannolikheten för att en ansökan om kommunindelning ska beviljas (SOU 1993:90 s. 417–418): 1) den ursprungliga (odelade) kommunen ska vara positiv till en delning, 2) det bör finnas en bred politisk enighet om delningen i den del som vill bryta sig loss, 3) de ekonomiska förutsättningarna bör finnas, 4) övriga förutsättningar (befolkningensmässiga, näringsgeografiska, ej flerkärniga nya kommuner etc.) bör inte vara för dåliga, 5) det bör helst ha gjorts någon form av folkomröstning/opinionsundersökning redan innan ansökan lämnas in samt 6) en folkomröstning bör ha högt valdeltagande och visa en stor ja-andel i den kommun som vill bryta sig loss samtidigt som ett eventuellt nej i den övriga delen inte bör vara för kraftigt. Däremot föreföll enligt Lokaldemokratikommittén invånarantalet i de nya kommunerna inte ha varit av någon avgörande betydelse. Samtliga förutsättningar behövde inte vara uppfyllda, men ju fler som var det, desto större möjlighet att ett delningsbeslut kommer till stånd. Kommittén konstaterade också att förutsättningarna för att åtminstone få till stånd en utredning om delning, och kanske även ett delningsbeslut, var större med en borgerlig regering än med en socialdemokratisk.

Hösten 2001 fick en parlamentarisk kommitté, Kommundemokratikommittén, i uppdrag att se över förutsättningarna för förfarandet vid indelningsändringar i landstings- och kommunindelningen. Kommittén överlämnade

betänkandet *Ändrad indelning? En översyn av reglerna för indelningsändringar* (SOU 2002:33). Vad gäller den lokala opinionens betydelse menade kommittén att denna bör tillmätas stor tyngd, men att den samtidigt måste vägas mot en rad andra faktorer och att de nuvarande bestämmelserna i KIL var väl avvägda i detta avseende. Kommittén såg heller ingen anledning att ändra vad som avses med befolkning i KIL, det vill säga att hänsyn ska tas till alla kommunmedlemmar som ingår i den kommun eller de kommuner som avses att delas eller läggas samman. Samtidigt framhöll kommittén att detta inte innebär att allas åsikter ska tillmätas samma vikt när ett beslut om indelningsändring fattas. En bedömning måste göras av i vilken utsträckning befolkningen i ett område som utgör en del av en kommun är berörd av en indelningsändring, vilket bland annat är kopplat till storleksförhållandet mellan olika delar av en kommun. Kommundemokratikommittén anförde även två skäl till varför befolkningens inställning bör ges särskild tyngd. För det första berör, menade kommittén, indelningsbeslut kommuninvånarnas identitet och samhörighet, vilket i sin tur kan ha stor betydelse för kommunens legitimitet och möjlighet att genomföra sin politik. Saknas identitet och samhörighet kan det även uppstå slitningar mellan olika områden. För det andra är indelningsbeslut beslut av långsiktig karaktär. Av denna anledning bör, menade kommittén, sådana förankras mer än andra beslut.

Kommundemokratikommitténs betänkande har i skrivande stund inte föranlett något förslag från regeringen.

Genomförda kommundelningar och kommundelningsärenden i Sverige

Antal kommundelningar och ansökningar om kommundelning

Totalt efter kommunblocksreformen har tolv kommundelningar genomförts. Den senaste ägde rum den 1 januari 2003 när Knivsta kommun delades loss från Uppsala kommun (se tabell 9:1). Vid en mer generös tillämpning av KIL hade antalet kommundelningar varit betydligt fler. Sammantaget mellan 1976 och 2000 ansökte 43 kommundelningar från 35 kommuner om kommundelning eller utredning om kommundelning hos Kammarkollegiet och i vissa fall även hos regeringen (Brink 2003a:5). Att antalet kommundelningar som ansökt är högre än antalet kommuner beror på att det i en del kommuner har förekommit att två eller flera kommundelningar ansökt om delning. Av de kommundelningar som under den nämnda perioden ansökte om delning gjorde åtta det två gånger.

Även om frågan om kommundelning inte har varit på agendan i det stora flertalet kommuner, och antalet delade kommuner är relativt litet, är fenomenet som sådant således inte obetydligt. Sammantaget i de kommuner som bildades i samband med kommunblocksreformen har det i nästan 13

Tabell 9:1 Genomförda kommunindelningar efter kommunblocksreformen

Ursprunglig kommun	Ny indelning	Genomförande
Åsele	Åsele/Dorotea	1980-01-01
Motala	Motala/Vadstena	1980-01-01
Norsjö	Norsjö/Malå	1983-01-01
Vännäs	Vännäs/Bjurholm	1983-01-01
Vaxholm	Vaxholm/Österåker	1983-01-01
Vara	Vara/Essunga	1983-01-01
Botkyrka	Botkyrka/Salem	1983-01-01
Nyköping	Nyköping/Gnesta/Trosa	1992-01-01
Örebro	Örebro/Lekeberg	1995-01-01
Borås	Borås/Bollebygd	1995-01-01
Södertälje	Södertälje/Nykvarn	1999-01-01
Uppsala	Uppsala/Knivsta	2003-01-01

Källa: Kommundemokratikommittén (SOU 2001:48 s. 478).

procent förekommit att en eller flera kommundelar ansökt om delning eller utredning om delning.

Skatte- och befolkningsunderlag i kommundelar som ansökt om delning

I tabell 9:2 presenteras beskrivande statistik över 42 av de 43 kommundelar som mellan 1976 och 2000 ansökte om kommunindelning eller utredning om delning. Tabellen visar även beskrivande statistik över de kommuner som dessa kommundelar tillhörde vid ansökningstillfället. Statistiken gäller skatteunderlag och befolkningsstorlek, och den avser förhållandena som rådde ansökningsåret.²

Av tabellen framgår att i något mer än hälften (57 procent) av fallen hade den kommundel som ansökte om delning, delningsdelen, sämre skattekraft än den kommun i vilken den ingick. I genomsnitt hade både kommunerna och delningsdelarna cirka 4 procent lägre skattekraft än det nationella genomsnittet. Spridningen var större bland de förra än bland de senare. Den rikaste delningsdelen hade 61 procent högre skattekraft än det nationella genomsnittet, medan den fattigaste delningsdelen hade 31,5 procent lägre skattekraft.

I genomsnitt utgjorde befolkningen i delningsdelen 19 procent av befolkningen i hela kommunen. I inget fall översteg invånarna i delningsdelen hälften av det totala antalet invånare i kommunen. Den genomsnittliga befolkningsstorleken i delningsdelarna är nästan 8 500 invånare. Den hittills minsta delningsdelen hade knappt 1 800 invånare.

² För de kommundelar som ansökt två gånger avser statistiken förhållandena vid första ansökningstillfället.

Tabell 9:2 Kommundelningsansökan, skatteunderlag och befolkningsstorlek

	<i>N</i>	Medelvärde	Median	Standard- avvikelse	Min	Max
Skattekraft						
(nationellt genomsnitt = 100)						
Kommunerna	42	95,7	95,3	11,1	79,0	125,0
Kommundelarna	42	95,8	91,0	17,8	68,5	161,0
Kommundelen fattigare än kommunen	42	0,57	1	–	0	1
Befolkning						
Kommunerna	42	82 683	61 140	108 969	6 800	454 016
Kommundelarna	42	8 357	7 529	8 820	1 784	20 500
Kommundelens befolk- ningsandel i kommunen	42	0,19	0,16	0,12	0,04	0,50

Källa: Brink (2003a:6)

Uppgivna skäl för och emot kommundelning

I en studie av fyra kommundelningsärenden³ under slutet av 1970-talet konstaterade statsvetaren Kjell Lundmark att argumentationen för kommun- delning i stor utsträckning grundades på upplevda problem med den kommu- nala demokratin. Efter de kommunsammanläggningar som genomfördes i samband med kommunblocksreformen 1962–1974 hade det politiska engagemanget avtagit, och avståndet mellan väljare och förtroendevalda – vilka blivit avsevärt färre – hade ökat. Som en följd av det och en svällande byråkrati ansågs kunskapen om och förståelsen för de skiftande problemen i olika delar av kommunen ha minskat. Det fanns en allmän föreställning om att den kommun- del man ville bryta ut hade kommit illa ut i den nya kommu- nen. Utöver materiella missförhållanden fanns också bland delningsföre- språkarna en längtan att vinna tillbaka förlorad självständighet. Argumenten emot kommun- delning gick framför allt ut på att utbrytarkommunen skulle bli för liten för att kunna vara effektiv. De brister i den kommunala demokratin som eventuellt förelåg skulle, menade motståndarna, gå att komma till rätta med inom ramen för den rådande indelningen (Lundmark 1980).

I en rapport till Lokaldemokratikommittén i början av 1990-talet menade statsvetarna Kerstin Kolam och Christina Ekman att det inte förefaller finnas någon enhetlig orsak till varför de dittills nya kommunerna hade eftersträvat kommun- delning. Skäl som författarna menade i flera fall ändå tycktes ha spelat en viktig roll var rent politiska motiv, det vill säga att en delning skulle medföra maktskifte i kommunen, ingen samhörighet i kommunen på grund av tätorternas eller kommundelarnas skilda kulturgeografiska struktur samt

³ De fyra delningsärendena som ingår i studien rör kommunerna Åsele och Motala (vilkas ansökan beviljades) respektive Härjedalen och Vaxholm (vilkas ansökan avslogs).

konkurrens mellan två eller flera likvärdiga tätorter om förvaltning, investeringar och arbetstillfällen. Ofta hade det funnits konflikter om konkreta stridsfrågor, till exempel rörande investeringar, men dessa verkade mera ha fungerat som ”redskap” än som utlösande faktorer. De uppräknade skälen återfanns dock, menade författarna, även i andra kommuner utan att frågan om delning har aktualiserats. Ett nödvändigt villkor för att kommuninvånarna ska förespråka kommunindelning tycktes därför vara att det finns några personer som engagerar sig i frågan. I sin studie tillfrågade Kolam och Ekman högre politiker och tjänstemän i utbrytarkommuner om vilka aspekter på demokrati, ekonomi och offentlig service som vägde tyngst i argumentationen för kommunindelning. Vad beträffar aspekter på demokrati uppgav en stor majoritet (78 procent) att närmare kontakt mellan politiska företrädare och medborgare vägde tyngst. De ekonomiaspekter som hade störst betydelse var bättre utnyttjande av kommunala resurser (57 procent) och effektivisering av den kommunala förvaltningen (51 procent). Vad gäller offentlig service ansågs ökad närhet till offentlig service (80 procent) och bättre anpassning av den offentliga servicen till medborgarnas behov och önskemål (78 procent) vara de främsta aspekterna. Av de tillfrågade politikerna betonade några att ekonomiaspekterna hade spelat en underordnad roll som argument för delning. Snarare fanns en medvetenhet om att en kommunindelning skulle komma att kosta en del pengar, men att demokratiaspekterna hade varit viktigare. Som argument emot kommunindelning nämndes bland annat större resurser till stora investeringar, lägre administrativa kostnader, högre kvalitet på politiker samt större möjligheter till satsningar inom näringslivet (Kolam & Ekman 1992).

På uppdrag av Kommundemokratikommittén undersökte statsvetaren Gissur Erlingsson kommundelningar under 1990-talet. Utifrån intervjuer med flera delningsförespråkare i de aktuella kommunerna konstaterar Erlingsson att dessa i debatten betonat demokratiaspekten. Dels handlar det om förutsättningarna för politiskt deltagande. Genom kommunindelning antas klyftan mellan väljare och valda minska. Medborgarinflytandet tros bli bättre eftersom medborgarna får lättare att nå fram till beslutsfattarna, och de torde oftare även ha en personlig relation till någon kommunpolitiker. Dels handlar det om vad som utgör en politisk gemenskap eller ett slags självbestämmandekrav. Uppfattningen är att väljarna själva ska bestämma över vilka som ska besluta över deras levnadsvillkor. Delningsförespråkarna anser att de storkommuner som bildades i samband med kommunblocksreformen brister i detta avseende genom att den egna kommundelen är dåligt representerad i kommunfullmäktige. Kommunpolitikernas kunskap om förhållandena i de olika kommundelarna anses för låg. Önskan om att dela en kommun handlar då, menar Erlingsson, om att ”få styra och ställa i sitt eget hus” (jfr Skawonius 1993:14–15). Ofta framhåller delningsförespråkarna också att det saknas samhörighet med övriga delar av kommunen. Det kan i sin tur leda till ett

större missnöje genom att bristande samhörighet förstärker känslan av att resurser tas från den egna kommundelen (Erlingsson 2001:661–664, se även 1999:24–25, 2003:43–45).

Sammanfattningsvis förefaller förespråkare för kommundelning i debatten framför allt använda sig av demokratiargument. Motståndare till kommundelning fokuserar mer på effektivitet och service, som de menar påverkas negativt av en delning.

Folkomröstning och opinionsundersökning i fråga om kommundelning

I anslutning till en ansökan om kommundelning genomförs ofta en folkomröstning i den utbrytande kommundelen, i vilken invånarna får ta ställning till om de vill att kommundelen ska bilda en egen kommun. Vanligtvis, men inte alltid, ingår även den övriga kommunen i folkomröstningen. I ett mindre antal fall har opinionsundersökning genomförts i stället för folkomröstning (Brink 2003a:8).

I tabell 9:3 presenteras statistik över resultat och deltagande i genomförda folkomröstningar och opinionsundersökningar 1976–2000. I den del som ansökt om kommundelning har andelen positiva till delning varit i genomsnitt 57,6 procent. Deltagandet har i genomsnitt varit 70,5 procent. I de aktuella kommunerna som helhet har attityden varit mindre positiv. I genomsnitt har 38,0 procent av de röstberättigade invånarna i hela kommunen röstat ja till kommundelning. Deltagandet har också varit lägre än i delen som ansökt om delning.

Nationalekonomen Anna Brink har i en studie prövat hur olika ekonomiska och politiska omständigheter påverkar resultat i folkomröstningar om kommundelning (Brink 2003b). De omständigheter som prövas är inomkommunal skillnad i skattekraft och partipolitiska preferenser samt andel boende i den kommundel som ansökt om delning. Materialet består av alla folkomröstningar om kommundelning som hållits i Sverige efter kommunblocksrefor-

Tabell 9:3 Folkomröstningar och opinionsundersökningar avseende kommundelning

	<i>N</i>	Medelvärde	Median	Standard- avvikelse	Min	Max
Kommundelen						
Positiva (procent)	29	57,6	59,7	19,5	5,4	89,5
Deltagande (procent) ^a	24	70,5	70,0	11,4	46,1	89,4
Hela kommunen						
Positiva (procent)	21	38,0	32,4	23,1	15,9	85,7
Deltagande (procent) ^a	16	59,6	61,8	15,0	29,1	88,0

Källa: Brink (2003a:8)

^a Inkluderar endast folkomröstningar, inte opinionsundersökningar.

men fram till slutet av 2001. Endast folkomröstningsresultat i de utbrytande kommundelarna ingår.

Studien visar att partipolitiska skillnader mellan kommundelarna och deras respektive kommuner samt andel boende i kommundelarna inte har någon nämnvärd betydelse. Däremot spelar skillnader i skattekraft roll. Ju bättre skattekraft kommundelarna har i förhållande till sina respektive kommuner, desto större andel tenderar att rösta ja till kommundelning. Enligt Brink kan modellen dock bara förklara en liten del av variationen i folkomröstningsresultaten, vilket tyder på att det finns andra faktorer som har betydelse för invånarnas ställningstagande. Vidare kan erinras om vad som nämndes ovan, nämligen att kommundelar som har ansökt om delning inte kännetecknas av att ha bättre skattekraft än de kommuner i vilka de ingår; i en majoritet av fallen (57 procent) har kommundelen haft sämre skattekraft än kommunen som helhet (tabell 9:2).

Demokratiska och andra effekter av kommundelning

Demokratiska effekter av kommundelningar är svåra att mäta dels eftersom begreppet demokrati är mångfasetterat och svårdefinierat, dels för att det som regel inte görs någon studie av de demokratiska förhållandena före kommundelning, vilket egentligen gör det omöjligt att säga om en förändring har ägt rum. Ett faktum är dock att kommundelningar leder till ett större antal kommunalt förtroendevalda. Att många medborgare innehar kommunala eller andra offentliga förtroendeuppdrag ses ofta som ett demokrativärde (t.ex. SOU 2000:1 s. 248, SOU 2001:48 s. 99–101, prop. 2001/02:80 s. 32, bet. 2001/02:KU14 s. 17). Med en sådan normativ uppfattning kan kommundelning sägas ha åtminstone en säker positiv effekt på den kommunala demokratin. Hur stor effekten är, det vill säga hur mycket antalet förtroendevalda ökar, beror på hur många bland den tidigare kommunens förtroendevalda som är bosatta i utbrytardelen. Generellt kan sägas att ju mindre utbrytarkommunen är i förhållande till den kvarvarande kommunen, desto större tenderar ökningen av antalet förtroendevalda att vara. Ett exempel på en liten kommundel som har brutits loss från en stor kommun är Nykvarn, som bröts loss från Södertälje kommun.⁴ Genom delningen ökade antalet nykvarnsbor med kommunala förtroendeuppdrag från cirka 15 till runt 100 (Erlingsson 2001:697), vilket motsvarar över 500 procent fler förtroendevalda i Nykvarn. Ett annat exempel är Lekeberg som bröts loss från Örebro kommun.⁵ I samband med det ökade antalet lekebergsbor med kommunala förtroendeuppdrag från 22 till 109 (*Kommunaktuellt* 2000/7:17), vilket motsvarar nästan

⁴ År 2001 hade Nykvarns kommun 8 090 invånare och Södertälje kommun 78 794 invånare (www.scb.se).

⁵ År 2001 hade Lekebergs kommun 7 033 invånare och Örebro kommun 124 873 invånare (www.scb.se).

400 procent. Ett exempel på delning av en kommun i två jämnstora delar är Doroteas utbrytning från Åsele kommun.⁶ Genom delningen ökade antalet doroteabor med kommunala förtroendeuppdrag från 66 till 109, vilket motsvarar cirka 65 procent fler förtroendevalda i Dorotea (Ds Kn 1981:21).

Vad beträffar demokratiska effekter på medborgarnivå har i kapitel 7 konstaterats att kommunen som gemenskapsenhet fungerar bättre i utbrytarkommuner; invånare i dessa känner jämförelsevis mer gemenskap med både den egna kommundelen och med övriga delar av kommunen. Vidare visade sig den demokratiska legitimiteten vara högre i utbrytarkommuner; invånare i dessa har jämförelsevis högre förtroende för det politiska systemet, och de lägger större vikt vid olika slags engagemang i demokratin. Däremot fanns inga nämnvärda skillnader med avseende på faktiskt politiskt deltagande; invånare i utbrytarkommuner deltar varken mer eller mindre i politiska aktiviteter än övriga invånare. Sammantaget tyder undersökningen på att demokratin i vissa avseenden fungerar bättre i utbrytarkommuner än i övriga kommuner. Värt att notera från Del I är även att befolkningsmässigt och ytmässigt små och enkärniga kommuner generellt sett tenderar att fungera bättre ur demokratisynpunkt än befolkningsmässigt och ytmässigt stora och flerkärniga kommuner (se kap. 8). I den mån kommundelningar ger upphov till mindre och enkärniga kommuner torde de således innebära bättre förutsättningar för en väl fungerande demokrati i de berörda kommunerna.

I ovan nämnda rapport till Lokaldemokratikommittén studerade Kolam och Ekman kommunpolitikerna och tjänstemäns uppfattningar om hur väl aspekterna demokrati, ekonomi och service hade uppfyllts i utbrytarkommuner. Av de svarande ansåg 65 procent att demokratiaspekten hade uppfyllts, medan drygt en fjärdedel ansåg att den inte hade uppfyllts. Ekonomiaspekten ansågs uppfylld av drygt hälften, medan en tredjedel var av motsatt åsikt. Slutligen ansåg drygt hälften av de svarande att de serviceargument som förekom inför delningen hade uppfyllts, medan en tredjedel ansåg att så inte var fallet. Vad beträffar den politiska aktiviteten bland medborgarna efter delningen uppgav hälften av de svarande att den var oförändrad och en tredjedel att den hade ökat. Flera menade dock att ökningen endast varat första tiden efter delningen. Efter ett tag återgick aktiviteten till samma nivå som rådde före delningen. Samtidigt uppgavs att det efter delningen hade blivit lättare att rekrytera politiker. Överlag framstår kommunpolitikerna och tjänstemännen i Kolams och Ekmans undersökning som nöjda med kommundelningen. På den hypotetiska frågan om de, med de erfarenheter de hade skaffat sig, skulle medverka till att genomföra delningen på nytt svarade 67 procent ja, medan 23 procent svarade att de skulle arbeta emot en delning (Kolam & Ekman 1992:23–28).

⁶ År 2001 hade Dorotea kommun 3 294 invånare och Åsele kommun 3 563 invånare (www.scb.se).

I Lokaldemokratikommitténs slutbetänkande *Lokal demokrati i utveckling* (SOU 1993:90) gjordes även en jämförelse av ekonomiska nyckeltal⁷ för vissa delade kommuner. Kommittén konstaterade att dessa kommuner inte skilde sig på något markant sätt från andra jämförbara kommuner. Skattekraften i de delade kommunerna var förvisso låg, vilket kunde medföra problem, men i jämförelse med andra, liknande kommuner skilde sig inte heller den nämnvärt. Kommitténs slutsats var att de nya småkommunerna inte kan visas ha sämre ekonomiska förutsättningar än andra jämförbara kommuner (SOU 1993:90 s. 424–428).

I sin rapport till Kommundemokratikommittén utvärderade Gissur Erlingsson kommunindelningars effekter på medborgarnas politiska engagemang och på den kommunala förvaltningen. Till grund för utvärderingen låg intervjuer med ledande politiker, tjänstemän och journalister i de kommuner som tillkom under 1990-talet genom kommunindelning (se tabell 9:1). Vad beträffar medborgarengagemanget tycktes de intervjuade vara av den gemensamma uppfattningen att kommunpolitikerna, och därmed även kommunalpolitiken, blivit mer synlig för medborgarna, vilket förklaras av att väljare och valda kommit närmare varandra i den mindre kommunen. Vidare menade många att kommuninvånarna blivit mer intresserade och att det har uppstått en mer spontan dialog – till exempel i affären och på gatan – mellan väljare och valda. Det efter kommunindelningen större antalet kommunpolitiker har inte bara inneburit att fler invånare är direkt engagerade i kommunalpolitiken, det har också betytt fler kontaktytor mellan väljare och valda. Detta har medfört att politikerna blivit mer lättillgängliga och att det blivit enklare att ta in synpunkter från kommuninvånarna. Samtidigt vittnade de intervjuade om fortsatta svårigheter att få till stånd ett mer organiserat medborgarengagemang. Det stora flertalet invånare ansågs inte utnyttja de möjligheter till politiskt deltagande som det innebär att bo i en mindre kommun. I likhet med vad som framkom i Kolams och Ekmans undersökning vittnade flera intervjuade också om att det förhållandevis stora engagemang som funnits i kommunen direkt efter delningen med tiden avtagit och återgått till samma nivå som förut; att invånare i utbrytarkommuner inte deltar i större utsträckning än andra stämmer även med resultatet i Del I i undersökningen. Erlingssons undersökning visar vidare att kommunindelningar haft vissa effekter på de kommunala förvaltningarna. Rollfördelningen mellan politiker och tjänstemän har blivit mindre tydlig, vilket förklaras av många nya och oerfarna politiker, ökad närhet mellan politiker, tjänstemän och medborgare i den nya organisationen samt ett ökat inslag av sakpolitik och en motsvarande minskning av ideologisk politik. Vanligast enligt de intervjuade personerna är att politikerna har börjat agera i tjänstemannafrågor, men det förekommer

⁷ De ekonomiska nyckeltalen var verksamhetens nettokostnader, finansnetto, resultat, soliditet och inflationsjusterad soliditet (SOU 1993:90 s. 426).

även att tjänstemän har börjat agera i politiska frågor. En positiv effekt på förvaltningen är att den, till följd av delningen, har blivit smidigare. Det har också blivit lättare att få ett helhetsgrepp om kommunen. Att kommunen har blivit mindre anses emellertid också ha inneburit att den blivit mer sårbar för oförutsedda händelser och icke budgeterade utgifter. Det tycks också ha blivit svårare att behålla personal med specialistkompetens och rekrytera högre tjänstemän. I undersökningen pekar Erlingsson även på att nya geografiska spänningar uppkommit i flera av utbrytarkommunerna. Spänningar mellan olika delar som fanns i de större kommunerna tycks med andra ord ha uppstått i de nya, mindre kommunerna, fast i miniatyr (Erlingsson 2001:701–705).

Sammantaget pekar de undersökningar som har gjorts på att kommundelningar har vissa positiva effekter på den kommunala demokratin (se även Erlingsson 2003:80–82). Fler medborgare blir direkt engagerade i form av innehav av kommunala förtroendeuppdrag; i vissa fall är ökningen av antalet kommunalt förtroendevalda markant. Kontaktytorna mellan väljare och valda blir fler. Förtroendet för det politiska systemet i den egna kommunen är generellt sett högre i utbrytarkommuner, och invånarna i dem betonar i större utsträckning att man som medborgare i en demokrati är politiskt engagerad. Vidare verkar de kommuner som tillkommit genom delning fungera bättre som gemenskapsenheter än andra kommuner. Bortsett från fler förtroendevalda tycks delningar emellertid inte leda till mätbart högre politisk aktivitet i utbrytarkommunerna; i den mån medborgarnas engagemang ökat efter en delning har det med tiden tenderat att återgå till samma nivå som rådde före kommundelningen. Vad beträffar den kommunala ekonomin finns det inget som tyder på att den är sämre i utbrytarkommuner än i övriga, jämförbara kommuner. Till negativa effekter av kommundelning hör effekter på den kommunala förvaltningen. Jämfört med den gamla kommunen är rollfördelningen mellan politiker och tjänstemän mindre tydlig. Att vara en mindre kommun innebär också en större sårbarhet för oförutsedda händelser och icke budgeterade utgifter, och det kan vara svårare att behålla en hög specialistkompetens inom den kommunala organisationen samt att rekrytera viss ny personal. Sammantaget tycks kommundelning således ha såväl positiva som negativa effekter och det är knappast möjligt att dra någon entydig slutsats (jfr SOU 2001:48 s. 342–343). Avgörande för hur resultaten ska bedömas är hur stor vikt som läggs vid olika politiska och förvaltningsmässiga aspekter, vilket i grunden är en fråga om demokratisyn och värderingar.

Medborgarnas attityd till kommundelning

Som framgått ovan är antalet kommundelningar som har ägt rum efter kommunblocksreformen förhållandevis litet; fram till 2003 hade regeringen

beviljat totalt tolv ansökningar om kommunindelning, vilka resulterade i 13 nya kommuner. Intresset har dock varit större än så. Ett 30-tal kommundelar har ansökt om delning eller utredning om delning, men fått avslag. Trenden under 1990-talet tycks också ha varit att intresset för att bryta sig loss och bilda egen kommun ökade (*Kommunaktuellt* 1997/27:4).

Hur stort är då intresset för kommunindelning bland medborgarna? Enligt en undersökning av SNS Demokratiråd 1997 var en stor majoritet av medborgarna i Sverige emot reformförslaget att dela upp kommunerna i mindre delar för att förbättra demokratin. Även bland kommun- och rikspolitiker var andelen motståndare till att dela upp kommunerna större än andelen förespråkare, men motståndarnas övervikt var inte lika stor (Petersson m.fl. 1997:114). Attityden till att dela kommuner tycks med andra ord vara mindre negativ bland kommun- och rikspolitiker än bland medborgare.

I undersökningen Lokal demokrati studerades invånarnas inställning till delning av den *egna* kommunen. Icke centralortsbor fick frågan hur de skulle ställa sig till ett förslag om att den egna kommundelen, eventuellt tillsammans med någon annan kommundel, bröts loss och bildade en egen kommun (se enkätfråga 45 i bilaga 2). Centralortsbor fick frågan hur de skulle ställa sig till ett förslag om att vissa delar i den egna kommunen bröts loss och bildade en egen kommun. Som framgår av tabell 9:4 uppger knappt var femte icke centralortsbo (18 procent) att han eller hon skulle ställa sig positiv till att den egna kommundelen bildade en egen kommun. Hälften (51 procent) uppger att de skulle vara negativa till ett sådant förslag. Bland centralortsbor är såväl andelen positiva som andelen negativa mindre. I stället är andelen som inte tycks ha någon åsikt i frågan större; bland centralortsbor uppger 42 procent att de varken skulle vara negativa eller positiva till delning, vilket ska jämföras med 31 procent bland icke centralortsbor.

Ur en nationell synvinkel tycks intresset för delning av den egna kommunen alltså vara måttligt bland medborgarna. Andelen positiva är markant lägre än andelen negativa. Även om intresset för kommunindelning tycks ha ökat är det alltså inget som förespråkas av flertalet kommuninvånare. Samtidigt bör noteras att cirka hälften av icke centralortsborna åtminstone inte direkt avvisar tanken på att den egna kommundelen skulle bilda en egen kommun.

I tabell 9:5 jämförs två invånargrupper från kommuner som mellan 1995 och 1998 var föremål för ansökan om kommunindelning hos Kammarkollegiet, och som vid tidpunkten för genomförandet av undersökningen Lokal demokrati (vintern/våren 1999) inte hade fått sin ansökan beviljad av regeringen.⁸ Den första gruppen är invånare från de kommundelar ansökt om delning. Den andra gruppen är invånare från övriga delar av dessa kommuner.

⁸ Kommundelarna (och kommunerna) är följande: Drevviken (Huddinge), Västerhaninge (Haninge), Knivsta (Uppsala), Torshälla (Eskilstuna), Vikbolandet (Norrköping), Åhus (Kristianstad), Askim (Göteborg), Torslanda (Göteborg), Älvsborg (Göteborg), Ljungskile (Uddevalla) och Hova (Gullspång). Sedan 2003 är Knivsta efter beslut av regeringen i april 2001 en egen kommun.

Tabell 9:4 Attityd till delning av den egna kommunen bland centralortsbor och icke centralortsbor(procent)

Attityd till delning av den egna kommunen	Icke centralortsbor	Centralortsbor
Mycket/ganska negativ	51	45
Varken negativ eller positiv	31	42
Mycket/ganska positiv	18	13
Totalt	100	100
N	599	622

Av tabellen framgår att attityden till den föreslagna kommunindelningen (kompl. enkätfråga 4) skiljer stort mellan de två grupperna. I de kommundelar som ansökt om delning är cirka hälften av invånarna positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun, cirka en tredjedel är negativ medan var femte är varken negativ eller positiv. I den andra gruppen, invånare från kommunerna i övrigt, är andelen som är negativa till den föreslagna delningen ungefär lika stor som i delningsdelen. Däremot är andelen varken negativa eller positiva betydligt större och andelen positiva betydligt mindre. I kommuner där en kommundel ansökt om att få bilda en egen kommun är alltså invånarna från övriga kommundelar inte alls positiva till en sådan utbrytning. Men de är heller inte i särskilt stor utsträckning motståndare till en sådan förändring. I stället väljer flertalet av dem att inte ta ställning. Vidare analys visar att detta sannolikt har att göra med lägre intresse för frågan bland dessa invånare än bland invånare i delningsdelen. Av de tillfrågade invånarna från övriga kommundelar uppger endast 15 procent att de är intresserade av frågan om att dela kommunen, medan hela 85 procent uppger att de inte är det. Bland dem som bor i delningsdelen uppger drygt hälften, 56 procent, att de är intresserade och knappt hälften, 44 procent, att de inte är det.⁹

I undersökningen kan även urskiljas kommuner från vilka Kammarkollegiet och/eller regeringen behandlade och avslog ansökan om kommunindelning mellan 1993 och 1994.¹⁰ Studeras invånarnas attityd till kommunindelning

Under perioden 1995–1998 behandlades även en ansökan om kommunindelning gällande Nykvarn (Södertälje). Eftersom regeringen beslutade att bevilja ansökan i december 1997 ingår inte Nykvarn i undersökningen.

⁹ När frågan ställs på sin spets och invånarna i en kommun ska avgöra om en del av kommunen ska få bryta sig loss eller inte, exempelvis i en folkomröstning, kan engagemanget förväntas öka i övriga kommundelar, och andelen som tar ställning för eller emot delning blir större (se t.ex. Gilljam & Nilsson 1999). Som regel är dock engagemanget även då högre i delningsdelen än i övriga kommundelar (jfr Brink 2003a:8).

¹⁰ Kommundelarna (och kommunerna) är följande: Järna (Södertälje), Saltsjöbaden (Nacka), Rimbo (Norrtälje), Hallstavik (Norrtälje), Mariefred (Strängnäs), Skillingaryd (Vaggeryd), Löddeköping (Kävlinge), Fristad (Borås), Finnskoga-Dalby/Norra Klarälvsdalen (Torsby), Fellingsbro (Lindesberg), Tännäs (Härjedalen) och Tärnaby (Storuman). Under perioden 1993–1994 behandlades även en ansökan om kommunindelning gällande Bollebygd (Borås). Eftersom regeringen beslutade att bevilja ansökan i december 1993 ingår inte Bollebygd i undersökningen. Ansökan om

Tabell 9:5 Boende i kommun som ansökt om delning och attityd till den föreslagna delningen (procent)

Attityd till den föreslagna kommunindelningen	Invånare i delningsdelar	Invånare i övriga kommundelar
Mycket/ganska negativ	31	29
Varken negativ eller positiv	20	58
Mycket/ganska positiv	49	13
Totalt	100	100
<i>N</i>	70	73

Kommentar: Invånarna är viktad så att varje kommun har en urvalsstorlek om 40 individer, varav 20 bor i delningsdelen och 20 bor i övriga delar. Varje kommun väger på så vis lika tungt i urvalsramen oberoende av antal invånare. Procenttalen i tabellen ska därför tolkas som kommungenomsnittet bland de aktuella kommunerna, inte som individgenomsnittet bland dem som bor i de aktuella kommunerna. Från Göteborg fanns under den aktuella perioden tre ansökningar om kommunindelning (Askim, Torslanda och Älvsborg). Eftersom inställningen till den föreslagna delningen kunde skilja mellan de olika ansökningarna har invånare från Göteborgs kommun exkluderats ur analysen.

i dessa kommundelar framkommer att en förhållandevis stor andel, 43 procent, fortfarande (år 1999) är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun, 32 procent är negativa och 25 procent är varken negativa eller positiva. Jämfört med hela landet (se tabell 9:4) är alltså andelen positiva betydligt högre i dessa kommundelar. Resultatet tyder på att attityder till kommunindelning inte är flyktiga, utan åtminstone till viss del lever kvar även efter det att ansökan om kommunindelning avslagits.

Sammanfattningsvis kan sägas att frågan om kommunindelning inte möts av något större intresse bland medborgarna. Sett över hela landet är andelen kommuninvånare som ställer sig positiva till ett förslag om delning av den egna kommunen klart mindre än andelen som ställer sig negativa. Intresset är dock inte obetydligt; cirka hälften av icke centralortsborna avvisar inte direkt tanken på att den egna kommundelen skulle brytas loss och bli en egen kommun och nästan var femte säger sig vara positiv. Av de kommuner som bildades i samband med kommunblocksreformen har drygt var tionde varit föremål för ansökan om kommunindelning eller utredning om kommunindelning. Bland invånare i de kommundelar som ansökt om att bli egna kommuner är en större andel för än emot delningen – en uppfattning som till viss del tycks hålla i sig över tid ifall ansökan avslås. Invånare i övriga kommundelar i dessa kommuner är inte lika positiva till den föreslagna delningen. De är dock inte mer negativa, utan snarare mer obestämnda, vilket torde hänga samman med att de är klart mindre intresserade i frågan.

kommundelning gällande Lekeberg (Örebro), som är en egen kommun sedan 1995, behandlades före 1993 (beslut av regeringen i november 1992).

10 Kommundelning och kommun- och demokratisyn

Kommuner bedriver i dag en både omfattande och differentierad verksamhet. På en grundläggande nivå kan man tala om två olika synsätt på kommunerna (jfr Kjellberg 1988:40–43, Birgersson & Wallin 1989:198, Petersson 2001:257, Strandberg 1995:118–127, Pierre 1994:18). För det första ska de vara självstyrande politiska enheter. Enligt ett sådant synsätt framhålls att invånarna i en kommun själva fattar beslut i för dem gemensamma angelägenheter. Ett uttryck för det är demokratiskt valda politiska församlingar i kommunerna. Den kommunala organisationen ses framför allt som en arena för lokal politik och den ska utföra de förvaltningsuppgifter som kommuninvånarna, själva eller via sina politiker, ålägger den. Den rättsliga grunden är kommunernas allmänna kompetens, enligt vilken kommunerna får bedriva verksamhet inom alla områden som faller inom ramen för ett antal huvudprinciper (Gustafsson 1996:91–96). En diskussion om hur väl kommunerna fullgör sin roll riktar framför allt in sig på relationen mellan kommuninvånarna, som är uppdragsgivare, och den kommunala organisationen.

För det andra ska kommunerna vara verkställare av nationella beslut. Enligt detta synsätt betraktas kommunerna som integrerade delar i det nationella politiska systemet. Den kommunala organisationen är förvaltningsorgan underställd riksdag och regering. Kommunernas rättsliga grund består av den speciallagsreglerade kompetensen. Denna kompetens utgörs av lagar och förordningar som anger att kommunerna ska utföra vissa uppgifter (Gustafsson 1996:96–97). Staten, inte kommuninvånarna, är främsta uppdragsgivare. En diskussion om hur väl kommunerna fullgör sin roll riktar enligt detta synsätt in sig på relationen stat–kommun.

Historiskt var den första av de två uppgifterna den mest framträdande (Kjellberg 1988, se dock Dahlkvist & Strandberg 1999). Stat och kommun utgjorde till viss del separata sfärer. Visserligen var den kommunala verksamheten liten till sin omfattning, men den sköttes förhållandevis självständigt och staten hade endast en övervakande roll gentemot kommunerna. I takt med att välfärdsstaten och den offentliga sektorn expanderade förändrades relationen mellan stat och kommun. Expansionen ägde i stor utsträckning rum i kommunerna, och stat och kommun kom i allt mindre utsträckning att utgöra separata sfärer. Kommunerna fick nationellt fastställda mål för sin verksamhet och integrerades alltmer i det nationella politiska systemet. Uppdraget blev i större utsträckning att verkställa nationellt beslutad och reglerad välfärdspolitik.

Trots den historiska utvecklingen har de interna förhållandena i kommunerna, mellan kommuninvånarna och den kommunala organisationen, alltså stort betydelse. Dels bedrivs fortfarande kommunal verksamhet inom ramen för den allmänna kompetensen – även om denna andel successivt blir mindre i takt med att staten i allt större utsträckning reglerar kommunernas verksamhet. Dels har kommunerna ett förhållandevis stort handlingsutrymme inom den speciallagsreglerade verksamheten. Speciallagarna är ofta utformade som ramlagar (Petersson 2001:79–80). Dessa anger endast målen på olika politikområden. Hur målen ska uppnås avgörs av kommunerna själva, och handlingsutrymmet kan här vara stort (jfr Montin & Amnå 2000:170–173). Undersökningar visar även att medborgarna lägger stor vikt vid beslut som fattas i kommunerna (Petersson m.fl. 1997:90–91).

I detta kapitel analyseras grundläggande, normativa uppfattningar om kommuner och demokrati bland förespråkare och motståndare till kommunindelning. Kommuninvånare som uppger att de skulle ställa sig positiva till ett förslag om att den egna kommundelen blir en egen kommun jämförs med kommuninvånare som uppger att de skulle ställa sig negativa. Vidare jämförs invånare från kommuner som 1993–1994 eller 1995–1998 ansökt om kommunindelning med invånare från andra kommuner i samma kommuner.

I ett första avsnitt studeras kommunsyn. Frågan är hur viktiga kommunernas olika grundläggande uppgifter anses vara. I ett andra avsnitt studeras demokratisyn. Dels rör det sig om i vilken utsträckning medborgarna anser att man bör vara politiskt aktiv i en demokrati, dels om hur de anser att kommunpolitiker bör vara.

Uppfattning om kommunens grundläggande uppgifter

Hur en kommun sköter sina uppgifter gentemot invånarna kan bedömas utifrån tre olika betraktelsesätt (Pierre & Lundqvist 1995:9–10). För det första kan en kommun betraktas som en ”politisk arena och ett institutionellt *system för demokrati* och den lokala folkviljans förverkligande”. Kommunen ses i första hand som en politisk–demokratisk organisation, som också ägnar sig åt myndighetsutövning och garanterar rättssäkerhet. För det andra kan en kommun betraktas som ”en *hushållare* med offentliga resurser”. Utgångspunkten är att vissa tjänster är av sådan natur att de bör lösas gemensamt av kollektiva institutioner i lokalsamhället. Målen i den kommunala verksamheten är effektivitet och serviceanpassning. För det tredje kan en kommun betraktas som ”en *tjänare*, en serviceproducent”. Kommunen ses i huvudsak som ett administrativt organ vars främsta uppgift är att följa kommuninvånarnas och kommunpolitikernas önskemål om den kommunal servicens omfattning och innehåll.

I praktiken ställs krav på kommunerna i alla tre avseenden: de ska fungera som politisk–demokratiska organisationer, de ska hushålla med gemensamma resurser och de ska tillhandahålla efterfrågad service. Kraven är emellertid delvis motstridiga. Om ett betraktelsesätt betonas går det inte sällan ut över de två andra (Lundqvist & Pierre 1995:kap. 7). Den kommunala verksamheten kan sägas befinna sig i ett spänningsfält mellan demokrati, effektivitet och service.

Som pendanger till de tre betraktelsesätten kan man tala om tre olika roller hos kommuninvånarna (Rose & Skare 1996). Betonas kommunen som politisk–demokratisk organisation ses kommuninvånarna i första hand som *medborgare* i en politisk samfällighet. Som grupp blir invånarna i en kommun ett demos. Centralt för deras uppfattning om hur kommunen fungerar är möjligheten att – direkt eller indirekt – delta i beslutsprocessen. Betonas kommunen som hushållare med gemensamma resurser ses kommuninvånarna i första hand som *skattebetalare*. Via kommunalskatten och kommunala avgifter finansierar invånarna sådana verksamheter som bäst handhas kollektivt. Centralt för invånarnas uppfattning om hur kommunen fungerar är att skatter och avgifter hålls på lägsta möjliga nivå. Betonas kommunen som tjänare och serviceproducent ses kommuninvånarna i första hand som *konsumenter* eller brukare av offentlig service. Invånarna utnyttjar kommunala tjänster i olika sammanhang. Centralt för deras uppfattning om hur kommunen fungerar är att den erbjuder ett bra serviceutbud.¹

Positiva kontra negativa till delning

Mot bakgrund av resonemanget ovan kan tre grundläggande uppgifter i kommunerna definieras. De ska 1) vara lyhörda för vad invånarna tycker, 2) hålla skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå och 3) erbjuda ett bra serviceutbud (enkätfråga 49 bilaga 2). Invånare som tycker att den första uppgiften är viktigast kan sägas i första hand se sig själva som kommunmedborgare i kommunen, de som tycker att den andra uppgiften är viktigast kan sägas se sig själva som främst skattebetalare i kommunen och de som tycker att den tredje uppgiften är viktigast kan sägas se sig själva som först och främst konsumenter av offentlig service i kommunen. Frågan här är om det i dessa avseenden finns några skillnader mellan dem som är positiva respektive negativa till kommunindelning.

I tabell 10:1 jämförs uppfattningar om kommunernas grundläggande uppgifter hos invånare med olika attityd till delning av den egna kommunen;

¹ Statsvetaren Lennart Nilsson gör en liknande indelning när han analyserar kommuninvånarnas bedömning av den lokala välfärdsproduktionen utifrån olika medborgarroller (Nilsson 1996, se även Johansson, Nilsson & Strömberg 2001). Nilsson använder sig emellertid av fyra olika roller: väljare, skattebetalare, brukare och kommunanställd. Jämfört med denna undersökning har de tre första rollerna sina motsvarigheter i rollerna medborgare, skattebetalare och konsument/brukare, medan den fjärde rollen, kommunanställd, saknar motsvarighet.

eftersom endast kommundelar som inte utgör centralorter kan bryta sig loss från kommunen ingår enbart icke centralortsbor. Tabellen visar att invånare som är positiva till kommunindelning tenderar att lägga större vikt vid att kommunen är lyhörd för vad en majoritet av kommuninvånarna tycker än andra invånare; bland dem som är positiva till kommunindelning anser 71 procent att denna uppgift är mycket viktig, medan motsvarande siffra bland dem som är negativa är 57 procent.² Även de övriga två grundläggande uppgifterna anses vara viktigare bland dem som är positiva till delning än bland dem som är negativa. Här är emellertid skillnaderna mindre och de visar sig inte heller vara statistiskt signifikanta. Invånare som varken är negativa eller positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun lägger minst vikt vid samtliga grundläggande uppgifter.

Resultaten i tabell 10:1 tyder på att den grundläggande kommunsynen skiljer något mellan invånare som är positiva respektive negativa till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun. Invånare som är positiva lägger större vikt vid kommunen som system för demokrati och den lokala folkviljans förverkligande än invånare som är negativa. Vad beträffar kommunens uppgifter att vara hushållare av gemensamma resurser och producent av offentlig service är skillnaderna mellan positiva och negativa till kommunindelning knappast nämnvärda. Med andra ord har positiv attityd till kommunindelning samband med rollen som kommunmedborgare, men knappast med rollen som skattebetalare eller rollen som konsument av offentlig service.

Tabell 10:1 Attityd till kommunindelning och uppfattning om vikten av kommunens grundläggande uppgifter (icke centralortsbor, procent)

Grundläggande uppgift	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Lyhörd för vad invånarna tycker	57	49	71
Skatter och avgifter på lägsta nivå	40	34	45
Ett bra serviceutbud	62	55	65

Kommentar: I tabellen anges andelen av dem som är negativa, varken negativa eller positiva, respektive positiva till att bilda egen kommun som också anser att det är ”mycket viktigt” att kommunen är lyhörd för vad en majoritet av invånarna tycker, håller skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå samt erbjuder ett bra serviceutbud. I samtliga analyser $N > 587$.

² Skillnaden mellan positiva respektive negativa till kommunindelning är signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (Chitvå-test).

Delningsdel kontra jämförelsedel

Nästa fråga är om invånarna i de kommundelar som ansökt om kommunindelning har en annan grundläggande kommunsyn än andra invånare. Att det generellt sett finns vissa skillnader i grundläggande kommunsyn mellan positiva och negativa till kommunindelning behöver inte innebära att denna skillnad också präglar invånarna i de kommundelar som ansökt om delning jämfört med andra invånare.

För att kunna besvara denna fråga har i undersökningen, där så varit möjligt, två kommundelar från var och en av de aktuella kommunerna valts ut. Den ena delen är den del som avses i ansökan om kommunindelning. Den andra delen är en kommundel som också ligger utanför centralorten och som befolkningsmässigt påminner om delningsdelen. Dessa så kallade jämförelsedelar har alltså likheter med delningsdelarna – de ligger i samma kommuner, de är inte centralorter och de har ungefär samma folkmängd – men de skiljer sig genom att de inte ansökt om kommunindelning 1993–1994 eller 1995–1998.³ Totalt har på detta sätt 13 ”kommundelspar” konstruerats.⁴

I tabell 10:2 jämförs invånare från delningsdelar och jämförelsedelar med avseende på uppfattningar om kommunernas tre grundläggande uppgifter. Invånare från delningsdelar visar sig lägga något större vikt vid att kommunen är lyhörd samt håller skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå, medan invånare i jämförelsedelar lägger något större vikt vid att kommunen har ett bra serviceutbud. Skillnaderna mellan de två grupperna är emellertid inte särskilt stora och de är inte heller statistiskt säkra.

Det kan alltså inte sägas föreligga någon nämnvärd skillnad mellan invånare i kommundelar där det finns opinion för kommunindelning och invånare i jämförbara kommundelar där det saknas en sådan opinion. Invånare i båda grupperna har ungefär samma uppfattning om vikten av olika grundläggande uppgifter i den egna kommunen.

³ Noteras kan även att stödet för att den egna kommundelen ska bryta sig loss och bilda en egen kommun är lägre i dessa kommuner. På frågan hur de skulle ställa sig till ett sådant förslag uppger 25 procent av invånarna i de s.k. jämförelsedelarna att de skulle vara positiva, 26 procent att de skulle vara tveksamma och 49 procent att de skulle vara negativa. Motsvarande andelar bland invånarna i delningsdelarna är 47, 23 respektive 30 procent. (Notera att andelarna för invånare i delningsdelarna skiljer något jämfört med tabell 9:5 i kap. 9. Skälet är att det rör sig om två olika frågor i enkäten, se bilaga 2 fråga 45 och kompl. fråga 4.) Således är invånarna i jämförelsedelarna knappt mer positiva till att deras egen kommundel blir en egen kommun än vad icke centralortsbor är i stort (jfr tabell 9:4 i kap. 9). Det är alltså *inte* så att det bland invånarna i jämförelsedelarna finns en dold opinion för kommunindelning som ännu så länge inte resulterat i någon ansökan.

⁴ Kommundelsparen är följande (från följande kommun): Drevviken och Vårby/Segeltorp (Huddinge), Knivsta och Vattholma (Uppsala), Torshälla och Hällbybrunn (Eskilstuna), Vikbolandet och Skärblacka (Norrköping), Åhus och Tollarp (Kristianstad), Askim/Torslanda/Älvsborg (behandlas här som en kommundel) och Tynnered (Göteborg), Ljungskile och Lane-Ryr (Uddevalla), Mariefred och Åkers styckebruk (Strängnäs) Löddeköping och Furulund (Kävlinge), Fristad och Viskafors (Borås), Finnskoga-Dalby och Norra Ny (Torsby), Fellingsbro och Storå (Lindesberg) samt Tännäs och Hede (Härjedalen).

Tabell 10:2 Boende i delningsdel respektive jämförelsedel och uppfattning om vikten av kommunens grundläggande uppgifter (procent)

Grundläggande uppgift	Delningsdel	Jämförelsedel
Lyhörd för vad invånarna tycker	62	57
Skatter och avgifter på lägsta nivå	42	35
Ett bra serviceutbud	56	65

Kommentar: I tabellen anges hur stor andel av dem som bor i delningsdel respektive jämförelsedel som anser att det är ”mycket viktigt” att kommunen är lyhörd för vad en majoritet av invånarna tycker, håller skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå samt erbjuder ett bra serviceutbud.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna har en urvalsstorlek på 10 individer, vilket ger en sammanlagd urvalsstorlek på 260 individer. I samtliga analyser $N > 142$.

*

Sammanfattningsvis finns det alltså i vissa avseenden samband mellan uppfattning om vikten av kommunens grundläggande uppgifter och attityd till kommunindelning. Invånare som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun betonar i större utsträckning att kommunen är lyhörd för vad en majoritet av kommuninvånarna tycker än invånare som är negativa till att den egna kommundelen blir en egen kommun. Vad beträffar de två övriga grundläggande uppgifterna – att kommunen håller skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå samt erbjuder ett bra serviceutbud – finns inga större skillnader mellan positiva och negativa till kommunindelning. Resultaten tyder på att attityden till kommunindelning framför allt är kopplad till uppfattningen att kommunen bör vara en politisk–demokratisk institution. Visserligen lägger de som är positiva till kommunindelning även mer eller mindre stor vikt vid övriga två uppgifter, men de skiljer sig i detta avseende inte nämnvärt från dem som är negativa till kommunindelning.

Denna attitydskillnad tycks emellertid inte finnas mellan invånare i de kommundelar som ansökt om delning och invånare i andra kommundelar i samma kommuner. Deras uppfattningar om vikten av att den egna kommunen är lyhörd för vad medborgarna tycker är ungefär likadana. Inte heller deras uppfattningar om vikten av att kommunen har lägsta möjliga skatter och avgifter samt att den erbjuder ett bra serviceutbud skiljer sig nämnvärt. Den grundläggande kommunsynen ser alltså likadan ut i delningsdelar som i jämförelsedelar.

Uppfattning om demokrati

Demokrati betyder folkstyre. Vad detta innebär mer precist finns inget entydigt svar på. Det finns flera olika uppfattningar om innebörden av demokrati. I sitt betänkande *En uthållig demokrati!* formulerar Demokratiutredningen följande tre frågor hämtade från demokratidebatten (SOU 2000:1 s. 21): Vilka bör styra? Vad bör de styra? Hur bör de styra? Svaren på frågorna skiljer mellan olika demokratiteorier. Totalt identifierar utredningen sju demokratiteorier.⁵ Dessa kombinerar olika delar från varandra, men det finns även stora skillnader mellan dem.

I detta avsnitt studeras kommunindelning och normativ demokratisyn bland invånarna. Frågan är om det finns några skillnader mellan delningsförespråkare och delningsmotståndare när det gäller uppfattningar om hur demokratin bör fungera. Uppfattningarna gäller dels hur politiskt aktiv man bör vara som medborgare i en demokrati, dels hur kommunpolitiker bör vara gentemot medborgarna och gentemot varandra.

Vad gäller uppfattning om hur man bör vara som medborgare i en demokrati undersökte SNS Demokratiråd i 1998 års rapport vad medborgarna själva anser kännetecknar ”en god medborgare” (Petersson m.fl. 1998:129–131). Undersökningen visade att medborgarnas uppfattningar i detta avseende grupperar sig i fyra dimensioner: kritisk rationalism, laglydighet, solidaritet och delaktighet. Alla fyra dimensionerna är på olika sätt relevanta för ett demokratiskt medborgarskap. Ur kommunaldemokratisk synpunkt torde den fjärde dimensionen, delaktighet, vara särskilt central.

I denna undersökning studeras kommuninvånarnas demokratisyn som uppfattning om vikten av att man som medborgare i en demokrati är politiskt engagerad (enkätfråga 51 bilaga 2). De former av politiskt deltagande och engagemang som studeras är att gå och rösta i allmänna val, hålla sig informerad om vad som händer i samhället, försöka påverka beslut i samhällsfrågor, vara medlem i ett politiskt parti samt åta sig kommunala förtroendeuppdrag.

Kommuninvånare som lägger liten vikt vid delaktighet i dessa avseenden kan sägas ha en elitistisk demokratisyn (t.ex. Schumpeter 1942). Enligt ett sådant synsätt är det tillräckligt att medborgarna har möjlighet att välja representanter i periodiska val, då flera kandidater konkurrerar om rösterna. Hög medborgerlig politisk aktivitet kan vara negativt, eftersom det kan tyda på att medborgarna är missnöjda med sina politiker. Inte sällan finns en bakomliggande uppfattning om medborgare i allmänhet som okunniga eller ovilliga att fatta beslut som är till samhällets bästa.

⁵ De sju demokratiteorier som Demokratiutredningen identifierar är den elitistiska, den populistiska, den libertära eller nyliberala, den komunitära, den deltagande, den mångkulturella och den deliberativa (SOU 2000:1 s. 21–23).

Kommuninvånare som tvärtom lägger stor vikt vid att man som medborgare deltar i politiken kan sägas ha en deltagardemokratisk demokratisyn (t.ex. Pateman 1970). Enligt ett sådant synsätt är möjligheten för medborgarna att kunna avsätta sina valda representanter i allmänna val nödvändig men inte tillräcklig. Demokrati innebär att medborgarna är aktiva i politiken också mellan valen. Det är nödvändigt för att det politiska systemet ska förverkliga hela folkets vilja och inte enbart vissa intressen. Till grund för ett deltagardemokratiskt synsätt ligger ofta en tro på att deltagande har en rad positiva effekter. Bland annat antas det stärka den politiska gemenskapen samt utveckla de enskilda individernas politiska kompetens och förmåga att se till det gemensamma bästa snarare än till det snäva egenintresset.

Av de fem deltagandeformerna i undersökningen kännetecknas tre – att gå och rösta, att hålla sig informerad om vad som händer i samhället och att försöka påverka beslut i samhällsfrågor – av att de utövas utanför de politiska partierna. De två sistnämnda deltagandeformerna – medlemskap i politiskt parti och innehav av kommunalt förtroendeuppdrag – utövas däremot i anslutning till de politiska partierna. I undersökningen kan således uppfattning om vikten av allmänt politiskt engagemang skiljas från vikten av partipolitiskt engagemang.

Vad gäller uppfattningar om hur kommunpolitiker bör vara gentemot medborgarna och gentemot varandra kan de delas in i flera dimensioner. En skiljelinje går mellan de som har en konsensusorienterad respektive konfliktorienterad uppfattning (jfr Stenelo 1993:13–19). De förra anser att kommunpolitiker bör sträva efter att komma överens med varandra. Kommunpolitiker bör även verka för att skapa samförstånd bland medborgarna i kommunen. De senare lägger däremot större vikt vid att olika (oförenliga) gruppintressen blir företrädda i kommunpolitiken. Att det råder samförstånd i kommunalpolitiken är mindre viktigt. I vilken mån delningsförespråkare och delningsmotståndare har en konsensusorienterad eller en konfliktorienterad uppfattning om hur politikerna i kommunen bör vara undersöks här genom två frågor. Den första gäller om kommunpolitikerna bör sträva efter att komma överens över partilinjerna och den andra om kommunpolitikerna bör avstå från att lägga fram förslag som splittrar väljarna även om förslagen är bra för kommunen (enkätfrågor 50 a–b).

En annan skiljelinje går mellan de som anser att kommunpolitiker bör ha ett bundet respektive öppet mandat (jfr Bäck 2000:56–59). Enligt de förra bör kommunpolitikerna i första hand följa väljaropinionen – även när den står i strid med politikernas egna uppfattningar. De förtroendevaldas roll blir närmast att vara väljarnas delegater i kommunalpolitiken. Enligt de senare bör kommunpolitikerna vara fria att efter eget skön besluta vad de anser är bäst för kommunen och dess invånare. De förtroendevaldas roll kan liknas vid förtroendemannens. Kopplingen till väljarna består i att kommunpolitikerna är beroende av väljarnas stöd i allmänna val. De kommunpolitiker som inte

sköter sina uppgifter får inte heller förnyat förtroende vid nästkommande val. I vilken utsträckning delningsförespråkare och delningsmotståndare anser att kommunpolitiker bör ha ett bundet eller ett öppet mandat undersöks genom frågan om huruvida kommunpolitiker har en skyldighet att följa den lokala opinionen även när de anser att medborgarna har fel (enkätfråga 50 d). Kommuninvånare som anser det kan sägas förespråka ett bundet mandat för kommunens politiker, medan kommuninvånare som inte anser att kommunpolitikerna är skyldiga att följa den lokala opinionen kan sägas förespråka ett öppet mandat.

En tredje skiljelinje går mellan som anser, respektive inte anser, att kommunpolitiker i sitt beslutsfattande bör ta ett ansvar som går utöver den egna kommunen och omfattar hela landet (jfr Szücs 1998:152–153, Andersen & Fottland 1979:121–122). Även här handlar det om kommunpolitikernas representationsstil. Ska de främst vara det kommunala folkets företrädare eller ska de ta hänsyn till hela landets intressen? Kommuninvånare som förespråkar den första representationsstilen kan sägas vara "lokalister". Kommunpolitiker bör enligt dessa invånare i första hand företräda ett kommunalt perspektiv och se till den egna kommunens bästa. Kommuninvånare som förespråkar den andra representationsstilen kan sägas vara "centralister". Enligt dessa invånare bör kommunpolitikerna framför allt företräda ett nationellt perspektiv och se till vad som är bäst för hela landet. I vilken utsträckning delningsförespråkare och delningsmotståndare anser att kommunpolitiker i första hand bör företräda kommunens eller nationens intressen undersöks genom frågan om kommunpolitiker mer bör tänka på vad som är bäst för den egna kommunen än på vad som är bäst för hela landet (enkätfråga 50 c).

Positiva kontra negativa till delning

Av föregående avsnitt framgick att invånare (icke centralortsbor) med positiv attityd till delning av den egna kommunen i större utsträckning betonar kommunen som en demokratisk institution än invånare med negativ attityd till delning av den egna kommunen. Frågan här är om kommuninvånare som ser positivt respektive negativt på kommunindelning har olika demokratisyn.

Först studeras uppfattning om vilken skyldighet man som medborgare har att vara politiskt aktiv i en demokrati. Av tabell 10:3 framgår att kommuninvånare (icke centralortsbor) som är negativa till kommunindelning i något större utsträckning än kommuninvånare som är positiva anser att olika deltagandeformer är medborgerliga skyldigheter. Den enda deltagandeformen som delningsförespråkare i större utsträckning än delningsmotståndare anser är en medborgerlig skyldighet är att aktivt försöka påverka beslut i samhällsfrågor. Att rösta, vara medlem i politiskt parti och åta sig kommunala förtroendeuppdrag anses i något större utsträckning vara medborgerliga skyldigheter bland delningsmotståndare än bland delningsförespråkare, medan uppfattningen om att hålla sig informerad om samhället är lika utbredd

Tabell 10:3 Attityd till kommundelning och uppfattning om medborgerliga skyldigheter i en demokrati (icke centralortsbor, procent)

Deltagandeform	Attityd till kommundelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Rösta i allmänna val	93	88	90
Hålla sig informerad	95	88	95
Aktivt försöka påverka	74	72	77
Medlem i politiskt parti	19	17	14
Kommunalt förtroendeuppdrag	29	21	25

Kommentar: I tabellen anges andelen av dem som är negativa, varken negativa eller positiva, respektive positiva till att bilda egen kommun som också anser att de uppräknade deltagandeformerna ”ja, absolut” eller ”ja, till viss del” är medborgerliga skyldigheter i en demokrati. I samtliga analyser $N > 580$.

i båda grupperna. Statistisk analys ger vid handen att inte någon av skillnaderna i tabellen är statistiskt signifikanta. Det går med andra ord inte att dra slutsatsen, att de som har en positiv respektive negativ attityd till delning av den egna kommunen har olika uppfattningar om medborgerliga skyldigheter i en demokrati.

Trots att invånare som är positiva till kommundelning i större utsträckning ser kommunen som en demokratisk institution finns alltså inget som tyder på att de har en mer deltagardemokratisk demokratisyn än invånare som är negativa.

Hur förhåller det sig då med invånarnas uppfattningar om hur kommunpolitiker bör vara? Av tabell 10:4 framgår att det även i detta avseende ser i stort sett likadant ut bland positiva och negativa till kommundelning (endast icke centralortsbor). De två första frågorna i tabellen – om kommunpolitiker bör avstå från att lägga fram förslag som splittrar väljarna och om de bör sträva efter att komma överens över partilinjerna – avser uppfattningar om vikten av konsensus och konflikt i kommunpolitiken. Som framgår tenderar varken de som är positiva eller de som är negativa till kommundelning att tycka att kommunpolitiker bör ta hänsyn till om olika politiska förslag splittrar väljarna, vilket kan beskrivas som en konfliktorienterad hållning. Samtidigt anser det stora flertalet i båda grupperna också att kommunpolitiker bör sträva efter att komma överens över partilinjerna, vilket kan beskrivas som en konsensusorienterad hållning. Av tabellen framgår att andelen som anser att kommunpolitikerna bör sträva efter att komma överens är något större bland negativa till kommundelning än bland positiva (94 respektive 88

Tabell 10:4 Attityd till kommunindelning och uppfattning om hur kommunpolitiker bör vara (icke centralortsbor, procent)

Kommunpolitikerideal	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Bör avstå från att lägga fram förslag som splittrar väljarna	37	43	37
Bör sträva efter att komma överens över partilinjerna	94	89	88
Bör följa den lokala opinionen även om han/hon anser att den är fel	82	88	82
Bör mer tänka på kommunens bästa än landets bästa	83	85	89

Kommentar: I tabellen anges andelen av dem som är negativa, varken negativa eller positiva, respektive positiva till att bilda egen kommun som också ”instämmer helt” eller ”instämmer i stort sett” i de uppräknade kommunpolitikeridealen. I samtliga analyser $N > 543$.

procent). Skillnaden mellan dem är statistiskt signifikant.⁶ Även bland dem som är positiva till kommunindelning anser dock en mycket stor majoritet att kommunpolitikerna bör sträva efter att komma överens.

Vidare enligt tabell 10:4 finns i båda grupperna en utbredd uppfattning att kommunpolitikerna ska följa den lokala opinionen även när de inte delar den. Resultatet tyder på att både delningsmotståndare och delningsförespråkare anser att kommunpolitikerna bör ha ett mer eller mindre bundet mandat. Slutligen tenderar både delningsmotståndare och delningsförespråkare att anse att kommunpolitikerna mer ska tänka på kommunens bästa än på nationens bästa. Som framgår är denna andel något större bland dem som förespråkar kommunindelning än bland dem som är motståndare. Skillnaden är dock inte statistiskt signifikant. Såväl negativa som positiva till kommunindelning tycks således anse att kommunpolitikerna bör vara lokalister snarare än centralister.

Sammantaget tyder resultaten i tabell 10:4 på att det inte finns någon större skillnad mellan hur invånarna som positiva respektive negativa till delning av den egna kommunen anser att kommunpolitiker bör vara.

Delningsdel kontra jämförelsedel

Finns det skillnader i demokratisyn mellan invånare i de kommundelar som ansökt om kommunindelning och invånare från andra kommundelar i samma kommuner? I tabell 10:5 jämförs invånare från delningsdelar respektive jämförelsedelar. Vad beträffar uppfattning om vikten av att man som medborgare i en demokrati är politiskt aktiv kan först konstateras att andelen invånare

⁶ Skillnaden mellan dem som är positiva respektive negativa till kommunindelning är signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (Chitvå-test).

Tabell 10:5 Boende i delningsdel respektive jämförelsedel och uppfattning om medborgerliga skyldigheter i en demokrati (procent)

Deltagandeform	Delningsdel	Jämförelsedel
Rösta i allmänna val	81	96
Hålla sig informerad	92	94
Aktivt försöka påverka	64	74
Medlem i politiskt parti	19	15
Kommunalt förtroendeuppdrag	22	28

Kommentar: I tabellen anges hur stor andel av dem som bor i delningsdel respektive jämförelsedel som anser att de uppräknade deltagandeformerna ”ja, absolut” eller ”ja, till viss del” är medborgerliga skyldigheter i en demokrati.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna har en urvalsstorlek på 10 individer, vilket ger en sammanlagd urvalsstorlek på 260 individer. I samtliga analyser $N > 141$.

som anser att röstning är en medborgerlig skyldighet är mindre i delningsdelarna än i jämförelsedelarna (81 respektive 96 procent). Skillnaden är statistiskt signifikant.⁷ I övrigt lägger invånare i delningsdelarna något mindre vikt vid alla deltagandeformer utom en, medlem i politiskt parti, men ingen av dessa skillnader är statistiskt signifikanta.

Skillnaderna mellan dem som bor i delningsdel och jämförelsedel är alltså små när det gäller uppfattningar om hur aktiv man som medborgare bör vara i en demokrati. Det finns med andra ord ingenting som tyder på att invånare i de kommundelar som ansökt om kommunindelning är mer deltagardemokratiskt orienterade än invånare i andra kommundelar i samma kommuner.

När det gäller den andra aspekten av demokratisyn, hur kommunpolitiker bör vara, framgår av tabell 10:6 att det finns ungefär lika stort stöd i båda grupperna för att kommunpolitiker inte bör avstå från att lägga fram förslag som splittrar väljarna och att de bör försöka komma överens över partilinjerna. Kommunpolitiker ska med andra ord sträva efter konsensus med varandra, utan att för den skull ta särskild hänsyn till sammanhållningen bland invånarna i kommunen. Både invånare i delningsdelar och i jämförelsedelar anser även att kommunpolitiker bör följa den lokala opinionen även om de inte instämmer i den, det vill säga politikerna bör ha ett mer eller mindre bundet mandat i förhållande till väljarna. Slutligen kan både invånare i delningsdelar och i jämförelsedelar beskrivas som lokalister snarare än centralister i den meningen att de anser att kommunpolitiker bör ta större hänsyn till den egna kommunens intressen än till nationens.

⁷ Skillnaden mellan invånare i delningsdelar respektive jämförelsedelar är signifikant på 99 procents säkerhetsnivå (Chitvå-test).

Tabell 10:6 Boende i delningsdel respektive jämförelsedel och uppfattning om hur kommunpolitiker bör vara (procent)

Kommunpolitikerideal	Delningsdel	Jämförelsedel
Bör avstå från att lägga fram förslag som splittrar väljarna	39	41
Bör sträva efter att komma överens över partilinjerna	81	86
Bör följa den lokala opinionen även om han/hon anser att den är fel	86	86
Bör mer tänka på kommunens bästa än landets bästa	85	85

Kommentar: I tabellen anges hur stor andel av dem som bor i delningsdel respektive jämförelsedel som ”instämmer helt” eller ”instämmer i stort sett” i de uppräknade kommunpolitikeridealen.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna har en urvalsstorlek på 10 individer, vilket ger en sammanlagd urvalsstorlek på 260 individer. I samtliga analyser $N > 134$.

Det finns således enligt undersökningen inget som tyder på att invånare i de kommundelar som ansökt om delning har en annan syn på hur kommunpolitiker bör vara än invånare i andra kommundelar i samma kommuner.

*

Sammanfattningsvis visar undersökningen att attityder till delning av den egna kommunen knappast har sin grund i principiellt olika uppfattningar om hur demokratin bör fungera. Invånare (endast icke centralortsbor) som är positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun har i stort sett samma uppfattningar om hur aktiva medborgare bör vara i en demokrati som invånare som är negativa till att den egna kommundelen bryts loss. Detsamma gäller uppfattningar om hur kommunpolitiker bör vara. Undersökningen visar också att den grundläggande demokratisynen inte skiljer nämnvärt mellan delningsdelar och jämförelsedelar. Invånare i dessa har i stort sett samma uppfattningar om medborgarnas skyldigheter att vara aktiva i demokratin samt hur kommunpolitiker bör vara.

Sammanfattning och slutsatser – grundläggande kommun- och demokratisyn

I detta kapitel har grundläggande kommun- och demokratisyn bland förespråkare och motståndare till kommunindelning studerats. Kommuninvånare (icke centralortsbor) som uppger att de skulle ställa sig positiva till ett förslag om att den egna kommundelen blir en egen kommun har jämförts med kommuninvånare som uppger att de skulle ställa sig negativa. Dessutom har

invånare från kommundelar som 1993–1994 eller 1995–1998 ansökt om kommunindelning (delningsdelar) jämförts med invånare från liknande kommundelar i samma kommuner (jämförelsedelar).

Inledningsvis preciserades tre grundläggande uppgifter för kommunerna. De ska vara institutionella system för demokrati och den lokala folkviljans förverkligande, hushålla med offentliga resurser samt producera offentlig service. I undersökningen operationaliserades de tre uppgifterna som att kommunerna ska vara lyhörda för vad en majoritet av invånarna tycker, de ska hålla skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå och de ska erbjuda invånarna ett bra serviceutbud. Vad beträffar de två sistnämnda uppgifterna visade det sig inte finnas någon skillnad mellan kommuninvånare som var positiva och negativa till delning av den egna kommunen. Däremot lade de invånare som var positiva till delning något större vikt vid att kommunerna är lyhörda för vad invånarna tycker. Med andra ord förefaller de som är positiva till kommunindelning lägga större vikt vid kommunen som en demokratisk institution än de som är negativa.

Emellertid visade det sig inte finnas någon liknande skillnad mellan invånarna i delningsdelar och jämförelsedelar. Den opinion för kommunindelning som finns i delningsdelarna betyder följaktligen inte att invånarna i dessa lägger större vikt än övriga kommuninvånare vid kommunen som demokratisk institution, inte heller som hushållare med offentliga resurser eller producent av offentlig service.

Avsnittet om grundläggande demokratisyn handlade om dels hur aktiv man bör vara som medborgare i demokratin, dels hur kommunpolitiker bör vara gentemot medborgarna och gentemot varandra. I det förra fallet gällde frågan närmare bestämt i vilken utsträckning det är en medborgerlig skyldighet att gå och rösta, att hålla sig informerad om vad som händer i samhället, att försöka påverka beslut i olika samhällsfrågor, att vara medlem i ett politiskt parti samt att åta sig kommunala förtroendeuppdrag. De som lägger liten vikt vid de olika deltagandeformerna kan sägas ha en elitistisk demokratisyn medan de som lägger stor vikt vid dem kan sägas ha en deltagardemokratisk demokratisyn. I det senare fallet, uppfattning om hur kommunpolitiker bör vara, gällde frågan invånarnas syn på konflikt och konsensus i kommunalpolitiken, på om kommunpolitiker bör ha ett bundet eller öppet mandat i förhållande till väljarna och på om kommunpolitiker vara lokalister eller centralister.

Enligt undersökningen finns inga nämnvärda skillnader i demokratisyn mellan dem som är positiva respektive negativa till delning av den egna kommunen. Att de som är positiva till kommunindelning lägger större vikt vid kommunen som en demokratisk institution bottnar alltså inte i en mer deltagardemokratisk uppfattning. Positiva och negativa till kommunindelning har också i stort sett samma uppfattningar om hur kommunpolitikerna bör vara. Enda nämnvärda skillnaden är att kommuninvånare som är negativa till delning av den egna kommunen är något mer konsensusorienterade än

kommuninvånare som är positiva. Konsensusidealet är dock mycket utbrett bland såväl positiva som negativa till kommunindelning.

Studerades invånare i delningsdelar och jämförelsedelar framkommer att dessa har snarlikt demokratisyn. Vad beträffar uppfattningar om hur aktiv man som medborgare bör vara i en demokrati finns endast en skillnad mellan dem; invånare i jämförelsedelar lägger större vikt vid röstning i allmänna val än invånare i delningsdelar. Vidare har invånare i delningsdelar och jämförelsedelar i det närmaste identiska uppfattningar om hur kommunpolitiker bör vara.

Som framgick i kapitel 9 kopplas i debatten ofta kommunindelning samman med demokrati; genom att dela en kommun antas den kommunala demokratin kunna fungera bättre. Inte minst torde förväntningarna vara att kommunerna blir bättre ur deltagardemokratisk synpunkt, eftersom det allt annat lika är lättare för invånarna att delta i kommunalpolitiken i en mindre kommun än i en större. Vilka motiv som ligger bakom kommuninvånarnas attityd till kommunindelning kommer att undersökas i nästa kapitel. Detta kapitel visar dock att idealbilden av hur kommunerna bör fungera på en grundläggande nivå, samt av hur demokratin bör fungera, inte skiljer sig nämnvärt mellan invånare med olika attityd till delning av den egna kommunen. Visserligen tycks invånare som är positiva till kommunindelning lägga något större vikt vid kommunen som ett institutionellt system för demokrati, men motsvarande gäller inte bland invånare i de kommundelar som ansökt om att få bli egna kommuner. Kommuninvånare som är för delning av den egna kommunen har inte heller ett mer deltagardemokratiskt synsätt än kommuninvånare som är emot delning. Det finns inte heller i detta avseende någon nämnvärd skillnad mellan invånare i kommundelar som ansökt om delning och invånare i kommundelar i samma kommuner men som inte ansökt om delning. Sammantaget tyder undersökningen med andra ord på att önskemål om kommunindelning inte grundas i någon viss principiell uppfattning om hur kommuner eller demokratin bör fungera.

11 Motiv bakom önskemål om kommunindelning

Vid diskussioner om ändringar i kommunindelningen ställs ofta värdena demokrati och effektivitet mot varandra. Så var fallet i samband med de kommunsammanläggningar som genomfördes under senare hälften av 1900-talet i Sverige. Som framkom i Del I var syftet med dessa i första hand att skapa effektiva förvaltningsenheter för offentlig service. De som var emot sammanläggningar befarade å sin sida att de skulle ha negativa konsekvenser på den kommunala demokratin. Besluten att genomföra sammanläggningar innebar att värdet av effektiva kommuner överordnades värdet av kommuner med goda förutsättningar för kommunal demokrati.

Spänningsförhållandet mellan demokrati och effektivitet präglar även diskussioner om kommunindelning. De som förespråkar en kommunindelning brukar framhålla att en sådan skulle ha positiv effekt på den kommunala demokratin, medan motståndarna brukar lägga större vikt vid att den kommunala ekonomin skulle bli för liten och att den nya, mindre kommunen inte skulle klara att tillhandahålla den service som invånarna efterfrågar. I vissa fall hyser motståndarna även skepsis mot de demokratiargument som förespråkarna framför. Snarare än demokrati ses kommundelningar då som ett uttryck för bristande solidaritet med övriga kommuner och försök av välmående kommuner att slippa betala för service som går till andra, ”tärande” delar i kommunen.

I detta kapitel kommer motiv bakom invånarnas inställning till om den egna kommunen bör bilda en egen kommun att klarläggas. I ett första avsnitt prövas om kommunindelning kan reduceras till en fråga om demokrati och effektivitet hos invånarna, eller om det endast är i den offentliga debatten som detta motsatspar figurerar. Därefter studeras vilka motiv som har störst betydelse för attityd till kommunindelning. Även motiven bland invånarna i de kommuner som har ansökt om kommunindelning kommer att studeras.

Kommundelning – en fråga om demokrati och effektivitet?

Under flera decennier har kommunerna varit föremål för mer eller mindre kontinuerligt reformarbete. Fram till mitten av 1970-talet dominerades detta av ändringar i kommunindelningen. Därefter har reformarbetet fortsatt med främst utveckling av nya organisations- och styrformer (Brorström &

Rombach 2000:89–95). Som exempel på organisationsmodeller som prövats i kommunerna kan nämnas kommunalnämnder, resultatenheter, beställarutförarorganisationer och kundvalssystem. Trots stora skillnader mellan de uppräknade reformerna har de en sak gemensamt: Alla har på ett eller annat sätt haft som mål att stärka demokratin och effektiviteten i kommunen – även om de två begreppens innebörd har varierat (Montin 1995). Erfarenheterna hittills imponerar dock inte på forskarna. På sin höjd har ett av målen uppnåtts, och det har i så fall skett på bekostnad av det andra. Det förefaller råda ett moment 22. Försök som görs för att förbättra effektiviteten tenderar att ha negativa konsekvenser för demokratin och vice versa (Lundqvist & Pierre 1995).

Spänningsförhållandet mellan demokrati och effektivitet har således utgjort grund för reformarbetet i kommunerna under flera decennier. Å ena sidan ska kommunerna vara organiserade i enlighet med krav på demokrati, vilket understryker politisk debatt, deltagande och konflikt. Å andra sidan ska de vara organiserade för att uppfylla krav på management, vilket understryker effektivitet, handlingsförmåga och samordnat agerande (Pierre 1995:97).

Demokrati och effektivitet kan också sägas utgöra två legitimitetsgrunder för kommuner och deras verksamhet. Generellt kan den offentliga maktutövningen legitimeras på två sätt: procedur eller substans (t.ex. Lundqvist 1991:30, Möller 1996:180–182). Proceduriell legitimitet har att göra med formerna för beslutsfattandet. Om beslutsprocessen sker enligt demokratiska principer antas invånarna acceptera maktutövningen – även om de i sak inte samtycker till innehållet i de beslut som fattas. Substantiell legitimitet har att göra med beslutens innehåll. Maktutövningen accepteras av invånarna i den mån det politiska systemet är effektivt och kan tillhandahålla offentlig service som överensstämmer med invånarnas önskemål och behov. Vad som ur legitimitetssynpunkt har störst betydelse, procedur eller substans, är en empirisk fråga. Svaret beror på vad invånarna värderar högst. Sannolikt har båda betydelse. Det är dock särskilt svårt att föreställa sig att invånare i längden fortsätter att stödja ett politiskt system som inte förmår att leverera välfärd och andra nyttigheter (Offe 1984:135). Invånarnas stöd för demokratin är i det långa loppet i så fall avhängigt av vad systemet levererar, inte av deras uppslutning kring demokratins principer i sig.

Kommuner kan således grunda sin legitimitet på politisk-demokratiska procedurer, såsom allmänna val, medborgardeltagande och öppenhet. De kan också grunda sin legitimitet på god kommunal service som nyttjas av invånarna. Den traditionella uppfattningen är att kommunerna bärs upp av deras demokratiska konstruktion (Montin 1995:39, jfr även SOU 1990:24 s. 48, SOU 1996:129 s. 196, SOU 2001:48 s. 84). De senaste decennierna har emellertid kommunerna i allt större utsträckning iklätt en roll som serviceproducerande företag (Montin & Elander 1995). Kommunerna som politisk-demokratiska institutioner har tonats ned. Av värdena demokrati och

effektivitet har tyngdpunkten förskjutits mot det senare, och invånarnas har mer setts som brukare och konsumenter av kommunal service och mindre som medborgare i en politisk samfällighet med därtill hörande skyldigheter och rättigheter.

Som framgick i kapitel 9 framställs i debatten även kommundelningar ofta som en fråga om demokrati och effektivitet. Förespråkare av kommundelning brukar framhålla att sådana har positiv effekt på den kommunala demokratin. Motståndare brukar i stället betona den kommunala servicen effektiviteten, som de menar försämras vid delning. Goda förutsättningar för demokrati bör, menar de, kunna tillskapas i den existerande kommunen.

Men hur ser kommuninvånarna på tänkbara effekter av en eventuell kommundelning? Gör de det i termer av demokrati och effektivitet? Eller håller de inte isär de två värdena när de bedömer för- och nackdelar med kommundelning? Om de inte gör det finns en diskrepans mellan debatten om kommundelning och invånarnas föreställning kommundelning.

I undersökningen Lokal demokrati formulerades nio aspekter av kommunernas organisation och lokalsamhället i kommunerna:

- Åsiktsöverensställningen mellan väljare och valda
- Tillvaratagandet av kommuninvånarnas intressen
- Kontakten mellan väljare och valda
- Förtroendet för kommunpolitikerna
- Den kommunala servicen
- Effektiviteten i den kommunala verksamheten
- Den kommunalpolitiska ekonomin
- Samhällsekonomin i kommunen
- Gemenskapen mellan invånarna

De kommuninvånare som ingick i undersökningen (endast icke centralortsbor) fick uppskatta hur aspekterna skulle påverkas ifall den egna kommundelen bröts loss och bildade en egen kommun.

I tabell 11:1 presenteras en dimensionsanalys av kommuninvånarnas uppskattningar. Enligt dimensionsanalysen kan invånarnas uppskattningar av de nio aspekterna reduceras till två dimensioner. Den första dimensionen (*F1*) bildas av aspekterna åsiktsöverensställning mellan väljare och valda, tillvaratagande av invånarnas intressen, kontakten mellan väljare och valda, förtroende för kommunpolitikerna samt invånargemenskap. Invånarna tenderar alltså att hålla samman sina uppskattningar av hur dessa aspekter skulle påverkas av en kommundelning. De som till exempel tror att åsiktsöverensställningen mellan väljare och valda blir bättre om den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun tror med andra ord också ofta att invånarnas intressen blir bättre tillvaratagna, att kontakten mellan

Tabell 11:1 Dimensionsanalys av kommunindelningseffekter (icke centralortsbor)

Aspekter	F1	F2
<i>Demokrati</i>		
Åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda	83	15
Tillvaratagandet av kommuninvånarnas intressen	82	30
Kontakten mellan väljare och valda	87	25
Förtroende för kommunpolitikerna	72	46
Gemenskapen mellan invånarna	76	32
<i>Effektivitet</i>		
Den kommunala servicen	30	83
Effektiviteten i den kommunala verksamheten	53	67
Den kommunalpolitiska ekonomin	22	90
Samhällsekonomin i kommunen	24	89

Kommentar: Frågan löd ”Säg att Din kommun del blev en egen kommun. Hur tror du denna nybildade kommun skulle vara i jämförelse med den gamla när det gäller...” (se enkätfråga 46 bilaga 2).

Analysen är en varimaxroterad principalkomponentanalys. Antalet faktorer (*F*) har fastställts med hjälp av Kaisers kriterium (faktorer med egenvärde > 1 inkluderas). Samtliga faktorladdningar har multiplicerats med 100. Laddningar över 60 är markerade i fetstil.

väljare och valda förbättras, att de nya kommunpolitikerna blir mer förtroendeingivande och att gemenskapen mellan kommuninvånarna blir större. Gemensamt för dessa aspekter är att de kan sägas ha att göra med förhållanden som rör den kommunala demokratin; dimensionen som förenar de fem aspekterna kan således benämnas *demokrati*. Övriga fyra aspekter – den kommunala servicen, effektiviteten i den kommunala verksamheten, den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen – skapar den andra dimensionen (*F2*). De som till exempel tror att en delning av kommunen leder till sämre kommunal service tenderar med andra ord även att tro att effektiviteten i den kommunala verksamheten, den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen blir sämre. Gemensamt för dessa aspekter är att de på olika sätt har att göra med effektiviteten i den kommunala serviceproduktionen; den dimension som förenar de fyra aspekterna kan därför benämnas *effektivitet*.

Kommuninvånarna håller följaktligen isär demokrati och effektivitet när de bedömer effekterna av en eventuell kommunindelning. Att, som görs i debatten, diskutera kommundelningar som en fråga om demokrati och effektivitet stämmer därför väl överens med invånarnas sätt att se på kommunindelning.

Olika motivs betydelse för attityd till kommunindelning

Att kommuninvånarna håller isär demokrati och effektivitet när de bedömer för- och nackdelar med kommunindelning säger emellertid ingenting om deras

motiv för eller emot. Som framgick i kapitel 9 präglas debatten ofta av att förespråkare av kommunindelning betonar de positiva effekter sådana kan tänkas ha på den kommunala demokratin, medan motståndare till kommunindelning i större utsträckning betonar kommunens kapacitet att tillhandahålla kommunal service, som de tror försämras vid delning. Frågan som ska undersökas i detta avsnitt är vilka motiv invånarna har för sina ställningstaganden. Är bättre demokrati det främsta argumentet för de invånare som är positiva till kommunindelning, och sämre effektivitet det främsta argumentet för dem som är negativa? Eller skiljer sig invånarna från förespråkare och motståndare i debatten om kommunindelning? Betonar både positiva och negativa invånare till exempel effektivitet mer än demokrati?

Nedan studeras motiven först bland invånare (icke centralortbor) som är positiva respektive negativa till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun, därefter bland invånare i kommundelar som ansökt om kommunindelning (delningsdelar) och i andra, liknande delar i samma kommuner (jämförelsedelar). Innan dess kan dock noteras att invånare generellt sett förefaller koppla samman demokrati och effektivitet i sina uppfattningar om den egna kommunen; invånare som gör en positiv bedömning av till exempel demokratin i kommunen gör ofta även en positiv bedömning av den kommunala servicen (t.ex. Nilsson 1997:141). För förtroende för den kommunala organisationen tycks ändå både demokrati och effektivitet/service ha betydelse. Multivariat analys ger vid handen att invånarnas bedömning av hur kommunstyrelsen sköter sina uppgifter har samband med både deras syn på den kommunala servicen och deras uppfattning om hur demokratin i kommunen fungerar (Norén 1998:125). Oavsett hur de anser att den kommunala servicen fungerar (bra/dåligt) tenderar med andra ord invånare som är nöjda med det sätt på vilket demokratin i kommunen fungerar att ha högre förtroende för kommunstyrelsen än invånare som är missnöjda med hur demokratin fungerar. På motsvarande sätt tenderar invånare som anser att den kommunala servicen fungerar bra att ha högre förtroende för kommunstyrelsen än invånare som anser att servicen fungerar dåligt – oavsett hur de uppfattar att demokratin i kommunen fungerar. Vad invånarna menar med demokrati framgår dock inte av den refererade undersökningen. Den säger inte heller någonting om vad invånarna anser är viktigast – en väl fungerande kommunal demokrati eller en effektiv kommunal service – om de tvingas välja. Enligt en statsvetenskaplig undersökning av kommuninvånare i Norge framgår att dessa lägger betydligt större vikt vid att kommunen erbjuder bra service än att det finns en god kontakt mellan invånare och förtroendevalda (Rose & Skare 1996).

Positiva kontra negativa till delning

Inledningsvis kan konstateras att det bland invånarna finns en tämligen utbredd uppfattning att kommunindelning främjar den kommunala demokratin

och även, om än i mindre grad, den kommunala effektiviteten, vilket framgår av tabell 11:2. I tabellen redovisas uppfattningar hos samtliga icke centralortsbor i undersökningen, oavsett inställning till kommunindelning, om hur de nio aspekterna ovan skulle påverkas ifall den egna kommundelen bröts loss och bildade en egen kommun. De demokratiaspekter som invånarna tror skulle påverkas mest positivt är kontakten mellan väljare och valda samt tillvaratagandet av kommuninvånarnas intressen; i båda fallen tror över hälften (56 respektive 58 procent) av invånarna att en kommunindelning skulle leda till förbättringar i dessa avseenden, medan endast runt en tiondel (7 respektive 11 procent) tror att en kommunindelning skulle leda till försämringar. Vidare tror mer än var fjärde invånare att gemenskapen mellan kommuninvånarna, förtroendet för kommunpolitikerna samt åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda i kommunen skulle påverkas positivt av kommunindelning, medan endast runt en tiondel tror att en delning skulle leda till försämringar.

Effektivitetsaspekterna förutspås generellt sett inte påverkas lika positivt av kommunindelning. Det är emellertid fler invånare som tror att den kommunala verksamhetens effektivitet och den kommunala servicen skulle påverkas mer positivt än negativt. De aspekter som fler invånare tror skulle bli sämre än bättre om kommundelen blev en egen kommun är den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen.

Generellt kan alltså invånarna sägas ha en positiv bild av hur den kommunala organisationen och lokalsamhället i kommunen skulle påverkas av en kommunindelning – i synnerhet gäller det den kommunala demokratin. Mot bakgrund av att endast knappt en av fem icke centralortsbor (se tabell 9:4) ställer sig positiv till att den egna kommundelen blir en egen kommun är bilden möjligen mer positiv än förväntat.

Tabell 11:2 Bedömning av förändringar till följd av kommunindelning (icke centralortsbor, procent, procentskillnad)

Aspekter	Mycket/något bättre		Mycket/något sämre		Skillnad bättre–sämre	N
		Oförändrat				
<i>Demokrati</i>						
Kontakten väljare–valda	56	36	7	49	537	
Tillvaratagandet av intressen	58	31	11	47	544	
Invånargemenskap	46	47	7	39	534	
Politikerförtroende	42	49	9	33	529	
Åsiktsöverensstämmelse	45	42	13	32	536	
<i>Effektivitet</i>						
Effektiviteten i verksamheten	44	34	22	22	525	
Kommunal service	32	41	27	5	535	
Kommunalpolitiska ekonomin	26	40	34	–8	533	
Samhällsekonomin i kommunen	22	47	31	–9	525	

Nästa fråga är om, och i så fall vilka, skillnader det finns mellan kommuninvånare som är positiva respektive negativa till kommunindelning. Av tabell 11:3 framgår att många av de invånare som är negativa till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun ändå tror att den kommunala demokratin skulle bli bättre vid en kommunindelning. Andelen som tror på förbättringar av de olika demokratispekterna är bland dessa genomgående högre än andelen som tror på försämringar. Störst tros förbättringen bli av kontakten mellan väljare och valda samt tillvaratagandet av invånarnas intressen.

Däremot, som också framgår av tabellen, tror de som är negativa till kommunindelning inte att den kommunala effektiviteten gynnas av kommunindelning; andelen av dessa som tror på försämringar vad gäller effektivitetsaspekterna är genomgående större än andelen som tror på förbättringar. Sämst tros den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen påverkas. Förhållandevís många tror även att den kommunala servicen skulle bli sämre om den egna kommundelen blev en egen kommun.

Bland dem som är positiva till kommunindelning visar sig en mycket stor majoritet tro att den kommunala demokratin skulle bli bättre om den egna kommundelen bröts loss och bildade en egen kommun. De demokratispekter som tros vinna mest på kommunindelning är kontakten mellan väljare och valda samt tillvaratagandet av kommuninvånarnas intressen; över 90 procent tror att dessa aspekter skulle påverkas positivt vid kommunindelning. Noteras kan även att i stort sett ingen (0 procent) av dem som är positiva till kommunindelning tror att demokratin skulle försämrás i något avseende.

När det gäller den kommunala effektiviteten är andelen som tror på förbättringar lägre. Även i detta avseende är dock andelen som tror på förbättringar i klar majoritet; den effektivitetsaspekt som minst andel tror kommer att förbättras är samhällsekonomin i kommunen (59 procent). Av dem som inte tror på förbättringar tror de flesta på att förhållandena bli oförändrade. Endast ett fåtal procent av dem som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun tror att effektiviteten skulle påverkas negativt i något avseende.

Jämförs negativa och positiva till kommunindelning kan konstateras att rangordningen av hur olika aspekter påverkas vid en kommunindelning i stort sett är densamma i båda grupperna. Demokratispekterna kontakten mellan väljare och valda och tillvaratagandet av kommuninvånarnas intressen samt effektivitetsaspekterna den kommunala verksamhetens effektivitet och den kommunala servicen tros gynnas mest, alternativt påverkas minst dåligt, vid kommunindelning. De som är positiva till kommunindelning gör överlag mer positiva bedömningar av de förväntade effekterna av kommunindelning. Jämförs procentskillnaderna i de två grupperna framkommer att skillnaden mellan de positiva och de negativa bedömningar är större vid effektivitetsaspekterna än vid demokratispekterna, det vill säga bedömningarna av hur

Tabell 11:3 Attityd till kommunindelning och bedömning av förändringar till följd av kommunindelning (icke centralortsbor, procent, procentskillnad)

Aspekter	Negativ till kommunindelning			Positiv till kommunindelning		
	Bättre	Sämre	Skillnad	Bättre	Sämre	Skillnad
<i>Demokrati</i>						
Kontakten väljare–valda	45	12	33	92	0	92
Tillvaratagandet av intressen	43	17	26	93	0	93
Invånargemenskap	30	13	17	82	0	82
Politikerförtroende	29	14	15	86	0	86
Åsiktsöverensstämmelse	33	21	12	83	0	83
<i>Effektivitet</i>						
Effektiviteten i verksamheten	28	35	–7	85	2	83
Kommunal service	15	44	–29	67	4	63
Kommunalpolitiska ekonomin	12	56	–44	65	5	60
Samhällsekonomin i kommunen	9	50	–41	59	6	53

Kommentar: I tabellen ingår endast kommuninvånare som är ”mycket/ganska negativa” och ”mycket/ganska positiva” till att deras egen kommun delbryts och blir en egen kommun. På frågan hur olika kommunala aspekter skulle påverkas av kommunindelning redovisas svarsalternativen ”mycket/något sämre” och ”mycket/något bättre”.

den kommunala effektiviteten påverkas vid kommunindelning skiljer mer än bedömningarna av hur den kommunala demokratin påverkas.

Resultaten ovan tyder på att motståndarna till kommunindelning lägger stor vikt vid effektivitet. De försämringar som de förutspår av den kommunala effektiviteten kompenseras inte av de förbättringar som de förutspår av den kommunala demokratin. Bland förespråkarna av kommunindelning är bilden mindre tydlig. Deras bedömningar av hur en kommunindelning skulle påverka den kommunala demokratin är mer positiva än deras bedömningar av hur en kommunindelning skulle påverka den kommunala effektiviteten. Det stora flertalet tror dock att även effektiviteten skulle förbättras, medan knappast någon tror att den skulle försämrats.

För att klargöra vilken eller vilka av de nio aspekterna som är kommuninvånarnas främsta motiv för respektive emot kommunindelning fordras en multivariat analys med bedömningar av samtliga aspekter som oberoende variabler och attityd till delning av kommunen som beroende. Resultatet av en sådan analys visar sambandet mellan varje aspekt och attityd till kommunindelning vid kontroll för övriga aspekter.

I analysen kan det vara nödvändigt att hålla isär eventuella samband mellan de nio aspekterna å ena sidan och positiv respektive negativ attityd till kommunindelning å andra sidan. Resultaten i tabell 11:3 ovan tyder på att vissa aspekter har större betydelse för dem som är negativa till kommunindelning än för dem som är positiva, och vice versa. En viss aspekt kan till exempel vara ett viktigt motiv för dem som är motståndare till delning av den egna kommunen, men mindre viktigt för dem som är förespråkare. Med tidigare begagnade

statistiska metoder för multivariat analys i undersökningen (linjär regression, ordered logit) kan dock endast estimeras huruvida invånarnas bedömningar av varje aspekt leder till en mer eller mindre positiv attityd till delning av den egna kommundelen. De tar således inte hänsyn till om attityden är negativ eller positiv. På så vis framkommer inte om ett samband mellan en av demokrati- eller effektivitetsaspekterna (oberoende variabel) och attityd till kommunindelning (beroende variabel) enbart gäller när man till exempel går från negativ till varken negativ/positiv till kommunindelning och inte när man går från varken negativ/positiv till positiv. För att estimeras om sådana samband föreligger måste en annan statistisk metod tillämpas som inte antar att en oberoende variabels (x_k) effekt är densamma för varje värde/kategori på den beroende variabeln (y_h) (Menard 1995:87–88).

I tabell 11:4 redovisas resultaten av en multivariat analys som håller isär olika attityder – negativ, varken negativ/positiv och positiv – till kommunindelning (multinomial logit).¹ Attityden negativ till kommunindelning är referenskategori. I den vänstra sidan av tabellen analyseras vilka aspekter som har betydelse bland kommuninvånare (icke centralortsbor) som är negativa till kommunindelning jämfört med dem som är varken negativa/positiva (Varken negativ/positiv | Negativ). Av demokratispekterna kan konstateras att invånargemenskap har ett positivt samband ($p < 0,10$). En kompletterande analys visar att invånare som är varken negativa/positiva till kommunindelning (i stället för negativa) i större utsträckning tror att en kommunindelning förbättrar invånargemenskapen i kommunen; däremot tror inte invånare som är negativa till kommunindelning (i stället för varken negativa/positiva) att en kommunindelning försämrar invånargemenskapen.² Sämre invånargemenskap är med andra ord inget motiv för dem som är negativa till kommunindelning (i stället för varken negativa/positiva), men bättre invånargemenskap fungerar som ett motiv för dem som är varken negativa/positiva (i stället för negativa).

Av effektivitetsaspekterna har i tabell 11:4 kommunal service och kommunalpolitisk ekonomi positiva samband ($p < 0,10$) med attityd till kommunindelning (Varken negativ/positiv | Negativ). Det finns dock en avgörande skillnad mot aspekten invånargemenskap ovan. Till skillnad från den visar

¹ Som framgått av faktoranalysen i tabell 11:1 finns starka samband mellan flera av de nio aspekterna, vilket skulle kunna medföra multikollinearitet mellan de oberoende variablerna. Olika oberoende variabelers inflytande på den beroende variabeln (attityd till kommunindelning) är då svåra att särskilja på grund av höga standardfel, vilket i sin tur innebär lägre signifikans. Enligt en tumregel föreligger multikollinearitet för en oberoende variabel (x_k) om $Tolerance (TOL_k) < 0,2$ (Hamilton 1992:134). Ett kollinearitetstest av modellen visar att $TOL_k > 0,2$ för samtliga x_k (linjär regression).

² I den kompletterande analysen har variabeln invånargemenskap omkodats till två dummyvariabler. Den ena avser bättre invånargemenskap (nej-ja) och består av svarskategorierna ”mycket bättre” och ”något bättre”, och den andra avser sämre invånargemenskap (nej-ja) och består av svarskategorierna ”mycket sämre” och ”något sämre”. Svarskategorin ”oförändrad” är referenskategori. Motsvarande omkodningar har gjorts av samtliga nio aspekter. Totalt i den kompletterande analysen ingår således 18 oberoende variabler i regressionsmodellen (multinomial logit).

Tabell 11:4 Bedömning av förändringar till följd av kommunindelning (icke centralortsbor, multinomial logit)

Variabler	Attityd till kommunindelning					
	Varken negativ/positiv Negativ			Positiv Negativ		
	β	σ_e	p	β	σ_e	p
Konstant	-4,96	0,78	0,00	-15,18	1,43	0,00
<i>Demokrati</i>						
Kontakten väljare–valda	-0,14	0,28	0,61	-0,39	0,39	0,32
Tillvaratagandet av intressen	-0,15	0,22	0,48	0,58	0,35	0,09
Invånargemenskap	0,55	0,22	0,02	0,72	0,28	0,01
Politikerförtroende	-0,33	0,25	0,19	0,76	0,34	0,03
Åsiktsöverensstämmelse	0,25	0,21	0,23	0,53	0,30	0,08
<i>Effektivitet</i>						
Effektiviteten i verksamheten	-0,09	0,21	0,67	0,44	0,30	0,14
Kommunal service	0,65	0,20	0,00	0,18	0,27	0,51
Kommunalpolitiska ekonomin	0,38	0,23	0,09	0,96	0,32	0,00
Samhällsekonomin i kommunen	0,39	0,26	0,12	0,30	0,34	0,37

Kommentar: $N = 503$. Pseudo- R^2 (McFadden) = 0,28.

den kompletterande analysen att invånare som är varken negativa/positiva till kommunindelning (i stället för negativa) inte i större utsträckning tror att en kommunindelning förbättrar den kommunala servicen eller den kommunalpolitiska ekonomin. I stället är det invånare som är negativa (i stället för varken negativa/positiva) som i större utsträckning tror att en kommunindelning skulle innebära försämringar i dessa avseenden. Med andra ord är sämre kommunal service och sämre kommunalpolitisk ekonomi motiv för dem som är negativa till kommunindelning (i stället för varken negativ/positiv), men inte för dem som är varken negativa/positiva (i stället för negativa).

I den högra sidan i tabell 11:4 studeras vilka bedömningar som skiljer mellan invånare som är negativa respektive positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun (Positiv | Negativ). Alla demokratiaspekter utom kontakt mellan väljare och valda har då positiva samband ($p < 0,10$) med att vara positiv till kommunindelning (i stället för negativ). Av den kompletterande analysen framkommer att de som är positiva i större utsträckning än de som är negativa förutspår att en kommunindelning innebär förbättringar i dessa avseenden, medan de som är negativa *inte* i större utsträckning förutspår försämringar. De positiva sambanden i tabell 11:4 ska alltså tolkas som att bättre demokrati är motiv för kommunindelning, däremot gäller inte att sämre demokrati är motiv mot kommunindelning. Av demokratiaspekterna visar sig i den kompletterande analysen bättre åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda och bättre gemenskap mellan invånarna i kommunen ha störst betydelse.

Av effektivitetsaspekterna i tabell 11:4 har endast den kommunalpolitiska ekonomin samband med att vara positiv till kommundelning (i stället för negativ). I likhet med demokratiaspekterna ovan har sambandet positiv riktning. Den kompletterande analysen visar dock att sambandet ser annorlunda ut. I motsats till demokratiaspekterna är bättre kommunalpolitisk ekonomi inget motiv för kommundelning, fastmera ett motiv emot. De som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun tror med andra ord inte i någon nämnvärd utsträckning att den kommunalpolitiska ekonomin blir bättre vid en kommundelning. Däremot tror de som är negativa till att den egna kommundelen blir en egen kommun att den kommunalpolitiska ekonomin blir sämre vid en kommundelning.

Den multivariata analysen av invånarnas motiv till kommundelning klargör således vilka motiv som är viktigast bland dem som är för respektive emot att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun. För motståndarna har sämre kommunalpolitisk ekonomi och, till viss del, kommunal service störst betydelse. Delningsförespråkarnas främsta motiv är bättre kommunal demokrati, och då i synnerhet åsiktsöverensstämelsen mellan väljare och valda samt gemenskapen mellan invånarna i kommunen.

Hur stor substantiell betydelse motiven har framgår av tabell 11:5. I den redovisas så kallade diskreta förändringar av predicerade sannolikheter för olika attityder till kommundelning. Till grund för beräkningarna ligger den kompletterande analysen ovan. Varje diskret förändring visar hur mycket sannolikheten för ett visst värde på den beroende variabeln (attityd till kommundelning) ändras när värdet på en oberoende variabel (bedömning av aspekt) går från ej sämre (0) till sämre (1), alternativt från ej bättre (0) till bättre (1), samtidigt som övriga oberoende variabler är konstanta. Maximalt kan de predicerade sannolikheterna ändras 1,00 enheter i positiv eller negativ riktning: 1,00 innebär att sannolikheten för det aktuella värdet på den beroende variabeln ökar från 0 till 1,00 och -1,00 innebär att sannolikheten minskar från 1,00 till 0.

Av tabellen framgår tydligt vikten av aspekten kommunalpolitisk ekonomi som motiv emot kommundelning. Det räcker med att denna tros bli sämre – samtidigt som bedömningarna av övriga aspekter hålls konstanta – så ökar sannolikheten för att vara negativ till kommundelning med 0,35 enheter. Motsvarande ökning vad beträffar försämringar av aspekten kommunal service är 0,14 enheter.

Förespråkarnas främsta argumentet är bättre åsiktsöverensstämelse mellan väljare och valda samt bättre gemenskap mellan kommuninvånarna. Sannolikheten för att vara positiv till att den egna kommundelen blir en egen kommun ökar med 0,08 enheter om delningen tros leda till att åsiktsöverensstämelsen blir bättre, samtidigt som bedömningarna av övriga aspekter hålls konstanta. Förändringen kan tyckas liten, men i relativa termer innebär den mer än en fördubbling av sannolikheten (från 0,064 till 0,146).

Tabell 11:5 Diskreta förändringar av predicerade sannolikheter för olika attityder till kommunandelning (icke centralortsbor, multinomial logit)

Dummyvariabler	Δ	Attityd till kommunandelning		
		Negativ	Varken–eller	Positiv
Sämre kommunalpolitisk ekonomi	0 → 1	0,35	-0,25	-0,10
Sämre kommunal service	0 → 1	0,14	-0,13	-0,02
Bättre åsiktsöverensstämmelse	0 → 1	-0,14	0,06	0,08
Bättre invånargemenskap	0 → 1	-0,20	0,14	0,07
Sannolikhet vid medelvärde		0,61	0,30	0,09

Kommentar: Δ är förändringen från ”nej” (0) till ”ja” (1). Vid förändring av dummyvariabeln ”sämre kommunalpolitisk ekonomi” 0 → 1 är dummyvariabeln ”bättre kommunalpolitisk ekonomi” konstant 0 och övriga 16 dummyvariabler konstanta vid sina medelvärden. Vid förändring av dummyvariabeln ”sämre kommunal service” 0 → 1 är dummyvariabeln ”bättre kommunal service” konstant 0 och övriga 16 dummyvariabler konstanta vid sina medelvärden. Vid förändring av dummyvariabeln ”bättre åsiktsöverensstämmelse” 0 → 1 är dummyvariabeln ”sämre åsiktsöverensstämmelse” konstant 0 och övriga 16 dummyvariabler konstanta vid sina medelvärden. Vid förändring av dummyvariabeln ”bättre invånargemenskap” 0 → 1 är dummyvariabeln ”sämre invånargemenskap” konstant 0 och övriga 16 dummyvariabler konstanta vid sina medelvärden. För denna redovisningsteknik, se Long (1997:166–167).

Samma gäller invånargemenskap; om den tros bli bättre vid kommunandelning ökar – övriga bedömningar konstanta – sannolikheten att vara positiv med 0,07 enheter, vilket innebär nästan en fördubbling (från 0,066 till 0,131).

En följdfråga är om motivbilden för respektive emot kommunandelning skiljer mellan olika kommuntyper. Statsvetenskaplig forskning visar att medborgarnas attityder och beteenden skiljer i städer och i glesbygd eller mindre samhällen (Petersson, Westholm & Blomberg 1989:195–198, Möller 1996:289–291, jfr även Pettersen & Rose 1996). De förra tenderar att vara mer aktiva inom ramen för den lilla demokratin, deltar oftare i politiska aktiviteter av opinionsbildande karaktär och har större tro på sin egen förmåga att hävda sig gentemot myndigheter. De senare är däremot mer aktiva i den partipolitiska demokratin, och när de försöker att påverka gör de det i större utsträckning inom ramen för den stora demokratin. Ytterligare en skillnad är att invånarnas anspråksnivåer på den offentliga servicen tenderar att vara högre i städer än i glesbygd och mindre samhällen. Trots ett många gånger bättre serviceutbud tenderar därför stadsbor att vara mer missnöjda med den kommunala servicen än glesbygdsbor (Möller 1996:113–114).

Mot denna bakgrund är det möjligt att motiven för kommunandelning är olika i storstadsområdena och i övriga delar av landet.³ I tabell 11:6 jämförs negativa respektive positiva invånare (endast icke centralortsbor) till kommunandelning i storstadsregionerna (Stockholm, Göteborg och Malmö) och

³ Eftersom analysen av attityd till kommunandelning är avgränsad till enbart boende utanför centralorterna är de som bor i övriga landet som regel bosatta i mindre tätort eller på landsbygden; ingen torde vara bosatt i medelstor eller större tätort eftersom de är centralorter.

Tabell 11:6 Attityd till kommunindelning och bedömning av förändringar till följd av kommunindelning bland boende i och utanför storstad (icke centralortsbor, procent, procentskillnad)

Aspekter	Negativ till kommunindelning – tror på försämringar			Positiv till kommunindelning – tror på förbättringar		
	Storstad	Övriga	Skillnad	Storstad	Övriga	Skillnad
<i>Demokrati</i>						
Kontakten väljare–valda	8	14	–6	88	94	–6
Tillvaratagandet av intressen	10	20	–10	94	94	0
Invånargemenskap	9	14	–5	74	87	–13
Politikerförtroende	9	16	–7	79	90	–11
Åsiktsöverensstämmelse	17	23	–6	88	81	7
<i>Effektivitet</i>						
Effektiviteten i verksamheten	32	37	–5	86	85	1
Kommunal service	36	48	–12	65	71	–6
Kommunalpolitiska ekonomin	44	62	–18	65	65	0
Samhällsekonomin i kommunen	30	58	–28	31	37	–6

Kommentar: I tabellen ingår endast kommuninvånare som är ”mycket/ganska negativa” eller ”mycket/ganska positiva” till att deras egen kommun del bryts loss och blir en egen kommun. På frågan hur olika kommunala aspekter skulle påverkas av kommunindelning redovisas för de förra andelen som svarat ”mycket/något sämre”, och för de senare andelen som svarat ”mycket/något bättre”.

övriga landet. Av tabellen framgår att det genomgående finns en skillnad mellan negativa storstadsbor och negativa invånare från övriga delar av landet; de senare förutspår i större utsträckning försämringar på såväl demokratins som effektivitetens område. Störst är skillnaden mellan deras bedömningar av hur samhällsekonomin i kommunen och den kommunalpolitiska ekonomin påverkas vid kommunindelning. Det kan tolkas som att negativa invånare från övriga delar av landet är mer oroliga än negativa storstadsbor för att en ny kommun inte skulle ha tillräckligt stort ekonomiskt underlag och inte vara ekonomiskt bärkraftig.

När det gäller positiva storstadsbor och positiva invånare i övriga landet är bilden inte lika entydig. En skillnad är dock att de senare i större utsträckning än de förra tycks ha uppfattningen att en kommunindelning skulle förbättra gemenskapen mellan invånarna i kommunen. Även om det stora flertalet i båda grupperna tror på förbättring därvidlag förefaller alltså gemenskapsmotivet vara något mer utbrett bland delningsförespråkare utanför storstadsregionerna än bland delningsförespråkare i storstadsregionerna.

Delningsdel kontra jämförelsedel

Vi har således skaffat oss en bild av motiven bland invånare för respektive emot att deras egen kommun del bryts loss och blir en egen kommun. Resultatet gäller för samtliga icke centralortsbor. Det säger däremot inget om motiven bland invånarna i de kommundelar som har ansökt om kommunindelning.

I detta avsnitt studeras motiven i de kommundelar där frågan om kommunindelning var eller nyligen hade varit på agendan vid tidpunkten för undersökningen Lokal demokratis genomförande. Invånare från kommundelar som 1993–1994 eller 1995–1998 ansökte om kommunindelning (delningsdelar) jämförs med invånare från liknande kommundelar i samma kommuner men som inte ansökt om kommunindelning (jämförelsedelar). Invånarna kommer alltså från samma kommuner, men bara de förra bor i en kommunedel där det kan sägas finnas en opinion för att bilda en egen kommun.⁴ Urvalet möjliggör en generell bild av motiven i de aktuella kommundelarna; hur motiven ser ut i enskilda kommundelar framgår inte.

I tabell 11:7 redovisas hur invånare i delningsdelar och jämförelsedelar tror att demokratin och effektiviteten skulle påverkas ifall den egna kommundelen – delningsdelen respektive jämförelsedelen – bröts loss och bildade en egen kommun. Till att börja med kan konstateras att flertalet invånare i delningsdelarna tror att den kommunala demokratin skulle bli bättre om delningsdelen bildade en egen kommun. Störst tros förbättringarna bli av tillvaratagandet av invånarnas intressen och kontakten mellan väljare och valda; runt två tredjedelar (73 respektive 65 procent) av invånarna i delningsdelarna tror att dessa aspekter skulle påverkas positivt om den egna kommundelen bildade en egen kommun. Av övriga demokratispekter följer i tur och ordning åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda, förtroendet för kommunens politiker och gemenskapen mellan kommuninvånarna. Förväntningarna på bättre effektivitet är generellt sett lägre. Cirka sex av tio invånare i delningsdelarna tror att den kommunala verksamhetens effektivitet skulle bli bättre vid en kommunindelning. Därefter är det ett hopp ner till bättre kommunal service, bättre kommunalpolitisk ekonomi och bättre samhällsekonomi.

Tabellen visar också att procentskillnaden⁵ är starkt positiv vid samtliga demokratispekter. Andelen invånare i delningsdelarna som tror på förbättringar av den kommunala demokratin är alltså betydligt större än andelen som tror på försämringar. Vad gäller effektivitetsaspekterna är bilden inte lika tydlig. Endast effektiviteten i den kommunala verksamheten har en klart positiv procentskillnad. Även den kommunala servicen har en positiv procentskillnad, men den är inte lika stor. När det gäller den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomi i kommunen är andelarna som tror på förbättringar respektive försämringar nästan lika stora.

⁴ Som framgått ovan är andelen invånare i delningsdelarna som är positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun 47 procent i undersökningen, 23 procent är tveksamma och 30 procent är negativa. Bland invånare i jämförelsedelarna är motsvarande siffror 25, 26 respektive 49 procent.

⁵ Procentskillnaden är differensen mellan procentandel som tror på förbättringar och procentandel som tror på försämringar. Ett positivt värde innebär att andelen som tror på förbättringar är större än andelen som tror på försämringar, och ett negativt värde innebär att andelen som tror på försämringar är större än andelen som tror på förbättringar.

Tabell 11:7 Boende i delningsdel respektive jämförelsedel och bedömning av förändringar till följd av kommunindelning (procent, procentskillnad)

Aspekter	Delningsdel			Jämförelsedel		
	Förändring till följd av kommunindelning			Förändring till följd av kommunindelning		
	Bättre	Sämre	Skillnad	Bättre	Sämre	Skillnad
<i>Demokrati</i>						
Tillvaratagandet av intressen	73	9	64	58	16	42
Kontakten väljare–valda	65	7	58	61	11	50
Åsiktsöverensstämmelse	59	13	46	45	23	22
Politikerförtroende	54	9	45	41	11	30
Invånargemenskap	48	8	40	40	9	31
<i>Effektivitet</i>						
Effektiviteten i verksamheten	59	20	39	38	21	17
Kommunal service	43	25	18	42	26	16
Kommunalpolitiska ekonomin	41	34	7	26	44	–18
Samhällsekonomin i kommunen	31	30	1	22	38	–16

Kommentar: I tabellen ingår endast kommuninvånare som är ”mycket/ganska negativa” eller ”mycket/ganska positiva” till att deras egen kommun delbryts och blir en egen kommun. På frågan hur olika kommunala aspekter skulle påverkas av kommunindelning redovisas svarsalternativen ”mycket/något sämre” och ”mycket/något bättre”. Svarsalternativet ”oförändrat” redovisas inte.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna har en urvalsstorlek på 10 individer, vilket ger en sammanlagd urvalsstorlek på 260 individer.

Bland invånare i jämförelsedelarna tror en förhållandevis stor andel att den kommunala demokratin skulle förbättras om jämförelsedelen blev en egen kommun. Framför allt tros tillvaratagandet av invånarnas intressen och kontakten mellan väljare och valda bli bättre (58 respektive 61 procent). Vad beträffar effektivitetsaspekterna är andelen invånare i jämförelsedelarna som tror att en delning av kommunen skulle innebära förbättringar generellt sett lägre. Cirka fyra av tio förutspår att den kommunala servicen och effektiviteten i den kommunala verksamheten skulle bli bättre. Andelen som tror på bättre kommunalpolitisk ekonomi och samhällsekonomi är klart mindre.

Procentskillnaderna är bland invånare i jämförelsedelarna genomgående positiva när det gäller demokratiaspekterna; andelen som tror att den kommunala demokratin skulle bli bättre om den egna kommundelen blev en egen kommun är klart större än andelen som tror att den skulle bli sämre. Vad gäller effektivitetsaspekterna ser det annorlunda ut. I två fall – verksamhetens effektivitet och servicen – är procentskillnaderna positiva och i två fall – kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin – är de negativa.

Jämförs procentskillnaderna i tabell 11:7 framkommer att det finns klara skillnader mellan invånare i delningsdelar och jämförelsedelar. Vid demokratiaspekterna är övervikten av positiva bedömare genomgående större bland invånare i delningsdelarna än bland invånare i jämförelsedelarna. I

delningsdelarna är det alltså fler invånare än i jämförelsedelarna som tror att den kommunala demokratin skulle förbättras om den egna kommundelen blev en egen kommun. Skillnadernas storlek varierar dock. Störst är skillnaden vid aspekterna tillvaratagande av kommuninvånarnas intressen och åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda. Vad beträffar kontakten mellan väljare och valda, förtroendet för kommunpolitikerna och gemenskapen mellan kommuninvånarna är invånare i delningsdelar och i jämförelsedelar mer lika i sina bedömningar.

Jämförs procentskillnader vid de olika effektivitetsaspekterna framkommer att invånare i delningsdelarna och jämförelsedelarna i stort sett gör samma bedömningar av hur den kommunala servicen skulle påverkas om den egna kommundelen blev en egen kommun. Däremot har de förra en mer positiv bild av hur den kommunala verksamhetens effektivitet skulle förändras. Invånare i delningsdelar har även en mindre negativ bild av hur den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen skulle påverkas om den egna kommundelen blev en egen kommun.

Sammantaget är det framför allt i följande avseenden som invånare i delningsdelar och jämförelsedelar har olika uppfattningar om vad som skulle hända om den egna kommundelen blev en egen kommun: tillvaratagandet av kommuninvånarnas intressen, åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda, effektiviteten i den kommunala verksamheten, den kommunalpolitiska ekonomin samt samhällsekonomin i kommun. De tre förstnämnda aspekterna förefaller vara mest väsentliga i delningsdelarna; procentskillnaderna är mer positiva bland invånare i delningsdelar än bland invånare i jämförelsedelar. Aspekterna den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen verkar däremot vara mer betydelsefulla i jämförelsedelarna; bland invånare i delningsdelarna är procentskillnaden i båda fallen runt 0 – vilket innebär att andelen som tror på förbättringar är lika stor som andelen som tror på försämringar – medan de är negativa bland invånare i jämförelsedelarna.

Nästa fråga är vilken eller vilka aspekter som har störst betydelse i delningsdelarna för invånarnas inställning till om den egna kommundelen bör bilda en egen kommun. Svaret säger oss vilket eller vilka motiv som är mest centrala bland invånarna i de kommundelar som har ansökt om delning. I likhet med avsnittet ovan gällande motiv för kommunindelning hos samtliga icke centralortsbor är det här nödvändigt att göra en multivariat analys. Därigenom kan sambandet mellan varje demokrati- respektive effektivitetsaspekt och attityd till kommunindelning studeras vid kontroll för övriga aspekter. Eftersom analysen i detta avsnitt enbart inkluderar invånare i kommundelar som ansökt om kommunindelning är antalet analysenheter (invånare) emellertid betydligt lägre än ovan. Samma regressionsmodell som användes i tabell 11:4, i vilken samtliga nio demokrati- och effektivitetsaspekter ingick som oberoende variabler, är av statistiska skäl därför inte lämplig eftersom det i detta fall visar sig föreligga multikollinearitet mellan

de oberoende variablerna.⁶ En åtgärd som kan vidtas när multikollinearitet föreligger är att låta oberoende variabler som har en gemensam underliggande dimension bilda ett index (t.ex. Hamilton 1992:136). Varje index utgör då en oberoende variabel i analysen. Fördelen med indexering är att multivariat analys över huvud taget blir möjlig. Nackdelen är att det inte längre går att estimeras varje oberoende variabels effekt på den beroende variabeln vid kontroll för övriga oberoende variabler, utan endast varje index effekt på den beroende variabeln vid kontroll för övriga index.

Mot bakgrund av dimensionsanalysen i början av kapitlet kan aspekterna av kommunen som organisation och lokalsamhälle delas in i två dimensioner: demokrati och effektivitet (se tabell 11:1). Demokratidimensionen består av aspekterna åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda, tillvaratagande av invånarnas intressen, kontakt mellan väljare och valda, förtroende för kommunpolitikerna samt gemenskapen mellan invånarna i kommunen. Effektivitetsdimensionen består av aspekterna kommunal service, effektivitet i den kommunala verksamheten, kommunalpolitisk ekonomi samt samhälls-ekonomi i kommunen. Av dimensionerna kan två additiva index skapas, ett demokratiindex och ett effektivitetsindex.

I den multivariata analysen ovan av icke centralortsbors motiv för och emot kommunindelning framkom att sambanden inte var linjära; vid vissa aspekter utgjorde enbart försämringar motiv för dem som var negativa till kommunindelning, medan vid andra aspekter enbart förbättringar utgjorde motiv för dem som var positiva. Det fanns därför anledning att vid varje aspekt särskilja om invånarna förutspådde försämringar eller förbättringar om kommundelen blev en egen kommun. Genom att skilja försämringar och förbättringar åt – med oförändrat som referenskategori – får vi fyra index: sämre demokrati, sämre effektivitet, bättre demokrati och bättre effektivitet.⁷

I tabell 11:8 redovisas resultatet av den multivariata analysen. Endast invånare i delningsdelar ingår i analysen. Jämförs de som är negativa till att den egna kommundelen blir en egen kommun med de som är varken negativa/positiva (Varken negativ/positiv | Negativ) framkommer att demokrati saknar nämnvärd betydelse ($p > 0,10$). Invånare i delningsdelarna som är negativa till att den egna kommundelen blir en egen kommun (i stället för varken negativa/positiva) befarar alltså inte i större utsträckning att den kommunala demokratin skulle bli sämre. Invånare som är varken negativa/positiva till kommunindelning (i stället för negativa) tror å andra sidan inte i större utsträckning att demokratin kommer att förbättras ($p > 0,10$).

⁶ $TOL_k < 0,2$ för flera x_k (linjär regression), jfr fotnot 1 i detta kapitel.

⁷ De fyra indexen är konstruerade utifrån de 18 dummyvariabler som har med förbättringar respektive försämringar av de sammanlagt nio demokrati- och effektivitetsaspekterna. Indexet ”sämre demokrati” består av summan av dummyvariablerna ”sämre kontakt mellan väljare och valda”, ”sämre tillvaratagande av kommuninvånarnas intresse”, ”sämre invånargemenskap”, ”sämre politikerförtroende” samt ”sämre åsiktsöverensstämmelse”. Osv.

Tabell 11:8 Bedömning av förändringar till följd av kommunindelning och attityd till kommunindelning (invånare i delningsdelar, multinomial logit)

Variabler	Attityd till kommunindelning					
	Varken negativ/positiv Negativ			Positiv Negativ		
	β	σ_e	p	β	σ_e	p
Konstant	0,22	0,79	0,78	-1,78	1,30	0,17
Sämre demokrati (0–10)	0,23	0,18	0,20	*	–	–
Bättre demokrati (0–10)	0,09	0,14	0,51	0,40	0,19	0,03
Sämre effektivitet (0–10)	-0,35	0,14	0,02	-0,59	0,25	0,02
Bättre effektivitet (0–10)	0,09	0,19	0,64	0,27	0,20	0,17

Kommentar: $N = 67$. Pseudo- R^2 (McFadden) = 0,44.

* Saknar lösning/oändligt många lösningar.

Urvalet är viktat så att varje delningsdel har en urvalsstorlek på 10 individer, vilket ger en sammanlagd urvalsstorlek på 130 individer.

Sämre respektive bättre demokrati är med andra ord inget motiv när dessa två grupper jämförs med varandra. Däremot visar sig de som är negativa till kommunindelning (i stället för varken negativa/positiva) i större utsträckning befara att den kommunala effektiviteten skulle bli sämre ($p < 0,10$). De som är varken negativa/positiva till kommunindelning tror dock inte att den kommunala effektiviteten skulle bli bättre vid en delning ($p > 0,10$). Den enda skillnaden mellan negativa och varken negativa/positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun är således att de förra i större utsträckning befara att den kommunala effektiviteten försämras.

I tabellens högra sida jämförs de invånare i delningsdelarna som är negativa till att kommundelen blir en egen kommun med de invånare i delningsdelarna som är positiva därtill (Positiv | Negativ). Som framgår har indexet över bättre demokrati positivt samband ($p < 0,10$); de som är positiva till kommunindelning (i stället för negativa) anser i större utsträckning att en kommunindelning skulle förbättra den kommunala demokratin. Däremot finns inget resultat som visar att de som är negativa till kommunindelning (i stället för positiva) i större utsträckning tror att den kommunala demokratin skulle bli sämre. Av tabellen framgår vidare att de som är negativa till att kommundelen blir en egen kommun (i stället för positiva) befara att den kommunala effektiviteten blir sämre vid en delning ($p < 0,10$). De som är positiva (i stället för negativa) tror dock inte i större utsträckning att den kommunala effektiviteten förbättras. Sambandet är visserligen positivt men inte statistiskt signifikant ($p > 0,10$). Bättre kommunal demokrati tycks alltså vara främsta motivet för de invånare i delningsdelarna som är positiva till att kommundelen blir en egen kommun, medan sämre kommunal effektivitet tycks vara främsta motivet för dem som är negativa.

Resultaten i tabell 11:8 i form av ostandardiserade logistiska regressionskoefficienter (β) ger substantiellt svårtolkad information om samband mellan

indexen och attityd till delning.⁸ En substantiell tolkning av sambanden görs i tabell 11:9. I den redovisas diskreta förändringar av de predicerade sannolikheterna för olika attityder till kommunindelning, då värdet på ett enskilt index ökar från minvärdet (0) till maxvärdet (10). Övriga index är konstanta vid sitt minvärde alternativt medelvärde. Den maximala förändringen av de predicerade sannolikheterna är 1,00 enheter i positiv eller negativ riktning: 1,00 innebär att sannolikheten för värdet på den beroende variabeln ökar från 0 till 1, och $-1,00$ innebär att den minskar från 1 till 0.

Av kolumnen ”negativ” i tabell 11:9 framgår att sannolikheten för att invånare i delningsdelarna ska vara negativa till att kommundelen blir en egen kommun ökar med 0,73 enheter när indexet ”sämre effektivitet” går från minimalt sämre till maximalt sämre samtidigt som övriga index hålls konstanta. Att förvänta sig negativ effekt på den kommunala effektiviteten har alltså i delningsdelarna ett, substantiellt sett, mycket starkt samband med att vara negativ till att den egna kommundelen bryts loss och blir egen kommun. Indexet ”sämre demokrati” kan inte sägas ha någon betydelse.

Av kolumnen ”positiv” framgår att sannolikheten för att invånare i delningsdelarna ska vara positiva till att kommundelen blir en egen kommun ökar med 0,61 enheter när indexet ”bättre demokrati” går från minimalt bättre till maximalt bättre samtidigt som övriga index hålls konstanta. I delningsdelarna har bättre demokrati med andra ord mycket starkt samband med att vara positiv till delningen. Vidare framkommer även att bättre effektivitet har samband med att vara positiv till delning; sannolikheten för att vara positiv till kommunindelning ökar i delningsdelarna med 0,44 enheter när indexet ”bättre

Tabell 11:9 Diskreta förändringar av predicerade sannolikheter för olika attityder till kommunindelning (icke centralortsbor, multinomial logit)

Variabler	Δ	Attityd till kommunindelning		
		Negativ	Varken negativ/positiv	Positiv
Sämre demokrati	–	–	–	–
Bättre demokrati	0 \rightarrow 10	–0,43	–0,18	0,61
Sämre effektivitet	0 \rightarrow 10	0,73	–0,37	–0,36
Bättre effektivitet	0 \rightarrow 10	–0,17	–0,27	0,44
Sannolikhet vid medelvärde		0,30	0,36	0,34

Kommentar: Δ är förändringen från min- (0) till maxvärde (10). Vid förändringen av indexvariabeln ”sämre effektivitet” 0 \rightarrow 10 är indexvariabeln ”bättre effektivitet” konstant vid sitt minvärde (0) och indexvariabeln ”bättre demokrati” konstant vid sitt medelvärde (5,98). Vid förändringen av indexvariabeln ”bättre demokrati” 0 \rightarrow 10 är både indexvariablerna ”sämre effektivitet” och ”bättre effektivitet” konstanta vid sina medelvärden (2,76 respektive 4,30). Vid förändringen av indexvariabeln ”bättre effektivitet” 0 \rightarrow 10 är indexvariabeln ”sämre effektivitet” konstant vid sitt minvärde (0) och indexvariabeln ”bättre demokrati” konstant vid sitt medelvärde (5,98). För denna redovisningsteknik, se Long (1997:166–167).

⁸ Se kapitel 1 för en diskussion om logistiska regressionskoefficienter.

effektivitet” går från minimalt bättre till maximalt bättre och övriga index hålls konstanta. Denna förändring är dock mindre än vad som är fallet vid indexet ”bättre demokrati” (0,44 respektive 0,61 enheter).

Motivbilden bland invånarna i delningsdelar, det vill säga i de kommundelar som ansökt om att få bli egna kommuner, är således följande. De invånare i dessa delar som är motståndare till delning har uteslutande sämre kommunal effektivitet som motiv för sin ståndpunkt. De som förespråkar delning har som främsta motiv att den kommunala demokratin blir bättre. Även bättre kommunal effektivitet är ett motiv för delning, men inte lika betydelsefullt.

Sammanfattning och slutsatser – motiv för kommunandelning

Nästan alla större kommunala reformer utgår från värdena demokrati och effektivitet. På en grundläggande nivå är syftet att få en bättre fungerande demokrati eller högre effektivitet, ibland både och. Samtidigt råder ett spänningsförhållande mellan de två värdena; lösningar som går ut på att öka det demokratiska inflytandet kan ut över effektiviteten i verksamheten, och vice versa. I reformarbetet har i praktiken ofta demokrativärdet underordnats effektivitetsvärdet. Det var särskilt tydligt i samband med sammanläggningsreformerna 1952 och 1962–1974, vilka framför allt syftade till att tillskapa kommuner som var mer effektiva producenter av offentlig service.

Debatter om kommunandelning brukar föras utifrån värdena demokrati och effektivitet. Förenklat kan sägas att de som argumenterar för kommunandelning ofta betonar de positiva effekter de tror att en sådan skulle ha på den kommunala demokratin, medan de som argumenterar emot kommunandelning mer betonar att en delning kan ha negativa effekter på den kommunala effektiviteten och förmågan att tillhandahålla offentlig service.

På medborgarnivå har motiven bakom önskemål om kommunandelning hittills inte undersökts systematiskt. Syftet i detta kapitel har varit att göra det.

Först studerades invånarnas (icke centralortsbor) sätt att bedöma effekter av en eventuell kommunandelning. Uppfattar de en kommunandelning som en fråga om demokrati och effektivitet? Eller håller de inte isär de två värdena när de ska bedöma effekterna av en eventuell kommunandelning? I undersökningen formulerades nio aspekter av den kommunala organisationen och lokalsamhället i kommunerna. För varje aspekt fick de svarande ta ställning till om de trodde att denna skulle försämrans, vara oförändrad eller förbättras om den egna kommundelen bröts loss och bildade en egen kommun. En dimensionsanalys visar att de nio aspekterna kan reduceras till två dimensioner varav den ena handlar om demokrati och den andra om effektivitet. Invånarna tycks således se kommunandelningar som en fråga om demokrati och

effektivitet. Att, som görs i debatten, diskutera kommunindelning med utgångspunkt i värdena demokrati och effektivitet överensstämmer således med invånarnas sätt att se på kommunindelning.

Återstoden av kapitlet handlar om hur stor betydelse olika aspekter har för dem som är positiva respektive negativa till att den egna kommunen bryts loss och blir en egen kommun. Den eller de aspekter som har störst betydelse kan sägas utgöra invånarnas främsta motiv till kommunindelning. Först studerades icke centralortsbor. Det resultat som därvid framkommer kan sägas ge en bild av hur motiven för och emot kommunindelning ser ut bland invånare i allmänhet utanför centralorterna. Därefter studerades invånare i de kommuner som ansökt om kommunindelning, vilket ger en bild av vilka motiv som på medborgarnivå har legat bakom de ansökningar som gjorts.

När det gäller samtliga icke centralortsbor visade sig det stora flertalet ha uppfattningen att en delning skulle förbättra den kommunala demokratin. Det gällde framför allt dem som sade sig vara positiva till kommunindelning, men även bland dem som var negativa var andelen som trodde att demokratin skulle bli bättre klart större än andelen som trodde att den skulle bli sämre. Andelen som trodde att en kommunindelning skulle förbättra den kommunala effektiviteten var generellt sett mindre. Bland de positiva var denna andel emellertid alltså klart större än andelen som trodde på försämringar. Bland de negativa till kommunindelning var så inte fallet; av dem hade särskilt många uppfattningen att en kommunindelning skulle innebära försämringar av den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen.

För att klargöra vilken eller vilka aspekter som har störst betydelse som motiv för invånarnas attityder till kommunindelning genomfördes därefter en multivariat analys med de nio aspekterna som oberoende variabler och attityd till kommunindelning som beroende variabel. Enligt denna analys är delningsförespråkarnas främsta motiv för att dela kommunen två demokratiaspekter: bättre åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda samt bättre gemenskap mellan invånarna. Förbättringar av kommunal service eller av någon annan effektivitetsaspekt är däremot av mindre betydelse, liksom övriga demokratiaspekter. Bland motståndarna till kommunindelning är bilden den omvända. Främsta motiv är två effektivitetsaspekter: sämre kommunalpolitisk ekonomi samt, i något mindre utsträckning, sämre kommunal service. Att vara negativ till kommunindelning tycks med andra ord i första hand vara kopplat till tvivel om en mindre kommuns ekonomiska bärkraft.

I de kommuner som ansökt om att få bli egna kommuner föreföll bättre demokrati vara ett viktigare motiv att vara för kommunindelning än bättre effektivitet och service. Däremot var sämre effektivitet och service det enda motivet att vara emot delning.

I kapitel 10 konstaterades att invånare som är positiva respektive negativa till kommunindelning i stort sett har samma kommunsyn. En skillnad var dock att de förra lägger något större vikt vid kommunen som institutionellt system

för demokrati; vad gäller kommunen som hushållare med offentliga resurser och producent av offentlig service fanns inga nämnvärda skillnader. Att bättre demokrati är ett mer betydelsefullt motiv för dem som är positiva till kommunindelning än bättre effektivitet och service kan alltså, trots slutsatserna i kapitel 10, delvis ha att göra med att de har en något annan kommunsyn.

I kapitel 10 studerades även demokratisyn bland positiva och negativa invånare till kommunindelning. Bland annat handlade det om vikten av att man som medborgare är politiskt aktiv i demokratin. Jämförelsen visade att det i detta avseende inte finns någon skillnad mellan positiva och negativa till kommunindelning. Att kommunindelningar leder till mindre kommuner, vilket i sin tur kan tänkas underlätta för invånarna att engagemang sig i politiken (jfr kap. 4), har alltså inget samband med önskemål om kommunindelning. Resultaten i detta kapitel stärker denna slutsats. De främsta motiven för kommunindelning – bättre åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda samt bättre invånargemenskap i kommunen – har förvisso med demokrati att göra, men de har ingen koppling till invånarnas politiska deltagande, som till exempel kontakten mellan väljare och valda. Till detta kan även läggas resultaten i kapitel 7, enligt vilka invånare i kommuner som tillkommit genom delning inte är mer politiskt aktiva än övriga invånare.

Sammantaget tycks önskemål om kommunindelning bland invånarna i första hand vara en fråga om bättre kommunal demokrati; bättre kommunal effektivitet och service har också betydelse, men inte i lika stor utsträckning. Det förefaller emellertid inte vara bättre förutsättningar för det egna politiska engagemanget som är medborgarnas främsta motiv. Snarare handlar det om att ge politiker i den egna kommunen bättre förutsättningar att känna till medborgarnas behov, önskemål och intressen i kommunalpolitiska frågor (åsiktsöverensstämmelse). Därutöver tycks finnas en känslomässig sida av kommunindelning, en strävan att få utgöra en egen politisk gemenskap som sköter sina egna angelägenheter (invånargemenskap).

12 Varför uppstår önskemål om kommundelning?

Som framgick i kapitel 9 är antalet kommundelar som ansökt om kommundelning förhållandevis litet, om än inte obetydligt. Sammantaget har frågan om kommundelning varit aktuell i drygt var tionde kommun som bildades i samband med kommunblocksreformen.¹

I detta kapitel ska möjliga förklaringar till varför önskemål om kommundelning uppstår studeras. Ett syfte är att studera vilka förhållanden eller omständigheter i kommunerna som gynnar uppkomst av önskemål om kommundelning. Ett annat syfte är att studera i vilken utsträckning olika omständigheter i kommunerna kan förklara den opinion för kommundelning som finns i vissa kommundelar, nämligen de som vid eller strax före denna undersöknings genomförande ansökt om kommundelning.

Först diskuteras dock hur kommundelningar kan betraktas teoretiskt. Frågan är vilken teoretisk population kommundelningar kan sägas tillhöra. Diskussionen spelar i sin tur roll för vilken teoretisk ansats som väljs för att studera uppkomst av önskemål om kommundelning.

Kommundelning – ett fall av vad?

När invånarna i en kommun delar reser krav på kommundelning kan det definieras som en *territoriell konflikt i en kommun som går ut på att invånarna i en del av kommunen vill bryta sig loss från övriga delar och bilda en egen kommun*. Konflikten är territoriell eftersom den handlar om kommunens indelning eller gränser. För att det ska röra sig om en konflikt krävs dessutom att det finns ett artikulert önskemål om delning som inte delas av invånare i hela kommunen. Därmed inte sagt att det måste råda hög aktivitet bland invånarna. Forskning har visat att som regel endast en minoritet av medborgarna är direkt engagerade i olika slags konflikter, vare sig det handlar om storpolitiska konflikter, som folkligt uppror mot en regim, eller lokala proteströrelser, till exempel mot en kommun eller en skolstyrelse (Coleman 1990:489–495). Främst när aktiviteter i anslutning till en konflikt är förknip-

¹ Utöver dessa finns ett okänt antal kommundelar i vilka frågan om kommundelning är/har varit aktuell utan att det lett till ansökan om delning.

pade med låga kostnader för att delta i form av tid, pengar etc. – till exempel folkomröstningar – brukar andelen som deltar bli högre.

Populationen kommundelningar/ansökningar om kommunindelning är, som framgått ovan, inte särskilt stor och teoriutvecklingen på området är begränsad. Lokaldemokratikommittén resonerade i sitt slutbetänkande *Lokal demokrati i utveckling* om tänkbara orsaker till kommunindelning (SOU 1993:90 kap. 13, se även Kolam & Ekman 1992, Skawonius 1993). Statsvetaren Gissur Erlingsson formulerar i en nyligen genomförd studie flera hypoteser om varför invånarna i vissa kommuner vill bryta sig loss (Erlingsson 2003). Av dessa prövar Erlingsson framför allt hypotesen att kommuner som strävar efter att bryta sig loss har högre socioekonomisk status (högre medelinkomst, färre invandrare, lägre arbetslöshet och färre socialbidragstagare) än övriga kommunen. Antropologen Ann-Kristin Ekman gör en studie av invånarnas kamp i en kommun för att få tillhöra en annan kommun (Ekman 1991). Nationalekonomen Anna Brink studerar hur olika faktorer har påverkat invånarnas inställning till kommunindelning i de folkomröstningar som har hållits i kommuner som ansökt om delning (Brink 2003b). Tankbara orsaker till kommunindelning i Österrike diskuteras av Wastl-Walter (1993:164). Delar av dessa undersökningar har refererats i kapitel 9.

På en högre abstraktionsnivå kan kommundelningar ses som fall av mer extensiva teoretiska populationer. En sådan population är *konflikter i lokalsamhället* (jfr Coleman 1957). Frågan om huruvida en kommun ska få delas avgörs visserligen av regeringen, men i grunden rör det sig om en typ av lokal konflikt inom en kommun. Kännetecknande för konflikter i lokalsamhället är att händelser, som drabbar invånarna olika, leder till kontroverser mellan olika grupper i kommunen – andra tänkbara reaktioner på händelser i lokalsamhället än konflikt är enighet/gemensam uppslutning (inträffar när alla invånare drabbas lika) eller apati/inaktivitet (inträffar när invånarna inte tror att de kan påverka det inträffade). Konflikten kan gälla ekonomiska frågor, politiska maktförhållanden eller kulturella värderingar. Dessa måste inte enbart gälla förhållanden i lokalsamhället, utan kan även röra regionala, nationella eller globala frågor. Ofta, men inte alltid, är den lokala politisk-administrativa organisationen part i konflikten. Andra parter kan till exempel vara elev- och/eller föräldragrupper, hyresgäster, miljöorganisationer, näringsidkare och den engagerade allmänheten. Ibland väcks gamla motsättningar till liv mellan olika grupper i lokalsamhället. Den enskilda händelsen kring vilken kontroversen uppstår är då bara en del av en i själva verket större konflikt. Samtidigt som en konflikt eskalerar och allt fler invånare blir indragna tenderar den att omfatta fler frågor än den ursprungliga händelsen; att nya frågor dras in i konflikten kan vara en strategi bland ledande personer för att vidga konflikten och engagera fler invånare.

En annan teoretisk population som kommundelningar kan betraktas som fall av är *territoriella konflikter* (jfr Buchanan 1991:15, Brink 2003b, Rokkan

& Urwin 1983). Dessa konflikter studeras ofta på nationell nivå, varvid invånarna i enskilda regioner reser krav på självständighet, alternativt självstyrelse inom nationen. Mer generellt rör det sig om konflikter mellan centrum och periferi i politiska enheter.² Med centrum avses då den del av ett territorium där viktiga administrativa, ekonomiska och kulturella institutioner är lokaliserade. Till exempel är huvudstäder nationella centrum, åtminstone i administrativt avseende. Periferin är den del av territoriet som är underordnad centrum. Underordningen kan vara politisk, ekonomisk och/eller kulturell. Periferin utmärks av avlägsenhet och olikhet. Ju längre avstånd till centrum, desto mer perifer är periferin. Den skiljer sig också, delvis som en konsekvens av avståndet, politiskt, ekonomiskt och/eller kulturellt från centrum. I vilken utsträckning centrum och periferin är politiskt, ekonomiskt och kulturellt interdependenta avgör territoriets grad av integration. Låg grad av integration ökar sannolikheten för territoriell konflikt.

Båda ansatserna – kommundelning som konflikt i lokalsamhället eller som territoriell konflikt – är förknippade med för- och nackdelar. Betraktas kommundelningar som konflikt i lokalsamhället betonas att de är lokala händelser och att de i egenskap av sådana skiljer sig från konflikter på andra territoriella nivåer. Nackdelen är att den territoriella dimensionen kommer i skymundan. Eventuella särskiljande drag för konflikter som innebär ifrågasättande av den territoriella indelningen riskerar att försummas. Ses kommundelningar i stället som territoriella konflikter betonas den territoriella dimensionen. Det finns emellertid risker med att jämföra kommundelningar med territoriella konflikter på andra nivåer, till exempel separatistiska regioners strävanden att bilda egna nationer, eftersom de bortsett från den territoriella dimensionen kan vara helt väsensskilda.

Valet står alltså mellan att se kommundelningar som fall av konflikter i lokalsamhället – varvid krav på delning framstår som en avvikelse – eller som fall av territoriella konflikter – varvid avvikelsen består i att de äger rum på den kommunala nivån. Eftersom hela undersökningen – Del I såväl som Del II – på olika sätt handlar om kommunindelning bör kommundelningar här i första hand ses som fall av territoriella konflikter. Det är således inte förekomst av konflikter i kommuner rent allmänt som är den teoretiska utgångspunkten i den fortsatta undersökningen, utan snarare det faktum att det i vissa kommuner finns en territoriell konflikt som innebär att invånarna i en del av kommun önskar bryta sig loss och bilda en egen kommun. Detta utesluter inte att det finns andra, parallella konflikter än för och emot delning som är värda att uppmärksamma i undersökningen. Bakom ett önskemål om kommundelning kan ligga ett konkret missnöje med kommunalpolitiken och den kommunala servicen som gäller skolan, barnomsorgen, kommunikationer,

² Konflikt mellan centrum och periferi kan även förekomma på internationell nivå, inom det internationella politiska systemet. Vissa länder utgör då det internationella systemets centrum och andra länder dess periferi (t.ex. Galtung 1971).

kommunala investeringar, samhällsplaneringen, skattenivån etc. Av tidigare forskning har framgått att sådana konkreta stridsfrågor ofta finns med i bilden vid kommundelningar. Med tanke på det ändå ringa antalet ansökningar torde det emellertid höra till undantagen att missnöje i dylika avseenden leder till önskemål om kommunindelning. Sannolikt finns speciella omständigheter med i bilden. Frågan är då snarast varför ett konkret missnöje med kommunalpolitiken och den kommunala servicen, om nu sådant föreligger, i vissa fall utmynnar i en territoriell konflikt med krav på att bli egen kommun.

I undersökningen kommer alltså kommundelningar att ses som territoriella konflikter. Teoriramen är territoriella konflikter mellan centrum och periferi, närmare bestämt Seymour M. Lipsets och Stein Rokkans teori om vilka omständigheter som ökar sannolikheten för förekomsten av organiserat motstånd i periferin gentemot centralmakten (Lipset & Rokkan 1967:41–43, Rokkan 1987:318–325). Enligt teorin ökar sannolikheten om följande tre omständigheter föreligger: stark koncentration av motkultur i periferin, få kontakter mellan centrum och periferi samt ekonomiskt oberoende i periferin av centrum. Ju mer påtagliga och ackumulerade dessa omständigheter är, desto troligare är förekomsten av territoriell opposition i form av federalistiska, autonomistiska eller separatistiska rörelser och partier.

Nedan kommer följaktligen att undersökas hur stor betydelse dessa tre omständigheter har för önskemål om kommunindelning. Först ska dock invånarnas eventuella missnöje med den egna kommunen studeras. Som nämnts ovan har det i samband med att krav ställts på kommunindelning ofta funnits konkreta stridsfrågor och missnöje med den kommunala demokratin och/eller den kommunala servicen.

Missnöje med den egna kommunen och kommunindelning

I en rapport till Lokaldemokratikommittén i början av 1990-talet om erfarenheter och utfall av kommundelningar menade Kerstin Kolam och Christina Ekman att det i flera av delningskommunerna hade funnits konkreta stridsfrågor, bland annat om olika investeringar (Kolam & Ekman 1992:20). Gissur Erlingsson fann i en studie i slutet av 1990-talet av kommundelar som ville bryta sig loss och bilda egna kommuner att det i dessa kommundelar ofta fanns ett missnöje med den inomkommunala resursfördelningen (Erlingsson 1999:19–21). Det fanns även ofta en stark kritik mot hur den kommunala demokratin fungerar (Erlingsson 1999:25, se även Lundmark 1980:320).

Det tycks således vara vanligt med någon form av missnöje med kommunen i kommundelar som vill bilda egna kommuner. Med tanke på kommundelningars relativa ovanlighet torde, som nämnts ovan, enbart missnöje med den egna kommunen inte vara tillräckligt för att invånarna ska önska dela

kommunen. Därmed inte sagt att missnöje saknar betydelse, men om missnöje ska leda till önskemål om delning måste förmodligen andra omständigheter också föreligga. Genom att åberopa brister och orättvisor i den kommunala verksamheten som drabbar invånarna kan aktörer som verkar aktivt för kommundelning få större stöd bland invånarna.

Forskning om uppkomsten av konflikter i lokalsamhället talar för att kommundelningar åtminstone delvis har sin grund i missnöje. Genom att dra in ytterligare frågor och länka dessa till varandra kan antalet personer med personligt intresse i konflikten öka (Coleman 1990:390–394). Kolam och Ekman gör en liknande tolkning i sin ovan nämnda studie av kommundelningar, då de menar att de konkreta stridsfrågor som har förekommit i samband med dessa mer tycks "... ha fungerat som redskap än som utlösande faktorer" (Kolam & Ekman 1992:20).

Mot bakgrund av resonemanget ovan inställer sig ett antal frågor. För det första, är allmänt sett invånare som är positiva till kommundelning mer missnöjda med det sätt på vilket kommunen fungerar än invånare som är negativa? För det andra, är invånare i de kommundelar som ansökt om delning, så kallade delningsdelar, mindre nöjda med det sätt på vilket kommunen fungerar än andra invånare? För det tredje, i vilken utsträckning kan missnöje förklara uppkomst av önskemål om kommundelning? Därvid riktas intresset särskilt mot delningsdelarna. Frågan är då i vilken mån missnöje kan förklara att det i dessa finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till kommundelning.

Två olika slags missnöje kommer att studeras. Det första handlar om konkret missnöje med kommunalpolitiken och den kommunala verksamheten, vilken mäts i form av invånarnas uppfattningar om satsningar som görs på olika verksamhetsområden i kommunen (jfr Johansson, Nilsson & Strömberg 2001:195). I undersökningen ingick 13 kommunala verksamhetsområden (se enkätfråga 34 bilaga 2). Missnöjet på varje verksamhetsområde kan bestå i att kommunen gör för mycket, varpå satsningarna bör minska, eller för litet, varpå satsningarna bör öka.³ Det andra slags missnöjet handlar om missnöje med det sätt på vilket kommunen styrs, vilket studeras i tre avseenden (enkätfråga 40): medborgarstyrelse, handlingskraft och rättssäkerhet (jfr Petersson m.fl. 1997, Wallenberg 1996).

Missnöje bland positiva och negativa till delning

Första frågan är alltså om invånare som är positiva till kommundelning är mer missnöjda med sin kommun än invånare som är negativa till kommundelning.

³ Ytterligare ett mått på missnöje i detta sammanhang vore invånarnas uppfattning om hur kommunens service och investeringar har fördelats mellan olika kommundelar, och hur den egna kommundelen har gynnats/missgynnats därvid. En sådan fråga finns också med i enkätundersökningen Lokal demokrati. På grund av stort internt bortfall tas den dock inte med i analysen.

Som omtalats ovan kan i de kommundelar som ansökt om delning ledande aktörer genom strategiskt agerande ha ökat missnöjet bland invånarna, till exempel genom att argumentera för att kommunens service fördelas orättvist mellan kommunens olika delar. I delningsdelarna i undersökningen kan därför mer eller mindre ha frambringats ett missnöje i syfte öka invånarnas önskemål om kommunindelning. För att få en bild av missnöjet bland positiva och negativa invånare till kommunindelning oberoende av eventuella aktörers strategiska agerande exkluderas invånare från delningsdelar ur analysen. Vidare i den multivariata analys som görs nedan kommer sambandet mellan missnöje och attityd till kommunindelning att studeras vid kontroll för boende i delningsdel.

I tabell 12:1 studeras konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden bland negativa och positiva invånare till kommunindelning (icke centralortsbör, exkl. delningsdelar). Maximalt kan 13 missnöjesyttringar föreligga, vilket innebär att kommunen bör satsa antingen mindre eller mer (oftast mer) på samtliga områden. Om inget missnöje föreligger, det vill säga om kommunens satsningar är bra som de är på samtliga områden, är antalet missnöjesyttringar följdenligt 0.

Av tabellen framgår att det finns ett klart samband mellan attityd till delning och missnöje. Bland invånare som är positiva till kommunindelning finns som regel ett utbrett missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden. Av dem är 40 procent missnöjda med kommunens satsningar på samtliga eller så gott som samtliga områden; cirka 80 procent är missnöjda med satsningarna på mer hälften av områdena. Knappast någon (2 procent) är helt eller till stor del nöjd. Invånare som är negativa till kommunindelning är missnöjda i klart mindre utsträckning. Nästan var femte (17 procent) är helt eller till stor del nöjd med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden. Andelen som är missnöjd med satsningarna på så gott som samtliga områden är bara hälften så stor (20 procent) som bland dem som är positiva till kommunindelning.

Tabell 12:1 Attityd till kommunindelning och konkret missnöje med kommunens verksamhet (icke centralortsbör exkl. delningsdelar, procent)

Antal missnöjesyttringar	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
0–3	17	13	2
4–6	28	26	19
7–9	35	28	39
10–13	20	33	40
Summa	100	100	100
<i>N</i>	287	167	85

Kommentar: Tabellen innehåller en bivariat analys.

Den andra formen för missnöje i undersökningen gäller invånarnas uppfattningar om hur den egna kommunen styrs med avseende på medborgarstyrelse (dvs. samspelet väljare–valda), handlingskraft och rättssäkerhet. Vad beträffar medborgarstyrelsen i kommunen framgår av tabell 12:2 att cirka hälften av dem som är positiva till kommunindelning anser att den fungerar dåligt, medan motsvarande bland dem som är negativa till kommunindelning endast är drygt en fjärdedel. Andelen som anser att medborgarstyrelsen tvärtom fungerar bra är ungefär dubbelt så stor bland negativa till kommunindelning som bland positiva (19 respektive 9 procent). Mönstret är detsamma även när det gäller invånarnas uppfattningar om handlingskraften och rättssäkerheten i den egna kommunen. Invånare som är positiva till kommunindelning är följaktligen genomgående mer negativa till hur kommunen fungerar i dessa grundläggande avseenden än invånare som är negativa till kommunindelning.

Sammantaget visar undersökningen alltså att invånare som är positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun är mer missnöjda än invånare som är negativa till att den egna kommundelen bryts loss. Missnöjet gäller både kommunens satsningar på olika verksamhetsområden och det sätt på vilket kommunen styrs.

Tabell 12:2 Attityd till kommunindelning och bedömning av hur kommunen styrs (icke centralortsbor exkl. invånare i delningsdelar, procent)

Kommunens styrelse	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Medborgarstyrelse			
Mycket/ganska dåligt	27	21	51
Varken bra/dåligt	54	68	40
Mycket/ganska bra	19	11	9
Summa	100	100	100
<i>N</i>	275	154	78
Handlingskraft			
Mycket/ganska dåligt	34	33	47
Varken bra/dåligt	41	54	38
Mycket/ganska bra	25	13	15
Summa	100	100	100
<i>N</i>	272	157	77
Rättssäkerhet			
Mycket/ganska dåligt	18	13	34
Varken bra/dåligt	51	67	49
Mycket/ganska bra	31	20	17
Summa	100	100	100
<i>N</i>	259	156	74

Kommentar: Tabellen innehåller tre bivariata analyser.

Missnöje i delningsdelar, jämförelsedelar och bland övriga

Andra frågan är om missnöjet är mer utbrett i de kommundelar som har ansökt om delning (delningsdelar) än i andra kommundelar i samma kommuner som inte ansökt om delning (jämförelsedelar). I tabell 12:3 jämförs invånare i delningsdelar och invånare i jämförelsedelar med avseende på deras konkreta missnöje med satsningar på olika verksamhetsområden. Av tabellen framgår att invånare i delningsdelar inte tenderar att vara mer missnöjda än invånare i jämförelsedelar. Det konkreta missnöjet är i stort sett lika utbrett i båda grupperna – trots att andelen som är för att den egna kommundelen blir en egen kommun är klart större bland de förra än bland de senare.⁴

Vidare av tabellen framgår att invånare i delningsdelar inte heller är mer missnöjda än övriga icke centralortsbor som ingår i undersökningen. I stället är invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor i stort sett lika nöjda/missnöjda med kommunens satsningar på olika områden. Det föreligger således inte ett totalt sett större missnöje bland invånare i kommuner som är föremål för ansökan om kommunindelning än bland icke centralortsbor i stort.

Vad beträffar den andra formen av missnöje framgår av tabell 12:4 att invånare i delningsdelar och jämförelsedelar har samma uppfattningar om hur medborgarstyrelsen i kommunen fungerar; i båda grupperna anser 41 procent att denna fungerar dåligt. De förra är alltså inte mer missnöjda än de senare med hur den egna kommunen fungerar i detta avseende. Detsamma gäller handlingskraften och rättssäkerheten i kommunen.

Tabell 12:3 Antal missnöjesyttringar bland invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor (procent)

Antal missnöjesyttringar	Delningsdel	Jämförelsedel	Övriga
0–3	10	14	13
4–6	33	22	25
7–9	32	36	34
10–13	26	28	28
Summa	101	100	100
<i>N</i>	73	69	461

Kommentar: Tabellen innehåller en bivariat analys. I kategorin ”0–3” missnöjesyttringar ingår invånare som anser att kommunen bör göra antingen mindre eller mer på 0–3 verksamhetsområden. I kategorin ”4–6” ingår invånare som anser att kommunen bör göra antingen mindre eller mer på 4–6 verksamhetsområden. Osv.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

⁴ Som framgått ovan är andelen invånare i delningsdelarna som är positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun 47 procent i undersökningen, 23 procent är tveksamma och 30 procent är negativa. Bland invånare i jämförelsedelarna är motsvarande siffror 25, 26 respektive 49 procent.

I tabellen jämförs även invånare i delningsdelar och jämförelsedelar med övriga icke centralortsbor. Missnöjet i de två förstnämnda grupperna visar sig inte vara högre än i den sistnämnda gruppen när det gäller hur kommunen fungerar med avseende på rättssäkerheten. Däremot är invånare i delningsdelar och jämförelsedelar något mer missnöjda med framför allt medborgarstyrelsen men även handlingskraften i den egna kommunen. Det tycks alltså i kommuner som är föremål för ansökan om kommunindelning finnas ett totalt sett större missnöje med hur kommunen styrs i dessa två avseenden.

Sammantaget kan inte invånare i delningsdelar sägas utmärka sig för att vara mer missnöjda än andra invånare i samma kommun. Varken det konkreta missnöjet med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden eller missnöjet med hur kommunen styrs är större i delningsdelarna än i jämförelsedelarna. Däremot förefaller både invånare i delningsdelar och jämförelsedelar vara något mer missnöjda än övriga icke centralortsbor med hur kommunen styrs.

Tabell 12:4 Bedömning bland invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor av hur kommunen styrs (procent)

Kommunens styrelse	Delningsdel	Jämförelsedel	Övriga
Medborgarstyrelse			
Mycket/ganska dåligt	41	41	28
Varken bra/dåligt	44	50	56
Mycket/ganska bra	14	9	16
Summa	99	100	100
<i>N</i>	70	64	428
Handlingskraft			
Mycket/ganska dåligt	46	44	35
Varken bra/dåligt	37	42	44
Mycket/ganska bra	18	14	21
Summa	101	100	100
<i>N</i>	68	64	429
Rättssäkerhet			
Mycket/ganska dåligt	15	26	18
Varken bra/dåligt	59	49	55
Mycket/ganska bra	26	25	27
Summa	100	100	100
<i>N</i>	66	61	411

Kommentar: Tabellen innehåller tre bivariata analyser.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

Missnöjets betydelse för attityd till delning

Resultaten ovan visar att det finns samband mellan önskemål om delning och missnöje. Vidare förefaller invånare i kommuner där frågan om kommunindelning är aktuell vara mer missnöjda med hur kommunen styrs. Frågan som ställs i detta avsnitt är i vilken utsträckning missnöje förklarar uppkomst av önskemål om kommunindelning. Särskilt riktas intresset mot delningsdelarna och huruvida missnöje kan förklara att det i dem finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun.

I tabell 12:5 redovisas två regressionsmodeller: Modell 1 och Modell 2. Beroende variabel i båda dessa är attityd till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun. I Modell 1 ingår endast två oberoende variabler: boende i delningsdel och boende i jämförelsedel. Som väntat har boende i delningsdel positiv effekt på attityd till kommunindelning ($\beta = 1,25$); invånare i de kommundelar som ansökt om delning är mer positiva än icke centralortsbor i övrigt till att den egna kommundelen blir en egen kommun. Boende i jämförelsedel har ingen statistiskt signifikant effekt på attityd till kommunindelning ($p > 0,10$); invånare i dessa delar kan inte sägas vara mer positiva till delning än icke centralortsbor i övrigt.

I Modell 2 utökas regressionsmodellen med fyra variabler: konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden och bedömning av medborgarstyrelse, handlingskraft respektive rättssäkerhet i kommunen. I den mån den större andelen positiva invånare till kommunindelning som finns i delningsdelarna beror på att de är mer missnöjda än övriga icke centralortsbor kommer sambandet (β) mellan boende i delningsdel och attityd till delning att minska.

Som framgår av tabellen sjunker sambandet mellan boende i delningsdel och attityd till kommunindelning endast marginellt, från 1,25 till 1,18. Invånare i delningsdelar är således mer positiva till kommunindelning även om hänsyn tas till deras eventuella missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden och hur kommunen styrs. Enbart missnöje kan alltså inte förklara varför det i vissa kommundelar (delningsdelar) finns en stor andel som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun.

Vidare kan konstateras att det finns samband mellan konkret missnöje och attityd till kommunindelning ($\beta = 0,08$). Oavsett boende i delningsdel eller jämförelsedel eller uppfattning om hur kommunen styrs tenderar alltså invånare med stort konkret missnöje att vara mer positiva till kommunindelning än invånare med litet konkret missnöje. Invånare som är negativa till hur medborgarstyrelsen och handlingskraften fungerar är dock inte mer positiva till kommunindelning ($p > 0,10$). Däremot finns samband mellan uppfattning om rättssäkerhet och attityd till kommunindelning ($\beta = -0,30$); ju bättre

Tabell 12:5 Kommundelstillhörighet, bedömning av hur kommunen styrs och attityd till kommundelning (icke centralortsbor, ordered logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Boende delningsdel (nej-ja)	1,25	0,21	0,22	0,00	1,18	0,22	0,21	0,00
Boende jämförelsedel (nej-ja)	0,33	0,21	0,06	0,12	0,33	0,23	0,06	0,14
Konkret missnöje (0-13)	–				0,08	0,02	0,13	0,00
Medborgarstyrelse (1-5)	–				-0,05	0,12	-0,02	0,65
Handlingskraft (1-5)	–				-0,08	0,11	-0,04	0,49
Rättssäkerhet (1-5)	–				-0,30	0,11	-0,13	0,00
	$\tau_1 = -4,34$				$\tau_1 = -3,57$			
	$\tau_2 = -3,19$				$\tau_2 = -2,48$			
	$\tau_3 = -1,73$				$\tau_3 = -1,03$			
	$\tau_4 = -0,64$				$\tau_4 = 0,10$			

Kommentar: τ_m är intercept för olika värden på den beroende variabeln.

Modell 1: $N = 683$, $-2 \ln L = 2027,03$, Modell $\chi^2 = 31,30$ ($p < 0,00$).

Modell 2: $N = 603$, $-2 \ln L = 1777,98$, Modell $\chi^2 = 44,06$ ($p < 0,00$).

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

kommunen anses fungera i detta avseende, desto mindre positiva tenderar invånarna att vara till kommundelning.

*

Sammanfattningsvis kan konstateras att konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden har samband med attityd till delning. Studeras icke centralortsbor (exkl. invånare i delningsdelar) visar sig de som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun vara mer missnöjda med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden än de som är negativa till att den egna kommundelen blir en egen kommun. De är också mer missnöjda med det sätt på vilket kommunen styrs med avseende på medborgarstyrelse, handlingskraft och rättssäkerhet.

Trots det visar sig invånare från kommundelar som 1993–1994 och 1995–1998 ansökte om delning inte i något avseende vara mer missnöjda än invånare från andra kommundelar i samma kommuner. Däremot är invånare i båda dessa delar totalt sett något mer missnöjda med medborgarstyrelsen och handlingskraften i kommunen än invånare i genomsnitt.

Vid multivariat analys visar sig boende i delningsdel ha samband med attityd till kommundelning även vid kontroll för samtliga former av missnöje i undersökningen. Invånare i delningsdelar tenderar med andra ord att vara mer positiva till kommundelning oavsett om de är missnöjda med kommunen eller inte. Enbart missnöje kan således inte förklara varför invånarna i delnings-

delar är mer positiva än genomsnittet till delning. Av analysen framkommer också att det bland invånare i allmänhet främst är konkret missnöje som har betydelse för uppkomst av önskemål om kommunindelning.

Omständigheter vid önskemål om kommunindelning

Som anfördes ovan kan kommundelningar ses som fall av territoriella konflikter. Teoretiskt kan de sägas vara centrum–periferikonflikter som går ut på att periferin vill frigöra sig från centrum. I sin forskning om politiska system i västeuropeiska stater fann Seymour M. Lipset och Stein Rokkan tre omständigheter som ökar sannolikheten för att det i nationer ska uppstå territoriell konflikt mellan centrum och periferier (Lipset & Rokkan 1967:41–43, Rokkan 1987:318–325). Dessa är

- stark koncentration av en motkultur inom ett tydligt avgränsat territorium,
- få kontakter mellan centrum och periferi, samt
- minimalt ekonomiskt beroende av den politiska metropolen.

Ju mer dessa omständigheter stämmer in på en region, desto troligare är det enligt Lipset och Rokkan att det mobiliseras ett motstånd i regionen mot det nationella centrumet. Motståndet kan bestå av federalistiska, autonomistiska eller separatistiska rörelser eller partier.

Lipset och Rokkan gav ingen utförlig definition av de tre omständigheternas innebörd. Tillsammans med Derek Urwin utvecklade Rokkan begreppsapparaten i deras omfattande forskningsprojekt om relationen mellan centrum och periferi i västeuropeiska länder. Av Rokkans och Urwins arbeten framgår att *motkultur* inom ett avgränsat territorium föreligger när invånarna i periferin dels är koncentrerade till en del av territoriet, dels avviker från övriga invånare med avseende på religion, språk eller historiska institutioner (Rokkan & Urwin 1983:128–134, se även Urwin 1982:427–428). *Få kontakter* föreligger när periferin har svaga politiska, ekonomiska eller kulturella band med sitt nationella centrum. Kommunikation, alliansbildning och förhandling i den perifera regionen sker i riktning mot andra politiska, ekonomiska och/eller kulturella centrum. Ju färre kontakter periferin har med centrum, desto lägre är graden av centralitet i det politiska systemet (Rokkan & Urwin 1983:6–14). *Ekonomiskt oberoende* avser den perifera regionens ekonomiska styrka relativt centrum. Territoriell konflikt är mest trolig när ekonomin i periferin är bättre än ekonomin i centrum, alternativt när ekonomi i periferin utvecklas i positiv riktning. I den mån regionen är ekonomiskt beroende av centrum framstår politisk självständighet knappast som ett trovärdigt alternativ för invånarna.

Under 1990-talet har giltigheten i Rokkans m.fl. forskning ifrågasatts. Till följd av globaliseringen anses centrum har fått minskad betydelse för periferin (Loughlin 2001a:23, 2001b:387–388). Nationella regeringar har dragit ned på stödet till enskilda regioner. Samtidigt har konkurrensen mellan regioner ökat. Regionerna har också blivit mer aktiva på den europeiska och internationella arenan. Hur enskilda regioner utvecklas hänger i ökande utsträckning på regionerna själva. Klyftorna mellan regioner har ökat. Starka regioner har blivit starkare och svaga regioner har blivit svagare, men det finns också exempel på perifera och svaga regioner som av egen kraft lyckats vända en negativ utveckling och blivit ekonomiskt framgångsrika.

Möjligen har denna utveckling påverkat betydelsen av olika omständigheter för uppkomsten territoriella konflikter. När enskilda regioner börjar se sig själva som aktörer på den europeiska och internationella arenan, i kombination med att nationella regeringar blivit mindre stödjande, minskar nationalstatens betydelse. Det skulle i sin tur kunna leda till att territoriella konflikter inom länder blir mindre vanliga eftersom den nationella får mindre betydelse för regionerna. Men det skulle också kunna leda till att alltför perifera regioner börjar ifrågasätta sitt nationella centrums politiska auktoritet och reser krav på att få bilda egna nationer, alternativt på ökad självständighet inom ramen för rådande nationsgränser (jfr Rokkan & Urwin 1982:3).

Även om globaliseringen ökat under de senaste decennierna är den dock inget nytt fenomen. Omvärldsförändringar som internationalisering av ekonomin och successiv erodering av skillnader mellan stater uppmärksammades även av Rokkan m.fl. (Rokkan & Urwin 1982:3). Vidare är eventuella implikationer av nya relationer mellan centrum och periferi på Rokkans och Lipsets teori en empirisk fråga. I mitten av 1990-talet prövade statsvetaren Cecilia Malmström en modifierad version av Lipsets och Rokkans teori i en studie av regionala partier i Europa (Malmström 1998). Malmström fann då att teorin alltjämt hade stöd. Viktigast av de tre omständigheterna tycktes förekomsten av motkultur vara; framför allt visade sig förekomsten av eget språk i regionen ha stor betydelse.

Populationen i Lipsets och Rokkans teori var territoriella konflikter inom nationer, mellan perifera regioner och nationella centrum. I denna undersökning kommer teorin att appliceras på territoriella konflikter inom kommuner. Att applicera en teori på en annan population än den ursprungligen avsedda kan medföra vissa problem. De empiriska förhållandena ser annorlunda ut och antaganden om olika variablers relation till varandra kan vara felaktiga. Detta torde dock inte innebära några problem i denna undersökning. För det första tjänar Lipsets och Rokkans teori endast som utgångspunkt för analysen. För att teorin ska vara möjlig att applicera på studier av kommunindelning kommer begreppsapparaten att konverteras så att den passar den kommunala empirin. För det andra har undersökningen ett teoriprovande syfte (jfr Pedersen 1977:244). Huruvida de omständigheter som enligt Lipsets och Rokkans teori

ökar sannolikheten för territoriell konflikt mellan nationella centrum och periferier även ökar sannolikheten för territoriell konflikt mellan centralorter och övriga kommundelar i kommuner kommer att prövas empiriskt. Resultatet av prövningen kan falsifiera eller verifiera hela eller delar av teorin.

Motkultur

I bred bemärkelse kan kultur sägas vara det som gör vissa människor mer lika varandra än andra människor (Friedl 1976:40–41). Med koncentration av motkultur inom ett tydligt avgränsat territorium avses att en grupp invånare från en viss del av territoriet delar en egenskap (språk, religion, etnicitet etc.) som skiljer dem från övriga invånare. Förekomsten av kultur genererar territoriell identitet och gemenskap (jfr Rokkan & Urwin 1983:66, Rokkan 1987:355, se även Olsen 1990:41, Gidlund 1994:188, Johansson, Rönnquist & Tägil 1993:14–15).

I *Economy, Territory, Identity* delar Stein Rokkan och Derek Urwin upp identitet i fyra beståndsdelar (Rokkan & Urwin 1983:66–68): myter, symboler, historia och institutioner. Med *myter* avses tankemönster som vägleder invånarna i deras handlingar. De historiskt sett viktigaste myterna är religion och nationalism. *Symboler* har att göra med varaktiga, expressiva aspekter hos en kultur, till exempel språket. Genom symboler förmedlas värden från individ till individ och från generation till generation så att identiteten lever vidare. Ett territoriums *historia* handlar om invånarnas kollektiva minne. Det kollektiva minnet kan hållas vid liv på flera olika sätt, till exempel gemensamt firande av historiska händelser och beslut på makronivå och socialisering av en samhällsideologi som tar upp nationella mål och syften på mikronivå. *Institutioner* har att göra med nätverk bestående av organisationer, verksamheter och dylikt som förmedlar och implementerar olika aspekter av den territoriella identiteten. Det kan röra sig om särskilda lagar, privilegier, utbildningar och skattesystem som ökar medvetenheten om gruppens existens och att den skiljer sig från övriga grupper.

Rokkan och Urwin koncentrerar sig främst på språkets betydelse för förekomsten av territoriella identiteter i periferin. Enligt dem är språket det mest genomträngande och stigmatiserande uttrycket för territoriell identitet. Språket är dock inte det enda sättet att signalera tillhörigheten till en ”vi-grupp” (Rokkan & Urwin 1983:89). Vidare är invånarna som regel bärare av flera olika territoriella identiteter⁵; en invånare i Sverige kan till exempel känna sig som både Växjöbo, smålänning, svensk och europé. Vid territoriell konflikt renodlas identifikationen till en grupp; en ”vi mot dem”-känsla uppstår (Rokkan 1987:295).

⁵ Identiteter är inte enbart knutna till territoriella enheter. Man kan även tala om funktionella identiteter, vilka grundar sig på till exempel klass och livsstil (Gidlund 1995:37).

Rokkan och Urwin håller isär kulturella skillnader längs två dimensioner av territoriell tillhörighet (Rokkan & Urwin 1983:123, Urwin 1982:427), dels till invånarna som bor inom ett visst territorium, dels till territoriet i sig. I det förra fallet rör det sig om sociokulturella egenskaper som delas av en viss grupp av invånare. I det senare fallet rör det sig om invånarnas identifikation med en viss plats. De politiska rörelser som studeras av Rokkan och Urwin identifierar sig som regel med både en invånargrupp och en plats.

I svenska kommuner finns inte samma tydliga kulturella skillnader som Rokkan m.fl. studerar på nationell och regional nivå i västeuropeiska länder. Detta betyder dock inte att lokala kulturer och identiteter inte förekommer eller är betydelselösa. Begreppsmässigt kan lokal identitet jämföras med till exempel etnisk identitet eller nationell identitet (Brück 1984:65). Gemensamt är att det rör sig om en form av gruppidentitet; en grupp människor, stor eller liten, har en känsla av samhörighet eller tillhörighet grundad på någon yttre, gemensam faktor. I stora enheter, till exempel nationer, måste gruppidentiteten vara fiktiv eller föreställd; invånarna upplever att de ingår i en gemenskap trots att de aldrig kommer att känna eller ens träffa mer än en bråkdel av övriga invånare (Anderson 1993:21). Yttre kulturella särdrag har i dylika fall stor betydelse för förekomst av en gemensam identitet. I små enheter, till exempel kommundelar, kan gemenskapen ha mer reell grund. Möjligheterna till direkt kommunikation mellan invånarna är större (jfr Gesser & Olofsson 1997:117–122, kap. 8 i denna undersökning). Den territoriella tillhörigheten kommer delvis av det faktum att man är bosatt på en viss plats (Andersson 1980). Människor har en fysisk och naturlig förankring i sitt lokalsamhälle som de saknar till nationen.⁶ Boplatsen i sig kan alltså vara en tänkbar grund för lokal identitet (Sharpe 1988:91). Det förekommer även, i större eller mindre utsträckning, lokala kulturella skillnader som kan vara identitetsgrundade (jfr Ekman 1991).

När betydelsen av motkultur för uppkomst av territoriell konflikt i kommuner, det vill säga önskemål om kommundelning, studeras rör det sig om skillnader mellan kommundelar i en kommun. Förekomst och betydelse av kulturer på kommunelnivå låter sig dock inte undersökas inom ramen för föreliggande undersökning eftersom det kräver ett mer etnologiskt eller antropologiskt angreppssätt (t.ex. Brück 1984, Ekman 1991).

Däremot kan vi utifrån enkätundersökningen Lokal demokrati studera invånarnas intresse för historia som rör den egna kommundelen respektive kommunen som helhet. Ett sådant intresse kan antas mäta den lokala

⁶ I sin berömda studie av demokratin i Amerika förefaller Alexis de Tocqueville ha denna skillnad i åtanke när han beskriver skillnaden mellan lokalsamhällen och nationer på följande vis. ”The township is the only association so well rooted in the nature that wherever men assemble it forms itself. Communal society therefore exists among all peoples, whatever be their customs and their laws; man creates kingdoms and republics, but townships seem to spring directly from the hand of God” (Tocqueville 1988:62).

kulturens betydelse för invånarna (jfr Ekman 1986:41). Vidare kan invånarnas gemenskap med sin kommun del respektive övriga kommunen studeras. I undersökningen görs skillnad på tre olika slags gemenskap: samhörighet och intressegemenskap med andra invånare samt känsla för bygden.

Som mått på koncentration av motkultur i undersökningen får vi därmed följande variabler:

- Intresse för den egna kommun delens lokalhistoria (enkätfråga 22 a)
- Intresse för kommunens lokalhistoria (enkätfråga 22 b)
- Samhörighet med invånare i kommun delen (enkätfråga 16 a)
- Samhörighet med övriga invånare i kommunen (enkätfråga 16 b)
- Intressegemenskap med invånare i kommun delen (enkätfråga 18 a)
- Intressegemenskap med övriga invånare i kommunen (enkätfråga 18 b)
- Känsla för bygden i den egna kommun delen (enkätfråga 17 a)
- Känsla för bygden i den övriga kommunen (enkätfråga 17 b)

Ju större intresse för kommun delens lokalhistoria, ju större samhörighet och intressegemenskap med invånare i kommun delen samt ju starkare känsla för bygden (natur, kultur, bebyggelse, miljö osv.) i kommun delen, desto starkare är den lokala identiteten och gemenskapen i kommun delen. Ju större intresse för hela kommunens lokalhistoria, ju större samhörighet och intressegemenskap med invånare från övriga kommunen utanför den egna kommun delen samt ju starkare känsla för bygden i övriga kommunen utanför den egna kommun delen, desto starkare är den lokala identiteten och gemenskapen i kommunen.

Enligt Lipsets och Rokkans teori ska en eventuell motkultur vara koncentrerad till en avgränsad del av territoriet. I den mån det förekommer någon lokal identitet på kommun delsnivå är den per definition knuten till en viss del av territoriet, antingen till invånarna som bor i kommun delen eller till den plats som utgör kommun delen.

Innan vi går vidare till övriga två omständigheter i Rokkans och Lipsets teori bör kausaliteten mellan kultur, identitet och territoriell konflikt kommenteras. Även om det föreligger kulturella och identitetsmässiga skillnader är det inte säkert att de har betydelse för uppkomsten av territoriell konflikt. I vilken mån invånare identifierar sig med ett visst territorium är inte konstant utan varierar från situation till situation och över tid. I början av en territoriell konflikt kan identifikationen med kommun delen vara förhållandevis svag, men allteftersom konflikten eskalerar ökar invånarnas identifikation därvidlag. Enligt Rokkan och Urwin kan kultur ses som ett slags resurs som kan utnyttjas av aktörer för att mobilisera invånarna (Rokkan & Urwin 1983:124–134). Ju större kulturella skillnader, desto större resurs utgör kulturen. Samma resonemang förs i forskningen om etniska konflikter (t.ex. Widmalm 1997,

Przeworski m.fl. 1995). Enligt detta leder etniska skillnader i sig inte till konflikt mellan olika befolkningsgrupper. Konflikter är snarare skapade av politiska entreprenörer med förmåga att utnyttja etniska skillnader i syfte att mobilisera invånarna. Vid fullskalig konflikt har identifikationen med den egna etniska gruppen, och avvisningen av den andra gruppen, blivit så stark att en ”vän-fiende”-motsättning uppstår (Rokkan 1987:295). Resonemanget gäller inte bara etniska konflikter, utan generellt för konflikt mellan grupper (se t.ex. Hardin 1995). I linje med detta menar etnologen Ulla Brück att lokal identitet är ”... en relativ gruppstillhörighet som mobiliseras under vissa omständigheter” (Brück 1984:67, se även Ekman 1991, Elberg 1994).

Frågan här är om en tvärsnittsanalys – det vill säga analys av data från ett och samma tillfälle – kan ligga till grund för prövning av huruvida stark lokal identitet är en omständighet som ökar sannolikheten för kommunindelning. Försåvitt det finns ett samband mellan lokal identitet och önskemål om delning är problemet att tillhörigheten till en lokal identitet kan ha stärkts efter att frågan om delning blev aktuell. Ledande delningsförespråkare kan ha mobiliserat invånarna genom att medvetandegöra dem om kulturella skillnader mellan den egna kommundelen och centralorten. Gemenskapen kan ha förstärkts med den egna kommundelen och försvagats med den övriga kommunen.

I likhet med avsnittet ovan om missnöje med den egna kommunen och önskemål om delning analyseras nedan först enbart icke centralortsbor utanför delningsdelarna. Inga invånare från de kommundelar som 1993–1994 eller 1995–1998 ansökte om delning finns alltså med i analyserna. Dessa ger således en bild av attityd till kommunindelning och motkultur oberoende av eventuella aktörers strategiska agerande för att stärka invånarnas identifikation med den egna kommundelen. Förvisso kan frågan om kommunindelning ha varit uppe till diskussion i kommundelar som inte ansökt om delning, men i dessa fall torde den offentliga debatten knappast ha varit tillräckligt omfattande för att påverka invånarnas lokala identitet och gemenskapskänslor.⁷ Vidare kommer sambandet mellan motkultur och attityd till kommunindelning att studeras vid kontroll för boende i delningsdel (multivariat analys), vilket visar om motkultur har betydelse för önskemål om delning oberoende av boende i delningsdel eller inte.

Få kontakter med centrum

Den andra omständigheten som enligt Lipset och Rokkan skapar förutsättning för konflikt mellan centrum och periferi är brist på kontakt. Ju mindre vanligt

⁷ Till detta kan läggas att frågorna i undersökningen om historieintresse, samhörighet och bygdkänsla var åtskilda frågan om attityd till kommunindelning; formuläret var utformat så att de förra frågorna fanns placerade i formulärets inledning och den senare frågan i slutet av formuläret (se bilaga 2). Detta torde minska risken för att invånare ger uttryck för en lokal identitet som gör sig påmind i samband med diskussion om kommunindelning.

förekommande kontakter är mellan periferi och centrum, desto större sannolikhet för uppkomst av territoriell konflikt. Som exempel på kontakt nämner Lipset och Rokkan kommunikation, allianser och förhandlingar.

Kännetecknande för centrum är att de dominerar och fungerar som nav för kommunikationer och transaktioner inom territoriet (Rokkan & Urwin 1983:14). En perifer region är isolerad i dessa avseenden. Ju mer isolerad periferin är, desto lägre grad av territoriell integration och högre risk för territoriell konflikt.

Rokkan och Urwin skiljer mellan integration av territoriella system i tre olika avseenden (Rokkan & Urwin 1983:14–16): militär-administrativ, ekonomisk och kulturell. *Militär-administrativ* integration avser centralmaktens utbredning till territoriets olika delar genom armén, polisen och andra administrativa delar av statsapparaten. Genom utbredningen uppstår allianser mellan eliter (officerare, tjänstemän) från olika delar av territoriet. I vissa fall leder utbredningen till en motreaktion i periferin mot statsapparatus närvaro. *Ekonomisk* integration innebär att varor och tjänster utbyts mellan centrum och övriga delar. Aktörer med ekonomiska intressen (hantverkare, affärsmän) från olika delar av territoriet inkorporeras i nätverk för byte och handel. I takt med det ökar periferins beroende av centrum. Det motsatta scenariot är att periferin har en särskiljande ekonomi, är självförsörjande och utvecklar alternativa marknader. *Kulturell* integration avser språklig, religiös och ideologisk standardisering. Kulturbärande eliter (präster, författare, forskare) samverkar över lokala och regionala gränser. En eventuell motreaktion i periferin består i krav på stärkt egen regional identitet, till exempel genom användandet av ett eget språk, egen litteratur och separata skolor och kyrkor.

Rokkan och Urwin menar att territoriella system inte nödvändigtvis är integrerade, alternativt segmenterade, i alla tre avseenden samtidigt (Rokkan & Urwin 1983:16). En militärt och administrativt integrerad periferi blir inte automatiskt ekonomiskt integrerad med centrum eller kulturellt standardiserad. Över tid, menar de, har emellertid integration i ett avseende ofta effekter som leder till integration i övriga avseenden. Till exempel kan en periferi som är ekonomiskt integrerad med centrum med tiden få svårt att upprätthålla sin kulturella särart.

Resonemanget kan knytas an till olika spatiala, eller rumsliga, dimensioner av territoriet (Johansson, Rönquist & Tägil 1993:15). Man kan därvid tala om en politisk-administrativ, en ekonomisk och en kulturell dimension. Varje dimension har sin egna rumsliga utbredning och egen logik. Det politisk-administrativa rummet är detsamma som den administrativa indelningen. Huruvida det förekommer interaktion mellan invånare från olika territoriella delar – det vill säga om invånare från perifera regioner har politiska kontakter i form av nätverk, allianser osv. med centrum – kan dock variera. Det ekonomiska och det kulturella rummet bestäms däremot direkt av invånarnas interaktion. Frågan är inte om interaktion föreligger, utan vilket spatialt

mönster interaktionen bildar. I ett fullständigt integrerat territoriellt system råder total kongruens mellan det politisk-administrativa, det ekonomiska och det kulturella rummet. Resonemanget känns igen från den så kallade centralortsteorin, som låg till grund för den nuvarande kommunindelningen i Sverige (se kap. 6).

I vilken mån det förekommer kontakt mellan centrum och periferi kan studeras med avseende på politisk-administrativ, ekonomisk och kulturell eller social interaktion. I kommuner motsvaras politisk-administrativ interaktion av kontakter inom den kommunalpolitiska sfären. Ett mått på det kan vara bekantskap med kommunpolitiker från den egna kommunen. Brist på kontakt inom den kommunalpolitiska sfären föreligger i den mån invånarna saknar personlig bekantskap med kommunpolitiker. Ekonomisk interaktion med centrum motsvaras i kommuner av ekonomisk aktivitet i kommunens centralort. I undersökningen kan vi här skilja på två aktiviteter: arbete respektive privatinköp av varor och tjänster. Brist på interaktion föreligger om inga eller få invånare arbetar eller gör sina inköp i den egna kommunens centralort. Kulturell eller social interaktion motsvaras i kommuner av socialt umgänge med invånare från olika delar av kommunen. Ett mått på detta är fritidsumgänge. Ifall umgänge på fritiden med invånare från den egna kommunens centralort är ovanligt föreligger brist på kulturell/social kontakt.

Som mått på kontakt mellan centrum och periferi i undersökningen får vi därmed följande variabler:

- Bekantskap med kommunpolitiker (enkätfråga 13)
- Privatinköp av varor och tjänster i centralort (enkätfråga 25)
- Arbetsplats lokaliserad i centralort (enkätfråga 26)
- Fritidsumgänge med centralortsbor (enkätfråga 24)

Till skillnad mot den förra omständigheten, kulturella motbilder, torde det här knappast föreligga några problem avseende den kausala ordningen mellan studiens variabler. Det är inte troligt att önskemål om kommunindelning påverkar bekantskap med kommunpolitiker, plats för privatinköp, arbetsplatsens lokalisering eller umgänge på fritiden med centralortsbor. Skulle det finnas samband mellan å ena sidan någon av de fyra kontaktvariablerna och å andra sidan önskemål om kommunindelning är det rimligt att anta att det är kontaktvariablerna som påverkar attityden till delning, inte tvärtom.

Ekonomiskt oberoende

Den tredje omständigheten är minimalt ekonomiskt beroende i periferin av den politiska metropolen eller centrum. Territoriell konflikt är mest trolig när en perifer region är ekonomiskt oberoende av sitt nationella centrum. Lipset

och Rokkan nämner som exempel härvidlag Italien, där regional mobilisering mot centralmakten uppstått i den ekonomiskt framgångsrika norra delen men inte i den fattigare södra (Lipset & Rokkan 1967:43).

Rokkan och Urwin nyanserar bilden av på vilket sätt ekonomiskt beroende har betydelse (Rokkan & Urwin 1983:134–135). De menar att en perifer regions ekonomiska resurser i sig förvisso är viktiga i sammanhanget, men ännu viktigare är dess ekonomiska resurser i förhållande till centrumregionens ekonomiska resurser. Här finns tre tänkbara relationer mellan centrum och periferi (Rokkan & Urwin 1983:60–61): sämre ("backward"), likvärdig ("similar") eller bättre ("superior"). Till dessa kan läggas en tidsdimension som har att göra med den ekonomiska utvecklingen i periferin över tid. När Rokkan och Urwin applicerar typologin på Västeuropa finner de fyra kategorier av perifera regioner med avseende på ekonomiska resurser i förhållande till centrum: underutvecklade ("underdeveloped"), knappt utvecklade ("modest development"), nedåtgående ("declining industrial areas") och överlägsna ("superior economic growth").

Uppkomsten av territoriell konflikt är enligt Rokkan och Urwin mest troligt i perifera regioner med bättre ekonomi än centrumregionen och/eller vars ekonomi över tid har förbättrats i förhållande till centrumregionens ekonomi (Rokkan & Urwin 1983:134–135). I perifera regioner vars ekonomi är sämre än och beroende av centrumregionen framstår knappast politisk självständighet som ett realistiskt alternativ. Rokkan och Urwin menar att förekomst av gynnsamma ekonomiska förhållanden näst intill är en förutsättning för att krav på politisk självständighet ska uppkomma och få stöd bland invånarna. I perifera regioner med svag ekonomi får krav på självständighet knappast stöd ens om den egna kulturen är stark. Givet att det är ekonomin i förhållande till centrum som har betydelse behöver dock inte den ekonomiska utvecklingen i den perifera regionen vara positiv. Om centrumregionens ekonomiska utveckling är negativ kan det räcka att ekonomin i den perifera regionen är konstant.

Vad beträffar svenska kommuner kan konstateras att dessa blivit alltmer beroende av händelser utanför kommunen (jfr Pierre 1994). Den lokala ekonomiska integrationen har blivit svagare, bland annat till följd av industrins internationalisering och fortsatta specialisering på arbetsmarknaden. Den tidigare hierarkiska relationen mellan olika orter har i allt större utsträckning blivit komplementär, och samverkan mellan kommuner har blivit allt viktigare (Gidlund m.fl. 1988:51–54). Utvecklingen kan ha inneburit att beroendet inom en kommun av centralorten har blivit mindre.

Vidare bör nämnas att det finns en väsentlig skillnad mellan ekonomiskt beroende på den nationella och den kommunala nivån. Genom statsbidrag till kommunerna och ett mellankommunalt utjämningsystem kompenseras kommuner med dåliga ekonomiska förutsättningar. Ekonomiskt beroende av centrum kan således ha mindre betydelse i kommuner än i nationer för

förhindrande av territoriell konflikt. Önskemål om kommunindelning kan tänkas uppstå även i kommundelar som har dåliga ekonomiska förutsättningar att klara sig själv eftersom de får stöd av staten.

Huruvida det i dag finns ett ekonomisk beroende eller oberoende inom kommunerna mellan centralort och övriga kommundelar och mellan olika kommuner, och vilken betydelse det har för uppkomst av önskemål om kommunindelning, måste undersökas empiriskt.

Inom en kommun kan ekonomiskt beroende sägas ha att göra med i vilken utsträckning centralorten fungerar som ekonomiskt centrum. Ju mer en kommundel påverkas av utvecklingen i centralorten, desto större är beroendet av centralorten och desto mindre förväntas sannolikheten vara att önskemål om kommunindelning uppstår. Mot bakgrund av resultaten i Rokkans och Urwins studie finns det även anledning att uppmärksamma ekonomins utveckling över tid i de enskilda kommundelarna. Om den senaste tidens samhällsekonomiska utveckling i en kommundel varit positiv förväntas sannolikheten öka för att önskemål om delning uppstår.

Därmed får vi följande mått på ekonomiskt beroende:

- Påverkan på kommundelen av utvecklingen i centralorten (enkätfråga 28)
- Samhällsekonomisk utveckling i kommundelen (enkätfråga 30 b)

Idealt sett hade här studerats ekonomisk statistik över dels centralorters ekonomiska betydelse för utvecklingen i sina respektive kommuner, dels senaste tidens samhällsekonomiska utveckling i kommundelarna. Då tillgång till sådan statistik saknas kommer i stället invånarnas egna bedömningar att studeras. I det förra fallet handlar det om invånarnas bedömningar av hur mycket den egna kommundelen påverkas av utvecklingen i kommunens centralort och i det senare fallet om deras bedömningar av hur samhälls-ekonomi i den egna kommundelen har utvecklats under det senaste året.

Vi antar således att invånarnas bedömningar av det ekonomiska beroendet och utvecklingen i kommundelen överensstämmer med hur det faktiskt förhåller sig i dessa avseenden. Risker med det är naturligtvis att det inte är säkert att invånarnas bedömningar är korrekta. Invånare i en kommundel vars utveckling till exempel är starkt beroende av kommunens centralort kan leva i tron att kommundelen är oberoende; i delningsdelar skulle dessutom ledande delningsförespråkare kunna verka för att sprida en sådan uppfattning.

Samtidigt som det finns en uppenbar nackdel med att utgå från invånarnas bedömningar finns det dock även en fördel. För att ekonomiskt oberoende ska kunna ha betydelse som omständighet för uppkomst av territoriell konflikt måste invånarna rimligen känna till att det ekonomiska beroendet är minimalt. Det är alltså inte minimalt ekonomiskt beroende i sig som är avgörande – invånarna kan av olika anledningar vara omedvetna om de faktiska förhållandena – utan snarare *tron* att det ekonomiska beroendet är minimalt. Genom att

enbart studera invånarnas bedömningar kan vi inte vara säkra på hur förhållandena ser ut i verkligheten, och därmed kan vi alltså inte heller pröva om faktiskt ekonomiskt oberoende har samband med önskemål om kommunindelning. Men vi kan pröva om upplevt ekonomiskt oberoende har samband med önskemål om kommunindelning, vilket kan sägas är en förutsättning för att faktiskt ekonomiskt oberoende ska kunna ha det.

Kommentar avseende analysnivå i undersökningen

Omständigheterna i Lipsets och Rokkans teori är strukturella; de beskriver förhållanden på samhällsnivå. Sannolikheten för territoriell konflikt mellan en viss region och centralmakten ökar om själva regionen präglas av en stark motkultur, liten kontakt med centrum och ekonomiskt oberoende av centrum.

De variabler som i undersökningen operationaliserar omständigheterna är dock på individnivå; de avser egenskaper hos enskilda kommuninvånare, inte hos enskilda kommunelar och kommuner. Det finns således en diskrepans mellan analysnivån i den teori som prövas och analysnivån i det empiriska materialet. Vi vill uttala oss om ett antal strukturella omständigheters betydelse som mäts på samhällsnivå, men vi har endast data på individnivå.

Problemet är emellertid mindre än vad som först kan tyckas.⁸ Tvärtom kan det ses som en styrka att undersökningen baseras på data på individnivå. För det första indikerar förhållanden på individnivå vilka förhållanden som finns på systemnivå. Till exempel om det finns en stark kultur i en viss territoriell del (t.ex. region eller kommun) bör det på olika sätt avspeglas på individnivå (t.ex. eget språk, starkt intresse för lokalhistoria). För det andra innebär data på individnivå att kriteriet om metodologisk individualism kan uppfyllas (jfr Coleman 1990:2–6). Sociala fenomen på samhällsnivå är i grunden inget annat än aggregerade beteenden, attityder etc. på individnivå. Om det till exempel finns samband mellan stark kultur i en territoriell del och opinion bland invånarna där för att bilda en självständig politisk enhet bör rimligen också de som ställer sig positiva till bildandet av en självständig politisk enhet vara bärare av denna kultur. Om de inte är det torde inte heller stark kultur vara den faktor som förklarar opinionen bland invånarna.

Motkultur och önskemål om kommunindelning

Ovan preciserades följande mått på motkultur eller motsvarande i svenska kommuner: intresse för den egna kommundelens respektive hela kommunens

⁸ Den omvända situationen – med data på enbart samhällsnivå uttala sig om förhållanden på individnivå – är mer problematiskt och kan ge upphov till ekologiska felslut. För en diskussion om ekologiska felslut och hur man kan minska risken för dessa, se King (1997).

historia, samhörighet och intressegemenskap med invånare från den egna kommundelen respektive invånare från den övriga kommunen samt känsla för bygden (natur, kultur, bebyggelse, miljö osv.) i den egna kommundelen och i den övriga kommunen. Ju större intresse för kommundelens historia och ju större gemenskap – samhörighet, intressegemenskap, bygdkänsla – med den egna kommundelen, desto starkare är kulturen eller den lokala identiteten i kommundelen. Ju större intresse för hela kommunens historia och ju större gemenskap med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen, desto starkare är kulturen eller den lokala identiteten i hela kommunen. Kombinationen stark lokal identitet i kommundelen och svag lokal identitet i hela kommunen indikerar förekomst av motkultur, vilket alltså förväntas öka sannolikheten för önskemål om kommunindelning.

Nedan studeras först förekomst av motkultur enligt positiva och negativa invånare till kommunindelning. Syftet är att få en bild av om de som är positiva till kommunindelning identifierar sig mer med den egna kommundelen och mindre med den övriga kommunen än de som är negativa till kommunindelning. Därefter jämförs delningsdelar och jämförelsedelar med avseende på förekomst av motkultur. Jämförelsen visar om de kommundelar som ansökt om delning (delningsdelar) i större utsträckning präglas av motkultur än liknande kommundelar i samma kommuner som inte ansökt om delning (jämförelsedelar). Slutligen prövas om motkultur har betydelse för uppkomst av önskemål om kommunindelning. Särskilt studeras i vilken mån motkultur kan förklara att det i delningsdelarna finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun.

Motkultur bland positiva och negativa till delning

Av tabell 12:6 framgår att det finns ett svagt samband mellan attityd till kommunindelning och intresse för den egna kommundelens historia. Bland de invånare (icke centralortsbor, exkl. invånare i delningsdelar) som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun uppger 85 procent att de är intresserade av kommundelens historia. Motsvarande bland de invånare som är negativa till att den egna kommundelen blir en egen kommun är något lägre (77 procent). Minst intresserade av kommundelens historia är de som är varken negativa eller positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun (62 procent). Samtidigt visar tabellen att intresset för hela kommunens historia är lika stort bland dem som är positiva respektive negativa till kommunindelning (77 respektive 78 procent). Även här är intresset lägst bland dem som är varken negativa eller positiva till kommunindelning (61 procent).

Resultaten i tabellen indikerar knappast förekomsten av motkultur bland invånare som är positiva till kommunindelning. Visserligen är andelen intresserade av den egna kommundelens historia aningen högre bland dem än bland invånare som är negativa till kommunindelning, men det kombineras inte med lägre intresse för hela kommunens historia.

Tabell 12:6 Attityd till kommunindelning och intresse för lokalhistoria (icke centralortsbor exkl. delningsdelar, procent)

Typ av lokalhistoria	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Den egna kommundelen			
Inte särskilt/inte alls intresserad	23	38	15
Mycket/ganska intresserad	77	62	85
Summa	100	100	100
<i>N</i>	283	176	84
Kommunen som helhet			
Inte särskilt/inte alls intresserad	22	39	23
Mycket/ganska intresserad	78	61	77
Summa	100	100	100
<i>N</i>	277	173	84

Kommentar: Tabellen innehåller två bivariata analyser.

Övriga mått på motkultur – samhörighet, intressegemenskap, bygdkänsla med den egna kommundelen respektive den övriga kommunen – studeras tabell 12:7. Som framgår finns ett starkt samband mellan önskemål om kommunindelning och samhörighet med invånare i den egna kommundelen. Bland dem som är positiva till kommunindelning känner nästan sju av tio (67 procent) mycket stor samhörighet med andra invånare i den egna kommundelen. Motsvarande bland dem som är negativa till kommunindelning är fyra av tio (39 procent). Vad gäller samhörigheten med invånare från den övriga kommunen är sambandet inte lika tydligt. Som framgår av tabellen är den dock något lägre bland dem som är positiva än bland dem som är negativa till kommunindelning (36 respektive 26 procent).

Av tabellen framgår vidare att de som är positiva till kommunindelning också känner större intressegemenskap med invånare från den egna kommundelen samt starkare för bygden i den egna kommundelen än vad de som är negativa till kommunindelning gör. Skillnaderna är dock betydligt mindre än vid samhörighet. Av tabellen framgår även att intressegemenskapen och bygdkänslan med den övriga kommunen inte är nämnvärt lägre bland dem som är positiva än bland dem som är negativa till kommunindelning.

Sammantaget kännetecknas de som är positiva till kommunindelning framför allt av att de känner stor samhörighet med invånare från den egna kommundelen och, till viss del, liten samhörighet med invånare från den övriga kommunen. Resultatet indikerar förekomsten av motkultur bland invånare som är positiva till delning. Något motsvarande mönster vad gäller intressegemenskap och bygdkänsla föreligger dock inte. Möjligen kan man i dessa avseenden tala om att gemenskapen med den egna kommundelen är något

Tabell 12:7 Attityd till kommunindelning och gemenskap (icke centralortsbor exkl. delningsdelar, procent)

Typ av gemenskap	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Samhörighet – kommundel			
Mycket/ganska liten	23	30	17
Varken stor eller liten	38	32	16
Mycket/ganska stor	39	38	67
Summa	100	100	100
<i>N</i>	280	172	81
Samhörighet – kommun			
Mycket/ganska liten	26	37	36
Varken stor eller liten	46	45	37
Mycket/ganska stor	28	18	27
Summa	100	100	100
<i>N</i>	273	168	81
Intressegemenskap – kommundel			
Mycket/ganska liten	27	32	25
Varken stor eller liten	38	38	34
Mycket/ganska stor	35	30	41
Summa	100	100	100
<i>N</i>	279	167	81
Intressegemenskap – kommun			
Mycket/ganska liten	28	34	26
Varken stor eller liten	46	53	51
Mycket/ganska stor	26	13	23
Summa	100	100	100
<i>N</i>	272	166	81
Bygdkänsla – kommundel			
Mycket/ganska svag	7	9	2
Varken stark eller svag	19	24	11
Mycket/ganska stark	74	67	87
Summa	100	100	100
<i>N</i>	284	173	85
Bygdkänsla – kommun			
Mycket/ganska svag	8	9	4
Varken stark eller svag	23	41	25
Mycket/ganska stark	69	50	71
Summa	100	100	100
<i>N</i>	277	168	84

Kommentar: Tabellen innehåller sex bivariata analyser.

större bland invånare som är positiva till kommunindelning, men det kombineras inte med mindre gemenskap med den övriga kommunen.

Motkultur i delningsdelar, jämförelsedelar och bland övriga

I tabellerna 12:8 och 12:9 jämförs invånare i delningsdelar och jämförelsedelar med avseende på motkultur. I tabellerna ingår även övriga icke centralortsbor. Vad gäller lokalhistoriskt intresse framgår av tabell 12:8 att intresset för den egna kommundelens historia är något större i delningsdelar än i jämförelsedelar (78 respektive 71 procent). Samtidigt är intresset för hela kommunens historia något lägre (33 respektive 28 procent). Mönstret är det förväntade och skulle kunna indikera förekomsten av motkultur i delningsdelarna, men skillnaderna är små och med hänsyn till urvalsstorleken knappast statistiskt signifikanta. Vidare framgår att det lokalhistoriska intresset är ungefär lika stort bland övriga icke centralortsbor. Kommuner i vilka det finns en kommunedel där invånarna vill bryta sig loss kännetecknas således inte av vare sig större eller mindre lokalhistoriskt intresse än genomsnittet.

I tabell 12:9 studeras samhörighet mellan invånarna. Av tabellen framgår att invånare i delningsdelar känner större samhörighet med sin egen kommunedel än vad invånare i jämförelsedelar gör (47 respektive 35 procent). Jämförs invånare i delningsdelar med övriga icke centralortsbor är samhörigheten med den egna kommundelen dock inte större bland de förra än bland de senare (47 respektive 46 procent). Samhörigheten med den egna kommundelen är alltså inte större i delningsdelarna än i genomsnitt. I stället är det jämförelsedelarna som präglas av förhållandevis låg samhörighet med den egna kommundelen. Av tabellen framgår vidare att invånare i delningsdelar inte känner mindre

Tabell 12:8 Intresse för lokalhistoria bland invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor (procent)

Typ av lokalhistoria	Delningsdel	Jämförelsedel	Övriga
Egna kommundelen			
Inte särskilt/inte alls intresserad	22	29	26
Mycket/ganska intresserad	78	71	74
Summa	100	100	100
<i>N</i>	73	68	464
Hela kommunen			
Inte särskilt/inte alls intresserad	33	28	26
Mycket/ganska intresserad	67	72	74
Summa	100	100	100
<i>N</i>	72	68	456

Kommentar: Tabellen innehåller två bivariata analyser.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

samhörighet med invånare från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen; 33 procent av dem känner liten samhörighet med invånare från den övriga kommunen, vilket ska jämföras med 32 procent bland invånare i jämförelsedelar och 31 procent bland övriga icke centralortsbor. Någon motkultur i delningsdelarna är det med andra ord knappast frågan om.

I tabell 12:9 studeras även intressegemenskap. Av tabellen framgår att andelen invånare som känner stor intressegemenskap med invånare från den egna kommundelen är något större i delningsdelar än i jämförelsedelar (36 respektive 28 procent). Skillnaden är dock inte särskilt stor och med hänsyn till urvalsstorleken knappast statistiskt signifikant. Jämförs med övriga icke centralortsbor är andelen som känner stor intressegemenskap med invånare från den egna kommundelen lika stor (36 procent). Vidare finns det inga större skillnader mellan invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor när det gäller andel som känner endast lite intressegemenskap med invånare från den övriga kommunen (33, 32 respektive 29 procent). I delningsdelar kan intressegemenskapen således varken sägas vara högre med den egna kommundelen eller lägre med den övriga kommunen.

Den tredje gemenskapstypen är känsla för bygden (natur, kultur, bebyggelse, miljö osv.) i den egna kommundelen och i den övriga kommunen. Av tabell 12:9 framgår att det finns en starkare känsla för den egna bygden i delningsdelar än i jämförelsedelar; i de förra uppger 77 procent och i de senare 59 procent av invånarna att de känner ganska eller mycket starkt för bygden i den egna kommundelen. Jämförs invånare i delningsdelar med övriga icke centralortsbor är känslan för bygden i den egna kommundelen däremot inte mer utbredd bland de förra. I båda grupperna uppger 77 procent att de känner ganska eller mycket starkt för bygden i den egna kommundelen. Bygdskänslan är med andra ord inte starkare i delningsdelarna än i genomsnitt. I stället är det i jämförelsedelarna som känslan för bygden är lägre än genomsnittet. Vidare framgår av tabellen att invånare i delningsdelar och jämförelsedelar inte skiljer sig nämnvärt åt när det gäller känsla för bygden i den övriga kommunen utanför den egna kommundelen (14 respektive 10 procent). Mellan invånare i delningsdelar och övriga icke centralortsbor är skillnaden större; de förra känner något svagare för bygden i den övriga kommunen än de senare (14 respektive 6 procent).

Sammantaget förefaller den lokala gemenskapen vara något starkare i delningsdelarna än i jämförelsedelarna. Förvisso är det inga stora skillnader, men sambanden pekar i samma riktning, att gemenskapen med den egna kommundelen är större i delningsdelar än i jämförelsedelar. Någon motkultur är det emellertid knappast frågan om. Gemenskapen med den övriga kommunen utanför den egna kommundelen är inte lägre i delningsdelarna än i jämförelsedelarna. Jämfört med övriga icke centralortsbor är den lokala gemenskapen inte heller anmärkningsvärt hög i delningsdelar. Snarare är det i jämförelsedelarna som den lokala gemenskapen är lägre än genomsnittet.

Tabell 12:9 Gemenskap i delningsdelar, jämförelsedelar och bland övriga icke centralortsbor (procent)

Typ av gemenskap	Delningsdel	Jämförelsedel	Övriga
Samhörighet – kommunedel			
Mycket/ganska liten	16	32	23
Varken liten eller stor	37	33	31
Mycket/ganska stor	47	35	46
Summa	100	100	100
<i>N</i>	74	69	459
Samhörighet – kommun			
Mycket/ganska liten	32	32	31
Varken liten eller stor	41	46	43
Mycket/ganska stor	27	22	26
Summa	100	100	100
<i>N</i>	73	69	446
Intressegemenskap – kommunedel			
Mycket/ganska liten	25	33	27
Varken liten eller stor	39	39	37
Mycket/ganska stor	36	28	36
Summa	100	100	100
<i>N</i>	72	67	452
Intressegemenskap – kommun			
Mycket/ganska liten	33	32	29
Varken liten eller stor	51	44	48
Mycket/ganska stor	15	24	23
Summa	99	100	100
<i>N</i>	72	66	446
Bygdkänsla – kommunedel			
Mycket/ganska svag	4	11	5
Varken svag eller stark	19	30	18
Mycket/ganska stark	77	59	77
Summa	100	100	100
<i>N</i>	73	70	464
Bygdkänsla – kommun			
Mycket/ganska svag	14	10	6
Varken svag eller stark	38	37	28
Mycket/ganska stark	48	53	66
Summa	100	100	100
<i>N</i>	71	68	452

Kommentar: Tabellen innehåller sex bivariata analyser.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

Betydelse av motkultur för attityd till delning

Resultaten ovan visar att icke centralortsbor som är positiva till kommunindelning i vissa avseenden ger uttryck för en starkare lokal identitet än icke centralortsbor som är negativa till kommunindelning. I olika avseenden kännetecknas också delningsdelar av starkare gemenskap än jämförelsedelar. Frågan i detta avsnitt är hur stor betydelse motkultur har för uppkomst av önskemål om kommunindelning, i synnerhet i de kommundelar som ansökt om kommunindelning (delningsdelar). För att studera det fordras en multivariat analys i vilken samtliga variabler som mäter förekomst av motkultur ingår.

I tabell 12:10 redovisas, på samma sätt som ovan under missnöje, resultaten från två analyser baserade på två olika regressionsmodeller. Samtliga icke centralortsbor i undersökningen ingår i analyserna. I båda analyserna är attityd till kommunindelning beroende variabel. Oberoende variabler i Modell 1 är boende i delningsdel och boende i jämförelsedel, och eftersom det finns en större andel positiva invånare till kommunindelning i delningsdelar än i övriga kommundelar föreligger ett positivt samband mellan boende i delningsdel och attityd till kommunindelning ($\beta = 1,25$). Som också är känt sedan tidigare är invånare i jämförelsedelar inte nämnvärt mer positiva till kommunindelning än övriga icke centralortsbor, och följaktligen finns inte något signifikant samband mellan boende i jämförelsedel och attityd till delning ($p > 0,10$).

I Modell 2 inkluderas de variabler som mäter motkultur. Därigenom prövas i vad mån den större andelen positiva invånare till kommunindelning som finns i delningsdelarna beror på att det i dessa finns en stark motkultur. Om sambandet (β) mellan boende i delningsdel och attityd till kommunindelning försvinner eller minskar markant måste det bero på att det i delningsdelarna finns en stark kultur eller identitet i kommundelen och/eller en svag kultur eller identitet som avser hela kommunen.

Som framgår av tabellen minskar effekten (β) av boende i delningsdel på attityd till kommunindelning. Minskningen är emellertid marginell, från 1,25 till 1,14. Till stor del kvarstår alltså effekten av boende i delningsdel. Att det i delningsdelarna finns en stor andel invånare som vill att den egna kommundelen bryts loss och bildar en egen kommun kan med andra ord knappast förklaras av att det i dessa delar finns en stark motkultur och lokal identitet.

Av Modell 2 framkommer samtidigt att vissa variabler som mäter förekomst av lokal identitet ändå, på ett allmänt plan, har samband med attityd till kommunindelning. Intresse för den egna kommundelens historia, samhörighet med invånare från den egna kommundelen och känsla för bygden i den egna kommundelen har alla signifikanta ($p < 0,10$) och positiva samband med attityd till kommunindelning. Intresse för hela kommunens historia och samhörighet med invånare från övriga kommundelar har båda signifikanta ($p < 0,10$) negativa samband med attityd till kommunindelning. Man kan således tala om att motkultur har viss betydelse. Det ökar sanno-

Tabell 12:10 Kommundelstillhörighet, motkultur och attityd till kommunindelning (icke centralortsbor, ordered logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Boende delningsdel	1,25	0,21	0,22	0,00	1,14	0,22	0,20	0,00
Boende jämförelsedel	0,33	0,21	0,06	0,12	0,42	0,22	0,07	0,06
Lokalhistoria, kommundel	–				0,29	0,17	0,12	0,08
Lokalhistoria, kommun	–				–0,36	0,18	–0,13	0,04
Samhörighet, kommundel	–				0,32	0,12	0,17	0,01
Samhörighet, kommun	–				–0,40	0,12	–0,21	0,00
Intressegemenskap, kommundel	–				0,10	0,13	0,05	0,45
Intressegemenskap: kommun	–				–0,16	0,14	–0,08	0,24
Bygdkänsla, kommundel	–				0,33	0,12	0,17	0,01
Bygdkänsla, kommun	–				–0,16	0,12	–0,07	0,18
	$\tau_1 = -4,34$				$\tau_1 = -4,65$			
	$\tau_2 = -3,19$				$\tau_2 = -3,50$			
	$\tau_3 = -1,73$				$\tau_3 = -1,99$			
	$\tau_4 = -0,64$				$\tau_4 = -0,82$			

Kommentar: τ_m är intercept för olika värden på den beroende variabeln.

Modell 1: $N = 683$, $-2 \ln L = 2027,03$, Modell $\chi^2 = 31,30$ ($p < 0,00$).

Modell 2: $N = 625$, $-2 \ln L = 1808,80$, Modell $\chi^2 = 83,36$ ($p < 0,00$).

”Boende i delningsdel” och ”boende i jämförelsedel” kan anta värdena 0 (”nej”) och 1 (”ja”).

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

likheten för uppkomst av önskemål om kommunindelning bland invånare i allmänhet, vilket i sin tur kan befrämja en opinion i enskilda kommundelar för kommunindelning. Att det i delningsdelarna finns en stor andel invånare som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun måste dock ha med annat än motkultur att göra.

Få kontakter med centrum och önskemål om kommunindelning

Den andra omständigheten som enligt Lipsets och Rokkans teori gynnar uppkomst av territoriell konflikt är få kontakter med centrum. Kontakterna kan vara av olika slag. Politisk-administrativa kontakter motsvaras i kommunerna av bekantskap med kommunpolitiker, ekonomiska kontakter motsvaras av inköp av varor och tjänster i centralorten och arbete i centralorten, och sociala/kulturella kontakter av fritidsumgänge med invånare från centralorten. Avsaknad av bekantskap med kommunpolitiker, inköp och arbete på andra ställen än centralorten och avsaknad av fritidsumgänge med invånare från centralorten förväntas alltså öka sannolikheten för önskemål om delning.

Vad beträffar bekantskap med kommunpolitiker kan skillnad göras mellan politiker från den egna kommundelen och politiker från övriga delar av kommunen (inklusive centralorten). I båda fallen rör det sig om interaktion inom den politisk-administrativa sfären, men som omständighet i samband med önskemål om kommunindelning torde bekantskap med politiker från övriga kommundelar ha större betydelse. Enbart bekantskap med kommunpolitiker från den egna kommundelen indikerar snarast att den politisk-administrativa interaktionen äger rum utanför kommunens centrum.

Nedan studeras först kontakter med centralorten bland invånare som är positiva respektive negativa till kommunindelning. Syftet är att få en bild av om de som är positiva har mindre kontakt med centralorten i sin kommun än de som är negativa. Därefter jämförs kontakter med centralort i delningsdelar och jämförelsedelar samt bland övriga icke centralortsbor. Jämförelsen visar om kontakterna med centralorten är mindre i delningsdelar än i jämförelsedelar samt i genomsnitt. Slutligen prövas betydelsen av kontakter för önskemål om kommunindelning, och då särskilt i vad mån de kan förklara att andelen positiva till kommunindelning är större i delningsdelarna än i genomsnitt.

Centrumkontakter bland positiva och negativa till delning

Av tabell 12:11 framgår att invånare (icke centralortsbor, exkl. delningsdelar) som är positiva till kommunindelning i något större utsträckning är bekanta med politiker från den egna kommundelen än invånare som är negativa till kommunindelning (48 respektive 41 procent). Samtidigt är de i något mindre utsträckning bekanta med politiker från den övriga kommunen utanför den egna kommundelen (28 respektive 35 procent). Den politisk-administrativa interaktionen med centrum tycks alltså vara något lägre bland dem som är positiva till kommunindelning än bland dem som är negativa. De som i klart minst utsträckning är bekanta med kommunpolitiker från både den egna kommundelen och den övriga kommunen är dock invånare som är varken negativa eller positiva till kommunindelning.

Vidare framgår av tabellen att den ekonomiska interaktionen med den egna centralorten är lägre bland de invånare som är positiva till kommunindelning än bland de invånare som är negativa. Såväl andelen som gör sina privatinköp i kommunens centralort som andelen som arbetar i centralorten är lägre bland dem som är positiva till delning.

I tabellen studeras även fritidsumgänge med centralortsbor. Som framgår finns även i detta avseende en tendens i undersökningen till att interaktionen med centralorten är lägre bland dem som är positiva till kommunindelning än bland dem som är negativa. Av de invånare som är positiva till delning uppger en fjärdedel (26 procent) att de på fritiden umgås med centralortsbor minst ett par gånger i veckan, medan tre fjärdedelar (74 procent) uppger att de som mest umgås med centralortsbor ett par gånger per månad. Av dem som är negativa till delning uppger en tredjedel (35 procent) att de på fritiden umgås

Tabell 12:11 Attityd till kommunindelning och olika slags kontakter (icke centralortsbor exkl. delningsdelar, procent)

Typ av kontakt	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Kommunpolitiker egen kommun			
Nej	59	78	52
Ja	41	22	48
Summa	100	100	100
<i>N</i>	283	169	85
Kommunpolitiker övr. kommunen			
Nej	65	84	72
Ja	35	16	28
Summa	100	100	100
<i>N</i>	257	164	79
Privatinköp i centralort			
Nej	56	57	65
Ja	44	43	35
Summa	100	100	100
<i>N</i>	291	175	85
Arbetsplats i centralort			
Nej	75	76	84
Ja	25	24	16
Summa	100	100	100
<i>N</i>	280	173	85
Fritidsavgång m. centralortsbor			
Ett par ggr/år eller mindre	40	37	45
Ett par ggr/månad	25	31	29
Ett par ggr/vecka eller mer	35	32	26
Summa	100	100	100
<i>N</i>	276	172	83

Kommentar: Tabellen innehåller fem bivariata analyser.

med centralortsborminst ett par gånger i veckan, medan två tredjedelar (65 procent) uppger att de som mest umgås med centralortsbor ett par gånger per månad.

Sammantaget pekar resultaten i tabell 12:11 på att det finns skillnader mellan invånare som är negativa respektive positiva till kommunindelning vad gäller centralortskontakt. De som är för att den egna kommunen blir en egen kommun har mindre kontakt med centralorten inom både den politisk-administrativa, ekonomiska och sociala sfären än de som är emot.

Centrumkontakter i delningsdelar, jämförelsedelar och bland övriga

I tabell 12:12 redovisas olika slags kontakter bland invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor. Till att börja med kan konstateras att det inte finns någon nämnvärd skillnad mellan invånare i delningsdelar och jämförelsedelar när det gäller bekantskap med kommunpolitiker från den egna kommundelen (36 respektive 33 procent). När det gäller andelen som är bekanta med kommunpolitiker från andra delar av kommunen än den egna är den något större i jämförelsedelar än i delningsdelar (29 respektive 21 procent). Den låga urvalsstorleken gör dock resultaten osäkra och skillnaden är knappast tillräckligt stor för att vara statistiskt signifikant. Bland övriga icke centralortsbor är andelen som är bekanta med kommunpolitiker ungefär lika stor som i delningsdelarna och jämförelsedelarna.

Vidare framgår av tabellen att invånare i delningsdelar i mindre utsträckning än invånare i jämförelsedelar gör sina privatinköp av varor och tjänster i centralorten (27 respektive 38 procent). Skillnaden är ännu större när invånare i delningsdelar jämförs med övriga icke centralortsbor. Den ekonomiska interaktionen med centralorten förefaller med andra ord vara lägre i de kommundelar där invånarna vill bryta sig loss och bilda egna kommuner. Ytterligare analys ger vid handen att invånare i delningsdelar framför allt gör sina privatinköp i den egna kommundelen. Den andra indikatorn i undersökningen på ekonomisk aktivitet – arbete i den egna centralorten – skiljer inte nämnvärt mellan delningsdelar och jämförelsedelar. Inte heller jämfört med övriga icke centralortsbor arbetar invånare i delningsdelar i mindre utsträckning i den egna centralorten, snarare tvärtom.

Slutligen i tabell 12:12 studeras fritidsumgänge med invånare från centralorten. Som framgår är denna typ av interaktion mindre vanlig i delningsdelar än i jämförelsedelar; i de förra umgås 54 procent av invånarna som mest ett par gånger per år med centralortsbor, vilket ska jämföras med 39 procent i de senare. Även jämfört med övriga icke centralortsbor umgås invånare i delningsdelar i mindre utsträckning med centralortsbor (40 procent).

Sammantaget pekar resultaten i tabell 12:12 på att kontakterna med kommunens centralort är något lägre i delningsdelar än i genomsnitt. I vissa fall är skillnaderna mellan delningsdelar och övriga i undersökningen inte särskilt stora, men med undantag för aktiviteten arbete går de i samma riktning. Den omständighet som benämns få kontakter med centrum tycks alltså föreligga i delningsdelarna.

Tabell 12:12 Olika slags kontakter bland invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor (procent)

Typ av kontakt	Delningsdel	Jämförelsedel	Övriga
Kommunpolitiker egen kommun			
Nej	64	67	61
Ja	36	33	39
Summa	100	100	100
<i>N</i>	72	69	462
Kommunpolitiker övr. kommunen			
Nej	79	71	73
Ja	21	29	27
Summa	100	100	100
<i>N</i>	70	63	423
Privatinköp i centralort			
Nej	73	62	58
Ja	27	38	42
Summa	100	100	100
<i>N</i>	71	65	473
Arbetsplats i centralort			
Nej	70	72	77
Ja	30	28	23
Summa	100	100	100
<i>N</i>	69	64	458
Fritidsungående m. centralortsbor			
Ett par ggr/år eller mindre	54	39	40
Ett par ggr/månad	27	33	27
Ett par ggr/vecka eller mer	19	28	33
Summa	100	100	100
<i>N</i>	69	64	456

Kommentar: Tabellen innehåller fem bivariata analyser.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

Betydelse av få kontakter för attityd till delning

Frågan är då vilken betydelse få kontakter med centralorten har för uppkomst av önskemål om kommunindelning, och då i synnerhet i delningsdelarna där ju andelen positiva till kommunindelning är klart större än genomsnittet. I likhet med avsnittet om motkultur redovisas i tabell 12:13 resultaten från två multivariata analyser som båda har attityd till kommunindelning som beroende variabel. I Modell 1 ingår endast boende i delningsdel och jämförelsedel som oberoende variabler, och eftersom andelen positiva till kommunindelning är

högre i delningsdelar än i övriga kommundelar är sambandet mellan boende i delningsdel och attityd till delning positivt ($\beta = 1,25$). I Modell 2 utökas analysen med ovan studerade kontakter. Försvagas effekten (β) av boende i delningsdel på attityd till delning beror det på att de invånare i dessa delar som är positiva till kommunindelning har färre kontakter med centralorten än vad övriga icke centralortsbor har.

Som framgår av tabellen minskar inte effekten av boende i delningsdel på attityd till kommunindelning vid kontroll för olika slags kontakter med centralorten – snarare ökar den något, från 1,25 till 1,39. Att det i delningsdelarna finns en stor andel invånare som är för kommunindelning har med andra ord inget att göra med att invånarna i dem har mindre centralortskontakt än andra icke centralortsbor. Analyseras kontaktvariablerna en och en tillsammans med variablerna boende i delningsdel och jämförelsedel visar sig endast två typer av kontakt – privatinköp i centralort och fritidsumgänge med centralortsbor – ha sådan inverkan att effekten mellan boende i delningsdel och attityd till delning försvagas. I båda fallen är minskningen mycket knapp, vilket innebär att de inte kan förklara varför det finns en större andel positiva till kommunindelning i delningsdelarna än i genomsnitt.

Studerar sambanden i Modell 2 mellan respektive kontakt och attityd till delning framgår att den enda typ av kontakt som vid multivariat analys har statistiskt signifikant samband med attityd till kommunindelning är bekantskap

Tabell 12:13 *Kommundelstillhörighet, kontakter och attityd till kommunindelning (icke centralortsbor, ordered logit)*

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Boende delningsdel	1,25	0,21	0,22	0,00	1,39	0,23	0,24	0,00
Boende jämförelsedel	0,33	0,21	0,06	0,12	0,37	0,23	0,06	0,11
Kommunpolitiker egen kommun	–				0,21	0,19	0,05	0,28
Kommunpolitiker övr. kommunen	–				-0,76	0,21	-0,17	0,00
Privatinköp i centralort	–				-0,25	0,16	-0,06	0,12
Arbetsplats i centralort	–				-0,23	0,19	-0,05	0,22
Fritidsumgänge m. centralortsbor	–				-0,01	0,06	-0,01	0,84
	$\tau_1 = -4,34$				$\tau_1 = -3,17$			
	$\tau_2 = -3,19$				$\tau_2 = -2,02$			
	$\tau_3 = -1,73$				$\tau_3 = -0,54$			
	$\tau_4 = -0,64$				$\tau_4 = 0,60$			

Kommentar: τ_n är intercept för olika värden på den beroende variabeln.

Modell 1: $N = 683$, $-2 \ln L = 2027,03$, Modell $\chi^2 = 31,30$ ($p < 0,00$).

Modell 2: $N = 581$, $-2 \ln L = 1709,11$, Modell $\chi^2 = 57,44$ ($p < 0,00$).

”Boende i delningsdel” och ”boende i jämförelsedel” kan anta värdena 0 (”nej”) och 1 (”ja”).

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

med kommunpolitiker från den övriga kommunen ($\beta = -0,76$); icke centralortsbor som har en sådan bekant tenderar att vara mer negativa till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun än icke centralortsbor som saknar en sådan bekant. Brist på interaktion inom den politisk-administrativa sfären kan således, på ett allmänt plan, sägas ha viss betydelse. Det ökar sannolikheten för uppkomst av önskemål om kommunindelning bland invånare i allmänhet, vilket i sin tur kan verka främjande för en opinion för kommunindelning. Analyseras kontaktvariablerna en och en tillsammans med variablerna boende i delningsdel och jämförelsedel framkommer att även arbete i centralort har signifikant negativt samband med attityd till delning⁹; icke centralortsbor som arbetar i den egna kommunens centralort är alltså mindre positiva till delning än icke centralortsbor som inte arbetar i den egna kommunens centralort. Sammantaget kan dock centralortskontakter knappast sägas ha betydelse för önskemål om kommunindelning.

Ekonomiskt oberoende av centrum och önskemål om delning

Ekonomiskt oberoende av centrum är den tredje och sista omständigheten i undersökningen. Ovan preciserades två mått på ekonomiskt oberoende: centralortens påverkan på kommundelen och senaste årets samhällsekonomiska utveckling i kommundelen. Ju mindre en kommundel är beroende av utvecklingen i centralorten och ju mer positiv den samhällsekonomiska utvecklingen har varit, desto större är sannolikheten för uppkomst av önskemål om kommunindelning.

Nedan studeras först uppfattning om ekonomiskt oberoende av centralorten bland invånare (icke centralortsbor, exkl. invånare i delningsdelar) som är positiva respektive negativa till kommunindelning. Syftet är att få en bild av om de som är positiva till kommunindelning i mindre utsträckning än de som är negativa anser att den egna kommundelen är beroende av centralorten. Därefter jämförs uppfattning om ekonomiskt oberoende av centralorten bland invånare i delningsdelar och jämförelsedelar samt övriga icke centralortsbor. Jämförelsen visar om invånare i de kommundelar som ansökt om delning i större utsträckning än andra invånare anser att den egna kommundelen är oberoende av kommunens centralort. Slutligen prövas huruvida ekonomiskt oberoende kan förklara uppkomst av önskemål om kommunindelning. Särskilt studeras i vad mån det kan förklara att andelen som är positiva till kommunindelning är högre i delningsdelarna än i genomsnitt.

⁹ Signifikant på 95 procents säkerhetsnivå (ordered logit).

Oberoende av centrum bland positiva och negativa till delning

Av tabell 12:14 framgår att invånare som är positiva till kommunindelning i större utsträckning än invånare som är negativa anser att centralorten påverkar utvecklingen i den egna kommundelen (42 respektive 38 procent). Skillnaden är dock liten och knappast statistiskt signifikant. Samtidigt anser de som är positiva i större utsträckning än de som är negativa att centralorten endast har liten påverkan på den egna kommundelen (40 respektive 30 procent).

Vidare i tabell 12:14 studeras uppfattning om det senaste årets samhälls-ekonomiska utveckling i den egna kommundelen. Som framgår är skillnaden mellan invånare som är positiva respektive negativa till kommunindelning i detta avseende små och knappast statistiskt signifikanta. En tänkbar invändning i sammanhanget skulle kunna vara att det inte är uppfattning om det senaste årets samhälls-ekonomiska utveckling som är relevant, utan snarare förväntad samhälls-ekonomisk utveckling. Studeras invånarnas uppfattning om den framtida samhälls-ekonomin i kommundelen framkommer också att andelen som tror att den förbättras är något större bland dem som är positiva till kommunindelning än bland dem som är negativa (31 respektive 23 procent).

Resultaten i tabell 12:14 är inte entydiga, men möjligen kan de tolkas som att de som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun i något större utsträckning än de som är negativa anser att den egna kommundelen är oberoende – eller kanske snarare mindre beroende – av centralorten.

Tabell 12:14 Attityd till kommunindelning och ekonomiskt oberoende (icke centralortsbor exkl. delningsdelar, procent)

Typ av beroende	Attityd till kommunindelning		
	Negativ	Varken–eller	Positiv
Centralortens påverkan			
Väldigt/ganska liten	30	39	40
Varken stor eller liten	32	37	18
Väldigt/ganska stor	38	24	42
Summa	100	100	100
<i>N</i>	286	165	83
Samhällsek. utv. egen kommundel			
Försämrats mycket/något	53	53	47
Varken försämrats eller förbättrats	38	39	46
Förbättrats mycket/något	9	8	7
Summa	100	100	100
<i>N</i>	244	149	81

Kommentar: Tabellen innehåller två bivariata analyser.

Oberoende av centralort i delningsdelar, jämförelsedelar och bland övriga

I tabell 12:15 jämförs invånare i delningsdelar med invånare i jämförelsedelar. Tabellen inkluderar även övriga icke centralortsbor i undersökningen. Av tabellen framgår att andelen som anser att utvecklingen i centralorten endast har liten påverkan på kommundelen är något mindre i delningsdelar än både i jämförelsedelar och bland övriga icke centralortsbor (27, 33 respektive 35 procent). Resultatet är tvärtemot det förväntade. Invånare i delningsdelar anser även i större utsträckning att utvecklingen i centralorten har stor påverkan på den egna kommundelen. Med tanke på urvalsstorlekarna är skillnaderna dock knappast tillräckligt stora för att vara statistiskt signifikanta. Det intressanta är dock att det inte finns något som tyder på att delningsdelarna påverkas mindre av utvecklingen i kommunens centralort än övriga kommundelar.

I tabell 12:15 studeras även uppfattning om det senaste årets samhälls-ekonomiska utveckling i den egna kommundelen. Av tabellen framgår att det i detta avseende inte finns någon nämnvärd skillnad mellan invånare i delningsdelar och andra invånare. Andelen som anser att den samhälls-ekonomiska utvecklingen i den egna kommundelen har förbättrats under det senaste året är i stort sett lika stor bland invånare i delningsdelar som bland invånare i jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor (11, 8 respektive 9 procent).

Liksom ovan kan här invändas att det är förväntad utveckling av samhälls-ekonomin i kommundelen som har betydelse, inte det senaste årets utveckling. En analys ger dock vid handen att invånare i delningsdelar inte ser mer positivt på den framtida utvecklingen i kommundelen än invånare i jäm-

Tabell 12:15 Uppfattning om ekonomiskt oberoende bland invånare i delningsdelar, jämförelsedelar och övriga icke centralortsbor (procent)

Typ av beroende	Delningsdel	Jämförelsedel	Övriga
Centralortens påverkan			
Väldigt/ganska lite	27	33	35
Varken mycket eller lite	32	36	30
Väldigt/ganska mycket	41	30	35
Summa	100	99	100
<i>N</i>	74	69	456
Samhällsek. utv. i egen kommundel			
Försämrats kraftigt/något	52	56	53
Inte förändrats	37	36	38
Förbättrats kraftigt/något	11	8	9
Summa	100	100	100
<i>N</i>	64	62	401

Kommentar: Tabellen innehåller två bivariata analyser.

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

förelsedelar eller övriga icke centralortsbor. Tvärtom är andelen som i detta avseende ser positivt på framtiden något större bland dem som bor i jämförelsedelar (21 procent) och övriga icke centralortsbor (22 procent) än bland dem som bor i delningsdelar (13 procent).

Sammantaget kan delningsdelarna inte sägas kännetecknas av att vara mindre ekonomiskt beroende av centralorten än andra kommundelar, åtminstone inte baserat på invånarnas bedömningar. Det är tveksamt om man överhuvudtaget kan tala om några skillnader mellan delningsdelar, jämförelsedelar och övriga, och i den mån sådana finns pekar de snarast i motsatt riktning, det vill säga att beroende av centralorten är större i de förra än i de senare.

Betydelse av oberoende av centrum för attityd till delning

Vilken betydelse har ekonomiskt oberoende av centralorten för uppkomsten av önskemål om kommunindelning? Kan det förklara varför andelen invånare som är positiva till kommunindelning är större i delningsdelarna än i genomsnitt? Att invånarna överlag i dessa delar inte i större utsträckning än andra invånare anser att kommundelen är oberoende av centralorten behöver inte betyda att ekonomiskt oberoende saknar betydelse.

För att undersöka om ekonomiskt oberoende av centralorten har betydelse för uppkomst av önskemål om kommunindelning fordras multivariat analys, i vilken samtliga variabler som mäter ekonomiskt oberoende ingår. På motsvarande sätt som i föregående avsnitt redovisas i tabell 12:16 resultaten av två analyser som båda har attityd till kommunindelning som beroende variabel. I Modell 1 ingår endast boende i delningsdel och jämförelsedel som oberoende variabler. I Modell 2 utökas regressionsmodellen med de två variabler som mäter ekonomiskt oberoende. Om sambandet (β) mellan boende i delningsdel och attityd till kommunindelning minskar i Modell 2 jämfört med Modell 1 beror det på att de invånare i delningsdelarna som är positiva till delning anser att den egna kommundelen inte är ekonomiskt beroende av centralorten.

Som framgår av tabell 12:16 är sambandet mellan boende i delningsdel och attityd till kommunindelning oförändrat i Modell 2 jämfört med Modell 1 ($\beta = 1,24$ respektive $\beta = 1,25$). Oberoende av om kommundelen anses vara beroende av centralorten eller inte är alltså invånare i delningsdelarna mer positiva än övriga icke centralortsbor till att den egna kommundelen blir en egen kommun.

När det gäller samhällsekonomisk utveckling i kommundelen kan det, som nämnts ovan, finnas skäl att studera hur invånarna tror att samhälls ekonomin kommer att utvecklas framöver snarare än hur de anser att den har utvecklats under det senaste året. En analys med förväntad samhällsekonomisk utveckling som oberoende variabel i stället för det senaste årets samhällsekonomiska utveckling ger emellertid ett i det närmaste identiskt resultat. Sambandet

Tabell 12:16 Kommundelstillhörighet, ekonomiskt oberoende och attityd till kommunindelning (icke centralortsbör, ordered logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Boende delningsdel	1,25	0,21	0,22	0,00	1,24	0,23	0,22	0,00
Boende jämförelsedel	0,33	0,21	0,06	0,12	0,41	0,23	0,07	0,07
Centralortens påverkan	–				–0,17	0,07	–0,10	0,02
Samhällsek. utveckling	–				0,03	0,09	0,01	0,76
	$\tau_1 = -4,34$				$\tau_1 = -3,85$			
	$\tau_2 = -3,19$				$\tau_2 = -2,71$			
	$\tau_3 = -1,73$				$\tau_3 = -1,34$			
	$\tau_4 = -0,64$				$\tau_4 = -0,28$			

Kommentar: τ_m är intercept för olika värden på den beroende variabeln.

Modell 1: $N = 683$, $-2 \ln L = 2027,03$, Modell $\chi^2 = 31,30$ ($p < 0,00$).

Modell 2: $N = 573$, $-2 \ln L = 1750,60$, Modell $\chi^2 = 34,00$ ($p < 0,00$).

”Boende i delningsdel” och ”boende i jämförelsedel” kan anta värdena 0 (”nej”) och 1 (”ja”).

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

mellan boende i delningsdel och attityd till kommunindelning kvarstår således ($\beta = 1,24$).

Av tabell 12:16 framgår även att det finns negativt samband mellan uppfattning om centralortens påverkan på kommundelen och attityd till kommunindelning ($\beta = -0,17$). Ju mer invånarna tror att utvecklingen i centralorten påverkar den egna kommundelen, desto mindre positiva tenderar de med andra ord att vara till att kommundelen blir en egen kommun. Oberoende av centralorten tycks således ha betydelse på allmänt plan. Ytterligare analys visar att invånare som anser att kommundelen påverkas av centralorten är mer negativa till kommunindelning, men att invånare som inte anser att kommundelen påverkas av centralorten inte är nämnvärt mer positiva till delning; i stället tenderar de att vara varken negativa eller positiva till delning. Beroende av centralorten förefaller med andra ord öka sannolikheten att vara emot delning, men oberoende av centralorten ökar inte sannolikheten att vara för. Det senaste årets utveckling av samhällsekonomin i kommundelen har däremot inget samband med attityd till kommunindelning. Resultatet är detsamma om senaste årets utveckling byts ut mot förväntad utveckling.

Betydelse av motkultur, ekonomiskt beroende och missnöje

Resultaten i föregående avsnitt visar alltså att det finns vissa omständigheter som på ett allmänt plan ökar sannolikheten för att invånarna ska vara positiva

till att den egna kommundelen blir en egen kommun, men ingen omständighet förklarar på egen hand varför andelen positiva är större i delningsdelarna än i genomsnitt.

Enligt Lipsets och Rokkans teori gäller att ju mer omständigheterna föreligger, desto troligare är förekomsten av territoriell konflikt. Särskilt stor betydelse tycks motkultur och ekonomiskt oberoende av centrum ha. Rokkan och Urwin betonar att båda dessa är viktiga som resurser för mobilisering av periferin (Rokkan & Urwin 1983:124–134).¹⁰ Förekomsten av kulturell och territoriell identitet är grundläggande, men inte tillräckligt. I ekonomiskt svaga regioner som är beroende av centrum framstår politisk självständighet inte som ett trovärdigt alternativ ens när den egna kulturen är mycket stark. Territoriell konflikt är därför troligast när det i periferin både finns en stark kulturell identitet och ett ekonomiskt oberoende av centrum. Ju starkare den kulturella identiteten är, desto mindre torde dock det ekonomiska oberoendet behöva vara (jfr Gourevitch 1979:319–320).

Kulturell identitet och ekonomiskt oberoende är således viktiga resurser, men i sig leder de knappast till mobilisering i bredare bemärkelse (Rokkan & Urwin 1983:135–138). Enligt Rokkan och Urwin finns flera regioner där den stora massan förblir passiv trots till exempel förekomst av eget språk. För att resursernas potential ska förverkligas och bli till en social rörelse med organiserade krav på självständighet fordras även ett slags injektion som katalyserar resurserna. Enligt Rokkan och Urwin rör det sig ofta om någon form av samhällsförändring i vid mening, till exempel uppkomst av ekonomiska skillnader eller en snabb ekonomisk förändring.

Mot bakgrund av denna diskussion kan hävdas att Lipsets och Rokkans teori inte har prövats fullt ut i undersökningen. För att göra det måste motkultur analyseras tillsammans med ekonomiskt beroende av centralorten. Utifrån föregående resultat kan ett antal variabler väljas ut som bör ingå i en sådan analys. Vad gäller motkultur bör ingå variablerna historiskt intresse för kommundelen respektive hela kommunen samt samhörighet och bygdkänsla med kommundelen respektive kommunen i övrigt. När det gäller ekonomiskt oberoende bör variabeln centralortens påverkan på kommundelen ingå. Som katalysator kan ingå missnöje med kommunala satsningar på olika verksamhetsområden; som framgått ovan ökar sådant missnöje sannolikheten för positiv attityd till kommunindelning.

Av diskussionen följer också att det framför allt är kombinationen stark motkultur, oberoende av centralorten och missnöje med kommunens satsningar som förväntas gynna uppkomst av önskemål om kommunindelning. Var och

¹⁰ Rokkan och Urwin talar om tre olika slags resurser i samband med mobilisering av periferin: kulturella, ekonomiska och territoriella. Med territoriell resurs avses att den perifera gruppen är koncentrerad till en del av territoriet. För en grupp som är utspridd över olika delar av territoriet utgör således territoriet ingen resurs, och förutsättningarna för mobilisering är följaktligen sämre (Rokkan & Urwin 1983:124–134).

en för sig är motkultur, oberoende och missnöje inte tillräckliga. Ytterligare en variabel bör därför ingå i analysen som mäter interaktionseffekten av motkultur, oberoende och missnöje. En sådan interaktionsvariabel konstrueras enligt följande.

$$\left[\left(\begin{matrix} x_{\text{lokalhistoria}} \\ \text{kommundel} \end{matrix} \right) - \left(\begin{matrix} x_{\text{lokalhistoria}} \\ \text{kommun} \end{matrix} \right) \right] \left[\left(\begin{matrix} x_{\text{samhörighet}} \\ \text{kommundel} \end{matrix} \right) - \left(\begin{matrix} x_{\text{samhörighet}} \\ \text{kommun} \end{matrix} \right) \right] \left[\left(\begin{matrix} x_{\text{bygdkänsla}} \\ \text{kommundel} \end{matrix} \right) - \left(\begin{matrix} x_{\text{bygdkänsla}} \\ \text{kommun} \end{matrix} \right) \right] \left[\begin{matrix} x_{\text{ekonomiskt}} \\ \text{oberoende} \end{matrix} \right] \left[\begin{matrix} x_{\text{konkret}} \\ \text{missnöje} \end{matrix} \right]$$

Totalt består variabeln av fem faktorer. För var och en av de variabler som mäter motkultur subtraheras kommun från kommunedel. Därigenom skapas tre faktorer bestående av differensen mellan, i tur och ordning, historiskt intresse för kommundelen och för kommunen som helhet¹¹, samhörighet med invånare från kommundelen och från kommunen i övrigt¹² samt känsla för bygden i kommundelen och i kommunen i övrigt¹³. Ju större positiv differens, desto mer positiv förväntas attityden vara till kommunindelning. Den fjärde faktorn är kommundelens oberoende av kommunens centralort.¹⁴ Ju mer kommundelen bedöms vara oberoende av kommunens centralort, desto mer positiv förväntas attityden till kommunindelning vara. Den femte och sista faktorn är konkret missnöje med satsningar på olika verksamhetsområden.¹⁵ Ju mer utbrett missnöje, desto mer positiv förväntas attityden till kommunindelning vara. Interaktionsvariabeln är produkten av de fem faktorerna.¹⁶ Ju högre värde interaktionsvariabeln har, desto mer gynnsamma är omständigheterna i kommunen för önskemål om kommunindelning och, följdenligt, desto mer positiv förväntas attityden till kommunindelning vara.

I regressionsmodellen ingår således följande variabler; sambandens förväntade riktningar (positiv eller negativ) anges inom parentes efter varje variabel.

¹¹ Variabeln har transformerats och kan variera mellan värdena 1 (minimalt intresse för kommundelens historia–maximalt intresse för hela kommunens historia) och 2 (maximalt intresse för kommundelens historia–minimalt intresse för hela kommunens historia).

¹² Variabeln har transformerats och kan variera mellan värdena 1 (minimal samhörighet med invånare från kommundelen–maximal samhörighet med invånare från övriga kommunen) och 2 (maximal samhörighet med invånare från kommundelen–minimal samhörighet med invånare från övriga kommunen).

¹³ Variabeln har transformerats och kan variera mellan värdena 1 (minimal bygdkänsla med kommundelen–maximal bygdkänsla med övriga kommunen) och 2 (maximal bygdkänsla med kommundelen–minimal bygdkänsla med övriga kommunen).

¹⁴ Notera att variabeln har transformerats från att mäta grad av ekonomiskt beroende till grad av ekonomiskt oberoende. Den kan variera mellan värdena 1 (minimalt oberoende) och 2 (maximalt oberoende).

¹⁵ Variabeln har transformerats och kan variera mellan värdena 1 (inget missnöje) och 2 (maximalt missnöje).

¹⁶ Interaktionsvariabeln kan variera från 1 (minimalt gynnsamma förhållanden för kommunindelning) och 32 (maximalt gynnsamma förhållanden för kommunindelning).

- Intresse för kommundelens historia (+)
- Intresse för kommunens historia (-)
- Samhörighet med invånare i den egna kommundelen (+)
- Samhörighet med invånare i den övriga kommunen (-)
- Känsla för bygden i den egna kommundelen (+)
- Känsla för bygden i den övriga kommunen (-)
- Centralortens påverkan (-)
- Konkret missnöje (+)
- Interaktionsvariabel (+)

I tabell 12:17 redovisas analyserna av två regressionsmodeller. I den vänstra, Modell 1, ingår endast variablerna boende i delningsdel och jämförelsedel. I Modell 2 utökas regressionsmodellen med samtliga variabler ovan, inklusive interaktionsvariabeln. Därigenom prövas om kombinationen stark motkultur, oberoende av centralorten och konkret missnöje kan förklara varför andelen positiva till kommundelning är större i delningsdelarna än i genomsnitt. Om den kan det ska effekten (β) av boende i delningsdel på attityd till kommundelning minska jämfört med Modell 1.

Som framgår av tabellen är minskningen marginell, från 1,25 till 1,16. Sambandet mellan delningsdel och attityd till delning kvarstår således. Att det finns en stor andel positiva invånare till kommundelning i delningsdelarna kan alltså inte förklaras av att det i dessa finns en kombination av motkultur, oberoende och missnöje.

Av tabellen framgår även att alla variabler i Modell 2 utom interaktionsvariabeln har statistiskt signifikanta samband med attityd till kommundelning ($p < 0,10$). Alla samband går också i förväntad riktning. Tidigare resultat, att motkultur, oberoende och missnöje har betydelse på ett allmänt plan för önskemål om kommundelning, står sig således. Vad gäller interaktionsvariabeln visar det sig vid kontroll föreligga multikollinearitet mellan den och övriga oberoende variabler i modellen, vilket kan förklara att den inte är signifikant ($p > 0,10$).¹⁷ Hursomhelst kan ändå konstateras att sambandets riktning är negativ ($\beta = -0,24$). Inget tyder således på att interaktionsvariabeln har positiv effekt på attityd till kommundelning. En analys i vilken alla variabler i Modell 2 exklusive interaktionsvariabeln ingår ger vidare vid handen att sambanden i stort sett är desamma som i tabell 12:17. Interaktionsvariabeln har alltså inget inflytande på övriga variablers samband med attityd till kommundelning.

¹⁷ Multikollinearitet medför att olika oberoende variablers inflytande på den beroende variabeln (attityd till kommundelning) kan vara svåra att särskilja på grund av höga standardfel, vilket i sin tur innebär lägre signifikans. Enligt en tumregel föreligger multikollinearitet för en oberoende variabel (x_k) om $Tolerance(TOL_k) < 0,2$ (t.ex. Hamilton 1992:134). Ett kollinearitetstest av Modell 2 i tabell 12:20 visar att $TOL_k = 0,03$ för interaktionsvariabeln (linjär regression).

Tabell 12:17 Kommundelstillhörighet, motkultur, centralortsberoende, missnöje, interaktion och attityd till kommunindelning (icke centralortsbor, ordered logit)

Variabler	Modell 1				Modell 2			
	β	σ_e	β^S	p	β	σ_e	β^S	p
Boende delningsdel	1,25	0,21	0,22	0,00	1,18	0,23	0,21	0,00
Boende jämförelsedel	0,33	0,21	0,06	0,12	0,50	0,22	0,09	0,02
Lokalhistoria, kommunedel	–				0,62	0,26	0,25	0,02
Lokalhistoria, kommun	–				–0,66	0,27	–0,24	0,01
Samhörighet, kommunedel	–				0,53	0,19	0,28	0,01
Samhörighet, kommun	–				–0,55	0,19	–0,28	0,00
Bygdkänsla, kommunedel	–				0,49	0,20	0,24	0,01
Bygdkänsla, kommun	–				–0,37	0,19	–0,16	0,06
Centralortens påverkan	–				–0,55	0,31	–0,30	0,08
Konkret missnöje	–				0,20	0,09	0,31	0,04
Interaktionsvariabel	–				–0,24	0,22	–0,28	0,27
	$\tau_1 = -4,34$				$\tau_1 = -3,01$			
	$\tau_2 = -3,19$				$\tau_2 = -1,81$			
	$\tau_3 = -1,73$				$\tau_3 = -0,32$			
	$\tau_4 = -0,64$				$\tau_4 = 0,89$			

Kommentar:

τ_m är intercept för olika värden på den beroende variabeln.

Modell 1: $N = 683$, $-2 \ln L = 2027,03$, Modell $\chi^2 = 31,30$ ($p < 0,00$).

Modell 2: $N = 610$, $-2 \ln L = 1754,18$, Modell $\chi^2 = 104,00$ ($p < 0,00$).

”Boende i delningsdel” och ”boende i jämförelsedel” kan anta värdena 0 (”nej”) och 1 (”ja”). Interaktionsvariabeln kan anta värdena 1 (minimalt gynnsamma förhållanden för kommunindelning) och 32 (maximalt gynnsamma förhållanden för kommunindelning).

Urvalet är viktat så att var och en av de 13 delningsdelarna respektive jämförelsedelarna i undersökningen har en urvalsstorlek på 10 individer.

Noteras i tabell 12:17 kan även att effekten (β) av boende i jämförelsedel ökar i Modell 2 jämfört med Modell 1. Vid kontroll för motkultur, oberoende och missnöje har boende i jämförelsedel positiv effekt på attityd till kommunindelning ($\beta = 0,50$). Förklaringen ligger i att vissa av de studerade omständigheterna för kommunindelning är mindre gynnsamma i jämförelsedelarna än i genomsnitt, till exempel beträffande samhörighet mellan invånarna (se ovan). Om hänsyn tas till att omständigheterna är mindre gynnsamma innebär undersökningens resultat att invånarna i jämförelsedelarna är mer positiva än genomsnittet till kommunindelning. En tanke, som dock inte kan undersökas närmare i denna studie, är att det finns något förhållande i delningsdelarnas och jämförelsedelarnas kommuner som ger upphov till önskemål om kommunindelning bland invånarna, och om omständigheterna motkultur, oberoende

och missnöje varit desamma i jämförelsedelarna som i delningsdelarna skulle det även i de förra uppstå opinion för kommunindelning.

Sammantaget innebär resultaten i tabell 12:17 att sannolikheten för önskemål om kommunindelning är störst när alla omständigheter – motkultur, oberoende, missnöje – föreligger. Effekten av en viss omständighet, till exempel motkultur, ökar dock inte för att den föreligger samtidigt som en annan omständighet. Varje omständighet har alltså ungefär samma betydelse, oavsett förekomsten av övriga omständigheter. Vad gäller delningsdelarna kvarstår sambandet mellan boende i dessa och attityd till kommunindelning, vilket betyder att inte heller kombinationen motkultur, oberoende och missnöje förklarar varför andelen positiva är större i delningsdelarna än i genomsnitt.

Sammanfattning och slutsatser – uppkomst av kommunindelning

I kapitlet har studerats olika omständigheter och uppkomst av önskemål om kommunindelning. Seymour M. Lipsets och Stein Rokkans teori om territoriell konflikt mellan centrum och periferi i Västeuropa har tjänat som utgångspunkt. Enligt denna teori ökar sannolikheten för territoriell konflikt vid 1) stark koncentration av motkultur i periferin, 2) få kontakter mellan centrum och periferi och 3) minimalt ekonomiskt beroende i periferin av centrum. Teorins begreppsapparat har konverteras så att den är applicerbar på territoriella konflikter i kommuner i form av önskemål om kommunindelning. En fråga i undersökningen har varit i vilken utsträckning de tre omständigheterna kan förklara varför det i vissa kommuner finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till att den egna kommunen blir en egen kommun. De kommuner som avses är de som vid eller strax före undersökningens genomförande ansökt om kommunindelning (delningsdelar) och vars invånare är klart mer positiva än andra invånare till kommunindelning (se kap. 9). En annan fråga har varit om omständigheterna har någon betydelse för attityden till delning av den egna kommunen bland kommuninvånare i allmänhet (icke centralortsbor).

Först i kapitlet studerades dock missnöje bland invånarna och önskemål om kommunindelning. Två olika slags missnöje ingick i undersökningen: konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden och missnöje med hur kommunen styrs. Det senare missnöjet delas upp i missnöje med medborgarstyrelsen, handlingskraften och rättssäkerheten i kommunen. Vid multivariat analys visar undersökningen att konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden har positivt samband med attityd till kommunindelning. Detsamma gäller missnöje med rättssäkerheten i kommunen, medan missnöje med medborgarstyrelsen och handlingskraften inte har samband med attityd till kommunindelning.

Det framkommer även att varken missnöje med kommunens satsningar eller med hur kommunen styrs kan förklara varför det i delningsdelarna finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun. Det faktum att det i dessa delar mer eller mindre finns en opinion för kommunindelning har alltså åtminstone inte enbart att göra med att invånarna i dem är mer missnöjda än andra kommuninvånare.

Vad gäller den första av de tre omständigheterna, motkultur, visar den sig vid multivariat analys ha samband med attityd till kommunindelning. Invånare som är intresserade av den egna kommundelens historia samt känner stor samhörighet med invånare från den egna kommundelen och starkt för bygden i den egna kommundelen tenderar att vara mer positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun, medan invånare som är intresserade av hela kommunens historia samt känner stor samhörighet med invånare från den övriga kommunen och starkt för bygden i den övriga kommunen tenderar att vara mer negativa till att den egna kommundelen blir en egen kommun.

Motkultur kan dock inte förklara varför det i delningsdelarna finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiv till kommunindelning. Det finns således inget som tyder på att invånare i dessa delar enbart till följd av stark lokal identitet är mer positiva till kommunindelning än andra.

Den andra omständigheten, kontakt mellan kommundelen och centralorten, har vid multivariat analys endast marginell betydelse för attityd till kommunindelning bland invånare i allmänhet. I vilken utsträckning invånarna gör sina inköp i centralorten, arbetar i centralorten och på fritiden umgås med centralortsbor – det vill säga interaktion inom den ekonomiska och sociala sfären – har inga nämnvärda samband med attityd till kommunindelning. Däremot visar sig interaktion inom den politisk-administrativa sfären spela viss roll. Invånare som är bekanta med kommunpolitiker från andra delar av kommunen än den egna är mindre positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun; bekantskap med kommunpolitiker från den egna kommundelen har däremot inget samband med attityd till kommunindelning.

Få kontakter med centralorten visar sig inte heller kunna förklara varför det finns en större andel positiva till kommunindelning i delningsdelarna än i genomsnitt. Att det i de delarna finns opinion för kommunindelning beror alltså inte på att de är mer avskilda från sin centralort än andra kommundelar.

Den tredje och sista omständigheten avser kommundelarnas ekonomiska beroende av centralorterna. Vid multivariat analys visar sig den samhälls-ekonomiska utvecklingen i den egna kommundelen inte ha något samband med attityd till kommunindelning bland invånare i allmänhet. Däremot spelar det roll om utvecklingen i centralorten anses påverka den egna kommundelen. Invånare som anser att så är fallet är mer negativa till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun än invånare som anser att utvecklingen i centralorten inte påverkar kommundelen.

Oberoende av centralorten kan däremot inte förklara varför det i delningsdelarna finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till kommunindelning. Att många invånare i dessa vill att den egna kommundelen blir en egen kommun beror med andra ord åtminstone inte bara på att delarna är mindre beroende av utvecklingen i sin centralort än andra delar.

Enligt Stein Rokkan och Derek Urwin är det framför allt kombinationen stark motkultur–ekonomiskt oberoende som ökar sannolikheten för territoriell konflikt mellan centrum och periferi. För att periferin ska mobiliseras behövs därtill, menar de, någon form av katalysator. Mot den bakgrunden kan hävdas att det är kombinationen stark motkultur, oberoende av centralorten och konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden som har betydelse för önskemål om kommunindelning, inte varje omständighet var för sig. En kombination av omständigheterna skulle således innebära maximalt gynnsamma förutsättningar för önskemål om kommunindelning. Jämfört med resultaten ovan skulle effekten av en omständighet öka om den föreligger samtidigt som en annan omständighet.

Resonemanget får dock inget stöd i undersökningen. Studeras effekten av kombinationen stark motkultur, oberoende av centralort och utbredd missnöje på invånarnas attityd till kommunindelning framkommer att den inte har någon nämnvärd betydelse, och effekterna av respektive omständighet är i stort sett desamma oberoende av förekomsten av övriga omständigheter.

Kombinationen stark motkultur, oberoende av centralort och utbredd missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden kan inte heller förklara varför det i delningsdelarna finns en större andel positiva invånare än i genomsnitt till kommunindelning.

Sammantaget får den utifrån Lipset och Rokkan härledda teorin ett visst stöd. Kommundelar som präglas av stark motkultur, oberoende av centralorten och utbredd missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden tycks ha positiv effekt på önskemål om kommunindelning; extra stor effekt när dessa omständigheter kombineras föreligger dock inte. Teorin kan däremot inte förklara varför det i vissa kommundelar (delningsdelar) mer eller mindre finns en opinion bland invånarna för att den egna kommundelen ska bli en egen kommun. Uppkomsten av opinionen måste bero på andra faktorer än de som studeras i undersökningen.¹⁸ I det avslutande kapitlet förs en fortsatt diskussion om uppkomst av opinion för kommunindelning.

¹⁸ En tänkbar faktor som inte prövats i undersökningen skulle kunna vara partipolitiska skillnader inom kommunerna mellan delningsdel och övriga kommunen. Som redogjorts för i kapitel 9 har forskning dock visat att sådana skillnader inte har någon nämnvärd betydelse för i vilken utsträckning invånarna i samband med folkomröstning röstar för kommunindelning.

13 Kommundelningar – slutdiskussion

Efter kommunsammanläggningsreformen 1962–1974 har tolv kommundelningar genomförts. Frågan har dock varit aktuell i fler. Sammantaget mellan 1976 och 2000 ansökte 43 kommundelar från 35 kommuner om kommundelning eller utredning om kommundelning. Sedan kommunsammanläggningsreformen har frågan om kommundelning alltså varit aktuell i en av åtta kommuner, eller nästan 13 procent.

I detta kapitel sammanfattas undersökningens Del II. Först ges en kortfattad beskrivning av de kommundelar som ansökt om kommundelning och attityden till kommundelning bland invånarna. Därefter redogörs för undersökningens huvudresultat, bland annat vilka motiv som ligger bakom invånarnas önskemål om kommundelning och vilka omständigheter som gynnar uppkomst av önskemål om kommundelning. Avslutningsvis diskuteras kommundelningar i sammanhanget kommunindelning och demokrati.

Kommundelar som ansökt om delning och attityd bland invånarna

De kommundelar som sedan mitten av 1970-talet ansökt om kommundelning har i genomsnitt haft drygt 8 000 invånare. Antalet varierar dock kraftigt, från knappt 2 000 till över 20 000. I genomsnitt har invånarna i den utbrytande kommundelen utgjort cirka 20 procent av invånarna i hela kommunen. De kommundelar som ansökt om kommundelning har inte alltid varit rikare än huvudkommunen; i över hälften av kommundelningsfallen har skattekraften tvärtom varit lägre i den utbrytande kommundelen än i hela kommunen.

Ofta genomförs folkomröstning eller opinionsundersökning i samband med ansökan om kommundelning. I de folkomröstningar som genomförts 1976–2000 har valdeltagandet i de utbrytande kommundelarna i genomsnitt varit cirka 70 procent. Andelen positiva har i genomsnitt varit knappt 60 procent. I de fall folkomröstning genomförts även i övriga kommunen har såväl deltagandet som andelen positiva där varit lägre. Enligt forskning tenderar andelen positiva till kommundelning i den utbrytande kommundelen att öka om skattekraften i denna del är högre. Skillnader i partipolitiska preferenser mellan kommundelen och övriga kommunen samt andel boende i kommundelen relativt övriga kommunen har däremot ingen betydelse.

Av undersökningen framkommer att endast en minoritet av invånarna i Sverige är positiva till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun. Bland dem som bor utanför centralorterna svarar knappt var femte (18 procent) invånare att de skulle ställa sig mycket eller ganska positiva till ett sådant förslag. Drygt hälften (51 procent) svarar att de skulle ställa sig negativa och övriga att de skulle ställa sig varken positiva eller negativa. I de kommuner som ansökte om kommunindelning i samband med eller strax före undersökningens genomförande ser det annorlunda ut. Nästan hälften (49 procent) av invånarna i dessa uppger att de är positiva till den föreslagna kommunindelningen, knappt en tredjedel (31 procent) att de är negativa och övriga att de är varken negativa eller positiva. Bland invånare från andra delar i samma kommuner är endast drygt var tionde (13 procent) positiv till den föreslagna delningen. Flertalet visar sig dock inte vara motståndare till den föreslagna delningen, utan varken negativa eller positiva (58 procent).

Huvudresultat i undersökningen

I undersökningen har två grupper studerats. Dels invånare (icke centralortsbor) i allmänhet, dels invånarna från de kommuner som har ansökt om kommunindelning, så kallade delningsdelar. Dessutom ingår invånare från andra kommuner i samma kommuner som delningsdelarna, men i vilka frågan om kommunindelning inte är eller har varit aktuell. Dessa delar benämns jämförelsedelar. Tre frågor har studerats: Hur ser den grundläggande kommun- och demokratisynen ut? Vilka är motiven bakom kommunindelning? Vad förklarar uppkomsten av önskemål om kommunindelning?

Kommundelning och grundläggande kommun- och demokratisyn

Vad gäller grundläggande kommunsyn har tre grundläggande uppgifter för kommuner definierats. Enligt dessa ska kommunerna vara institutionella system för demokrati och den lokala folkviljans förverkligande, "hushållare" med offentliga resurser samt producenter av offentlig service. Demokratisyn delas upp i uppfattning om hur man bör vara som medborgare i en demokrati med avseende på politiskt engagemang och uppfattning om hur kommunpolitiker bör vara.

Av undersökningen framgår att invånare som är positiva till kommunindelning lägger något större vikt än övriga invånare vid att kommunen är lyhörd för vad invånarna tycker. Däremot lägger de inte större vikt vid att kommunen håller skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå eller erbjuder ett bra serviceutbud. Detta tyder på att invånare som är positiva till kommunindelning i något större utsträckning än invånare som är negativa ser kommunen som ett institutionellt system för demokrati, medan däremot inte som "hushållare"

med offentliga resurser eller producent av offentlig service. När det gäller grundläggande demokratisyn finns inga nämnvärda skillnader mellan invånare som är positiva respektive negativa till kommunindelning, vare sig i fråga om hur engagerad man bör vara som medborgare i en demokrati eller hur kommunpolitiker bör vara.

Jämförs invånare i delningsdelar med invånare i jämförelsedelar finns knappast några nämnvärda skillnader mellan dessas grundläggande kommunsyn respektive demokratisyn.

Sammantaget tyder resultaten på att invånarnas idealbild av hur kommunen och demokratin bör fungera i det stora hela taget inte skiljer nämnvärt mellan invånare som är positiva respektive negativa till att den egna kommundelen bryts loss och blir en egen kommun. Idealbilden skiljer inte heller nämnvärt mellan invånare från delningsdelar respektive jämförelsedelar.

Motiv bakom kommunindelning

I debatten framställs kommunindelning ofta som en fråga om demokrati och effektivitet. De som förespråkar kommunindelningar brukar framhålla att sådana har positiva effekter på den kommunala demokratin. Motståndare brukar i stället betona den kommunala servicen och effektiviteten, som de menar försämras vid kommunindelning. Goda förutsättningar för demokrati bör enligt dem kunna tillskapas utan att dela kommuner.

Studeras kommuninvånarnas sätt att se på frågan om kommunindelning visar sig även de göra det i termer av demokrati och effektivitet. Det stora flertalet invånare (icke centralortsbor) – även de som är negativa till att kommunen delas – gör bedömningen att demokratin skulle förbättras om den egna kommundelen bröts loss och bildade en egen kommun. Andelen som tror att den kommunala effektiviteten förbättras är generellt sett mindre. Bland dem som är positiva till kommunindelning tror dock en stor andel att även effektiviteten skulle förbättras vid kommunindelning. Bland dem som är negativa till kommunindelning tror en stor andel att effektiviteten skulle bli sämre. Framför allt förutspås försämringar av den kommunalpolitiska ekonomin och samhällsekonomin i kommunen.

När det gäller vilket eller vilka motiv som har störst betydelse för kommuninvånarnas attityd till om den egna kommundelen bör bli en egen kommun visar multivariat analys att två demokratispekter – bättre åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda och bättre gemenskap mellan invånarna – har störst betydelse bland dem som är för delning. Bland dem som är emot delning har två effektivitetsaspekter – sämre kommunalpolitisk ekonomi och sämre kommunal service – störst betydelse.

Bland invånare i delningsdelarna, det vill säga i de kommundelar som ansökt om kommunindelning, tycks bättre effektivitet till viss del vara ett motiv bland dem som är positiva till kommunindelning. Bättre demokrati förefaller dock vara ett viktigare motiv. Bland de invånare i delningsdelarna som är

negativa till kommunindelning är främsta motivet sämre effektivitet och service.

Sammantaget tyder resultaten i undersökningen på att motiven bakom önskemål om kommunindelning främst har att göra med bättre demokrati. Framför allt rör det sig om bättre åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda och bättre invånargemenskap. Andra aspekter av den kommunala demokratin, till exempel att det skulle bli lättare att engagera sig i en liten kommun, tycks ha mindre betydelse. Motstånd mot kommunindelning hänger uteslutande samman med kommunens effektivitet och service, som tros bli sämre om den egna kommundelen skulle bli en egen kommun. Särskilt stor betydelse tycks det ha om kommundelen anses sakna de ekonomiska förutsättningarna för att vara en egen kommun.

Uppkomst av önskemål om kommunindelning

I undersökningen prövas i vilken utsträckning tre omständigheter kan förklara uppkomst av önskemål om kommunindelning dels bland invånare (icke centralortsbor) i allmänhet, dels i delningsdelarna. Omständigheterna är förekomst av motkultur i kommundelen relativt övriga kommunen, få kontakter mellan kommundelen och centralorten samt ekonomiskt oberoende av centralorten.

Först konstateras dock att det bland invånare i allmänhet finns samband mellan missnöje och önskemål om kommunindelning. Vid multivariat analys visar sig de som har utbrett, konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden vara mer positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun än de som inte har utbrett, konkret missnöje. Även missnöje med rättssäkerheten i kommunen har samband med attityd till kommunindelning; missnöje med hur kommunen styrs i övriga avseenden (medborgarstyrelse och handlingskraft) har vid multivariat analys däremot inget samband med attityd till kommunindelning.

Vad gäller de nämnda omständigheterna visar sig motkultur i den egna kommundelen gynna uppkomst av önskemål om kommunindelning. Invånare som är intresserade av den egna kommundelens historia samt känner stor samhörighet med invånare från den egna kommundelen och starkt för bygden i den egna kommundelen är vid multivariat analys mer positiva till kommunindelning, medan invånare som är intresserade av hela kommunens historia samt känner stor samhörighet med invånare från övriga kommunen och starkt för bygden i övriga kommunen är mer negativa.

Omständigheten få kontakter med centralorten inom den ekonomiska och sociala sfären har vid multivariat analys inga nämnvärda samband med önskemål om kommunindelning. Däremot visar sig invånare som är bekanta med kommunpolitiker från andra delar av kommunen än den egna vara mer negativa till kommunindelning; bekantskap med kommunpolitiker från den egna kommundelen har däremot inget samband med attityd till kommunindelning.

När det gäller den tredje omständigheten, ekonomiskt oberoende av centralorten, framkommer vid multivariat analys att den egna kommundelens ekonomiska utveckling i sig inte har samband med attityd till kommunindelning. Invånare som anser att den ekonomiska utvecklingen i kommundelen är god är inte mer positiva till kommunindelning än invånare som anser att den ekonomiska utvecklingen är dålig. Däremot visar sig beroende av centralort ha betydelse. Ifall utvecklingen i centralorten anses påverka utvecklingen i kommundelen minskar stödet för kommunindelning.

Det finns alltså ett antal omständigheter som gynnar/motverkar uppkomst av önskemål om kommunindelning bland invånarna i allmänhet. Ingen av dessa omständigheter kan dock förklara varför det i just delningsdelarna finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun.

En tänkbar invändning mot resultaten vore att det främst är kombinationen stark motkultur och oberoende av centralorten som gynnar uppkomst av önskemål om kommunindelning, inte varje omständighet för sig. Därtill kan fordras konkret missnöje med kommunens satsningar på olika verksamhetsområden för att önskemål om kommunindelning ska uppstå. Ytterligare analys visar dock att så inte är fallet. Både motkultur, oberoende av centralorten och konkret missnöje ökar sannolikheten för positiv attityd till kommunindelning bland invånare i allmänhet, men effekten av var och en av de tre variablerna på attityd till kommunindelning ökar inte när de föreligger samtidigt. Varje omständighet har med andra ord betydelse oberoende av om övriga omständigheter föreligger eller inte.

Kombinationen motkultur, oberoende av centralorten och konkret missnöje kan inte heller förklara varför det finns en större andel invånare i delningsdelarna än i genomsnitt som är positiva till kommunindelning. Varför det finns en opinion för kommunindelning i just dessa delar måste alltså ha att göra med andra faktorer än de som studeras i undersökningen.

Fortsatt diskussion om uppkomst av opinion för kommunindelning

Frågan varför det i vissa delar (delningsdelar) finns en större andel invånare än i genomsnitt som är positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun har alltså inte kunnat besvaras i undersökningen. Även om resultaten visar att det finns vissa omständigheter som är gynnsamma för att önskemål om kommunindelning ska uppkomma bland invånare i allmänhet kan de inte förklara den opinion för delning som finns i de kommundelar som har ansökt om kommunindelning.

En tänkbar anledning till detta är att bred uppslutning kring frågor som till exempel kommunindelning inte uppstår enbart till följd av att en kommun eller

kommundel kännetecknas av vissa strukturella omständigheter. Därutöver fordras också att aktörer i kommundelen agerar för att sätta frågan om delning på den politiska agendan i kommunen och övertyga invånarna. Invånarnas attityd till kommunindelning i delningsdelarna skulle således vara en produkt av både den struktur som skapas av vissa omständigheter och aktörers strategiska och opinionsbildande agerande.

Forskning om politisk mobilisering ger underlag för en sådan tolkning. Begreppet politisk mobilisering kan sägas avse den process som syftar till att skapa eller reaktivera ett engagemang eller identifikation i syfte att främja kollektiva mål (Mabileau et al. 1989:89). I forskningen betonas ledarskapet som en viktig framgångsfaktor för mobilisering. *Vilka* som agerar och *hur* de går till väga har betydelse för i vilken utsträckning invånarna mobiliseras. Ju fler sektorer och intressen i lokalsamhället som finns representerade bland de ledande aktörerna, desto bättre är förutsättningarna för att uppnå brett stöd bland invånarna. Aktörerna måste agera strategiskt, och tillgången till kanaler för att nå ut till invånarna har stor betydelse. Informationskampanjer, demonstrationer, öppna möten, manifestationer av olika slag och insändare i lokal-tidningar är exempel på metoder för att skapa opinion.

I sin studie av regionala partiets uppkomst och framgång i vissa sydeuropeiska länder fann statsvetaren Cecilia Malmström att de regionala partiernas framgång består i att de utnyttjat eller återuppväckt en olöst centrum–periferikonflikt och lyckats göra den partipolitiskt relevant (Malmström 1998:283). I fallet kommunindelning utgör omständigheterna i undersökningen dels strukturella förutsättningar för att önskemål om kommunindelning ska kunna uppstå, dels argument för kommunindelning som ledande förespråkare för kommunindelning kan använda i debatten för att öka uppslutningen kring delning av kommunen.

I vilken utsträckning dylikt arbete från ledande aktörer förklarar att det finns en stor andel invånare som är positiva till kommunindelning i delningsdelarna kan emellertid inte prövas i denna undersökning. Det förutsätter ett annat metodologiskt tillvägagångssätt med intensiva fallstudier av hur frågan om kommunindelning utvecklats över tid i enskilda kommuner. Det finns emellertid resultat som indikerar att ledande aktörers agerande har betydelse på det sätt som beskrivits ovan. Kerstin Kolam och Christina Ekman fann i sin studie, som refererats i föregående kapitel, att det ofta funnits konflikter om konkreta stridsfrågor när kommuner har delats, men att dessa mera verkade fungera som *redskap* än som utlösande faktorer (Kolam & Ekman 1993). Även vissa resultat i föreliggande undersökning talar för att ledande förespråkares agerande kan ha bidragit till att öka andelen invånare som är positiva till kommunindelning. Bland invånare i delningsdelar visar sig de som ofta talar med andra invånare om den föreslagna kommunindelningen vara mer positiva än de som sällan pratar med andra om den. Vidare är invånare som tagit del av kampanjmateriel som gällt den föreslagna kommunindelningen i

större utsträckning positiva till kommundelning än invånare som inte tagit del av sådant material.¹ Dessa resultat ger knappast på egen hand tillräckligt stöd för slutsatsen att den stora andelen positiva invånare i delningsdelarna delvis beror på ledande förespråkares strategiska agerande, men de pekar i den riktningen. För att lokala opinioner för kommundelning ska uppstå fordras i så fall förutom vissa strukturella omständigheter även att dessa omständigheter nyttjas av ledande aktörer som driver frågan om kommundelning och som via opinionsbildning får annars tveksamma personer att bli positiva till att den egna kommundelen blir en egen kommun.

Kommundelning, kommunindelning och demokrati

Frågan om kommundelning kan ses utifrån ett demokratiteoretiskt perspektiv, nämligen rätten för en grupp att utgöra ett eget demos. När bör befolkningen inom ett visst territorium tillåtas att bryta sig loss från en existerande politisk enhet för att bilda en egen enhet? Hur stor vikt ska läggas vid vad befolkningen i övriga delar tycker i frågan?

Som anfördes i kapitel 1 bör i en demokrati avgränsningen av den politiska enheten accepteras av dem som ingår i demos. I den mån så inte är fallet försämras förutsättningarna för att demokrati ska vara en legitim beslutsmetod. Om det finns ett utbrett missnöje bland invånarna i en kommun del med att tillhöra en kommun kan mot den bakgrunden ifrågasättas om den rådande kommunindelningen är lämplig ur demokratisynpunkt. Har invånarna i en kommun del en stark önskan att bryta sig loss och bilda en egen kommun skulle, allt annat lika, en ny kommun i enlighet med invånarnas önskemål bättre uppfylla de kriterier som kan ställas på demokratiska enheter (se kap. 1). Vidare tyder resultaten i undersökningens Del I på att den kommunstruktur som kan uppkomma genom kommundelning – enkärniga kommuner som är mindre till antalet invånare och till ytan – skapar bättre förutsättningar för den kommunala demokratin. I Del II har framkommit att bättre demokrati vanligtvis är det främsta motivet bakom önskemål om kommundelning.

En villkorlös rättighet för invånare i kommundelar att bilda egna kommuner skulle dock vara långt ifrån oproblematiskt. En sådan rättighet skulle riskera att mer eller mindre omöjliggöra varje varaktig kommunbildning eftersom invånarna i varje kommun del skulle kunna kräva och ha rätt att få bilda en egen kommun så fort de inte får sin vilja igenom. I förlängningen skulle det omöjliggöra demokratiskt beslutsfattande och leda till stor oreda på den kommunala nivån (jfr Dahl 1989:196). Politik som omfördelar resurser

¹ Även andelen negativa är större bland de invånare som tagit del av kampanjmaterial än bland de invånare som inte tagit del av sådant material. Bland dem som inte tagit del av kampanjmaterial är i stället gruppen varken negativ eller positiv större.

mellan olika kommunalar skulle bli svårare att föra då det hela tiden skulle finnas hot, dolt eller öppet, från rikare kommunalar att bryta sig loss och bilda egna kommuner. Vidare grundas kommuners verksamhet inte enbart på beslut i den kommunala demokratin. Kommuner är också delar i ett nationellt politiskt system med uppgift att genomföra nationellt beslutad politik. Vid en eventuell kommunalning måste hänsyn därför tas till att både den utbrytande och den kvarvarande kommunalen har storleksmässiga, ekonomiska och andra förutsättningar att klara det.

Det finns således argument både för och emot att låta kommunalar bryta sig loss och bilda egna kommuner. Av demokratiskäl kan ändå sägas att det bör finnas en möjlighet för kommunalar att bilda egna kommuner om det bland invånarna finns en stark och varaktig önskan om att få göra det, men denna möjlighet bör inte vara oinskränkt utan hänsyn måste tas till en rad faktorer såsom konsekvenser för den kvarvarande kommunalen och förmåga att fullgöra nationellt reglerade uppgifter.

I slutändan är beslut om kommunalning en skälighetsbedömning där olika intressen måste vägas mot varandra. Grovt sett kan man tala om tre olika territoriella intressen. Dessa är intressena i den utbrytande kommunalen och i den kvarande kommunalen samt det nationella intresset som representeras av de nationella politiska organen; till dessa kan eventuellt även läggas ett regionalt intresse hos kringliggande kommuner. Intresset i den utbrytande kommunalen bör vägas skilt från intresset i den övriga kommunen eftersom frågan gäller just avgränsning av demos, varvid hela kommunen inte bör betraktas som ett demos (jfr kap. 1). Vidare gäller allmänt att ju fler nationellt reglerade uppgifter som åligger kommunerna, desto mindre är utrymmet för hänsynstagande till renodlat lokala önskemål och behov och desto större vikt måste läggas vid det nationella intresset av att kommunerna kan genomföra nationellt reglerade uppgifter.

Enligt den lag som reglerar ändringar i kommunindelningen, lagen (1979:411) om ändringar i Sveriges indelning i kommuner och landsting, får en kommun delas om det kan antas medföra bestående fördelar för en kommun eller en del av en kommun, eller andra fördelar från allmän synpunkt. Den eventuella fördel som en kommunalning kan tänkas innebära för den kommunal som bryts måste vägas mot den eventuella nackdel som delningen skulle innebära för den kvarvarande delen. Lagen är medvetet vagt utformad vad gäller skäl för indelningsändring och hur tungt de ska väga i förhållande till eventuella skäl emot en ändring (prop. 1978/79:157 s. 41–42). Huvudsyftet med lagstiftningen är främst att säkerställa vilka intressen som ska beaktas. Särskild hänsyn ska tas till önskemål och synpunkter från kommunen, varmed avses kommunfullmäktige. Särskild hänsyn ska även tas till befolkningens önskemål och synpunkter, varmed avses önskemål och synpunkter hos befolkningen i hela kommunen (bet. KU 1978/79:40 s. 5); i praxis särskiljs dock befolkningen i den kommunal som en ansökan om

kommundelning avser och befolkningen i övriga kommunen (SOU 1993:90 s. 418, SOU 2002:33 s. 94). Hänsynstagandet till kommunen är överordnat hänsynstagandet till befolkningen. Om kommunen motsätter sig kommunindelning får beslut om delning meddelas endast om det finns synnerliga skäl.

Som framgick i kapitel 9 har det större antalet ansökningar om kommunindelning eller utredning om kommunindelning avslagits av Kammarkollegiet och regeringen. I genomsnitt i de folkomröstningar och opinionsundersökningar som genomförts har befolkningens attityd till kommunindelning varit positiv i de kommuner som velat bryta sig loss och negativ eller indifferent i kommunerna i övrigt. En fråga som mot den bakgrunden bör ställas är om det finns behov av att lyfta fram hänsynstagandet till befolkningen i den utbrytande delen på ett tydligare sätt än vad som görs i dag. Som anförts ovan är beslut om kommunindelning en skälighetsbedömning vilken bör tillmäta intressena i både den utbrytande kommundelen och övriga kommunen betydelse. I den mån ett av intressena genomgående tillmäts större betydelse kan det ur demokratisynpunkt finnas anledning att se över bestämmelserna.

Bilaga 1 – Enkätundersökningens design och metod

Bakgrund

Föreliggande undersökning har ingått som en del i forskningsprojektet *Multi-level governance and democratic identity* vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Projektet har finansierats av Swedish Institute for Regional Research (SIR). I undersökningen har studerats dels kommunsammanslagning (Del I), dels kommunindelning (Del II). Det empiriska materialet har främst bestått av enkätdata från enkätundersökningen *Undersökningen Lokal demokrati*. Projektets huvudansvariga har varit Karl-Göran Algotsson, Sverker Gustavsson och Barry Holmström. Ansvarig för enkätundersökningen har varit Peder Nielsen. Undersökningens uppläggning och utformningen av frågeformuläret har gjorts i samarbete med Anders Westholm.

Population, urval och viktning

En utgångspunkt för enkätundersökningen var att den skulle kunna ligga till grund för analyser av både effekter av den kommunstruktur som uppstod till följd av kommunblocksreformen och önskemål om delning i de kommundelar som ansökt om kommunindelning. Ett obundet slumpmässigt urval var inte tillrädligt eftersom antalet personer från olika, i undersökningen centrala, kommuner eller typer av kommuner skulle bli för litet. Urvalet fick därför stratifieras med avseende på kommun- och kommundelstillhörighet, det vill säga invånare i vissa kommuner och kommundelar överrepresenterades i urvalet.

Undersökningspopulationen utgjordes av samtliga kommuninvånare i Sverige mellan 18 och 75 år. Urvalsstorleken var 2 300 personer. Urvalet allokerades på flera strata. Eftersom urvalssannolikheten inte var känd på förhand fick för varje stratum fastställas en urvalsstorlek. Sammantaget förekom tre huvudgrupper av strata: kommundelar som utan framgång protesterade mot sammanläggning under kommunblocksreformen¹, kommuner som tillkommit

¹ Uppgifter om vilka kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning utan att få igenom sina protester har tagits fram i Riksarkivet. Kommundelar som protesterade och som ingår i stratumet är Lyhundra, Rimbo, Malmköping, Stegeborg, Rydaholm, Fors-

efter kommunblocksreformen genom kommunindelning (se kap. 9) och kommuner som varit föremål för ansökan om kommunindelning. Den första gruppen, protestkommundelar, bestod av ett stratum. Urvalsstorleken fastställdes till 150 personer. Även den andra gruppen, utbrytarkommuner, bestod av ett stratum om 150 personer. Från dessa två strata gjordes två slumpmässiga urval.

Den tredje gruppen, kommuner som varit föremål för ansökan om kommunindelning, bestod av ett flertal strata. I samtliga dessa kommuner utgjorde den del som ansökan om kommunindelning avsåg ett eget stratum. I den mån det fanns andra, jämförbara kommundelar som inte ansökt om kommunindelning utgjorde även de egna strata. Slutligen utgjorde övriga delar i respektive ansökarkommun egna stratum; ett undantag var de övriga kommuner vars befolkning var så stor att antalet personer vid ett obundet slumpmässigt urval kunde förväntas överstiga den fastställda urvalsstorleken. På detta sätt konstruerades 64 strata. Från varje stratum drogs därefter ett slumpmässigt urval. Urvalsstorleken fastställdes till 20 personer per stratum i de fall kommunen var föremål för ansökan om kommunindelning 1995–1998 och 10 personer per stratum i de fall kommunen var föremål för ansökan om kommunindelning 1993–1994. Urvalsstorlekarna är inte tillräckliga för att varje kommun ska kunna analyseras var för sig, utan de får ligga till grund för analyser av olika typer av kommuner.

Av de totalt 2 300 personerna i urvalet valdes således 1 280 genom stratifierat urval och 1 020 genom obundet slumpmässigt urval. Som urvalsram begagnades det statliga personadressregistret SPAR, som omfattar alla personer som är folkbokförda i Sverige. Urvalet genomfördes i praktiken i två steg. Först gjordes ett obundet slumpmässigt urval om 100 000 personer. Utifrån kommun- och församlingskod delades sedan dessa personer in efter stratumtillhörighet; genom den stora urvalsstorleken (100 000) säkerställdes att urvalsstorleken i respektive stratum minst blev den som fastställts på förhand. I ett andra steg valdes inom varje stratum slumpmässigt det på förhand fastställda antalet personer. Bland dem i det stora urvalet som inte ingick i ett stratum valdes slumpmässigt 1 020 personer.

För att analyserna ska ge representativa skattningar beräknades vikter för personerna i det slutliga urvalet. Vikterna beräknades enligt följande. Kvoten

heda, Annerstad, Lidhult, Åseda, Mörlunda, Riseberga, Ödåkra, Vallåkra, Herrestad, Onsala, Löftedalen, Fjärsås, Tvååker, Veddige, Värö, Landvetter, Björketorp, Hermansbyn, Kode, Forshälla, Frykeryd, Los, Järvsö, Årsunda, Ramsele, Oviken, Övre Ljungdalen, Rätan, Burträsk, Edefors och Täreändö. Utöver dessa finns ett antal kommundelar, före detta kommuner, som protesterade mot sammanläggning men som inte ingår i stratomet på grund av att de ingår i ett annat stratum (delarna ingår dock i analyserna i undersökningen av protestdelar). Dessa är Saltsjöbaden, Vikbolandet, Degeberga, Tollarp, Löddeköping, Askim, Ljungskile, Skredsvik, Lane-Ryr, Hova, Östmark, Fellingsbro, Hede, Tännäs, Hogdal och Lillhärad. Utöver dessa finns ett antal före detta kommuner som protesterade men som inte ingår i stratomet för att de efter sammanläggningen åter blivit egna kommuner eller, i något enstaka fall, överförts till en annan kommun.

Tabell 1 Stratifierade och förväntade urvalsstorlekar

Stratum	Fastställd urvalsstorlek	Förväntad urvalsstorlek (OSU)
Protestdelar	150	36
Utbrytarkommun	150	29
<i>Kommundelningsfall 1995–1998</i>		
Huddinge: Drevviken/Trångssund	20	5
Huddinge: S:t Mikael (Vårby/Segeltorp)	20	5
Huddinge: övriga	20	11
Haninge: Västerhaninge/Tungelsta	20	4
Haninge: övriga	20	12
Uppsala: Knivsta	20	3
Uppsala: Vattholma/Storvreta	20	3
Uppsala: Björklinge	20	1
Uppsala: Bälinge	20	2
Eskilstuna: Torshälla	20	2
Eskilstuna: Skogstorp	20	1
Eskilstuna: Hällbybrunn	20	1
Eskilstuna: övriga	20	19
Norrköping: Vikbolandet	20	2
Norrköping: Åby	20	2
Norrköping: Krokek/Kolmården	20	2
Norrköping: Skärblacka	20	2
Norrköping: övriga	20	24
Kristianstad: Åhus	20	3
Kristianstad: Tollarp	20	1
Kristianstad: Degeberga	20	1
Kristianstad: övriga	20	14
Göteborg: Askim	20	6
Göteborg: Torslanda	20	3
Göteborg: Älvsborg	20	4
Göteborg: Tuve	20	3
Göteborg: Säve	20	3
Göteborg: Tynnered	20	5
Uddevalla: Ljungskile	20	1
Uddevalla: Lane-Ryr	20	1
Uddevalla: Skredsvik	20	1
Uddevalla: övriga	20	9
Gullspång: Hova	20	1
Gullspång: övriga	20	1
<i>Kommundelningsfall 1992–1994</i>		
Södertälje: Järna	10	2
Nacka: Saltsjöbaden	10	2
Norrtälje: Rimbo	10	3
Norrtälje: Hallstavik	10	2
Norrtälje: övriga	10	8
Strängnäs: Mariefred	10	1
Strängnäs: Åkers styckebruk	10	1
Strängnäs: övriga	10	5
Vaggeryd: Skillingsaryd	10	1
Vaggeryd: övriga	10	2
Kävlinge: Löddeköping	10	3
Kävlinge: Furulund	10	1
Kävlinge: övriga	10	3
Borås: Fristad	10	2
Borås: Dalsjöfors	10	2
Borås: Sandared	10	2
Borås: Viskafors	10	2
Torsby: Finnskoga- -Dalby	10	1
Torsby: Norra Ny	10	0
Torsby: övriga	10	3
Lindesberg: Fellingsbro	10	1
Lindesberg: Frövi	10	1
Lindesberg: Storå	10	1
Lindesberg: övriga	10	3
Härjedalen: Tännäs	10	1
Härjedalen: Hede	10	1
Härjedalen: Hogdal	10	0
Härjedalen: övriga	10	1
Storuman: Tärnaby	10	0
Storuman: övriga	10	1

Kommentar: Förväntade urvalsstorlekar har i tabellen avrundats till heltal.

mellan antalet personer i det stora urvalet som tillhörde ett stratum och det totala antalet personer i det stora urvalet (100 000) multiplicerades med den slutliga urvalsstorleken (2 300). För varje stratum erhöles därmed förväntad urvalsstorlek vid obundet slumpmässigt urval. Därefter beräknades kvoten mellan denna förväntade urvalsstorlek och den urvalsstorlek som på förhand fastställdes för varje stratum. Utifrån dessa kvoter kunde vikter beräknas som var proportionella mot varje stratums andel i populationen. Eftersom de personer som ingick i det stratifierade urvalet var överrepresenterade erhöles de vikter under 1, medan personer som ingick i det obundna, slumpmässiga urvalet erhöles 1 som vikt. Slutligen multiplicerades samtliga vikter med en faktor för att justera det viktade antalet personer som deltog i undersökningen till samma nivå som det faktiska antalet personer som deltog i undersökningen.

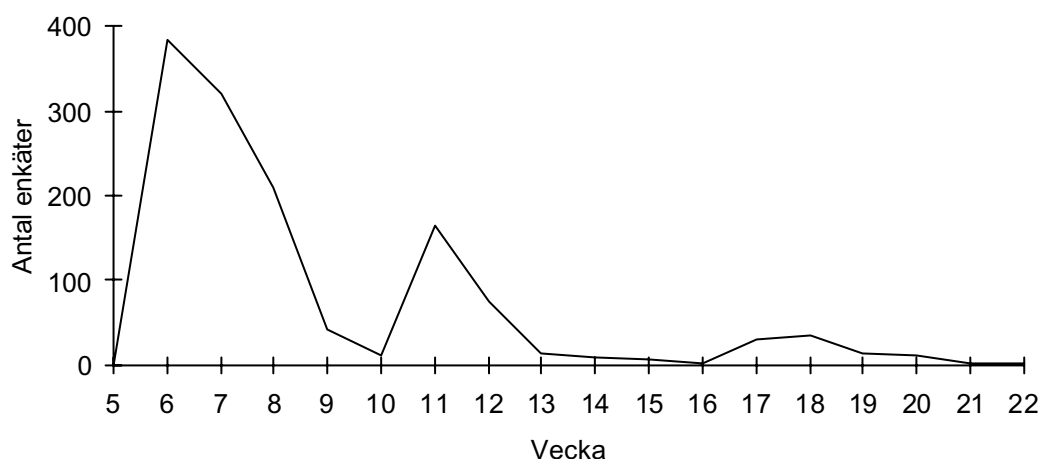
Om inget annat anges används i undersökningen dessa justerade vikter för samtliga personer som ingår i analyserna.

Genomförande

Fältarbetet genomfördes under ledning av Peder Nielsen. Tidpunkten för genomförandet var vintern/våren 1999. Fältarbetet inleddes vecka 5 med att enkätformulär tillsammans med följebrev och svarskuvert skickades ut till respondenterna; för enkätformulär och följebrev, se bilaga 2. I följebrevet gavs en kortfattad beskrivning av undersökningens syfte och hur urvalet gått till. För att öka svarsfrekvensen gavs respondenterna i slutet av enkäten möjlighet att välja en av fem uppräknade organisationer till vilken skänktes 15 kronor för inkommet svar.

Vecka 7 gjordes ett andra utskick i form av ett vykort som tack till dem som redan besvarat enkäten och som påminnelse till övriga respondenter. Vecka 10 gjordes det tredje utskicket till dem som ännu inte besvarat enkäten. Utskicket innehöll även enkätformuläret. Slutligen skickades vecka 16 en sista påminnelse i form av ett vykort ut till dem som fortfarande inte hade besvarat enkäten.

Figur 1 visar inflödet av enkäter under hela undersökningsperioden. Merparten av dem som besvarade enkäten gjorde det inom de första fyra veckorna. När den andra påminnelsen skickades ut, vecka 10, hade enkätinflödet i det närmaste upphört. Genom påminnelsen ökade inflödet under cirka två veckor. Den sista påminnelsen, vecka 16, hade en svag positiv effekt på inflödet. Fältarbetet avslutades vecka 22. Den totala undersökningsperioden var således 17 veckor.

Figur 1 Inflöde av enkäter

Svarsfrekvens och bortfall

Totalt besvarades enkäten av 1 254 personer. Av dem som inte besvarade enkäten var 983 svarsvägrare, medan 63 personer inte borde ha ingått i urvalet av naturliga orsaker, till exempel på grund av svår sjukdom eller längre utlandsvistelse. Om hänsyn tas till detta naturliga bortfall blir svarsfrekvensen i undersökningen 56 procent. Med hänsyn till att påminnelserna av resursskäl fick begränsas till tre stycken postala påminnelser samt att det i slutskedet inte fanns möjlighet att skicka ut en minienkät till de respondenter som inte besvarat enkäten får andelen svarande anses acceptabel.²

Tabell 2 Svarsfrekvens i undersökningen

	Antal	Procent, bruttourval	Procent, nettourval
Svar	1 254	55	56
Svarsvägrare	983	43	44
Bortdefinierade ^a	63	3	–

^a Avser personer som inte besvarat enkäten på grund av något av följande skäl: adress okänd, sjuk, bortrest under undersökningsperioden, ej svensktalande, bosatt/studerar utomlands, förståndshandikappad och avliden. Därtill saknas åtta personer i urvalet på grund av ett samplingsfel.

² Här kan nämnas att telefonpåminnelser inte bara tenderar att leda till högre svarsfrekvens. De ger ofta också information om att vissa personer inte kan besvara enkäten av skäl som gör att de faller utanför undersökningen, vilket ökar det naturliga bortfallet och minskar andelen svarsvägrare. Eftersom nettourvalet således blir mindre blir andelen svarande högre. Som exempel kan nämnas SOM-undersökningarna, i vilka påminnelser görs per telefon. I dessa ligger det naturliga bortfallet i genomsnitt kring 6 procent (Lithner 2000:398), vilket alltså är en dubbelt så stor andel som i denna undersökning. Det faktiska naturliga bortfallet i undersökningen, som följaktligen inte borde ingå i nettourvalet, torde därför vara något högre än vad som anges i tabell 2.

Bilaga 1

I tabell 3 redovisas fördelningen på kön respektive olika åldersgrupper för dels enbart dem som besvarat enkäten, dels hela urvalet. Som framgår har kvinnor i urvalet varit mer benägna att svara på enkäten än män. Vidare har ålder ett positivt samband med svarsbenägenhet; andelen äldre är större bland de svarande än i hela urvalet, medan andelen yngre är mindre bland de svarande än i hela urvalet. Skillnaderna mellan hela urvalet och enbart de svarande är dock inte dramatiska (jfr t.ex. Lithner 2000:399). Vidare framgår av tabellen att urvalets fördelning med avseende på kön och ålder i det närmaste är identisk med fördelningen i hela Sverige vid tidpunkten för urvalsramens fastställande. Undersökningen torde således ge en förhållandevis representativ bild av Sverige.

Tabell 3 Bortfallsanalys

	Enbart svarande	Hela urvalet	Hela riket
Kön			
Man	47	50	50
Kvinna	53	50	50
Ålder			
18–30 år	20	24	23
31–45 år	29	30	30
46–60 år	29	28	28
61–75 år	22	18	19

Källor: Undersökningen Lokal demokrati, SCB.

Bilaga 2 – Missiv, enkätformulär och kommunlista

UPPSALA UNIVERSITET

Undersökningen Lokal Demokrati
Statsvetenskapliga institutionen
Uppsala universitet
Box 514
751 20 Uppsala

Hur fungerar den lokala demokratin i Sverige? För att besvara den frågan genomför statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet under vintern 1999 en enkätundersökning. Undersökningen riktar sig till alla som är folkbokförda i Sverige. Bland dessa har vi **slumpmässigt** valt ut 2 300 personer i hela landet. Det är alltså slumpen som gjort att just Du kommit med i undersökningen. Genom att göra urvalet på detta sätt får man en representativ bild av hela den svenska befolkningen.

När vi nu ber Dig hjälpa oss att besvara enkäten är det av det enkla skälet att uppgifterna är mycket viktiga för såväl forskning som offentlig debatt. Det finns många spekulationer och myter kring de frågor undersökningen behandlar. Det är vår uppgift att bidra med systematiska fakta. För att resultaten skall bli rättvisande är det dock mycket viktigt att alla är med. Varje svar som uteblir försämrar undersökningens tillförlitlighet. En person som valts ut **kan inte ersättas** av någon annan. Men det är självfallet Du själv som avgör om Du vill delta.

Svaren används endast för statistiska bearbetningar i vetenskapligt syfte. Resultaten redovisas bara som tabeller och diagram. Vad någon enskild person svarat framgår aldrig. Alla som arbetar med undersökningen har **tystnadsplikt**. Det nummer som finns i slutet på enkäten är endast till för att vi skall kunna pricka av dem som svarat så att vi inte behöver skicka ut påminnelser till dem. **Ingen koppling** mellan Dig som enskild person och de avgivna svaren bevaras när datainsamlingen är avslutad.

Vi har tyvärr inte möjlighet att ge Dig **ekonomisk ersättning** för den värdefulla insats Du gör genom att besvara enkäten. För att markera vår uppskattning av det bidrag Du och andra lämnar till undersökningen kommer vi däremot att för varje ifyllt enkätformulär vi får in skänka 15 kronor till någon av följande organisationer: *Amnesty*, *Barncancerfonden*, *Rädda barnen*, *Röda Korset* eller *Världsnaturfonden*. Du får själv i slutet på enkäten bestämma vilken av dessa organisationer som Du vill att "Dina" 15 kronor skall gå till.

Om Du har några frågor rörande undersökningen är Du välkommen att ringa (018-471 12 11). Du kan också skriva till oss på ovanstående adress eller via e-post (Peder.Nielsen@statsvet.uu.se).

Ju förr Du har möjlighet att skicka Ditt svar desto bättre. Ett föradresserat och portofritt svarskuvert bifogas. Tack för Din medverkan!

Med vänlig hälsning

Anders Westholm
Docent

Peder Nielsen
Doktorand

UPPSALA UNIVERSITET

Undersökningen Lokal Demokrati

Statsvetenskapliga institutionen
Box 514
751 20 Uppsala
Tel 018-471 12 11

VIKTIGT! LÄS DETTA INNAN DU BÖRJAR BESVARA FRÅGORNA!

- Enkäten består till största delen av kryssfrågor. Om ej annat anges, kryssa för **ett** alternativ för varje fråga eller delfråga. Om inget alternativ stämmer perfekt, välj det som ligger närmast.
- Det kan tänkas att Du stöter på frågor som Du inte kan besvara, t.ex. för att Du inte känner till eller har någon åsikt om det vi frågar om. Skriv då en liten kommentar i marginalen, t.ex. **vet ej**, istället för att kryssa för något av svarsalternativen. Hoppa däremot aldrig över en fråga Du inte kan svara på utan att skriva något alls.
- Om Du upplever någon fråga som dum eller konstig ber vi om ursäkt på förhand. Det är väldigt svårt att ställa frågor som känns rätt för alla. Gör ändå ett försök att besvara frågan så gott det går.

- 1 Flera frågor i enkäten gäller Din kommun och Din kommunedel. I den bifogade kommunlistan kan Du se vilka kommun- delar som finns i just Din kommun. I vilken kommun och kommunedel bor Du?

Kommun:

Kommundel:

- 2 Hur stor uppmärksamhet ägnar Du i allmänhet åt de nyheter i tidningar, radio och TV som handlar om:

	Mycket liten	Ganska liten	Varken stor eller liten	Ganska stor	Mycket stor
	1	2	3	4	5
a Din kommunedel	☐	☐	☐	☐	☐
b Din kommun som helhet	☐	☐	☐	☐	☐
c Sverige som helhet	☐	☐	☐	☐	☐

- 3 Ungefär hur många minuter ägnar Du i genomsnitt per dag åt att följa nyheter i tidningar, radio och TV? minuter/dag

- 4 Vilken eller vilka dagstidningar (max tre) läser Du regelbundet? (Börja med den Du ägnar mest tid åt att läsa. Fortsätt med den Du ägnar näst mest tid åt osv.)

1

2

3

Läser ingen dagstidning regelbundet

- 5 Finns det så vitt du vet något informationsblad som innehåller nyheter om just Din kommunedel?

Nej	Ja
1	2
☐	☐

Om Du svarat ja på fråga 5:

Hur stor uppmärksamhet ägnar Du åt att läsa informationsbladet?

Mycket liten	Ganska liten	Varken stor eller liten	Ganska stor	Mycket stor
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

- 6 Hur pass intresserad är Du i allmänhet av politiska beslut som rör:

Inte alls intresserad	Inte särskilt intresserad	Ganska intresserad	Mycket intresserad
1	2	3	4
☐	☐	☐	☐
a Din kommunedel	☐	☐	☐
b Din kommun som helhet	☐	☐	☐
c Sverige som helhet	☐	☐	☐

- 7 Hur stor betydelse anser Du att beslut på följande nivåer i allmänhet har för enskilde medborgaren:
- | | Mycket liten
1 | Ganska liten
2 | Varken stor eller liten
3 | Ganska stor
4 | Mycket stor
5 |
|--------------------|--------------------------|--------------------------|------------------------------|--------------------------|--------------------------|
| a Kommunala beslut | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| b Statliga beslut | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
- 8 Har Du under det senaste året haft kontakt med någon tjänsteman eller politiker i Din kommun i syfte att påverka något förhållande som enbart rör Dig eller Din familj?
- | | Nej
1 | Ja
2 | Om ja:
Fick Du i huvudsak Dina önskemål tillgodosedda? |
|--------------|--------------------------|--------------------------|---|
| a Politiker | ☐ | ☐ | 1 ☐ Nej |
| b Tjänsteman | ☐ | ☐ | 2 ☐ Ännu ovisst
3 ☐ Ja |
- 9 Har Du under de senaste tre åren gjort något av följande för att påverka något förhållande som inte bara rör Dig själv eller Din familj?
- | | Nej
1 | Ja
2 | Om ja: Gällde saken förhållandena i: | | | |
|--|--------------------------|----------------------------|--------------------------------------|----------------------------|--------------------------|--------------------------|
| | | | Din kommundel
1 | Din kommun som helhet
2 | Sverige som helhet
3 | Världen
4 |
| a Kontaktat kommunpolitiker i Din kommun | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| b Kontaktat annan politiker | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| c Kontaktat förening eller organisation | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| d Kontaktat tjänsteman i Din kommun | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| e Kontaktat annan offentlig tjänsteman | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| f Arbetat i politiskt parti | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| g Arbetat i aktionsgrupp | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| h Arbetat i annan organisation | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| i Burit eller satt upp kampanjmärke | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| j Skrivit under namninsamling | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| k Deltagit i demonstration, annan än 1 maj | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| l Deltagit i strejk | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| m Bojkottat, t.ex. vissa varor | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| n Bidragit ekonomiskt, samlat in pengar | ☐ | ☐ → | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
- 10 Tänk Dig att Du skulle vilja påverka något förhållande i Din kommun. Hur lätt tror Du då att det skulle vara att få andra invånare i Din kommun att hjälpa Dig?
- | | Mycket svårt
1 | Ganska svårt
2 | Varken lätt eller svårt
3 | Ganska lätt
4 | Mycket lätt
5 |
|--|--------------------------|--------------------------|------------------------------|--------------------------|--------------------------|
| | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
- 11 Kan Du själv tänka dig att gemensamt med andra invånare i Din kommun försöka påverka något förhållande i Din kommun?
- | | Nej, absolut inte
1 | Nej, troligen inte
2 | Ja, troligen
3 | Ja, absolut
4 |
|--|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
- 12 Om Du tänker på den/de Du brukar samtala med om samhällsfrågor som rör Din kommun, hur många människor rör det sig då om?
- 1 0 personer
2 1–2 personer
3 3–5 personer
4 6 personer eller fler

Om Du i fråga 12 uppgivit att Du brukar samtala med någon/några om samhällsfrågor som rör Din kommun:

- Var är dessa personer bosatta och hur eniga brukar ni för det mesta vara?
- | | Finns ingen person
9 | Mycket oeniga
1 | Ganska oeniga
2 | Ganska eniga
3 | Mycket eniga
4 |
|-------------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|--------------------------|
| a I Din kommun | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| b I andra delar av Din kommun | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |
| c I en annan kommun | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ | ☐ |

Bilaga 2

- 13** Är Du personligen bekant med någon eller några politiker i Din kommun som bor i:
	Nej
1	Ja
2
a Din kommundel	☐	☐
b En annan kommundel i Din kommun	☐	☐
- 14** På senare år har det blivit allt vanligare att det bildas intresseföreningar vars huvudsakliga syfte är att ta tillvara på frågor som rör ett begränsat geografiskt område och de som bor där, t.ex. byalag och stadsdelsföreningar. Finns det så vitt Du vet någon sådan förening i Din kommundel?
	Nej
1	Ja
2
	☐	☐
- 15** Vilket intresse har Du för en sådan förening?
- Jag är medlem i en
 - Jag skulle vara medlem om det fanns en
 - Jag tycker det vore viktigt med en sådan förening, men hinner/orkar knappast delta själv
 - Jag tycker sådana föreningar är oviktiga
- 16** Hur stor samhörighet känner Du i allmänhet med följande grupper av människor:
	Mycket liten
1	Ganska liten
2	Varken stor eller liten
3	Ganska stor
4	Mycket stor
5
a Invånarna i Din kommundel	☐	☐	☐	☐	☐
b Övriga invånare i Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐
c Övriga invånare i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
d De som tillhör samma yrkesgrupp som Du	☐	☐	☐	☐	☐
e De som tillhör samma åldersgrupp som Du	☐	☐	☐	☐	☐
f De med samma kön som Du	☐	☐	☐	☐	☐
- 17** Hur starkt känner Du för den bygd (natur, kultur, bebyggelse, miljö osv.) där Du bor om man med Din bygd menar:
	Mycket svagt
1	Ganska svagt
2	Varken starkt eller svagt
3	Ganska starkt
4	Mycket starkt
5
a Din kommundel	☐	☐	☐	☐	☐
b Din kommun i övrigt	☐	☐	☐	☐	☐
c Sverige i övrigt	☐	☐	☐	☐	☐
- 18** I vilken utsträckning anser Du Dig ha gemensamma intressen med följande grupper av människor:
	Mycket liten
1	Ganska liten
2	Varken stor eller liten
3	Ganska stor
4	Väldigt stor
5
a Invånarna i Din kommundel	☐	☐	☐	☐	☐
b Övriga invånare i Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐
c Övriga invånare i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐
d De som tillhör samma yrkesgrupp som Du	☐	☐	☐	☐	☐
e De som tillhör samma åldersgrupp som Du	☐	☐	☐	☐	☐
f De med samma kön som Du	☐	☐	☐	☐	☐
- 19** Anser Du i allmänhet att man kan lita på människor som bor i:
	Nej, absolut inte
1	Nej, i stort sett inte
2	Ja till viss del
3	Ja, absolut
4
a Din kommundel	☐	☐	☐	☐
b Din kommun i övrigt	☐	☐	☐	☐
c Övriga invånare i Sverige	☐	☐	☐	☐

20 Allmänt sett, hur trivs Du med att bo i:	Mycket dåligt 1	Ganska dåligt 2	Varken bra eller dåligt 3	Ganska bra 4	Mycket bra 5
a Ditt bostadsområde	☐	☐	☐	☐	☐
b Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐
c Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐

21 Hur ställer Du dig till att bo i följande områden:	Mycket negativ 1	Ganska negativ 2	Varken positiv eller negativ 3	Ganska positiv 4	Mycket positiv 5
a Ett annat område i Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐
b En annan kommun i Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐
c En annan kommun i ditt län	☐	☐	☐	☐	☐
d Ett annat län i Sverige	☐	☐	☐	☐	☐

22 Hur pass intresserad är Du av historia som rör:	Inte alls intresserad 1	Inte särskilt intresserad 2	Ganska intresserad 3	Mycket intresserad 4
a Din kommun	☐	☐	☐	☐
b Din kommun som helhet	☐	☐	☐	☐
c Sverige som helhet	☐	☐	☐	☐

23 Nedan följer ett antal frågor som bl.a. rör centralorten i Din kommun. I den bifogade [kommunlistan](#) ser Du vilken centralorten är i Din kommun. Bor Du i centralorten?

Nej 1	Ja 2
☐	☐

24 Om Du bor utanför centralorten:

Hur ofta umgås Du på fritiden med personer bosatta i:

Sällan eller aldrig 1	En eller ett par gånger om året 2	En eller ett par gånger i månaden 3	En eller ett par gånger i veckan 4	I stort sett varje dag 5
a Din kommun	☐	☐	☐	☐
b Centralorten i Din Kommun	☐	☐	☐	☐
c Övriga delar av Din kommun	☐	☐	☐	☐

Om Du bor i centralorten:

Hur ofta umgås Du på fritiden med personer bosatta i:

Sällan eller aldrig 1	En eller ett par gånger om året 2	En eller ett par gånger i månaden 3	En eller ett par gånger i veckan 4	I stort sett varje dag 5
a Centralorten i Din Kommun	☐	☐	☐	☐
c Övriga delar av Din kommun	☐	☐	☐	☐

25 Om Du bor utanför centralorten:

Var gör Du huvudsakligen Dina privatinköp av varor och tjänster?

- 1 I Din kommun
2 I centralorten i Din kommun
3 I en annan kommun än Din egen och centralorten
4 I en annan kommun

Om Du bor i centralorten:

Var gör Du huvudsakligen Dina privatinköp av varor och tjänster?

- 1 I centralorten i Din kommun
3 I en annan kommun i Din kommun
4 I en annan kommun

Bilaga 2

26 Om Du bor utanför centralorten:

Var ligger Din arbetsplats/skola

- 1 I Din kommundel
- 2 I centralorten i Din kommun
- 3 I en annan kommundel än Din egen och centralorten
- 4 I en annan kommun
- 5 Arbetsplatsen varierar
- 6 Arbetar/studerar ej

Om Du bor i centralorten:

Var ligger Din arbetsplats/skola

- 1 I centralorten i Din kommun
- 3 I en annan kommundel i Din kommun
- 4 I en annan kommun
- 5 Arbetsplatsen varierar
- 6 Arbetar/studerar ej

27 Om Du bor utanför centralorten:

Hur ofta befinner Du Dig i centralorten i Din kommun?

- 1 Sällan eller aldrig
- 2 En eller ett par gånger om året
- 3 En eller ett par gånger i månaden
- 4 En eller ett par gånger i veckan
- 5 I stort sett varje dag

Om Du bor i centralorten:

Hur ofta befinner Du Dig i en annan del i Din kommun än centralorten?

- 1 Sällan eller aldrig
- 2 En eller ett par gånger om året
- 3 En eller ett par gånger i månaden
- 4 En eller ett par gånger i veckan
- 5 I stort sett varje dag

28 Om Du bor utanför centralorten:

Hur mycket anser Du att Din kommundel påverkas av utvecklingen i centralorten i Din kommun?

Väldigt lite	Ganska lite	Varken mycket eller lite	Ganska mycket	Väldigt mycket
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Om Du bor i centralorten:

Hur mycket anser Du att centralorten i Din kommun påverkas av utvecklingen i övriga kommunen?

Väldigt lite	Ganska lite	Varken mycket eller lite	Ganska mycket	Väldigt mycket
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

29 Hur mycket anser Du att Din kommun påverkas av utvecklingen i kringliggande kommuner?

Väldigt lite	Ganska lite	Varken mycket eller lite	Ganska mycket	Väldigt mycket
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

30 Hur har, enligt Din mening, nedanstående ekonomiska förhållanden förändrats under det senaste året?

- a Din privatekonomi
- b Samhällsekonomin i Din kommundel
- c Samhällsekonomin i Din kommun i övrigt

Försämrats kraftigt	Försämrats något	Inte förändrats	Förbättrats något	Förbättrats kraftigt
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐

31 Hur tror Du nedanstående ekonomiska förhållanden kommer att förändras under de närmaste fem åren?

- a Din privatekonomi
- b Samhällsekonomin i Din kommundel
- c Samhällsekonomin i Din kommun i övrigt

Försämrats kraftigt	Försämrats något	Inte förändras	Förbättrats något	Förbättrats kraftigt
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐
☐	☐	☐	☐	☐

32 Hur tycker Du att politikerna i Din kommun är när det gäller att locka jobb och företag till följande platser:	Mycket dåliga	Ganska dåliga	Varken bra eller dåliga	Ganska bra	Mycket bra
	1	2	3	4	5
a Till Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐
b Till andra delar av Din kommun	☐	☐	☐	☐	☐

33 Ange vilka former av service Du eller någon nära anhörig utnyttjar. Ange också om Du själv arbetar inom något av dessa områden. Kryssa för alla alternativ som passar.	Utnyttjar själv	Nära anhörig utnyttjar	Arbetar själv inom
	1	2	3
a Föräldrakooperativ (barnomsorg)	☐	☐	☐
b Kommunal barnomsorg	☐	☐	☐
c Kommunal grundskola	☐	☐	☐
d Kommunal gymnasieskola	☐	☐	☐
e Friskola	☐	☐	☐
f Barnvårdscentral	☐	☐	☐
g Vårdcentral	☐	☐	☐
h Sjukhusvård	☐	☐	☐
i Privatläkare	☐	☐	☐
j Folktandvård	☐	☐	☐
k Privattandläkare	☐	☐	☐
l Äldreomsorg	☐	☐	☐
m Socialtjänst	☐	☐	☐
n Färdtjänst	☐	☐	☐
o Handikappomsorg	☐	☐	☐
p Kollektivtrafik	☐	☐	☐
q Idrottsanläggningar	☐	☐	☐
r Bibliotek	☐	☐	☐
s Kulturaktivitet	☐	☐	☐
t Fritidsverksamhet	☐	☐	☐

34 Nedan anges några olika kommunala uppgifter. Ange för var och en av dessa om Du tycker att det är angeläget att Din kommun satsar mer eller mindre än nu, eller om det är bra som det är.	Mycket mindre	Lite mindre	Bra som det är nu	Lite mer	Mycket mer
	1	2	3	4	5
a Bostadsbyggande	☐	☐	☐	☐	☐
b Sysselsättning (jobb)	☐	☐	☐	☐	☐
c Kollektivtrafik	☐	☐	☐	☐	☐
d Vägbyggen och vägunderhåll	☐	☐	☐	☐	☐
e Vatten och avlopp	☐	☐	☐	☐	☐
f Miljövård	☐	☐	☐	☐	☐
g Skolor	☐	☐	☐	☐	☐
h Barnomsorg	☐	☐	☐	☐	☐
i Äldreomsorg	☐	☐	☐	☐	☐
j Handikappomsorg	☐	☐	☐	☐	☐
k Socialhjälp	☐	☐	☐	☐	☐
l Stöd åt idrott och friluftsliv	☐	☐	☐	☐	☐
m Bibliotek och annan kulturell verksamhet	☐	☐	☐	☐	☐

35 Anser Du att den kommunala servicen och/eller de kommunala investeringarna under de senaste åren fördelats på ett rättvist sätt mellan kommunens olika delar?	Nej, absolut inte	Nej, i stort sett inte	Ja, till viss del	Ja, absolut
	1	2	3	4
	☐	☐	☐	☐

36 Om Du svarat något av nej-alternativen på fråga 35:

Hur har Din kommun del drabbats?

- 1 Missgynnats
 2 Varken gynnats eller missgynnats
 3 Gynnats

Bilaga 2

37 Vad anser Du om kommunalskattens storlek i Din kommun?	Bör sänkas kraftigt 1 ☐	Bör sänkas något 2 ☐	Bra som den är 3 ☐	Bör höjas något 4 ☐	Bör höjas kraftigt 5 ☐
38 Markera hur stor vikt Du lägger vid en jämlik fördelning i kommunfullmäktige mellan följande grupper.	Mycket liten 1	Ganska liten 2	Varken stor eller liten 3	Ganska stor 4	Mycket stor 5
a Mellan män och kvinnor	☐	☐	☐	☐	☐
b Mellan olika yrkesgrupper	☐	☐	☐	☐	☐
c Mellan olika åldersgrupper	☐	☐	☐	☐	☐
d Mellan olika kommundelar	☐	☐	☐	☐	☐
39 Anser Du att Din kommundel är tillräckligt representerad i kommunfullmäktige?	Nej 1 ☐	Ja 2 ☐			
40 Hur fungerar enligt Din mening Din kommun på följande områden:	Mycket dåligt 1	Ganska dåligt 2	Varken bra eller dåligt 3	Ganska bra 4	Mycket bra 5
a Samspelet mellan väljare och valda	☐	☐	☐	☐	☐
b Skötseln av ekonomin och förmågan att få saker och ting utförda	☐	☐	☐	☐	☐
c Rättssäkerhet och korruptionsfrihet	☐	☐	☐	☐	☐
41 Nedan följer ett antal frågor om politikerna i Din kommun. Markera det svar som ligger närmast Din uppfattning.	Nej, absolut inte 1	Nej, i stort sett inte 2	Ja, till viss del 3	Ja, absolut 4	
a Anser Du att politikerna i Din kommun bryr sig om personer som Dig?	☐	☐	☐	☐	
b Anser Du att politikerna i Din kommun är ärliga?	☐	☐	☐	☐	
c Anser Du att politikerna i Din kommun är kunniga?	☐	☐	☐	☐	
d Anser Du att folk i allmänhet är för snabba med att kritisera kommunens politiker när saker och ting går fel?	☐	☐	☐	☐	
42 Om en person från en annan kommun påstod att politikerna i Din kommun var odugliga, hur starkt skulle Du då försvara politikerna från Din kommun?	Inte alls 1 ☐	Inte särskilt starkt 2 ☐	Ganska starkt 3 ☐	Mycket starkt 4 ☐	
43 Nedan följer ett antal frågor om det politiska systemet i Din kommun. Markera det svar som ligger närmast Din uppfattning.	Nej, absolut inte 1	Nej, i stort sett inte 2	Ja, till viss del 3	Ja, absolut 4	
a Anser Du att kommunpolitikerna kan påverka kommunens framtid?	☐	☐	☐	☐	
b Anser Du att besluten i kommunalpolitiken blir olika med olika partier vid makten i kommunen?	☐	☐	☐	☐	
c Anser Du att kommunpolitikerna har större inflytande över kommunens verksamhet än tjänstemännen?	☐	☐	☐	☐	

- 44 I vissa kommuner pågår idag en offentlig debatt om att dela upp kommunen i mindre delar. Känner Du till om det pågår eller har pågått en sådan debatt i Din kommun?
- 1 Ja, det pågår en sådan debatt
 2 Ja, det har pågått en sådan debatt under de senaste fyra åren, men inte längre
 3 Ja, det har pågått en sådan debatt, men det var mer än fyra år sedan
 4 Nej, det har mig veterligen aldrig pågått en sådan debatt

45 Om Du bor utanför centralorten:

Säg att det fanns ett förslag om att Din kommun, eventuellt tillsammans med någon annan del utanför centralorten, skulle bryta sig loss och bilda en egen kommun. Hur skulle Du ställa Dig till ett sådant förslag?

Mycket negativ	Ganska negativ	Varken positiv eller negativ	Ganska positiv	Mycket positiv
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Om Du bor i centralorten:

Säg att det fanns ett förslag om att vissa delar i Din kommun skulle bryta sig loss och bilda en egen kommun. Hur skulle Du ställa Dig till ett sådant förslag?

Mycket negativ	Ganska negativ	Varken positiv eller negativ	Ganska positiv	Mycket positiv
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

- 46 Säg att Din kommun blev en egen kommun. Hur tror Du denna nybildade kommun skulle vara i jämförelse med den gamla när det gäller:

	Mycket sämre	Något sämre	Oförändrat	Något bättre	Mycket bättre
	1	2	3	4	5
a Åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda	☐	☐	☐	☐	☐
b Tillvaratagandet av kommuninvånarnas intressen	☐	☐	☐	☐	☐
c Kontakten mellan väljare och valda	☐	☐	☐	☐	☐
d Förtroendet för kommunpolitikerna	☐	☐	☐	☐	☐
e Den kommunala servicen	☐	☐	☐	☐	☐
f Effektiviteten i den kommunala verksamheten	☐	☐	☐	☐	☐
g Den kommunalpolitiska ekonomin	☐	☐	☐	☐	☐
h Samhällsekonomin i kommunen	☐	☐	☐	☐	☐
i Gemenskapen mellan invånarna	☐	☐	☐	☐	☐

47 Om Du bor utanför centralorten:

Känner Du till om Din kommun tidigare har varit en egen kommun?

- 1 Ja, jag vet att min kommun en gång har varit en egen kommun
 2 Ja, jag vet att min kommun aldrig har varit en egen kommun
 3 Nej, känner ej till

- 48 Hur skulle Du ställa Dig till ett förslag om att Din kommun slogs samman med en eller flera grannkommuner?

Mycket negativ	Ganska negativ	Varken positiv eller negativ	Ganska positiv	Mycket positiv
1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

- 49 Hur viktigt är det för Dig att:

	Helt oviktigt	Ganska oviktigt	Ganska viktigt	Mycket viktigt
	1	2	3	4
a Din kommun håller skatter och avgifter på lägsta möjliga nivå	☐	☐	☐	☐
b Din kommun är lyhörd för vad en majoritet av invånarna tycker	☐	☐	☐	☐
c Din kommun erbjuder ett bra serviceutbud	☐	☐	☐	☐

Bilaga 2

50	Nedan följer ett antal påståenden om hur hur politiker bör vara. Markera det svar som ligger närmast Din egen uppfattning.	Helt motsatt åsikt 1	I stort sett motsatt åsikt 2	Instämmer i stort sett 3	Instämmer helt 4	
a	Kommunpolitiker bör avstå från att lägga fram sådana förslag som splittrar väljarna, även om förslagen är bra för kommunen	☐	☐	☐	☐	
b	Kommunpolitiker bör sträva efter att komma överens över partilinjerna	☐	☐	☐	☐	
c	Kommunpolitikerna bör mer tänka på vad som är bäst för den egna kommunen än på vad som är bäst för hela landet	☐	☐	☐	☐	
d	Kommunpolitiker har skyldighet att följa den lokala opinionen även om han/hon tycker att medborgarna har fel	☐	☐	☐	☐	
51	Det finns olika uppfattningar om vilka skyldigheter man har som medborgare i en demokrati. Anser Du att det är en medborgerlig skyldighet att:	Nej, absolut inte 1	Nej, i stort sett inte 2	Ja, till viss del 3	Ja, absolut 4	
a	Rösta i de allmänna valen	☐	☐	☐	☐	
b	Hålla sig informerad om vad som händer i samhället	☐	☐	☐	☐	
c	Aktivt försöka påverka beslut i samhällsfrågor	☐	☐	☐	☐	
d	Vara medlem i ett politiskt parti	☐	☐	☐	☐	
e	Påta sig förtroendeuppdrag i kommuner och landsting	☐	☐	☐	☐	
52	Det finns olika uppfattningar om hur det politiska systemet bör fungera. Vad anser Du om förslaget att:	Mycket dåligt förslag 1	Ganska dåligt förslag 2	Varken bra eller dåligt förslag 3	Ganska bra förslag 4	Mycket bra förslag 5
a	Anordna fler lokala folkomröstningar	☐	☐	☐	☐	☐
b	Införa direktvalda kommunalnämnder	☐	☐	☐	☐	☐
c	Dela upp kommunerna i mindre delar	☐	☐	☐	☐	☐
d	Anordna frågestunder i kommunfullmäktige för allmänheten	☐	☐	☐	☐	☐
e	Ge kommunmedborgarna rätt att lägga fram egna förslag i kommunfullmäktige	☐	☐	☐	☐	☐
f	Utlokalisera kommunfullmäktiges möten till olika delar i kommunen	☐	☐	☐	☐	☐
g	Hålla kommunala nämndsammanträden öppna för allmänheten	☐	☐	☐	☐	☐
h	Flytta över verksamhet från staten till kommunerna	☐	☐	☐	☐	☐

- 53** Vilket parti tycker Du bäst om i rikspolitiken? (Om Du inte tycker speciellt bra om något parti men det ändå är något Du lutar åt eller tycker är mindre dåligt skall Du kryssa för det partiet.)
- 1 Vänsterpartiet
 - 2 Socialdemokraterna
 - 3 Centerpartiet
 - 4 Folkpartiet liberalerna
 - 5 Moderata samlingspartiet
 - 6 Kristdemokraterna
 - 7 Miljöpartiet de Gröna
 - 9 Annat parti:.....
- 54** Vilket parti tycker Du bäst om i kommunalpolitiken? (Om Du inte tycker speciellt bra om något parti men det ändå är något Du lutar åt eller tycker är mindre dåligt skall Du kryssa för det partiet.)
- 1 Vänsterpartiet
 - 2 Socialdemokraterna
 - 3 Centerpartiet
 - 4 Folkpartiet liberalerna
 - 5 Moderata samlingspartiet
 - 6 Kristdemokraterna
 - 7 Miljöpartiet de Gröna
 - 8 Lokalt parti:.....
 - 9 Annat parti:.....
- 55** Många känner sig som anhängare av ett bestämt parti. Andra gör det inte. Brukar Du själv betrakta sig som anhängare av ett speciellt parti?
- 1 Nej
 - 2 Ja, av
- 56** Är Du man eller kvinna?
- 1 Man
 - 2 Kvinna
- 57** Vilket år är Du född? 19.....
- 58** Vilket är ditt civilstånd?
- 1 Gift
 - 2 Sammanboende
 - 3 Ogift
 - 4 Frånskild
 - 5 Änka/Änkling
- 59** Hur många hemmavarande barn finns det i ditt hushåll? stycken
- 60** Utöver de Du eventuellt bor tillsammans med, har Du annan släkt som bor i Din kommun?
- 1 Nej, har ingen annan släkt i min kommun
 - 2 Ja, men bara i min kommun
 - 3 Ja, men bara i andra kommuner
 - 4 Ja, både i min och i andra kommuner
- 61** Hur många år har Din sammanlagda skol- och yrkesutbildning på heltid varit? år
- 62** I hur många år har Du varit yrkesverksam? år
- 63** Har Du förvärsarbete för närvarande?
- 1 Ja, arbetar heltid
 - 2 Ja, arbetar deltid
 - 3 Ja, men är tjänstledig/föräldraledig
 - 4 Nej, är pensionerad
 - 5 Nej, är arbetslös
 - 6 Nej, studerar
 - 7 Nej, arbetar inte av andra skäl
- 64 Om Du är gift eller sammanboende:**
Har Din make/maka/sambo förvärsarbete för närvarande?
- 1 Ja, arbetar heltid
 - 2 Ja, arbetar deltid
 - 3 Ja, men är tjänstledig/föräldraledig
 - 4 Nej, är pensionerad
 - 5 Nej, är arbetslös
 - 6 Nej, studerar
 - 7 Nej, arbetar inte av andra skäl
- 65** Vilken slags anställning har Du? (Om Du ej förvärsarbetar, ange vilken slags anställning du senast hade.)
- 1 Statligt anställd
 - 2 Landstingsanställd
 - 3 Kommunalt anställd i den kommun Du bor i
 - 4 Kommunalt anställd i en annan kommun
 - 5 Privat anställd
 - 6 Egen företagare
- 66 Om Du är gift eller sammanboende:**
Vilken slags anställning har Din make/maka/sambo? (Om Din make/maka/sambo ej förvärsarbetar, ange vilken slags anställning han/hon senast hade.)
- 1 Statligt anställd
 - 2 Landstingsanställd
 - 3 Kommunalt anställd i den kommun han/hon bor i
 - 4 Kommunalt anställd i en annan kommun
 - 5 Privat anställd
 - 6 Egen företagare

VIKTIGT RÖRANDE FRÅGAN OM YRKE!

Ange inte bara titel, utan också en kort beskrivning av arbetsuppgifter och företag/motsv., t.ex. så här: "Konsulent, arbetar som rådgivare i hälsofrågor i ett större privat företag i livsmedelsbranschen"

67 Vilket yrke har Du? (Om Du ej förvärvsarbetar, ange vilket yrke Du senast hade.)

.....
.....

68 Om Du är gift eller sammanboende:

Vilket yrke har Din make/maka/sambo? (Om han/hon ej förvärvsarbetar, ange vilket yrke han/hon senast hade.)

.....
.....

69 Ungefär hur stor årsinkomst har Ditt hushåll (Du själv plus ev. make/maka/sambo) före skatt?.....

70 I vilken typ av bostad bor Du?

- 1 Lantgård eller ensamliggande villa
- 2 Villa eller radhus i småhusområde
- 3 Lägenhet i flerfamiljshus: ej höghusområde
- 4 Lägenhet i flerfamiljshus: höghusområde
- 5 Annan bostad:

71 Äger eller hyr Du Din bostad?

- 1 Äger
- 2 Bostadsrätt
- 3 Hyr
- 4 Hyr i andra hand
- 5 Inneboende
- 6 Annat svar:

72 Hur många år har Du bott:

- a På samma adress som nu? år
- b I samma kommun del som nu? år
- c I samma kommun som nu? år

73 Hur långt har Du till centralorten (se kommunlistan) i Din kommun?

..... km
 Bor i centralorten

74 Har Du eller någon av Dina föräldrar invandrat till Sverige?

	Nej	Ja	
	1	2	Om ja: Från vilket land?
a Du själv	☐	☐	Land:
b Din mor	☐	☐	Land:
c Din far	☐	☐	Land:

75 Jag vill att 15 kronor skänks till:

- 1 Amnesty
- 2 Barncancerfonden
- 3 Rädda Barnen
- 4 Röda Korset
- 5 Världsnaturfonden

Avprickningsnummer:

Numret ovan är endast till för att vi skall kunna pricka av dem som svarat så att vi inte behöver skicka ut påminnelser till dem. Ingen koppling mellan numret och Din person bevaras efter det att datainsamlingen är avslutad.

[Kompletterande enkätfrågor till invånare i kommuner som varit föremål för ansökan om kommunindelning]

Till invånare i X kommun.

- 1 De senaste åren har det från vissa kommuninvånare framförts önskemål om att dela X kommun så att *kommundelen Y* blir en egen kommun. Kände Du tidigare till att det bland vissa invånare finns ett sådant önskemål?
	Nej	Ja
	1	2
	☐	☐
- 2 Hur pass intresserad är Du av frågan om att dela X kommun enligt ovan nämnda önskemål?
	Inte alls intresserad	Inte särskilt intresserad	Ganska intresserad	Mycket intresserad
	1	2	3	4
	☐	☐	☐	☐
- 3 Hur insatt anser Du Dig vara i frågan om att dela X kommun enligt ovan nämnda önskemål?
	Väldigt dåligt	Ganska dåligt	Varken bra eller dåligt	Ganska bra	Väldigt bra
	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐
- 4 Hur ställer Du Dig till en delning av X kommun enligt ovan nämnda önskemål?
	Mycket negativ	Ganska negativ	Varken positiv eller negativ	Ganska positiv	Mycket positiv
	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐
- 5 Har Du någon gång under de senaste fyra åren tagit del av något kampanjmaterial som gällt frågan om delning av X kommun?
	Nej	Ja
	1	2
	☐	☐
- 6 Har Du någon gång under de senaste fyra åren varit på ett möte som gällt frågan om delning av X kommun?
	Nej	Ja
	1	2
	☐	☐
- 7 Hur ofta diskuterar Du med andra människor frågan om att dela X kommun?
	Sällan eller aldrig	En eller ett par gånger om året	En eller ett par gånger i månaden	En eller ett par gånger i veckan	I stort sett varje dag
	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐
- Om Du i fråga 7 uppgivit att Du någon gång diskuterar frågan om delning av X kommun med andra:**
Var är dessa personer bosatta och hur eniga brukar ni vara?
	Diskuterar aldrig frågan	Mycket oeniga	Ganska oeniga	Ganska eniga	Mycket eniga
	9	1	2	3	4
a	☐	☐	☐	☐	☐
b	☐	☐	☐	☐	☐
c	☐	☐	☐	☐	☐
- 8 Har Du under de senaste fyra åren gjort något av följande i syfte att påverka i frågan om delning av X kommun:
	Nej	Ja
	1	2
a	☐	☐
b	☐	☐
c	☐	☐
d	☐	☐
e	☐	☐
f	☐	☐
g	☐	☐
h	☐	☐
i	☐	☐
j	☐	☐
-
- 9 Vad tror Du skulle bli bättre respektive sämre i Din nuvarande kommunindelning om den av vissa önskade delningen av X kommun blir verklighet? Om Du tror att det varken blir bättre eller sämre på något område, skriv då "Ingen skillnad".
- Bättre:
-
- Sämre:
-

KOMMUNLISTA

I listan nedan står samtliga Sveriges kommuner utsatta med **fetstil**. För varje kommun anges därefter vilka olika delar som kommunen består av enligt vår indelning.* Slutligen anges i *kursiv stil* vilken av de olika kommundelarna som är kommunens centralort.

Kommun: kommundelar: *centralort*

Ale: Alafors, Nol, Nödinge, Skepplanda, Surte-Bohus, Älvängen: *Alafors*
Alingsås: Alingsås, Hemsjö, Bjärke: *Alingsås*
Alvesta: Alvesta, Hjortsberga, Moheda, Skatelöv, Vislanda, Västra Torsås: *Alvesta*
Aneby: Bredestad, Hullaryd: *Bredestad* (Aneby ligger i Bredestad)
Arboga: Arboga, Medåker, Götlunda: *Arboga*
Arjeplog: Arjeplog, Jäckvik, Laisvall, Mellanström, Slagnäs: *Arjeplog*
Arvidsjaur: Arvidsjaur, Glommersträsk, Moskosel: *Arvidsjaur*
Arvika: Arvika, Brunskog, Glava, Gunnarskog, Stavnäs, Älgå: *Arvika*
Askersund: Askersund, Hammar, Lerbäck: *Askersund*
Avesta: Avesta, Krylbo, By, Folkärna, Grytnäs: *Avesta*
Bengtstorsfors: Bengtstorsfors, Bäckeby, Lelång, Steneby: *Bengtstorsfors*
Berg: Berg, Hackås, Oviken, Rätan, Övre Ljungadalen: *Berg* (Stenstavik ligger i Berg)
Bjurholm: Bjurholm tätorten, övriga Bjurholm: *Bjurholm tätorten*
Bjuv: Bjuv, Billesholm, Ekeby: *Bjuv*
Boden: Boden, Överluleå, Gunnarsbyn, Edefors: *Boden*
Bollebygd: Bollebygd, Töllsjö: *Bollebygd*
Bollnäs: Bollnäs, Arbrå, Hanebo, Rengsjö: *Bollnäs*
Borgholm: Borgholm, Gärdslösa, Köpingsvik, Ölands Åkerbo: *Borgholm*
Borlänge: Borlänge, Stora Tuna: *Borlänge*
Borås: Borås, Dalsjöfors, Fristad, Sandhult, Viskafors: *Borås*
Botkyrka: Tumba, Alby, Fittja, Hallunda, Norsborg, Tullinge, Vårsta/Grödinge: *Tumba/Storvreten*
Boxholm: Boxholm, Rinna, Södra Göstring: *Boxholm*
Bromölla: Bromölla, Ivetofta, Näsum: *Bromölla*
Bräcke: Bräcke, Kälarne, Revsund: *Bräcke*
Burlöv: Arlöv, Åkarp: *Arlöv*
Båstad: Båstad, Förslövsholm, Västra Bjäre, Östra Karup: *Båstad*
Dals-Ed: Dals-Ed, Gesäter, Håbol, Nössemark, Rölanda, Töftedal: *Dals-Ed*
Danderyd: Djurholm, Danderyd, Enebyberg, Stocksund: *Djurholm*
Degerfors: Degerfors, Nysund: *Degerfors*
Dorotea: Dorotea, Risbäck: *Dorotea*
Eda: Eda, Järnskög, Köla: *Eda* (Charlottenberg ligger i Eda)
Ekerö: Ekerö, Färingsö: *Ekerö*
Eksjö: Eksjö, Höreda, Ingatorp, Mariannelund: *Eksjö*
Emmaboda: Emmaboda, Vissefjärda, Algutsboda, Långasjö: *Emmaboda*
Enköping: Enköping, Lagunda, Fjärdhundra, Norra Trögd, Södra Trögd, Åsunda: *Enköping*
Eskilstuna: Eskilstuna, Torshälla, Ärla, Kafjärden, Husby-Rekarne, Västra Rekarne, Hällby: *Eskilstuna*
Eslöv: Eslöv, Bosarp, Billinge, Remmarlöv-Örtofta, Hurva, Marieholm, Löberöd, Skarhult: *Eslöv*
Essunga: Essunga, Barne-Åsaka, Bäreberg, Främmostad, Fåglum, Kyrksås, Lekåsa, Malma: *Bäreberg* (Nossebro ligger i Bäreberg)
Fagersta: Fagersta, Västervåla: *Fagersta*
Falkenberg: Falkenberg, Älvsred, Morup, Ullared, Vessigebro, Vinberg, Ätran, Årstad: *Falkenberg*
Falköping: Falköping, Skörstorp, Frökind, Gudhem, Åsarp, Stenstorp, Vartofta, Vilske-Floby: *Falköping*
Falun: Falun, Stora Kopparberg, Vika, Enviken, Bjursås, Sundborn, Svärdsjö: *Falun*
Filipstad: Filipstad, Kroppa, Rämnen, Värmlandsberg: *Filipstad*
Finspång: Finspång, Hällestad, Hävla: *Finspång*
Flen: Flen, Mellösa, Malmköping, Sparreholm, Bettna: *Flen*
Forshaga: Forshaga, Ullerud: *Forshaga*
Färgelanda: Färgelanda, Ödeborg, Högsäter: *Färgelanda*
Gagnef: Gagnef, Floda: *Gagnef*
Gislaved: Gislaved, Anderstorp, Burseryd, Reftele, Södra Mo, Villstad, Bolmsö: *Gislaved*

* Grunden för vad som utgör en kommun del skiftar något mellan olika kommuner. I vissa fall har kommundelarna bestämts genom att låta de delar som en gång i tiden utgjorde självständiga kommuner idag bli kommundelar. I andra fall är det frågan om kommunalnämnder. En tredje variant har varit att låta församlingarna i en kommun utgöra kommundelar. Slutligen har i vissa fall kommunens större tätorter fått fungera som kommundelar.

Gnesta: Gnesta, Daga: *Gnesta*
Gnosjö: Gnosjö, Kulltorp, Källeryd, Kävsjö, Åsenhöga: *Gnosjö*
Gotland: Visby, Dalhem, Fårösund, Havdhem, Hemse, Hoburg, Klintehamn, Ljugarn, Lärbro, Romakloster, Stenkumla, Stånga, Slite, Tingstäde: *Visby*
Grums: Grums, Ed, Värmskog: *Grums*
Grästorp: Grästorp tätorten, övriga Grästorp: *Grästorp tätorten*
Gullspång: Gullspång, Hova: *Gullspång* (Åven Hova fungerar i flera avseenden som en centralort. Bortse dock här från detta.)
Gällivare: Gällivare, Malmberget, Nilivaara, Hakkas: *Gällivare*
Gävle: Gävle, Hamrånge, Hedesunda, Hille, Valbo: *Gävle*
Göteborg: Göteborg, Askim, Backa, Frölunda, Gunnared, Högsbo, Kärra-Rödbo, Lärjedalen, Styrösö, Torslanda, Tynnered, Älvsborg: *Göteborg*
Götene: Götene, Husaby, Kinnekulla: *Götene*
Habo: Habo, Brandstorp: *Habo*
Hagfors: Hagfors, Ekshärad, Gustav Adolf, Norra Råda: *Hagfors*
Hallsberg: Hallsberg, Sköllersta: *Hallsberg*
Hallstahammar: Hallstahammar, Kolbäck: *Hallstahammar*
Halmstad: Halmstad, Eldsberga, Enslöv, Getinge, Harplinge, Kvibille, Oskarström, Simlångsdalen, Söndrum: *Halmstad*
Hammarö: Skoghall, övriga Hammarö: *Skoghall*
Haninge: Handen, Västerhaninge, Vendelsö, Brandbergen, Jordbro, Tungelsta, Dalarö, Muskö: *Handen*
Haparanda: Haparanda, Karl Gustav, Nedertorneå: *Haparanda*
Heby: Nora, Vittinge, Västerlövsta, Östervåla: *Västerlövsta* (Heby ligger i Västerlövsta)
Hedemora: Hedemora, Garpenberg, Husby: *Hedemora*
Helsingborg: Helsingborg, Kattarp, Mörap, Vallåkra, Ödåkra: *Helsingborg*
Herrljunga: Herrljunga, Gäsene: *Herrljunga*
Hjo: Hjo, Mofalla, Fridene-Korsberga, Fågelås: *Hjo*
Hofors: Hofors, Torsåker: *Hofors*
Huddinge: Flemingsberg, Segeltorp, Sjödalen-Fullersta, Skogås, Stuvsta-Snättringe, Trångsund, Vårby: *Sjödalen-Fullersta*
Hudiksvall: Hudiksvall, Svågadal, Dellenbygden, Forsa, Iggesund: *Hudiksvall*
Hultsfred: Hultsfred, Lönneberga, Mållilla, Mörlunda, Vena, Virserum: *Hultsfred*
Hylte: Hylte, Torup, Unnaryd: *Hylte* (Hyltebruk ligger i Hylte)
Håbo: Yttergran-Kalmar, Skokloster, Övergran, Hågeby: *Yttergran-Kalmar* (Bålsta ligger i Yttergran-Kalmar)
Hällefors: Hällefors, Grythyttan, Hjulsjö: *Hällefors*
Härjedalen: Sveg, Hede, Hogdal, Lillhärdal, Tännäs: *Sveg*
Härnösand: Härnösand, Högsjö, Säbrå: *Härnösand*
Härredalen: Råda, Björketorp, Landvetter: *Råda* (Mölnlycke ligger i Råda)
Hässleholm: Hässleholm, Stoby, Bjärnum, Hästveda, Sösdala, Tyringe, Vinslöv, Vittsjö: *Hässleholm*
Höganäs: Höganäs, Väsby, Jonstorp: *Höganäs*
Högsby: Högsby, Fagerhult: *Högsby*
Hörby: Hörby, Östra Frosta, Långaröd, Västerstad-Östraby: *Hörby*
Höör: Höör, Norra Frosta, Snogeröd, Tjörnarp: *Höör*
Jokkmokk: Jokkmokk, Porjus, Vuollerim: *Jokkmokk*
Järfälla: Kallhäll, Stäket, Jakobsberg, Viksjö, Barkarby/Skalby: *Jakobsberg*
Jönköping: Jönköping, Gränna, Huskvarna, Hakarp, Bankeryd, Lekeryd, Månsarp, Norrahammar, Norra Mo, Skärstad, Tenhult, Visingsö, Norra Unnaryd: *Jönköping*
Kalix: Nederkalix, Töre: *Nederkalix* (Kalix ligger i Nederkalix)
Kalmar: Kalmar, Dörby, Ljungbyholm, Läckeby, Mortorp, Ryssby, Södermöre: *Kalmar*
Karlsborg: Karlsborg, Mölltorp, Uddenäs: *Karlsborg*
Karlshamn: Karlshamn, Asarum, Hällaryd, Mörrum: *Karlshamn*
Karlskoga: Karlskoga tätort, övriga Karlskoga: *Karlskoga*
Karlskrona: Karlskrona, Hasslö, Lyckeby, Fridlevstad, Jämjö, Nättraby, Rödeby: *Karlskrona*
Karlstad: Karlstad, Östra Fågelvik, Grava, Nor, Nyed, Väse: *Karlstad*
Katrineholm: Katrineholm, Julita, Floda, Sköldinge, Björkvik, Stora Malm: *Katrineholm*
Kil: Kil, Boda, Frykerud: *Kil*
Kinda: Norra Knida, Västra Kinda, Södra Kinda: *Västra Kinda* (Kisa ligger i Västra Kinda)
Kiruna: Kiruna, Karesuando: *Kiruna*
Klippan: Klippan, Riseberga, Östra Ljungby: *Klippan*
Kramfors: Kramfors, Bjärträ, Styrnäs, Noraström, Nordingrå, Ullånger, Ytterlännäs: *Kramfors*
Kristianstad: Kristianstad, Araslöv, Nosaby, Träne, Vä, Everöd, Fjälkinge, Åhus, Degeberga, Oppmanna-Vånga, Tollarp: *Kristianstad*
Kristinehamn: Kristinehamn, Visnum, Ölme: *Kristinehamn*
Krokom: Krokom-Aspås, Ås, Nälden, Föllinge, Offerdal: *Krokom-Aspås*
Kumla: Kumla, Ekeby: *Kumla*
Kungsbacka: Kungsbacka, Tölö, Särö, Fjärås, Löftadalen, Onsala: *Kungsbacka*
Kungsör: Kungsör, Kung Karl: *Kungsör*
Kungälv: Kungälv, Hermansby, Kode, Marstrand, Romelanda, Ytterby: *Kungälv*
Kävlinge: Kävlinge, Dösjebro, Furulund, Harrie, Södervidinge, Löddeköping: *Kävlinge*
Köping: Köping, Kolsva, Himmeta-Västra Skedvi, Munktorp: *Köping*
Laholm: Laholm, Hasslöv-Skummeslöv, Våxtorp, Hishult, Knäred, Ränneslöv, Veinge: *Laholm*

Bilaga 2

Landskrona: Landskrona, Ven, Annelöv-Saxtorp, Asmundstorp-Tofta, Härslöv: *Landskrona*
Laxå: Laxå, Skagershult, Tiveden: *Laxå*
Lekeberg: Lekeberg, Kvistbro, Tångeråsa: *Lekeberg* (Fjugesta ligger i Lekeberg)
Leksand: Leksand, Siljansnäs, Ål: *Leksand*
Lerum: Lerum, Skallsjö, Stora Lundby: *Lerum*
Lessebo: Lessebo, Hovmantorp, Ekeberga, Ljuder: *Lessebo*
Lidingö: Centrala ön, Norra ön, Södra ön: *Centrala ön* (Torsvik ligger på Centrala ön)
Lidköping: Lidköping, Järpås, Kållands-Råda, Norra Kålland, Saleby, Tun, Vinninga, Örslösa: *Lidköping*
Lilla Edet: Lilla Edet, Årsbräcka, Inlands-Torpe, Lödöse: *Lilla Edet*
Lindesberg: Lindesberg, Storå, Fellingsbro, Frövi, Ramsberg: *Lindesberg*
Linköping: Linköping, Landeryd, Kärna, Norra Valkebo, Södra Valkebo, Vreta Kloster, Vårdnäs, Askeby, Åkerbo: *Linköping*
Ljungby: Ljungby, Annerstad, Berga, Bolmsö, Tannåker, Hamneda, Lidhult, Ryssby: *Ljungby*
Ljusdal: Ljusdal, Färila, Järvsö, Los, Ramsjö: *Ljusdal*
Ljusnarsberg: Kopparberg, Stålldalen, Hörken, Högfors, Stjärnfors, Yxsjöberg: *Kopparberg*
Lomma: Lomma, Flädie: *Lomma*
Ludvika: Ludvika, Grangärde, Säfnäs: *Ludvika*
Luleå: Luleå, Nederluleå, Råneå: *Luleå*
Lund: Lund, Torn, Dalby, Genarp, Södra Sandby, Veberöd: *Lund*
Lycksele: Lycksele, Björksele, Örtträsk: *Lycksele*
Lysekil: Lysekil, Skaftö, Stångenäs: *Lysekil*
Malmö: Malmö, Fosie, Husie, Hyllie, Limhamn, Bunkeflo, Oxie: *Malmö*
Malung: Malung, Lima, Transtrand: *Malung*
Malå: Malå, Adak: *Malå*
Mariestad: Mariestad, Hasslerör, Lugnås, Lyrestad, Ullervad: *Mariestad*
Mark: Kinna, Skene, Örby, Fritsla, Horred, Svansjö, Sättila, Västra Mark: *Kinna*
Markaryd: Markaryd, Traryd: *Markaryd*
Mellerud: Mellerud, Bolstad, Kroppefjäll, Skållerud: *Mellerud*
Mjölby: Mjölby, Skänninge, Normlösa-Skeppsås-Vallerstad, Appuna-Hogstad-Kumla-Väderstad, Vifolka: *Mjölby*
Mora: Mora, Sollerön, Venjan, Våmhus: *Mora*
Motala: Motala, Ask-Ekebyborna-Fornåsa-Lönsås-Ålvestad, Borensberg, Godegård, Aska, Tjällmo: *Motala*
Mullsjö: Mullsjö, Sandhem: *Mullsjö*
Munkedal: Munkedal, Valbo-Ryr, Svarteborg, Sörbygden: *Munkedal*
Munkfors: Munkfors, Ransäter: *Munkfors*
Mölnadal: Mölnadal, Kållerud, Lindome: *Mölnadal*
Mönsterås: Mönsterås, Fliseryd, Ålem: *Mönsterås*
Mörbylånga: Mörbylånga, Ottenby, Torslunda: *Mörbylånga*
Nacka: Sicklaön, Boo, Saltsjöbaden, Fisksätra, Älta: *Sicklaön* (Nacka ligger på Sicklaön)
Nora: Nora, Noraskog: *Nora*
Norberg: Norberg, Karbenning: *Norberg*
Nordanstig: Bergsjö, Gnarp, Harmånger, Hassela: *Bergsjö*
Nordmaling: Nordmaling, Rundvik, Lögdeå: *Nordmaling*
Norrköping: Norrköping, Kolmården, Kvillinge, Skärblacka, Vikbolandet: *Norrköping*
Norrtälje: Norrtälje, Häverö, Edsbro, Sjuhundra, Gottröra, Närtuna, Frötuna, Blidö, Lyhundra, Vaddö, Roslags-Lånna: *Norrtälje*
Norsjö: Norsjö, Bastuträsk: *Norsjö*
Nybro: Nybro, Alsterbo, Hälleberga, Madesjö, Oskar, Sankt Sigfrid: *Nybro*
Nykvarn: Turinge, Taxinge: *Turinge* (Nykvarn ligger i Turinge)
Nyköping: Nyköping, Svärta, Tunaberg, Jönåker, Stigtomta, Husby-Oppunda-Vrena, Rönö, Tystberga: *Nyköping*
Nynäshamn: Nynäshamn, Ösmo: *Nynäshamn*
Nässjö: Nässjö, Bodafors, Norra Sandsjö, Forserum, Malmbäck, Solberga: *Nässjö*
Ockelbo: Ockelbo, Lingbo: *Ockelbo*
Olofström: Olofström, Jämshög, Kyrkhult: *Olofström*
Orsa: Orsa, Skattungbyn: *Orsa*
Orust: Morlanda, Östra Orust: *Östra Orust* (Henån ligger på Östra Orust)
Osby: Osby, Loshult, Örkened, Visseltofta: *Osby*
Oskarshamn: Oskarshamn, Döderhult, Kristdala, Misterhult: *Oskarshamn*
Ovanåker: Ovanåker, Alfta: *Ovanåker* (Edsbyn ligger i Ovanåker)
Oxelösund: Oxelösunds tätort, övriga Oxelösund: *Oxelösund (tätorten)*
Pajala: Pajala, Junosuando, Korpilombolo, Tarendö: *Pajala*
Partille: Partille, Jonsered, Sävedalen, Öjersjö: *Partille*
Perstorp: Perstorp, Oderljunga: *Perstorp*
Piteå: Piteå, Hortlax, Norrfjärden: *Piteå*
Ragunda: Ragunda, Fors, Stugun: *Ragunda* (Hammarstrand ligger i Ragunda)
Robertsfors: Robertsfors, Bygdeå, Nysätra: *Robertsfors*
Ronneby: Ronneby, Källinge, Bräkne-Hoby, Listerby: *Ronneby*
Rättvik: Rättvik, Ore: *Rättvik*
Sala: Sala, Möklinta, Tärna, Västerfärnebo: *Sala*
Salem: Salem, Rönninge: *Salem*
Sandviken: Sandviken, Järbo, Ovanåker, Storvik, Årsunda, Österfärnebo: *Sandviken*

Sigtuna: Sigtuna, Märsta, Skepptuna: *Märsta*
Simrishamn: Simrishamn, Borrby, Ravlunda, Hammenhög, Tommarp, Kivik: *Simrishamn*
Sjöbo: Sjöbo, Bjärskölagård, Blentarp, Vollsjö, Östra Färs: *Sjöbo*
Skara: Skara, Ardala, Valle, Bjärka: *Skara*
Skellefteå: Skellefteå, Bureå, Byske, Jörn, Burträsk, Lövsånger: *Skellefteå*
Skinnskatteberg: Skinnskatteberg, Gunnilbo, Hed: *Skinnskatteberg*
Skurup: Skurup, Rydsgård, Vemmenhög: *Skurup*
Skövde: Skövde, Binneberg, Skultorp, Tidån, Timmersdala, Vårsås: *Skövde*
Smedjebacken: Smedjebacken, Norrbärke, Söderbärke: *Smedjebacken*
Sollefteå: Sollefteå, Helgum, Junsele, Långsele, Resele, Ådals-Liden, Boteå, Ramsele: *Sollefteå*
Sollentuna: Tureberg, Rotebro, Norrviken/Viby, Häggvik, Helenelund, Edsberg, Sjöberg, Vaxmora: *Tureberg*
Solna: Skytteholm-Solna C, Järva, Ulriksdal, Bergshamra, Haga, Huvudsta, Hagalund, Råsunda, Vireberg: *Skytteholm-Solna C*
Sorsele: Sorsele, Gargnäs: *Sorsele*
Sotenäs: Södra Sotenäs, Smögen, Tossene: *Södra Sotenäs* (Kungshamn ligger i Södra Sotenäs)
Staffanstorps: Staffanstorps, Hjärup: *Staffanstorps*
Stenungsund: Stenungsund, Jörlanda: *Stenungsund*
Stockholm: Stockholm (innerstaden), Bromma, Enskede, Farsta, Hammarby, Hägersten, Hässelby, Kista, Liljeholmen, Rinkeby, Skarpnäck, Skärholmen, Spånga-Tensta, Söderled, Vantör, Vällinge, Västerled, Älvsjö, Årsta: *Stockholm (innerstaden)*
Storfors: Storfors, Ullvätern: *Storfors*
Storuman: Stensele, Tärna: *Stensele* (Storuman ligger i Stensele)
Strängnäs: Strängnäs, Mariefred, Stallarholmen, Tosterö, Vårfruberga, Åker: *Strängnäs*
Strömstad: Strömstad, Tjärnö, Vette: *Strömstad*
Strömsund: Fjällsjö, Täsjö, Frostviken, Hamnerdal, Ström: *Ström* (Strömsund ligger i Ström)
Sundbyberg: Sundbyberg, Duvbo, Hallonbergen, Kymlinge, Lilla Alby, Rissne, Storskogen, Ursvik, Ör: *Sundbyberg*
Sundsvall: Sundsvall, Skön, Alnö, Selånger, Indals-Liden, Matfors, Njurunda, Stöde: *Sundsvall*
Sunne: Sunne, Gräsmark, Lysvik: *Sunne*
Surahammar: Ramnäs, Sura: *Sura* (Surahammar ligger i Sura)
Svalöv: Svalöv, Kågeröd, Billeberga-Sireköping, Torrlösa, Röstånga, Teckomatorp: *Svalöv*
Svedala: Svedala, Börringe, Törringe-Västra Kärrtorp, Bara-Hyby: *Svedala*
Svenljunga: Svenljunga, Axelfors, Holsljunga-Mjögback, Kindaholm, Lysjö: *Svenljunga*
Säfte: Säfte, Gillberga, Svanskog, Värmlandsnäs: *Säfte*
Säter: Säter, Gustaf, Stora Skedvi: *Säter*
Sävsjö: Sävsjö, Skepperstad, Vrigstad, Hjälmeryd: *Sävsjö*
Söderhamn: Söderhamn, Norrala, Söderala, Skog: *Söderhamn*
Söderköping: Söderköping, Aspveden, Stegeborg: *Söderköping*
Södertälje: Södertälje, Enhörna, Järna, Vårdinge, Hölö/Mörkö: *Södertälje*
Sölvesborg: Sölvesborg, Gammalstorp, Mjällby: *Sölvesborg*
Tanum: Tanum, Bullaren, Kville: *Tanum* (Tanumshede ligger i Tanum)
Tibro: Tibro, Ransberg: *Tibro*
Tidaholm: Tidaholm, Dimbo, Fröjered, Hökensås: *Tidaholm*
Tierp: Tierp, Hällnäs, Söderfors, Vendel, Västland, Österlövsta: *Tierp*
Timrå: Timrå, Hässjö: *Timrå*
Tingsryd: Tingsryd, Linneryd, Ryd, Södra Sandsjö, Urshult, Väckelsång, Älmeboda: *Tingsryd*
Tjörn: Stenkyrka, Klädesholmen, Klövedal, Rönnäng, Valla: *Stenkyrka* (Skärhamn ligger i Stenkyrka)
Tomelilla: Tomelilla, Brösarp, Östra Ingelstad, Onslunda, Smedstorp, Bollerup-Tosterup-Öraby: *Tomelilla*
Torsby: Fryksände, Vitsand, Östmark, Finnskoga-Dalby, Norra Ny: *Fryksände* (Torsby ligger i Fryksände)
Torsås: Torsås, Söderåkra: *Torsås*
Tranemo: Tranemo, Limmared, Långhem, Dalstorp: *Tranemo*
Tranås: Tranås, Linderås: *Tranås*
Trelleborg: Trelleborg, Alstad, Anderslöv, Gislöv, Skegrie, Klagstorp: *Trelleborg*
Trollhättan: Trollhättan, Södra Väne, Flundre, Lagmansered: *Trollhättan*
Trosa: Trosa, Vagnhärad: *Trosa*
Tyresö: Bollmora, Trollbäcken, Gamla Tyresö: *Bollmora*
Täby: Täby centrum, Täby Kyrkby, övriga Täby: *Täby centrum*
Töreboda: Töreboda, Älgårås, Moholm, Halna: *Töreboda*
Uddevalle: Uddevalle, Forshälla, Lane-Ryr, Ljungskile, Bokenäs-Dragmark, Skredsvik: *Uddevalle*
Ulricehamn: Ulricehamn, Hökerum, Åsunden, Redväg: *Ulricehamn*
Umeå: Umeå, Holmsund/Obbola, Hörnefors, Sävar: *Umeå*
Upplands-Bro: Kungsängen, Bro: *Kungsängen*
Upplands-Väsby: Ed, Hammarby, Fresta: *Hammarby* (Väsby Centrum ligger i Hammarby)
Uppsala: Uppsala, Hagunda, Almunge-Knutby, Björklinge-Bälänge, Knivsta, Vattholma, Rasbo: *Uppsala*
Uppvidinge: Lenhovda, Nottebäck, Åseda, Älgö: *Åseda*
Vadstena: Vadstena, Östgöta-Dal, Hov, Aska: *Vadstena*
Vaggeryd: Vaggeryd, Klevshult, Skillingaryd, Svenarum: *Skillingaryd*
Valdemarsvik: Valdemarsvik, Ringarum, Gryt, Tryserum-Östra Ed: *Valdemarsvik*
Vallentuna: Vallentuna med Lindholmen, Karby/Brottby, Kårsta: *Vallentuna*
Vansbro: Järna, Näs, Äppelbo: *Järna* (Vansbro ligger i Järna)
Vara: Vara, Levene, Ryda, Vedum, Kvänum, Larv: *Vara*

Bilaga 2

Varberg: Varberg, Träslöv, Himledalen, Kungsäter, Lindberga, Tvååker, Veddige, Värö: *Varberg*
Vaxholm: Vaxholm, Bogesundsländet, Resarö: *Vaxholm*
Vellinge: Vellinge, Månstorp, Rång, Skanör med Falsterbo: *Vellinge*
Vetlanda: Vetlanda, Alseda, Björkö, Bäckaby, Korsberga, Lannaskede, Nye: *Vetlanda*
Vilhelmina: Vilhelmina, Klimpfjäll-Saxnäs, Dikanäs, Nästansjö, Malgovik-Laxbäcken, Latikberg, Dalasjö, Meselefors: *Vilhelmina*
Vimmerby: Vimmerby, Locknevi, Sevede, Södra Vi, Tuna: *Vimmerby*
Vindeln: Vindeln, Åmsele: *Vindeln*
Vingåker: Vingåker, Österåker: *Vingåker*
Vårgårda: Vårgårda, Lena-Hol, Närunga, Ornunga, Algutstorp-Landa: *Vårgårda*
Vänersborg: Vänersborg, Brålanda, Frändefors, Västra Tunhem: *Vänersborg*
Vännäs: Vännäs, Vännäs by, Tväråbäck, Pengsjö: *Vännäs*
Värmdö: Gustavsberg, Ingarö, Värmdö, Djurö/Stavsnäs, Skärgården: *Gustavsberg*
Värnamo: Värnamo, Bredaryd, Bor, Forsheda, Fryele, Rydaholm, Nydala: *Värnamo*
Västervik: Västervik, Gladhammar, Gamleby, Hallingeberg, Hjorted, Blackstad, Loftahammar, Västra Ed, Ukna, Överum: *Västervik*
Västerås: Västerås, Dingtuna, Kungsåra, Skultuna, Tillberga, Ryttern: *Västerås*
Växjö: Växjö, Bergunda, Braås, Furuby, Mellersta Kinnevald, Ormesberga-Ör, Lammhult, Nöbbele, Rottne, Jät-Uråsa, Östra Torsås: *Växjö*
Ydre: Sund, Torpa, Asby, Västra Ryd, Svinhult, Norra Vi: *Sund* (Österbymo ligger i Sund)
Ystad: Ystad, Glemmingebro, Herrestad, Löderup, Ljunit: *Ystad*
Åmål: Åmål, Tössbo: *Åmål*
Ånge: Ånge, Borgsjö, Haverö, Torp: *Ånge*
Åre: Åre, Hallen, Kall, Mörsil, Undersåker: *Undersåker* (Järpen ligger i Undersåker)
Årjäng: Årjäng, Holmedal, Töcksmark: *Årjäng*
Åsele: Åsele, Fredrika: *Åsele*
Åstorp: Åstorp, Kvidinge: *Åstorp*
Åtvidaberg: Åtvidaberg, Björsäter, Gärdserum-Hannäs: *Åtvidaberg*
Älmhult: Älmhult, Göteryd, Härlunda, Stenbrohult, Virestad: *Älmhult*
Älvdalen: Älvdalen, Idre, Särna: *Älvdalen*
Älvkarleby: Skutskär, Älvkarleby: *Skutskär*
Älvsbyn: Älvsbyns tätort, övriga Älvsbyn: *Älvsbyns tätort*
Ängelholm: Ängelholm, Ausås, Barkåkra, Hjärnarp, Munka-Ljungby, Össjö: *Ängelholm*
Öckerö: Öckerö, Hönö: *Öckerö*
Ödeshög: Ödeshög, Alvastra: *Ödeshög*
Örebro: Örebro, Adolfsberg-Mosjö, Almby-Norrbyås, Axberg, Brickebacken-Gällersta, Östernärke, Tysslinge, Glanshammar, Varberga-Kil: *Örebro*
Örkelljunga: Örkelljunga, Skånes Fagerhult: *Örkelljunga*
Örnsköldsvik: Örnsköldsvik, Arnäs, Anundsjö, Björna, Gideå, Grundsunda, Nätra, Själevad, Trehörningsjö: *Örnsköldsvik*
Östersund: Östersund, Frösö, Brunflo, Näs-Sunne, Norderö, Lit, Häggenås: *Östersund*
Österåker: Österåker, Ljusterö, Roslags-Kulla: *Österåker* (Åkersberga ligger i Österåker)
Östhammar: Östhammar, Öregrund, Frösåker, Dannemora, Alunda-Ekeby-Skäfthammar: *Östhammar*
Östra Göinge: Broby, Glimåkra, Hjarsås, Knisslinge: *Broby*
Överkalix: Överkalix, Gyljen, Jockfall, Kypasjärvi, Lansjärv, Svartbyn, Vännäsberget: *Överkalix*
Övertorneå: Övertorneå, Hietaniemi: *Övertorneå*

Summary

Political units are territorial units and democratic rule is exercised over those who inhabit a certain territory. The territorial division of a political unit decides the *demos*, i.e. who will have the right to participate in the decision-making process.

This raises a number of questions concerning the importance of the territorial division for the functioning of democracy. Is there an optimal way to divide a political unit from a democratic point of view? Under what conditions do people in democratic units begin to question the prevailing divisions? These questions are addressed in this study about municipality division and local democracy. The study consists of two separate parts, each part focusing on different kinds of alterations of the division of municipalities in Sweden. *Part I* deals with the phenomenon of merging municipalities and how municipality structures affect the functioning of local democracy. *Part II* deals with the partition of municipalities and analyses the circumstances under which inhabitants will seek to secede and establish their own local government.

Most of the data in this study was collected in a survey of Swedish municipalities conducted in 1999. A questionnaire was sent out to 2 300 people. The answering rate was 56 per cent.

Part I – amalgamation

The starting point of Part I is the Swedish amalgamation reforms in the 1950s, 1960s and early 1970s in which the number of municipalities decreased from approximately 2 500 to 277. Nowhere in Western Europe has amalgamation been as extensive as in Sweden. As a result, Sweden has among the biggest municipalities in Europe.

The amalgamations brought with them several changes in the structure of municipalities. The geographical size and populations of the municipalities increased. Since the number of municipalities decreased, the number of municipality capitals decreased and more people found themselves living further from the political, administrative and services centre of their municipalities. An important objective with the amalgamations was that each municipality should have a dominating city as its capital. At the same time, when distinctively urban and densely populated areas were merged into the same admini-

strative unit, the structure became multi-nucleus. Another intention was that municipality borders should, as far as possible, be drawn according to the spatial patterns of people's daily life activities, like commuting and shopping. A further change was that the trade and industry structures became more differentiated within municipalities as they got bigger. In the later stages of the reform, the Swedish government forced a number of municipalities to merge into new municipalities.

Three democratic aspects are analysed. These are the municipalities as community units, their democratic legitimacy and political participation. Each democratic aspect is operationalised by a number of variables.

When it comes to size, this study shows that people's spirit of community are stronger regarding their own part of the municipality than the rest of the municipality (i.e. outside their own part), which indicates that small units have benefits in this aspect. However, when studying the inhabitants' community spirit towards the rest their municipality, population size and the geographical size of a municipality seem to be insignificant.

When it comes to democratic legitimacy, this study shows only small differences between small and big municipalities. However, there are indications that smaller municipalities can function better regarding some aspects of democratic legitimacy. In geographically small municipalities inhabitants tend to be more satisfied with their possibilities to interact with local politicians. They also trust their local politicians to be knowledgeable and competent. Furthermore, inhabitants in municipalities with small populations are more positive towards taking part in politics and to hold office in a municipal assembly. The study also shows that inhabitants in municipalities with fewer citizens do participate more in politics, especially when it comes to contacting local politicians.

Living in the periphery of a municipality does not by itself have negative effects on the community spirit. However, in the remote periphery, inhabitants have somewhat less feelings of togetherness with people in the rest of the municipality (i.e. outside their own part). Furthermore, the difference in community spirit that inhabitants express regarding their own locality and the rest of the municipality, increases with distance to the capital of the municipality. However, there are no substantial differences between the centre and the periphery of municipalities regarding the two other democratic aspects in this study (i.e. democratic legitimacy and participation).

This study further shows that the spirit of community will vary depending on whether municipalities are single or multi-nucleus. In single nucleus municipalities inhabitants have a stronger community spirit towards their municipality than those in multi-nucleus municipalities. This is especially true for those living outside the capital of the municipality; for those living in the capital it is of little or no significance if the municipality is single or multi-nucleus. The pattern is the same when it comes to democratic legitimacy.

People in single nucleus municipalities show more trust in their local politicians and the governing of the municipality than is the case in multi-nucleus municipalities. This is especially true for those living outside the capital of the municipality. Single nucleus inhabitants also think that local politics are more important and are more positive towards participating in politics. Despite this, the study shows that inhabitants in single nucleus municipalities do not actually participate more, at least not in local politics.

It has little significance for the democracy in the municipalities if the proportion of inhabitants who work within the borders of their own municipality is high. At the individual level, however, working, living and socialising in your own municipality part has positive effects on participation.

A further result of the study is that the degree of differentiation in trade and industry structures has no significance for the community spirit, democratic legitimacy and political participation.

The forced amalgamations 25 years ago do not seem to have negative effects on the community spirit, democratic legitimacy and participation. At the same time, the study shows that inhabitants in municipalities established after the amalgamation reform through a partition have a higher spirit of community. Furthermore, those municipalities enjoy a higher degree of democratic legitimacy than the average. Further analysis shows that this can be partly explained by the new structure resulting from the partition, not by conditions specific to those municipalities.

In the end of Part I the question is raised whether there is an optimal way to divide municipalities from a democratic point of view. To answer this question, three fictitious municipalities are constructed and compared. Municipality A has a small population (8 000) and geographical size (25 km²) and has only one urban area where most of inhabitants live (90 per cent). Municipality B is medium sized with regards to population (25 000) and geographical area (500 km²). It consists of two separate urban areas where most of the inhabitants live (50 respectively 40 per cent). The largest is the capital of the municipality. Municipality C is the biggest of the three, both by population (75 000) and by geographical size (10 000 km²). It has a number of urban areas. The most populous (25 per cent) is the capital of the municipality. However, most of the inhabitants (65 per cent) live in other urban areas.

In the study predictions are made on how democracy would function in the three fictitious municipalities. The results show that municipality A functions better than Municipality B and Municipality C with respect to all three democratic aspects (community spirit, democratic legitimacy and participation). Thus, there seems to be an optimal basis for division of municipalities. Small municipalities with a single nucleus function better than big municipalities with several urban and other densely populated areas. The best principle for dividing municipalities can therefore be summed up as *one city, one local government*, which means that each urban area should have its own local

government. In view of this, the current municipality division in Sweden seems defective from a democratic point of view. The amalgamation reforms led to larger municipalities with multiple urban areas. This study indicates that the prerequisites for local democracy would improve if urban areas had their own local governments. A division along these principles would entail smaller and single nucleus municipalities.

Part II – secession

Since the last amalgamation reform in the 1970s the number of municipalities in Sweden has increased, from 277 to 290. This increase has been the result of a number of municipality partitions where parts of municipalities have seceded and founded their own municipalities with their own local governments. Applications to secede have mostly, however, been rejected. In total, there have been applications for secession in 13 per cent of the municipalities.

In the survey, about a fifth of inhabitants living outside a municipality capital say they would be positive to secession of their part of the municipality, half would be negative and a third would be neither negative nor positive.

In municipality parts which have had an application for secession rejected in recent years, the support for the application is still strong; half of the inhabitants say they are positive to secession, a third are negative and a fifth neither negative nor positive. In other parts of these municipalities most of the inhabitants say they are neither negative nor positive.

In the public debate the partition of municipalities is often discussed in terms of democracy and efficiency. Proponents of secession tend to argue that it benefits local democracy. Opponents argue that it is negative for the capacity for a municipality to act as an efficient provider of community services.

This study shows that inhabitants also view secession in terms of democracy and efficiency. Those who favour a secession of their own part of the municipality think that it would lead to both a more efficient and democratic municipality. Further statistical analysis indicates that democracy is the most important motive of the two. A majority of inhabitants who are against a partition of their municipality think that it would be positive for democracy, but negative for efficiency. Further statistical analysis shows that the attitude of opponents is decided by their fear of decreased efficiency and diminished economic resources in the municipality.

When the analysis is limited to inhabitants in municipality parts which have had applications for secession rejected, the motives are roughly the same. Among proponents of a suggested partition, the primary motive is to improve democracy. Among opponents, the primary reason is a fear of decreased efficiency.

In the end of Part II, Seymour Lipset's and Stein Rokkan's theory of centre-periphery conflict is modified and applied to municipality partitions. Three conditions which increase the likelihood for a popular request for secession are specified: a distinct culture in the seceding part, few contacts with the centre (i.e. municipality capital) and economic independence from the centre. This study shows that a distinct culture does matter. Inhabitants who are interested in the history of their part of the municipality and have a strong community feeling regarding their part of the municipality, tend to be more positive about a secession. Consistently, inhabitants who take an interest in the history of the municipality as a whole, and have a strong spirit of community regarding the rest of the municipality (i.e. outside their own part) tend to be more negative about a secession of their part of the municipality.

Hardly any effects of economic and social contacts with the capital of the municipality can be observed in the study. However, inhabitants who are acquainted with a local politician from a part of the municipality outside their own, are more negative about a partition of the municipality. Contacts within the political sphere thus, at least to some extent, seem to prevent requests for secessions.

It seems to be of some importance whether the own part of the municipality is considered to be economically independent from the centre: inhabitants who think their part is more or less unaffected by the development in the municipality capital are more positive about secession.

The study also shows that inhabitants who are dissatisfied with community services are more positive to secession. Contrary to what could be expected from Lipset's and Rokkan's theory, a combination of distinctive culture, economic independence and dissatisfaction with services, does not further increase the significance of the studied conditions. In statistical terms this means that there is no interaction effect from the independent variables.

The study finally shows that the conditions, even if combined, cannot explain why the proportion of inhabitants who are positive about a secession is far above average in municipality parts that have applied for secession in recent years. The conclusion is that public opinion in these municipality parts has evolved due to other factors than those studied. A hypothesis is that the comparatively wide support for secession that can be seen in some municipality parts is a result of the studied conditions in combination with the work of opinion leaders. This hypothesis cannot be tested within the study, but some results indicate that efforts to influence the public opinion may increase the number of inhabitants in favour of secession.

Referenser

Data

- Glesbygdsverkets databas med uppgifter om befolkning m.m. per kilometer-ruta i Sverige, se Westlund & Pichler (2000).
- KFAKTA99. Kommundatabas över Sveriges kommuner, Leif Johansson, Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
- RAMS (Registrerad arbetsmarknadsstatistik), se SCB (2000).
- Undersökningen Lokal demokrati 1999, se bilagorna 1 och 2.

Litteratur

- Abrahamsson, Gunilla, Ingrid Johansson & Lars Nordström. 1997. *Nya rumsliga strukturer – Effekter för den svenska samhällsplaneringen. Förstudie*. Occasional Papers 1997:9. Göteborg: Kulturgeografiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Albrekt Larsen, Christian. 2000. ”Kommunestørrelse og demokrati – en kritisk analyse af antagelser bag nærhedsargumentet”, *Politica* 32:453–469.
- Anckar, Carsten. 1997. ”Size and Democracy. Some Empirical Findings”. I Dag Anckar & Lars Nilsson (red.): *Politics and Geography. Contributions to an Interface*. Östersund: Mid-Sweden University Press.
- Andersen, Bent & Geir Fottland. 1979. ”Ny behandling av saker om kommunal inndeling. Gjenopptaking og vedtaksprosess”. I Harald Baldersheim, Audun Offerdal & Torodd Strand (red.): *Lokalmakt og sentralstyring. Samspel og konflikt mellom stat og kommune om lokalpolitikken*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Anderson, Benedict. 1993. *Den föreställda gemenskapen*. Göteborg: Daidalos.
- Andersson, Roger. 1980. *Plats, identitet och förändring. Om att sätta identiteten på plats*. FUMS rapport nr 82. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Aristoteles. 1993. *Politiken*. Partille: Paul Åströms förlag.
- Aronsson, Peter. 2001. *Lokalt folkstyre. Kulturarv som utmanar*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.

- Assarson, Jan. 1995. "Systemtilltro och brukarmissnöje. En reanalys av maktutredningens medborgarundersökning", *Statsvetenskaplig tidskrift* 98:157–184.
- Barry, Brian. 1974. "Review Article: Size and Democracy", *Government and Opposition* 9:492–503.
- Barry, Brian. 1982. "Self-Government Revisited". I David Miller & Larry Siedentop (red.): *The Nature of Political Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Barry, Brian. 1994. "Är det något särskilt med demokrati?". I *Idéer om demokrati*. Stockholm: Tidens förlag.
- Bennett, Robert J. 1980. *The Geography of Public Finance*. London: Methuen.
- Bennett, Robert J. 1989. "Stimuli to administrative reform". I Robert J. Bennett (red.): *Territory and Administration in Europe*. London: Printer Publishers.
- Bennett, Robert J. 1993. "Local government in Europe: common directions of change". I Robert J. Bennett (red.): *Local Government in the New Europe*. London: Belhaven Press.
- Beetham, David. 1991. *The Legitimation of Power*. London: Macmillan
- Bet. CU 1973:6. Civilutskottets betänkande i anledning av motioner om vissa kommunsammanläggningar.
- Bet. KU 1962:1. Konstitutionsutskottets utlåtande med andledning av Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående översyn av rikets indelning i borgerliga primärkommuner ävensom i ämnet väckta motioner.
- Bet. KU 1969:24. Konstitutionsutskottets utlåtande med andledning av proposition med förslag till lag med särskilda bestämmelser om ändring i kommunindelningen jämte följdmotioner.
- Bet. KU 1978/79:40. Konstitutionsutskottets betänkande med anledning av propositionen 1978/79:157 med förslag till lag om ändring i rikets indelning i kommuner, landstingskommuner och församlingar, m.m. jämte motioner.
- Bet. 2001/02:KU14. Demokrati för det nya seklet.
- Binder, Leonard. 1971. "The Crises of Political Development". I Leonard Binder m.fl.: *Crises and Sequences in Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Birgersson, Bengt Owe & Jörgen Westerståhl. 1989. *Den svenska folkstyrelsen*. 4:e uppl. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Bohrstedt, George W. & David Knoke. 1994. *Statistics for Social Data Analysis*. 3:e uppl. Itasca, Illinois: F. E. Peacock.
- Borja, Jordi & Manuel Castells. 1997. *Local & Global. Management of Cities in the Information Age*. London: Earthscan.
- Bours, Adriaan. 1993. "Management, tiers, size and amalgamations of local government". I Robert J. Bennett (red.): *Local Government in the New Europe*. London: Belhaven Press.

- Boyne, George. 1995. "Population Size and Economies of Scale in Local Government", *Policy and Politics: An International Journal of Urban and Social Services* 23:213–222.
- Brantgärde, Lennart. 1974. *Kommunerna och kommunblocksbildningen*. Lund: CWK Gleerup.
- Bretzer, Ylva Norén. 2000. "Vinden har vänt – kommunalt förtroende på ny kurs". I Lennart Nilsson (red.): *Den nya regionen*. SOM-rapport nr 25. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bretzer, Ylva Norén. 2001. *Förtroende för kommunpolitiker och andra människor*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet.
- Brink, Anna. 2003a. *The process of Municipality Break-Ups*. Stencil. Göteborg: Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Brink, Anna. 2003b. *The Break-Up of Municipalities – Voting Behavior in Local Referenda*. (2003-02-10) Stencil. Göteborg: Nationalekonomiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.
- Brorström, Björn & Björn Rombach. 2000. "Modernt kommunalt förändringsarbete". I Marie Fridolf (red.): *Vem formar politiken i kommunerna?* Stockholm: SNS Förlag.
- Brück, Ulla. 1984. "Identitet, lokalsamhälle och lokal identitet", *Rig* 67(3):65–78.
- Buchanan, Allen. 1991. *Secession. The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*. Boulder: Westview Press.
- Bulpitt J. G. 1972. "Participation and local government: territorial democracy". I Geraint Parry (red.): *Participation in Politics*. Manchester: Manchester University Press.
- Burns, Danny, Robin Hambleton & Paul Hoggett. 1994. *The Politics of Decentralisation. Revitalising Local Democracy*. London: Macmillan.
- Bäck, Henry. 1999. "Demokratin i Nordens storstäder". I Lauri Karvonen & Elisabet Ljungberg (red.): *Nordisk demokrati i förändring*. Rapport nr 1999:1. Sundsvall: Mitthögskolan
- Bäck, Henry. 2000. *Kommunpolitiker i den stora nyordningens tid*. Malmö: Liber.
- Cohen, Carl. 1971. *Democracy*. Athens: University of Georgia Press.
- Coleman, James S. 1957. *Community conflict*. New York: The Free Press.
- Coleman, James S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Committee on Local and Regional Authorities 1995. *The Size of municipalities, efficiency and citizen participation: reports prepared in the framework of the Steering Committee on Local and Regional Authorities (CDLR)*. Strasbourg: Council of Europe Press.

- Cox, Kevin R. 1993. "Urban development, collective consumption and the politics of metropolitan fragmentation", *Political Geography* 12(1):8–37.
- Cristaller, Walter. 1966. *Central Places in Southern Germany*. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Dahl, Robert A. 1967. "The City in the Future of Democracy", *American Political Science Review* 61:953–970.
- Dahl, Robert A. 1989. *Democracy and Its Critics*. New Haven and London: Yale University Press.
- Dahl, Robert A. 1990. *After the Revolution? Authority in a Good Society*. Rev. uppl. New Haven and London: Yale University Press.
- Dahl, Robert A. & Edward Tufte. 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Dahlkvist, Mats & Urban Strandberg. 1999. "Kommunal självstyrelse som maktspridningsprojekt? – Den svenska statstraditionen och den lokala politiska styrelsen". I Erik Amnå (red.): *Maktdelning*. Demokratiutredningens forskarvolym I, SOU 1999:76.
- Dente, Bruno. 1988. "Local Government Reform and Legitimacy". I Bruno Dente & Francesco Kjellberg (red.): *The Dynamics of Institutional Change. Local Government Reorganization in Western Democracies*. London: Sage.
- Deutsch, Karl W. 1972. *Politik och styrelse*. Lund: CWK Gleerup.
- Diamond, Larry. 1999. *Developing Democracy. Towards Consolidation*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Dir. 2003:10. Översyn av strukturen och uppgiftsfördelningen inom samhällsorganisationen.
- Dostál, Petr & Martin Hampl. 1993. "Territorial organisation of society: Czechoslovak developments". I Robert J. Bennett (red.): *Local Government in the New Europe*. London: Belhaven Press.
- Ds Kn 1981:21. *Utvärdering av kommundelningar. Erfarenheter av Motala och Åsele kommuners delning*.
- Easton, David. 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley.
- Ehn, Billy, Jonas Frykman & Orvar Löfgren. 1993. *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ek, Anders. 1978. "Väljarna och kommunblocksreformen". I Hans Ring m.fl.: *Kommunblocksreformen*. Göteborg: Kommunalforskningsgruppen. Avhandlingsserien: 33.
- Ekman, Ann-Kristin. 1986. *Kulturbestämda framtidsbilder. Om livsformer i sju kommuner*. Stockholm: FRN-Framtidsstudier.
- Ekman, Ann-Kristin. 1991. *Community, Carnival and Campaign: Expressions of Belonging in a Swedish Region*. Stockholm: Stockholm Studies in Social Anthropology, 25.

- Elberg, Karen Katharine. 1994. "The Perception of the Village", *Ethnologia Scandinavica* 24:90–101.
- Erlingsson, Gissur. 1999. *Kommundelningar. De rikas uttåg från det gemensamma eller demokratins räddning?* D-uppsats. Lund: Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.
- Erlingsson, Gissur. 2001. "Kommundelningseffekter. En inventering av 1990-talets nya kommuners lokaldemokratiska erfarenheter". I *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Bilagor till betänkande av Kommundemokratikommittén, SOU 2001:48.
- Erlingsson, Gissur. 2003. *Den lokala politikens fragmentisering – orsaker till och effekter av medborgarengagemang vid kommundelningar och uppkomst av nya partier*. KEFU skriftserie 2003:1. Lund: KEFU.
- Eythórsson, Grétar Thór. 1998. *Kommunindelningsspolitik i Island. Staten, kommunerna och folket om kommunsammanslagningar*. Göteborg: CEFOS, Göteborgs universitet.
- The Federalist Papers*. 1788.
- Friedl, John. 1976. *Cultural Anthropology*. New York: Harper's College Press.
- Galtung, Johan. 1971. "A Structural Theory of Imperialism", *Journal of Peace Research* 8:81–117.
- Gesser, Bengt & Per-Olof Olofsson. 1997. *Samhällsmoral och politik. Exemplet Helsingborg*. Göteborg: Daidalos.
- Gidlund, Gullan & Tommy Möller. 1999. *Demokratins trotjänare. Lokalt partiarbete förr och nu*. Demokratiutredningens forskarvolym X, SOU 1999:130.
- Gidlund, Janerik. 1994. "Demos och makten i den politiska demokratin". I Anders Sannerstedt & Magnus Jerneck (red.): *Den moderna demokratins problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Gidlund, Janerik. 1995. "Det heliga territoriet", *Politologen* 24:36–47.
- Gidlund, Janerik m.fl. 1988. *Periferins renässans. Lokala framtider och Sveriges omvandling*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Gilljam, Mikael & Lennart Nilsson. 1999. "Folkomröstningen om kommunindelning i Göteborg 1998". I Lennart Nilsson (red.): *Region i omvandling*. SOM-rapport nr 23. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Gourevitch, Peter Alexis. 1979. "The Reemergence of 'Peripheral Nationalisms': Some Comparative Speculations on the Spatial Distribution of Political Leadership and Economic Growth", *Comparative Studies in Society and History* 21:303–322.
- Gustafsson, Agne. 1975. *Probleminventering rörande kommunal folkomröstning*. Stockholm: Departementens offsetcentral
- Gustafsson, Agne. 1996. *Kommunal självstyrelse*. 6:e uppl. Stockholm: SNS Förlag.

- Gustafsson, Gunnel. 1993. "Demokratis teori och praktik". I Gunnel Gustafsson (red.): *Demokrati i förändring. Svenska kommuner och landsting i det lokala välfärdssamhället*. Stockholm: Publica.
- Hadenius, Axel. 1992. *Democracy and Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadenius, Axel. 1999. "Medborgarskap, social kontext och institutioner. Perspektiv på svensk demokrati". I Erik Amnå (red.): *Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym VIII*, SOU 1999:84.
- Hamilton, Lawrence C. 1992. *Regression with Graphics. A Second Course in Applied Statistics*. Belmont: Duxbury Press.
- Hardin, Russell. 1995. *One for All. The Logic of Group Conflict*. Princeton: Princeton University Press.
- Held, David. 1987. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Held, David. 1995. *Democracy and the Global Order. From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Herlitz, Ulla. 1999a. "Bygdens organisering". I Erik Amnå (red.): *Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym VIII*, SOU 1999:84.
- Herlitz, Ulla. 1999b. *Hela landet röstar – en studie av valdeltagandet på landsbygden i kommunalvalet 1998*. DMI rapport nr 11. Sundsvall: Demokratiinstitutet.
- Herlitz, Ulla. 2000. *Platsideologi. Bygderörelsen och demokratiska perspektiv i det postindustriella samhället*. Institutet för regionalforskning rapport 119. Stockholm: Fritzes.
- Holmberg, Sören. 1981. *Svenska väljare*. Stockholm: LiberFörlag.
- Hutcheson, John D. & James E. Prather. 1979. "Economies of Scale or Bureaucratic Entropy? Implications for Metropolitan Governmental Reorganization", *Urban Affairs Quarterly* 15:164–182.
- Ivarsson, Tore. 1989. *Kommunindelningsreformen 1962–1976 – en beskrivning av processen från ett kommunalt perspektiv*. Älvsjö: Kommentus Förlag.
- Ivarsson, Tore. 1992. *Kommunernas släktträd. Sveriges kommuner 1863–1992*. Älvsjö: Kommentus Förlag.
- Jamil, Ishtiaq. 1991. *Size and local democracy in Norway*. Notat 91/43. Bergen: LOS-senteret.
- Johansson, Folke, Lennart Nilsson & Lars Strömberg. 2001. *Kommunal demokrati under fyra decennier*. Malmö: Liber.
- Johansson, Rune, Ralf Rönquist & Sven Tägil. 1993. "Territorialstaten i kris? Integration och uppsplittring i Europa". I Sven Tägil (red.): *Europa – historiens återkomst*. 2:a uppl. Hedemora: Gidlunds Bokförlag.
- Jönsson, Rolf. 1978. "Samarbetet i kommunblocken". I Hans Ring m.fl.: *Kommunblocksreformen*. Göteborg: Kommunalforskningsgruppen. Avhandlingsserien: 33.

- Kára, Jan & Jirí Blazek. 1993. "Czechoslovakia: regional and local government reform since 1989". I Robert J. Bennett (red.): *Local Government in the New Europe*. London: Belhaven Press.
- Karlsson, Christer. 2001. *Democracy, Legitimacy and the European Union*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Karlsson, David. 2001. "Ny som förtroendevald i kommuner och landsting". I *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Bilagor till betänkande av Kommundemokratikommittén, SOU 2001:48.
- Karlsson, Ingemar (red.) m.fl. 1997. *Territoriets gränser*. Stockholm: SNS Förlag.
- Keating, Michael. 1995. "Size, Efficiency and Democracy: Consolidation, Fragmentation and Public Choice". I David Judge, Gerry Stoker & Harold Wolman (red.): *Theories of Urban Politics*. London: Sage.
- King, Gary. 1997. *A Solution to the Ecological Inference problem. Reconstructing Individual Behavior from Aggregate Data*. Princeton: Princeton University Press.
- Kjellberg, Francesco. 1988. "Local Government and the Welfare State: Reorganization in Scandinavia". I Bruno Dente & Francesco Kjellberg (red.): *The Dynamics of Institutional Change. Local Government Reorganization in Western Democracies*. London: Sage.
- Knack, Stephen & Omar Azfar. 2000. "Are Larger Countries Really More Corrupt?" World Bank Policy Research Working Paper 2470.
- Kolam, Kerstin & Christina Ekman. 1992. *Kommundelningar. Erfarenheter och utfall*. Rapport till Lokaldemokratikommittén. *Kommunaktuellt* 1997 nr 27, 2000 nr 7, 2001 nr 30, 31 och 34.
- Krantz, Tobias. 2002. *Makten över regionen. En idékritisk studie av svensk regiondebatt 1963–1996*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Labovitz, Sanford. 1970. "The Assignment of Numbers to Rank Order Categories", *American Sociological Review* 35:515–524.
- Langholm, Sivert. 1971. "On the Concepts of Center and Periphery", *Journal of Peace Research* 8:273–278.
- La Palombara, Joseph. 1971. "Penetration: A Crises of Government Capacity". I Leonard Binder m.fl.: *Crises and Sequences in Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Larsen, Helge O. 1995. "Demokrati og kommuneinndeling". I Tore Hansen & Audun Offerdal (red.): *Borgere, tjenesteytere og beslutningstakere*. Oslo: Tano.
- Larsen, Helge O. & Audun Offerdal. 1994. *Demokrati og deltakelse i kommunene. Norsk lokalpolitikk i nordisk lys*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Liao, Tim Futing. 1994. *Interpreting Probability Models: Logit, Probit and Other Generalized Linear Models*. Thousand Oakes, CA: Sage.
- Lidström, Anders. 1996. *Kommunsystem i Europa*. Stockholm: Publica.

- Lijphart, Arend. 1977. *Democracy in Plural Societies*. New Haven: Yale University Press.
- Lipman, V. D. 1949. *Local Government Areas 1834–1945*. Oxford: Basil Blackwell.
- Lipset Seymour M. & Stein Rokkan. 1967. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction". I Seymour M. Lipset & Stein Rokkan (red.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Lithner, Anders. 2000. "SOM-undersökningen 1999". I Sören Holmberg & Lennart Weibull (red.): *Det nya samhället*. SOM-rapport nr 24. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Locke, John. 1689/90. *Two Treatises of Government*.
- Long, J. Scott. 1997. *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. Thousand Oakes, CA: Sage.
- Loughlin, John. 2001a. "Introduction: The Transformation of the Democratic State in Western Europe". I John Loughlin: *Subnational Democracy in the European Union. Challenges and Opportunities*. Oxford: Oxford University Press.
- Loughlin, John. 2001b. "Conclusions: The Transformation of Regional and Local Democracy in Western Europe". I John Loughlin: *Subnational Democracy in the European Union. Challenges and Opportunities*. Oxford: Oxford University Press.
- Lundmark. Kjell. 1980. "Om kommundelningar i Sverige". I Dan Brändström (red.): *Festskrift till Pär-Erik Back*. Lund: LiberLäromedel/Gleerup.
- Lundquist, Lennart. 1991. *Förvaltning och demokrati*. Stockholm: Norstedts Juridikförlag.
- Lundqvist, Lennart J. & Jon Pierre. 1995. "Kommunalpolitikens dilemma: Lösningar skapar nya problem". I Lennart J. Lundqvist & Jon Pierre (red.): *Kommunal förvaltningspolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Mabileau, Albert m.fl. 1989. *Local Politics and Participation in Britain and France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Malmström, Cecilia. 1998. *Regionen, makten och härligheten. Regionala partier i Västeuropa*. Stockholm: SNS Förlag.
- March, James G. & Johan P. Olsen. 1989. *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*. New York: The Free Press.
- March, James G. & Johan P. Olsen. 1995. *Democratic Governance*. New York: The Free Press.
- Marcou, Gérard. 1993. "New tendencies of local government development in Europe". I Robert J. Bennett (red.): *Local Government in the New Europe*. London: Belhaven Press.
- Maurel, Marie-Claude. 1993. "Small communes and rural areas: decentralisation reforms in France". I Robert J. Bennett (red.): *Local Government in the New Europe*. London: Belhaven Press.

- Menard, Scott. 1995. *Applied Logistic Regression Analysis*. Thousand Oakes, CA: Sage.
- Midwinter, Arthur & Murray McVicar. 1994. *The Size and Efficiency Debate: Public Library Authorities in a Time of Change*. British Library R&D Report 6143. London: Library Association Publishing.
- Milbrath, Lester W. 1971. *Political participation: How and why do people get involved in politics?* Chicago: Rand McNally Political Science Series.
- Mill, John Stuart. 1991 [1861]. *Considerations on Representative Government*. New York: Prometheus Books
- Montesquieu, Charles Louis de Secondat de. 1748. *Om lagarnas anda*.
- Montin, Stig. 1993. *Swedish Local Government in Transition. A matter of rationality and legitimacy*. Örebro: Örebro Studies 8.
- Montin, Stig. 1995. "Kommunala organisationsförändringar". I Lennart J. Lundqvist & Jon Pierre (red.): *Kommunal förvaltningspolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Montin, Stig. 1998. *Lokala demokratiexperiment – exempel och analyser*. Demokratiutredningens skrift nr 9, SOU 1998:155.
- Montin, Stig. 2003. *Moderna kommuner*. Malmö: Liber.
- Montin, Stig & Erik Amnå. 2000. "The Local Government Act and Local Government Reform in Sweden". I Erik Amnå & Stig Montin (red.): *Towards a New Concept of Local Self-Government?* Bergen: Fagbokforlaget.
- Montin, Stig & Ingemar Elander. 1995. "Citizenship, Consumerism and Local Government in Sweden", *Scandinavian Political Studies* 18:25–51.
- Mouritzen, Poul Erik. 1991. *Den politiske cyklus*. Århus: Politica.
- Mouritzen, Poul-Erik. 1999. *De små kommuner. De er ikk' så ringe endda?* København: AKF Forlaget.
- Möller, Tommy. 1996. *Brukare och klienter i välfärdsstaten. Om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg*. Stockholm: Publica.
- Möller, Tommy. 1998. *Politikerförakt eller mogen misstro? En översikt*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Naustdalslid, Jon & Andreas Hompland. 1993. *Dei arme små. Kritisk lys på framlegget til ny kommuneinndeling*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Newton, Kenneth. 1982. "Is Small Really so Beautiful? Is Big Really so Ugly? Size, Effectiveness, and Democracy in Local Government", *Political Studies* 30:190–206.
- Nielsen, Hans Jørgen. 1981. "Size and Evaluation of Government: Danish Attitudes towards Politics at Multiple Levels of Government", *European Journal of Political Research* 9:47–60.
- Nielsen, Peder. 1998. *Vem älskar den lokala demokratin. Om väljare och valda i kommuner och landsting*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet.

- Nielsen, Peder. 2001. "På och av – om uppdragsvillighet, rekrytering och avhopp i den kommunala demokratin". I *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Bilagor till betänkande av Kommundemokratikommittén, SOU 2001:48.
- Nilsson, Lennart. 1996. "Medborgarna och den lokala välfärdsstaten". I Lennart Nilsson (red.): *Västsvenska perspektiv*. SOM-rapport nr 17. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart. 1997. "Välfärd och lycka i Sverige". I Lennart Nilsson (red.): *Nya landskap*. SOM-rapport nr 19. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart & Jörgen Westerståhl. 1997a. "Göteborg – decentraliserad kommun". I Sten Jönsson m.fl. (red.): *Decentraliserad välfärdsstad. Demokrati, effektivitet och service*. Stockholm: SNS Förlag.
- Nilsson, Lennart & Jörgen Westerståhl. 1997b. "Lokal självstyrelse i Sverige". I Sten Jönsson m.fl. (red.): *Decentraliserad välfärdsstad. Demokrati, effektivitet och service*. Stockholm: SNS Förlag.
- Nyen, Torgeir & Jan-Erik Lane. 1995. "Stordriftsfördelar i kommunal administration i Skandinavien", *Norsk Statsvitenskapelig Tidsskrift* 11:35–60.
- Norén, Ylva. 1998. "Hur sköter kommunstyrelsen sin uppgift?". I Lennart Nilsson (red.): *Mångfald – bilder av en storstadsregion*. SOM-rapport nr 21. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Norén, Ylva. 1999. "Medborgarnas bekantskap med politiker". I Lennart Nilsson (red.): *Region i omvandling*. SOM-rapport nr 23. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Norton, Alan. 1994. *International Handbook of Local and Regional Government. A Comparative Analysis of Advanced Democracies*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Offe, Claus. 1984. *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.
- Olander, Lars-Olof. 1983. "Servicens tillgänglighet". I Lars Strömberg & Jörgen Westerståhl (red.): *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Liber Förlag.
- Olsen, Johan P. 1990. *Demokrati på svenska*. Stockholm: Carlssons.
- Paasi, Anssi. 1986. "The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity", *Fennia* 164(1):105–146.
- Paddison, Ronan. 1983. *The Fragmented State. The Political Geography of Power*. Oxford: Basil Blackwell.
- Parry, Geraint & George Moyser. 1989. "Community, locality and political action: two British case studies compared". I Albert Mabileau m.fl.: *Local Politics and Participation in Britain and France*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Parry, Geraint, George Moyser & Neil Day. 1992. *Political participation and democracy in Britain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pateman, Carole. 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pateman, Carole. 1985. *The Problem of Political Obligation: A Critique of Liberal Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Pedersen, Mogens N. 1977. "Om den rette brug af historiske materialer i statskundskaben: Nogle didaktiske overvejelser. I *Festskrift til professor Erik Rasmussen*. Aarhus: Politica.
- Petersson, Olof. 2001. *Kommunalpolitik*. 4:e uppl. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Petersson, Olof m.fl. 1997. *Demokrati över gränser. Demokratirådets rapport 1997*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof m.fl. 1998. *Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof, Anders Westholm & Göran Blomberg. 1989. *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons.
- Pettersen, Per Arnt & Lawrence E. Rose. 1996. "Participation in Local Politics in Norway: Some Do, Some Don't, Some Will, Some Won't", *Political Behavior* 18:51–97.
- Pierre, Jon. 1994. *Den lokala staten. Den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Pierre, Jon. 1995. "Den kommunala politiken: Problem eller lösning?". I Lennart J. Lundqvist & Jon Pierre (red.): *Kommunal förvaltningspolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Pierre, Jon. 1996. "Den praktiska nyttan av en god teori. Till diskussionen om kommunforskningens teoretiska utgångspunkter". I Bo Rothstein & Bo Särilvik (red.): *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerstahl*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Pierre, Jon & Lennart J. Lundqvist. 1995. "Kommunal förvaltningspolitik: Nya problem söker sin lösning". I Lennart J. Lundqvist & Jon Pierre (red.): *Kommunal förvaltningspolitik*. Lund: Studentlitteratur.
- Plamenatz, John P. 1968. *Consent, Freedom and Political Obligation*. 2:a uppl. London: Oxford University Press.
- Platon. 1924. *Skrifter. D. 5*. Stockholm: Hugo Gebers Förlag.
- Przeworski, Adam m.fl. 1995. *Sustainable Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prop. 1961:180. Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående översyn av rikets indelning i borgerliga primärkommuner.
- Prop. 1969:103. Förslag till lag med särskilda bestämmelser om ändring i kommunindelningen.

- Prop. 1978/79:157. Regeringens proposition med förslag till lag om ändring i rikets indelning i kommuner, landstingskommuner och församlingar, m.m.
- Prop. 2001/02:80. Demokrati för det nya seklet.
- Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Reynaert, Herwig. 1997. "The Influence of the Mergers of Municipalities on the Political Composition of the Local Political Elite in Flanders 1946–1988", *Statsvetenskaplig Tidskrift* 100:439–447.
- Ring, Hans. 1978. "Kommunernas reaktioner på indelningssakkunnigas förslag". I Hans Ring m.fl.: *Kommunblocksreformen*. Göteborg: Kommunal-forskningsgruppens avhandlingsserie: 33.
- Rokkan, Stein. 1987. *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, Stein & Derek W. Urwin. 1982. "Introduction: Centres and Peripheries in Western Europe". I Stein Rokkan & Derek W. Urwin (red.): *The Politics of Territorial Identity. Studies in European Regionalism*. London: Sage.
- Rokkan, Stein & Derek W. Urwin. 1983. *Economy, Territory, Identity. Politics of West European Peripheries*. London: Sage.
- Rose, Lawrence E. 2000. "Demokratiteori – forventninger og virkelighet". I Harald Baldersheim & Lawrence E. Rose (red.): *Det kommunala laboratorium. Teoretiske perspektiver på lokal politikk og organisering*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rose, Lawrence E. & Audun Skare. 1996. *Lokalt folkestyre i klemme? Forskningsnotat nr 01/1996*. Oslo: Institutt for statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Rothstein, Bo. 1991. "Demokrati, förvaltning och legitimitet". I Bo Rothstein (red.): *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, Bo m.fl. 1995. *Demokrati som dialog. Demokratirådets rapport 1995*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1762. *Om Samhällsfördraget eller Statsrättens grunder*.
- Sancton, Andrew. 1994. *Governing Canada's city-regions: adapting form to function*. Montreal, Quebec: Institute for Research on Public Policy.
- SCB 2000. *Sysselsättningen i kommuner och län 1998. Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik*. AM 32 SM 0001.
- SCB 2002. *Nationalräkenskaper 1995–2000*. NR 10 SM 0101.
- Schumpeter, Joseph A. 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper & Row.
- Sharpe, L. J. 1970. "Theories and Values of Local Government", *Political Studies* 18(2):153–174.
- Sharpe, L. J. 1973. "American Democracy Reconsidered: Part II and Conclusions", *British Journal of Political Science* 3:129–167.

- Sharpe, L. J. 1988. "Local Government Reorganization: General Theory and UK Practice". I Bruno Dente & Francesco Kjellberg (red.): *The Dynamics of Institutional Change. Local Government Reorganization in Western Democracies*. London: Sage.
- Sharpe, L. J. 1993. "The European Meso: An appraisal". I L. J. Sharpe (red.): *The Rise of Meso Government in Europe*. London: Sage Publications.
- Skawonius, Charlotte. 1993. *Trosa bryter sig loss. Bytänkande eller demokratins räddning?* SOU 1993:45.
- Smith, Brian C. 1985. *Decentralization. The Territorial Dimension of the State*. London: Goerge Allen & Unwin.
- SOU 1945:38. *Betänkande med förslag till Riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner*. Kommunindelingskommittén II.
- SOU 1961:9. *Principer för en ny kommunindelning*. Betänkande avgivet av indelningssakkunniga.
- SOU 1978:32. *Ny indelningslag för kommuner, landstingskommuner och församlingar*. Betänkande av indelningslagskommittén.
- SOU 1990:24. *Ny kommunallag*. Betänkande av 1988 års Kommunallagskommitté.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport.
- SOU 1993:90. *Lokal demokrati i utveckling*. Slutbetänkande av Lokaldemokratikommittén.
- SOU 1996:129. *Den kommunala självstyrelsen och grundlagen*. Betänkande av Kommittén om den kommunala självstyrelsens grundlagsskydd.
- SOU 1996:169. *Förnyelse av kommuner och landsting*. Slutbetänkande av Kommunala förnyelsekommittén.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Demokratiutredningens betänkande.
- SOU 2001:48. *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*. Betänkande av Kommundemokratikommittén.
- SOU 2002:33. *Ändrad indelning? En översyn av reglerna för indelningsändringar*. Betänkande av Kommundemokratikommittén.
- Stenelo, Lars-Göran. 1993. "Lokal makt i förändring". I Lars-Göran Stenelo & Bengt Norrving (red.): *Lokal makt*. Lund: Lund University Press.
- Strandberg, Urban. 1995. *Självständighet eller statsbundenhet. Den kommunideologiska idédebatten 1962–1974*. CEFOS rapport 2. Göteborg: CEFOS, Göteborgs universitet.
- Strandberg, Urban. 1998. *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962–1994*. Hedemora: Gidlunds Förlag.
- Strömberg, Lars. 1974. *Väljare och valda. En studie av den representativa demokratin i kommunerna*. Göteborg: Kommunalforskningsgruppens avhandlingsserie: 32.

- Strömberg, Lars & Jörgen Westerståhl. 1983. "De nya kommunerna". I Lars Strömberg & Jörgen Westerståhl (red.): *De nya kommunerna. En sammanfattning av den kommunaldemokratiska forskningsgruppens undersökningar*. Stockholm: Liber Förlag.
- Surazska, Wisla. 1996. "Transition to democracy and the fragmentation of a city: four cases of Central European capitals", *Political Geography* 15(5):365–381.
- Svenska Kommunförbundet 2000. *Växa och krympa – flyttströmmarna, utjämningen och de kommunalekonomiska konsekvenserna*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Svenska Kommunförbundet 2003. *Kommunernas ekonomiska läge. April 2003*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet.
- Szücs, Stefan. 1998. *Democracy in the Head. A Comparative Analysis of Democratic Leadership Orientations Among Local Elites in Three Phases of Democratization*. Göteborg: CEFOS, Göteborg University.
- Teroell, Jan. 2000. "A Resource Model of Social Capital: Networks, Recruitment, and Political Participation in Sweden". Uppsats presenterad vid ECPR:s årsmöte i Köpenhamn.
- Teorell, Jan & Anders Westholm. 1999. "Var det bättre förr? Politisk jämlikhet i Sverige under 30 år". I Erik Amnå (red.): *Medborgarnas erfarenheter*. Demokratiutredningens forskarvolym V, SOU 1999:113.
- Teorell, Jan & Anders Westholm. 1999b. "Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre". I Erik Amnå (red.): *Valdeltagande i förändring*. Demokratiutredningens forskarvolym XII, SOU 1999:132.
- Tiebout, Charles M. 1956. "A Pure Theory of Local Expenditures", *Journal of Political Economy* 64:416–424.
- de Tocqueville, Alexis. 1988 [1835]. *Democracy in America*. New York: HarperPerennial.
- Tonboe, Jens. 1994. "Territorialitet – indledning og sammenfatning". I Jens Tonboe (red.): *Territorialitet. Rumlige, historiske og kulturelle perspektiver*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Torpe, Lars. 1994. "Legitimitet og demokratisk fællesskab". I Johannes Andersen & Lars Torpe (red.): *Demokrati og politisk kultur. Rids af et demokratisk medborgerskab*. Herning: Systime.
- Tönnies, Ferdinand. 1887. *Gemeinschaft und Gesellschaft*.
- Urwin, Derek W. 1982. "Conclusion: Perspectives on Conditions of Regional Protest and Accommodation". I Stein Rokkan & Derek W. Urwin (red.): *The Politics of Territorial Identity. Studies in European Regionalism*. London: Sage.
- Vedung, Evert. 1991. *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur.

- Verba, Sidney & Norman H. Nie. 1972. *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper & Row.
- Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman & Henry E. Brady. 1995. *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wallenberg, Jan. 1996. *Den instabila demokratin. En strategi för den kommunala självstyrelsens framtid*. Stockholm: Kommentus Förlag.
- Wallin, Gunnar. 1973. "Småkommunerna på avskrivning". I Gunnar Wallin, Hans G. Andersson & Nils Andréén (red.): *Kommunerna i förvandling*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wastl-Walter, Doris. 1993. "Decentralising federal states: the experience of Austria". I Robert J. Bennett (red.): *Local Government in the New Europe*. London: Belhaven Press.
- Weber, Max. 1983. *Ekonomi och samhälle. Förståendesociologins grunder*. Lund: Argos.
- Wergenius, Torsten. 1973. "Förvaltningsstruktur och maktfördelning". I Gunnar Wallin, Hans G. Andersson & Nils Andréén (red.): *Kommunerna i förvandling*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Westerståhl, Jörgen & Folke Johansson. 1981. *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Ds Kn 1981:12.
- Westlund, Hans & Wolfgang Pichler. 2000. *En ny grön våg? Glesbygds-tillväxt under storstadsexpansionens 90-tal*. Rapport 2000:16. Östersund: Glesbygdsverket.
- Whelan, Frederick G. 1983. "Prologue: Democratic Theory and the Boundary Problem". I J. Roland Pennock & John W. Chapman (red.): *Liberal Democracy (Nomos XXV)*. New York and London: New York University Press.
- Widberg, Jan. 1979. *Från socken till kommunblock. En studie av kommunala indelningar och indelningsreformer i Sverige*. Ds Kn 1979:14.
- Widmalm, Sten. 1997. *Democracy and Violent Separatism in India. Kashmir in a Comparative Perspective*. Uppsala: Department of Government, Uppsala University.
- Wångmar, Erik. 2003. *Från sockenkommun till storkommun. En analys av storkommunreformens genomförande 1939–1952 i en nationell och lokal kontext*. Växjö: Växjö University Press.
- Zürn, Michael. 2000. "Democratic Governance Beyond the Nation-State: The EU and Other International Institutions", *European Journal of International relations* 6(2):183–221.

Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala

Skrifter utgivna genom Axel Brusewitz

1. *Axel Brusewitz*, Studier över riksdagen och utrikespolitiken. I. Hemliga utskottet i 1809 års författning. 144 sid. 1933.
2. *Axel Brusewitz*, Studier över riksdagen och utrikespolitiken. II. Nordiska utrikesnämnder i komparativ belysning. 266 sid. 1933.
3. *Gunnar Heckscher*, Konung och statsråd i 1809 års författning. Regeringsmaktens inre gestaltning under det nya statskicketets första halvsekel. 484 sid. 1933.
4. De nordiska ländernas statsråd. Studier över deras sociala sammansättning. Utarbetade inom seminariet för statskunskap i Uppsala. 234 sid. 1935.
5. *Sven Lindman*, Parlamentarismens införande i Finlands statsförfattning. 85 sid. 1935.
6. *Elis Håstad*, Regeringssättet i den schweiziska demokratien. 735 sid. 1936.
7. Studier över den svenska riksdagens sociala sammansättning. Utarbetade inom Seminariet för statskunskap i Uppsala. 233 sid. 1936.
8. *Ragnar Simonsson*, Millerands presidentur. En studie över presidentmakt och parlamentarism i Frankrike. 319 sid. 1938.
9. *Gunnar Heckscher*, Svensk konservatism före representationsreformen. I. Den historiska skolans genombrott i Sverige. 257 sid. 1939.
10. *Arne Björnberg*, Parlamentarismens utveckling i Norge efter 1905. 400 sid. 1939.
11. *Arne Wählstrand*, 1905 års ministärkriser. 434 sid. 1941.
12. Festskrift till professor skytteanus Axel Brusewitz. Utgiven till 60-årsdagen den 9 juni 1941 av vänner och lärjungar. 506 sid. 1941.
13. *Axel Brusewitz*, Studier över riksdagen och utrikespolitiken. III. Utrikesfrågors behandling i den svenska riksdagen. 155 sid. 1941.
14. *Sixten Björkblom*, Södermanlands läns landsting. Sammansättning, organisation och verksamhet. 467 sid., 62 sid. ill. 1942.
15. *Edward Thermaenius*, Adressdebatten i underhuset. En studie i parlamentarisk teknik och tradition. 236 sid. 1942.
16. *Lennart Linnarsson*, Riksrådens licentiering. En studie i frihetstidens parlamentarism. 360 sid. 1943.
17. *Gunnar Heckscher*, Svensk konservatism före representationsreformen. II. Doktrin och politik 1840-1865. 271 sid. 1943.
18. *Torsten Petré*, Svenska regeringen och de norska frågorna 1884-1886. 132 sid. 1944.
19. *Olle Nyman*, Krisuppgörelsen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet 1933. 114 sid. 1944.
20. Statsvetenskapliga studier. Till Statsvetenskapliga föreningens i Uppsala tjugofemårsdag 7 november 1944. Av medlemmar. 701 sid. 1944.
21. *Torsten Petré*, Ministären Themptander. 305 sid., I sid. ill. 1945.
22. *Carl-Erik Höjer*, Le régime parlementaire belge à 1918-1940. 373 sid. 1946.
23. *Ragnar Edenman*, Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903-1920. En studie i den svenska riksdagens partiväsen. 298 sid., I sid. ill. 1946.
24. *Arne Wählstrand*, Allmänna valmansförbundets tillkomst. 104 sid. 1946.

25. *Gunnar Gerdner*, Det svenska regeringsproblemet 1917-1920. Från majoritetskoalition till minoritetsparlamentarism. 396 sid., 10 sid. ill. 1946.
26. *Nils Andrén*, Den klassiska parlamentarismens genombrott i England. 361 sid., 9 sid. ill. 1947.
27. *Olle Nyman*, Svensk parlamentarism 1932-36. Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition. 570 sid., 14 sid. ill. 1947.
28. *Arne Wåhlstrand*, Regeringsskiftena 1900 och 1902. 238 sid., 10 ill. 1947.

Skrifter utgivna genom C. A. Hessler

30. *Gert Hornwall*, Regeringskris och riksdagspolitik 1840-1841. 465 sid., 6 sid. ill. 1951.
31. *Eyvind Bratt*, Småstaterna i idéhistorien. En studie i äldre statsdoktriner. 231 sid. 1951.
32. *Ragnar Andersson*, Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897-1918. 460 sid., 4 sid. ill. 1952.
33. *Arne Wåhlstrand*, Karlstadskonferensen 1905. Protokoll och aktstycken. 474 sid., 4 sid. ill. 1953.
34. *Sten-Sture Landström*, Svenska ämbetsmäns sociala ursprung. 179 sid. 1954.
35. *Gunnar Gerdner*, Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början. 568 sid., ill. 1954.
36. *Carl Arvid Hessler*, Stat och religion i upplysningstidens Sverige. 242 sid. 1956.
37. *Olle Nyman*, Högern och kungamakten 1911-1914. Ur borggårdskrisens förhistoria. 408 sid. 1957.
38. *Elias Berg*, The Historical Thinking of Charles A. Beard. 83 sid. 1957.
39. *Olle Gellerman*, Staten och jordbruket 1867-1918. 391 sid. 1958.
40. *Olle Nyman*, Der Westdeutsche Föderalismus. Studien zum Bonner Grundgesetz. 266 sid. 1960.
41. *Mats Kihlberg och Donald Söderlind*, Två studier i svensk konservatism 1916-1922. 268 sid. 1961.
42. *Nils Elvander*, Harald Hjärne och konservatismen. Konservativ idédebatt i Sverige 1865-1922. 530 sid. 1961.
43. *Clarence Nilsson*, Sam Stadener som kyrkopolitiker. 392 sid. 1964.
44. *Carl Arvid Hessler*, Statskyrkodebatten. 462 sid. 1964.
45. *Olof Wennås*, Striden om latinväldet. Idéer och intressen i svensk skolpolitik under 1800-talet. 412 sid. 1966.
46. *Leif Lewin*, Planhushållningsdebatten. 564 sid. 1967.
47. *Artur Mägi*, Das Staatslebens Estlands während seiner Selbständigkeit. 1. Das Regierungssystem. 327 sid. 1967.
48. *Lars Rudebeck*, Party and People. A Study of Political Change in Tunisia. 275 sid. 1967.
49. *Bo Jonsson*, Staten och malmfälten. En studie i svensk malmfältspolitik omkring sekelskiftet. 388 sid. 1969.
50. Idéer och ideologier. Sex studier utgivna till Statsvetenskapliga föreningens i Uppsala femtioårsdag den 7 november 1969. 375 sid. 1969.
51. *Terry Carlbom*, Högskolelokaliseringen i Sverige 1950-1965. En studie i politiskt inflytande. 309 sid. 1970.
52. *Leif Lewin*, Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori. 260 sid. 1970.
53. *Reidar Larsson*, Theories of Revolution. From Marx to the First Russian Revolution. 381 sid. 1970.

54. *Sverker Gustavsson*, Debatten om forskningen och samhället. En studie i några teoretiska inlägg under 1900-talet. 359 sid. 1971.
55. *Ragnar Simonsson*, Frankrikes författningar. 617 sid. 1971.
56. *Leontios Ierodiakonou*, The Cyprus Question. 311 sid. 1971.
57. *Evert Vedung*, Unionsdebatten 1905. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge. 475 sid. 1971.
58. *Hans Sjöberg*, De Gaulles Europatankar. 148 sid. 1972.
59. *Georg Andréén*, Den unge Churchill. 100 sid. 1972.
60. *Leif Lewin*, *Bo Jansson*, *Dag Sörbom*, The Swedish Electorate 1887-1968. 293 sid. 1972.
61. *Barry Holmström*, Koreakriget i Svensk debatt. 353 sid. 1972.

Skrifter utgivna genom Leif Lewin

62. *Leif Lewin*, Statskunskapen, ideologierna och den politiska verkligheten. 28 sid. 1972.
63. *Jan Åke Dellenbrant*. Reformists and Traditionalists. A Study of Soviet Discussions about Economic reform, 1960-1965. 163 sid. 1972.
64. *Peter Wallensteen*, Structure and War. On International Relations 1920-1968. 269 sid. 1973.
65. *Georg Landberg*, Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812-1822. 295 sid. 1973.
66. *Bengt Bogårde*, Svenska folkhögskolans lärarförening och staten 1902-1970. En studie i organisationsinflytande. 187 sid. 1974.
67. *Michael Ståhl*, Ethiopia. Political Contradictions in Agricultural Development. 186 sid. 1974.
68. *Roger Henning*, Staten som företagare. En studie av Statsföretag AB:s mål, organisation och effektivitet. 183 sid. 1974.
69. *Lars Nord*, Nonalignment and Socialism. Yugoslav Foreign Policy in Theory and Practice. 306 sid. 1974.
70. *Karl-Göran Algotsson*, Från katekestvång till religionsfrihet. Debatten om religionsundervisningen i skolan under 1900-talet. 538 sid. 1975.
71. *Onesimo Silveira*, Africa South of the Sahara: Party Systems and Ideologies of Socialism. 212 sid. 1976.
72. *Carl-Johan Westholm*, Ratio och universalitet. John Stuart Mill och dagens demokratidebatt. 266 sid. 1976.
73. *Leif Lewin*, Hur styrs facket? Om demokratin inom fackföreningsrörelsen. 245 sid. 1977.
74. Kodbok till fackföreningsundersökningen. 128 sid. 1977.
75. *Axel Hadenius*, Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen i Sverige. 214 sid. 1976.
76. *Leif Lewin*, Åsiktsjournalistiken och den fackliga demokratin. 94 sid. 1977.
77. *Michael Sahlin*, Neo-Authoritarianism and the Problem of Legitimacy. A General Study and a Nigerian Example. 240 sid. 1977.
78. *Lars-Inge Ström*, Idrott och politik. Idrottsrörelsens politiska roll i Tredje Riket, DDR och Förbundsrepubliken. 201 sid. 1977.
79. *Gabriele Winai Ström*. Development and Dependence in Lesotho. The Enclave of South Africa. 192 sid. 1978.
80. *Erik Åsard*, LO och löntagarfondsfrågan. En studie i facklig politik och strategi. 210 sid. 1978.

81. *Maurice Georgi*, La Politique de l'URSS au Proche-Orient 1954-1964, "attitude et analyse". 178 sid. 1978.
82. *Lars Ohlsson*, Lokal förvaltning i Sovjetunionen. Sovjeterna: Vision och verklighet. 328 sid. 1979.
83. *Leif Lewin*, Det politiska spelet. 155 sid. 1979.
84. *Olof Petersson*, Regeringsbildningen 1978. 177 sid., 8 sid. ill. 1978.
85. *Evert Vedung*, Kärnkraften och regeringen Fälldins fall. 233 sid., 8 sid. ill. 1979.
86. *Abu Baker El Obeid*, The Political Consequences of the Addis Ababa Agreement. 167 sid. 1980.
87. *Roger Henning*, Partierna och Stålverk 80. En studie av industripolitiskt beslutsfattande. 183 sid. 1980.
88. *Axel Hadenius*, Spelet om skatten. Rationalistisk analys av politiskt beslutsfattande. 301 sid. 1981.
89. *Erik Amnå*, Planhushållning i den offentliga sektorn? Budgetdialogen mellan regering och förvaltning under efterkrigstiden. 235 sid. 1981.
90. *Olof Petersson*, Väljarna och världspolitiken. 133 sid. 1982.
91. *Sven-Erik Svärd*, Icke-beslut – maktens andra ansikte. En analys av begrepp, metod och empiriska tillämpningar. 145 sid. 1982.
92. *Sven Eliaeson*, Bilden av Max Weber. En studie i samhällsvetenskapens sekularisering. 336 sid. 1982.
93. *Jörgen Wedin*, Spelet om trafikpolitiken. 344 sid. 1982.
94. *Barry Holmström*, Äganderätt och bruksansvar. Idéer och intressen i svensk jordpolitik. 271 sid. 1983.
95. *Axel Hadenius*, Medbestämmandereformen. 208 sid. 1983.
96. *Joachim Schäfer*, Från tillväxt till trygghet. Tio års debatt om strukturpolitikens mål och medel. 292 sid. 1984.
97. *Helle Kanger*, Human Rights in the U.N. Declaration. 208 sid. 1984.
98. *Axel Hadenius*, Roger Henning, Barry Holmström, Tre studier i politiskt beslutsfattande. 188 sid. 1984.
99. *Jörgen Hermansson*, Kommunism på svenska? SKP/VPK:s idéutveckling efter Komintern. 388 sid. 1984.
100. *Barbro Lewin*, Johan Skytte och de skytteanska professorerna. 232 sid., ill. 1985.
101. *Agnete Nissborg*, Danmark mellan Norden och Väst. 151 sid. 1985.
102. *Stig Arne Nohrstedt*, Tredje världen i nyheterna. 250 sid. 1986.
103. Festskrift till professor skytteanus Carl Arvid Hessler. Utgiven till 80-årsdagen den 10 februari 1987 av hans lärjungar genom Leif Lewin. 342 sid. 1987.
104. *Anders Weidung*, Frihandelns dilemma. 186 sid. 1987.
105. *Gunvall Grip*, Vill du frihet eller tvång? Svensk försäkringspolitik 1935-1945. 268 sid. 1987.
106. *Adolphe Lawson*, Les Accords de Lancaster House en 1979: l'aboutissement de deux décennies de débats sur les conditions de l'indépendance du Zimbabwe. 209 sid. 1988.
107. *Michael Nydén*, Kris i massupplaga. En studie i hållbarhet, relevans och neutral presentation i fyra svenska dagstidningars rapportering om de internationella oljebolagens skuld till oljekrisen 1973-1974. 269 sid. 1988.
108. *Alexander Davidson*, Two Models of Welfare: the Origins and Development of the Welfare State in Sweden and New Zealand 1888-1988. 432 sid. 1989.
109. *Jörgen Hermansson*, Spelteorins nytta. Om rationalitet i vetenskap och politik. 385 sid. 1990.

110. *Karin Hadenius*, Jämlikhet och frihet: Politiska mål för den svenska grundskolan. 342 sid. 1990.
111. *Ove Nordenmark*, Aktiv utrikespolitik. Sverige – södra Afrika 1969-1987. 187 sid. 1991.
112. *Stefan Björklund*, Forskningsanknytning genom disputation. 161 sid. 1991.
113. *Terry Carlbom*, Lycka och nytta. Jeremy Bentham's idévärld. 107 sid., 2 ill. 1991.
114. *Fredrika Björklund*, Samförstånd under oenighet. Svensk säkerhetspolitisk debatt under det kalla kriget. 225 sid. 1992.
115. *Lars Niklasson*, Bör man lyda lagen? En undersökning av den offentliga maktens legitimitet. 214 sid. 1992.
116. *Mats Lundström*, Politikens moraliska rum. En studie i F. A. Hayeks politiska filosofi. 248 sid. 1993.
117. *Nils Karlson*, The State of State. An Inquiry Concerning the Role of Invisible Hands in Politics and Civil Society. 234 sid. 1993.
118. *Nils Öberg*, Gränslös rättvisa eller rättvisa inom gränser? Om moraliska dilemman i välfärdsstaters invandrings- och invandrapolitik. 190 sid. 1994.
119. *Leif Lewin*, Politiskt ledarskap. Sex forskningsprojekt om konsten att leda ett land. 217 sid. 1994.
120. *Torsten Svensson*, Socialdemokraternas dominans. En studie av den svenska socialdemokraternas partistrategi. 332 sid. 1994.
121. *Christina Bergquist*, Mäns makt och kvinnors intressen. 226 sid. 1994.
122. *Per-Ola Öberg*, Särintresse och allmänintresse: Korporatismens ansikten. 304 sid. 1994.
123. *Anders Lindbom*, Medborgarskapet i välfärdsstaten. Föräldrainflytande i skandinavisk grundskola. 248 sid. 1995.
124. *Stefan Björklund*, En författning för disputationen. 234 sid. 1996.
125. *Mikael Axberg*, Rättvisa och demokrati. Om prioriteringar i sjukvården. 240 sid. 1997.
126. *Carina Gunnarson*, Den förförande makten. Frankrikes Afrikapolitik under Mitterrand. 233 sid. 1997.
127. *Åsa Lundgren*, Europeisk identitetspolitik. EUs demokratibistånd till Polen och Turkiet. 220 sid. 1998.
128. *Per Löwdin*, Det dukade bordet. Om partierna och de ekonomiska kriserna. 496 sid. 1998.
129. *Jan Teorell*, Demokrati eller fätalsvälde? Om beslutsfattande i partiorganisationer. 391 sid. 1998.
130. *Barry Holmström*, Domstolar och demokrati. Den tredje statsmaktens politiska roll i England, Frankrike och Tyskland. 495 sid. 1998.
131. *Shirin Ahlbäck*, Att kontrollera staten. Den statliga revisionens roll i den parlamentariska demokratin. 335 sid. 1999.
132. *Torkel Nyman*, Kommittépolitik och parlamentarism. Statsminister Boström och rikspolitiken 1891–1905. En studie av den svenska parlamentarismens framväxt. 247 sid., 7 sid. ill. 1999.
133. *Per-Ola Öberg*, *Jörgen Hermansson*, *Per-Åke Berg*. I väntan på solnedgången. Arbetslivsfondens tillkomst och verksamhet, en studie av makt och rationalitet inom förvaltningspolitiken. 342 sid. 1999.
134. *Anders Berg*, Staten som kapitalist. Marknadsanpassningen av de affärsdrivande verken 1976-1994. 278 sid. 1999.
135. *Sverker Härd*, Den godtyckliga demokratin. En studie av olika metoder att tillgodose kravet på proportionell rättvisa. 216 sid. 1999.

136. *Stefan Olsson*, Den svenska högerans anpassning till demokratin. 328 sid. 2000.
137. *Anna-Carin Svensson*, In the Service of the European Union. The Role of the presidency in Negotiating the Amsterdam Treaty 1995-97. 233 sid. 2000.
138. *Ann-Cathrine Jungar*, Surplus Majority Government. A Comparative Study of Italy and Finland. 384 sid. 2000.
139. *Leif Lewin*, Svenskt kynne. En konferens anordnad av Humanistisk-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet vid Uppsala universitet. 124 sid. 2000.
140. *Ingrid Widlund*, Paths to Power and Patterns of Influence. The Dravidian Parties in South Indian Politics. 404 sid. 2000.
141. *Carl Melin*, Makten över trafikpolitiken. Korporatism, lobbying och opinionsbildning inför 1998 års transportpolitiska beslut. 301 sid. 2000.
142. *Joakim Johansson*, SAF och den svenska modellen. En studie av uppbrottet från förvaltningskorporatismen 1982-91. 248 sid. 2000.
143. *Johan Matz*, Constructing a Post-Soviet International Political Reality. Russian Foreign Policy towards the Newly Independent States 1990-95. 288 sid. 2001.
144. *Torsten Svensson*, Marknadsanpassningens politik. Den Svenska Modellens förändring 1980-2000. 311 sid. 2001.
145. *Robin Travis*, Air Transport Liberalisation in the European Community 1987-1992: A Case of Integration. 181 sid. 2001.
146. *Christer Karlsson*, Democracy, Legitimacy and the European Union. 314 sid. 2001.
147. *Charles F. Parker*, Controlling Weapons of Mass Destruction: An Evaluation of International Security Regime Significance. 294 sid. 2001.
148. *Cecilia Garne*, Newcomers to Power. How to sit on someone else's throne. Socialists conquer France in 1981; non-socialists conquer Sweden in 1976. 226 sid. 2001.
149. *Tobias Krantz*, Makten över regionen. En idékritisk studie av svensk regiondebatt 1963-1996. 278 sid. 2002.
150. *Leif Lewin*, Svenskt okynne. Att underminera det auktoritära samhället. En konferens anordnad av Humanistisk-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet vid Uppsala universitet. 132 sid. 2002.
151. *Karin Borevi*, Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället. 343 sid. 2002.
152. *Per Strömblad*, Politik på stadens skuggsida. 226 sid. 2003.
153. *Fredrik Bynander*, The Rise and Fall of the Submarine Threat: Threat Politics and Submarine Intrusions in Sweden 1980-2002. 270 sid. 2003.
154. *Thomas Persson*, Normer eller nytta? Om de politiska drivkrafterna bakom Regeringskansliets departementsindelning. 293 sid. 2003.
155. *Helena Wockelberg*, Den svenska förvaltningsmodellen. Parlamentarisk debatt om förvaltningens roll i styrelseskicket. 379 sid. 2003.
156. *Hanna Bäck*, Explaining Coalitions. Evidence and Lessons From Studying Coalition Formation in Swedish Local Government. 203 sid. 2003.
157. *Peder Nielsen*, Kommunindelning och demokrati. Om sammanläggning och delning av kommuner i Sverige. 367 sid. 2003.

Skriftserien ingår från och med nr 94 i serien Acta Universitatis Upsaliensis.